ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

CIVIC POLITICS MODEL ON SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT CASE STUDY OF LOCATIONS AROUND UDON THANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO

NATTHANANT SUWANWONG

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF POLITICAL SCIENCE

PROGRAM IN POLITICAL SCIENCE

FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2025

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์	**ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี**
ชื่อนักศึกษา	**ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์**
ชื่อปริญญา	**รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต**
สาขาวิชา	**สาขาวิชารัฐศาสตร์**
ปีพุทธศักราช	**2568**
อาจารย์ที่ปรึกษา	**รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	**ดร.วีรนุช พรมจักร์**

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ .....

(พระมหาสุรไกร ชินพุทธิสิริ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์)

คณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์:

ประธานกรรมการ .....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยวัฒน์ เผือกคง)

อาจารย์ที่ปรึกษา .....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์)

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม .....

(ดร.วีรนุช พรมจักร์)

กรรมการ .....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล พรมกุล)

กรรมการ .....

(ดร.อาทิตย์ แสงเฉวก)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อดุษฎีนิพนธ์	**ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี**
ชื่อนักศึกษา	**ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์**
ชื่อปริญญา	**รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต**
สาขาวิชา	**สาขาวิชารัฐศาสตร์**
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	**รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์**
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	**ดร.วีรนุช พรมจักร์**

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 2) สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 3) นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการ สังเกตุสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ร่วมกับการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร โดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

ผลการวิจัย

1) สภาพปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก พบว่า มี 7 ประเด็น ประกอบด้วย 1) สภาพปัญหาเชิงนโยบาย มีการเบิกจ่ายล่าช้า และมีการขอขอปรับเพิ่มงบประมาณจึงจะจัดงานได้ 2) สภาพปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหานี้คือกรอบวงเงินมีไว้ 2,500 ล้านบาท จะขอเพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท 3) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคพลเมืองจากปัญหาความล่าช้าดังกล่าว ทำให้เครือข่ายภาคประชาชนร่วมกับสำนักส่งเสริมและบูรณาการการมีส่วนร่วมต้านทุจริต ป.ป.ช. ดำเนินการป้องปรามการทุจริต หรือปักหมุดพื้นที่เฝ้าระวังความเสี่ยงทุจริต 4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตรวจสอบ มีการร้องเรียนถึงการเบิกจ่ายล่าช้า เพราะผ่านมาเกือบ 2 ปี การก่อสร้างยังไม่สามารถเริ่มดำเนินการได้ 5) สภาพปัญหาการปรับแผนจัดงานและลดพื้นที่และความซับซ้อน จากสภาพปัญหาเชิงนโยบาย สมาคมพืชสวนโลกแนะนำให้ไทยปรับแผนจัดงาน โดยการลดพื้นที่-ลดความซับซ้อน ตามข้อกำหนดของ AIPH กำหนดพื้นที่อย่างน้อย 150 ไร่ ประเทศไทยควรลดขนาดพื้นที่จาก 1,030 ไร่ ให้เหลือครึ่งหนึ่ง หรือ 400-500

ไร่ 6) สภาพปัญหาความไม่พร้อม/การขอเลื่อนการจัดงาน และการติดตามข้อร้องเรียนทุจริต ที่ประชุมคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี มีมติให้เจ้าหน้าที่เตรียมเจรจากับสมาคมพืชสวนนานาชาติ เพื่อขอเลื่อนการจัดงานออกไปอีก 1 ปี พบปัญหาหลายจุดที่อาจทำให้โครงการสะดุด 7. สภาพกลไกการสานต่อของผู้นำใหม่และการพัฒนาต่อเนื่อง จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลายมิติ ยังมีกลไกภายในของจังหวัดที่มีการโยกย้ายของส่วนราชการโดยเฉพาะตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด อาจขาดความต่อเนื่องในการพัฒนา ส่วนสภาพปัญหาพื้นที่รองภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก คือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) ได้ประสบปัญหาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วน เกิดการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ การใช้บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยไม่คำนึงถึงบริบทชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการร่วมกัน เกิดความขัดแย้งเชิงทัศนคติและการใช้อำนาจของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์จากดินและน้ำ รวมถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่หนองหานกุมภวาปีเพิ่มขึ้น

2) สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก พบว่า ต้นแบบการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ได้พัฒนาต้นแบบชื่อ KRATIBKAW ซึ่งผู้ศึกษาได้มองถึงการเสริมสร้างพลังพลเมืองในการจัดการตนเองให้สามารถปฏิบัติได้จริง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการวิจัยและพัฒนาบนต้นทุนทางสังคม เป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาและสร้างการเมืองภาคพลเมืองในการพัฒนาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายผสมผสานกับการสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์บนฐานบริบทของนิเวศสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนให้สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง ด้วยเครื่องมือ PAR บนฐานชุดความรู้แบบมีส่วนร่วม จำนวน 11 ชุดความรู้ ในการพัฒนาให้สัมพันธ์กับต้นแบบ KRATIBKAW โดยศึกษาจากรากของปัญหา ปรับกระบวนการและวิธีคิดจากการสนทนากลุ่ม พร้อมทบทวนปัญหาเพื่อสร้างชุดความรู้การเมืองภาคพลเมือง แล้วประเมินความสอดคล้องกับสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญเพื่อยืนยันการพัฒนาให้เกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงเข้าสู่การจัดการตนเองตามขั้นตอนต้นแบบตามวัตถุประสงค์ ผลที่เกิดคือกลไกการรวมตัวกันของคน 3 ระดับ คือ ระดับจังหวัด หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน โดยมีแผนพัฒนาร่วมกันเชิงบูรณาการ รวมทั้งมีการสร้างข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบที่ทั้งสามกลุ่มมีส่วนร่วมกำหนดและยึดถือร่วมกัน ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีแนวทางการแก้ปัญหาและการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นต่อปัญหาและคนในชุมชน มีการจัดการทุนและเทคโนโลยีของชุมชนอย่างเหมาะสมบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งมีการกำหนด

ข้อตกลง กฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ ของชุมชนอย่างยั่งยืน

3) นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พบว่า เป็นการนำเสนอโดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ขับเคลื่อนด้วย “การเมืองภาคพลเมือง” สู่ “การจัดการตนเอง” ใน 3 เวที คือ 1. การนำเสนอในเวทีภาครัฐ (ระดับจังหวัด) ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 2. การนำเสนอในเวทีบูรณาการภาครัฐและเอกชน งานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 (ระดับประเทศ) และ 3. การนำเสนอในเวที 3 ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ผ่านกลไกสื่อสารมวลชนเปิดเวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน รายการเจาะสนามข่าวสัญจร : ไทยพีบีเอส (ระดับการเชื่อมโยงเชิงบูรณาการ) เพื่อเชื่อมโยงกลไกเวทีสาธารณะให้เกิดการบูรณาการทุกระดับในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจน

คำสำคัญ: งานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี, ต้นแบบการเมืองภาคพลเมือง, การจัดการตนเองเพื่อการพัฒนา

ABSTRACT

Dissertation Topic	**CIVIC POLITICS MODEL ON SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT CASE STUDY OF LOCATIONS AROUND UDON THANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO**
Student's Name	**Natthanant suwanwong**
Degree Sought	**Doctor of Political Science**
Program	**Program in Political Science**
Anno Domini	**2025**
Advisor	**Associate Professor Dr. Sukhapat Anonjarn**
Co-Advisor	**Dr. Weeranuch Promjak**

This dissertation, entitled "Civic Politics Model of Self-Management for Development : Case Study of Locations Around Udon Thani International Horticultural Expo," pursued three main objectives: (1) to examine the context and challenges of civic politics in self-management for the development of the exposition site; (2) to develop a prototype and practical guidelines for civic politics in self-management; and (3) to present the study of a civic political model in self-management for the development of the exposition site in Udon Thani Province. The research employed qualitative methods, including observation, in-depth interviews, and focus group discussions with key informants, together with literature review, conducted within the framework of Participatory Action Research (PAR). The principal findings are summarized as follows:

Key Findings

1. Policy-related issues: Delayed budget disbursements and repeated requests for additional allocations.

2. Budgetary issues: The initial budget of 2,500 million baht proved insufficient, leading to a further request for 3,000 million baht.

3. Civic participation issues: Implementation delays prompted civil society networks, in collaboration with the Office for the Promotion and Integration of Anti-Corruption Participation (NACC), to initiate preventive measures and establish corruption-risk monitoring mechanisms.

4. Management and oversight issues: Persistent complaints regarding disbursement delays, with construction remaining stalled after nearly two years.

5. Event planning and site reduction issues: The International Association of Horticultural Producers (AIPH) recommended reducing both site scale and organizational complexity. While the minimum requirement was 150 rai, Thailand was advised to downsize from 1,030 rai to approximately 400–500 rai.

6. Readiness and postponement issues: The Executive Committee resolved to negotiate with the AIPH to postpone the event by one year, owing to multiple unresolved obstacles.

7. Continuity issues in leadership: Frequent bureaucratic transfers, particularly in the position of provincial governor, undermined continuity in long-term development.

In the secondary site, Nong Han Kumphawapi (Red Lotus Sea), challenges included insufficient participatory development across sectors, the dominance of state authority in management, rigid enforcement of laws without sensitivity to community contexts, inadequate community participation in policymaking and joint management, and attitudinal conflicts between state officials and local communities. These dynamics intensified disputes over land and water use rights and the management of shared resources.

Prototype Development

The study developed a civic political prototype for self-management, termed the "KRATIBKAW Model." The model was designed to strengthen civic empowerment for practical implementation, grounded in social capital. It integrated participatory processes with distinctive tourism development rooted in ecological contexts, indigenous knowledge, traditions, and cultural heritage, thereby fostering sustainable income generation. Using PAR, the research produced 11 participatory knowledge sets aligned with the KRATIBKAW model. These were derived from root-cause analysis, process adjustment, focus group deliberations, and problem reviews, then validated against constitutional provisions on community rights to ensure legitimacy. Implementation of the model established collaborative mechanisms at three levels—provincial, governmental and private agencies, and local

communities—supported by integrated development plans, jointly formulated agreements, and collectively upheld regulations. Participation encompassed joint decision-making, planning, implementation, and accountability, guided by civic consciousness and a commitment to the common good. The model also provided systematic approaches to problem-solving and promoted sustainable management of community resources and technologies, anchored in local wisdom and cultural traditions.

Presentation of the Model

The study presented this prototype as a new paradigm, advancing "civic politics" toward "self-management" through three platforms: 1. Government platform (provincial level): Presentation at the Udon Thani World Horticultural Exposition Coordinating Committee meeting, 2026. 2. Government–private integration platform (national level): Presentation at the national press conference for the Udon Thani World Horticultural Exposition 2026. 3. Tripartite platform : Engagement of government, private sector, and civil society through mass media and public forums, such as the Field News Expedition program on Thai PBS.

Keywords: Udon Thani International Horticultural Expo, Civil Political Model, Self-Management for Development

กิตติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตเล่มนี้ เป็นผลสำเร็จด้วยได้รับความเมตตาอย่างสูงยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ดร.วีรนุช พรมจักร อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยได้ใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ จากนั้นจึงได้ให้คำปรึกษาแนะนำจนเกิดประโยชน์กับผู้วิจัยในการเรียนรู้จนงานดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณอธิการบดีและคณบดีคณะสังคมศาสตร์ที่ได้อำนวยความสะดวกในการศึกษาตลอดหลักสูตร ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยวัฒน์ เผือกคง ที่กรุณาเป็นประธานคณะกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล พรมกุล และ ดร.อาทิตย์ แสงเฉวก ที่กรุณาเป็นคณะกรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ ดร. พีรเดช ทองอำไพ ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองของชาติ ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะต่องานวิจัย ขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรม สั่งสอนให้ความรู้ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ ขอขอบคุณคณะกรรมการสอบดุษฎีนิพนธ์ทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มดุษฎีนิพนธ์ด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่และนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยทุกรูป/คน ให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณครอบครัว พี่น้อง ญาติมิตร ที่คอยส่งเสริมและสนับสนุนให้การเรียนรู้ระดับดุษฎีบัณฑิตและการทำดุษฎีนิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้ยังประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของประเทศไทยในระดับต่าง ๆ อย่างสมดุลไม่มากก็น้อย ด้วยคุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากดุษฎีนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของบิดามารดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่งและขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยเทอญ

ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ ..... จ
ABSTRACT ..... ซ
กิตติกรรมประกาศ ..... ฎ
สารบัญ ..... ฏ
สารบัญตาราง ..... ฑ
สารบัญรูปภาพ ..... ฒ
บทที่ 1 บทนำ 1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1
1.2 คำถามการวิจัย 8
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย 8
1.4 ขอบเขตการวิจัย 9
1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย 9
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย 10
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 11
2.1 แนวคิดและพัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง 11
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคม 95
2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม 98
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม 109
2.5 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน 111
2.6 ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) 120
2.7 ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) 124
2.8 ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) 128
2.9 สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2560 131
2.10 แนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน 142
2.11 แนวคิดทฤษฎีหลักการบริหารต่อรัฐและการปกครองงานตามแนวพุทธ 160
2.12 พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย 169

2.13 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 173
2.14 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย..... 189
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย..... 190
3.1 ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ..... 190
3.2 วิธีดำเนินการวิจัย..... 191
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 191
3.4 การจัดกระทำข้อมูล..... 192
3.5 การตรวจสอบข้อมูล..... 194
3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล..... 194
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 196
4.1 ผลการศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก..... 196
4.2 ผลการสร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก..... 226
4.3 ผลการนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี..... 408
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ..... 436
5.1 สรุปผล..... 436
5.2 อภิปรายผล..... 456
5.3 ข้อเสนอแนะ..... 463
บรรณานุกรม..... 465
ภาคผนวก..... 480
ภาคผนวก ก ข้อมูลและภาพประกอบการวิจัย.....481
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัย.....490
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย 494
ภาคผนวก ง ผลการแระเมินค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถามและการคำนวณหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ..... 506
ภาคผนวก จ ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์.....510
ประวัติผู้เขียน..... 512

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 4.1 แผนการบริหารจัดการโครงการมหกรรมพืชสวนโลกฯ (ภาพรวม).....208
ตารางที่ 4.2 ค่าใช้จ่ายตามภาคการผลิตในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 แยกรายปี.....209
ตารางที่ 4.3 ตารางวิเคราะห์สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองสู่การกำหนดประเด็นความรู้.....230
ตารางที่ 4.4 ตารางวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบความรู้ที่ใช้สู่การกำหนดเป้าหมาย.....235
ตารางที่ 4.5 ตารางผลการศึกษาความสอดคล้องชุดความรู้กับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560 เพื่อพัฒนากรอบแนวทางการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่.....251
ตารางที่ 4.6 จำนวนประชากรและหมู่บ้านตำบลเชียงแหว.....269
ตารางที่ 4.7 ตารางโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรรองรับมหกรรมพืชสวนโลก.....319
ตารางที่ 4.8 เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....357
ตารางที่ 4.9 ตารางแผนการดำเนินกิจการเพื่อสังคม.....381
ตารางที่ 4.10 แผนธุรกิจ Business Model Canvas ชุมชนตำบลเชียงแหว.....391

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 2.1 ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง.....83
ภาพที่ 4.1 รองศาสตราจารย์ ดร.พีรเดช ทองอำไพ ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองของชาติ.....199
ภาพที่ 4.2 ภูมิหลังของปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 201
ภาพที่ 4.3 นายเศรษฐา ทวีสิน นากยกรัฐมนตรี ติดตามการดำเนินงาน ฯ.....203
ภาพที่ 4.4 ชมรมสตรองต้านทุจริต ได้นำเจ้าหน้าที่ ป.ป.ช. ลงพื้นที่สำรวจสวนสาธารณะหนองแด พื้นที่หลักในการจัดมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี.....205
ภาพที่ 4.5 พื้นที่โครงการแสดงการพัฒนาพื้นที่สาธารณประโยชน์หนองแด พื้นที่หลักในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี.....206
ภาพที่ 4.6 กลุ่มรักษ์หนองแด ร่วมกับ ชมรมสตรองต้านทุจริต ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานเฝ้าระวังปัญหาทุจริตคอรัปชั่นร่วมกับป.ป.ช. ลงพื้นที่ติดตามความคืบหน้าโครงการ ...212
ภาพที่ 4.7 ค่าใช้จ่ายมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ปี 2569.....213
ภาพที่ 4.8 นายราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยนางรณิดา เหลืองฐิติสกุล นายพิสิษฐ์ชัย อภัยปิยกุล และนายณฐพล วิถี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยตัวแทนส่วนราชการ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ร่วมให้การต้อนรับคณะกรรมการสมาคมพืชสวนโลก (AIPH) ณ ท่าอากาศยานอุดรธานีในโอกาสเดินทางมาลงพื้นที่ติดตามความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี (AIPH Site Inspection).....215
ภาพที่ 4.9 จัดการประชุมและนำเสนอข้อมูลการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 เพื่อนำเสนอความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) ณ มลฑาทิพย์ ฮอลล์ จังหวัดอุดรธานี 216
ภาพที่ 4.10 การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อทบทวนบริบทปัญหาและการพัฒนทการเมืองภาคพลเมืองของระบบนิเวศและกำหนดขอบเขต แนวทางสำหรับการพัฒนาเชิงพื้นที่ 217
ภาพที่ 4.11 แผนภูมิปัญหาเชิงโครงสร้างและนโยบายทางการเมืองในพื้นที่รอง 218
ภาพที่ 4.12 ปัญหาเชิงพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จัวหวัดอุดรธานี.....222
ภาพที่ 4.13 ปัญหาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี.223
ภาพที่ 4.14 ต้นแบบผลการเรียนรู้สู่กระบวนการศึกษาผ่านการปฏิบัติการเสริมสร้างพลัง

พลเมืองของสถาบันพระปกเกล้า ตามหลักการ KRATIB + KAW 227
ภาพที่ 4.15 แสดงการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง (mindset change).....229
ภาพที่ 4.16 ผลการสังเคราะห์จากหลักการสำคัญจากงานวิชาการและข้อมูลภาคสนามมารวบรวมเป็นชุดองค์ความรู้ 234
ภาพที่ 4.17 การประยุกต์ชุดความรู้การเมืองภาคพลเมืองสู่การบริหารจัดการตนเองในการจัดงานพืชสวนโลก.....260
ภาพที่ 4.18 เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับบนของผู้บริหารจังหวัดผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีการพัฒนาเศรษฐกิจรากฐานและประชารัฐของจังหวัดอุดรธานี 261
ภาพที่ 4.19 เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับล่างของชุมชนผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีรอบหนองหาน 2 พื้นที่.....261
ภาพที่ 4.20 กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปของแต่ละภาคส่วนจาก World Economic Forum.....262
ภาพที่ 4.21 การประยุกต์ชุดความรู้เชิงนโยบายในการพัฒนาระดับจังหวัด 263
ภาพที่ 4.22 การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยร่วมกับเทศบาลตำบลเชียงแหว 266
ภาพที่ 4.23 ภาพการประชุมชี้แจงโครงการวิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่.....266
ภาพที่ 4.24 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่บริเวณหนองหานกุมภวาปี.....271
ภาพที่ 4.25 แผนที่เส้นทางคมนาคมเข้าพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี.....272
ภาพที่ 4.26 ระบบนิเวศภายในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี 274
ภาพที่ 4.27 พระมหาธาตุเทพจินดา ฝั่งตะวันตกและตะวันออกประดิษฐานองค์พระประธานสององค์.....281
ภาพที่ 4.28 ซุ้มประตูวัดสมศรีสะอาด.....283
ภาพที่ 4.29 ศาลเจ้าปู่ศรีสุทโธนาคา ภายในวัดสมศรีสะอาด.....283
ภาพที่ 4.30 พิพิธภัณฑ์หลวงปู่สา ภายในวัดสมศรีสะอาด 284
ภาพที่ 4.31 กลุ่มวิสาหกิจการทำน้ำตาลโตนดตำบลเชียงแหว.....285
ภาพที่ 4.32 วิธีประมงน้ำจืด ในหนองหานกุมภวาปี 286
ภาพที่ 4.33 เส้นทางท่องเที่ยวระบบนิเวศหนองหาน.....294
ภาพที่ 4.34 ระบบนิเวศน์วิทยาของหนองหานมีนกอพยพหลายสายพันธุ์มาอาศัยอยู่เต็มผืนน้ำ.....294
ภาพที่ 4.35 ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี 296
ภาพที่ 4.37 วิธีทอผ้าจากกี่และกลุ่มประมงยกยอของหนองหาน.....297
ภาพที่ 4.38 แผนที่ดาวเทียมในพื้นที่ศึกษาที่ 1 บ้านเดียม 298

ภาพที่ 4.39 แผนที่ดาวเทียมในพื้นที่ศึกษาที่ 2 บ้านเชียงแหว.....298
ภาพที่ 4.40 บริบทเชิงพื้นที่ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์หนองหานทะเลบัวแดง.....299
ภาพที่ 4.41 สถานภาพทางอาชีพเกษตรกรรม การทำประมงน้ำจืด การเลี้ยงควาย.....300
ภาพที่ 4.42 วัดมหาธาตุเทพจินดา หรือวัดพระธาตุบ้านเดียม 301
ภาพที่ 4.43 ประเพณีที่สำคัญ “ตามรอยผาแดง-นางไอ่” 303
ภาพที่ 4.44 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานในพื้นที่หนองหานทะเลบัวแดง.....303
ภาพที่ 4.45 เมนูอาหารเชิงสุขภาพจากบัวแดง 304
ภาพที่ 4.46 สถูปพระพุทธรูป 2 องค์ หันหลังพิงกัน วัดมหาธาตุเทพจินดา 305
ภาพที่ 4.47 โฮงหด เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเขตหวงห้ามมีมาตั้งแต่เมื่อครั้งโบราณกาล 305
ภาพที่ 4.48 กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์.....306
ภาพที่ 4.49 ประชุมจัดทำแผนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานีกับ
ประเทศเพื่อนบ้าน 307
ภาพที่ 4.50 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม.....307
ภาพที่ 4.51 การประเมินความเสี่ยงและโอกาสทางธุรกิจในการรองรับการเปิดประเทศ
ระดับภูมิภาค 309
ภาพที่ 4.52 แผนผังกลไกการพัฒนากลยุทธ์ในการจัดการท่องเที่ยวการเมืองภาคพลเมือง
ในการบริหารจัดการตนเอง.....314
ภาพที่ 4.53 เปิดเวทีพัฒนากลไกในการอนุรักษ์ ”การเมืองภาคพลเมืองในการบริหาร
จัดการตนเอง”.....314
ภาพที่ 4.54 การประชุมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความ
ร่วมมือเชิงพื้นที่.....317
ภาพที่ 4.55 ประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการเกษตรเพื่อพัฒนาแผนงานให้สอดคล้องกับ
กลไกการพัฒนาเชิงพื้นที่ในมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี.....318
ภาพที่ 4.56 ฐานข้อมูลกลุ่มเป้าหมายด้านการเกษตรเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก.....324
ภาพที่ 4.57 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านการเกษตรเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก 324
ภาพที่ 4.58 การประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาผลิตภัณฑ์และเส้นทางการท่องเที่ยวของ
สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานีร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา
จังหวัดอุดรธานีเพื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมายด้านผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยว
เพื่อการรองรับมหกรรมพืชสวนโลก 326
ภาพที่ 4.59 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านการแปรรูปเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก.....326
ภาพที่ 4.60 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านท่องเที่ยวเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก 326

ภาพที่ 4.61 เส้นทางพืชสวนโลก ประกอบด้วย 1) เส้นทางขึ้นสองภูดูสองหมอก (2 วัน 1 คืน)...327
ภาพที่ 4.62 2) เส้นทางทะเลบัวแดง-สะพานหินท่าลี่ กุมภวาปีเที่ยวดี๊ดี (1 วัน) 329
ภาพที่ 4.63 3) วันเดียวเที่ยวเมืองนาคา (1 วัน).....330
ภาพที่ 4.64 ด้านสำหรับอาหารพืชสวนโลก 7 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอกู่แก้ว อำเภอกุมภวาปี 2 พื้นที่อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมืองและอำเภอบ้านผือโดย เชื่อมโยงพื้นที่พืชสวนโลกหลักกับพื้นที่รองและมรดกโลกสองแห่ง 336
ภาพที่ 4.65 BMC กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว 337
ภาพที่ 4.66 การศึกษาความร่วมมือเชิงบูรณาการสู่กลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี 337
ภาพที่ 4.67 การสำรวจแบบมีส่วนร่วม.....338
ภาพที่ 4.68 จุดลงเรือที่มีคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนให้การต้อนรับ.....339
ภาพที่ 4.69 การให้บริการร่วมบนฐานกฎระเบียบการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง.....339
ภาพที่ 4.70 การจัดการระบบนิเวศเชิงศรัทธาในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานทะเลบัวแดง 340
ภาพที่ 4.71 การถอดบทเรียนจากนักท่องเที่ยวและภาคีเครือข่ายทางการท่องเที่ยว.....341
ภาพที่ 4.72 การพัฒนาแอพพลิเคชั่นเพื่อประเมินสภาพสิ่งแวดล้อม ในชื่อ “RLSUD” 342
ภาพที่ 4.73 การจัดอบรมอาสาสมัครและเยาวชนอนุรักษ์หนองหาน.....344
ภาพที่ 4.74 ชุมชนร่วมกันพัฒนาท่าเรือและภูมิทัศน์ทางการท่องเที่ยว.....344
ภาพที่ 4.75 การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ด้านความสะอาดและความปลอดภัย.....345
ภาพที่ 4.76 ระบบการจัดการส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น.....345
ภาพที่ 4.77 ระบบจัดการคิวเรือที่เป็นธรรม และมุ่งเน้นความปลอดภัย 346
ภาพที่ 4.78 รับการตรวจสอบและพิจารณาจากจังหวัด พร้อมรับข้อเสนอแนะ 346
ภาพที่ 4.79 การเชื่อมโยงความร่วมมือพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับศูนย์ความเป็นเลิศด้านไมซ์.....348
ภาพที่ 4.80 พิธีลงนามความร่วมมือขับเคลื่อนอุตสาหกรรมไมซ์ซิตี้ จังหวัดอุดรธานี 349
ภาพที่ 4.81 ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 351
ภาพที่ 4.82 แผนผังภูมิทัศน์การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569.....351
ภาพที่ 4.83 การลงพื้นที่สร้างเครือข่ายความร่วมมือชุมชนบ้านเชียงแหว 354
ภาพที่ 4.84 การจัดประชุมเครือข่ายเพื่อวางแผนธุรกิจร่วมกัน 354
ภาพที่ 4.85 การประชุมเครือข่ายเพื่อวางแผนธุรกิจร่วมกันชุมชนบ้านเชียงแหว 354

ภาพที่ 4.86 การทำ MOU ร่วมกับภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องตำบลเชียงแหว.....355
ภาพที่ 4.87 พัฒนาความร่วมมือกับ SME ไทย-อาเซียน ณ ห้างโลตัส ชั้น 2 จังหวัดอุดรธานี.....356
ภาพที่ 4.88 ผลการประเมินตนเองตามเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน 359
ภาพที่ 4.89 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.1.....361
ภาพที่ 4.90 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.2.....362
ภาพที่ 4.91 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.3.....363
ภาพที่ 4.92 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.3.2.....364
ภาพที่ 4.93 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.9.1.....364
ภาพที่ 4.94 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 2.1.1.....365
ภาพที่ 4.95 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 2.4.1.....366
ภาพที่ 4.96 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 3.1.1.....367
ภาพที่ 4.97 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.1.....368
ภาพที่ 4.98 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.2.....369
ภาพที่ 4.99 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.3.....369
ภาพที่ 4.100 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.2.....370
ภาพที่ 4.101 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 5.1.....371
ภาพที่ 4.102 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 5.2.1.....372
ภาพที่ 4.103 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.1.....373
ภาพที่ 4.104 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.2.....373
ภาพที่ 4.105 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.2.....374
ภาพที่ 4.106 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.2.1.....374
ภาพที่ 4.107 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.2.2.....375
ภาพที่ 4.108 ภาพการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านช่องทางออนไลน์.....377
ภาพที่ 4.110 ลักษณะของผู้ประกอบการเพื่อสังคม.....379
ภาพที่ 4.111 การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนวิสาหกิจโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์
และกลุ่มกิจการเพื่อสังคมบ้านเชียงแหว.....382
ภาพที่ 4.112 การประชุมวางแผนการพัฒนาศักยภาพพื้นที่ และกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนเชียง
แหว 395
ภาพที่ 4.113 โปรแกรมท่องเที่ยวทะเลบัวแดง ตำบลเชียงแหว และบ้านเดียม.....399
ภาพที่ 4.114 โปรแกรมเที่ยวเชิงนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวสายมู.....400
ภาพที่ 4.115 การพัฒนาสูตรและออกแบบโลโก้ บรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน 401

ภาพที่ 4.116 การปรับปรุงห้องบรรจุและเตรียมชา 401
ภาพที่ 4.117 โรงอบพลังงานแสดงอาทิตย์และบริเวณล้างวัตถุดิบ....402
ภาพที่ 4.118 การตรวจประเมินเบื้องต้นร่วมกับสถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย (วว)....402
ภาพที่ 4.119 แผนผังการออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน 403
ภาพที่ 4.120 การอบรมนักเล่าเรื่องให้กับกลุ่มผู้ประกอบการท่าเรือทะเลบัวแดง 403
ภาพที่ 4.121 การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ดอนหลวงร่วมกับเครือข่ายพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว 404
ภาพที่ 4.122 การทดลองกิจกรรมส่องนกกับนักท่องเที่ยวชาวจีน....404
ภาพที่ 4.123 การทดลองกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวกับกลุ่มนักเที่ยวหลังเกษียณ
และกลุ่มศึกษาดูงาน....405
ภาพที่ 4.124 การถ่ายทำและเรตติ้งละครผาแดงนางไอ่ ทางช่องวัน....405
ภาพที่ 4.125 การสร้างความร่วมมือจากชุมชนสู่ร้านอาหารเพื่อความยั่งยืน ระหว่าง
ร้านอาหารคีตกวี 4 ภาคกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว
ในการให้บริการอาหารและเครื่องดื่มสำหรับนักท่องเที่ยว....406
ภาพที่ 4.126 นำผลวิจัยสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอุดรธานี
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2570 407
ภาพที่ 4.127 ประชาสัมพันธ์และเตรียมความพร้อมในทุกมิติในการเตรียมเข้าสู่มหกรรม
พืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 407
ภาพที่ 4.128 ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่
จัดงานพืชสวนโลก....408
ภาพที่ 4.129 กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ในเวทีประชุม World Economic
Forum จากแนวคิด The Future Rol of Civil Society....410
ภาพที่ 4.130 ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี
พ.ศ. 2569 411
ภาพที่ 4.131 งานแถลงข่าวมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 413
ภาพที่ 4.132 นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
และสหกรณ์ 417
ภาพที่ 4.133 เวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน
ช่องไทยพีบีเอส....418
ภาพที่ 4.134 การเชื่อมโยงประชาคมสู่เวทีสาธารณะในรายการเจาะสนามข่าวสัญจร 419
ภาพที่ 4.135 ดร.มยุรี สารีบุตร นักท่องเที่ยวและตัวแทนประชาชน....428

ภาพที่ 4.136 ผู้ศึกษาวิจัย : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์.....429

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กลไกการเมืองกับการพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลอย่างยั่งยืน จะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนของประเทศทั้งที่เป็นทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีมากขึ้นและเชื่อมโยงกันเพื่อประโยชน์ในการพัฒนา ทั้งนี้การเสริมสร้างทุนทางสังคมจะเป็นพื้นฐานหลัก โดยต้องเริ่มจากการพัฒนาคุณภาพคนให้เป็นคนที่มีความรู้คู่คุณธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนและระหว่างชุมชนและเป็นพลังของการพัฒนาประเทศ ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของผู้คนทั้งในชนบทและในเมือง ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ในอาชีพหนึ่งหรือในความสนใจร่วมกันของคนหลายอาชีพจากหลายแห่งหลายพื้นที่การ รวมตัวกันดังกล่าวมีทั้งที่เป็นมูลนิธิเป็นสหกรณ์ สมาคม หรือรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียนรวมกันเป็นกลุ่มอาชีพ เป็นชมรม มีกติกาหลักการและกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน การเสริมสร้างให้ชุมชนมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาร่วมคิดร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลายตามภูมิสังคมที่เหมาะสมสอดรับกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมชุมชน ด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง มีคุณธรรมจริยธรรม มีความรักความเอื้ออาทร มีความสามัคคี เสียสละ มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นการอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจากความสมดุล ทำให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างมีดุลยภาพสอดคล้องเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมระหว่างผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ประเทศไทยกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และไทยแลนด์ 4.0 จึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อันเป็นการรวมพลังระหว่างภาคประชาชนภาคธุรกิจและภาครัฐ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมในการกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากและสร้างความเชื่อมั่นของประเทศ เป็นการร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็ง ตั้งแต่ฐานรากขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโต ตลอดจนการลดความเหลื่อมล้ำและการเข้าถึงการบริหารของรัฐ โดยอาศัยความร่วมมือภาคประชาชน ภาคธุรกิจและภาครัฐ รวมถึงกระบวนการทางกฎหมายต่าง ๆ และต้องยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การที่

รัฐบาลให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจฐานรากนับว่าเป็นทิศทางที่ดี ทั้งนี้เพราะปัจจุบันระบบเศรษฐกิจฐานรากอยู่ในสภาวะอ่อนแออย่างยิ่ง ทำให้ประชาชนขาดกำลังซื้ออาจเกิดจากปัจจัยหลายสาเหตุย่อมส่งผลต่อความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมเช่นกัน การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่งตามนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน โดยเฉพาะปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยหลายเรื่อง มาจากผลพวงวิธีการพัฒนาที่ผ่านมา ทั้งในด้านรายได้ โอกาสทางการศึกษา การมีงานทำความมั่นคงในอาชีพ ที่อยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์ที่ดิน สาธารณสุข ยาเสพติด ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความอบอุ่นในครอบครัว ทั้งหมดผูกพันเป็นลูกโซ่จนยากที่จะหาจุดเริ่มต้นแก้ไขปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดแบบแยกส่วนคิดได้เป็นที่ยอมรับว่าปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของสมาชิกสังคมกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ คนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและอาศัยอยู่ในชนบท ส่วนหนึ่งอพยพมารับจ้างหรือค้าขายเล็กๆน้อยๆ อยู่ในเมืองหรือใช้แรงงานอยู่ในย่านอุตสาหกรรม ซึ่งในภาพทั่วไป คือ มีอาชีพที่ให้รายได้น้อยไม่มั่นคง ขาดการออมและมีหนี้สินที่สะสมเรื้อรัง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นความคาดหวังความพยายามของรัฐบาลในการที่จะคิดหาวิธีจัดการแก้ไขอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน หรืออาจกล่าวสรุปว่าเป็นการสร้าง “ความมั่นคง มั่งคั่ง ที่ยั่งยืน”ในระดับชุมชนฐานราก เพื่อตอบโจทย์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้การเติบโตของประเทศเป็นการเติบโตที่ยั่งยืน

การพัฒนาการเมืองจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ การ พัฒนาการเมืองจึงหมายถึงผลที่เกิดจากการกระทำระหว่างองค์ประกอบทางการเมือง ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งเดิมๆ ไปสู่สิ่งใหม่ๆ ซึ่งมีหลายองค์ประกอบที่กระทำร่วมกัน ทั้งประชาชน สังคม การเมือง หลักการหรือระเบียบ กลไกหรือเครื่องมือของรัฐในสังคมเศรษฐกิจการตลาดแบบเสรี ซึ่งในบรรดาทั้ง 5 องค์ประกอบนี้ประชาชนมีส่วนสำคัญที่สุด ทั้งนี้เพราะประชาชนภายในรัฐจะเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือรัฐธรรมนูญได้ การพัฒนาทางการเมืองจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญเบื้องต้นต่อประชาชนที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ที่เป็นการกระทำร่วมกันของประชาชนที่เห็นพฤติกรรมร่วมกันอย่างชัดเจนและวัฒนธรรมการเมืองนี้จะนำไปสู่การสร้างเสถียรภาพทางการเมือง (Political Stability) ซึ่งเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐนั้นเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทางการเมืองและในสังคมประชาธิปไตยนั้น การที่จะทำให้เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนก็คือการสร้างความเป็นประชาธิปไตย (Democratization) ในระดับปัจเจกบุคคล คือ ความเป็นพลเมืองนั่นเอง คำว่า “พลเมือง” จึงเป็นคำที่บ่งบอกถึงคุณภาพของการมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนมีอิสระ มีความรู้มีเหตุผล มีส่วนร่วมในกิจการของส่วนรวมหรือกระบวนการทางนโยบายมากกว่าคำว่า “ประชาชน” ซึ่งไม่บ่งบอกคุณภาพ นอกจากนี้ความเป็นพลเมืองยังมีคุณสมบัติในการเชื่อมโยงเชิงเครือข่ายเป็น Civil Society ซึ่งแปลว่า

“สังคมแห่งความเป็นพลเมือง” หรือ“ประชาสังคม” สอดคล้องกับแนวคิดของบวรศักดิ์ อุวรรโณ (2552) ที่กล่าวว่า ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพได้เมื่อประชาชนพัฒนาตนเองให้พ้นจากความเป็นราษฎรไปสู่ความเป็นพลเมืองนั้นเอง

ด้วยกลไกประชาธิปไตยแบบผ่านผู้แทน (Representative Democracy) ในสังคมไทยที่ทำให้ เมืองไทยกลายเป็น “รัฐนิยม” ซึ่งรัฐนิยมในที่นี่หมายถึงการเห็นว่าปัญหาของส่วนรวมต้องแก้โดยรัฐ เท่านั้น โดยไม่คิดว่าประชาชนและประชาสังคมก็มีส่วนร่วมแก้ไขได้ผลของการปฏิรูปการบริหารงานของภาครัฐ ซึ่งทำให้ประชาชนกลายเป็นลูกค้าหรือผู้รับบริการแทนที่จะเป็นพลเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2551, หน้า 2) สำหรับรัฐธรรมนูญ 2540 เป็นต้นมา มีการส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้กระบวนการประชาชนมีความเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ และจะเป็นผู้กระทำการ (Actors) คานอำนาจรัฐที่มาจากฝ่ายการเมืองและระบบราชการ ซึ่งการเมืองภาคนักการเมืองที่เห็นก็ทำเท่าที่ต้องทำ ทำตามหน้าที่ แต่ทรัพยากรทั้งหมดต้องไปทำเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองไปอยู่กับเยาวชน ไปอยู่กับผู้นำทางความคิด เช่น ครู ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชนให้มากขึ้น เพราะมีความหวังจากการเมืองภาคนักการเมืองลดลงเรื่อยๆ ในอนาคตสถาบันพระปกเกล้า น่าจะร่วมกับสถาบันพัฒนาการเมืองส่งเสริมและพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเป็นหลัก (บวรศักดิ์ อุวรรณโณและคณะ, 2552, หน้า 257) ดังนั้นแนวคิดประชาธิปไตยที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง (Participatory Democracy) เห็นความสำคัญของประชาชนทางการเมืองมากขึ้นจากแต่เดิมที่เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอย่างเดียว อุปสรรคขัดขวางการไปสู่ประชาธิปไตยที่เข้มแข็งกว่ามักเกี่ยวข้องกับกติกาใหญ่ทางการเมือง (รัฐธรรมนูญ) นักการเมืองกลุ่มอิทธิพลผลประโยชน์ ทำให้ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยอ่อนแอลงและเมื่อพลเมืองรู้สึกว่าถูกผลักออกไปจากการเมืองแบบเดิมๆ บ่อยครั้งที่พวกเขาเอาเรื่องราวต่าง ๆ มาทำเองหรืออาจจะพูดให้ดีขึ้นว่า “พลเมือง” หันมาทำอะไรที่พวกเขาทำเองได้ พวกเขาทำการเมืองภาคพลเมือง (Citizen Politics) (เดวิท แมทธิวส์: แปล และเรียบเรียง วันชัย วัฒนศัพท์, 2552, หน้า 168) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการสานเสวนาหาทางออก (Deliberative Dialogue) หรือการประชาเสวนาหาทางออก (Public Deliberation) เป็นการพยายามเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนทำการเมืองภาคพลเมืองมากขึ้น การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม (Participative Decision Making - PDM.) และการสร้างพลัง (Empowerment) ของประชาชน ในฐานะที่เป็นกลุ่มทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาให้กับท้องถิ่นของตนเองมากขึ้นและยังเป็นเครื่องชี้วัดถึงความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชน (Abraham Segie and Meni Koslowsky, 2000, p.116) นอกจากนี้การเมืองภาคพลเมืองยังมีบทบาทเสริมสร้างความสามารถให้กับภาครัฐ (Nation states) หรือประเด็นที่ภาครัฐยังไม่มีบทบาทชัดเจนในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษาและการเมืองท้องถิ่น เป็นต้น (Wapner,Paul Kevin, p.153)

สังคมไทยหากพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในฐานะแผนยุทธศาสตร์ของประเทศ พบว่า ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในระยะของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 ยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศไทยหันมาให้ความสำคัญกับกระบวนทัศน์การพัฒนาที่เน้น “คนเป็นศูนย์กลาง” (People-Centered) ปรัชญาสำคัญของแนวคิดนี้ คือ “การพัฒนาคน โดยคนและเพื่อคน” (Development of People, by People and for People) หมายถึง การพัฒนาที่มุ่งเน้นไปที่ตัวคนอย่างรอบด้านทั้งกาย จิตใจ และสติปัญญา เพราะการพัฒนาคน ถือเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างสมดุลและยั่งยืน ความสามารถในการบริหารจัดการตนเองถือเป็นคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของความเป็นพลเมือง เนื่องจากการบริหารจัดการตนเองสนับสนุนให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนของตน Faulconer (2004, p. 215) กล่าวว่า ประชาธิปไตยไม่สามารถประสบความสำเร็จได้หากพลเมืองไม่มีความรู้สึกหรือไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการบริหารจัดการตนเอง เพราะการบริหารจัดการตนเองมีความหมายใกล้เคียงกับการมีอิสรภาพ โดยเป็นอิสรภาพที่มีความสำคัญต่อส่วนรวม ตามนัยดังกล่าวการบริหารจัดการตนเอง ทำให้บุคคลเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวม รวมทั้งช่วยให้อิสรภาพของบุคคลมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชนหรือสังคม เพราะบุคคลตระหนักว่าหากชุมชนหรือสังคมเกิดปัญหาตัวของเขาก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ และไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุขเช่นกัน

ฉะนั้นกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากต้องมาจากการพึ่งพาตนเอง โดยการบริหารจัดการตนเองของชุมชน จึงจะสามารถพัฒนาและยกระดับประเทศให้เป็นประเทศรายได้สูงที่มีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง เป็นการวางรากฐานที่มั่นคงทางการเมืองภาคพลเมืองระดับรากหญ้าให้กับเศรษฐกิจไทยในอนาคต โดยการส่งเสริมเศรษฐกิจระดับชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการแข่งขัน สามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งจะช่วยก่อให้เกิดการยกระดับมาตรฐานการครองชีพและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำและความไม่เสมอภาคตามเป้าหมายการพัฒนาของยุทธศาสตร์ชาติ โดยเฉพาะด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม เพื่อให้ทุกคนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ผ่านการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและพฤติกรรมและด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน โดยการพัฒนาและส่งเสริมการสร้างมูลค่าสินค้า เกษตรเพื่อสร้างรายได้ให้เกษตรกรและการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งที่ผ่านมาปัญหาด้านโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความยากจนและความเหลื่อมล้ำโดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรและแรงงานทั่วไป ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีรายได้น้อยและไม่มั่นคง โดย ในปี 2560-2564 มีประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและแรงงานทั่วไปคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 55.5 และอาชีพ อิสระร้อยละ 35 ของกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้น้อยที่สุด โดยส่วนมากประสบปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรต่าง

ๆ รวมถึงที่ดินทำกิน การเข้าถึงแหล่งทุน ขาดองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับการวางแผนการพัฒนาและต่อยอดผลิตภัณฑ์ รวมทั้งยังมีพฤติกรรมขาดการออมและมีแนวโน้มจะมีหนี้สินที่สะสมเรื้อรัง การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นความคาดหวังในการที่จะคิดหาวิธีจัดการแก้ไขความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง เพื่อให้เศรษฐกิจฐานรากเกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ตามนโยบายรัฐบาลในการขับเคลื่อนประเทศโดยใช้กลไกของประชารัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและให้มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยมีเป้าหมายทำให้ประเทศชาติมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน ด้วยการใช้พลังประชารัฐในระดับกลางและระดับพื้นที่ภายใต้ความร่วมมือกันของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน (ข้อมูลจาก Office of the National Economic and Social Development Council, 2018 (Batten, T. R. (2021)

สำหรับประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก 2569 (International Horticultural Expo 2026) โดยจะจัดขึ้น ณ จังหวัดอุดรธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ทั้งนี้ มหกรรมพืชสวนโลก 2569 ที่อุดรธานี จะเป็นงานแลนด์มาร์คอีเว้นต์ครั้งแรกในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ตอกย้ำความพร้อมของจังหวัดในการจัดงานไมซ์ระดับโลก ภายใต้แนวคิด Diversity of Life: People, Water and Plants วิถีชีวิต สายน้ำ และพืชพรรณ ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ ความเชื่อมโยงของสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและผู้คนในท้องถิ่น ผนวกแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) และนโยบายการเกษตรและอาหาร “3S” สอดคล้องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) ในการประชุมสามัญประจำปี 2565 ของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (The International Association of Horticultural Producers หรือ AIPH) ที่นครดูไบ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ที่ประชุม AIPH มีมติตกลงตามข้อเสนอของประเทศไทย ในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกอุดรธานี พ.ศ. 2569 (Udon Thani International Horticultural Expo 2026) ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life: Connecting Water, Plants, and People for sustainable living หรือ ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งน้ำ พืชพรรณ และผู้คนสู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” อันสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดอุดรธานี ที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นโอกาสในการผลักดันกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเชิงบูรณาการได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถมุ่งเน้นการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การมีส่วนร่วมด้านความมั่นคงทางอาหารโลกตามนโยบายเกษตรและอาหาร “3S” ที่เน้นด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Safety) ความมั่นคงทางอาหาร (Security) และ ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศการเกษตร (Sustainability) โดยเป็นการ

ดำเนินงานที่สอดคล้องตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) และยึดมั่นต่อเจตจำนงด้านสภาพภูมิอากาศตามความตกลงปารีส (Paris Agreement) อีกด้วย ซึ่งความมุ่งมั่นในเรื่องนี้สามารถผนวกใช้เป็นพื้นฐานของแนวคิดและการนำเสนอสาระของงาน และหวังว่าจะช่วยขับเคลื่อนประเด็นความยั่งยืนได้ชัดเจน

โดยสถานการณ์ช่วงการเตรียมงาน มีจุดที่พัฒนาหลักคือ พื้นที่สวนสาธารณะหนองแด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จะเป็นพื้นที่ในการแสดงงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ถัดมาเป็นจุดพัฒนารองคือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ไฮไลน์ทางธรรมชาติที่คณะกรรมการพืชสวนโลกได้มาเยี่ยมชมและต้องการให้เป็นส่วนหนึ่งของงานพืชสวนโลกด้วย สำหรับพื้นที่หลักผู้รับผิดชอบโครงการได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเท่าตัวจาก 2,500 ล้านบาทเป็น 5,000 ล้านบาท มีการขอเสนองบเพิ่มเติมแต่ไม่ได้รับการอนุมัติ เกิดการปรับลดแบบแปลนพื้นที่ก่อสร้างให้เหมาะสมกับงบประมาณ ทำให้ทุกกระบวนการได้รับผลกระทบตามลำดับ จึงมีการดำเนินงานที่ล่าช้า ส่วนพื้นที่รอง พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) ได้ประสบปัญหาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วน โดยบริบทปัญหาการเมืองในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ในตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งจะมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ร่วมกัน อาทิเช่น กรมทรัพยากรน้ำเขตห้ามล่า ชลประทาน เทศบาลตำบล ฝ่ายปกครองและประชาชนผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เกิดการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ การใช้บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยไม่คำนึงถึงบริบทชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการร่วมกัน เกิดความขัดแย้งเชิงทัศนคติและการใช้อำนาจของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์จากดินและน้ำ รวมถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี เช่น การประกอบอาชีพประมง กิจกรรมการท่องเที่ยว นำมาสู่ความขัดแย้งในการบริหารจัดการร่วมกันในเชิงกฎหมายข้อบังคับ ระเบียบและการจัดการที่แตกต่างกัน เกิดการอ้างสิทธิ์ตามหน้าที่และปฏิบัติงานโดยมองข้ามกลไกเสรีภาพทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานระดับพื้นที่ดังกล่าวจะเน้นรับคำสั่งจากส่วนภูมิภาคเป็นหลัก กลไกการต่อรองถ่วงดุลแห่งอำนาจตามหลักประชาธิปไตยจึงถูกริดลอน และเป็นการต่อรองจำเพาะกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองของภาครัฐและเอกชนเท่านั้น ส่งผลให้การทำงานเชิงพื้นที่เกิดความขัดแย้งและมีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด ระดับอำเภอและชุมชน ซึ่งบริบทการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนฐานการเมืองแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นโจทย์สำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว หลักการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการจึงเป็นกลไกแรกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพชุมชน เพื่อเกิดความสามัคคีและเกิดการแบ่งปันกันแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มองกลไกดังกล่าวเป็นระบบที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะใน

อดีตที่ผ่านมาแต่ละชุมชนนั้นมีประเพณีวัฒนธรรมอันเก่าแก่และดีงาม ซึ่งเปรียบเสมือน “ทุนทางวัฒนธรรม” ต้นทุนอีสานที่ทุกคนสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในจัดการภาคประชาชนภายในชุมชน เพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน โดยการใช้ความเชื่อประเพณี และผู้นำที่ชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชุมชนได้กำหนดแนวทางหรือบรรทัดฐานขึ้น ให้ชุมชนสามารถลดความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้แบบสันติวิธี จึงเป็นทั้งทฤษฎีและแนวทางสำคัญที่ได้รับความสนใจจากสังคมการเมืองสมัยใหม่มากขึ้น ประเด็นการเมืองภาคพลเมืองแบบสันติวิธีในการจัดการตนเองได้กลายเป็นทั้งแนวคิดและปฏิบัติการที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญเชิงพื้นที่ ก็เพราะว่าหลักการสันติวิธีได้กลายเป็นชุดของความคิดและการปฏิบัติการที่เป็นประดุจเครื่องมือยกระดับศักยภาพชุมชนในการระงับหรือแก้ไขความขัดแย้งที่ชักนำไปสู่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในทุกๆ มิติของสังคม เพราะว่าความขัดแย้ง (Conflict) เกิดจากความคิดเห็นที่แตกต่างกันเป็นเรื่องของความเห็นความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่ยังสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ บนฐานการเมืองภาคพลเมืองแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการมากขึ้น

ปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวไปแล้วว่า แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองยังมีความเป็นนามธรรมค่อนข้างสูง ดังนั้นเพื่อให้การศึกษารูปแบบการเมืองภาคพลเมืองมีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาการเมืองภาคพลเมืองผ่านปรากฏการณ์การบริหารจัดการตนเองเพื่อการพัฒนา ซึ่งในปัจจุบัน พบว่า มีตัวอย่างของชุมชนที่สามารถจัดการตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดย โกวิทย์ พวงงาม (2553, หน้า 409-412) ได้สังเคราะห์กระบวนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น พบว่า การบริหารจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นสามารถจำแนกได้หลายมิติหรือแนวทาง เช่น กรณีชุมชน ไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนที่มีความสามารถการจัดทำแผนชุมชน เครือข่ายอินแปง มีความสามารถในการบริหารจัดการตนเองด้านการเกษตร กลุ่มออมทรัพย์ตำบล คลองเปียะ จังหวัดสงขลา มีศักยภาพในการบริหารจัดการตนเองด้านการเงินของชุมชน เป็นต้น การบริหารจัดการตนเองของชุมชนในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน กลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นต้องการมีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนไปสู่สภาพที่ดีขึ้น รวมทั้งมีความเชื่อมั่นว่าชุมชน มีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้ กลุ่มคนเหล่านี้จึงมีคุณสมบัติพื้นฐานที่สอดคล้องกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดถือประโยชน์ส่วนรวม กล่าวได้ว่า การศึกษาปรากฏการณ์การบริหารจัดการตนเองของชุมชน มีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจความเป็นพลเมืองในบริบทของสังคมไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในมิติการพัฒนา เพราะข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ตัวอย่างของชุมชนที่มีความสามารถในการบริหารจัดการตนเองจะแสดงให้เห็นว่า สมาชิกที่มีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะหรือคุณสมบัติอะไรบ้าง มีปัจจัยหรือเงื่อนไขใดบ้าง ที่สนับสนุนให้เกิดคุณลักษณะดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ว่า คุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนที่พบ จากกรณีศึกษามี

ความสอดคล้องกับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองตามแนวคิดทฤษฎีหรือไม่ อย่างไร และข้อมูลใดบ้างที่สามารถนำมาใช้ในการอธิบายความหมาย คุณลักษณะ ตลอดจนเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมืองในสังคมไทยภายใต้บริบทการบริหารจัดการตนเองของชุมชน ผู้ศึกษาคาดหวังว่าการศึกษาในครั้งนี้น่าจะช่วยให้เกิดความเข้าใจความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง” หรือ “Civic Virtue” ในบริบทสังคมไทย โดยผลที่ได้จากการศึกษาสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารสังคมในมิติใหม่ที่มีการเมืองภาคพลเมือง ภาคชุมชน ตลอดจนภาคประชาสังคมเป็นผู้ขับเคลื่อน

ผู้ศึกษาจึงเห็นว่า กลไกศึกษาและพัฒนาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองกับการจัดการตนเองของชุมชนจะเป็นกลไกการเมืองภาคประชาสังคมกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการยกระดับศักยภาพชุมชน อันเป็นสถานการณ์ที่ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบาย มีการกระจายอำนาจให้ประชาชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นภายใต้กรอบของกฎหมาย จะกลายเป็นทางเลือกหลักที่สำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาการเมืองภาคประชาชนสู่การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก ภายใต้การปรับเปลี่ยนวิธีคิดส่งเสริมกระบวนการทำงานการเมืองภาคประชาชนเชิงพื้นที่หล่อหลอมต้นทุนทางสังคม ภูมิปัญญาวัฒนธรรม ตำนานความเชื่อ นิทานพื้นบ้าน นิเวศน์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นมาสู่การบูรณาการศักยภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วมในยกระดับศักยภาพชุมชนส่งเสริมรายได้ ส่งผลกระทบต่อการลดความเหลื่อมล้ำในแง่ของพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย เกิดการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองที่ยั่งยืนด้วยต้นทุนของชุมชน มีการบริหารจัดการศักยภาพด้วยชุมชนทุกมิติ ทั้งยังเสริมการบูรณาการระหว่างองค์กรภาครัฐและเอกชนเพื่อยกระดับการเมืองภาคพลเมืองสู่การมีส่วนร่วมเชิงพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 คำถามวิจัย

1.2.1 ปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน มีผลต่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานีหรือไม่ อย่างไร?

1.2.2 การพัฒนาต้นแบบและแนวทางพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชนจะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพชุมชนในพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกได้หรือไม่อย่างไร?

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1.3.2 เพื่อสร้างต้นแบบและแนวทางพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1.3.3 เพื่อนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านเนื้อหา ให้ความสำคัญกับการศึกษาใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1. บริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน เป็นการศึกษาปรากฏการณ์เชิงพื้นที่เกี่ยวกับบริบทและสภาพปัญหาทางการเมืองภาคพลเมือง และการจัดการตนเองของชุมชน 2. สร้างต้นแบบและแนวทางพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก เป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเกิดความเป็นพลเมือง เงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมือง คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง (Civic Virtue) สู่การสร้างต้นแบบและพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการตนเองอย่างมีประสิทธิผลในมิติต่าง ๆ 3. นำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี เป็นการนำเสนอต้นแบบและแนวทางการศึกษา ในประเด็นเกี่ยวกับกลไกกระบวนการพัฒนาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก โดยใช้จังหวัดอุดรธานีเป็นต้นแบบในการนำเสนอ

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

1.5.1 ต้นแบบการเมืองภาคพลเมือง หมายถึง วิธี กลไก กระบวนการหรือลักษณะความเป็นพลเมืองในมิติการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม โดยการเมืองภาคพลเมืองเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง (Civic Virtue) ตามหลักประชาธิปไตย

1.5.2 คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง (Civic Virtue) หมายถึง คุณลักษณะหรือคุณสมบัติ ที่แสดงให้เห็นถึงการมีจิตสำนึก การยึดถือคุณธรรมหรือจริยธรรม และมีการกระทำหรือพฤติกรรมของความเป็นพลเมืองเพื่อสังคมส่วนรวม คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง

1.5.3 การบริหารจัดการตนเอง หมายถึง การบริหารจัดการตนเองในระดับกลุ่ม ชุมชน หรือ สังคม โดยการบริหารจัดการตนเองของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความสามารถและศักยภาพในการตัดสินใจ รวมทั้งการกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ภายใต้สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2560

1.5.4 การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าให้ดีขึ้นกว่าเดิม เช่น การพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือ การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น

1.5.5 มหกรรมพืชสวนโลก หมายถึง งานมหกรรมจัดแสดงด้านพืชสวนกลางแจ้ง โดยจัดแสดงครั้งแรกเมื่อปี 2503 ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ และต่อมาได้มีการจัดงานต่อเนื่องโดยหมุนเวียนประเทศเจ้าภาพภายในภาคีสมาชิก โดยมีสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (International Association of Horticulture Producers: AIPH) เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์การจัดงาน โดยสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ได้แบ่งการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับ A1 (World Horticultural Exhibition) ระดับ B (International Horticultural Exhibition) ระดับ C (International Horticultural Show) และระดับ D (International Horticultural Trade Exhibition) ซึ่งแต่ละระดับมีข้อกำหนดเฉพาะที่แตกต่างกัน เช่น ระยะเวลาการจัดงาน พื้นที่ขั้นต่ำของการจัดแสดง และระยะเวลาที่ต้องแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าในการเป็นเจ้าภาพจัดงาน

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 สามารถอธิบายบริบทและวิเคราะห์สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจสาระสำคัญของความเป็นพลเมือง และการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

1.6.2 ชุมชนได้เรียนรู้และร่วมพัฒนาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ เกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเชิงบูรณาการที่เป็นรูปธรรม

1.6.3 เกิดแนวทางและระบบกลไกในการสนับสนุนให้เกิดการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนที่เหมาะสม

1.6.4 เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสังคมในมิติการเมืองภาคพลเมืองและชุมชนแห่งฐานการขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเมืองเชิงพื้นที่ได้มีประสิทธิผลต่อสังคมได้

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยและคณะได้ทำการศึกษา ค้นคว้า แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

2.1 แนวคิดและพัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม
2.3 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
2.5 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน
2.6 ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory)
2.7 ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory)
2.8 ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory)
2.9 สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2560
2.10 แนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน
2.11 แนวคิดทฤษฎีหลักการบริหารต่อรัฐและการปกครองงานตามแนวพุทธ
2.12 พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย
2.13 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2.14 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แนวคิดและพัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง

ในการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองผู้ศึกษาเริ่มต้นจากการศึกษาความหมายของ“ความเป็นพลเมือง”เพื่อเชื่อมโยงสู่การทำความเข้าใจ“คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง”หรือ“ Civic virtue”โดยมีรายละเอียดในการนำเสนอ ดังนี้

1) พัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมือง

ในการศึกษาความหมายของความเป็นพลเมือง นอกจากการศึกษานิยามความหมายที่ให้ไว้โดยนักคิดหรือนักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องแล้ว การศึกษาถึงพัฒนาการของความเป็นพลเมืองก็มีส่วนช่วยให้เกิดความเข้าใจความหมายและความสำคัญของความเป็นพลเมืองผ่านห้วงเวลาและบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาพัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมืองทั้งใน

บริบทของสังคมตะวันตกและสังคมตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นพลเมืองในบริบทสังคมไทย

1.1) พัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมืองตามแนวคิดตะวันตก

คำว่า “พลเมือง” หรือ “Citizen” เป็นคำที่มาจากภาษาละตินว่า “Civis” หรือ “Civitas” หมายถึง การเป็นสมาชิกของนครรัฐ (City-state) อาณาจักรโรมัน ทั้งนี้รากฐานของคำว่า Civitas ในภาษาละตินมาจากคำว่า “Polites” ในภาษากรีก นิยามโดย อลิสโตเติลพลเมืองในยุคกรีกโบราณ ตามนิยามของอลิสโตเติล หมายถึง สมาชิกของชุมชนทางการเมืองกรีก (Greek Polis) โดยเป็นผู้ที่อาศัยหรือใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนการเมืองและมีส่วนร่วมในกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Bachmann & Staerklé, 2003, p. 14) ในบทสนทนาของเพลโต้และอริสโตเติล เรื่อง “พฤติกรรมที่พลเมืองที่สมบูรณ์ (Perfect Citizen) ควรมีในกรุงเอเธนส์” กล่าวถึงพลเมืองว่าเป็นองค์ประกอบหลักของระบอบประชาธิปไตย เพราะพลเมืองคือประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองอย่างเอาการเอางาน โดยประชาชนแต่ละคนควรมีโอกาสได้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เพราะชีวิตมนุษย์จะพัฒนาได้เต็มที่ก็ต่อเมื่อได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะเท่านั้น (ธเนศวร์ เจริญเมือง,2548, หน้า 75)

ในสมัยนครรัฐกรีกยังไม่มีการอธิบายความแตกต่างระหว่างศีลธรรม (Morality) และกฎหมาย (Legality) ความเป็นพลเมืองซึ่งเป็นเสมือนพลังทางการเมืองจึงเกี่ยวข้องทั้งในส่วนของศีลธรรมและกฎหมายพลเมืองทุกคนจะได้รับสิทธิที่เท่าเทียมกันจากการเป็นสมาชิกของสังคมการเมือง สิทธิดังกล่าวหมายรวมถึงสิทธิในการเลือกตั้ง การรับเลือกตั้ง การได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐบาล การเป็นคณะลูกขุนหรือตุลาการ รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองต่าง ๆ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์ การอภิปรายทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ในสมัยกรีก ความเป็นพลเมืองเป็นเอกสิทธิ์ของผู้ชายที่เป็นชนชั้นสูงเท่านั้น ส่วนผู้หญิง เด็ก และทาสทั้งหญิงและชายไม่ถือว่าเป็นพลเมือง (Bachmann & Staerklé, 2003, p. 15)

เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองแบบกรีกโบราณก็เปลี่ยนไป ความเป็นพลเมืองในยุคโรมันยังคงเกี่ยวข้องกับสิทธิและการมีส่วนร่วมในการปกครองโดยขยายขอบเขตครอบคลุมไปถึงไพร่และทาส นอกจากนี้ เนื่องจากเป็นยุคแห่งการขยายอาณาเขตและสร้างอาณาจักรความเป็นพลเมืองของโรมันจึงครอบคลุมประชาชนในพื้นที่ที่อาณาจักรโรมันแผ่อำนาจไปถึงด้วย ความหมายของพลเมืองในยุคนี้จึงมีความหมายในมิติของการได้รับการปกป้องตามกฎหมายมากกว่ามีส่วนร่วมในการบังคับใช้กฎหมาย ตามนัยดังกล่าวความเป็นพลเมืองจึงถูกลดทอนความหมายลงมาจนเหลือเพียงสถานภาพทางกฎหมายหรือที่ปัจจุบันเรียกว่าสัญชาติ (Nationality) (ศรัณยุ หมั้นทรัพย์, 2553) และพลเมืองเป็นเพียงสมาชิกของรัฐที่ปกครองด้วยระบบกฎหมาย (Rule of Law) เท่านั้น

เมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายความเป็นพลเมืองได้ถูกลดความสำคัญลงไปอีกในยุคกลาง ซึ่งเป็นยุคของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรป แนวคิดความเป็นพลเมืองได้สูญหายไปเพราะผู้ปกครองเน้นให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครองและมูลนายในระบบฟิวดัล (Feudalism) เท่านั้นไม่มีสัญญาประชาคมระหว่างประชาชนและรัฐประชาชนไม่มีสิทธิแสดงบทบาททางการเมืองจึงไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรมหรือจริยธรรมแห่งความเป็นพลเมือง (ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด, 2555, หน้า 7)

ในยุคฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ (Renaissance) แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง โดยเป็นฐานคิดเบื้องต้นของการปฏิวัติรัฐธรรมนูญอังกฤษในศตวรรษที่ 17 รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการปฏิวัติอเมริกันและการปฏิวัติฝรั่งเศสในศตวรรษต่อมา (ศรัณยุ หมั้นทรัพย์, 2553) หลังยุคสงครามศาสนาที่เรียกกันว่าสงคราม 30 ปี เกิดการทำสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย เมื่อ ค.ศ. 1648 เพื่อรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนาและอำนาจรัฐเหนือเขตแดนของกษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งถือเป็นรากฐานของการส่งเสริมความเข้มแข็งของรัฐชาติสมัยใหม่ภายใต้อำนาจปกครองของกษัตริย์ที่ยังคงมีพระราชอำนาจเหนือพระราชอาณาเขตและราษฎรในดินแดนอาณาเขตของรัฐนั้นๆ อย่างไรก็ตามยุโรประหว่าง ค.ศ. 1648 ถึงช่วงการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 สถาบันพระมหากษัตริย์ได้ปรับตัวไปสู่การเป็นธรรมราชา (Enlighten Despot) โดยมีการใช้พระราชอำนาจไกล่เกลี่ยผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นขุนนางและชนชั้นกลางรวมทั้งให้ข้าราชการในราชสำนักที่เป็นผู้รู้ทางกฎหมายดำเนินกิจการของรัฐทั้งในด้านการรักษาความสงบการส่งเสริมการค้าพาณิชย์ การเกษตรกรรม ตลอดจนเป็นผู้อำนวยความยุติธรรมในฐานะตุลาการอย่างมีประสิทธิภาพ (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2555, หน้า 10)

ในขณะเดียวกันแนวคิดความเป็นพลเมืองถูกโยงเข้ากับแนวคิดประชาธิปไตยมากขึ้น Jean-Jacques Rousseau ผนวกแนวคิดสาธารณรัฐนิยมคลาสสิคเข้ากับแนวคิดสัญญานิยมสมัยใหม่ โดยเสนอว่าพลเมือง คือ ปัจเจกชนที่มีเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง พลเมืองควรมีสิทธิในการมีส่วนร่วมกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคมเพื่อให้ทุกคนยึดถือร่วมกัน ตามนัยดังกล่าว ความเป็นพลเมืองคือการเชื่อมโยงปัจเจกชนเข้ากับชุมชนทางการเมืองของสาธารณรัฐ ที่ซึ่งพลเมืองปกครองตนเองและปฏิเสธอำนาจการปกครองของกษัตริย์ที่มีเหนือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน (ศรัณยุ หมั้นทรัพย์, 2553)

ในศตวรรษที่ 18 เกิดกระแสการปฏิรูปการปกครองขึ้นเป็นระลอก นำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างทางสังคมและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางกฎหมายให้มีเหตุมีผล ทันสมัยสอดคล้องกับหลักการทางมนุษยนิยมมากขึ้นมีการรับรองเสรีภาพในชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินการศึกษาและเสรีภาพในการปกครองตนเองอย่างกว้างขวางจนกลายเป็นกระแสเรียกร้องเสรีภาพและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในเวลาต่อมาทั้งนี้ นักปราชญ์ในศตวรรษที่ 18 ได้เริ่มแยกแยะพลเมืองออกจากไพร่ฟ้าประชาชนหรือราษฎรทั่วไป โดย“พลเมือง”แตกต่างจากข้าทาส บ่าว ไพร่และ

ราษฎรในแง่ของความตระหนักในสิทธิและหน้าที่ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง พลเมืองเท่านั้นที่จัดเป็นผู้มีหุ้นส่วนอยู่ในประชาคมทางการเมืองที่เรียกว่า“รัฐ”สังคมพลเมืองจึงมีฐานะเสมือนกับห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทขนาดใหญ่ที่มีบรรดาพลเมืองเป็นผู้ถือหุ้นและพลเมืองย่อมมีสำนึกของความเป็นเจ้าของสังคมนั้นๆ ทั้งในฐานะเป็นผู้มีสิทธิได้ประโยชน์แต่ขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ร่วมบำรุงรักษาความเป็นปึกแผ่นของสังคมเป็นสำคัญ (กิตติศักดิ์ ปรกติ,2555, หน้า 11-12)

กล่าวได้ว่า “พลเมือง” เริ่มกลับมามีความสำคัญอีกครั้งในยุคที่มีการปฏิวัติเพื่อล้มล้างระบอบกษัตริย์และการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐ เช่น การปฏิวัติในฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาในศตวรรษที่ 18 ความเป็นพลเมืองของฝรั่งเศสและอเมริกาเหนือได้รับการอธิบายในความหมายของพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองในห้วงเวลาดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากความเป็นพลเมืองของนครรัฐอิตาลี (Italian City-states) ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance period) ซึ่งพลเมืองมีความหมายทั้งในแง่ของความมีอิสระและการปกครองตนเองแต่สิ่งที่แตกต่างจากนครรัฐอิตาลีในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ คือ พลเมืองของระบอบสาธารณรัฐในศตวรรษที่ 18 ปฏิเสธกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่ตกทอดมาจากระบอบกษัตริย์และชนชั้นสูงนอกจากนี้ในระบอบสาธารณรัฐสมัยใหม่ การปกครองตนเองของพลเมืองมีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าการปกครองนครรัฐ เพราะเป็นการปกครองที่ครอบคลุมทั้งประเทศและเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมากที่ไม่ได้รู้จักกันโดยตรงแต่เชื่อมโยงกันในเชิงสัญลักษณ์ทางการเมืองและมีจินตภาพของความเป็นชุมชน (Imagined Communities) (Bachmann & Staerklé, 2003, p.16)

การเกิดขึ้นของระบอบสาธารณรัฐ ในศตวรรษที่ 18 สนับสนุนให้แนวคิดเสรีนิยมมีความสำคัญมากขึ้น นำไปสู่การเกิดแนวความคิดที่ว่าประมุขและรัฐไม่ได้รวมเป็นสิ่งเดียวกันประชาชนต้องยึดถือรัฐมากกว่าตัวบุคคลที่ปกครองรัฐ ดังนั้นความเป็นพลเมืองจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ความจงรักภักดีต่ออุดมการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นแทนที่ความจงรักภักดีต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครอง (Keith Faulks, 2000, อ้างถึงใน ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด,2555,หน้า7)

กิตติศักดิ์ ปรกติ (2555,หน้า 13) กล่าวว่า นักปราชญ์สายอุดมคตินิยม (German Idealism) เช่น Fichte และHegel นับเป็นผู้กระตุ้นเตือนให้โลกเห็นความสำคัญของความเป็นมนุษย์ในแง่ของการประจักษ์แจ้งในจิตสำนึกของตนเองโดย Fichte อธิบายว่าความเป็นพลเมืองแท้จริงแล้วก็คือการมีชีวิตทางการเมืองของมนุษย์นั่นเอง ในแง่นี้ความเป็นรัฐกับความเป็นพลเมืองจึงเป็นสิ่งเดียวกัน โดยความหมายของความเป็นพลเมืองตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา มีความหมายเดียวกันกับความเป็นผู้เจริญเป็นอารยชนใน“สังคมของพลเมือง”หรือ“ประชาสังคม”นั่นเอง

ในศตวรรษที่ 19 แนวคิดของสำนักเสรีนิยมคลาสสิคมีอิทธิพลครอบงำระบบเศรษฐกิจการเมืองของยุโรป เนื่องจากสังคมในขณะนั้นโหยหาอิสรภาพและเสรีภาพที่เคยถูกลิดรอนมายาวนาน แนวคิดเสรีนิยมคลาสสิคให้ความสำคัญกับหลักเสรีภาพและความพึงพอใจของปัจเจก

บุคคล สะท้อนให้เห็นจากแนวคิดของ John Locke ที่กล่าวว่า “สภาพธรรมชาติมีกฎธรรมชาติควบคุมอยู่ซึ่งมีผลผูกพันกับทุกคน และเหตุผลก็คือกฎธรรมชาตินั่นเองที่สอนมนุษย์ว่า ทุกคนล้วนเสมอภาคและเป็นอิสระต่อกัน”(วินัย ผลเจริญ, 2550, หน้า 20) สำหรับ Locke อิสรภาพและเสรีภาพ คือสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการใช้เหตุผล มนุษย์จึงสามารถกระทำสิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องถูกชี้นำหรือบังคับควบคุมจากผู้อื่น (เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร, 2551)

ตามแนวคิดนี้มนุษย์ที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มจากเครือญาติไปสู่ความเป็นชนชาติเดียวกัน เมื่อเกิดความเป็นปึกแผ่นและสำนึกแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์แบบแผนในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของผู้เจริญวิถีชีวิตอย่างอารยชนหรือวิถีชีวิตแห่งพลเมืองแล้วก็ได้ชื่อว่า เป็น “สังคมพลเมือง” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “รัฐ” นั่นเอง ในแง่นี้ความเป็นพลเมืองจึงเป็นพลเมืองแห่งรัฐที่ประกอบด้วยความมีสิทธิและหน้าที่ต่อรัฐหรือต่อความดีงามส่วนรวมโดยพลเมืองเป็นผู้ที่มีสิทธิและเสรีภาพ อันเป็นเขตแดนที่รัฐไม่พึงเข้าก้าวก่าย รวมทั้งการได้รับหลักประกันทางกฎหมายที่จะดำเนินชีวิตอย่างเป็นอิสระและเท่าเทียมกัน มีสิทธิร่วมกำหนดเจตจำนงทางการเมืองและร่วมปกครองสังคมในขณะเดียวกันพลเมืองมีหน้าที่ร่วมกันในการทำนุบำรุงบ้านเมืองด้วยการเสียภาษีร่วมกันป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงของสังคมพลเมือง (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2555, หน้า 13)

การตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Road to Serfdom ของ Friedrich Von Hayek ในปี ค.ศ.1944 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ อย่างไรก็ตาม แนวคิดเสรีนิยมใหม่เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นในห้วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970s-1980s โดยเชื่อมโยงกับการถือกำเนิดของพวกขวาใหม่ (the New Right) ในประเทศแถบแอตแลนติกเหนือโดยเฉพาะสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา (วินัย ผลเจริญ,2550,หน้า24) แนวคิดเสรีนิยมใหม่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลเช่นเดียวกับแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิค ดังที่ Hayek กล่าวว่า “ระบบทรัพย์สินส่วนตัวเป็นเครื่องรับประกันที่สำคัญที่สุดของเสรีภาพ เนื่องจากการควบคุมวิถีการผลิตถูกจัดสรรไว้ท่ามกลางผู้คนจำนวนมากที่กระทำการอย่างเป็นอิสระต่อกัน โดยที่ไม่มีผู้ใดมีอำนาจเหนือเราโดยสิ้นเชิงและเราในฐานะปัจเจกบุคคลก็สามารถที่จะตัดสินใจว่าจะทำอะไรด้วยตัวของเราเอง” (Hayek, 1993, p. 78, อ้างถึงใน วินัย ผลเจริญ, 2550, หน้า 24)

ความสำคัญของสิทธิในทรัพย์สินได้รับการตอกย้ำโดย Robert Nozick ที่เชื่อว่า แม้คนที่ไม่ได้ลงมือทำงานด้วยตนเองก็สามารถมีสิทธิในทรัพย์สินได้ เช่น การได้รับของขวัญจากคนอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับมรดก ดังนั้น รัฐจึงไม่มีความชอบธรรมในการใช้มาตรการทางกฎหมายเพื่อบีบบังคับเอาทรัพย์สมบัติส่วนบุคคลไปจัดสรรหรือกระจายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเพราะความยุติธรรมจะต้องมีพื้นฐานมาจากสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล (วินัย ผลเจริญ, 2550, หน้า 24)

กล่าวได้ว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่ไม่ได้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิค เพราะทั้งสองแนวคิดต่างก็ให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของบุคคล เพียงแต่เสรีนิยม

ใหม่เน้นสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สินของปัจเจกบุคคลที่มีความเชื่อมโยงกับเสรีภาพของตลาดมากขึ้น รวมทั้งให้ความสำคัญกับการจำกัดบทบาทของรัฐที่มีต่อปัจเจกบุคคลให้เหลือน้อยที่สุด ทั้งนี้ สามารถสรุปหัวใจสำคัญของแนวคิดเสรีนิยมได้ 4 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 Individualism หรือปัจเจกชนนิยม หมายถึง การยกย่องนับถือสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล ซึ่งคนอื่น ๆ รวมถึงรัฐไม่มีสิทธิเข้าไปแทรกแซง

ประการที่ 2 Rights to life, Liberty, Property หมายถึง การมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล

ประการที่ 3 Free Market Economy หรือระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีมีกลไกราคา (Price Mechanism) เป็นเครื่องมือเชื่อมั่นว่าเสรีภาพทางเศรษฐกิจคือหนทางที่ดีที่สุดที่จะนำไปสู่ความมั่งคั่งของทุกคน

ประการที่ 4 Minimal State หมายถึง รัฐควรมีขอบเขตอำนาจที่จำกัดรัฐบาลที่ดีคือ รัฐบาลที่ปกครองน้อยที่สุด

จากอิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมทำให้ในห้วงศตวรรษที่ 19 และ 20 นิยามของความเป็นพลเมืองกลายเป็นเรื่องของสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคนิยามดังกล่าวมีสมมติฐานว่าพลเมืองทุกคนมีเหตุผลและมีทางเลือกที่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชนชั้น เพศ อาชีพ ฯลฯ โดยความเสมอภาคในระยะแรกเป็นเพียงความเสมอภาคในมิติของกฎหมายเท่านั้น อย่างไรก็ตามหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดความตระหนักว่าความเสมอภาคด้านกฎหมายเพียงด้านเดียวไม่สามารถทำให้เกิดความเสมอภาคที่แท้จริงได้ (ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด, 2555, หน้า 7) จึงมีความพยายามในการนิยามและทำความเข้าใจคำว่า “สิทธิ” ให้มีความครอบคลุมมากขึ้น

ในบทความเรื่อง Citizenship and Social Class ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 1950 T. H. Marshall แบ่งสิทธิพลเมืองเป็น 3 ประเภท โดยการเกิดขึ้นของสิทธิพลเมืองแต่ละประเภทแสดงให้เห็นพัฒนาการของสิทธิพลเมืองภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามห้วงเวลา ทั้งนี้ พัฒนาการของสิทธิพลเมืองในประเทศตะวันตกเกิดขึ้นภายใต้กระบวนการความทันสมัย การเป็นสังคมอุตสาหกรรม ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและความเป็นรัฐชาติ โดยแบ่งพัฒนาการของสิทธิพลเมืองออกเป็น 3 ระยะ (สุรพล ปธานวนิช, 2547, หน้า 85-86) ได้แก่

ระยะที่หนึ่ง สิทธิประชาหรือสิทธิความเป็นพลเมืองตามกฎหมาย (Civil Right) เป็นองค์ประกอบของสิทธิที่จำเป็นสำหรับเสรีภาพส่วนบุคคล ประกอบด้วยอิสรภาพ เสรีภาพในการพูด คิด และศรัทธา สิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินและทำพันธสัญญาที่สมเหตุผล สิทธิในการประกอบสัมมาอาชีวะ และสิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรม สิทธิประชาเกิดขึ้นภายหลังการเสื่อมลงของระบบศักดินา ทำให้เสรีภาพของประชาชนมีมากขึ้น นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 โดยใช้เวลาพัฒนาจนถึงศตวรรษที่ 18 จึงกลายเป็นสิทธิที่พลเมืองในสหราชอาณาจักรได้รับโดยถ้วนหน้า

ระยะที่สอง สิทธิทางการเมือง (Political Right) ใน ค.ศ.1832 สิทธิทางการเมืองได้เริ่มต้นการพัฒนาขึ้นภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งในห้วงเวลาดังกล่าวสิทธิประชาได้รับการพัฒนาจนลงรากมั่นคงแล้ว สำหรับ Marshall สิทธิทางการเมือง หมายถึง สิทธิในการมีส่วนร่วมเพื่อใช้อำนาจทางการเมืองในฐานะสมาชิกของชุมชนหรือสังคม พัฒนาการของสิทธิทางการเมืองในระยะแรกถือเป็นเพียงผลผลิตของสิทธิประชาเท่านั้น จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1918 สิทธิการเลือกตั้งจึงมีความเท่าเทียม โดยสตรีสามารถลงคะแนนเสียงเลือกตั้งได้เช่นเดียวกับบุรุษ

ระยะที่สาม สิทธิทางสังคม (Social Right) เริ่มต้นขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นสิทธิที่พัฒนาขึ้นเป็นส่วนสุดท้ายและมีความสมบูรณ์ในศตวรรษที่ 20 สิทธิทางสังคม หมายถึง สิทธิทั้งมวลที่จะเข้าถึงสวัสดิการและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ตลอดจนสิทธิที่จะมีส่วนในมรดกทางสังคมและการใช้ชีวิตตามมาตรฐานที่เจริญแล้ว การเกิดขึ้นของกฎหมายความยากจนได้เริ่มต้นเปลี่ยนการช่วยเหลือกันของสมาคมและกลุ่มให้กลายเป็นการรับรองสิทธิทางสังคมในระยะเริ่มแรก และค่อย ๆ พัฒนาจนกลายเป็นสิทธิพลเมืองที่สมบูรณ์ในศตวรรษที่ผ่านมา

Marshall (1994, p.10) อธิบายว่า สิทธิประชาและสิทธิทางการเมืองเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของชนชั้นนายทุน (Capitalist Class) โดยมีที่มาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม และขยายขอบเขตไปสู่การตอบสนองความต้องการของชนชั้นแรงงาน (Working Class) ที่เกิดขึ้นภายหลัง สิทธิดังกล่าวช่วยทำให้เกิดความมั่นใจว่าเสรีภาพที่เกิดขึ้นโดยปราศจากการใช้กำลังหรือการบังคับเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างเสริมความสัมพันธ์ในระบบทุนนิยม เพราะสิทธิประชาภายใต้มโนทัศน์ความเป็นพลเมืองมีความหมายรวมถึงสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน การมีเสรีภาพของปัจเจกบุคคลและการได้รับการปกป้องตามกฎหมาย (Marshall, 1994, p.10) ส่วนสิทธิทางการเมือง หมายถึง การมีส่วนร่วมในกระบวนการและกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ในขณะที่สิทธิทางสังคม หมายถึง การมีรายได้ โอกาสในการเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย สิทธิในการได้รับการดูแลรักษาด้านสุขภาพและการศึกษาสำหรับพลเมืองทุกคน ทั้งนี้ สิทธิทางสังคมเป็นสิทธิที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะทำให้สิทธิประชาและสิทธิทางการเมืองมีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยลดโครงสร้างของความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นจากลัทธิทุนนิยมและสนับสนุนให้เกิดความเท่าเทียมของพลเมืองทุกคนในการได้รับโอกาสทางสังคม (Bachmann & Staerklé, 2003, p.15)

นอกจากนี้ Marshall ยังอธิบายความเป็นพลเมืองในมิติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ (Public Life) ซึ่งมีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าชีวิตทางการเมือง โดย Marshall กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง หมายถึง การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในชุมชนที่ตนเป็นสมาชิกจากความหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นิยามความเป็นพลเมืองที่เคยจำกัดเฉพาะในบริบทของการเมืองได้ขยายไปสู่การมีความหมายในชีวิตทางสังคมที่มิได้เน้นย้ำเฉพาะความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อรัฐ แต่ยังให้

ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างพลเมืองด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับสังคมอีกด้วย (Steenbergen, 1994, p.2)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวคิดเสรีนิยมจะมีอิทธิพลต่อการนิยามความเป็นพลเมือง ในมิติของสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลที่บุคคลอื่นรวมถึงรัฐไม่ควรเข้าแทรกแซงแต่การขยายขอบเขตของสิทธิที่ครอบคลุมไปถึงสิทธิทางสังคม ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่า รัฐมีหน้าที่คุ้มครองประชาชนในด้านต่าง ๆ รวมถึงด้านสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้จึงเกิดรัฐสวัสดิการขึ้น โดยประชาชนส่วนใหญ่มีทัศนคติว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องคุ้มครองและจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับประชาชน และประชาชนไม่จำเป็นต้องตอบแทนอะไรแก่รัฐ ซึ่งทัศนคติดังกล่าวได้ก่อให้เกิดวิกฤตความเป็นพลเมืองในอเมริกาและยุโรป เช่น การที่ประชาชนไม่ค่อยไปเลือกตั้ง หรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนเท่าที่ควร (Putnam, 2000, อ้างถึงใน ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด, 2555, หน้า 7)

ปลายศตวรรษที่ 20 เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมทั่วโลก โดยมีการขนานนามการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหลายชื่อด้วยกัน เช่น สังคมแห่งคลื่นลูกที่สามยุคหลังอุตสาหกรรมหรือโลกาภิวัตน์ เป็นต้น (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2539, หน้า 207) เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งนำพาให้โลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ คือ การสิ้นสุดสงครามเย็นพร้อมกับการล่มสลายของประเทศสหภาพโซเวียต ส่งผลให้อุดมการณ์ทางการเมืองลดบทบาทลงในขณะที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมีบทบาทมากขึ้น เกิดการจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order) รวมทั้งทำให้เกิดปรากฏการณ์สำคัญที่มีความสัมพันธ์กัน 4 ประการ ได้แก่ 1) การเติบโตและการขยายตัวของกระแสโลกาภิวัตน์ 2) การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของภัยคุกคาม จากภัยคุกคามรูปแบบเดิม (Traditional Threat) เป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ (Non-Traditional Threat) 3) ความร่วมมือกันของภาคส่วนต่าง ๆ ทางสังคมทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับโลกและ 4) บทบาทการเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ของภาคประชาสังคม (Civil Society) มีมากขึ้น

ปรากฏการณ์ทั้ง 4 ประการข้างต้น เป็นปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการสื่อสารภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้โลกแคบลง ข้อจำกัดด้านระยะห่างของพื้นที่และเวลาหมดไป ทุกจุดทั่วโลกเชื่อมเข้าหากันง่ายขึ้นในด้านหนึ่งโลกาภิวัตน์ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างสะดวกสบายมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นจำนวนมากเพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลง สภาวการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายที่กล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของภัยคุกคาม จากภัยคุกคามรูปแบบเดิม (Traditional Threat) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของความมั่นคงของรัฐชาติ สงครามระหว่างรัฐและภัยจากคอมมิวนิสต์ เป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ (Non-Traditional Threat) ซึ่งหมายถึง ภัยคุกคามในทุกๆ มิติที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของ

มนุษย์ เช่น ภัยคุกคามด้านสิ่งแวดล้อม ภัยพิบัติ การอพยพย้ายถิ่นของประชากรภัยคุกคามด้านระบาดวิทยา ความขัดแย้งด้านชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ศาสนา ภัยคุกคามด้านเศรษฐกิจอาชญากรรมข้ามชาติ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์รวมทั้งการเผชิญหน้ากับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมมีแนวโน้มที่จะแสวงหาความร่วมมือเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและสร้างผลประโยชน์ร่วมกันมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวกันทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคีของประเทศต่าง ๆ ตลอดจนการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนภาคประชาสังคม ชุมชนและพลเมือง ทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับโลก

เมื่อพิจารณาบทบาทของรัฐ พบว่า รัฐจำเป็นต้องปรับบทบาทเพื่อให้สามารถบริหารจัดการสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนของสังคม รัฐเพียงภาคส่วนเดียวอาจไม่สามารถดำเนินการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นในการบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนการดำเนินงานด้านการพัฒนารัฐจำเป็นต้องประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ ทางสังคม โดยเฉพาะประชาชนซึ่งถือเป็นสมาชิกหลักของชุมชนหรือสังคม ทั้งนี้ โลกในยุคโลกาภิวัตน์ได้ทำให้เกิดสังคมที่มีอิสระและเสรีภาพมากขึ้น ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและสังคมอย่างเสรี ประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันสนับสนุนให้ประชาชนมีความพร้อมที่จะปกป้องและเรียกร้องความเสมอภาคและความยุติธรรมทางสังคมก่อเกิดเป็นพลังแห่งความเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งมากขึ้น

กล่าวได้ว่า การสิ้นสุดของสงครามเย็นและการก้าวเข้าสู่โลกยุคโลกาภิวัตน์ส่งผลให้แนวคิดและนิยามเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง จากความเป็นพลเมืองตามแนวคิดเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ไปสู่ความพยายามในการสร้างพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น ต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมของตน รวมทั้งเป็นผู้ที่มีความเสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งความเป็นพลเมืองในลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดประชาสังคม (Civil Society) ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการสังคมที่มีภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคพลเมืองเป็นผู้ขับเคลื่อน ความเป็นพลเมืองจึงถือเป็นหัวใจของประชาสังคม

ภณ ใจสมัคร (2559,หน้า 75) กล่าวว่า เมื่อประชาชนในสังคมใดเป็น “พลเมือง” สังคมนั้นก็จะเป็นประชาสังคม หรือ Civil Society หมายถึง สังคมที่ประกอบด้วย “พลเมือง” ที่เอาใจใส่ในความเป็นไปและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนหรือสังคมประชาสังคม จึงหมายถึง “สังคมแห่งความเป็นพลเมือง” นั่นเอง

ในขณะที่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2540, หน้า 3) อธิบายว่า “ประชาสังคม” ไม่ใช่มโนทัศน์ที่เพิ่งเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ แต่เป็นมโนทัศน์ทางการเมืองเก่าแก่ของสังคมยุโรปที่มีความสำคัญ ตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 โดยมีความหมายเดียวกับ “สังคมการเมือง” หรือ Political Society ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของการสร้างทฤษฎีการเมืองประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม “ประชาสังคม” เป็นที่รู้จักและสร้างความหมายใหม่มากขึ้นภายหลังการพังทลายของค่ายสังคมนิยมและการเปลี่ยนจากระบอบเผด็จการรูปแบบต่าง ๆ ไปสู่การปกครองที่เป็นหรือใกล้เคียงกับการปกครองแบบประชาธิปไตยเสรี การนำมโนทัศน์ประชาสังคมกลับมาใช้ใหม่จึงให้น้ำหนักไปที่ “ลักษณะตรงข้ามและดำรงอยู่เหนือรัฐ” ประชาสังคมในทัศนะนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความเป็นอิสระในระดับหนึ่งจากรัฐ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการรื้อฟื้นความสนใจเกี่ยวกับประชาสังคมและภาคสาธารณะของสังคมตะวันตกภายหลังการสิ้นสุดของสงครามเย็นจะให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่ การช่วงชิงทางวาทกรรม อำนาจ สิทธิ การเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่ความเป็นอิสระจากการถูกครอบงำ การเรียกร้องความเท่าเทียม ความเสมอภาค และความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นลักษณะความเป็นขั้วตรงข้ามกับรัฐ แต่ก็มีนักคิดและนักวิชาการจำนวนมากแสดงความคิดเห็นว่าแทนที่รัฐและภาคส่วนอื่นที่ไม่ใช่รัฐจะแบ่งแยกกันทำงาน ทุกภาคส่วนควรหันมาร่วมมือกันเพื่อบริหารจัดการสังคมให้เกิดประโยชน์แก่พลเมืองและสังคมส่วนรวม

John Rawls อธิบายประชาสังคมในฐานะที่เป็นอุดมคติเพื่อความยุติธรรมทางสังคม (ธีรยุทธ บุญมี, 2547, หน้า 147) Rawls แบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วน คือ สังคมส่วนตัว (Private Society) และสังคมสาธารณะ (Public Society) สังคมส่วนตัว คือ สังคมที่ปัจเจกบุคคลจะดำเนินกิจกรรม คิดและคาดการณ์สิ่งต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของตนเองโดยไม่คำนึงถึงคนอื่น ส่วนรวมหรือหลักแห่งความยุติธรรมในขณะที่สังคมสาธารณะหรือสังคมแห่งระเบียบที่ดี (Well-orderedSociety) ผู้คนจะคำนึงถึงหลักแห่งความยุติธรรม เพราะทุกคนเข้าใจว่าแต่ละคนต่างเป็นเสมือน “หุ้นส่วน” ของกันและกัน ทุกคนมองเห็นว่าความสำเร็จ ความสุข ความพอเพียงของผู้อื่นก็เป็นเงื่อนไขแห่งประโยชน์ที่ตนเองได้รับเช่นกัน ผู้คนตระหนักว่าต่างคนต่างมีความสามารถ มีความชำนาญเฉพาะที่ต่างกันไป แต่ขีดความสามารถนี้จะบรรลุผลที่ดีได้ก็ต่อเมื่อถูกนำมาใช้ในลักษณะของความร่วมมือกันทางสังคม และจากการที่ผู้คนร่วมมือกันจะทำให้ไม่เกิดการแข่งขันเพื่อทำลายล้างกัน นำไปสู่ความสมานฉันท์และความผูกพันในสังคม

ความคิดของ Rawls เรื่อง“สังคมแห่งระเบียบที่ดี”เป็นความหมายเดียวกับประชาสังคม ซึ่งสังคมแห่งระเบียบที่ดีเกิดขึ้นจากความกลัว2ประการ ได้แก่ ความกลัวว่าอำนาจที่มากเกินไปของรัฐจะบงการความเป็นส่วนตัวของผู้คน และความกลัวว่าเสรีภาพส่วนบุคคลจะสร้างสังคมที่เต็มไปด้วยบุคคลที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ดังนั้นจึงต้องมีส่วนที่สาม (The Third Sector) หรือส่วนไกล่

เกลี่ยต่อรอง เช่น กลุ่ม องค์กร สมาคม ชมรม ขบวนการสื่อมวลชน มาเป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับชีวิตส่วนตัว (ธีรยุทธ บุญมี, 2547, หน้า 157-158)

Anthony Giddens เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่กล่าวถึงความจำเป็นในการปรับบทบาทของรัฐและความสำคัญที่เพิ่มมากขึ้นของภาคประชาสังคมและพลเมือง Giddens เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเมืองแนวใหม่ที่เรียกว่า“ทางสายที่ 3” (The Third Way) โดยเริ่มจากการกล่าวถึงความจำเป็นในการแสวงหาทางเลือกใหม่ของสังคม (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554) เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นความจริงไม่ใช่มายาคติโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดแบบแผนใหม่ในการดำรงชีวิตแบบใหม่ เช่น การกำเนิดอัตลักษณ์ของท้องถิ่น (Local Identities) โดยเฉพาะชาตินิยมท้องถิ่น (Local Nationalism) ที่ท้าทายอำนาจรัฐ รัฐชาติและรัฐบาลจะถูกท้าทายจากพลังทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่เกิดขึ้น ทำให้จำเป็นต้องปรับตัว

โลกาภิวัตน์มีความสัมพันธ์กับการเฟื่องฟูของลัทธิปัจเจกบุคคล Giddens กล่าวว่าทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาต้องเลิกมองว่าความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอันตรายต่อความเป็นปึกแผ่นของสังคม แล้วหันมายอมรับว่าการขยายตัวและเฟื่องฟูขึ้นของค่านิยมแบบปัจเจกบุคคลไม่ใช่เรื่องเลวร้าย สำหรับ Giddens ปัจเจกบุคคลในปัจจุบันเป็น“ปัจเจกชนนิยมใหม่” ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือเป็นปัจเจกชนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalized Individualism) หมายความว่า คนกลุ่มนี้เติบโตขึ้นในสังคมที่ความคิดเรื่องสิทธิและการกระจายผลประโยชน์ทางสังคมถูกออกแบบมาเพื่อมอบให้แก่เอกบุคคล เพราะไม่ว่าจะเป็นการจ้างงานการศึกษา หรือโอกาสการเลื่อนชั้นทางสังคม ฯลฯ ล้วนเป็นสิ่งที่คนในสังคมสมัยใหม่ต้องกระทำไปในฐานะที่เป็นเอกบุคคลทั้งสิ้น ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นกลุ่มหรือสมาชิกของชุมชน บนเงื่อนไขเช่นนี้คนที่เป็นปัจเจกบุคคลจึงไม่ใช่คนที่เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้หรือไม่คำนึงความสงบสุขของส่วนรวมลัทธิปัจเจกบุคคลจึงไม่ใช่เรื่องเลวร้ายและความเป็นปัจเจกชนทุกวันนี้ก็เดินไปในทิศทางที่มีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมสูงขึ้น ดังนั้นหากปราศจากการตระหนักถึงพลังของปัจเจกบุคคลที่มีต่อสังคม ก็ไม่มีทางที่จะสร้างสังคมซึ่งเปิดกว้างและยืดหยุ่นกว่าเดิมขึ้นมาได้

ในมิติด้านการเมือง พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงจากการเมืองในความหมายเดิมซึ่งเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจและการแสวงหาผลประโยชน์ ไปสู่การเมืองแนวใหม่ที่เป็นเรื่องของชีวิต (Politics of Life) อัตลักษณ์ (Identity) และผลประโยชน์ร่วม (Mutuality) บนพื้นฐานของความสามัคคีและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของพลเมืองในสังคมในขณะเดียวกันกระบวนการปฏิเสธความเป็นการเมือง (Process of Depoliticization) ได้ก่อตัวขึ้นทั่วโลก การต่อสู้ทางการเมืองเปลี่ยนรูปแบบจากการต่อสู้ผ่านรัฐสภาหรือพรรคการเมืองไปสู่การต่อสู้ของกลุ่มประเด็นเฉพาะ (Single-issue Groups) มากขึ้นไม่เพียงแต่สถาบันแบบรัฐสภาเท่านั้นที่ถูกปฏิเสธ สถาบันที่เป็นทางการอื่นๆ เช่น สมาคมวิชาชีพก็ตกอยู่ในสภาพไม่น่าเชื่อถือเช่นเดียวกัน ดังนั้นรัฐจะต้องแสวงหาองค์กรทางการเมืองแนวใหม่รวมทั้งต้องเรียนรู้วิธีการผสมผสานความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มเหล่านี้

สำหรับผลกระทบต่อระบบนิเวศ Giddens มองว่า ความทันสมัยกับการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งแต่เดิมเคยอยู่คนละขั้วกันนั้นควรนำมาผสมผสานกันใหม่ในรูปแบบของความทันสมัยเชิงนิเวศ (Ecological Modernization) ซึ่งสามารถทำได้โดยให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจที่จะนำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการพัฒนาอย่างเหมาะสมและตรงกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

Giddens เสนอความคิดเรื่องทางสายที่ 3 บนหลักการสำคัญ (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554) คือ รัฐและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมต้องร่วมกันกำหนดมาตรการเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ตามที่ปรัชญาการเมือง เรียกว่า “Egalitarianism” ซึ่งเมื่อมีความเท่าเทียมแล้วเสรีภาพของปัจเจกบุคคลย่อมจะบังเกิดตามมาโดยเสรีภาพที่ทุกฝ่ายต้องคำนึงถึง คือ เสรีภาพในความหมายของ “เสรีภาพที่จะกระทำ” (Freedom of Action) โดยเฉพาะการกระทำที่ปัจเจกบุคคลมุ่งเข้าไปเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับชุมชนรอบๆ ตัวในขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น

ในขณะเดียวกันสังคมต้องยกเลิกความคิดเรื่องการเมืองของการปลดปล่อย (the Framework of Emancipatory Politics) แล้วหันไปสู่การพัฒนาการเมืองเรื่องของอัตลักษณ์และความร่วมมือ (the Politics of Identity and Mutuality) ซึ่งจะนำไปสู่การยอมรับหลักการเรื่อง “สิทธิและความรับผิดชอบเป็นของคู่กัน” กล่าวคือ เมื่อปัจเจกบุคคลมีเสรีภาพที่จะกระทำและมีเสรีภาพทางอัตลักษณ์แล้วก็จำเป็นต้องมีพันธะหน้าที่และความรับผิดชอบสูงขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ คนในสังคมจะต้องยอมรับหลักการเรื่อง “อำนาจและประชาธิปไตยเป็นของคู่กัน” กล่าวคือ ยอมรับคุณค่าของประชาธิปไตยและเห็นว่าประชาธิปไตยเท่านั้นที่เป็นหนทางในการสร้างระบบอำนาจขึ้นมาได้โดยที่อำนาจนี้ต้องมาจากการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของปัจเจกบุคคลที่มีเสรีท้ายที่สุดสังคมจะต้องเดินหน้าไปสู่ภาวะทันสมัย (Modernization) ต่อไปโดยยอมรับในระบบคุณค่าแบบ“คำนึงถึงโลก” (Cosmopolitan Values) และมีปรัชญาแบบอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้ความสำคัญกับการเดินหน้าโดยมีสำนึกต่อปัญหาและข้อจำกัดต่าง ๆ ของกระบวนการทำให้ทันสมัย

Giddens (2001, p.5) กล่าวว่า ในโลกปัจจุบันการปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐและรัฐบาลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญเป็นลำดับแรก โดยรัฐรวมถึงภาคส่วนอื่นต้องเปลี่ยนความคิดที่ว่าภาระทุกๆ อย่างในสังคมเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐ รัฐต้องยอมรับว่าไม่สามารถบริหารจัดการ ตลอดจนแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามลำพังได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะรัฐมีจุดอ่อนหลายประการ เช่น ลำดับขั้นการบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อน การขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร รวมทั้งการไม่สามารถจัดการกับปัญหาการคอรัปชั่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามนัยดังกล่าว รัฐต้องแสวงหาแนวทางการดำเนินการหรือกิจกรรมใหม่ๆ ในการบริหารจัดการบ้านเมือง เช่น การสนับสนุนให้เกิดพื้นที่สาธารณะและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่นในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาสังคมการปฏิรูปรัฐจะนำไปสู่การเจริญเติบโตของความสัมพันธ์เชิงหุ้นส่วน (Partnership) ระหว่างรัฐและภาคส่วนต่าง ๆ

ในสังคม โดยสามารถเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมของภาคส่วนที่มิใช่รัฐในการประสานงานตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจรัฐ

Giddens เชื่อว่าการปฏิรูปรัฐและการสร้างความสัมพันธ์เชิงหุ้นส่วนจะทำให้เกิดเค้าโครงหรือองค์ประกอบทางสังคมที่เป็นรูปธรรม 8 ประการ (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554) ได้แก่ รัฐประชาธิปไตยชนิดใหม่ (New Democratic State) ประชาสังคมเข้มแข็ง (Active Civil Society) ครอบครัวที่เป็นประชาธิปไตย (the Democratic Family) เศรษฐกิจแบบผสมชนิดใหม่ (New Mixed Economy) ระบบสวัสดิการที่สร้างสรรค์ (Positive Welfare) การลงทุนทางสังคมโดยรัฐ (Social Investment State) ความรู้สึกเป็นชาติเดียวกัน (The Cosmopolitan Nation)และความรู้สึกเป็นเจ้าของประชาธิปไตยร่วมกัน (Cosmopolitan Democracy)

เมื่อพิจารณาเค้าโครงหรือองค์ประกอบทางสังคมทั้ง 8 ประการ พบว่า สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554 และ บุญยิ่ง ประทุม, 2557) ได้แก่

ส่วนที่หนึ่ง การสร้างรัฐประชาธิปไตยแบบใหม่ (New Democratic State) Giddens กล่าวว่า วิกฤติของรัฐในปัจจุบันมีสาเหตุจากการไม่เป็นประชาธิปไตยมากพอ จึงต้องแก้ปัญหาด้วยการทำประชาธิปไตยให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นไปอีก การสร้างความชอบธรรมแบบใหม่มีความจำเป็นอย่างมากเพราะถึงแม้ประชาชนจะเชื่อถือการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่ปัญหาสำคัญ คือ ประชาชนไม่เชื่อถือรัฐบาล ดังนั้น ความชอบธรรมของรัฐกระทำได้โดยการขยายอาณาบริเวณสาธารณะ (Public Sphere) ให้เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้พลเมืองมีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ผ่านระบบประชาธิปไตยทางตรงให้มากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมของสาธารณะถือเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างรัฐประชาธิปไตยแบบใหม่

ส่วนที่สอง การสร้างประชาสังคม (Active Civil Society) Giddens เชื่อว่าหัวใจของการเมืองแบบทางสายที่ 3 อยู่ที่การสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็งและเอาการเอางาน โดยรัฐกับประชาสังคมต้องมีความสัมพันธ์ทั้งแบบร่วมมือ (Partnership) และควบคุมซึ่งกันและกันสัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประชาสังคมเป็นเรื่องที่ต้องแปรผันตามความเปลี่ยนแปลงของแต่ละบริบทเป็นคราวๆ ไปเพราะในบางกรณีอาจจำเป็นจะต้องใช้ทรัพยากรของรัฐเพื่อผลักดันและริเริ่มให้เกิดกลุ่มพลเมืองระดับท้องถิ่นขึ้นมา

“ชุมชน” คือ หัวใจประชาสังคมตามนัยนี้แต่ชุมชนไม่ได้มีความหมายเฉพาะในเชิงพื้นที่ เพราะชุมชนในความคิดของ Giddens หมายถึง การกระทำทางสังคมเพื่อให้ความเป็นละแวก (Neighborhoods) ความเป็นเมืองและความเป็นอาณาบริเวณในระดับสูงขึ้นไปอยู่ในสภาพที่ดีขึ้น พื้นฐานของชุมชนในลักษณะนี้ได้แก่ กลุ่มขนาดเล็กที่สมาชิกในกลุ่มมีความสนใจบางอย่างร่วมกัน

ประเด็นที่ Giddens เห็นว่าจำเป็นต้องพิจารณาให้มาก คือ ประชาสังคมกลุ่มและชุมชนต่าง ๆ อาจไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันรวมทั้งไม่มีระเบียบที่แน่นอนตายตัวกลุ่มเหล่านี้

จึงมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งหรือสร้างภาวะการเผชิญหน้าขึ้นมาได้ตามนัยดังกล่าวรัฐจำเป็นต้องมีบทบาทต่อไป โดยเฉพาะบทบาทในการปกป้องเอกบุคคลจากความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ในประชาสังคมแต่บทบาทของรัฐจะต้องไม่ใช่การครอบครองและควบคุมเพราะหากไม่ตระหนักถึงประเด็นนี้ประชาสังคมย่อมถูกรัฐทำลาย ดังนั้นเพื่อสร้างสมดุลระหว่างรัฐและประชาสังคม การพัฒนาอาณาบริเวณสาธารณะจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด เพราะการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ จะสนับสนุนให้เกิดการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็งและเอาการเอางาน

ส่วนที่สาม การสร้างเศรษฐกิจแนวใหม่ คือ การผนึกกำลังของภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของดุลยภาพ 2 ประการ คือ เน้นกลไกการควบคุมโดยรัฐและเน้นกลไกตลาดโดยลดกฎระเบียบข้อบังคับให้น้อยลง จะทำให้เกิดระบบตลาดเชิงสังคม (Social Market) ที่คำนึงถึงประโยชน์สาธารณะเป็นหลัก รวมทั้งการนำระบบสวัสดิการแนวใหม่มาใช้โดยให้ความสำคัญต่อบทบาทขององค์กรทางสังคมให้มากขึ้น ลดบทบาทของรัฐให้เป็นเพียงกลไกที่ช่วยเหลือสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรทางสังคมสามารถสร้างและจัดระบบสวัสดิการได้

กล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 นอกจากจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมโลกในวงกว้างแล้ว ยังส่งผลให้เกิดการตั้งคำถามและความสงสัยต่อแนวคิดทฤษฎีกระแสหลักที่ใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์และทำความเข้าใจสังคมมาอย่างยาวนานทั้งแนวคิดทฤษฎีของฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ดังที่ Anthony Giddens (2001, p. 5) กล่าวว่า การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและประเทศสังคมนิยมจำนวนมากทำให้การแบ่งแยกโลกออกเป็น 2 ขั้ว ได้แก่โลกเสรีนิยมใหม่หรือฝ่ายขวาและโลกสังคมนิยมหรือฝ่ายซ้ายปราศจากความหมายเพราะทั้งสังคมนิยมและเสรีนิยมใหม่ได้ล่มสลายไปแล้ว ความล้มเหลวของสังคมนิยมมีที่มาจากการไม่สามารถสร้างความมั่งคั่งและพัฒนาผลิตภาพของสังคมได้เนื่องจากสังคมนิยมไม่มีพลังบางอย่างซึ่งระบบทุนนิยมมีนั่นคือไม่มีพลังของกลไกตลาดที่จะทำหน้าที่สะท้อนว่าสังคมต้องการจะผลิตและบริโภคอะไร บทบาทของรัฐในเศรษฐกิจระดับชาติที่อ้างว่าเป็นไปเพื่อความเท่าเทียมและการคุ้มครองบุคคลที่อ่อนแอนั้นไม่อาจสร้างและกระจายความมั่งคั่งได้มากเท่าที่ระบบตลาดทำ (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554)

ในขณะที่สังคมนิยมล้มเหลวเสรีนิยมใหม่ก็ไม่ได้มีอะไรดีไปกว่ากันปัญหาที่รุนแรงที่สุดของเสรีนิยมใหม่เกิดจากการมีธรรมชาติที่ขัดแย้งภายในตัวเอง 2 ประการ กล่าวคือการเชิดชูความสำคัญของตลาดและปัจเจกบุคคลในทางเศรษฐกิจแต่ในขณะเดียวกันก็หวาดระแวงความเปลี่ยนแปลงที่ควบคุมไม่ได้ในทางการเมืองผลที่ตามมาจากสภาพเช่นนี้คือ เสรีนิยมใหม่เชื่อมโยงความคิดเรื่องตลาดเข้ากับสถาบันประเพณี โดยเฉพาะครอบครัวและชาติตามความหมายดั้งเดิม การริเริ่มของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นไปเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แต่ปัจเจกบุคคลต้องมีพันธะต่อสถาบันดั้งเดิมเหล่านี้เพื่อสร้างความสืบเนื่องและหยุดแนวโน้มที่ลัทธิปัจเจกบุคคลจะนำไปสู่การแตกแยกอย่าง

รุนแรงข้อสังเกตของ Gidden ชี้ให้เห็นว่าระบบตลาดทำให้ชีวิตของปัจเจกบุคคลเต็มไปด้วยความเสี่ยงและความไม่แน่นอนจึงต้องใช้สถาบันประเพณีแก้ปัญหาความไม่แน่นอน ทั้งที่การอ้างอิงประเพณีเป็นศัตรูกับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่อย่างสิ้นเชิง มนุษย์ในระบบเสรีนิยมใหม่จึงมีชีวิตที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งภายในตนเองตลอดเวลา (ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์, 2554)

แนวคิดของ Giddens สอดคล้องกับความคิดของ Touraine (2001, p. 1) ที่กล่าวว่า ปัจจุบันการเลือกระหว่าง“ซ้าย”หรือ“ขวา”เป็นเรื่องที่ดูจะไม่มีความหมาย เพราะต่างฝ่ายต่างมีข้อบกพร่องและไม่ได้ดำรงอยู่ในสถานะของอุดมการณ์ที่มีอำนาจเหนือการตัดสินใจของสังคมอีกต่อไป ในขณะที่อำนาจของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นปัจจัยที่มีอำนาจอย่างมากต่อสังคมปัจจุบัน

คำถามและความไม่แน่ใจของสังคมที่มีต่อแนวคิดกระแสหลัก ทำให้นักคิดและนักวิชาการพยายามขบคิดและพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่สามารถใช้อธิบายสังคมในยุคปัจจุบันโดยแนวทางหนึ่งที่ได้รับความสนใจมากขึ้น ได้แก่ ความพยายามทำความเข้าใจและดึงจุดเด่นของแนวคิดกระแสหลักทั้งแนวคิดของฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และผสมผสานกันตลอดจนการนำแนวคิดและวิธีการของกระแสการพัฒนาทางเลือกต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างแนวคิดทฤษฎีที่สามารถทำความเข้าใจสังคมได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านมากขึ้น โดยไม่ติดอยู่กับความคิดแบบคู่ตรงข้าม (Dichotomy) ที่ตัดสินว่าแนวคิดหนึ่งดีอีกแนวคิดหนึ่งไม่ดี ทั้งนี้ ความพยายามในการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และผสมผสานแนวคิดทฤษฎีดังที่ได้กล่าวมานี้ ปรากฏในงานของนักคิดร่วมสมัย เช่น ทฤษฎีความยุติธรรมของ John Rawls แนวคิดทางสายที่ 3 ของ Anthony Giddens แนวคิดพหุนิยมของ Isaiah Berlin แนวคิดทุนทางสังคมของ Robert Putnam แนวคิดการเมืองภาคพลเมืองโดย David Mathews เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสาระสำคัญของแนวคิดทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการผสานแนวคิดของฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย พบว่า สาระสำคัญของแนวคิดเหล่านี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดและวิธีการเชิงปฏิรูป (Reformist Approaches) สุรพล ปธานวนิช (2547, หน้า 65) อธิบายว่ารากฐานทางความคิดของสำนักปฏิรูปเป็นส่วนผสมของฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา โดยปรับความคิดแบบมาร์กซิสท์ให้ลดความรุนแรงและเน้นการปฏิรูปสังคมที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ในขณะเดียวกันสำนักปฏิรูปก็มิได้ปฏิเสธรากฐานความคิดแบบเสรีของฝ่ายขวาทั้งหมด แต่ถือว่ารัฐสวัสดิการเป็นพัฒนาการต่อจากสังคมทุนนิยม ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจเสรีนำไปสู่ปัญหาสังคมหลากหลายประการและไม่สามารถสร้างความเป็นธรรมได้

ในมิติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง ฝ่ายปฏิรูปอธิบายว่าการให้เสรีภาพแก่บุคคลอาจทำให้คนทั่วไปพัฒนาได้ แต่สภาพสังคมที่ไม่เอื้ออำนวยและความบกพร่องส่วนบุคคลเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสำหรับคนบางคน ด้วยเหตุนี้สังคมส่วนรวมจึงต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบหากสมาชิกไม่สามารถบรรลุถึงสภาพการอยู่ดีกินดี แนวคิดปฏิรูปให้ความสำคัญกับส่วนรวมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

“จิตสำนึกทางสังคม” (Social Conscience) โดยเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนไม่ได้คำนึงถึงเฉพาะประโยชน์ของตนเองเท่านั้นแต่ยังมีความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่น (สุรพล ปธานวนิช, 2547, หน้า 65)

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง นอกเหนือจากการกล่าวถึงความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลแล้ว ฝ่ายปฏิรูปยังให้ความสำคัญกับสิทธิด้านสวัสดิการ (Social หรือ Welfare Right) ซึ่งสิทธิในด้านนี้ถือเป็นหลักประกันสำหรับบุคคลที่ตกอยู่ในภาวะยากลำบากให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นปกติ ทั้งนี้ ฝ่ายปฏิรูปได้จำแนกสิทธิของพลเมืองออกเป็น 2 ระดับ คือ สิทธิระดับพื้นฐานของพลเมืองที่จะได้รับมาตฐานการดำรงชีพที่เท่าเทียมกันและระดับของสิทธิที่พลเมืองทุกคนจะเลือกได้อย่างเสรีจากเศรษฐกิจแบบตลาดซึ่งสิทธิในระดับนี้เกี่ยวข้องกับความต้องการและความสามารถของแต่ละบุคคล (สุรพล ปธานวนิช, 2547, หน้า 66)

กล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการผสมผสานแนวคิดและวิธีการของทฤษฎีกระแสหลัก ส่งผลให้นิยามความเป็นพลเมืองในแวดวงวิชาการตะวันตกตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาเปลี่ยนแปลงไป โดยการให้ความหมายและการทำความเข้าใจพลเมืองในโลกยุคปัจจุบันอาจไม่สามารถทำได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านโดยใช้แนวคิดใดแนวคิดหนึ่งเพียงแนวคิดเดียวเพราะความเป็นพลเมืองในปัจจุบันมีมิติที่หลากหลายและเกี่ยวข้องกับบริบทที่มีความสลับซับซ้อน นอกจากนี้กระแสเกี่ยวกับประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลก ทำให้สังคมมีความคาดหวังกับความเป็นพลเมืองมากขึ้น

นิยามของความเป็นพลเมืองในปัจจุบันจึงเป็นนิยามที่แสดงให้เห็นการผสมผสานเชิงแนวคิด วิธีการและประสบการณ์ของฝ่ายต่าง ๆ โดยความเป็นพลเมืองยังคงเกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพและอิสรภาพในการเลือกใช้ชีวิตของปัจเจกบุคคลตามแนวคิดเสรีนิยมแต่ปัจเจกบุคคลในที่นี้ไม่ได้คำนึงถึงเฉพาะผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นต่อตนเองเท่านั้น เพราะพวกเขาตระหนักว่าหากชุมชนหรือสังคมเกิดปัญหา ปัญหาดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อตัวเขาด้วย ดังนั้นปัจเจกบุคคลจึงสนใจความเป็นกลุ่มหรือชุมชนมากขึ้น ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองสังคมมากขึ้น คำนึงถึงผู้อื่นและยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมซึ่งความเป็นพลเมืองในลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดและวิธีการของฝ่ายซ้ายฝ่ายปฏิรูป ตลอดจนแนวคิดการพัฒนาทางเลือกต่าง ๆ

ดังนั้น เมื่อพิจารณาความหมายของความเป็นพลเมืองในปัจจุบันจะพบว่า มีการอธิบายความหมายของความเป็นพลเมืองในมิติที่หลากหลายและซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังที่ Maurice Roche (2002, pp. 69-72,อ้างถึงในรงค์ บุญสวยขวัญ, 2557 หน้า 122-123) กล่าวไว้ในงานเขียนเรื่อง Social Citizenship: Grounds of Social Change ว่าความเป็นพลเมืองในสังคมสมัยใหม่เป็นเรื่องของความซับซ้อนและบริบทแวดล้อม (Complexity & Contextual) โดยความซับซ้อนเกี่ยวข้องกับ

การเป็นสมาชิกโครงสร้างทางสังคมที่มีความซับซ้อน ซึ่งส่งผลทั้งทางด้านบวกและด้านลบต่อวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล ส่วนบริบทเป็นเรื่องของการพิจารณาความเป็นพลเมืองอย่างสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และสถาบันทางสังคม อันเป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดสิทธิต่าง ๆ ของพลเมือง โดยความสัมพันธ์ของพลเมืองกับบริบทสามารถจำแนกได้3ระดับ ได้แก่พลเมืองที่เป็นปัจเจกบุคคล พลเมืองของระบบการเมืองและพลเมืองของสังคม

Turner (1993, p. 2) กล่าวถึง ความเป็นพลเมืองในมิติของแบบแผนการปฏิบัติด้านต่าง ๆ ของสมาชิกในสังคม Turner อธิบายว่า ความเป็นพลเมือง คือ แบบแผนการปฏิบัติทางกฎหมาย เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ที่บ่งบอกว่ามนุษย์เป็นสมาชิกที่มีความสามารถของสังคม และการเป็นสมาชิกนำไปสู่การเกิดขึ้นของกระบวนการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการมีสิทธิ (Entitlements) ข้อผูกพัน (Obligations) และการคุ้มกัน (Immunities) ภายในชุมชนทางการเมืองหนึ่ง ๆ นอกจากนี้ความเป็นพลเมืองยังประกอบไปด้วยมิติทางวัฒนธรรมหรือความประพฤติทางสังคมที่สนับสนุนให้พลเมืองมีความสามารถและโอกาสในการมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างเต็มที่โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ผ่านสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาสามารถช่วยสร้างค่านิยมที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนได้

สอดคล้องกับแนวคิดของ Faulks ที่อธิบายความเป็นพลเมืองในฐานะสมาชิกของสังคม (Faulks ,2000, p. 13) กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง คือ สถานะของการเป็นสมาชิกในสังคมที่มาพร้อมกับสิทธิ หน้าที่และข้อผูกพัน ที่บ่งบอกถึงความเท่าเทียม ความยุติธรรม และความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง นอกจากนี้การที่พลเมืองหมายถึงสมาชิกของสังคมยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าพลเมืองแต่ละคนจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้อื่น ดังที่ Van Steenbergen (1994, p.2,อ้างถึงใน แสงรวี ไทยดำริ, 2550, หน้า 36) กล่าวว่า ความเป็นพลเมืองคือ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในชีวิตสาธารณะ (Public life) ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าชีวิตทางการเมือง (Political life) เพราะหมายรวมถึงความสัมพันธ์ที่พลเมืองมีกับรัฐและความสัมพันธ์ที่พลเมืองมีกับพลเมืองด้วยกันเอง

จากการศึกษาพัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมืองตามแนวคิดตะวันตกกล่าวได้ว่า นิยามความเป็นพลเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยความเป็นพลเมืองในปัจจุบันนอกจากจะเกี่ยวข้องกับสิทธิและเสรีภาพของพลเมืองในฐานะปัจเจกบุคคลแล้ว ยังให้ความสำคัญกับบทบาทการมีส่วนร่วมของพลเมืองในการขับเคลื่อนและสร้างสรรค์ชุมชนหรือสังคมของตนเอง บนฐานของการยึดถือคุณธรรมจริยธรรมแบบพลเมือง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ตลอดจนการเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อสร้างประโยชน์ส่วนรวม

1.2) พัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมืองในสังคมไทย

ประวัติศาสตร์ทางสังคมการเมืองไทยเริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยสุโขทัย เดิมทีเดียวสุโขทัยใช้การปกครองระบอบพ่อขุนหรือการปกครองแบบบิดาปกครองบุตรโดยผู้ปกครองและ

ราษฎรมีความใกล้ชิดกันต่อมาระบอบพ่อขุนได้ถูกแทนที่ด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองแบบธรรมราชา ซึ่งกษัตริย์เป็นผู้มีความรอบรู้ในหลักธรรมของพุทธศาสนาและใช้หลักธรรมปกครองราษฎร กษัตริย์เป็นผู้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาและสั่งสอนธรรมแก่ราษฎร (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ และ ชัยสิริ สมุทวณิช ,2529, หน้า 984) กล่าวได้ว่า แม้ว่าในสมัยสุโขทัยจะยังไม่ได้มีการกล่าวถึงความแตกต่างเรื่องชนชั้นหรืออำนาจอย่างชัดเจน แต่จากลักษณะทางการปกครองและสังคมก็แสดงให้เห็นว่าพ่อขุนหรือกษัตริย์มีหน้าที่ในการดูแลอุปถัมภ์ราษฎร โดยเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าราษฎรทั้งปวง

ต่อมาในสมัยอยุธยาชนชั้นปกครองได้นำเอาลัทธิเทวราชาจากคติพราหมณ์มาสร้างเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐกษัตริย์มีสถานะเป็นสมมุติเทพโดยถูกยกให้ยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์สามัญทั่วไป อย่างไรก็ตามอิทธิพลของศาสนาพุทธที่มีมาก่อนหน้านั้นทำให้กษัตริย์ที่เป็นสมมุติเทพถูกคาดหวังให้เป็นธรรมราชาไปพร้อมกัน ความเชื่อในกฎแห่งกรรมถูกนำมาใช้ในการอ้างความชอบธรรมในการปกครองของกษัตริย์ว่าเป็นผู้มีบุญบารมีสูงเนื่องจากเป็นผู้ที่ได้ทำกรรมดีสะสมบุญบารมีไว้มากจากชาติปางก่อนจึงส่งผลให้ได้เป็นกษัตริย์ราษฎรมีหน้าที่สวามิภักดิ์และรับใช้กษัตริย์กษัตริย์เป็นเจ้าชีวิตของราษฎร สามารถคุ้มครองให้ราษฎรมีความปลอดภัยและมีความสุขได้ดังนั้นราษฎรจึงไม่มีสิทธิที่จะโต้แย้งหรือสงสัยในพระราชอำนาจของกษัตริย์ (สุมาลี บำรุงสุข และ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2529, หน้า 61-63)

ภายใต้อุดมการณ์แห่งรัฐในลักษณะดังกล่าว การปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แบ่งคนออกเป็น 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ปกครองประกอบด้วย กษัตริย์เหล่าเชื้อพระวงศ์ขุนนาง และชนชั้นล่างที่อยู่ภายใต้การปกครองได้แก่ไพร่กับทาสที่ถูกควบคุมอย่างเข้มงวดโดยมีการจัดระเบียบที่กำหนดให้ชายไทยทุกคนไปลงทะเบียนกับหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบเกณฑ์ผู้คนยามมีสงคราม โดยหัวหน้ากลุ่มจะเรียกว่า“นาย” หรือ “มูลนาย” การดำรงตนเป็น “คนอิสระ” ของไพร่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดมากมายเพราะตามกฎหมายการที่คนทั่วไปจะครอบครองที่ดินทำกิน จำเป็นต้องติดต่อกับทางราชการเพื่อจดทะเบียนที่ดินที่ตนหักล้างถางพงไม่เช่นนั้นก็ไม่ถือว่าเป็นที่ดินของผู้นั้น การจดทะเบียนต้องอาศัยมูลนาย เพราะบุคคลที่ไม่ลงทะเบียนจะไม่ได้รับการคุ้มครองจากหลวง โดยถือว่าเป็นพวกนอกกฎหมาย ด้วยระเบียบเช่นนี้ ผู้ที่ไม่มีนายสังกัดจึงไม่สามารถอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข (ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 28) ไพร่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือมิฉะนั้นต้องส่งส่วยแทนแรงงานไพร่ไม่สามารถเดินทางจากที่อยู่อาศัยได้ถ้าไม่ได้รับอนุญาตจากมูลนายไพร่ที่สังกัดมูลนายเรียกว่า “ไพร่สม” นอกจากนี้ยังมี “ไพร่หลวง” ที่ขึ้นตรงกับกษัตริย์โดยกษัตริย์มอบให้ขุนนางเป็นผู้ควบคุมแทนไพร่หลวงต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาทำงานให้แก่รัฐส่วนไพร่หลวงที่อยู่ห่างไกลจากราชธานีไม่สะดวกในการเกณฑ์แรงงานรัฐอนุญาตให้ส่งส่วยแทนการเกณฑ์แรงงานเรียกว่าไพร่ส่วยมีการประมาณกันว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยถึง ร้อยละ 80-90 มีฐานะเป็นไพร่ (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2529, หน้า 82)

อคิน รพีพัฒน์ (2548, หน้า 61-69) อธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมไทยในอดีตตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ว่า มีลักษณะของระบบอุปถัมภ์ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการปกครองและสังคมที่อยู่ในระบบไพร่ โดยมีฐานคิดอยู่ที่การควบคุมแรงงานหรือกำลังคนซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับรัฐโบราณที่มีราษฎรน้อยและควบคุมการเคลื่อนย้ายลำบาก เนื่องจากความกว้างใหญ่ของพื้นที่และกำลังที่จำกัดของรัฐนอกจากนี้ยังมีระบบศักดินาเป็นกลไกสำคัญในการควบคุมการแจกจ่ายแรงงานให้แก่มูลนายต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมไพร่ ระบบศักดินาจึงเปรียบเสมือนโครงสร้างการจัดระเบียบชนชั้นในสังคมบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินหรือแผ่นดินภายในราชอาณาจักรและทรงเป็นเจ้าชีวิตของพสกนิกรทุกหมู่เหล่าด้วย จากความเชื่อดังกล่าวทำให้มีการขยายแนวความคิดเพิ่มเติมว่า คนทุกคนจะต้องมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้คุ้มครองดูแลตนพระมหากษัตริย์ในฐานะมูลนายสูงสุดทรงปกครองให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองมูลนายทั้งปวง มูลนายหรือผู้บังคับบัญชาเป็นผู้คุ้มครองดูแลไพร่-ทาสในสังกัด และในแต่ละครอบครัวสามีเป็นผู้คุ้มครองดูแลภรรยาและบุตรของตน

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปและดำรงอยู่ของระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยสมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ คือ ค่านิยมเรื่อง “การให้” เพื่อหวังจะได้รับความช่วยเหลือ ความคุ้มครองเป็นการตอบแทน รวมถึงค่านิยมเรื่อง “ความกตัญญูกตเวที” เมื่อผู้อุปถัมภ์ให้ความคุ้มครองช่วยเหลือผู้รับการอุปถัมภ์แล้ว ฝ่ายหลังย่อมต้องระลึกถึงบุญคุณของฝ่ายแรก และพยายามกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นการตอบแทน (อคิน รพีพัฒน์,อ้างถึงใน ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2543, หน้า 70)

กล่าวได้ว่า ในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มูลนายและไพร่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายที่มิใช่ญาติพี่น้องและมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายที่เหนือกว่าคือมูลนายจะอยู่ในฐานะผู้อุปถัมภ์ฝ่ายที่อยู่ต่ำกว่า ได้แก่ ไพร่หรือผู้รับการอุปถัมภ์ ทั้งสองฝ่ายจะมีความผูกพันกันเป็นส่วนตัว มีการแสวงหาและแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมูลนายจะให้ประโยชน์ในเรื่องความคุ้มครองแก่ไพร่ขณะเดียวกันไพร่ก็จะให้ประโยชน์แก่มูลนายในลักษณะของความจงรักภักดีแรงงาน และของกำนัลลักษณะที่น่าสนใจประการหนึ่งในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในห้วงเวลาดังกล่าวคือ แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายและไพร่ในระบบศักดินาจะมีลักษณะของความไม่เท่าเทียมกันในเชิงอำนาจที่เด่นชัดซึ่งเปิดโอกาสให้มูลนายกดขี่และขูดรีดไพร่ แต่ระบบอุปถัมภ์กลับเป็นกลไกทางสังคมกลไกหนึ่งที่ช่วยลดปัญหาการขูดรีดโดยรัฐและขุนนาง (อคิน รพีพัฒน์, 2548, หน้า 73) เพราะหากไพร่รู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับการคุ้มครองช่วยเหลือหรือถูกกดขี่ขูดรีดแล้ว ไพร่อาจสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการกับมูลนายที่มีอำนาจเหนือมูลนายของตนหรือหนีไปหลบซ่อนตัวซึ่งจะสร้างความเดือดร้อนให้กับมูลนายต้นสังกัด ดังนั้นมูลนายจึงต้องให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือคุ้มครองไพร่บนหลักของคุณธรรมและจริยธรรม

ต่อมาในสมัย รัชกาลที่ 5 สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายโดยสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ เช่น เงื่อนไขในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ที่ควรได้รับความยินยอมพร้อมใจจากบรรดาขุนนาง บทบาทของขุนนางหรือเสนาบดีในการครองอำนาจ และภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมตะวันตก เงื่อนไขต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะดึงอำนาจกลับคืนมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์นำไปสู่การปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2435 โดยได้ทรงเปลี่ยนโครงสร้างระบอบการปกครองเสียใหม่จากระบบจตุสดมภ์เป็นระบบกระทรวงเช่นเดียวกับชาติตะวันตก สำหรับระบบไพร่และทาสนั้น ทรงพิจารณาว่าการมีไพร่และทาสถือเป็นความล้าหลังของประเทศ นอกจากนี้การสังกัดมูลนายของไพร่ยังเป็นการสร้างฐานอำนาจที่อาจจะมากเกินความจำเป็นให้กับบรรดาเจ้านายและข้าราชการ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงทรงดำเนินการเลิกระบบไพร่และทาสอย่างเป็นขั้นตอน (ไพฑูรย์ มีกุศล และ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2544, หน้า 166)

หลังการปฏิรูปการปกครอง รัฐไทยเปลี่ยนจากรัฐศักดินาเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจอย่างแท้จริง ไม่มีมูลนาย-ไพร่-ทาส มีแต่ข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพสกนิกรภายใต้เบื้องพระยุคลบาทรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้อำนาจของกลุ่มขุนนางอ่อนแรงลง การรักษาความมั่นคงของรัฐเป็นหน้าที่ของทหารประจำกองทัพหลวงในระบบใหม่ อย่างไรก็ตาม รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ยังคงให้ความสำคัญกับการควบคุมผู้คน โดยในการบริหารรัฐแบบใหม่พระมหากษัตริย์ทรงเปลี่ยนจากการให้ขุนนางควบคุมผู้คนมาเป็นการสร้างวัฒนธรรมการปกครองโดยระบบราชการ ในมิติของการพัฒนาสิทธิและเสรีภาพของราษฎรพบว่า แม้จะมีการยกเลิกระบบไพร่-ทาส แต่การพัฒนาแนวคิดเรื่องสิทธิทางการเมือง (Political Rights) ของประชาชนมิได้เกิดขึ้นมาควบคู่กัน การควบคุมโดยกฎหมายนำไปสู่วัฒนธรรมอุปถัมภ์ค้ำจุนแบบใหม่ในรูปแบบที่บิดเบี้ยวไปจากเดิมและสนองคนส่วนน้อยโดยจำกัดเฉพาะคนในหมู่เหล่ากรมกองของหน่วยงานราชการหรือเฉพาะราษฎรส่วนที่ใกล้ชิดและเข้าถึงผู้กุมอำนาจในระดับต่าง ๆ เท่านั้น (ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 40)

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2555, หน้า 13) อธิบายว่า การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดรัฐราชการรวมศูนย์ผูกขาดอำนาจและทรัพยากรสาธารณะ เน้นการรวมศูนย์การสร้างเอกภาพและมาตรฐานเดียว รวมทั้งการควบคุมประชาชนและพื้นที่ทั่วประเทศ โดยชุมชนและท้องถิ่นไม่สามารถอ้างอำนาจเหนือทรัพยากร พื้นที่ หรือเหนือกำลังคนใดๆ ทั้งสิ้น ชุมชนและท้องถิ่นมีฐานะเป็นเพียงส่วนย่อยที่ถูกประดิษฐ์ ลบล้าง และเปลี่ยนแปลงได้ดังใจจากรัฐส่วนกลาง

กล่าวได้ว่า แม้ว่าระบบไพร่จะถูกยกเลิกไปแต่ค่านิยมบางประการในระบบไพร่ที่ฝังรากลึกมาเป็นเวลายาวนานยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การคงอยู่ของ

ความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ในแทบทุกระดับของสังคม การยึดถือในระบบอาวุโสทำให้ผู้น้อยไม่กล้าโต้แย้งผู้มีอาวุโสสูงกว่า การยอมรับตนเองในฐานะเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ค่านิยมเหล่านี้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ขาดสำนึกทางการเมือง มีลักษณะเป็นผู้ตามที่ดีขาดความคิดริเริ่มและความเป็นตัวของตัวเองไม่กล้าแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งต่อผู้มีอาวุโสหรือผู้ที่ให้การอุปถัมภ์ (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2542, หน้า 5) ตั้งข้อสังเกตว่าการเลิกไพร่เลิกทาสที่เป็นเพียงการปล่อยให้ผู้คนแตกปัจเจกโดยไม่มีปรัชญาชีวิตที่รักเสรีภาพหรือมีแนวคิดทางการเมืองเรื่องการมีส่วนร่วมมาแทนที่ความเคยชินเก่ารวมทั้งไม่มีโครงสร้างการเมืองที่เปิดกว้างมารองรับ ไม่เพียงแต่ทำให้วัฒนธรรมอุปถัมภ์ค้ำจุนตกค้างต่อไปเท่านั้น หากยังทำให้การหากพิจารณาในมิติเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐที่พึงกระทำต่อสังคมพบว่ารัฐไทยในอดีตมีบทบาทหลักที่สำคัญเพียงไม่กี่บทบาท ได้แก่ การป้องกันศัตรูภายนอก การรักษาความสงบภายใน และการเก็บภาษีเข้ารัฐ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยรัชกาลที่5แต่แนวคิดดังกล่าวก็ยังคงครอบงำจนกลายเป็นจุดอ่อนทางการเมืองให้ชนชั้นนำใหม่ (New Elite) ซึ่งเติบโตมากกับระบบราชการสมัยใหม่ สามารถตั้งข้อกังขาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่รับผิดชอบงานบริหารโดยตรง (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2538, หน้า 121) เคลื่อนไหวของปัจเจกชนที่เกิดตามหลังมาในบรรยากาศเหล่านี้เป็นเรื่องไร้ทิศทางและขาดเยื่อใยกับสังคม ในขณะที่รัฐไทยเริ่มแปรรูปเติบใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ ความเป็นชาติไทยกลับคลุมเครือไร้นิยาม

ดังนั้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 คณะราษฎรจึงได้ผนวกเอาหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษา แม้แต่วัฒนธรรม ตลอดจนการบริการสังคมในเรื่องต่าง ๆ เข้ามาเป็นหน้าที่หลักของรัฐ การขยายบทบาทของรัฐในการดูแลสังคมออกไปทุกด้านของคณะราษฎรนับเป็นปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกันอย่างยิ่งกับการให้สิทธิทางการเมืองแก่ประชาชนตามระบอบประชาธิปไตยที่ควรมาพร้อมกับความสามารถหรือพันธะหน้าที่ในการดูแลตนเองและจำกัดบทบาทของรัฐลง ด้วยเหตุนี้ การปฏิวัติ พ.ศ.2475 จึงมิได้เป็นเพียงการกระทำกระบวนการสร้างรัฐราชการให้สมบูรณ์แบบด้วยการให้ข้าราชการประจำขึ้นกุมอำนาจสูงสุดเท่านั้น หากยังเป็นก้าวที่สำคัญยิ่งในการขยายตัวของรัฐรวมศูนย์ซึ่งก่อรูปมาก่อนหน้านี้ แนวคิดประชาธิปไตยที่ผูกติดอยู่กับการให้บริการของรัฐ ซึ่งก่อรูปมาตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวส่งผลสะเทือนที่ต่อเนื่องและยั่งยืน กลายเป็นบรรทัดฐานที่สังคมใช้วัดประสิทธิภาพของรัฐบาลมาจนถึงปัจจุบัน (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2538, หน้า 122) กล่าวคือ ประชาชนยึดติดกับการพึ่งพิงหรือรอรับความช่วยเหลือจากรัฐมากกว่าการคิดพึ่งพาและช่วยเหลือตนเอง รัฐบาลที่ดีและมีความชอบธรรมคือรัฐบาลที่สามารถจัดบริการหรือให้ความช่วยเหลือทุกๆ อย่างแก่ประชาชน ปรากฏการณ์นี้แตกต่างกับทฤษฎีประชาธิปไตยตะวันตกซึ่งไม่เพียงเน้นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชน แต่ยังเน้นความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลด้วย คนในสังคมจึงถือว่ารัฐไม่ควรเข้ามาอุปถัมภ์สังคมหรือแม้แต่แทรกแซงในเรื่องทางเศรษฐกิจเกินกว่าที่ควรจะเป็น

บริบททางประวัติศาสตร์ของโครงสร้างสังคมไทยที่ได้กล่าวมาทั้งหมดถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้จิตสำนึกหรือความตระหนักเรื่อง “ความเป็นพลเมือง” ของคนไทยไม่สามารถพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เสกสรร ประเสริฐกุล (2542, หน้า 5-6) อธิบายว่า แม้ว่าในปี พ.ศ.2475 จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบอื่นแต่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงการยกฐานะพระมหากษัตริย์ขึ้นอยู่เหนือการเมือง และการใช้ระบบราชการแบบรวมศูนย์ทำหน้าที่เป็นสถาบันการเมืองและกลไกการปกครองในเวลาเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้นคณะราษฎรได้ขยายบทบาทของรัฐให้มากขึ้นด้วยการเข้าไปอุปถัมภ์สังคมในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจการศึกษา หรือวัฒนธรรม ซึ่งการกระทำดังกล่าวอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบโต้จุดหมายอันจำกัดของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ผลทางลบที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ พื้นที่ในการฝึก“พลเมือง” ไทยให้เป็นพลเมืองที่เอาการเอางานในการดูแลชีวิตของตนเองและกิจการของบ้านเมืองกลับยิ่งหดแคบลงไป ประชาชนค้นพบ “นายใหม่” ในรูปแบบเจ้าหน้าที่ของรัฐ และไม่รั้งรอที่จะเข้าไปฝากเนื้อฝากตัวส่วนที่หาสายใยแบบนี้ไม่ได้ก็ต้องใช้ชีวิตไปตามยถากรรม

นอกจากนี้ เสกสรร ประเสริฐกุล (2542, หน้า 6) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนในโครงสร้างสังคมไทยว่า สำนึกและความรับรู้ทางการเมืองของคนส่วนใหญ่ในประเทศยังไม่ได้ก้าวพ้นไปจากช่วงเลิกไพร่เลิกทาสใหม่ๆ มากนัก นักการเมืองที่ลงสมัครรับเลือกตั้งหรือรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองกลายเป็นผู้อุปถัมภ์รายล่าสุด หรือ“นายใหม่” ที่ผู้คนจำนวนไม่น้อยขอร้องพึ่งพาและอยากผูกสัมพันธ์เป็นการส่วนตัว แม้แต่การชุมนุมประท้วงรัฐบาลโดยผู้ยากไร้กลุ่มต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นเรื่องของการขอความช่วยเหลือ ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่าระบอบประชาธิปไตยไทยทุกวันนี้ แท้จริงแล้วยังคงสืบทอดโครงสร้างบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์มาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบอบอำนาจนิยม จุดมุ่งหมายของรัฐในการ“อุปถัมภ์สังคม” ซึ่งสืบทอดมาจากระบอบอำนาจนิยมนั้น ยังไม่ได้รับการทบทวนแก้ไข หากถูกนำมาดัดแปลงให้เป็นอุปกรณ์สำคัญในการรณรงค์หาเสียงเอาชนะคู่แข่งทางการเมืองข้อสังเกตที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทยคือ แม้ว่าระบบไพร่และทาสจะถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย โดยมีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง เช่น จากระบบการปกครองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์ของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในยุคเผด็จการทหาร ที่ผู้นำรัฐบาลปฏิบัติกับประชาชนดุจ “พ่อ” ปกครอง “ลูก” สู่นโยบายเงินผันที่กระจายงบประมาณจำนวนมากเข้าสู่ภาคชนบทของรัฐบาลผสมที่นำโดยพรรคกิจสังคม ตามการออกแบบของ นายบุญชู โรจนเสถียร จนมาถึงยุคนายหน้าการเมืองหรือเจ้าพ่ออุปถัมภ์ท้องถิ่น ซึ่งการเลือกตั้งเป็นกิจกรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความต้องการเกาะกุมฐานคะแนนเสียงและความจงรักภักดีในพื้นที่ของนักการเมืองและแนวนโยบายประชานิยมในสมัยรัฐบาลไทยรักไทยที่ได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ในมิติของความพยายามสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ในระดับมหภาคขึ้น (ประกีรติ สัตสุต,2550)

โดยนโยบายประชานิยมได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝ่ายต่าง ๆ ในการแสวงหาความจงรักภักดีและการสนับสนุนจากประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน

หากวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในห้วงเวลาที่ผ่านมา พบว่า มีการเปลี่ยนในมิติที่สำคัญ ได้แก่

มิติในเชิงอุดมการณ์ อธิบายได้ว่า ระบบอุปถัมภ์มีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์จากการอุปถัมภ์บนอุดมการณ์เชิงคุณธรรมจริยธรรมที่นายมีความรู้สึกว่าตนเองมีภาระหน้าที่ต้องดูแลลูกน้องด้วยความเมตตา ในขณะที่ลูกน้องต้องตอบแทนด้วยความกตัญญูและความจงรักภักดีไปสู่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่สามารถแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันได้ผ่านความสัมพันธ์แบบตลาดโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540, หน้า 62-63) อธิบายว่า อุดมการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แบบเดิมค่อยๆ หายไปจากสังคมไทย การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกันในปัจจุบันมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนในความสัมพันธ์แบบตลาดที่มีการนำระบบอุปถัมภ์มาเคลือบไว้ เพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนบางสิ่งบางอย่างที่ไม่สามารถแลกเปลี่ยนได้ในความสัมพันธ์แบบตลาด เนื่องจากความสัมพันธ์แบบตลาดจะมีกฎเกณฑ์หรือศีลธรรมบางอย่างกำกับอยู่ เช่น การขายเสียงในความสัมพันธ์แบบตลาดเป็นสิ่งที่ผิดจึงจำเป็นต้องกล่าวอ้างหรือให้เหตุผลว่าเป็นการตอบแทนผู้มีพระคุณในระบบอุปถัมภ์ด้วยความภักดี การใช้มารยาทของระบบอุปถัมภ์มาเคลือบความสัมพันธ์แบบตลาด จึงช่วยให้สามารถแลกเปลี่ยนทุกสิ่งทุกอย่างในระบบตลาด

รูปแบบของการแลกเปลี่ยนในเชิงอุปถัมภ์มีความหลากหลายและซับซ้อนขึ้นเดิมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อยู่ภายใต้กลไกของระบบศักดินา ทำให้สามารถแบ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างชนชั้นออกเป็น 2 ระดับใหญ่ได้แก่ ไพร่กับมูลนาย และมูลนายกับพระมหากษัตริย์ (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2543, หน้า 74) แต่ในปัจจุบันภายใต้ระบบสังคมการเมืองแบบ “วณิชยาธิปไตย” หรือ “ธนาธิปไตย” ที่เปิดโอกาสให้นักธุรกิจบางส่วนสามารถใช้กระบวนการทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการสร้างฐานอำนาจและเอื้อประโยชน์ให้กับการดำเนินธุรกิจของตน ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในมิติของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่าง ข้าราชการนักการเมืองและนักธุรกิจ ในลักษณะที่เรียกว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า”

ตามนัยข้างต้นสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ถือเป็นปัจจัยที่ขัดขวางกระบวนการพัฒนาความเป็นพลเมืองตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย เนื่องจากความเคยชินกับความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ได้ขัดเกลาให้ประชาชนจำนวนมากยอมรับการมีสถานภาพและอำนาจที่สูงกว่าของรัฐ เพื่อแลกเปลี่ยนกับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ยังสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน โดยมีแนวโน้มที่ผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจต้องการรักษาอำนาจของตนไว้

สะท้อนให้เห็นจากความพยายามในการสร้างและผลิตซ้ำความเป็นพลเมืองดีตามความต้องการของรัฐในทุกยุคทุกสมัย กระบวนการสร้างและผลิตซ้ำความเป็นพลเมืองดีของรัฐเกิดขึ้นผ่านสถาบันทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษา

1.3) การศึกษาของชาติกับการสร้างพลเมืองที่ดีของรัฐ

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของระบบการศึกษาไทยในการสร้างความเป็นพลเมือง พบว่า ในห้วงเวลาที่ผ่านมาระบบการศึกษาของไทยให้ความสำคัญกับการสร้างความจงรักภักดีต่อรัฐมากกว่าการสร้างพลเมืองที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม หลักสูตรการศึกษาเน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงหน้าที่ของพลเมืองโดยการเป็นทหารรับใช้ชาติการเสียภาษีอากรให้แก่รัฐการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของความเชื่อในศาสนาและความเป็นพลเมืองดีอยู่ในโอวาทของรัฐ ครูส่วนใหญ่ยังมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการผสมกับแบบประชาธิปไตยและยังนิยมสอนตามตำราที่อยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการมากกว่าการสอนด้วยประสบการณ์การเรียนการสอนยังคงเน้นการบรรยายการท่องจำมากกว่าการใช้ความคิด ถึงแม้ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรโดยการใส่เนื้อหาความเป็นประชาธิปไตยเข้าไปมากขึ้น แต่ก็ยังน้อยกว่าเนื้อหาในเชิงอนุรักษ์นิยมดังนั้นการศึกษาที่เป็นทางการ 12 ปี จึงยังเป็นการศึกษาเพื่อสร้างประชาชนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน (Subject) ที่มีความจงรักภักดีต่อรัฐมากกว่าการสร้างพลเมืองที่ต้องการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครอง (จุมพล หนิมพานิช, 2549, หน้า 11)

เมื่อศึกษาโครงสร้างสังคมไทยในมิติของการศึกษาภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ พบว่า วัฒนธรรมการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองแบบไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการภายหลังการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายใต้โครงสร้างทางสังคมแบบระบบราชการเกิดการสร้างพันธะรูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับราษฎร รัฐมีหน้าที่ดูแลราษฎรในทุกด้าน ในขณะที่ราษฎรมีหน้าที่ต้องเชื่อฟังรัฐ ทั้งนี้ รัฐใช้การจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือและกระบวนการในการสร้างราษฎรให้เป็นพลเมืองดีตามความต้องการของรัฐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และนักบริหารการศึกษาในสมัยนั้น ต่างพยายามส่งเสริมการปลูกฝังคุณธรรมและหน้าที่ของราษฎรลงไปในสาระตำราเรียน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเกี่ยวกับการกำหนดหลักสูตรการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐว่า “รัฐมีอำนาจที่จะตกแต่งนิสัยใจคอ ไพร่บ้านพลเมืองได้ด้วยการแต่งหนังสือสำหรับสอนเด็กนักเรียน..” (ธิดา สาระยา, 2540 ,หน้า 107)

ความคิดเกี่ยวกับพลเมืองที่ดีของรัฐได้รับการสานต่อและอธิบายอย่างหนักแน่นขึ้นในตำราเรียนสมัยรัชการที่ 6 ดังที่ปรากฏในหนังสือประพันธ์โดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เรื่อง“พลเมืองดี” ที่ได้กล่าวถึง“นายเถื่อน” ผู้เป็นกำพร้าเข้ามาอยู่กับลุงและป้าที่กรุงเทพฯ ลุงกับป้าพยายามเปลี่ยนเขา เช่น เปลี่ยนขนบธรรมเนียมพูดจาให้เป็นผู้ดี ตัดผมและหาเสื้อผ้าให้สอดคล้องกับ

ยุคสมัย รวมทั้งสั่งสอนให้รู้ผิดชอบ ในที่สุดนายมั่นลุงของเขาก็ไปจดทะเบียนให้นายเถื่อนเป็นสมาชิกในบ้านและเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “นายเมือง” หนังสือพลเมืองดี สรุปว่า เมื่อเกิดมาเป็นคนควรมีความรู้สึก 3 อย่าง คือ 1) รู้คุณพระมหากษัตริย์ 2) บ้านเมืองเป็นของเราทุกคน จึงควรมีใจช่วยกันบำรุงรักษา และ 3) เมื่อเกิดมาเป็นคนแล้วควรรักชื่อ รักชาติ ทำความดีให้แก่บ้านเมือง (ยุทธนา วรุณปิติกุล และ สุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 41)

กล่าวได้ว่า ภายใต้พันธะรูปแบบใหม่ของรัฐและราษฎร แม้จะมีการกำหนดหน้าที่ของพลเมือง แต่มิได้มีช่องว่างไว้สำหรับการพัฒนาสิทธิของราษฎรเลย คำว่าพลเมืองตามแนวทางที่รัฐส่งเสริมจึงไม่ใช้ฐานะของพลเมืองผู้เท่าเทียมกันกับรัฐ แต่เป็นข้าราษฎรของพระมหากษัตริย์ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระยะแรก ประชาธิปไตยมีความหมายไปในทางสิทธิเสรีภาพของประชาชนอยู่บ้าง แต่ก็ถูกตัดทอนลงไปในเวลาต่อมาด้วยเหตุผลของความปลอดภัยและสงบสุขของบ้านเมือง ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองที่มีลักษณะอำนาจนิยมให้ความสำคัญกับความมั่นคง การศึกษาของไทยซึ่งเป็นการจัดการโดยรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจย่อมวางจุดมุ่งหมายทางการศึกษาให้เป็นการฝึกอบรมพลเมืองตามที่รัฐต้องการ (ยุทธนา วรุณปิติกุล และ สุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 41)

การสร้าง “พลเมือง” ให้มีลักษณะตามความต้องการของรัฐเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน หลักสูตรการเรียนสำหรับชั้นประถมศึกษาตั้งแต่หลักสูตรแรกที่เป็นลายลักษณ์อักษรในปี พ.ศ.2435 จนถึงหลักสูตรปัจจุบันแม้ว่าวิชาต่าง ๆ จะถูกเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่หลักสูตรหนึ่งที่ยังคงอยู่โดยปรากฏในหลักสูตรทุกฉบับต่อเนื่องมาเกือบศตวรรษคือ วิชา “หน้าที่พลเมือง” โดยใช้ชื่อวิชาครั้งแรกในยุคราชาธิปไตยว่าวิชา “จรรยา” จากนั้นเปลี่ยนชื่อเป็นวิชา “หน้าที่พลเมือง” ในปี พ.ศ.2480 และต่อมาได้แทรกเนื้อหาอยู่ในวิชา “สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต” ในหลักสูตรปี 2521 เป็นต้นมา (ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต , 2542, หน้า 69) กล่าวได้ว่า การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองหากกระทำอย่างอย่างสร้างสรรค์จะทำให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยและรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้แต่หากกระทำแบบฉาบฉวย การศึกษาจะลดและกดสถานภาพของปัจเจกบุคคลให้กลายเป็นเครื่องมืออันอ่อนน้อมของรัฐ การรู้เท่าทันอันตรายที่ฝังอยู่ในอุดมคติของความเป็นพลเมืองดีจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538, หน้า 3-4) กล่าวไว้ในหนังสือ “ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา” ว่าแบบเรียนส่วนใหญ่ให้ภาพเมืองไทยเป็นรัฐที่มีระบบราชการเป็นใหญ่ มีความสงบเรียบร้อยและทิศทางการพัฒนาถูกกำกับและนำโดยราชการ หน้าที่พลเมืองในแบบเรียนเน้นการอำนวยความสะดวกแก่การปกครองของราชการเป็นสำคัญ ความจงรักภักดีของพลเมืองเป็นแรงผลักดันที่สำคัญของบ้านเมือง ชาติในแบบเรียนผูกพันกับความเป็นไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้

มโนทัศน์เกี่ยวกับ “พลเมือง” ของรัฐชาติที่เท่าเทียมกันไม่อาจพัฒนาขึ้นได้เต็มที่ความสามัคคีของคนในชาติถูกนิยามด้วยความเหมือนกันโดยต้อง “ไม่หือ” ต่อรัฐ

ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิพลเมืองในแบบเรียนเป็นประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538, หน้า 51-52) กล่าวว่าแบบเรียนไม่ได้กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งบ้านเมืองจะละเมิดไม่ได้ ยกเว้นสิทธิเสรีภาพเพียงเรื่องเดียวคือ สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในความหมายของสิทธิเสรีภาพมากนักในห้วงเวลาที่ผ่านมาเนื้อหาของบทเรียน รวมทั้งหลักสูตรการศึกษาในระบบการศึกษาแบบเป็นทางการมุ่งให้ความสำคัญกับคุณค่าของระเบียบวินัย การเชื่อฟังผู้มีอำนาจการทำงานอย่างเป็นระบบภายใต้มิติเรื่องเวลา เป็นการสร้างแรงงานที่ยอมจำนนต่อเงื่อนไขการทำงานที่ถูกกำหนดมากกว่าการต่อรองหรือเรียกร้องปกป้องสิทธิของตน หนังสือแบบเรียนเน้นย้ำถึง “หน้าที่” มากกว่าปกป้อง “สิทธิ” ของตน การแบ่งงานกันทำเป็นสิ่งที่ทำให้ทุกคนอยู่รอดปลอดภัย ไม่มีปัญหาขัดแย้ง หากผิดไปจากนี้ก็จะนำไปสู่ความระส่ำระสายของสังคม

แม้ว่าประเทศไทยจะผ่านการปฏิรูปการศึกษาเมื่อ พ.ศ.2542 โดยมีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่2) 2545 มุ่งสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในกระแสโลกาภิวัตน์ ควบคู่ไปกับการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการปฏิรูปการศึกษาในปี พ.ศ.2552 มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้คนไทยทุกคนได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพและเท่าเทียม (อัญรัตน์ นาเมือง, 2553, หน้า 112) แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง พบว่า นโยบายทางการศึกษายังคงให้ความสำคัญกับการปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในระบบวิถีชีวิตที่ดีงาม โดยคุณลักษะของพลเมืองที่พึงประสงค์ ได้แก่ ความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักผิดชอบชั่วดี มีระเบียบวินัย ประหยัด อดออม และมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, หน้า 20)

นอกจากนี้ แม้ว่าในหลักสูตรการศึกษาจะมีการบรรจุองค์ความรู้เกี่ยวกับพลเมืองในสาระการเรียนรู้ที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม โดยมีการกล่าวถึงคุณลักษณะของพลเมืองที่ดี สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของพลเมือง รวมทั้งสิทธิมนุษยชนในสังคมประชาธิปไตย แต่สาระสำคัญของความเป็นพลเมืองยังคงเน้นความเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐกำหนด เช่น ปฏิบัติตามกฎ กติกาของสังคมอย่างเคร่งครัด มีระเบียบวินัย รับผิดชอบในหน้าที่ที่มีต่อตนเองและประเทศชาติ เป็นต้น และระบบการเรียนการสอนยังเน้นการท่องจำมากกว่าการสร้างความเข้าใจและเสริมสร้างประสบการณ์ความเป็นพลเมือง

วลัย พานิช (2543, หน้า 77) อธิบายว่า การศึกษามีบทบาทต่อการสร้างความเป็นพลเมือง 3 ประการ ได้แก่ บทบาทในการรวมชาติโดยผ่านการเรียนวิชาภาษาไทยวัฒนธรรมไทยและการเมืองการปกครองไทยบทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์แห่งชาติ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและวิชาการเมืองการปกครองและบทบาทการแสวงหาตัวตนของพลเมืองผ่านการเรียนวิชาวัฒนธรรมพลเมือง

ทั้งนี้ การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในหลักสูตรการศึกษาของไทยส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในวิชาสังคมศึกษาและวิชาการศึกษาทั่วไป โดยปรากฏใน 2 ส่วนสำคัญ คือ เนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองดี เช่น สิทธิหน้าที่ของคนไทยตามกฎหมาย ระบบการเมืองการปกครองของไทย กฎหมาย การบริหารราชการ เป็นต้นและกระบวนการขัดเกลาพฤติกรรมความเป็นพลเมืองดี เช่น การฝึกภาคปฏิบัติการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมเป็นต้น

วลัย พานิช (2543, หน้า 77) วิเคราะห์ว่า การให้การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีในระบบการศึกษาของไทย มีรายวิชาที่ให้เนื้อหาความรู้แก่นักเรียนและนักศึกษามากพอสมควร แต่ประเด็นสำคัญ คือ การจัดกิจกรรมที่เน้นกระบวนการขัดเกลาพฤติกรรมความเป็นพลเมืองดียังมีไม่มากนัก โดยการสร้างโลกทัศน์เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองจะต้องมีการจัดการให้เหมาะสม ทั้งในส่วนของเนื้อหา กระบวนการ และกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องมีความสอดคล้องกัน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความคิดรวบยอด ทักษะ ทัศนคติ และพฤติกรรมควบคู่กันไป

กล่าวได้ว่า การศึกษาของประเทศไทยในห้วงเวลาที่ผ่านมามีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Bertrand Russell นักปรัชญาการศึกษา ซึ่งได้อธิบายบทบาทหน้าที่ของระบบการศึกษาที่มีต่อสังคมว่า การศึกษาในปัจจุบันเน้นการอ่านออกเขียนได้ การถ่ายทอดวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเพื่อผลิตประชากรที่เป็นลูกจ้างหรือแรงงาน การศึกษาเป็นตัวแทนจำหน่ายความทันสมัย (Modernizing Agent) ในโลกของจารีตประเพณี โรงเรียนเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้สังคมมีทัศนคติที่ดีต่อความทันสมัย ยอมรับการเปลี่ยนแปลง การผลิตที่ใช้เทคโนโลยีมากขึ้นเป็นตัวเร่งเร้าวัฒนธรรมบริโภคนิยม ช่วยให้ตลาดขยายตัวและยังเป็นการเร่งให้เกิดการผลิตเพื่อเพิ่มกำลังซื้อ ประเด็นที่น่าสนใจคือ การศึกษาเกือบทั้งหมดมีมูลเหตุจูงใจในทางการเมือง มูลเหตุจูงใจนี้เป็นส่วนสำคัญที่กำหนดลงไปว่าจะสอนวิชาอะไรบ้าง จะให้ความรู้ในเรื่องใดและไม่ให้ความรู้ในเรื่องใด ตลอดจนตัดสินใจว่านักเรียนควรได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยใจคออย่างไร (Russell,อ้างถึงใน สุวรรณา สถาอานันท์, 2533, หน้า 1) ซึ่งการศึกษาในลักษณะดังกล่าวไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองตามวิถีทางประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในด้านหนึ่งรัฐจะพยายามแสดงบทบาทหลักในการอบรมขัดเกลาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง แต่ในอีกด้านหนึ่งภาคส่วนต่าง ๆ ที่มิใช่รัฐก็มีความพยายามที่จะบริหารจัดการตนเองบนฐานคิดที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์และการพึ่งพาตนเองประกอบกับความ

สนใจของสังคมที่มีมากขึ้นต่อกระแสการพัฒนาทางเลือก ทำให้ภาคส่วนอื่นมีบทบาทมากขึ้นในการสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมไทย

ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทในการสร้างความเป็นพลเมืองของภาคส่วนที่มิใช่รัฐ ได้แก่ กระบวนการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เช่น ชุมชนไม้เรียงจังหวัดสงขลา ชุมชนคีรีวงศ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านสระคูณ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้ถือเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองและดูแลกันและกันภายในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับหนึ่ง คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง การมีลักษณะของความเป็นพลเมืองของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนมีกระบวนการอบรมขัดเกลาให้สมาชิกในชุมชนเรียนรู้และยอมรับคุณค่าที่สังคมยอมรับร่วมกัน ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเกิดจากประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนซึ่งต่างจากกระบวนการศึกษาในโรงเรียนที่เน้นการศึกษาตามหลักสูตรและเอกสารที่กำหนดเป็นสำคัญ

ตัวอย่าง การบริหารจัดการตนเองของชุมชนแสดงให้เห็นว่า ความเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยอาจเป็นสิ่งที่อยู่แล้วในสังคมไทย เพียงแต่กระบวนการดังกล่าวมิได้อยู่ในพื้นที่ของการพัฒนากระแสหลักที่มีรัฐเป็นเจ้าภาพหลัก แต่กระบวนการดังกล่าวอาจเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างเงียบๆ แต่มั่นคงในกระบวนทัศน์การพัฒนาทางเลือกซึ่งผู้ที่เห็นและเข้าใจในความสำคัญของกระบวนทัศน์ดังกล่าวเท่านั้นที่จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

การมีบทบาทที่มากขึ้นของภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐแสดงให้เห็นว่า สมาชิกในสังคมมีความตระหนักและกระตือรือร้นต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนหรือสังคมของตนเองมากขึ้น สอดคล้องกับกระแสการสร้างและพัฒนาประชาธิปไตยโดยภาคพลเมืองที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลกในห้วงสองศตวรรษที่ผ่านมา ทั้งนี้ ในสังคมการเมืองสมัยใหม่จะให้ความสำคัญกับพลเมืองมากขึ้น โดยคำว่า “พลเมือง” มักถูกใช้ควบคู่หรือบางคราวก็ใช้ทดแทนกับคำว่า “ประชาสังคม” (รงค์บุญ สวยขวัญ,2557,หน้า124) เช่น อเนก เหล่าธรรมทัศน์ กล่าวว่า ประชาสังคมคือกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของพลเมืองทำให้ประชาสังคมเป็นพลเมืองซึ่งมีมิติที่ไม่เน้นความเป็นปัจเจกชนนิยม สอดคล้องกับการตีความของ กฤติยา อาชวนิจกุล ที่อธิบายว่าประชาสังคมคือ การเมืองภาคประชาชน กล่าวได้ว่า ในการทำความเข้าใจความเป็นพลเมืองในปัจจุบัน นอกจากจะทำความเข้าใจความเป็นพลเมืองในมิติที่เป็นปัจเจกบุคคลแล้ว ยังจำเป็นที่จะต้องศึกษาความเป็นพลเมืองในมิติของกลุ่ม ชุมชน และสังคม โดยในแวดวงวิชาการไทยในห้วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้กล่าวถึงพลเมืองอย่างสัมพันธ์กับประชาสังคมอยู่เสมอ (รงค์บุญ สวยขวัญ, 2557, หน้า 124)

แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคมเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนขึ้นในสังคมไทยหลังจากปรากฏการณ์ออกจากป่า กลุ่มปัญญาชนหันมาให้ความสนใจกับแนวทางการเคลื่อนไหวมวลชนเพื่อ

คานอำนาจรัฐ เริ่มมีกิจกรรมจัดตั้งกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของรัฐแทน แนวคิดการยึดอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ส่งผลให้เกิดการขยายตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ทั้งองค์กรในประเทศและต่างประเทศเป็นจำนวนมากในต้นทศวรรษ 2520 องค์กรเหล่านี้มุ่งหวังที่จะลดความไม่สมดุลที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาหลัง พ.ศ.2503 ซึ่งเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักจนละเลยภาคการเกษตรและปัญหาสังคมที่เกิดจากการพัฒนานอกจากนี้ในส่วนข้าราชการยังมีเทคโนแครตที่สืบทอดความเชื่อแนว ดร.ป๋วย อึ้งภากรณ์ และผู้ต้องการใช้งบประมาณการพัฒนาเพื่อความยุติธรรมและลดความตึงเครียดในสังคม มีความคิดเห็นว่าคนไทยเป็นจำนวนมากยังไม่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนา เพราะรัฐบาลมีแนวนโยบายการพัฒนาจากบนลงล่าง ขาดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสภาพท้องถิ่น จากความคิดดังกล่าวทำให้หน่วยงานรัฐบางแห่งเริ่มมีโครงการร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับหมู่บ้าน (ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 91)

ในขณะเดียวกันมีกระบวนทัศน์การพัฒนาเอกชนอีกกระแสหนึ่งที่ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเป็นชุมชนมาเป็นแกนในการทำงาน เช่น คุณพ่อนิพจน์ เทียนวิหาร เสนอว่างานพัฒนาชนบทที่เริ่มด้วยการเปลี่ยนหมู่บ้านเป็นแนวทางที่ผิด เพราะหมู่บ้านเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของตนเอง การพัฒนาที่แท้จริงจึงควรเกิดจากพลังของชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการพัฒนาคือการแสวงหาจิตสำนึกของชุมชน เพื่อทำให้ชุมชนต่อต้านภายนอกได้ สอดคล้องกับแนวการทำงานของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุขมูลฐาน โดยเชื่อมโยงแนวคิดชุมชนเข้ากับพุทธศาสนาแนวปฏิรูปเริ่มต้นจากสมมติฐานที่ว่าความยากจนเป็นผลของโครงสร้างที่เบียดเบียนโดยรัฐและทุนนิยมความยากจนจะลดลงได้ก็โดยการพึ่งตนเอง หมู่บ้านหรือท้องถิ่นควรมีอิสระในการพัฒนาภายในขอบข่ายและแนวทางด้านจริยธรรมของพุทธศาสนาแนวปฏิรูปแนวคิดข้างต้นต่อมารู้จักกันในนาม “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” โดยแนวคิดนี้มีผลกระทบสำคัญต่อองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการจำนวนมากที่ให้ความสนใจขบวนการพิทักษ์ชนบทแนวใหม่ จุดเด่นของแนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนคือการลดความสำคัญของรัฐ ลดการพึ่งพิงรัฐและระบบราชการ แล้วหันมาให้ความสำคัญกับสมาชิกของชุมชน (ยุทธนา วรุณปิติกุล และสุพิตา เริงจิต, 2542, หน้า 92)

กล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนและแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดที่เรียกว่า “Civil Society” ซึ่งในสังคมไทยมีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย เช่น “สังคมประชา” “สังคมพลเมือง” “สังคมราษฎร์” “อารยสังคม” โดยคำว่า “ประชาสังคม” เป็นคำที่คนในสังคมไทยรู้จักและคุ้นเคยมากที่สุด

แนวคิดประชาสังคมได้รับการเสนอในสังคมไทยอย่างเป็นทางการครั้งแรกจากข้อเขียนของสุรพงษ์ ชัยนามในปาจารยสาร ปีที่ 8 ฉบับที่ 6 ธันวาคม 2524 โดยสุรพงษ์ อธิบาย

แนวคิดของ Antonio Gramsci นักคิดนักต่อสู้ชาวอิตาลีเพื่อเสนอแนวทางให้กับอดีตผู้นำนักศึกษาฝ่ายซ้ายที่กำลังจะออกมาจากป่าว่ามีหนทางอื่นในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เป็นไปโดยสันติวิธี สุรพงษ์พยายามสื่อว่าการที่จะด่วนชิงอำนาจรัฐด้วยกำลังบังคับโดยที่ยังไม่ได้ต่อสู้ทางอุดมการณ์จนได้รับความยินยอมจากประชาสังคมซึ่งหมายถึง “ปริมณฑลของทุกสิ่งทุกอย่างที่รัฐไม่มีอำนาจผูกขาด” นั้นไม่อาจทำให้การปฏิวัติสังคมนิยมมีความสมบูรณ์หรือยั่งยืนได้ ความสนใจของอดีตผู้นำนักศึกษาควรจะอยู่ที่การทำกิจกรรมในประชาสังคม เพื่อทำสิ่งที่ Gramsci เรียกว่า “การปฏิวัติที่นิ่งต่อการใช้กำลัง” (Passive Revolution) หรือ “สงครามเพื่อแสวงหาฐานที่มั่น” (War of Position) ปัญญาชนของชนชั้นหลัก (Fundamental Class) คือ ชนชั้นกรรมาชีพจะต้องช่วงชิงการเป็นผู้นำทางจริยธรรมและปัญญา (Moral and Intellectual leadership) เหนือชนชั้นอื่นๆ นอกเหนือจากชนชั้นนำให้ได้เสียก่อน การทำเช่นนี้แม้จะเป็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์วัฒนธรรมที่กินเวลานานและยืดเยื้อแต่ก็จำเป็นต่อการมีชัยชนะที่ถาวร (อดินันท์ เหมือนยัง, 2549, หน้า 19)

นอกจาก สุรพงษ์ ชัยนาม แล้ว มีนักวิชาการไทยจำนวนมากให้ความสำคัญกับการศึกษาและอธิบายความเป็นประชาสังคมในบริบทสังคมไทย เช่น

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2541, หน้า 124) ให้ความหมายของประชาสังคมว่าหมายถึงเครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างภาครัฐ (State) และปัจเจกชน (Individual) โดยจุดเน้นของประชาสังคม ได้แก่ การสนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกันและการไม่ยอมให้ภาครัฐครอบงำแม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือหรือมีความร่วมมือกับภาครัฐ

ธีรยุทธ บุญมี (ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540, หน้า 125) ใช้คำว่า “ประชาสังคม” อธิบายลักษณะสังคมเข้มแข็งเป็นพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนอาชีพทุกระดับรายได้ทุกภูมิภาคของประเทศหากสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็งนักธุรกิจพ่อค้า ประชาชนนักศึกษาและปัญญาชนก็จะสามารถร่วมผลักดันและแก้ปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้

ธีรยุทธ บุญมี (2547, หน้า 129-131) เสนอว่า ควรพิจารณาประชาสังคมในยุคสมัยปัจจุบันในแง่มุมที่มีความหลากหลายอาทิ เป็นพื้นที่หรือเวทีสำหรับการช่วงชิงการนิยาม ประเด็นญัตติหรือความเห็นสาธารณะเป็นช่องทางระหว่างโอกาสแห่งการเข้าถึงการแสดงออกในกระบวนการต่าง ๆ ตั้งแต่การประชุมสภาท้องถิ่น ชุมชน การแสดงออกทางวัตถุ อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ ฯลฯ เป็นชุดกิจกรรมหรือปฏิบัติการทางสังคมหรือชุมชนที่มีส่วนในการกำหนดชีวิตตนเองเป็นชุดของสิทธิที่ถูกต่อสู้เรียกร้องให้ขยายตัวกว้างขวางขึ้นเป็นชุดของค่านิยม บรรทัดฐาน ซึ่งเกิดขึ้น “ใหม่”เพื่อชี้ทางการปฏิบัติของผู้คนในประชาสังคมท้องถิ่น ระดับชาติ ภูมิภาค ระดับโลก ในบางเรื่อง เช่น การอนุรักษ์ธรรมชาติ สภาพแวดล้อมเป็นต้น

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540, หน้า 141) ให้ความหมายประชาสังคม ว่าหมายถึง การที่ผู้คนสังคมสภาพการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไขรวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะเป็นทุนร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างที่จะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความรักความสมานฉันท์เอื้ออาทรต่อกันภายในระบบการบริหารจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

จากความหมายของประชาสังคมที่ได้นำเสนอข้างต้น สรุปได้ว่าประชาสังคมในปัจจุบันมีความหมายมากกว่าการเป็นองค์กร หน่วยงาน หรือกลุ่มทางสังคม เพราะประชาสังคมอาจหมายถึงพื้นที่สาธารณะ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรืออาจเป็นการรวมกลุ่มกันของพลเมืองเพื่อดำเนินกิจกรรมหรือปฏิบัติการทางสังคมต่าง ๆ มิติที่ซับซ้อนขึ้นของประชาสังคมแสดงให้เห็นว่า สังคมปัจจุบันประกอบด้วยผู้คนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่หลากหลาย ดังนั้นการนิยามประชาสังคมแบบตายตัวตลอดจนการแบ่งสังคมออกเป็น 2 ส่วนที่แยกจากกันอย่างเด็ดขาด ได้แก่ รัฐและประชาสังคม จึงไม่สามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมในปัจจุบันได้ ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญที่ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับประชาสังคม คือ ในมิติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประชาธิปไตยและการเมืองภาคพลเมือง ประชาสังคมเป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลที่มีความหลากหลายมารวมตัวกันเพื่อสร้างความเป็นส่วนรวม เช่นการแก้ปัญหาที่ต้องเผชิญร่วมกัน การช่วยเหลือแบ่งปันให้กับผู้ด้อยโอกาส การแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจสนับสนุนหรือคัดค้านนโยบายต่าง ๆ ของภาครัฐ ประชาสังคมในมิตินี้จึงเชื่อมโยงกับพลเมืองในฐานะสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน และสังคม รวมทั้งทำหน้าที่เป็นส่วนที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างรัฐและปัจเจกบุคคล โดยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองในประชาสังคมสามารถเป็นไปได้ในหลายรูปแบบทั้งการสนับสนุนการคัดค้าน และการร่วมมือกัน

พรชัย ตระกูลวรานนท์ (2552, หน้า 101-102) ตั้งข้อสังเกตว่า กระแสความสนใจในแนวคิดและความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในประเทศไทยเริ่มก่อตัวเงียบๆ ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยในการทำความเข้าใจพัฒนาการของประชาสังคมในประเทศไทยจำเป็นต้องเข้าใจประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสังคม และการก่อตัวของรัฐไทย กล่าวคือ ประชาสังคมในประเทศไทยถูกทำให้เป็นเครื่องมือในการปกป้องเอกราชของรัฐไทยในยุคสมัยลัทธิล่าอาณานิคม ราชสำนักสยามคิดหาวิธีทำให้ประเทศมีความทันสมัย โดยเน้นการสร้างกลไกรัฐที่เข้มแข็งเพื่อรักษาอำนาจอธิปไตย จุดเน้นของการพัฒนาระบบการเมืองจึงอยู่ที่การสร้างรัฐ (State-Building) ไม่ใช่กระบวนการสร้างชาติ (Nation-Building) ทั้งนี้กลไกและวิธีคิดดังกล่าวทำให้รัฐกลายเป็นระบบรัฐราชการรวมศูนย์กลางอำนาจผูกขาด ในขณะที่กระบวนการนี้ภาครัฐไม่ได้ให้การเอาใจใส่และไม่ได้พัฒนาองค์กรนอกภาครัฐ

อย่างไรก็ตาม ในห้วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ ผลจากการเจริญเติบโตและขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เกิดการเติบโตของชนชั้นนายทุนและชนชั้นกลางที่มีบทบาทในทางสังคมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ จากความล้มเหลวของนโยบายการพัฒนาประเทศได้สร้างปัญหาหลากหลายรูปแบบแก่ประชาชน ทำให้เกิดกระแสการตั้งคำถามต่อการบริหารจัดการประเทศโดยรัฐ นักวิชาการไทยจำนวนมากพยายามแสวงหาและสร้างองค์ความรู้ด้านการพัฒนากระแสทางเลือกที่เน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสังคมโดยภาคส่วนต่าง ๆ บนฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยภาคพลเมืองหรือประชาสังคมเป็นภาคส่วนสำคัญที่ได้รับการคาดหวังว่าจะแสดงบทบาทมากขึ้นในการบริหารจัดการสังคม

กล่าวได้ว่า พัฒนาการของความเป็นพลเมืองในสังคมไทยเกิดขึ้นควบคู่กับการพัฒนาแนวคิดและปรากฏการณ์เกี่ยวกับประชาสังคม โดยความหมายของความเป็นพลเมืองมีความเชื่อมโยงกับการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม มากกว่าการพิจารณาความเป็นพลเมืองในมิติที่เป็นปัจเจกบุคคลเพียงมิติเดียว อย่างไรก็ตาม เนื่องจากค่านิยมบางประการซึ่งเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์และโครงสร้างสังคมไทยดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองในสังคมไทยยังไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควร

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2543, หน้า 2) ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเข้าใจของสังคมไทยต่อคำว่า ประชาชน ราษฎร และพลเมืองว่าคนไทย โดยทั่วไปใช้คำว่า “ประชาชน” (People) “ราษฎร”(Subject) และ “พลเมือง”(Citizen) ในความหมายที่เสมือนเป็นคำเดียวกันในความเป็นจริงทั้ง 3 คำมีความแตกต่างกัน โดยประชาชน หมายถึง คนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (Non ruler) ในสมัยโบราณประชาชนเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด เป็นผู้ที่มีสถานะต่ำ เป็นลูกน้องข้าช่วงใช้ของขุนนางหรือเจ้าของที่ดิน ทั้งนี้ การเมืองสมัยใหม่ได้ปลดปล่อยประชาชนจากการเป็นไพร่หรือทาสให้กลายเป็นเสรีชนที่มีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน รวมเรียกอดีตไพร่ อดีตทาส และขุนนางเจ้าของที่ดิน รวมทั้งชนชั้นใหม่ๆ ทั้งหลายทั้งมวลว่า ราษฎร ในความหมายของผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐและต้องยึดถือปฏิบัติตัวตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นกันหมด ส่วนคำว่า “พลเมือง” นอกจากจะถูกรองรับโดยกฎหมายแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการมีคุณธรรมแบบพลเมือง เน้นการมีจริยธรรมเพื่อส่วนรวม (Civic Virtue) กล่าวคือ ต้องเป็นผู้กระตือรือร้นเรียกร้องการมีส่วนร่วม เน้นการลงมือปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของสังคม

สอดคล้องกับ ลัดดาวรรณ์ สุขใหญ่ (2551, หน้า 8) ที่อธิบายความแตกต่างระหว่างคำว่า“ราษฎร”(subject) และ “พลเมือง”(Citizenship) ในประเด็นต่อไปนี้ 1) ราษฎรทำหน้าที่เป็นผู้รับกฎหมาย นโยบาย และกิจการหรือกิจกรรมของรัฐส่วนพลเมืองจะทำหน้าที่เป็นฝ่ายรุกเพื่อเรียกร้องกฎหมายนโยบายและกิจการของรัฐตามที่ตนเองเห็นพ้องต้องกัน 2) ราษฎรที่ดีจะมีลักษณะเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายทำตามที่รัฐต้องการส่วนพลเมืองที่ดีนั้นต้องเป็นฝ่ายรุกและต้องไม่เฉื่อยชาหรือ

เชื่องช้าและ 3) ราษฎรมักจะคิดว่าตนเองเป็นผู้น้อยส่วนพลเมืองจะคิดว่าตนมีสิทธิมีเสียง และต้องการมีส่วนร่วมในบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความเข้าใจความเป็นพลเมืองในบริบทของสังคมไทยมากขึ้นผู้ศึกษาได้ศึกษางานเขียนของ กิตติศักดิ์ ปรกติ (2551, หน้า 1-5) ซึ่งได้อธิบายความหมายและสถานภาพความเป็นพลเมืองในสังคมไทย สรุปได้ดังนี้

ในแง่กฎหมาย ระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 มีการใช้คำว่า “ราษฎร” ในความหมายของคำว่าปวงชนหรือประชาชนที่เข้าใจกันในปัจจุบันยังไม่มีการใช้คำว่า “พลเมือง” แต่เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 แล้วคำว่า “ชน” “ปวงชน” หรือ “ประชาชน” ได้เข้าแทนที่คำว่า “ราษฎร” เพื่อใช้กล่าวแทนคำว่า “ราษฎรทั้งหลาย” อันเป็นที่มาของอำนาจอธิปไตยในฐานะส่วนรวมแม้ว่าในรัฐธรรมนูญจะไม่ใช้คำว่า “ราษฎร” ในฐานะที่มาของอำนาจการปกครองสูงสุดแล้วก็ตามแต่คำว่า “ราษฎร” ยังคงใช้ในความหมายของผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนราษฎร ส่วนการนำคำว่า “พลเมือง” มาใช้ในบริบทของรัฐธรรมนูญนั้นมีมาตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 ในบริบทของขอบเขตการใช้สิทธิเสรีภาพที่ต้องไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อ “หน้าที่พลเมือง” หลังจากนั้นคำว่า “พลเมือง” ก็ใช้ในรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ ในบริบทของ “หน้าที่พลเมือง” มาโดยตลอด โดยไม่เคยใช้ในบริบทของ “สิทธิ” หรือ “อำนาจ” เลยทั้งนี้คำว่า “อำนาจอธิปไตย” นั้นใช้ควบคู่กับคำว่า “ชนชาวไทย” หรือ “ปวงชนชาวไทย” มาตลอดโดยเริ่มใช้คำนี้แทนคำว่า “ชนชาวสยาม” มาตั้งแต่รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2489

ความสนใจต่อความหมายของ “พลเมือง” ในหมู่ชนชั้นนำของไทยเกิดขึ้นในบริบทของการพัฒนาทางการเมืองและการปฏิรูปการเมืองในห้วง 20 ปี มานี้โดยเฉพาะตั้งแต่ยุครัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งดำเนินนโยบายส่งเสริมอำนาจฝ่ายการเมืองของพลเรือนและลดทอนอำนาจของระบบราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งทหารจนเกิดการรัฐประหารเมื่อ พ.ศ.2534 และเกิดกระบวนการต่อต้านรัฐบาลที่สืบทอดอำนาจมาจากคณะรัฐประหารควบคู่กับกระแสพัฒนาประชาธิปไตยที่แพร่ไปทั่วโลกหลังการล่มสลายของกำแพงเบอร์ลิน การล่มสลายของสหภาพโซเวียตและการปิดฉากของยุคสงครามเย็นเกิดกระแสพัฒนาประชาธิปไตยและสนับสนุนการแข่งขันเสรีส่งผลให้กระบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศขยายตัวขึ้น

ผลของกระแสประชาธิปไตยสากลและโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดพลังหนุนขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนการเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองและส่งผลสะเทือนให้เกิดกระบวนการปฏิรูปการเมืองในประเทศอย่างกว้างขวาง ในรูปของการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนและการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 อย่างไรก็ตามหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ.2544 รัฐบาลดำเนินนโยบายรวบอำนาจการเมืองสร้างโครงข่ายอำนาจผ่านญาติครอบครัวและมิตรสหายลดบทบาทอำนาจข้าราชการ แม้จะประสบความสำเร็จทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในระยะสั้น แต่ก็ถูกวิจารณ์ว่าส่งเสริมพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นเหตุให้เกิดกระบวนการประชาชนต่อต้าน

รัฐบาลอย่างกว้างขวางจนเปิดช่องให้คณะทหารเข้าทำการยึดอำนาจล้มล้างรัฐบาลและรัฐธรรมนูญใน ปี 2549 แต่ในทางกลับกันหลังจากนั้นไม่นานก็เกิดปฏิกิริยาต่อต้านตามมาด้วยการจัดตั้งกระบวนการประชาชนต่อต้านรัฐบาล“อำมาตย์”สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าการเมืองนอกสภาหรือการเมืองภาคประชาชนได้เริ่มแสดงบทบาทเข้มแข็งโดยประชาชนมีส่วนเข้าร่วมมากขึ้นเรื่อย ๆ

การขยายตัวของกระบวนการการเมืองภาคประชาชนนี้แม้ด้านหนึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวในการเข้าร่วมกำหนดเจตน์จำนงทางการเมืองของประชาชนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่ดีของพัฒนาการในระบอบประชาธิปไตย แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีความห่วงกังวลว่าอาจมีการชักจูงกระบวนการภาคประชาชนให้เคลื่อนไหวไปในทางที่มิชอบจนอาจนำไปสู่การใช้กำลังรุนแรงต่อกลุ่มประชาชนด้วยกันหรือเพื่อล้มล้างอำนาจรัฐตามอารมณ์ความรู้สึกของฝูงชนได้ความกังวลดังกล่าวได้นำไปสู่ความพยายามหาทางแก้ไขปัญหาด้วยพัฒนาคุณภาพของประชาชน โดยยกระดับไปสู่ความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพทางการเมือง ความกังวลข้างต้นประกอบกับความตื่นตัวของการเมืองภาคพลเมืองที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 มีมาตรการสนับสนุนการจัดตั้งสถาบันกองทุนและกลไกในการส่งเสริมการพัฒนาการเมืองขึ้นเช่น สภาพัฒนาการเมือง กองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองเป็นต้น ในระยะนี้การดำเนินกิจกรรมด้านการเมืองที่เรียกว่าการเมืองภาคพลเมืองได้รับการส่งเสริมให้กว้างขวางยิ่งขึ้นนำไปสู่การแยกแยะความแตกต่างระหว่าง “ประชาชน” กับ “พลเมือง” และ “ราษฎร”

ในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งสภาพัฒนาการเมือง ประเวศวะสีกล่าวไว้ในการสัมมนาเรื่อง“เส้นทางสู่ความเข้มแข็ง...การเมืองภาคพลเมือง” ว่าคำว่า “พลเมือง” เป็นคำที่บ่งบอกถึงคุณภาพในทางที่มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนมีอิสระมีความรู้มีเหตุผลมีส่วนร่วมในกิจการของส่วนรวมหรือกระบวนการทางนโยบายมากกว่าคำว่าประชาชนซึ่งไม่บ่งบอกคุณภาพนอกจากนี้ประเวศ วะสี ยังได้เสนอไว้ว่า ความเป็นพลเมืองมีคุณสมบัติการเชื่อมโยงในเชิงเครือข่ายเป็น Civil Society แปลว่า “สังคมแห่งความเป็นพลเมือง” “ประชาสังคม” หรือ “สังคมสันติประชาธรรม” ตามนัยที่อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เคยกล่าวไว้ว่า ความเป็นพลเมืองของสังคมคือมีความเป็นประชาธิปไตยโดยสาระนั่นเอง ในขณะที่บวรศักดิ์ อุวรรโณ กล่าวว่า สังคมประชาธิปไตยจะมีคุณภาพได้ต้องเกิดจากประชาชนพ้นความเป็นราษฎรสู่ความเป็นพลเมืองและพลเมืองจะเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า มีความพยายามแยกความเป็นประชาชนออกจากความเป็นพลเมือง โดยอาศัยคุณภาพของความเป็นพลเมืองเป็นเครื่องชี้วัดความเป็นประชาธิปไตย

ในการบรรยายพิเศษเรื่อง “การปฏิรูปการเมืองไทย” นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ กล่าวถึง การปฏิรูปการเมืองในแง่ของการปฏิรูปสังคมด้วยการเสริมสร้าง “จิตสำนึกของความเป็นพลเมือง” ในขณะที่ แก้วสรร อติโพธิ กล่าวถึงการปฏิรูปการเมืองด้วยการ “ยกระดับราษฎรให้เป็นประชาชน” และชี้ให้เห็นว่าต้องแยกแยะให้เกิดความเข้าใจต่อไปว่าประชาชนหรือปวงชนนั้นหมายถึง

“พลเมือง” ที่รวมกันเป็นประชาชนในฐานะเป็นส่วนรวมในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยมีพลเมืองเป็นสมาชิกของประชาชนในขณะที่ประชาชนโดยทั่วไปมีฐานะเป็นเพียงราษฎรเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจข้างต้นนี้ยังจำกัดอยู่ในแวดวงวิชาการและกลุ่มชนชั้นนำของไทยเท่านั้นความเข้าใจความแตกต่างระหว่างคำว่า “พลเมือง” “ราษฎร”และ“ประชาชน” ยังเป็นปัญหาที่จัดได้ว่ายากแก่ความเข้าใจของคนทั่วไปซึ่งจากรายงานการสำรวจความคิดเห็นว่าด้วยความเข้าใจต่อคำว่า “พลเมือง” ในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัย 4 แห่ง จำนวน 2,500 คน โดยสถาบันพระปกเกล้าพบว่านักศึกษาส่วนใหญ่เข้าใจว่าคำว่าพลเมืองในความหมายไม่ต่างไปจากประชาชนและคนส่วนใหญ่มองเห็นความหมายของพลเมืองในแง่ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสถานะของบุคคลหรือตัวตนที่เป็นประชาชนโดยมองข้ามมิติทางกฎหมายของพลเมืองในแง่สิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะประชาชน (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2551, หน้า 1-5)

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาความเป็นพลเมืองผ่านบริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมพบว่า พัฒนาการและการสร้างความหมายของความเป็นพลเมืองในสังคมไทยแบ่งออกได้เป็น 2 เส้นทางที่มีความเชื่อมโยงกัน ได้แก่

1. กระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองโดยรัฐ

จากบริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างสังคมไทยตลอดห้วงเวลาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า รัฐไทยเป็นภาคส่วนหลักที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการประเทศ ดังนั้น นโยบายและแนวทางในการพัฒนาประเทศจึงเกิดขึ้นจากการกำหนดโดยภาครัฐเป็นหลัก การพัฒนาโดยภาครัฐจึงถือเป็นการพัฒนากระแสหลักของประเทศ ในส่วนของการพัฒนาความเป็นพลเมืองก็เช่นกัน ตลอดห้วงเวลาที่ผ่านมา พบว่า รัฐไทยต้องการสร้างความเป็นพลเมืองให้มีคุณลักษณะหรือคุณสมบัติตามความต้องการของรัฐ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างและรักษาความมั่นคงของรัฐเป็นหลักกระบวนการอบรมขัดเกลาและสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐจะกระทำผ่านสถาบันทางสังคมที่รัฐสามารถควบคุมหรือจัดการได้ เช่น สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา

สุปราณี ไกรวัตนุสสรณ์ (2541, หน้า 31-32) กล่าวถึง บทบาทของรัฐในการสร้างความเป็นพลเมืองดีว่า คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในแต่ละสังคมเกิดขึ้นจากการที่รัฐใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างสมาชิกของสังคมให้มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีตามที่รัฐต้องการ ในส่วนของความเป็นพลเมืองดีของไทย พบว่า คุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีมีความหลากหลาย แต่มีลักษณะร่วมสรุปได้ 2 ด้าน คือ 1) คุณลักษณะสากล ได้แก่ คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเสถียรภาพและความมั่นคงของชาติกับคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับระบบการเมืองและ 2) คุณลักษณะเฉพาะ ได้แก่ คุณลักษณะเฉพาะบุคคลและคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในบริบทต่าง ๆ ของสังคม เมื่อนำคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีทั้ง 2 ประการ มาบูรณาการเข้า

ด้วยกันและพิจารณาลักษณะความเป็นปัจเจกบุคคล สามารถจำแนกคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีได้ 3 ด้าน คือ

หนึ่ง คุณลักษณะเฉพาะตัว ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความมีวินัยการพึ่งตนเอง ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น คุณลักษณะประเภทนี้เป็นคุณลักษณะที่รัฐต้องการปลูกฝังให้เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล เพื่อให้เป็นลักษณะเฉพาะตนนั่นเอง

สอง คุณลักษณะที่มีต่อบุคคลรอบด้าน ได้แก่ ความไม่เป็นแก่ตัวความรักสงบ ความมีศีลธรรม จริยธรรม การเคารพกฎหมาย ความรักสงบ เป็นต้น คุณลักษณะประเภทนี้เป็นคุณลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม เป็นสิ่งที่รัฐต้องการให้บุคคลแสดงต่อคนรอบข้าง

สาม คุณลักษณะที่มีต่อสังคม ได้แก่ ความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ความศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นต้น

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ด้านเป็นคุณลักษณะที่รัฐประสงค์ให้เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในตัวของพลเมือง นำไปสู่ความเป็นเอกภาพ (Unity) ของความเป็นชาติและก่อให้เกิดความสงบสุขร่วมกันในสังคม

กล่าวได้ว่า การสร้างความเป็นพลเมืองโดยรัฐไทยตลอดห้วงเวลาที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างคุณลักษณะความเป็นพลเมืองบางประการ เช่น การเคารพสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง การตระหนักถึงความเสมอภาค ความเท่าเทียม และความเป็นธรรมทางสังคมการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมของประชาชน เป็นต้น แม้ว่าภาครัฐจะพยายามปรับบทบาทและส่งเสริมให้เกิดการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น แต่การดำเนินงานยังไม่มีประสิทธิภาพ ระบบราชการแบบรวมศูนย์ทั้งระบบราชการส่วนกลางและระบบภูมิภาค ยังคงทำหน้าที่ในการบริหารจัดการมากกว่าที่จะปล่อยให้ชุมชนหรือท้องถิ่นบริหารจัดการตนเอง ในส่วนของกระบวนการอบรมขัดเกลาความเป็นพลเมืองโดยรัฐ พบว่า เน้นการท่องจำมากกว่าการสนับสนุนให้เกิดการคิดวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ ประเมินค่า ตัดสินใจ และการลงมือปฏิบัติจริง

2. กระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองโดยภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ

ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐประกอบด้วยภาคส่วนต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น ภาคเอกชน องค์กร สมาคม องค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชน เป็นต้น ในกรณีที่ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมอย่างกระตือรือร้น หรือมีบทบาทในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมของตน ภาคส่วนเหล่านี้จะได้รับการนิยามในภาพรวมว่า หมายถึง ภาคประชาสังคมหรือภาคพลเมืองที่แข็งขัน แม้ว่าความซับซ้อนและมิติที่หลากหลายทำให้ยากที่จะนิยามอย่างตายตัวว่าภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ ประชาสังคม หรือภาคพลเมืองในสังคมไทยหมายถึงอะไร แต่ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของภาคส่วนที่มิใช่รัฐคือ การรวมตัวของปัจเจกบุคคลในลักษณะของกลุ่ม องค์กรสมาคม หรือชุมชนต่าง ๆ เนื่องจากความต้องการสร้างเปลี่ยนแปลง การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนหรือสังคม

ของตน โดยผู้ที่มารวมตัวกันนี้มักเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมือง เช่น มีความรับผิดชอบ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม

บทบาทของภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐในการสร้างความเป็นพลเมืองเป็นกระบวนการที่ไม่เป็นทางการ เริ่มต้นจากการเผชิญกับปัญหาวิกฤตด้านต่าง ๆ ส่งผลให้คนบางกลุ่มรวมตัวกันและแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีความตื่นตัวที่จะบริหารจัดการตนเอง เนื่องจากมีความรู้สึกว่าไม่สามารถรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐได้ รัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ทุกเรื่อง หรือการแก้ปัญหาของรัฐไม่ตรงกับความต้องการของบุคคลหรือชุมชนต่าง ๆ นอกจากนี้อิทธิพลจากองค์ความรู้และประสบการณ์การพัฒนาแนวคิดความเป็นพลเมืองจากสังคมตะวันตกกระแสการพัฒนาทางเลือก ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสาร ตลอดจนความขัดแย้งระหว่างรัฐและภาคส่วนอื่น เช่น ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน เหมืองโรงไฟฟ้า ทำให้ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐมีบทบาทในการบริหารจัดการสังคมมากขึ้น โดยการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสังคมสนับสนุนให้ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐมีบทบาทในการสร้างความเป็นพลเมืองของสังคม

หากเปรียบเทียบกระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐกับภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ พบว่า ในขณะที่ภาครัฐมีกระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองที่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมขัดเกลาความเป็นพลเมืองผ่านสถาบันการศึกษาแบบเป็นทางการ ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐจะให้ความสำคัญกับสร้างความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการลงมือปฏิบัติ โดยกระบวนการเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เช่น ความพยายามร่วมมือกันของคนในชุมชนในการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างฝายชะลอน้ำ การร่วมกันกำหนดกฎระเบียบของกลุ่มออมทรัพย์โดยสมาชิกของกลุ่ม เป็นต้น

คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นในบริบทของภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐมีความหลากหลาย ประกอบไปด้วยคุณลักษณะความเป็นพลเมืองส่วนบุคคลหรือคุณลักษณะเฉพาะตัวและคุณลักษณะความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวมหรือเพื่อสังคม อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะสำคัญของความเป็นพลเมืองในบริบทของภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐคือ การกล่าวถึงสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง โดยสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวมิได้จำกัดเฉพาะสิทธิ เสรีภาพของปัจเจกบุคคล แต่เป็นสิทธิเสรีภาพที่มีความเชื่อมโยงกับการมีหน้าที่และความรับผิดชอบของพลเมือง นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการสร้างความเสมอภาค ความเท่าเทียม และความยุติธรรมทางสังคม การช่วยเหลือและพึ่งพาตนเอง ตลอดจนการตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

แม้ว่าภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐจะสะท้อนความเป็นพลเมืองในมิติของความเป็นกลุ่มหรือชุมชนมากกว่าความเป็นพลเมืองในมิติที่เป็นปัจเจกบุคคล แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่ให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกบุคคล เพราะการเกิดขึ้นกลุ่ม องค์กร สมาคม หรือชุมชนต่าง ๆ จนกลายเป็นภาค

ประชาสังคมหรือภาคพลเมืองที่เข้มแข็ง ย่อมเกิดขึ้นจากปัจเจกบุคคลที่มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีตามวิถีประชาธิปไตย ดังนั้นในด้านหนึ่งภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐจึงทำหน้าที่เป็นภาคส่วนที่เชื่อมโยงปัจเจกบุคคลเข้ากับกลุ่ม ชุมชน สังคม รวมทั้งรัฐโดยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐสามารถเป็นไปได้หลายรูปแบบ ทั้งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือหรืออาจทำหน้าที่ในการตรวจสอบ ถ่วงดุล ต่อรอง หรือต่อต้านอำนาจรัฐ ตามนัยดังกล่าว ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ จึงเป็นกลไกกระบวนการ และพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลสามารถเรียนรู้และฝึกฝนความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมของตนเองได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองของรัฐกับภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดร่วมที่สำคัญ ได้แก่ ความพยายามสนับสนุนให้พลเมืองสามารถพึ่งพาตนเองหรือบริหารจัดการตนเองได้มากขึ้น ซึ่งการพึ่งพาตนเองหรือการบริหารจัดการตนเองถือเป็นคุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของความเป็นพลเมือง ฝ่ายรัฐต้องการให้พลเมืองพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันรัฐเองประสบปัญหาหลายด้าน เช่น การแบกรับภาระด้านงบประมาณในการบริหารจัดการประเทศ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในการทำงานบางด้าน การสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้จึงเป็นแนวหนึ่งที่สามารถลดภาระและบทบาทในบางเรื่องของรัฐได้ในขณะที่ภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐต้องการพึ่งพาตนเองหรือบริหารจัดการตนเองเนื่องจากไม่สามารถรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐได้เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ รัฐไม่สามารถแก้ปัญหาได้ตรงกับความต้องการหรือเกิดความรู้สึกว่าตนเอง กลุ่มหรือชุมชนของตนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีกว่าการทำงานของรัฐ กล่าวได้ว่า กระบวนการสร้างความเป็นพลเมืองของไทยในปัจจุบัน มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับการสร้างพลเมืองที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองหรือบริหารจัดการตนเองมากขึ้น

จากการศึกษาพัฒนาการและความหมายของความเป็นพลเมืองในสังคมไทย กล่าวได้ว่า สังคมไทยมีบริบททางประวัติศาสตร์และโครงสร้างทางสังคมแตกต่างจากสังคมตะวันตกโดยค่านิยมและคุณค่าบางประการที่ปรากฏในโครงสร้างทางสังคมทำให้สังคมไทยให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนหรือส่วนรวมมากกว่าความเป็นปัจเจกซึ่งอาจมีความแตกต่างจากแนวคิดหรือปรัชญาตะวันตกในบางประเด็น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสังคมไทยไม่สามารถสร้างความเป็นพลเมืองร่วมสมัยหรือพลเมืองที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้

2.1.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง

2.1.1.1 ที่มาของการเมืองภาคพลเมือง

นับแต่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยให้สิทธิประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ในสภาผู้แทนราษฎรโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งเราเรียกว่า ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ลักษณะดังกล่าวทำให้การเลือกตั้งมีความสำคัญต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จนมีความพยายามจากชนชั้น

ปกครองที่จะทำให้ประชาชนเชื่อว่าการเลือกตั้งเป็นกระบวนการเดียวที่สามารถ สร้างความชอบธรรมในทางการเมือง การกระทำการใดๆของนักการเมือง แม้จะกระทำต่อสิทธิวิถีชีวิตของประชาชนก็ถือเป็นการกระทำที่ถูกรองรับด้วยฉันทามติของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังที่เราจะเห็นจากการกล่าวอ้างของนักการเมืองตามสื่อต่าง ๆและยิ่งนับวันจะยิ่งเป็นไปในทิศทางดังกล่าว สิ่งที่เกิดขึ้นได้สร้างกรอบแนวคิดที่ผิดเพี้ยนต่อระบอบประชาธิปไตยแก่ตัวนักการเมืองเอง และที่สำคัญคือต่อประชาชน เพราะส่งผลต่อการแสดงออกของประชาชน ในทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างเลี่ยงไม่ได้

การเลือกตั้งไม่ได้จำกัดอยู่ที่ประชาชนไปใช้สิทธิของตนในการกากบาทแล้วหย่อนบัตรลงคะแนนเพื่อเลือกตัวแทนของตนเท่านั้น หากแต่การเลือกตั้งยังเป็นการสื่อสารเชื่อมโยงและส่งผ่านความต้องการของผู้ใต้ปกครองไปสู่ผู้ปกครอง เป็นกระบวนการกล่อมเกลาทางการเมือง

ที่มีความสำคัญ แต่ถึงอย่างไรก็ตามหากประชาชนมีความเข้าใจว่าความเป็นประชาธิปไตยหยุดอยู่ที่การเลือกตั้งและการไปใช้สิทธิเลือกตั้งโดยปราศจากการแสดงออกในทางการเมืองอื่นแล้วก็ถือไม่ได้ว่าการเลือกตั้งได้สัมฤทธิ์ผลในการสร้างระบบการเมืองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์เพราะประชาธิปไตยเป็นเรื่องของการยืนยันในอำนาจอธิปไตยของประชาชนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองของประชาชน การพูดคุยถกเถียง อภิปรายวิพากษ์วิจารณ์ เรียกร้องคัดค้านการดำเนินการตามโครงการต่าง ๆของรัฐที่ไม่ชอบธรรม และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐในรูปแบบต่าง ๆ หาใช่ยุติที่การเลือกตั้งอย่างที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันแต่อย่างใด

นับวันการเมืองภาคพลเมืองยิ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัด และยึดครองความชอบธรรมในพื้นที่ทางการเมืองไทยมากขึ้น และได้สร้างความเชื่อให้เกิดขึ้นต่อสังคมว่าจะเป็นแนวทางที่การเมืองไทยไขว่คว้าแสวงหา เพราะการเมืองภาคพลเมืองห้อมล้อมด้วยพลังของประชาชนโดยตรงในขณะที่พลังทางการเมืองของภาคตัวแทนเสื่อมทรุดลงทุกขณะ และหากการเมืองภาคตัวแทนไม่มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ย่อมจะสูญเสียความชอบธรรมในการดำเนินการใดๆในฐานะผู้รับฉันทามติจากประชาชนในที่สุดดังนั้น เมื่อลำพังประชาธิปไตยแบบตัวแทนไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาประเทศได้ ในขณะเดียวกันเราพยายามหาพลังจากภาคส่วนอื่นๆ ที่สามารถจะทำให้ระบบการเมืองการปกครองไทยเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงและมีประสิทธิภาพในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนในชาติ ให้ได้ การกลับไปทำความเข้าใจและให้ความสำคัญต่อบทบาทของประชาชนเจ้าอำนาจอธิปไตย อันเป็นต้นธารของระบอบประชาธิปไตย โดยการขยายประชาธิปไตยออกนอกเวทีการแข่งขันของนักการเมือง ทำให้มันมีลักษณะประชาธิปไตยทางตรงมากยิ่งขึ้น และอาศัยการมีส่วนร่วมทางการเมืองประชาชนสิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นการหลุดพ้นจากกรอบแนวคิดของการเมืองแบบเดิมที่ให้ความสำคัญต่อตัวนักการเมืองและพรรคการเมืองมาสู่แนวคิดของการเมืองแบบใหม่ ที่ให้

ความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวแสดงบทบาทของประชาชนและสังคมที่มีความหลากหลายแตกต่างในการร่วมกันพัฒนาและแก้ปัญหาของประเทศชาติ

ในการเมืองไทยคำว่า ปฏิวัติ กับ รัฐประหาร มักใช้ปะปนกัน แล้วแต่ผู้ยึดอำนาจได้นั้นจะเรียกตัวเองว่าอะไร เท่าที่ผ่านมามักนิยมใช้คำว่า ปฏิวัติ เพราะเป็นคำที่ดูขึงขังน่าเกรงขามเพื่อความสะดวกในการธำรงไว้ซึ่งอำนาจที่ได้มานั้น ทั้งที่โดยเนื้อแท้แล้ว นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติที่แท้จริงครั้งเดียวที่เกิดขึ้นในประเทศไทย การยึดอำนาจโดยวิธีการใช้กำลังครั้งต่อๆ มา ในทางรัฐศาสตร์ถือว่าเป็นเพียงการรัฐประหารเท่านั้น เพราะผู้ยึดอำนาจได้นั้นไม่ได้ทำการเปลี่ยนแปลงหลักการมูลฐานของระบอบการปกครองเลยดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมทางการเมืองและมิให้สับสนกับการใช้ชื่อเรียกตัวเองของคณะที่ทำการยึดอำนาจทั้งหลาย อาจสรุปความหมายแคบๆโดยเฉพาะเจาะจงสำหรับคำว่าปฏิวัติ และรัฐประหารในบรรยากาศการเมืองไทยเป็นดังนี้คือ

“ปฏิวัติ” หมายถึงการยึดอำนาจโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ ยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ อาจมีหรือไม่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และรัฐบาลใหม่ได้ทำการเปลี่ยนแปลงมูลฐานระบอบการปกครอง เช่นเปลี่ยนแปลง การปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย หรือ คอมมิวนิสต์ ฯลฯ

ส่วน “รัฐประหาร” หมายถึงการยึดอำนาจโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ แต่ยังคงใช้รัฐธรรมนูญฉบับเก่าต่อไป หรือประกาศใช้รัฐธรรมฉบับใหม่ เพื่อให้มีการเลือกตั้งเกิดขึ้นในระยะเวลาไม่นานนักในประเทศไทย ถือได้ว่ามีการปฏิวัติเกิดขึ้นครั้งแรกและครั้งเดียวคือการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2547 โดยคณะราษฎร จากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย และมีการกบฏเกิดขึ้น 12 ครั้ง และรัฐประหาร 8 ครั้ง (คณะกรรมการปฏิรูปการเมือง, 2538)

2.1.1.2 ความหมายของการเมืองภาคพลเมือง

โดยทั่วไปการเมืองภาคพลเมืองมีความหมายหลากหลายตามเป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่น 1) การเมืองภาคปริมณฑลสาธารณะ (Public sphere) ที่มุ่งสร้างพื้นที่ เวที กลไกส่วนกลางที่ไม่ใช่ รัฐสภาที่จะถกเถียง สร้างประเด็นต่าง ๆ ขยายสิทธิอำนาจต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม 2) การเมืองภาคประชาสังคม (Civil society) หรือการเมืองภาคพลเมือง (Citizen politics) ที่เน้นการมี ส่วนร่วมที่แข็งขันของบุคคล องค์การต่าง ๆ ในสังคมที่จะถกเถียงและบรรจุข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ หรือผลักดันบางประเด็นให้เป็นนโยบายของรัฐ 3) การเมืองภาคพลเมือง (People’s politics) หรือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ที่มุ่งเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ ได้แก่ สภาพแวดล้อมโลก สภาพทุนโลก การคัดค้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเมืองภาคพลเมืองในรูปแบบใด การ

เคลื่อนไหวภาคประชาสังคม (Civilsociety movement) หรือ ภาคพลเมืองดังกล่าวมีองค์ประกอบสำคัญ คือ พลเมืองที่กระตือรือร้น (Active citizen) มุ่งปกป้องคุ้มครองสิทธิและมุ่งประโยชน์สาธารณะ (Commongood) เป็นพลังสำคัญ การอธิบายพลเมืองและ การเมืองภาคพลเมืองนั้นสัมพันธ์กับบริบทกล่าวคือ พลเมืองที่อยู่ในกลุ่มองค์กรหรือพลเมืองในสังคมภาคการเมืองเป็นพลเมืองที่มิใช่ในมิติของความเป็นปัจเจกนิยม ตรงกันข้ามกลับให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของพลเมืองในแนวชุมชนนิยม (Communitarian) ที่ความสำคัญในวงวิชาการสายหนึ่งในปัจจุบัน เช่น ในงานของนักคิดสายชุมชนนิยมอย่าง Etzioni ที่เขาค้นพบว่าพลังของกลุ่มคนองค์กรเป็นกลไกในการขับเคลื่อนชุมชนที่ดีเพราะสถาบันทางการเมือง ดั้งเดิมมีวิกฤตเขาจึงเสนอให้รื้อฟื้นพลังชุมชนที่มีอยู่ตั้งแต่อดีต อันมีพลังอำนาจให้เป็นขบวนการใหม่ งานชิ้นนี้มาจากความเชื่อที่ว่าปัญหาต่าง ๆ (Etzioni, A, 1975) ในสังคมอเมริกามาจากรากฐานหรือเป็นผลพวงมาจากการตื่นสิทธิการเน้นสิทธิปัจเจกบุคคลที่มีหลากหลายและเกิดขึ้นอย่างสูงมาก นับว่ามีพลังมากในการเคลื่อนตัวของสหรัฐอเมริกา ผ่านสิทธิในการพูด สิทธิของส่วนบุคคล แน่นอนว่ามีโอกาสนำไปสู่ความขัดแย้งในชุมชน (ศรัญยุ หมั้นทรัพย์,2550)

การเมืองภาคพลเมืองในทัศนะของผู้เขียนเป็นสถานการณ์ที่ประชาชนได้รับสิทธิและเสรีภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมทางนโยบาย มีการกระจายอำนาจให้ประชาชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ภายใต้กรอบของกฎหมาย โดยกิจกรรมใดทางนโยบายที่อาจเกิดผลกระทบต่อประชาชนประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกและประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองได้ด้วยตนเอง

2.1.1.3 รูปแบบการเมืองภาคพลเมือง

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรกล่าวว่ารูปแบบการเมืองภาคพลเมือง ได้แก่ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2554)

1. การออกเสียงประชามติ (Referendum) การออกเสียงประชามติเป็นรูปแบบหนึ่งของการเมืองภาคพลเมืองที่ให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนลงคะแนนออกเสียงในกิจกรรมหรือประเด็นต่าง ๆ ว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจของรัฐในกิจกรรมหรือประเด็นนั้น การออกเสียงประชามติได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2492 เป็นครั้งแรก และรัฐธรรมนูญ ฉบับต่อมาก็มีการบัญญัติไว้เช่นกัน ส่วนการออกเสียงประชามติครั้งแรกของประเทศไทย คือการออกเสียงประชามติตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2549 อันเป็นผลของการรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 โดยกำหนดให้รัฐ โดยสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งจัดให้มีการออกเสียงประชามติร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550

2. ประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นรูปแบบการดำเนินการโดยราชการหรือรัฐที่ให้ประชาชนมาร่วม อาจจะมาจากความประสงค์ของราชการ หรือการที่ประชาชนเคลื่อนไหวเพื่อใช้

เป็นพื้นที่ในการได้โอกาสเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่เป็นข้อขัดแย้ง ดังนั้นประชาพิจารณ์จึงเป็นรูปแบบที่รัฐนำมาดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน และ/หรือรับประโยชน์ต่างกันจากโครงการพัฒนาของรัฐและเป็นกระบวนการที่บริหารจัดการโดยราชการหรือรัฐ

3. การอภิปรายสาธารณะ (Public Dialogue) การอภิปรายสาธารณะหรือการถกแถลงของ ประชาชน (People Dialogue) เป็นกลไกของการเมืองภาคพลเมือง แต่ในสังคมไทยยังมีคำอื่น ๆ ที่มีนัยเดียวกัน ตัวอย่างเช่น การสานเสวนาสาธารณะ เป็นคำที่ถูกใช้ โดย ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ นักวิชการประจำศูนย์สันติศึกษา สถาบันพระปกเกล้า เพื่อใช้เป็นกลไกแก้ไขปัญหาการเมืองที่แบ่งเป็นฝักฝ่าย ในช่วงเดือนพฤษภาคม–ตุลาคม 2551 หรือประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือหรือพิจารณาอย่างใคร่ครวญ (Deliberative Democracy) เป็นคำที่มีการใช้กันหลากหลาย ทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันบ้าง

4. การริเริ่มกฎมายโดยประชาชน (People Initiation) การริเริ่มกฎหมายโดยประชาชน เป็นมาตรการที่สำคัญในการที่จะให้ระบบการเมืองรับผิดชอบต่อเจตนารมณ์ของประชาชนหรือผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามจำนวนที่กำหนด สามารถเสนอร่างกฎหมายที่เห็นสมควรเข้าสู่กระบวนการพิจารณาสาธารณะและโดยทั่วไปแล้วการริเริ่มร่างกฎหมาย จะตามมาด้วยการลงประชามติ ให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งตัดสินใจในขั้นสุดท้ายการริเริ่มกฎหมายโดยประชาชนสามารถจำแนกประเภทได้เป็น 2 ประเภท คือ 4.1) การริเริ่มกฎหมายโดยประชาชนโดยตรงอันเป็นกระบวนการที่ใช้การลงประชามติเมื่อมีการลงชื่อ เสนอกฎหมาย และ 4.2) การริเริ่มกฎหมายโดยประชาชนโดยอ้อม เป็นกระบวนการลงประชามติ หลังจากกฎหมายไม่ผ่านการพิจารณาของฝ่ายนิติบัญญัติ

5. รูปแบบอื่นๆ การนัดหยุดงาน การชุมนุมประท้วง ฯลฯ พบว่า การนัดหยุดงานมักจะเป็น วิธีการที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ จึงทำการกดดันเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม ด้วยรูปแบบต่าง ๆ เช่น การครอบครองหรือการยึดโรงงาน การเดินขบวนทำลายโรงงาน อุทธรณ์ต่อการกระทำจากกฎหมาย ฯลฯ ส่วนการชุมนุมประท้วงนั้นเป็นการกระทำร่วมกันที่จะสัมพันธ์กับสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม เริ่มจากฝูงชนมาร่วมประชุมกัน อย่างเปิดเผยในที่สาธารณะโดยอาจจะมีกิจกรรมการเล่นดนตรีเพื่อชีวิตหรือดนตรีร็อค มีการอภิปรายโจมตีวิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายตรงกันข้าม เช่น ข้าราชการหรือฝ่ายการเมือง มีการจัดตั้งองค์กรปฏิบัติการด้วย จากนั้นก็จะมีการเสนอข้อเรียกร้องหรือคำอุทธรณ์ต่าง ๆ หรืออาจจะมีการเคลื่อนย้ายสถานที่มากกว่าหนึ่งสถานที่ก็ได้

การเมืองภาคพลเมืองในประเทศไทย ปัจจุบันได้รับการยอมรับและมีฐานะชอบธรรมทางการเมือง สามารถถ่วงดุลต่อรองกับการเมืองในระบบรัฐสภาได้มากขึ้น เพราะลักษณะของการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองมิใช่แค่เพียงที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

แต่ยังรวมถึงการมีจุดมุ่งหมายในการเข้าถึงอำนาจรัฐ ในหลายครั้งพบว่า การริเริ่มหรือการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางการเมืองจะถูกกำหนดโดยประชาชน (ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, 2555)

สรุป รูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบันของสังคมไทยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีบทบัญญัติที่รองรับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้หลายประการด้วยกัน เช่น สิทธิการออกคะแนนเสียงเลือกตั้งสิทธิการสมัครรับเลือกตั้งสิทธิการเขาชื่อเสนอกฎหมาย สิทธิการออกเสียงประชามติสิทธิการเขาชื่อรองขอให้ถอดถอนผู้ดำรงตำแหนงทางการเมืองสิทธิการเข้าชื่อรองขอให้ถอดถอนผู้บริหารท้องถิ่นหรือสมาชิกสภาท้องถิ่นสิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใชประโยชนจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมอย่างสมดุลและยั่งยืนเป็นตน

2.1.1.4 การพัฒนาการทางการเมืองภาคพลเมือง

การพัฒนาการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบ ส่วนร่วมนั้น นอกจากการเสริมสร้างพลังอำนาจทางการเมืองในภาคพลเมือง (People Empowerment) แล้วยังจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างความเข้มแข็งหรือที่เรียกว่าการสร้างความสามารถทางการเมืองของประชาชน (Citizen Competence) ให้เป็นรากฐานรองรับพร้อมๆ กันไปกับการมีบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่เอื้ออำนวยดังได้กล่าวไว้แล้ว ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเวลา ขั้นตอนและปัจจัยสำคัญ ดังต่อไปนี้ (เชาวนะ ไตรมาศ ,2548)

1. การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถทางการเมืองสูงขึ้น (Political Competence) โดยจัดให้มีการฝึกฝน ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนและเผยแพร่ทักษะความรู้กันอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดยเฉพาะทักษะของการต่อสู้ทางการเมืองในวิถีทางสันติที่ช่วยในการประนีประนอมและประสานประโยชน์

2. การส่งเสริมวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองของประชาชน (Civic Culture) โดยจัดให้มีการสร้างขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี แนวความคิดและจริยธรรมที่สามารถใช้เป็นบรรทัดฐานอ้างอิงร่วมกันได้หรือเป็นต้นแบบในการถ่ายทอดแบบแผนพฤติกรรมทางการเมืองร่วมกันได้

3. การส่งเสริมสถาบันทางการเมืองของประชาชนให้เข้มแข็งขึ้น (Political Institutionalization) โดยส่งเสริมให้มีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความต่อเนื่องในการปฏิบัติภาระหน้าที่อย่างเป็นระบบ มีการกระจายอย่างทั่วถึง สามารถพึ่งพาตัวเองได้และมีความคงทนสามารถเผชิญกับปัญหาแรงกดดันได้อย่างหนักแน่นมั่นคง ตลอดจนมีการพัฒนาและหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงผู้นำและบุคลากรที่มีความสามารถได้โดยราบรื่นและถ่ายโอนภารกิจอย่างต่อเนื่อง (อนุชาติ พวงสำลีและกฤติยา อาชาวนิจกลุ, 2552)

4. การส่งเสริมขบวนการทางการเมืองของประชาชน (Political Movement) ให้มีการดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นรูปธรรมและมีการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันกับส่วนอื่นของสังคมโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ตลอดจนการพัฒนาให้ก้าวหน้าสูงยิ่งๆ ขึ้น

5. การส่งเสริมเครือข่ายทางการเมืองของประชาชน (Political Network) ให้มีการเชื่อมโยงและการช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกันภายนอก ทั้งในทางราบและทางดิ่ง มีการแบ่งงานกันทำและมีการยึดโยงกับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด

6. การส่งเสริมการสื่อสารทางการเมืองของประชาชนให้แพร่หลาย (Political Communication) โดยจัดให้มีระบบสารสนเทศ มีระบบทางด่วนข้อมูลที่มีประสิทธิภาพฉับไวทั่วถึงและกระจายอย่างกว้างขวาง มีการพัฒนาระบบฐานข้อมูลและการปรับความทันสมัยของข้อมูล ตลอดจนระบบการบริการและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพสูงและยืดหยุ่นสูงด้วย

7. การส่งเสริมมาตรการและกลยุทธ์ทางการเมืองของประชาชน (Political Strategy) โดยส่งเสริมให้มีระเบียบวิธีที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองและ เป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการบรรลุด้วย รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขของกฎหมาย รัฐธรรมนูญ โอกาส สิทธิและเสรีภาพทางการเมือง ตลอดจนการจัดการในการใช้ทรัพยากรทางการเมืองที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์หรือประสิทธิผลทางการเมืองได้สูงด้วยโดยเฉพาะมาตรการและกลยุทธ์ที่สำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในการประสานประโยชน์และลดความขัดแย้ง การกดดัน เจรจาต่อรอง ควบคุมตรวจสอบ การเจาะลึกและเกาะติดกับกรณีต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การเรียกร้องหรือแม้แต่การสร้างแนวร่วมพันธมิตร การสร้างอิทธิพลรูปแบบต่าง ๆ ต่อองค์กรของรัฐ

8. การส่งเสริมบรรทัดฐานทางการเมืองของประชาชน (Political Norm) โดยจัดให้มีการ สร้างสรรค์ สั่งสม ปลูกฝังและสืบสานจารีตประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองภาคพลเมืองขึ้นมารองรับอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

9. การส่งเสริมการกล่อมเกลาทางการเมืองของประชาชน (Political Socialization) โดยจัดให้มีการสร้างความรู้ ความเข้าใจ สร้างทัศนคติ ค่านิยมและหล่อหลอมพฤติกรรมทางการเมืองในภาคพลเมืองในระหว่างเครือข่ายการเมืองภาคพลเมืองด้วยกันเอง

10. การส่งเสริมให้มีการสร้างผู้นำประชาชนทดแทน (Political Reproduction) โดยจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรหรือทรัพยากรบุคลากรทางการเมืองภาคพลเมือง สร้างยุวชนการเมืองภาคประชาชน มีการกำหนดหลักสูตรการศึกษา เรียนรู้และฝึกฝนทักษะใหม่ๆ ที่มีความก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้น

11. การส่งเสริมภาวะผู้นำทางการเมืองในหมู่ประชาชน (Political Leadership) โดยจัดให้มีการส่งเสริมภาวะผู้นำใหม่ทางการเมืองที่ไม่เน้นการแข่งขันทางอำนาจหรือเพื่อการแข่งขัน

เข้ากุมอำนาจรัฐ แต่เน้นความสำคัญของการมีภาวะผู้นำทางการเมืองแบบพลเมืองรวมทั้งการส่งเสริมการ สร้างวีรบุรุษมวลชนด้วย

12. การส่งเสริมให้ประชาชนมีทางเลือก (Alternative Politics) โดยจัดให้มีการสร้างทางเลือกใหม่ ให้แก่ประชาชน นอกเหนือจากแบบแผนดั้งเดิมที่เน้นการมีส่วนร่วมแบบทางอ้อม โดยเน้นให้ประชาชนมีส่วนรวมแบบทางตรงมากขึ้น ให้มีสิทธิมีส่วนในการตัดสินใจที่แท้จริงขยายโอกาสให้ประชาชนเป็นฝ่ายนำในกระบวนการตัดสินใจสาธารณะ โดยเฉพาะในการแก้วิกฤติการณ์หรือปัญหาสำคัญทั้งระดับชุมชนและระดับชาติ รวมทั้งการแก้ไขปัญหากันเองระหว่างภาคีที่เกี่ยวข้อง

13. การส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองในหมู่ประชาชน (Political Ideology) โดยจัดให้มีการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองภาคพลเมืองแยกเป็นเอกเทศต่างหากจากกรอบอุดมการณ์ทางการเมืองที่พรรคการเมืองนำเสนอและสามารถสร้างแรงบันดาลใจทางการเมืองให้แก่ประชาชนด้วยกันเองได้อย่างมีประสิทธิผล

สรุปปัจจัยสำคัญในการพัฒนาการทางการเมืองภาคพลเมืองโดยส่งเสริมให้มีระเบียบวิธีที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมือง รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์จากเงื่อนไขของกฎหมาย รัฐธรรมนูญ โอกาส สิทธิและเสรีภาพทางการเมืองตลอดจนการจัดการในการใช้ทรัพยากรทาง การเมืองที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์หรือประสิทธิผลทางการเมืองได้สูงด้วย

2.1.1.5 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนและส่งเสริมธรรมาภิบาล ตลอดจนการบริหารงานหากการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นเพียงใดก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหาร และทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการป้องกันนักการเมืองจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับสังคมนั้นๆ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่าเสียงของประชาชนจะมีคนรับฟัง อีกทั้งความต้องการหรือความปรารถนาของประชาชนก็จะได้รับการตอบสนองอย่างไรก็ดีไม่มีเทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชนเทคนิคใดเทคนิคหนึ่งที่มีความเหมาะสมและสามารถใช้ได้ผลดีกับทุกสถานการณ์ (สำนักงานเลขาธิการและวุฒิสภา,2554)

สำหรับความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น นอกจากการมีส่วนร่วมของประชาชนและเป็นเงื่อนไขหลักของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมแล้วยังจะช่วยให้กระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาและโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลเป็นไปด้วยความรอบคอบลดความขัดแย้งในสังคมและบังเกิดประโยชน์สูงสุดทั้งแก่ชุมชนและประเทศชาติ ทำให้คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้าลงการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงมีเป้าหมายสำคัญคือ นำค่านิยม ความคิดเห็นของสาธารณชนเข้าสู่การตัดสินใจ เพื่อปรับปรุงคุณภาพของการตัดสินใจที่สำคัญ แก้ปัญหาความขัดแย้งจากความต้องการที่เหมือนกัน การสร้างความเชื่อมั่น

และให้การศึกษาและให้ข้อมูลแก่สาธารณชนอุดมคติของประชาธิปไตยแล้วต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับรัฐบาลอย่างกว้างขวางเช่น ไปเลือกตั้งมีกิจกรรมในชุมชน ร่วมเป็นสมาชิกในองค์กรชุมชนและเป็นสมาชิก (เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ,2550)

2.1.1.6 รูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง

รูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นการที่กลุ่มประชาชน หรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชนไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสถานภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชนรูปแบบกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง มีดังนี้ (วสันต์ สุวรรณ ,2547)

1. การเลือกตั้ง (Voting) การเลือกตั้งเป็นกิจกรรมทางการเมืองที่เห็นเด่นชัดที่สุดสามารถที่จะแสดงให้เห็นถึงแรงสนับสนุนจากประชาชน หรือกดดันให้รัฐบาลปรับนโยบายเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนอีกครั้งแต่ระหว่างประชาชนและผู้นำจะมีการสื่อสารกันน้อยมากการแสดงออกของประชาชนว่าพึงพอใจต่อผู้สมัครคนใดนั้นจึงไม่ปรากฏชัดเจนซึ่งความนิยมของประชาชนและแรงกดดันที่มีตอผู้สมัคร จะเป็นผลทำให้ผู้สมัครแต่ละคนได้รับการคัดเลือกและจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการควบคุมการทำงานของรัฐบาล

2. การรณรงค์การเลือกตั้ง (Campaign activity) การรณรงค์การเลือกตั้งเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งจะเป็นการแสดงออกอย่างเด่นชัดของประชาชนนิยมหรือชื่นชอบผู้สมัครคนใดมากกว่าคนอื่นๆ และเป็นกิจกรรมที่มีความสลับซับซ้อนมากกว่าการไปเลือกตั้งเพราะจะแสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมในลักษณะของความพึงพอใจ และจะทำให้ประชาชนได้ใกล้ชิดผู้สมัครรับเลือกตั้งได้มากขึ้น

3. การติดต่อในฐานะพลเมือง (Citizen-initiate contacts) ในการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยทั่วไปมักจะมุ่งไปที่กิจกรรมในกระบวนการเลือกตั้งเท่านั้น แต่หลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการเลือกตั้ง ก็จะพบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากกิจกรรมบางอย่างที่แตกต่างออกไปจากกิจกรรมในการเลือกตั้ง นั่นคือ การที่เขาไปติดต่อกับหน่วยงานของรัฐโดยนำเรื่องราวต่าง ๆ ที่เห็นว่าน่าสนใจหรือควรปรับปรุงเข้าสู่วาระการประชุม ก็ถือเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งเรียกว่าการติดต่อในฐานะพลเมืองโดยอาจจะแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ

4. การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร (Cooperative activity) เป็นกิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปรวมกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กรเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมและทางการเมืองคล้ายกับ

การติดต่อในฐานะพลเมืองแต่จะแตกต่างที่เป็นการรวบรวมกลุ่ม โดยกลุ่มอาจเริ่มจากคนเพียงไม่กี่คน แต่ภายหลังก็จะมีคนอื่นๆ ที่เห็นด้วยเข้ามาร่วมกลุ่ม ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการตระหนักถึงที่เกิดขึ้น ลักษณะดำเนินงานของกลุ่มอาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้กิจกรรมการรวมกลุ่มถือเป็นกิจกรรมทางการเมืองที่เห็นได้ชัดเจน จะมีพลังและมีผลมากกว่าการที่บุคคลเพียงคนเดียวที่จะเข้าไปติดต่อ ซึ่งสามารถที่จะแสดงความต้องการหรือความพึงพอใจของประชาชนที่มีอิทธิพลต่อรัฐได้มากยิ่งขึ้น

5. การเขามีส่วนร่วมในบทบาทของผู้สื่อข่าวทางการเมือง (Communicator) หมายถึง การติดตามข่าวสารทางการเมืองอยู่เสมอการส่งข่าวสารแสดงการสนับสนุนให้แก่ผู้นำทางการเมืองเมื่อเขากระทำในสิ่งที่ถูกต้อง หรือส่งคำคัดค้านเมื่อเขากระทำในสิ่งที่เลวร้าย การร่วมถกปัญหาทางการเมืองการให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการเมืองแก่เพื่อนในชุมชน การให้ความสนใจกับทางราชการและการเขียนจดหมายหรือบทความถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้มักเป็นพวกที่มีการศึกษาสูง มีข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองมากและมีความสนใจทางการเมืองมากด้วย

6. การมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยผ่านกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) หมายถึง กลุ่มใดๆ ซึ่งต้องการประโยชน์เฉพาะอย่าง ประสงค์ที่จะรักษาผลประโยชน์ของตนไว้หรือต้องการที่จะขยายผลประโยชน์ที่มีอยู่แล้วให้กว้างขวาง ต้องการที่จะหาหลักประกันให้กับผลประโยชน์ของตน หรือ ประสงค์ให้มีการสนับสนุนเพิ่มพูนผลประโยชน์ของตนให้มากขึ้น

7. การแสดงประชามติ (Referendum) เป็นการให้ประชาชนเข้าร่วมในการพิจารณาและตัดสินที่จะรับหรือไม่รับกฎหมายที่จะออกมามีผลบังคับใช้แก่ตน โดยที่กฎหมายเหล่านั้นผ่านการพิจารณาของสภาในขั้นต้นมาแล้ว ประชามติอาจจะมีทั้งแบบบังคับให้ประชาชนต้องแสดงประชามติและไม่บังคับต้องแสดงประชามติก็ได้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นมากน้อยเพียงใด

8. การริเริ่มเสนอกฎหมาย (Initiative) ได้แก่ การชุมนุมของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เพื่อทำคำร้องเสนอกฎหมาย และลงมติในบัตรเลือกตั้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้ผ่านกฎหมายบางอย่างโดยไม่ต้องฟังความคิดเห็นของสภา

9. การเลือกออก (Recall) หมายถึง การให้อำนาจประชาชนในการถอดถอนเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง เมื่อเห็นว่าผู้นั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน หรือปฏิบัติตนไม่สมควร

10. การร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจ (Plebiscite) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินในปัญหาที่สำคัญเมื่อรัฐบาลไม่สามารถตัดสินปัญหานั้นได้

2.1.1.7 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

พฤติกรรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นปรากฏการณ์ที่สลับซับซ้อนขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง โดยที่น้ำหนักหรือความสำคัญของปัจจัยแต่ละชนิดก็มากน้อยต่างกัน ซึ่งในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมทางการเมืองนั้น ได้ใช้ปัจจัยในการอธิบาย 3 ปัจจัย คือ (สุพรรณี สายแก้ว,2548)

1. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งแวดล้อมทางสังคมก็มี อาทิ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ศาสนา เพศ ระยะเวลาที่อาศัย และการเปลี่ยนแปลงชนชั้นทางสังคมกล่าวโดยทั่วไป บุคคลที่อยู่ในกลุ่มต่อไปนี้มีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมทางการเมืองสูงกว่า คือ ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง ผู้ที่มีอาชีพที่ดีและรายได้สูง ผู้ที่อยู่ในวัยกลางคนหรืออายุ 35-55 ปีเมื่อเทียบกับผู้มีอายุต่ำกว่า 35 ปี ผู้ที่ตั้งหลักฐานเป็นหลักแหล่งเมื่อเทียบกับผู้เพิ่งย้ายถิ่นมา ผู้ที่อยู่ในเขตเมืองผู้ที่เป็นสมาชิกของสังคมด้วยความสมัครใจ เพศชายเทียบกับเพศหญิงผู้ที่แต่งงานเมื่อเทียบกับคนโสดอย่างไรก็ดีความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าร่วมทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปของการเลือกตั้ง มีความสัมพันธ์กับตัวแปรสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วในระดับต่ำและไม่คงที่เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าการเข้าร่วมทางการเมืองอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการเมืองเช่น ในสหรัฐอเมริการะดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจกับการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมีความสัมพันธ์สูงในขณะที่ประเทศนอเวย์อยู่ในระดับต่ำมาก ในสหรัฐอเมริกาผู้ที่อยู่ในเขตเมืองมักจะเข้าร่วมทางการเมืองในรูปการเลือกตั้งมากกว่าผู้ที่อยู่ในเขตชนบท

2. ปัจจัยด้านจิตวิทยา พิจารณาในแง่ของจิตวิทยาแล้ว การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองจะยังคงมีอยู่ได้ขึ้นอยู่กับการเข้าร่วมทางการเมืองนั้นให้ผลประโยชน์หรือผลตอบแทนแก่ผู้เข้าร่วมอย่างไรบ้างนักวิชาการทั้งหลายมักให้เหตุผลว่าการที่บุคคลเข้าร่วมทางการเมืองก็เพื่อตอบสนองความต้องการต่าง ๆ อาทิ ความต้องการมีอำนาจ ต้องการแข่งขัน ต้องการความสำเร็จ ต้องการไปสัมพันธ์กับผู้อื่น ต้องการเงินทอง ศักดิ์ศรี ต้องการสถานภาพที่สูงขึ้นต้องการการยอมรับจากสังคมเหล่านี้เป็นต้น

3. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางการเมืองสิ่งแวดล้อมทางการเมืองมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเข้าร่วมทางการเมืองซึ่งมักจะถูกนำมากล่าวอ้างอยู่เสมอ เช่น ในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกามักจะพูดกันเสมอๆ ว่า การที่บุคคลบางพวกบางกลุ่มไม่เข้าร่วมทางการเมืองก็เพราะว่าระบบการเมืองของอเมริกามีลักษณะสลับซับซ้อนมากเกินไป การเลือกตั้งจึงมีบ่อยเกินไป จำนวนตำแหน่งที่ต้องเลือกมีมากตำแหน่งเกินไปแม้แต่ตัวบัตรเลือกตั้งเองก็มีความยาวเกินพอดีไปเหล่านี้เป็นต้น

สรุป

การมีส่วนร่วมทางการเมืองมีความตื่นตัวค่อนข้างสูงโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ของภาคประชาชนที่ต้องการเห็นการเมืองและสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นเอื้อประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสมากขึ้น และสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความเท่าเทียม การมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นการที่ประชาชนเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเพื่อที่จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐหรือผู้นำรัฐบาล รวมทั้งกดดันให้รัฐบาลกระทำตามความประสงค์ของตนหรือกลุ่มของตน โดยที่การมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นเครื่องชี้วัดพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศ การมีส่วนร่วมในทางการเมืองก็ควรที่จะเป็นการมีส่วนร่วมในทางการเมืองตามที่กฎหมายกำหนดดังนั้นประเทศที่พัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่ดีแล้ว ก็มักจะกำหนดให้ประชาชนในทุกระดับมีสิทธิส่วนร่วมในทางการเมืองตามกฎหมายที่มีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ในทุกมิติของกระบวนการทางการเมือง

2.1.2 คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง (Civic Virtue)

คำว่า “คุณลักษณะที่ดีของความเป็นเมือง” เป็นคำที่ผู้ศึกษานิยามขึ้นจากคำว่า “Civic Virtue” ซึ่งในภาษาไทยมีผู้ให้คำนิยามคำว่า Civic Virtue ไว้อย่างหลากหลาย เช่น คุณธรรมของพลเมือง (พลเดช ปิ่นประทีป,2552 และยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์,2556) คุณธรรมของความเป็นพลเมือง (อภิชาต การิกาญจน์,2542 และพรพรรณ วีระปรียากูร,2543) คุณธรรมแบบพลเมือง (ศุภชัย ศุภผล,2553) จิตสำนึกแบบพลเมือง (สุชาติ ศรียารัณย์,2550) จริยธรรมแบบพลเมือง (ถวิลวดี บุรีกุลและรัชวดี แสงมหะหมัด,2555) จริยธรรมเพื่อส่วนรวม (บทความจากเครือข่ายกฎหมายมหาชนไทย,2557) พฤติกรรมความเป็นอารยะ (ธีรยุทธ บุญมี,2547) ลักษณะความเป็นพลเมืองดี (วีรพงษ์ นกน้อย,2546) พฤติกรรมการให้ความร่วมมือ (แพรภัทร ยอดแก้ว, 2554 และสิฐสร กระแสร์สุนทร, 2554)

แม้คำว่า Civic Virtue จะได้รับการนิยามในภาษาไทยอย่างหลากหลาย แต่เมื่อพิจารณาความหมายที่นักคิดหรือนักวิชาการแต่ละท่านได้อธิบายเกี่ยวกับมโนทัศน์ดังกล่าวพบว่ามีจุดร่วมที่สำคัญคือ การกล่าวถึง “ความเป็นส่วนรวม” “เพื่อส่วนรวม” หรือ “เพื่อประโยชน์ส่วนรวม” โดยมีการกล่าวถึงจิตสำนึก ค่านิยม อุดมการณ์ คุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะหรือคุณสมบัติ ตลอดจนการกระทำหรือพฤติกรรมของความเป็นพลเมืองเพื่อสังคมส่วนรวม การนิยามคำว่า Civic Virtue ที่แตกต่างกันจึงน่าจะเกิดจากการพิจารณาความหมายตามรากศัพท์ และมุมมองหรือมิติเกี่ยวกับ Civic Virtue ที่นักคิดหรือนักวิชาการแต่ละท่านต้องการนำเสนอ

สำหรับการศึกษาครั้งนี้ เลือกใช้คำว่า “คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง” เนื่องจากเหตุผล 3 ประการ ได้แก่

1. จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวถึงคำว่า “Civic Virtue” ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษพบการอธิบาย “Civic Virtue” ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรม โดยมีนัยที่แสดงให้เห็นถึง คุณค่า ค่านิยม จิตสำนึก คุณธรรม จริยธรรม และการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดีงามของความเป็นพลเมือง รวมทั้งการกล่าวถึงคุณลักษณะ คุณสมบัติหรือองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองที่สังคมปรารถนา นอกจากนี้จากการทบทวนวรรณกรรมในภาษาไทยพบว่า มีการนิยามคำว่า “Civic Virtue” ไว้อย่างหลากหลายดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น แสดงให้เห็นว่าคำว่า “Civic Virtue” ไม่ได้มีนิยามหรือความหมายที่ตายตัวในภาษาไทย โดยนักวิชาการหรือผู้ศึกษาแต่ละคนสามารถนิยามและให้ความหมายได้ตามมุมมองและวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกใช้คำว่า “คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง” เนื่องจากเป็นคำที่สามารถอธิบายสาระสำคัญของ “Civic Virtue” ได้อย่างชัดเจนและครอบคลุมทั้งในมิติที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม

2. เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า “Civic” และ “Virtue” จากพจนานุกรม พบว่า “Civic” มีความหมายว่า “เกี่ยวกับพลเมือง” หมายถึง การมีหน้าที่ ความรับผิดชอบ รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของบุคคลในฐานะพลเมืองที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนหรือสังคมที่ตนอาศัยอยู่ (Oxford Dictionaries, 2015, NECTEC's Lexitron-2 Dictionary,2558, ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน,2545, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ,2558)

ในขณะที่คำว่า “Virtue” นั้น โดยทั่วไป หมายถึง คุณธรรม คุณงามความดีศีลธรรม อย่างไรก็ตาม จากการค้นคว้าเพิ่มเติมพบว่า คำว่า “Virtue” สามารถใช้ได้ในความหมายเกี่ยวกับการอธิบายถึงข้อดีหรือประโยชน์ของสิ่งต่าง ๆ หรือการกล่าวถึงคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่ดีงาม น่าสรรเสริญ น่ายกย่องชื่นชม (Oxford Dictionaries, 2015,Cambridge Free EnglishDictionary and Thesaurus, 2015,NECTEC'sLexitron-2 Dictionary, 2558,ศัพท์บัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ,2545, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ,2558)

จากการพิจารณาความหมายของคำว่า “Civic” และ “Virtue” กล่าวได้ว่า การนิยามความหมายภาษาไทยเกี่ยวกับ “Civic Virtue” อาจมีความแตกต่างกันได้เนื่องจากการตีความรากศัพท์และบริบทที่เกี่ยวข้องของผู้ศึกษาแต่ละคน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาพิจารณาความหมายของ “Virtue” ในฐานะคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่ดีงาม น่าสรรเสริญ น่ายกย่องชื่นชมดังนั้น “Civic Virtue” จึงมีความหมายว่า เป็นคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง

3. หากพิจารณาคำถามและวัตถุประสงค์ในการศึกษาข้อที่ 1 พบว่า ผู้ศึกษาต้องการศึกษาความเป็นพลเมืองในประเด็นเกี่ยวกับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองและเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดความเป็นพลเมืองในบริบทสังคมไทย ดังนั้นการใช้คำว่า “คุณลักษณะที่ดีของความเป็น

พลเมือง” ในการนิยาม “Civic Virtue” จึงมีความสอดคล้องกับประเด็นและวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา

จากเหตุผลทั้ง 3 ประการข้างต้น ผู้ศึกษาจึงเลือกใช้คำว่า“คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง”ในการนิยาม “Civic Virtue” โดยมีความหมายว่าเป็นคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่แสดงให้เห็นถึงการมีจิตสำนึก การยึดถือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม และมีการกระทำหรือพฤติกรรมของความเป็นพลเมืองเพื่อสังคมส่วนรวม

2.1.2.1 ความหมายและความสำคัญของ “คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง”

คำว่า“Virtue” มาจากคำว่า “Arete” ในภาษากรีก หมายถึง ดีที่สุด (Bosin, 2012) โดยทั่วไปในภาษาไทยจะใช้คำว่า“คุณธรรม”เมื่อกล่าวถึง Virtue โสเครติส (อ้างถึงในวีรพงษ์ นกน้อย ,2539, หน้า 15) กล่าวว่า คุณธรรม คือ ความรู้ (Virtue is knowledge) ถ้าบุคคลมีความรู้และเข้าใจธรรมชาติของความดีแล้ว บุคคลจะเลือกทำความดีและไม่กระทำชั่ว การที่บุคคลทำความชั่วเป็นเพราะไม่รู้หรือมีความเขลาเข้าครอบงำ นอกจากนี้หากพิจารณาความหมายของคุณธรรม กล่าวได้ว่า คุณธรรม คือ คุณลักษณะของความดี เป็นความตระหนักและเห็นคุณค่าในการทำความดี สอดคล้องกับ อริสโตเติล (อ้างถึงใน วีรพงษ์ นกน้อย,2539, หน้า15) ที่กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี เป็นสภาวะจิตใจที่มั่นคง แสดงออกทางพฤติกรรมที่ได้รับการยอมรับจากสังคม โดยคุณธรรมเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับความรู้ แม้ว่าทั้งสองจะไม่ใช่สิ่งเดียวกันแต่ก็แยกจากกันไม่ออก

แม้ว่าในบทสนทนาของเพลโต โสคราติส จะไม่ได้ใช้คำว่า “Civic Virtue” แต่โสคราติส เน้นย้ำว่า“ความกล้าหาญ” เป็นคุณลักษณะเชิงคุณธรรมของบุคคลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในฐานะสมาชิกของนครรัฐ คุณธรรมประเภทนี้แตกต่างจาก Spiritual Virtue ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ได้รับมาจากเทพเจ้า เพราะ “คุณลักษณะเชิงคุณธรรมของพลเมือง” เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้กฎหมาย ระเบียบบรรทัดฐาน และวัฒนธรรมประเพณีของนครรัฐ (Bosin, 2012)

อลิสโตเติล อภิปรายว่า มนุษย์ต้องการคุณธรรม โดยคุณธรรมในความคิดของอลิสโตเติล มีความหมายทั้งในมิติที่เป็นศีลธรรมหรือจริยธรรม และมิติที่เป็นคุณลักษณะต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นคุณค่าความดีงามของพลเมือง โดยคุณธรรมเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและการมีความสุขของมนุษย์ อลิสโตเติล กล่าวว่า มนุษย์จำเป็นต้องรู้และเข้าใจเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีงามเหล่านี้ก่อนที่พวกเขาจะคาดหวังถึงการมีชุมชนหรือสังคมที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน อลิสโตเติลเชื่อว่าเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องสอนให้มนุษย์รู้จักและเข้าใจเรื่องของคุณธรรมพลเมือง เพราะจะช่วยพัฒนามนุษย์ให้สูงส่งขึ้น โดยการให้การศึกษาเกี่ยวกับคุณธรรมทั้งมิติของศีลธรรมจริยธรรม และคุณธรรมของพลเมืองควรเริ่มต้นจากครอบครัวและชุมชน (Bosin, 2012)

“Civic Virtue”เป็นคำที่เกิดขึ้นครั้งแรกในยุคกลาง โดย แมคเคียเวลลี (Machiavelli) ปรากฏในงานเขียนชื่อ “The Discourse” (พรพรรณ วีระปรียากูร,2543, หน้า5) แมคเคียเวลลี อธิบายคำว่า “Civic Virtue” โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสะท้อนให้สังคมเห็นว่า สังคมการเมือง (Political Society) จะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับการมีคุณลักษณะที่ดีงามหรือการยึดถือคุณธรรม (Virtue) ของความเป็นพลเมือง (Citizenship) เป็นสำคัญ ทั้งนี้ ความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมเป็นผลจากปฏิกิริยาของการตอบสนองต่อกฎทางการเมือง (Political Rules) และเศรษฐกิจด้วยความกระตือรือร้น (Active) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และร่วมมือกัน(Cooperation) ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคมหรือส่วนรวม สังคมในความคิดของแมคเคียเวลลีจึงเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยบุคคลที่ตระหนักได้ว่าตนไม่ได้เป็นเพียงสมาชิกของกลุ่มสมาคม ชุมชนเท่านั้นหากแต่เป็น “พลเมือง” ที่มีความกระตือรือร้นในกิจกรรมส่วนรวมหรือกิจการบ้านเมือง เห็นคุณค่าของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน มีความสามัคคี นำไปสู่สังคมที่มีความเข้มแข็ง (Civil Society หรือ Civic Community) เพราะคนในสังคมมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองซึ่งได้รับการถ่ายทอดหรือถูกสร้างขึ้นมาเพื่อต่อต้านจิตใจที่เห็นแก่ตัว ฝักใฝ่แต่ประโยชน์เฉพาะตน

William Galston (2007, p. 625) อธิบายถึงความแตกต่างระหว่าง “Human Virtue” “Civic Virtue”ว่า Human Virtue หรือคุณธรรมของมนุษย์เป็นความดีงามที่พึงปรารถนาในการอยู่ร่วมกันและเป็นเป้าหมายหนึ่งในการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ในขณะที่กฎหมายอาจเปลี่ยนแปลงหรือแตกต่างกันไปตามบริบทด้านสังคมและวัฒนธรรม แต่พื้นฐานเกี่ยวกับคุณค่าความดีงามที่มนุษย์ยกให้เป็นคุณธรรมนั้นไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนักในแต่ละสังคมตัวอย่างคุณธรรมของมนุษย์ ได้แก่ ความรักในเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

ส่วน Civic Virtue หรือ คุณธรรมสำหรับพลเมืองนั้น เป็นคุณค่า ความเชื่อค่านิยม ที่เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์และสนับสนุนให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนทางการเมือง เนื่องจากแต่ละชุมชนหรือสังคมมีความแตกต่างกัน ดังนั้นสาระสำคัญของคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับพลเมืองจึงแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนหรือสังคม แต่มิได้หมายความว่าไม่มีคุณลักษณะของคุณธรรมพลเมืองที่มีความเป็นสากลหรือคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ทุกสังคมพึงปรารถนา เช่น ความเสียสละ มีความรับผิดชอบ หรือการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม กล่าวได้ว่า คุณธรรมของมนุษย์และคุณธรรมสำหรับพลเมืองมีทั้งส่วนที่สอดคล้องและแตกต่างกัน และไม่สามารถสรุปได้อย่างเป็นหลักสากลว่าคุณธรรมประเภทใดมีความชัดเจนกว่าหรือมีความสำคัญมากกว่า เพราะในแต่ละห้วงเวลาหรือแต่ละสังคมอาจให้น้ำหนักความสำคัญต่อคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐานที่แตกต่างกัน เช่น ในบางห้วงเวลาคุณค่าเรื่องชาตินิยมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด บุคคลจะต้องทำทุกอย่างแม้ว่าอาจขัดแย้งกับคุณธรรมความเป็นมนุษย์ เพื่อปกป้องความมั่นคงของประเทศ

คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองอาจมีความแตกต่างกันได้ตามบริบทของสังคม กล่าวคือ คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองชุดหนึ่งอาจเหมาะสมกับพลเมืองในสังคมหนึ่ง แต่ไม่เหมาะสมกับพลเมืองในสังคมอื่นๆ พลเมืองในแต่ละสังคมจะต้องร่วมกันสร้างคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับชุมชนหรือสังคมของตนเอง Blum (2007, p. 533) กล่าวว่า การยึดถือคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองถือเป็นพันธะสัญญาระหว่างพลเมืองกับสังคมการเมือง เป็นการยอมรับและเคารพในความเป็นพลเมือง การให้ความสำคัญกับประเด็นสาธารณะต่าง ๆ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในสถาบัน กระบวนการ และกิจกรรมทางการเมืองและสังคมของพลเมือง

Alexis de Tocqueville อธิบายว่า คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลใช้สติปัญญาและเหตุผลพิจารณาจนสามารถเข้าใจได้ว่า การตอบสนองต่อประโยชน์ส่วนรวมในระยะยาวจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ส่วนตนที่ยั่งยืนมากกว่าการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนตัวในระยะสั้นๆ (Putnam, 1993, อ้างถึงใน อภิชาต การิกาญจน์, 2542, หน้า 10)

ในมิติที่เกี่ยวข้องกับวิถีประชาธิปไตย Charles Haynes (1996, p.1) กล่าวว่า การยึดถือคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองเป็นเสมือนความรับผิดชอบร่วมกันของพลเมืองตามหลักการประชาธิปไตย เพราะคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองเป็นระบบคุณค่าความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน และแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ปรากฏเด่นชัดในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของพลเมือง

กล่าวได้ว่า การมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง คือ การมีจิตสำนึกยึดถือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม หรือมาตรฐานของการกระทำที่ถูกต้องดีงามภายใต้บริบทความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของพลเมืองผู้เป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคม ดังที่ Walzer (Putnam, 1993, p. 64) ให้ทัศนะว่า การตระหนักถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตลอดจนการอุทิศตนเพื่อกิจการสาธารณะคือหลักสำคัญของสิ่งที่เรียกว่าCivic Virtueสอดคล้องกับทัศนะของ Skinner (Putnam, 1993, p. 218) ที่มีความเห็นว่าคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองที่สำคัญ คือ การตระหนักอย่างมั่นคงและพยายามแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามของส่วนรวม (Public Good) โดยการทุ่มเทเสียสละสิ่งที่เป็นของส่วนตนออกไป

การมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม เนื่องจากช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจถึงพันธะ หน้าที่ และความรับผิดชอบที่พึงมีต่อชุมชนและสังคมในฐานที่เป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ โดยพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันในการรักษาผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม ทั้งผลประโยชน์ปัจจุบันและอนาคต การปฏิเสธหรือไม่ยึดถือคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองถือเป็นวิกฤตของสังคม เพราะจะทำให้ปัจเจกบุคคลหมกมุ่นอยู่กับผลประโยชน์ของตนเองโดยเพิกเฉยและละเลยต่อการมีส่วนร่วมในการรักษาผลประโยชน์ร่วมของ

สังคม Damon (2011) กล่าวถึงข้อเสนอ 4 ประการ ที่แสดงนัยเกี่ยวกับความสำคัญของการมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง

หนึ่ง เพื่อความอยู่รอดของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีอิสระหรือเสรีภาพสูง เช่น สังคมประชาธิปไตยเสรี พลเมืองต้องเป็นผู้ที่เชื่อมั่นและยึดมั่นในการมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง

สอง หากคุณธรรมของสังคมเสื่อมทรามหรือสูญหายไปจากความเป็นสาธารณะ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พลเมืองซึ่งแม้ว่าจะเป็นคนส่วนน้อยของสังคมจะต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นรักษาตลอดจนพยายามเรียกคืนหรือสร้างคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองที่คำนึงถึงความเป็นส่วนรวมขึ้นมาใหม่ เพื่อที่จะสามารถรักษาเสรีภาพที่แท้จริงของสังคมไว้ได้

สาม ในสังคมทุนนิยมเสรี เช่น สหรัฐอเมริกา มักประสบปัญหาในการถ่ายทอดปลูกฝัง และอบรมขัดเกลาคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชนส่วนใหญ่ของประเทศ

สี่ หากไม่รีบแก้ไขปัญหาความล้มเหลวในการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง สังคมที่มีเสรีภาพสูง เช่น สังคมประชาธิปไตยเสรี อาจหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนไปสู่การเป็นสังคมเผด็จการไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว โดยอาจเกิดขึ้นในรูปแบบของการเป็นประชาธิปไตยแบบเผด็จการที่ผู้คนสนใจเฉพาะผลประโยชน์ของตนเอง และผู้มีอำนาจจะพยายามสร้างหรือแสวงหาประโยชน์ให้กับตนเองและพวกพ้องมากที่สุด โดยอาศัยประชาชนเป็นเครื่องมือ เช่น การอ้างเสียงข้างมากในการปกครองประเทศไปในทิศทางที่ผู้มีอำนาจต้องการ

ในทัศนะของ Damon การอบรมขัดเกลาและการให้การศึกษาเพื่อให้ปัจเจกบุคคลสามารถประกอบอาชีพได้ยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาคนและสังคม เพราะคนจะมีคุณภาพอย่างแท้จริงได้เมื่อมีคุณลักษณะเชิงคุณธรรม โดยคุณธรรมสำคัญที่สังคมควรยึดถือร่วมกันได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจกัน และการมีจิตใจที่ต้องการรวมกันอยู่เป็นชุมชนดังนั้นการอบรมขัดเกลาหรือการให้การศึกษาเพื่อสร้างคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองแก่สมาชิกของสังคมจึงก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนหรือสังคม

ในการศึกษาเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่นในสังคมอิตาลี Robert Putnam อธิบายว่า รัฐบาลในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันอย่างมาก ความแตกต่างดังกล่าวไม่ได้เป็นผลมาจากรายได้และการศึกษาของพลเมืองที่ต่างกัน แต่ความแตกต่างเกิดขึ้นจากการมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง ซึ่ง Putnam เรียกว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ได้แก่ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมในชุมชนหรือสังคม และการให้ความสำคัญกับความยุติธรรม งานศึกษาของ Putnam แสดงให้เห็นความสำคัญของคุณลักษณะเชิงคุณธรรมและอัตลักษณ์ความเป็นพลเมืองในฐานะปัจจัยอิสระที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย แนวคิดของPutnamได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง นำไปสู่การให้ความสำคัญกับ

การศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง แบบแผนการปฏิบัติของพลเมืองอัตลักษณ์พลเมือง และการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Kymlicka & Norman, 2000, pp. 6-7)

Blum (2007, pp. 533-534) กล่าวถึงความสำคัญของคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในฐานะกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตโดยกล่าวว่าหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับลักษณะของพลเมืองที่พึงปรารถนามีส่วนในการกำหนดมโนทัศน์พื้นฐานของความเป็นพลเมืองดีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองจึงเป็นเสมือนบรรทัดฐานรูปแบบหนึ่งที่แสดงให้เห็นวิถีหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมของพลเมือง นอกจากนี้แนวคิดเรื่องคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองยังให้ความสำคัญกับการผลิตซ้ำคุณลักษณะที่จำเป็นเพื่อสร้างสถาบันทางสังคมที่ดีและวัฒนธรรมทางการเมืองที่เหมาะสม เช่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและสังคม มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการปกป้องสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการปกป้องภัยคุกคามทั้งภายในและภายนอกที่อาจเกิดขึ้นต่อสังคม คุณลักษณะเหล่านี้ช่วยให้สถาบันทางสังคมและระบบการเมืองการปกครองดำรงอยู่ได้

Faulconer (2004, p. 15-16) กล่าวว่า เราจำเป็นต้องศึกษาคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองเนื่องจากเหตุผล 3 ประการ

ประการที่หนึ่ง พิจารณาในเชิงทฤษฎีพบว่า แต่เดิมการเรียกร้องให้คนมีจิตสำนึกยึดถือคุณธรรม จริยธรรม และมีพฤติกรรมที่เหมาะสมไม่ใช่สิ่งที่มีความสมเหตุสมผลจนกระทั่งมนุษย์ได้ร่วมกันแบ่งบันความคิดเห็น ประสบการณ์ และความเห็นพ้องต้องกัน เพื่อแสวงหาหนทางในการอยู่ร่วมกัน จึงเกิดการสร้างข้อตกลงร่วมที่เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม สาระสำคัญของการเป็นพลเมืองที่ดีมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงเนื้อหาสาระและขอบเขตดังนั้นในการอภิปรายเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองจึงไม่มีเหตุผลสมควรที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสรุปว่ามนุษย์ทุกคนควรมีคุณลักษณะที่เหมือนกันทั้งหมดมีคุณลักษณะบางประการเท่านั้นที่ทุกสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นคุณลักษณะที่เป็นสากล ในขณะที่คุณลักษณะอื่น ๆ อาจมีความแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคม ดังนั้นก่อนที่เราจะพิจารณาว่าสถาบันทางสังคมต่าง ๆ มีวิธีการในการอบรมขัดเกลาและสร้างคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองให้แก่สมาชิกของสังคมอย่างไรเราจำเป็นต้องเข้าใจก่อนว่าแต่ละสังคมให้ความสำคัญกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันอย่างไร

ประการที่สอง พิจารณาในมิติของวิถีการปฏิบัติ พบว่า มนุษย์พยายามสนับสนุนบทบาทของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ในการอบรมขัดเกลาสมาชิกของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสถาบันการศึกษา อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องยากที่จะแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมถึงประสิทธิภาพของสถาบันต่าง ๆ ในการสร้างและปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง เช่น นักเรียนไม่สามารถเรียนรู้ว่าการปรึกษาหารือคืออะไร หากครูไม่มีความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับการปรึกษาหารือ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ความเข้าใจ

เกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง เพื่อที่จะสามารถสนับสนุนบทบาทของสถาบันทางสังคมในการสร้างพลเมืองและสังคมที่มีคุณภาพ

ประการที่สาม การบรรลุเป้าหมายความเป็นพลเมืองของปัจเจกบุคคลและครอบครัวถูกทำให้หยุดชะงักเมื่อเราไม่แน่ใจว่าคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองคืออะไรและมีองค์ประกอบใดบ้าง จึงจำเป็นต้องศึกษาองค์ประกอบของความเป็นพลเมือง เพื่อให้ปัจเจกบุคคลมีความเข้าใจและสามารถกำหนดขอบเขตและเป้าหมายของความเป็นพลเมืองที่ตนต้องการยึดถือ

กล่าวโดยสรุป การที่คนในสังคมมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่พึงปรารถนาถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นต่อสังคมประชาธิปไตย เพราะพลเมืองเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคมหรือความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของการเป็นพลเมือง นอกจากนี้คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองยังมีความสำคัญต่อความเป็นการเมือง (The Political) ซึ่งมีนัยเกี่ยวข้องกับเรื่องของรัฐ เรื่องของอำนาจอธิปไตยหรือการเป็นตัวแทน รวมทั้งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเอกลักษณ์ (Identity) กับความแตกต่าง (Difference) ตลอดจนมีความสำคัญต่อกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ ด้วย (Social Movements)

2.1.2.2 คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดี

ข้อสังเกตประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษาคำจำกัดความของ “ความเป็นพลเมือง” คือ ความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะ คุณสมบัติ หรือองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองที่สังคมปรารถนา โดยแต่ละสังคมอาจกำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในทางทฤษฎี กล่าวได้ว่าความเป็นพลเมืองของระบอบต่าง ๆ ควรมีองค์ประกอบพื้นฐาน ได้แก่(Abowitz & Harnish, 2006,อ้างถึงในถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด, 2555, หน้า 7) มีเอกลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากการเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมืองการยึดถืออุดมคติและค่านิยมเฉพาะร่วมกันมีสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกของชุมชนหรือสังคมการมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคม และการมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ธเนศวร์ เจริญเมือง (2549, หน้า 4-6) ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองใน 4 ประเด็น ได้แก่

ประเด็นที่หนึ่ง คำว่าพลเมืองเป็นคำที่อยู่คู่กับคำว่า“ชุมชนการเมือง”หรือ“รัฐ” (State) เพราะชุมชนการเมืองหรือรัฐหมายถึงที่ใดก็ตามที่มนุษย์มาอยู่รวมกันโดยมีการใช้อำนาจจัดการบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน และเนื่องจากในโลกนี้มีคนจำนวนน้อยมากที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว การเป็นคนจึงเท่ากับเป็นเรื่องทางการเมือง (To be Human is to be Political) ความเป็น

พลเมืองจึงหมายถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนการเมือง (Citizenship is Participation) ถ้าไม่มีพลเมืองก็จะไม่มีชุมชนการเมืองหรือไม่มีรัฐ

ประเด็นที่สอง ว่าด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองสาธารณะพลเมือง คือ ผู้ที่มีสิทธิ (Right) และภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ (Obligations) เช่น มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนโยบายและโครงการต่าง ๆ มีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย สามารถเลือกผู้แทนเข้าไปทำงานแทนตนเอง มีหน้าที่ในการเสียภาษี เป็นทหารป้องกันประเทศ ตลอดจนการส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน เป็นต้น การใช้สิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ให้แก่ชุมชนการเมืองคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Participation in Public Affairs) นั่นเอง

ประเด็นที่สาม ความเป็นพลเมืองตามแนวคิดของเพลโตจะต้องมี“คุณธรรม” (Virtue) กล่าวคือ มีความปรารถนาที่แรงกล้าที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ การเป็นพลเมืองที่เอาการเอางานไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นเอง แต่เป็นเรื่องของการปลูกฝังอบรมขัดเกลา เกิดขึ้นจากสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันการศึกษา เพื่อให้เกิดความต้องการที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์

ประเด็นที่สี่ การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จะต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้ปกครอง (Ruler) และเป็นผู้ถูกปกครอง (Ruled) หมายความว่า ไม่มีผู้ใดถือครองสถานภาพหรือตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งได้ชั่วชีวิต เนื่องจากพลเมืองทุกคนต้องเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองและต้องมีสิทธิในการตัดสินใจในประเด็นทางการเมืองและสังคมร่วมกัน

กล่าวได้ว่า ธเนศวร์ เจริญเมือง อภิปรายเกี่ยวกับคุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่พลเมืองควรมีหรือควรเป็นในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคม เช่น มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ เสียสละเพื่อส่วนรวม ยึดหลักความถูกต้องดีงามเชื่อมั่นในความยุติธรรม เป็นต้น ซึ่งคุณลักษณะหรือคุณสมบัติดังกล่าวมีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่สังคมปรารถนา

การศึกษาครั้งนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่ง วรากรณ์ สามโกเศศ (2554) กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง (Citizenship) มีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ไม่ใช่เพียงแต่มีรัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องมีคุณลักษณะของความเป็น“พลเมือง” ตามระบอบประชาธิปไตยด้วย กล่าวคือ เป็นสมาชิกของสังคมที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบเคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพกติกา มีความตื่นตัวและกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กล่าวคือ เป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น หรือที่เรียกว่า“Active Citizenship”

Cornwall & Gaventa (2001) อธิบายความหมายของ Active Citizenship ว่าเป็นแนวคิดใหม่ในการศึกษาความเป็นพลเมืองทางสังคม โดยพิจารณาความเป็นพลเมืองในมิติที่มากกว่าการที่รัฐมอบสิทธิและความรับผิดชอบให้กับประชาชน พลเมืองต้องเป็นผู้ปฏิบัติการที่แข็งขันมากกว่า

เป็นผู้รับทำสั่งและปฏิบัติตาม ตามนัยดังกล่าว“พลเมือง” จึงเป็น “ผู้ก่อร่างและสร้างสรรค์” ประชาธิปไตย (Makers & Shapers) มากกว่าเป็นเพียงผู้ใช้ประชาธิปไตย หรือผู้ถูกเลือกให้มีสิทธิและหน้าที่ตามที่รัฐกำหนด

กล่าวได้ว่า การเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นถือเป็นคุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของความเป็นพลเมือง ดังที่ Fenton (1967, p. 25) กล่าวว่า พลเมืองดีต้องเป็นผู้ที่มีทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสม นั่นคือ เป็นผู้ที่ต้องการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีความรับผิดชอบต่อการกระทำทางการเมือง มีความเชื่อมั่นในเกียรติภูมิของบุคคล ยอมรับฟังคำโต้แย้งจากผู้อื่น มีทักษะและความสามารถในการแสวงหาความรู้ การมีลักษณะของความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของพลเมืองในกระบวนการตัดสินใจสาธารณะส่งผลต่อการพัฒนาการเมืองและสังคม

Kymlicka & Norman (2000, p. 7) กล่าวว่า สิ่งสำคัญที่นักทฤษฎีเกี่ยวกับพลเมืองควรให้ความสนใจ คือ การศึกษาคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สนับสนุนให้ประชาธิปไตยงอกงาม ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มีนักวิชาการสนใจศึกษาคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในมุมมองที่แตกต่างกัน เช่น Faulconer (2004,อ้างถึงในถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงมหะหมัด, 2555, หน้า 10) กล่าวว่า หลักการที่เป็นหัวใจของความเป็นพลเมือง คือ การมีส่วนร่วมของพลเมืองในสภาวะแวดล้อมของชุมชน โดยคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองประกอบด้วย การร่วมมือกันการมีส่วนร่วมในชุมชนการเตรียมพร้อมและมีความระมัดระวังรู้จักคิดอย่างรอบคอบ เคารพกฎหมายมีความรับผิดชอบ มีความสามารถในการปกครองตนเองและสามารถควบคุมตนเองได้

ในขณะที่ William Galston (Faulconer, 2004, pp. 299-300) อภิปรายคุณลักษณะของพลเมืองในบริบทของประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมว่าปฏิบัติการต่าง ๆ ของสถาบันเสรีนิยมได้ส่งผลกระทบในหลายทางต่อการก่อรูปของคุณลักษณะแบบพลเมือง Galston เชื่อว่าไม่ว่ามนุษย์จะให้ความสำคัญกับการออกแบบสถาบันทางสังคมให้อดทนต่อความโง่เขลาของมนุษย์สักเพียงใด แต่ถ้าพลเมืองมีความอ่อนแอ ความพยายามในการสร้างชุมชนการเมืองเสรีก็ต้องประสบกับความล้มเหลว

ในส่วนของคุณลักษณะพื้นฐานที่พลเมืองทุกคนควรยึดถือนั้น Galston (1991, pp. 221-224,อ้างถึงใน Kymlicka & Norman, 2000, p. 7) เสนอว่า พลเมืองที่แข็งขันและมีความรับผิดชอบจะต้องมีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองได้แก่คุณลักษณะทั่วไป (General Virtues) (เช่น ความกล้าหาญเคารพกฎหมายความซื่อสัตย์) คุณลักษณะทางสังคม (Social Virtues) (เช่น ความเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำใจกว้างหรือเปิดใจ) คุณลักษณะทางเศรษฐกิจ (Economic Virtues) (เช่น มีจริยธรรมในการทำงาน ความสามารถในการยับยั้งชั่งใจความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี) และคุณลักษณะทางการเมือง (Political Virtues)

(เช่น ความเข้าใจและเคารพในสิทธิของผู้อื่น ความสามารถในการติดตามตรวจสอบการทำงานของรัฐ ความปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ)

นอกจากคุณสมบัติพื้นฐานสำหรับพลเมือง Galston ยังอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับคุณลักษณะแบบเสรีนิยม โดย Galston ได้แบ่งคุณลักษณะแบบเสรีนิยมออกเป็น 2 มิติ (Faulconer, 2004, pp. 300-301) คือ

มิติที่หนึ่ง คุณลักษณะสำหรับสังคมเสรีนิยม ได้แก่ การมีอิสระ(Independence) ในการรับผิดชอบต่อตนเอง ลดและหลีกเลี่ยงการพึ่งพาผู้อื่นและมีความอดทนอดกลั้น

มิติที่สอง คุณลักษณะสำหรับการเมืองเสรีนิยม แบ่งออกเป็น

- คุณลักษณะของพลเมืองในการเมืองแบบเสรีนิยม ได้แก่ การเคารพหรือให้เกียรติ (Respect) ความสามารถในการตัดสินหรือแยกแยะ (Discernment) เช่น การแยกแยะสิ่งที่ดีหรือไม่ดี สิ่งที่ควรหรือไม่ควร การควบคุมหรือการมีวินัยในตนเอง (Self-discipline)

- คุณลักษณะของผู้นำในการเมืองแบบเสรีนิยมได้แก่ การแสดงวาทกรรมทางการเมือง (Political Discourse) ความสามารถในการฟังอย่างลุ่มลึกความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการต่อต้านการโกหกหลอกลวง (Anti-hypocrisy)

David Jones เป็นนักคิดอีกท่านหนึ่งที่อธิบายคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองอย่างเชื่อมโยงกับแนวคิดเสรีนิยม Jones (Faulconer, 2004, p. 302) กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้นำในการเมืองแบบเสรีนิยม ได้แก่ การแสดงวาทกรรมทางการเมือง (Political Discourse) ความสามารถในการฟังอย่างลุ่มลึกความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และการต่อต้านการโกหกหลอกลวง (Anti-hypocrisy)

David Jones เป็นนักคิดอีกท่านหนึ่งที่อธิบายคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองอย่างเชื่อมโยงกับแนวคิดเสรีนิยม Jones (Faulconer, 2004, p. 302) กล่าวว่า การเมืองแบบเสรีนิยมควรได้รับเกียรติและการยอมรับ แม้ว่าในห้วงเวลาเดียวกันแนวคิดชุมชนนิยมจะมีอิทธิพลและเป็นที่ต้องการมากขึ้นในฐานะยาที่ใช้ถอนพิษหรือแก้อาการเจ็บป่วยของสังคมปัจจุบันอันเป็นผลเนื่องมาจากความล้มเหลวของระบบทุนนิยม

Jones ได้เสนอวิถีปฏิบัติในการรักษาคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองด้วยการสร้างกระบวนการจัดการและส่งเสริมให้การยึดถือคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองกลายเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางการเมืองแบบเสรีนิยม Jones แบ่งคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองออกเป็น 4 หัวข้อหลัก คือ (Faulconer, 2004, pp. 302-303)

หนึ่ง การใช้มโนธรรมในด้านดี (Conscientiousness) เช่น มีความตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบที่มีต่อชุมชนหรือสังคม (Sense of Duty) มีความจงรักภักดี (Loyalty) ต่อสถาบันทางการเมืองตราบเท่าที่สถาบันเหล่านี้ยังคงรักษาคุณค่าของเสรีภาพไว้

สอง ความอดทนอดกลั้น (Tolerance) พลเมืองต้องหลีกเลี่ยงปัจจัยต่าง ๆที่เป็นสาเหตุให้เกิดจิตใจที่คับแคบ และต้องตระหนักอยู่เสมอว่าการกระทำรุนแรงต่อผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและนำไปสู่การคุกคามระบอบเสรีนิยม

สาม การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Reciprocity) พลเมืองต้องตระหนักว่าเมื่อคนอื่นๆ ใช้มโนธรรมด้านดีในการดำเนินชีวิตทางสังคม ตัวเขาเองก็ต้องใช้มโนธรรมด้านดีเช่นเดียวกัน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนปฏิบัติต่อกันด้วยความดีงาม

สี่ การมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง (Civic-mindedness) พลเมืองเกิดขึ้นจากชุมชนการเมืองและพลเมืองคือผู้ได้รับประโยชน์จากการเป็นสมาชิกในชุมชนการเมืองดังนั้นพลเมืองจะต้องให้ความสำคัญกับการมีจิตสำนึกของความเป็นพลเมือง รู้และเข้าใจว่าพลเมืองมีความหมายอย่างไร มีหน้าที่อะไร โดยต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและสังคมอย่างกระตือรือร้น

ในขณะที่แนวคิดของ Galston และ Jones อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นพลเมืองกับอุดมการณ์เสรีนิยม Thomas Spragens กลับเตือนให้สังคมระวังไม่ให้ความเป็นเสรีนิยมทำลายความเป็นพลเมือง Spragens ไม่ได้ปฏิเสธหรือต่อต้านความเป็นเสรีนิยม แต่ Spragens พยายามชี้ให้เห็นว่า ในด้านหนึ่งอุดมการณ์เสรีนิยมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดถือหลักเสรีภาพและความเสมอภาคอย่างสุดขั้วของปัจเจกบุคคลอาจนำไปสู่การทำลายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม Spragens (Faulconer, 2004, p. 307) กล่าวถึง Civic Virtue ในบทที่ 8 ของหนังสือ Civic Liberalism: Reflections on Our Democratic Idealsว่า แม้ว่าความเป็นพลเมืองเสรีนิยมที่ยึดมั่นในหลักเสรีภาพและความเสมอภาคจะมีความสำคัญต่อระบบประชาธิปไตยเสรี แต่เราต้องไม่ยอมให้เสรีภาพและความเสมอภาคทำให้เป้าหมายและอุดมการณ์อื่น ๆ ของประชาธิปไตยเสรีลดความสำคัญลง Spragens เชื่อว่า ความเป็นพลเมืองเป็นเป้าหมายที่มีคุณค่า ดังนั้นสังคมต้องไม่ยอมให้เสรีภาพและความเสมอภาคลดความสำคัญของความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวมลง

Spragens จำแนกคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง ออกเป็น 7 คุณลักษณะ ได้แก่ ความรับผิดชอบต่อตนเอง การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การเคารพกฎหมายและมีวินัยในตนเอง การมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ความมีเหตุผล และความสามารถในการตัดสินอย่างยุติธรรม ความมีไมตรีจิต และการมีจิตสาธารณะและความปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ นอกจากนี้ Spragens ยังกล่าวถึงอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองแบบเสรีนิยม ได้แก่ เสรีภาพในการปกครองหรือจัดการตนเอง ความเสมอภาคเท่าเทียม การสร้างมิตรภาพระหว่างพลเมือง การปรึกษาหารือ และการเคารพสิทธิของผู้อื่น (Faulconer, 2004, p. 308)

นอกจากการกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในบริบทที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเสรีนิยม ยังมีการกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองในมิติอื่นๆ เช่น Robert Putnam ซึ่งได้อภิปรายเกี่ยวกับ Civic Virtue อย่างเป็นเหตุเป็นผลกับแนวคิดและปรากฏการณ์ทาง

สังคมต่าง ๆ เช่น แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน ทุนทางสังคม เป็นต้น ในหนังสือชื่อ “Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy” (1993) Putnam ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจสมัยใหม่กับพฤติกรรมของสถาบันทางสังคม เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับวิถีพลเมืองในสังคมอิตาลีสมัยใหม่ พบว่า มีความเชื่อมโยงกันระหว่างพฤติกรรมหรือการแสดงออกของสถาบันทางการเมืองกับคุณลักษณะของวีถีพลเมืองซึ่ง Putnam เรียกว่า ความเป็นชุมชนพลเมือง (the Civic Community) โดยมีตัวอย่างของคุณลักษณะของวีถีพลเมืองที่สำคัญ เช่น พันธะของความเป็นพลเมือง (Civic engagement) ความเท่าเทียมกันทางการเมือง (Political Equality) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และความอดทนอดกลั้นหรือการให้อภัยต่อกัน (Solidarity, Trust and Tolerance) การมีชีวิตทางสังคมที่เข้มแข็ง (Strong Associational Life) เป็นต้น (Smith, 2007)

ในงานชิ้นเดียวกัน Putnam ศึกษาความเป็นพลเมืองแบบประเพณี (Civic Traditions) ผ่านชุมชนในอิตาลีที่ประกอบด้วยคนที่มีมิติทางสังคมและการเมือง 3 ประเภท ได้แก่

นักการเมือง (Politician) ผู้นำทางการเมืองในระดับชุมชน (Community Leader) และประชาชนหรือสาธารณะชนทั่วไป (Mass Public) โดย Putnam ระบุว่า คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่พบจากการศึกษามี 7 ประการ ได้แก่ (อภิชาต การิกาญจน์, 2542, หน้า 10-11)

หนึ่ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจการพึ่งพาอาศัยกัน และพฤติกรรมทางการเมืองและสังคมระหว่างคนธรรมดาสามัญกับชนชั้นนำ มีลักษณะของความสัมพันธ์แนวราบ (Horizontal) ที่มีความเท่าเทียมกันมากกว่าแนวดิ่ง (Vertical)

สอง ผู้นำทางการเมืองในฐานะผู้นำมวลชนหรือประชาชน จะมีความกระตือรือร้นในการสนับสนุนความเท่าเทียมกันทางการเมือง (Supporter of Political Equality) มีแนวคิดที่เปิดกว้างต้องการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมมากกว่าที่จะตั้งข้อสงสัยกับพฤติกรรมการเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชน

สาม ในมิติความผูกพันที่มีต่อสังคม ผู้นำชุมชนและประชาชนธรรมดาจะมีการให้น้ำหนักที่ต่างกัน กล่าวคือ ผู้นำชุมชนมักจะมีความผูกพันกับการสร้างความเท่าเทียมกันของสมาชิกให้เกิดขึ้นในสังคม ต่างจากประชาชนธรรมดาที่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมมากกว่ามีความผูกพันกับการสร้างความเท่าเทียม

สี่ ในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทางสังคมนั้น เป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ดังนั้นกลุ่มผู้นำทางการเมืองในชุมชนจะต้องมีลักษณะพิเศษคือมีความพร้อมที่จะประนีประนอมเพื่อหาทางออกของข้อขัดแย้งในสังคม

ห้า คนในชุมชนจะมีการคบหาสมาคมกัน เพื่อทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบของท้องถิ่นอย่างเข้มข้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ช่วยสร้างเสริมความใกล้ชิดสนิทสนมของผู้คนในชุมชน

หก ประชาชนตระหนักถึงความเท่าเทียมกันในฐานะสมาชิกของชุมชนหรือสังคม ไม่ยอมรับการเอารัดเอาเปรียบกัน

เจ็ด ปรัชญาของความเป็นพลเมืองที่มีความสำคัญ คือ มีความซื่อสัตย์ต่อกัน (Honesty) มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Trust) การปฏิบัติตามกฎกติกาหรือกฎหมาย (Law-abidingness) ผู้คนจะมีการติดต่อสัมพันธ์กันโดยยึดหลักความยุติธรรม ประชาชนมีความคาดหวังสูงต่อรัฐบาลในการปฏิบัติตามมาตรฐานทางการเมือง นอกจากนี้ประชาชนมีความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือกฎหมายที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา เพื่อให้เกิดหลักประกันความเสี่ยงในชีวิตของคนในชุมชน รวมทั้งป้องกันการประพฤติมิชอบในทางเมือง การป้องกันอาชญากรรม ทำให้ประชาชนยึดมั่นในหลักการความมีวินัยในตนเองเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

ในปี 1995 Putnam เขียนบทความเรื่อง “Bowling alone : America’s declining social capital”ในบทความดังกล่าว Putnam ได้นิยามความเป็นพลเมืองที่ดีว่าประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ (Bosin, 2012) ได้แก่ การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น ในชีวิตสาธารณะ (Active Participation in Public Life) ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (Trustworthiness) และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (Reciprocity) คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองทั้ง 3 ประการนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงทางสังคมระหว่างสมาชิกในชุมชน

นอกจากการกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองแล้ว ในบทความชิ้นนี้ Putnam ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพลเมืองที่ดีกับทุนทางสังคมด้วย Putnam อธิบายว่า ความเป็นประชาธิปไตยของสังคมอเมริกัน เกิดจากการที่สังคมเอมริกันมีต้นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่เอื้อต่อการเป็นประชาธิปไตย ได้แก่ การเกาะเกี่ยวหรือเกี่ยวข้องกันระหว่างผู้คนในสังคม (Social Engagement) การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นหรือแข็งขันในกิจกรรมสาธารณะและการเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ในห้วงเวลา 25 ปี ที่ผ่านมา ทุนทางสังคมเหล่านี้ได้ลดระดับลงอย่างรวดเร็วในสังคมอเมริกัน กล่าวคือคนอเมริกันมีแนวโน้มที่จะมีชีวิตอยู่โดยมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่นลดลง หรือมีความเป็นปัจเจกสูงขึ้นแสดงให้เห็นจากการไปใช้สิทธิการเลือกตั้งน้อยลง รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมสังคมของในนามกลุ่มที่ต่ำลง

จากผลการศึกษาข้างต้น Putnam เสนอว่า การที่จะทำให้ประชาธิปไตยประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีประชาสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากพื้นฐานของความไว้วางใจความรับผิดชอบ และการร่วมมือกันของประชาชน นั่นคือ ประชาชนต้องมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนั่นเอง

ในส่วนของ“ทุนทางสังคม” Putnam เชื่อว่า ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ยึดโยงปัจเจกบุคคลในสังคมเข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายทางสังคม การพึ่งพาอาศัยและความไว้วางใจกันจะเกิดขึ้นได้จากการมีทุนทางสังคม ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงมีความเชื่อมโยงกับ “คุณลักษณะที่ดีของความเป็น

พลเมือง” โดยการมีปฏิสังสรรค์ทางสังคมช่วยให้คนสามารถสร้างชุมชนที่ยึดโยงปัจเจกบุคลกับคนอื่นๆ ในชุมชนได้ ตลอดจนทำให้เกิดการถักทอโครงสร้างทางสังคม การมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน การมีประสบการณ์ร่วมกันในเครือข่ายทางสังคมรวมทั้งการเกิดความสัมพันธ์ของความไว้วางใจกัน ความอดทนหรือการให้อภัยต่อกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่การตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างผลประโยชน์ร่วมกันทางสังคม

สังคมจะมีทุนทางสังคมสูงเมื่อสมาชิกมีความไว้เนื้อเชื่อใจกัน รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม ตามนัยดังกล่าวอัตลักษณ์ของการเป็นพลเมืองดีมีความเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในเครือข่ายทางสังคม (Social Network) คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง หรือ Civic Virtue ตามความหมายที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม คือ พลเมืองที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรมของกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม เป็นผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง พลเมืองเหล่านี้พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สร้างสาธารณประโยชน์

นอกจาก Putnam แล้ว Matthews and Others (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2542, หน้า38) ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่ดีของคนอเมริกัน ในหนังสือ Politics for People โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นแนวคิดเรื่อง Civic Republicanism ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมปัจจุบันรัฐบาลกลางจำเป็นต้องลดขนาดและบทบาทของตนเองลง โดยต้องเปิดโอกาสให้ชุมชน สมาคม กลุ่มต่าง ๆ ก็มีโอกาสเข้ามาร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมเพื่อสังคมมากขึ้น สถาบันการศึกษาและชุมชนต้องปลูกฝังให้คนอเมริกันตระหนักถึงหน้าที่และศักดิ์ศรีในการเป็นพลเมืองดี เนื่องจากการดำเนินการบริหารจัดการสังคมจะบรรลุผลไม่ได้เลยหากประชาชนไม่เห็นความจำเป็นในการสร้างประชาสังคม หรือมีแต่ความเป็นปัจเจกชนไปเสียหมด ดังนั้นชนชั้นตรงกลางระหว่างรัฐกับประชาชนที่มีลักษณะเป็นองค์กร เครือข่าย ชุมชน ต้องถูกรื้อฟื้นกลับขึ้นมาอีกครั้ง

Matthews อธิบายว่า การเมืองของอเมริกาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ผสมผสานแนวคิด“สาธารณรัฐ” (The Republic) ที่ให้ความสำคัญกับการปกครองตนเองและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมของพลเมืองกับแนวคิด“เสรีนิยม-ปัจเจกชน” (Liberal Individualist) ที่เน้นการสร้างกลไก กติกา และค่านิยม เพื่อให้ปัจเจกชนมีโอกาสแสวงหาความสุข เสรีภาพและประโยชน์ของตนเองได้มากที่สุดการเมืองภาคพลเมืองในระบอบสาธารณรัฐ พลเมืองจะเป็นผู้ที่ปกครองตนเอง โดยกลุ่มต่าง ๆ จะมีอำนาจหน้าที่ที่สมดุล เพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายใดมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือฝ่ายอื่นๆ แล้วยึดอำนาจนั้นไว้แต่ฝ่ายเดียว หัวใจสำคัญของระบบสาธารณรัฐอยู่ที่การมีเสรีภาพที่จะปกครองตนเอง (Liberty) การมีคุณธรรม (Virtue) เพื่อส่วนรวม และพลเมืองที่ปลอดจากคอรัปชั่น

ดังนั้น คนที่มีคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองจึงต้องมีจิตใจที่รักภาคภูมิใจห่วงใยในสาธารณะเป็นที่ตั้ง รู้สึกเป็นเจ้าของส่วนรวม ตามนัยข้างต้น ความเป็นพลเมือง จึงหมายถึงสิทธิของการมีส่วนร่วมในการปกครองตามบทบาท สถานภาพ หรือหน้าที่ความรับผิดชอบของการ

เป็นพลเมืองแห่งรัฐนั้น ๆ ซึ่งมุ่งที่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก โดยประโยชน์ของกลุ่มหรือของตนจะต้องเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม

สำหรับสังคมไทยมีการอภิปรายเกี่ยวกับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองในหลายมิติ อาทิ ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2539, หน้า 118, อ้างถึงใน จันทนา บุญญานุวัตร์,2549, หน้า 10) กล่าวถึง ความเป็นพลเมืองดีในมิติของพฤติกรรมหรือการแสดงออกของบุคคลโดยพลเมืองดี หมายถึง ผู้ที่มีพฤติกรรมการทำตามกฎหมาย มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม ยึดมั่นในวัฒนธรรมที่ดีงามและไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

นอกจากนี้ ยังมีการอภิปรายถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมหรือจริยธรรมที่ควรยึดถือ เช่น กวี วรกวิน และคณะ (2546, หน้า 114-115) กล่าวถึง คุณธรรมและจริยธรรมของการเป็นพลเมืองที่สังคมควรยึดถือ ได้แก่ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความจริงใจ มีความไว้วางใจและมีไมตรีจิตต่อกัน มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์หรือการข่มใจ มีความอดทนอดกลั้น มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการแบ่งปันซึ่งกันและกันพิจารณาในกรอบของความเป็นประชาธิปไตย พบว่า มีการอภิปรายถึงคุณลักษณะของพลเมืองที่มีผลต่อการพัฒนาประชาธิปไตย เช่น กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ(2549, หน้า 97) กล่าวว่า ประชาธิปไตยจะก้าวหน้าถ้าสมาชิกของสังคมมีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักการประชาธิปไตย เช่น เป็นผู้ที่เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นมีความรับผิดชอบในหน้าที่ที่มีต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ เป็นบุคคลที่มีเหตุผลรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ยึดถือคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต ละอายและเกรงกลัวในการกระทำชั่ว ความกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเอง และเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาของชุมชนที่ตนเป็นสมาชิก

ในขณะที่ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล (2553, หน้า 6-7) กล่าวว่า“พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยลักษณะหกประการ ได้แก่ การมีอิสรภาพที่ควบคู่กับความรับผิดชอบ การเคารพสิทธิผู้อื่น การเคารพความแตกต่าง การเคารพหลักความเสมอภาค การเคารพกติกา หรือกฎหมายในการปกครอง และการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540, หน้า 17-18) อธิบายว่า ผู้ที่เป็นสมาชิกของระบอบประชาธิปไตยต้องมีความภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน พลเมืองเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกับผู้อื่น พลเมืองเป็นผู้ที่ไม่ปรารถนาจะไปครอบงำใครและไม่ต้องการให้ใครมาบงการหรืออุปถัมภ์ค้ำจุน เมื่อพิจารณาแนวคิดที่ว่า “การเมือง คือ คุณธรรมพลเมือง” การเมืองจะหมายถึงกิจการเพื่อการมีส่วนรวม ไม่เกี่ยวกับการแบ่งผลประโยชน์ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการปลูกฝังคุณธรรมส่วนรวมของสังคม

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับ Civic Virtue โดยตรงในเมืองไทย พบงานศึกษาที่น่าสนใจ ได้แก่ งานของ อภิชาต การิกาญจน์ (2542) เรื่องมิติทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ในงานชิ้นนี้ อภิชาต นิยาม Civic Virtue ว่า “คุณธรรมของพลเมือง” โดยอภิชาตกล่าวว่า คุณธรรมของพลเมืองเป็นผลพวงของการจัดระเบียบทางสังคมที่สมาชิกยึดถือปฏิบัติผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนมีพัฒนาการกลายเป็นค่านิยมทางสังคม (Social Values) ซึ่งเกิดขึ้นจากการตกลงใจของสมาชิกในสังคม เป็นความคิดในลักษณะของโลกทัศน์ส่วนรวมที่ยึดถือปฏิบัติในลักษณะพฤติกรรมร่วมของสังคม ค่านิยมเกี่ยวกับคุณธรรมของพลเมืองถือได้ว่าเป็นค่านิยมหลักในการสร้างสังคมที่ทุกคนมีความเสมอภาคและมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของสังคม การอยู่ร่วมกันภายใต้ความสัมพันธ์ในแนวราบในลักษณะของความร่วมมือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

อภิชาต การิกาญจน์. (2542, หน้า 17-20) แบ่งคุณลักษณะของคุณธรรมของพลเมืองไว้ 3 ลักษณะ ได้แก่

คุณลักษณะที่หนึ่ง คุณธรรมของพลเมืองในการให้ความร่วมมือ (Co-operative Virtue) : ความร่วมมือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จากการรวมกลุ่ม โดยก่อให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมภายใต้หลักการร่วมกันกำหนดกฎ กติกาต่าง ๆ และยอมรับปฏิบัติร่วมกันของสมาชิก การยึดหลักคุณธรรมของพลเมืองในการให้ความร่วมมือนำไปสู่การมีคุณธรรมของความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ การพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน มีความปรารถนาและมุ่งมั่นในการร่วมกันสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนหรือสังคม เพราะเชื่อว่าท้ายที่สุดแล้วผลประโยชน์จากความร่วมมือดังกล่าวย่อมเกิดผลต่อสมาชิกทุกคน ปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้ความร่วมมือประสบความสำเร็จคือ การมีประสบการณ์ของความร่วมมือในลักษณะของการพบปะอย่างไม่เป็นทางการหรือความเป็นกันเอง (Face-to-Face Associations)

คุณลักษณะที่สอง คุณธรรมของพลเมืองเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม (Associated Virtue) ตามแนวคิดเรื่องประชาสังคม สามารถพิจารณาได้ใน 2 ประเด็นคือ 1) รัฐควรมีอำนาจจำกัดและไม่ควรแผ่อำนาจเข้าไปแทรกในทุกมิติของชีวิตประชาชนรวมทั้งไม่ควรเข้าไปควบคุมกิจกรรมทางสังคม รัฐต้องปล่อยให้กลไกต่าง ๆ สามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยตนเองและ 2) ภายในสังคมต้องมีการจัดตั้งกลุ่มหรือสมาคมที่เป็นอิสระจำนวนมาก เพื่อที่ประชาชนจะสามารถทำงานร่วมกันในการพัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ผ่านกลุ่มหรือสมาคมเหล่านี้ นอกจากนี้กลุ่มและสมาคมยังเป็นช่องทางที่ประชาชนจะแสดงมติมหาชน กดดันรัฐบาลรวมทั้งเป็นเครื่องมือปกป้องประชาชนจากอำนาจรัฐ

คุณลักษณะที่สาม คุณธรรมของพลเมืองในด้านคุณธรรมทางการเมือง (Political Virtue) การสร้างคุณธรรมทางการเมืองนั้น ส่วนหนึ่งย่อมต้องเกิดขึ้นผ่านการรวมกลุ่มหรือสมาคมทาง

การเมือง (Political Association) เพื่อสนับสนุนเป้าหมายและสิทธิทางการเมือง Political Association เป็นเสมือนโรงเรียนที่สอนประชาธิปไตย ทำหน้าที่เสนอบทเรียนเกี่ยวกับศิลปะในการสมาคมแก่พลเมือง เพื่อที่จะเรียนรู้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดตั้งกลุ่มการปกครองด้วยความอิสระ รวมทั้งการเรียนรู้ที่จะสนับสนุน ตรวจสอบ และถ่วงดุลรัฐบาลอย่างมีคุณภาพ การเรียนรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นผ่านกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการเสริมสร้างทักษะทางการเมืองระหว่างพลเมืองด้วยกัน ซึ่งทักษะเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการสร้างสังคมที่มีเสถียรภาพหรือเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนให้เกิดประชาสังคมนั่นเอง

พรพรรณ วีระปรียากูร (2543, หน้า 12) ศึกษา Civic Virtue โดยนิยามว่าเป็น “คุณธรรมของความเป็นพลเมืองไทย” พบว่า ทุนทางสังคมแบบชนบทไทย ได้แก่ ความเคลื่อนไหวในการรวมกลุ่ม (Group Movement)และความห่วงใยในสังคมและการเมือง (Social and Political Concern) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสังคมที่ยึดมั่นผูกพันกันแบบเครือญาติ สามารถทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการและช่วยทำให้บุคคลเข้าใจศักยภาพและข้อจำกัดของตนได้เป็นอย่างดี นำไปสู่การทำงานร่วมกันอย่างประสิทธิภาพ

พรพรรณ อธิบายว่า การพึ่งพากันภายใต้ความผูกพันกันแบบเครือญาติและทุนทางสังคมแบบชนบทเป็นเงื่อนไขหลักที่ก่อให้เกิดลักษณะของคุณธรรมของพลเมืองที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างจินตภาพความเป็นพลเมือง การเสียสละเพื่อส่วนรวม การร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา การใช้มาตรการตรวจสอบก่อนมอบความไว้วางใจให้ผู้นำหรือตัวแทน การให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันในสังคม การพัฒนาความสัมพันธ์ในแนวราบ การยอมรับนับถือคนดี มีความรู้การสร้างสรรค์ค่านิยมผู้นำที่ดี ความรักในความอิสระและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนการยึดถือในเรื่องความมีเหตุผลและการให้ความสำคัญกับพลังทางการเมืองของประชาชน

จากการศึกษา พรพรรณ (2543, หน้า 23-25) สรุปความหมายคุณธรรมของพลเมืองว่า เป็นคุณลักษณะพื้นฐานในการเป็นพลเมืองของบุคคลที่เอื้ออำนวยให้สังคมที่ตนอาศัยอยู่พัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยคุณลักษณะพื้นฐานของคุณธรรมของพลเมืองมีทั้งส่วนที่เกี่ยวกับตัวบุคคลและเกี่ยวกับส่วนรวมเป็นสำคัญ ได้แก่

การมีวินัยในตน (Self-discipline) หมายถึง การที่บุคคลเต็มใจที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนหรือสังคม สามารถที่จะตัดสินใจหรือใช้วิจารณญาณของตนในเรื่องต่าง ๆ ได้ เช่น การรักษาสัญญากับตนเองหรือผู้อื่น การตรงต่อเวลา การเคารพต่อกฎระเบียบของสังคม รู้และเข้าใจในหน้าที่ สิทธิ ความเสมอภาค ความรับผิดชอบตามบทบาทและสถานภาพของตน

มีความกล้าหาญทางจริยธรรม (Moral Courage) หมายถึง การที่บุคคลกล้าที่จะแสดงทัศนะส่วนตนต่อการกระทำหรือไม่กระทำการใดของตนเองและผู้อื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม กล้าที่จะแสดงสิทธิของตนและส่วนรวม เช่น กล้าที่จะแสดงทัศนะหรือยืนยันความคิดของ

ตนอย่างเป็นเหตุเป็นผลในกรณีที่รัฐใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมในเรื่องของการออกกฎหมายบางมาตรา เพื่อเอื้อประโยชน์แก่คนบางกลุ่มบางพวก เป็นต้น

การมีจิตสำนึกสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกเห็นคุณค่าของส่วนรวม ปรารถนาที่จะทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม รวมถึงยอมรับเหตุผลหรือรับผิดชอบร่วมกันในผลของการกระทำนั้นๆ (Public Responsibility) เป็นสำนึกที่เห็นวิกฤติร่วมกัน ตื่นตัวที่จะเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวมหรือสาธารณะ

การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หมายถึง ในการทำสิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไม่จำเป็นต้องกระทำผ่านรัฐหรือภายใต้การสั่งการของรัฐ แต่พลเมืองที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรสามารถกระทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม โดยไม่ได้เป็นการมุ่งที่กลไกของรัฐหรือพรรคการเมืองเพื่อขอความช่วยเหลือ แต่เป็นการเคลื่อนไหวและการใช้สิทธิของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การมีความผูกพันและยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม หมายถึง บุคคลที่มารวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สำนึกในการเป็นสมาชิกที่มีอุดมการณ์และวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับกลุ่มหรือประชาคม นับถือให้เกียรติกันเคารพในความเท่าเทียม มีการแบ่งปันกัน เสียสละ เอื้ออาทรต่อกัน ห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ร่วมกัน

การให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม (Cooperative and Associated Activities) เป็นคุณธรรมของพลเมืองที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่มีเหตุผล เพราะในการร่วมมือกันบุคคลจะเสนอหลักการและมาตรฐานทางสังคมที่เป็นธรรมต่อกันอย่างจริงใจ ซื่อสัตย์ เชื่อมั่นในกันและกัน และคาดหวังว่าจะได้รับสิ่งตอบแทนกลับมาในรูปประโยชน์ร่วมกันการร่วมมือจึงเต็มไปด้วยความสัมพันธ์แบบ Face to Face และทำให้เกิด “อุดมคติร่วม” บุคคลจะตระหนักหรือตัดสินได้ว่า เขาควรจะยึดแนวทางในการดำเนินชีวิตที่จะต้องให้ความร่วมมือกับบุคคลอื่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์เฉพาะตน และเมื่อเห็นว่าส่วนรวมสำคัญ บุคคลเหล่านี้ก็พร้อมจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคมตามมา กล่าวคือ เป็นลักษณะของการที่สังคมสามารถริเริ่มกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคมเองได้โดยมิต้องอาศัยรัฐ

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองพบว่า หัวใจสำคัญของความเป็นพลเมือง คือ การตระหนักถึงส่วนร่วมหรือการคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ของตนเอง อย่างไรก็ตาม ความตระหนักหรือการเห็นความสำคัญของการเสียสละประโยชน์ส่วนตัว ย่อมเกิดจากบุคคลที่มีคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม ตามนัยดังกล่าวคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองจึงเป็นชุดของจิตสำนึก ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมและการกระทำหรือพฤติกรรมที่ดีงาม ซึ่งคนในสังคมยึดถือร่วมกัน

ทั้งนี้ จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองผู้ศึกษาได้นำแนวคิดของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่กล่าวถึงประเด็นความเป็นพลเมืองมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ โดยสามารถสรุปคุณลักษณะหลักของความเป็นพลเมืองในเชิงทฤษฎีสำหรับการศึกษาครั้งนี้ 3 ด้าน ได้แก่

1. สิทธิและหน้าที่ของพลเมือง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

- ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของการเป็นสมาชิกในชุมชน หมายถึง มีความเข้าใจถึงสิทธิที่ตนเองและผู้อื่นจะได้รับจากการเป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งเข้าใจถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเอง

- การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกระบวนการหรือกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ ของชุมชน หรือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนหรือสังคมส่วนรวม

- การเคารพกฎและกติกาของชุมชนหรือสังคม หมายถึง การยอมรับเคารพ และปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎกติกาของชุมชนหรือสังคม เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง สามารถควบคุมตนเองได้

2. พลเมืองกับความสัมพันธ์ทางสังคม ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

- ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หมายถึง การที่บุคคลรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่มีความรู้สึกผูกพัน มีความเชื่อค่านิยมและความสนใจคล้ายคลึงกันกับสมาชิกอื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น

- การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่มสมาคม องค์กร หรือภาคส่วนต่าง ๆในสังคมโดยเป็นความสัมพันธ์ที่ทุกฝ่ายตระหนักถึงศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกัน มีส่วนร่วมและมีอำนาจการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน

- การพึ่งตนเองและการพึ่งพากันภายในชุมชน หมายถึง การให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือหรือพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาผู้อื่นหรือชุมชนภายนอก ให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน

3. คุณธรรมความเป็นพลเมือง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ คือ

- การมีจิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การตระหนักหรือมีจิตสำนึกที่เห็นแก่ส่วนรวม ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อสร้างให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชนหรือสังคม

- ความมีเหตุผล หมายถึง สามารถใช้เหตุผลในการพิจารณา ตัดสินใจแยกแยะสิ่งที่ถูก/ผิด ดี/ไม่ดี ใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต กล้าต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้องหรือดีงามกล้าเสนอแนะความคิดเห็นที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมรวมทั้งมีความละอายและเกรงกลัวต่อการกระทำผิด

- การยึดถือคุณธรรมเพื่อส่วนรวม หมายถึง การยึดถือคุณค่าคุณธรรมหรือจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้แก่ ความไว้วางใจกัน ความซื่อสัตย์สุจริตยึดถือความยุติธรรม ความอดทนอดกลั้น และใช้หลักการประนีประนอมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

2.1.3 การเมืองภาคประชาชนในกระบวนการนโยบาย

นโยบายที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนหรือนโยบายที่เกี่ยวข้องกับประชาชนส่วนใหญ่ เรียกว่า “นโยบายสาธารณะ (public policy)” ทั้งนี้นโยบายสาธารณะ คือ สิ่งที่รัฐบาลได้กระทำในนามหรือในฐานะตัวแทนของประชาชน โดยเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ Thomas (2005,p.139) คือ สิ่งที่รัฐบาลเลือกที่จะกระmeหรือไม่กระทำ (Thomas,1984,p.1) คือ กิจกรรมที่กระทำโดยรัฐบาล รวมทั้งข้อกำหนดและระเบียบในการควบคุมการดำเนินกิจกรรมของปัจเจกบุคคล หรือนิติบุคคล Sharkansky (1975) กล่าวโดยสรุปแล้ว นโยบายสาธารณะ (public policy) คือ แนวทางการปฏิบัติ หรือแนวทางการดำเนินงานของรัฐ ที่ใช้ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “นโยบาย (policy)” แทนคำว่า “นโยบายสาธารณะ (public policy)” เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนกับชาวบ้านผู้ประสบปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน เมื่อนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ในอนาคต ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับคำว่านโยบาย และนโยบายในการวิจัยครั้งนี้หมายความรวมถึง พระราชบัญญัติต่าง ๆ นโยบาย ระเบียบข้อบังคับ โครงการต่าง ๆ หรือแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินหรือนโยบายของรัฐตามคำนิยามศัพท์เฉพาะของงานวิจัยนี้

นโยบายได้มีการแบ่งออกเป็นหลายประเภท (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,2545; เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, 2550; สมบัติ ธำรงธัญวงศ์, 2550; Lowi,1964) ตามทัศนของนักวิชาการแต่ละท่าน ในที่นี้จะกล่าวถึงประเภทของนโยบายของ Lowi เนื่องจากมีความสอดคล้องกับเนื้อหาของการวิจัยเกี่ยวกับ “รูปแบบการเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง” ในครั้งนี้อย่างยิ่ง ทั้งนี้ Lowi (1964; 1979, pp.667-715) ได้แบ่งประเภทของนโยบายโดยใช้เกณฑ์ เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของนโยบาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ (regulation policy) นโยบายลักษณะนี้มีเป้าหมายเพื่อต้องการจัดระเบียบสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย นโยบายประเภทนี้มักจะปรากฏออกมาในรูปของกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความสงบเรียบร้อยการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินให้กับประชาชนในการวิจัยครั้งนี้ มีแนวโน้มที่จะแก้ไขผ่านกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ ที่ภาครัฐประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) และบุคคลที่เป็นกลางร่วมกันยกร่างขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในพื้นที่นั้นๆ ร่วมกัน Lowi ได้แบ่งนโยบายประเภทนี้ออกเป็น 2 ประเภทย่อยๆ คือ

1.1 นโยบายเกี่ยวกับการการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการแข่งขัน (competitive regulation policy) นโยบายนี้ได้รับการออกแบบมาเพื่อการจำกัด การจัดหาสินค้าและบริการ รวมทั้งกำจัดการมีส่วนร่วมในตลาด ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การเลือกกลุ่มของประชาชนหรือกลุ่มขององค์กรหรือหน่วยงาน

1.2 นโยบายเกี่ยวกับการจัดระเบียบกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองหรือป้องกัน (protective regulation policy) ได้แก่ นโยบายสาธารณะที่มุ่งหรือมีเจตนาที่จะปกป้องประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมของภาครัฐหรือภาคเอกชน

2. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร (distribution policy) นโยบายประเภทนี้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการกระจายทรัพยากรให้แก่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมและทั่วถึงโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ แต่ในทางปฏิบัตินโยบายประเภทนี้เวลามีการกำหนดออกมา มักจะมีแนวโน้มการจัดสรรทรัพยากรหรือการกระจายทรัพยากรหรือสินค้าหรือบริการและผลประโยชน์ให้กับคนบางส่วนบางกลุ่มในสังคม ก่อให้เกิดการเจรจาต่อรองหรือประนีประนอมผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ผลทำให้เกิดปัญหาตามมาโดยเฉพาะประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

3. นโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (redistribution policy) เป็นการนำนโยบายที่มีอยู่แล้วมาจัดทำใหม่ หากมองในแง่ดีนโยบายประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับการโยกย้ายทรัพยากรจากคนรวยกว่ากระจายไปให้กับคนยากจนหรือคนด้อยโอกาสในที่นี้ คือ รัฐควรนำนโยบาย ระเบียบ กฎหมาย ข้อบังคับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่ดินมาปรับปรุงแก้ไขให้เป็นประโยชน์ และเป็นธรรมกับประชาชนผู้ทำกินในพื้นที่ให้ถูกต้อง ไม่ควรให้ประชาชนมีความเสี่ยงที่ต้องถูกขับไล่ออกจากพื้นที่ทำกินของตน และคำนึงถึงผลประโยชน์ของรัฐด้วย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนส่วนใหญ่ จะพบว่า แต่ละพื้นที่ประชาชนเข้าไปจับจองที่ดินทำกิน และอยู่อาศัยในพื้นที่พิพาทนั้นๆ ก่อนที่ภาครัฐจะประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ประกาศเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง (นสล.) ขึ้นมาและบางกรณีปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนบริเวณที่ดินทำกินรอบๆ ที่ดินทำกินที่เป็นปัญหาข้อพิพาทระหว่างรัฐกับประชาชน มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นโฉนด หรือ นส.3ก แต่ที่ดินทำกินที่เป็นปัญหาไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ ให้กับประชาชนในพื้นที่ปัญหา ดังเช่น ปัญหาที่ดินทำกินทั้งตำบลของตำบลลานบ่า อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ ให้กับประชาชน ทำให้ประชาชนยากลำบากในการประสานงานกับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคเรื่องการขอไฟฟ้าใช้ และหน่วยงานภาครัฐอื่นๆเป็นต้น

ดังนั้น ประเทศไทยควรมีการทบทวนนโยบายเกี่ยวกับการจัดสรรที่ดินทำกินให้ประชาชนอย่างเป็นธรรม ควรกระจายที่ดินทำกินไปสู่ประชาชนที่ยากไร้ ไม่ควรให้ที่ดินทำกินกระจุก

อยู่กับคนรวย หรือกลุ่มคนบางกลุ่ม หากกระทำเช่นนี้ ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินคงไม่ยืดเยื้อยาวนานและประชาชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุขในที่ดินทำกินของตนเอง

เนื้อหาในส่วนของการเมืองภาคประชาชนในกระบวนการนโยบายนี้ ผู้วิจัยมุ่งจะอธิบายถึง การเมืองภาคประชาชนในกระบวนการนโยบายที่จะนำมาซึ่งรูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับประชาชน โดยมุ่งที่ประชาชนเป็นผู้ออกแบบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกับภาครัฐแบบผสมผสาน (hybrid theories) (Fischer, Miller,&Sidney, 2007,pp. 89-97) เป็นการกำหนดนโยบายหรือแนวทางการแก้ไขปัญหานั้น โดยประชาชน(public policy formation from the bottom) เป็นผู้กำหนดหลักของการได้มาซึ่งนโยบายการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินผสมผสานกับภาครัฐหรือคู่กรณีข้อพิพาท และบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง โดยไม่กำหนดนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินโดยรัฐ (top-down) หรือประชาชน (bottom-up) เพียงอย่างเดียวแต่ร่วมกันคิดร่วมกันยกร่างมาตรการ/วิธีการ/ข้อตกลง/นโยบายขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาเพื่อการจัดการตนเองร่วมกัน ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับภาครัฐและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง เพื่อความเป็นธรรมกับประชาชนเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินทำกินในพื้นที่นั้นๆ

ทั้งนี้ กระบวนการนโยบายในลักษณะผสมผสาน (hybrid theories) คือ ตัวแบบของกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ผสมระหว่าง Top-Down Theories กับ Bottom-Up Theories โดยผู้วิจัยมองว่า Hybrid Theories เป็นตัวแบบของกระบวนการนโยบายที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ในการนำมาใช้เป็นอีกแนวความคิดหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้ กระบวนการนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่การเมืองภาคประชาชนจะเป็นกลไกหลักของการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติร่วมกับภาครัฐที่เป็นคู่กรณีและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลางร่วมกันกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินขึ้นมาและนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับประชาชนในที่สุด หากประชาชนกำหนดนโยบายเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินตามลำพังนั้น และภาครัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบาย รวมถึงหากไม่มีบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลางเข้ามามีส่วนร่วมด้วย สิ่งที่ประชาชนกำหนดจะไม่เป็นประโยชน์อันใด เพราะปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินของประชาชน ในการวิจัยครั้งนี้เกี่ยวข้องกับภาครัฐทุกคู่กรณีทั้งหมดนี้คือ เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกการเมืองภาคประชาชนกับกระบวนการนโยบายเป็นอีกแนวความคิดหนึ่งในการวิจัยนี้ ด้วยผู้วิจัยมุ่งผลสัมฤทธิ์ของการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกินระหว่างรัฐกับประชาชนจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นสำคัญ

โดยตัวแบบกระบวนการนโยบาย ในมิติการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสมผสาน (hybrid theories) ที่ผู้วิจัยใช้เป็นฐานความรู้ในการประกอบการวิจัยครั้งนี้คือตัวแบบพันธมิตรทางการเมืองของ จุมพล หนิมพานิช (2554) ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ

1. บุคลิกภาพบุคลิกภาพในที่นี้ คือ บุคลิกภาพของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) เกี่ยวกับปัญหาที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ว่ามีความเข้มแข็งกล้าหาญพูดฉะฉานมั่นใจในตนเองในการต่อสู้กับอำนาจรัฐ หรือคู่กรณีอื่นที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐเพียงใดมีความเป็นเอกภาพหรือมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเพียงใด ในการรวมตัวกันต่อสู้เพื่อให้ได้อยู่อาศัยทำกินในที่ดินของตนเองต่อไป รวมถึงอาจจะมีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ปัญหา

2. ความรู้ความสามารถ คือ ความรู้ความสามารถของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) เกี่ยวกับปัญหาที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ เกี่ยวกับกฎหมายที่ดินเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเกี่ยวกับสิทธิของตนเองในที่ดินทำกิน ความรู้เกี่ยวกับที่ดินทำกินประเภทต่าง ๆ เกี่ยวกับกระบวนการได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน ของประชาชนผู้ประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่

3. สถานะ อำนาจและทรัพยากร คือ สถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของแกนนำชาวบ้านที่สนับสนุนตนเองเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินและสถานะภาพอำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินกับประชาชนในแต่ละพื้นที่เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่และอาจรวมถึงสถานะภาพ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานที่ประชาชนพึ่งพาอาศัย สนับสนุนตนเองเพื่อการต่อสู้กับอำนาจรัฐเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่นั้นๆ

4. ความสามารถในการต่อรอง คือ ความสามารถในการต่อรองของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งความสามารถในการต่อรองของหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินกับประชาชนในแต่ละพื้นที่เพื่อให้ได้อยู่อาศัยทำกินในที่ดินของตนเองต่อไปไม่ต้องถูกย้ายไปอยู่ทำกินที่อื่น รวมทั้งการได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน หรือการรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ หรือผลประโยชน์ของหน่วยงานของรัฐ

5. การสนับสนุนจากหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรต่าง ๆ คือ การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับปัญหาที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ ได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนนักการเมืองในพื้นที่หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ดินทำกิน กลุ่มอิทธิพลเช่น เจ้าของธุรกิจโรงแรม รีสอร์ทหรือบ้านพักตากอากาศในพื้นที่ ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งการอยู่อาศัยทำกินในที่ดินของตนเองโดยไม่ถูกย้ายออกไปพื้นที่อื่น หรือรวมถึงการมีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินของตนไว้ในครอบครอง

6. จำนวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินไปปฏิบัติคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงเกี่ยวกับการนำรูปแบบการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นธรรมต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออกเอกสารสิทธิที่ดินทำกินให้กับประชาชน และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องในคู่กรณีปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนในแต่ละพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานคู่กรณีปัญหาที่ดินทำกินกับประชาชน ให้ความร่วมมือในการนำนโยบาย หรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินระหว่างประชาชนกับหน่วยงาน

คู่กรณีในพื้นที่นั้นๆ นำไปสู่การปฏิบัติที่สร้างความพึงพอใจกันทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งนี้นโยบายหรือแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนนั้น ได้มาตามแนวความคิดผสมผสาน (hybrid theories) ระหว่างประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับหน่วยงานคู่กรณี และบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระหว่างประชาชนกับหน่วยงานคู่กรณีปัญหาที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ได้ร่วมกันคิด ร่วมกันยกร่างนโยบายหรือแนวทางแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินร่วมกันขึ้นและเป็นที่พึงพอใจของคู่กรณีปัญหาที่ดินทำกินของพื้นที่นั้นๆ

7. การนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินไปสู่การปฏิบัติ คือ การนำแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนไปสู่การปฏิบัติที่สัมฤทธิ์ผลหรือประสบผลสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จยืดเยื้อยาวนาน ในแต่ละพื้นที่ปัญหาที่ดินทำกินไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องซึ่งจะแสดงเนื้อหาให้เห็นความสัมพันธ์ของตัวแบบพันธมิตรทางการเมืองได้ ดังนี้

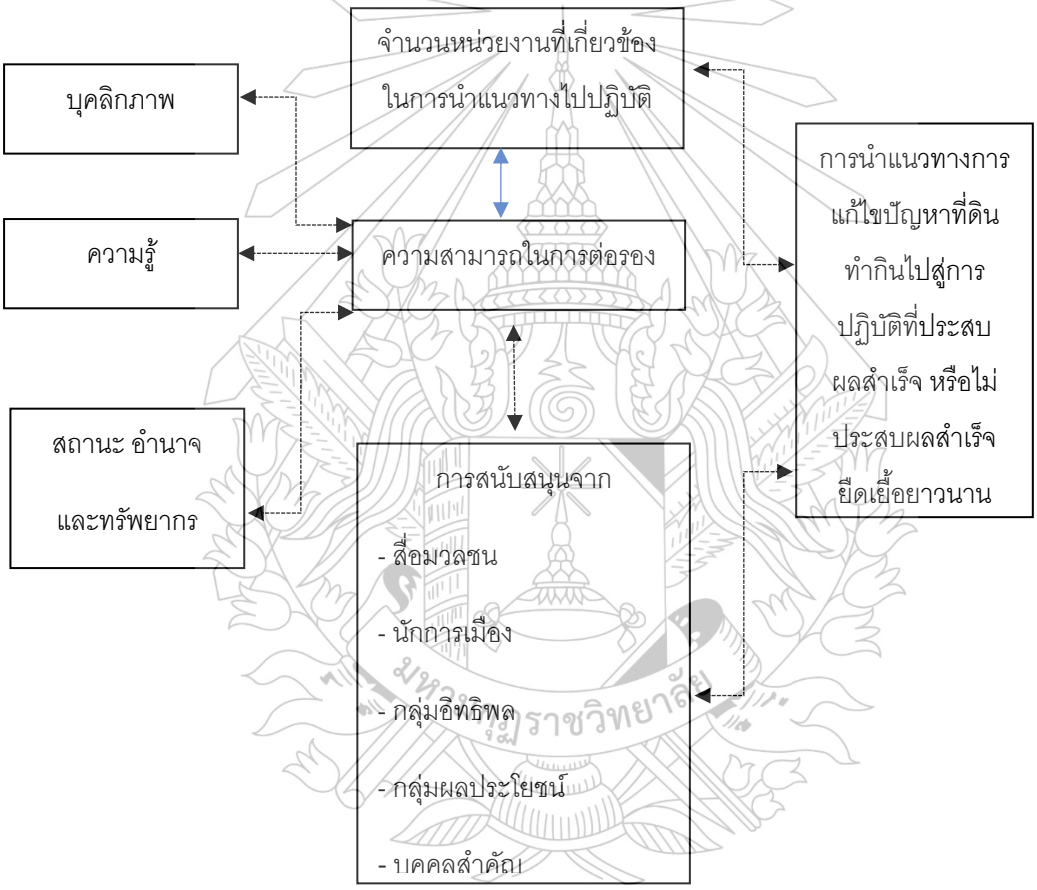

ภาพที่ 2.1 ตัวแบบพันธมิตรทางการเมือง

ที่มา: ปรับปรุงจากการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ มุมมองในทัศนะทางรัฐศาสตร์การเมืองและรัฐประศาสนศาสตร์ การบริหาร และกรณีศึกษาของไทย (หน้า 374), โดยจุมพล หนิมพานิช, 2554,กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะนำองค์ประกอบย่อยภายใต้ตัวแบบพันธมิตรทางการเมืองคือความสามารถในการเจรจาต่อรองคือบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถสถานะ อำนาจและทรัพยากรของหน่วยงานของแนวความคิดการเมืองภาคประชาชนในกระบวนการนโยบายนี้ ไปเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวความคิดของการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความสามารถในการเจรจาต่อรองที่ประสบความสำเร็จหรือไม่ประสบความสำเร็จใน การเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในครั้งนี้

2.1.4 แนวคิดพลเมืองและการเสริมสร้างพลังพลเมือง

2.1.4.1 แนวคิดพลเมืองและการเสริมสร้างพลังพลเมือง

คำว่า“พลเมือง (civic)” และ “ความเป็นพลเมือง (citizenship)” เป็นคำที่มีวิวัฒนาการมีพร้อมกับคำว่า“ประชาธิปไตย” ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองผ่านความแตกต่างของความหมายในแต่ละยุคสมัยเช่นเดียวกับความเป็นประชาธิปไตยที่เป็นและไม่เป็นประชาธิปไตยในแต่ละช่วงเวลาในแต่ละบริบทสังคมดังเช่นความเป็นพลเมืองในนครรัฐ (city-state) กรีกโบราณมีความหมายเพียงสมาชิกในสังคมที่เป็นชายเป็นเสรีต่อตนเองดังนั้นพลเมืองแห่งกรีกโบราณจะไม่นับรวมทาสและไม่นับรวมผู้หญิงและเด็กดังนั้นพลเมืองจึงเป็นพลเมืองที่มีส่วนที่ไม่นับรวม (uncounted) ไว้ในนครรัฐจะมีพลเมืองเพียงส่วนเดียวที่เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและได้รับสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมในสายตาของกฎหมายจุดกำเนิดของพลเมืองและความเป็นพลเมืองดังกล่าวทำให้ “ประชา(demo)” ในประชาธิปไตยจึงเป็นนัยยะของคนเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น

ในยุคสมัยของอริสโตเติลสมาชิกสังคมหรือพลเมืองในขณะนั้นได้พยายามนับรวม (counted) ผู้คนกลุ่มอื่นๆ เข้าเป็นส่วนในสังคมการเมือง ปรากฏในความพยายามพัฒนาระบบการปกครองให้เกิดความเท่าเทียมในทางกฎหมาย ความยุติธรรม ในช่วงเวลาดังกล่าวความเป็นพลเมืองมีความหมายขยายรวมไปถึงผู้คนในพื้นที่ที่อาณาจักรโรมันขยายไปถึงด้วย นั่นคือการเพิ่มจำนวนของผู้ที่เป็นพลเมืองของอาณาจักร กฎหมายของโรมันจะบังคับใช้กับผู้คนเหล่านั้นและได้รวมเอาผู้คนชั้นต่ำ (plebeians) เข้าไว้ในความหมายนั้นด้วย กระนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวการมีส่วนในการปกครอง ยังคงยึดโยงอยู่กับกลุ่มชนชั้นกลางเท่านั้น พวกช่างฝีมือ (artisan) คงเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้ถูกนับเข้ามีส่วนในการปกครองด้วยเหตุผลว่าผู้คนเหล่านั้นไม่มีเวลาในการเข้าร่วมทางการเมือง ยุคดังกล่าวพลเมืองจึงมีความหมายของกฎหมายการบังคับใช้กฎหมาย การมีสถานภาพทางกฎหมายและความเป็นพลเมืองจึงความหมายเปลี่ยนไปสัมพันธ์กับกฎหมายมากขึ้น

ในยุคกลาง แนวคิดความเป็นพลเมืองถูกเบียดบังจากแนวคิดความจงรักภักดีต่อมูลนายในระบบฟิวดัล (feudalism) เหลือเพียงบางกรณีในประเทศเยอรมัน ซึ่งมีคนชนชั้นกลาง (bourgeoisie) ที่เป็นพ่อค้าและมีฐานะ อ้างความเป็นพลเมืองของเมืองเพื่อป้องกันการถูกละเมิดจาก

เมืองอื่น ในยุคฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม (Renaissance) แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง การกลับมาฟื้นฟูของประชาธิปไตยในยุคนี้ผลจากความคิดเรื่องสิทธิ เสรีภาพของนักคิดนักปรัชญาการเมืองแห่งยุคสมัย Jean-Jacques Rousseau (ค.ศ.1712-1778) ผนวกแนวคิดสาธารณรัฐนิยมคลาสสิค เข้ากับแนวคิดสัญญานิยมสมัยใหม่ (พฤทธิสาณ ชุมพล.2551, หน้า 25) โดยเสนอว่าพลเมืองคือปัจเจกผู้มีเสรีภาพและความเป็นตัวของตัวเอง ผู้ซึ่งมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกฎเกณฑ์ที่บังคับให้ทุกคนทำตาม เป็นการเชื่อมโยงปัจเจกชนเข้ากับชุมชนทางการเมืองของสาธารณะรัฐ ที่ซึ่งพลเมืองปกครองตนเองวิวัฒนาการทางความคิดของความเสมอภาคเท่าเทียมได้เป็นฐานคิดของการปฏิวัติฝรั่งเศส (French revolution) ใน ค.ศ.1789 และ การปฏิวัติอเมริกา (American revolution) แนวคิดความเป็นพลเมืองกับความเป็นประชาธิปไตยจึงผูกโยงเข้าด้วยกันอย่างมีนัยยะสำคัญ และเมื่อกระแสการปกครองปกครองแบบประชาธิปไตยกลายเป็นกระแสหลักของโลก การเกิดขึ้นของประเทศประชาธิปไตยใหม่ในยุโรปตะวันออกหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตประชาธิปไตย และความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นประเด็นที่ได้รับการความสนใจพัฒนาความคิดและหาทางอธิบายโดยฐานคิดของสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคเท่าเทียมเป็นรากฐานความคิด

ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงการพัฒนาของโลกเสรี ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม แนวคิดเกี่ยวกับพลเมืองผู้เข้มแข็งแบบสาธารณรัฐนิยมถูกแทนที่โดยแนวความคิดความเป็นพลเมืองที่เชื่อมโยงกับสิทธิตามธรรมชาติ (Natural rights) โดยนักเสรีนิยมมองว่า การมีจิตสาธารณะ การกระทำการสิ่งใดเพื่อส่วนรวม การมีส่วนร่วมทางการเมืองในชุมชนของผู้ที่เท่าเทียมกันเป็นสิ่งที่ล้าสมัย ความเป็นพลเมืองจึงถูกลดทอนลงเหลือเพียงสถานภาพทางกฎหมายของปัจเจกชนผู้มีสิทธิต่าง ๆ ซึ่งรัฐมีหน้าที่ปกป้อง T.H. Marshall (1893-1981) ได้วิเคราะห์และเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองแห่งโลกประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยไว้ว่า ในระยะแรกของการพัฒนาความเป็นพลเมืองคือ ในศตวรรษที่ 18 เป็นระยะของการก่อตัวของสิทธิเสรีภาพที่จำเป็นต่อปัจเจก ได้แก่สิทธิในทรัพย์สิน เสรีภาพส่วนบุคคล และสิทธิในความยุติธรรมในศตวรรษ19ความเป็นพลเมืองขยายความไปสู่การมีสิทธิในการมีส่วนร่วมและบริหารจัดการอำนาจทางการเมือง ผ่านการเลือกตั้ง และในระยะที่3พลเมืองจะมีความหมายคือการเป็นพลเมืองของสังคม (Social Citizenship) คือ ความเป็นพลเมืองไม่เพียงการรวมเอาสิทธิด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจแต่หมายถึงการมีสิทธิของการแบ่งปันสิทธิทางสังคมต่างโดยสมบูรณ์และเท่าเทียมเพื่อการมีชีวิตอยู่ในอารยธรรมที่เป็นมาตรฐาน หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง พลเมืองที่รัฐต้องมีหน้าที่ให้ได้รับสิทธิทุกอย่างในสังคม (Steenbergen, Bart Van.1994, p. 90)

ศตวรรษที่ 20 ผลพวงจากวิวัฒนาการจากสิทธิพลเมืองสู่สิทธิทางการเมืองและสู่สิทธิทางสังคมส่งผลให้ความหลากหลายแตกต่าง ได้รับสิทธิในการเป็นพลเมืองมากขึ้น ทั้งตามปฏิญญา

สากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) แห่งสหประชาชาติและปรากฏการณ์สำคัญความงอกงามของระบอบเสรีประชาธิปไตย (Liberal democracy) หลังยุคสงครามเย็น

พัฒนาการความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเสรีดังกล่าว ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคเป็นหลักการ ดังนั้นจึงสรุปความหมายของพลเมืองที่เกิดขึ้นตอบสนองต่อการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นการปกครองที่มิใช่เป็นของนักการเมืองหรือข้าราชการผู้มีอำนาจปกครองขณะที่ประชาชนเฝ้ามอง วิพากษ์วิจารณ์ ร้องขอหรือกดดันเอาประโยชน์จากรัฐเท่านั้น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2543, หน้า 32) ดังนั้นความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงหมายถึง การเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง โดยมีสิทธิและหน้าที่ ซึ่งมากับความเป็นการเมือง ซึ่งมีความหมายที่เน้นเรื่องสิทธิที่หมายถึง สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองสิทธิของการเป็นเจ้าของอำนาจปกครองตามหลักการประชาธิปไตย ดังที่ Havens กล่าวไว้ในพฤทธิสาณ ชุมพล (2551) ว่าสิทธิต่าง ๆ ของพลเมือง จะกระทำร่วมกับหน้าที่ตามกฎหมาย และที่สำคัญหากไม่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแข็งขันแล้วความเป็นพลเมืองจะไร้ความหมายเช่นเดียวกับ บาร์เบอร์ที่อ้างไว้ใน วิชัย ตันศิริ (2547) ที่กล่าวว่า พลเมืองต้องมีบทบาททางการเมืองมากกว่าการเลือกตั้งการลงคะแนนเสียงเพียงอย่างเดียวทำให้ประชาชนเป็นฝ่ายรับ และไม่มีบทบาทในการกำหนดชีวิตตนเอง เช่นเดียวกับ วันชัย ตันศิริ (2547, หน้า 32) กล่าวไว้ว่า พลเมืองต้องไม่เฉื่อยชา ต้องรุกและต้องการเข้ามีส่วนร่วม และสามารถทำการต่าง ๆ แทนรัฐได้ และต้องตระหนักว่าตนมีสิทธิมีเสียงที่จะมีส่วนร่วมในบ้านเมือง

แนวคิดพลเมืองที่เข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง เข้ามามีบทบาททางการเมืองให้มากกว่าแค่การเลือกตั้งสามารถกำหนดชีวิตตนเองนั้นพลเมืองต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นพลเมืองมีลักษณะที่ตอบสนองต่อระบอบการปกครองโดย บุญทัน ดอกไธสง (2552) ได้เสนอให้พัฒนาพลเมืองให้มีส่วนร่วม ให้สามารถตัดสินใจเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดต่อชีวิต และมีให้อำนาจในการตรวจสอบผู้กำหนดนโยบายเป็นลักษณะการมีส่วนร่วมในเชิงสถาบันที่ยึดหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) และ การมีส่วนร่วมเชิงวัฒนธรรมชุมชน (Cultural Community) ที่นำเอากระบวนการเรียนรู้วิถีประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นจริงในระดับชุมชนเป็นแนวทางในการส่งเสริมซึ่งสอดคล้องกับเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2556) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชนจะช่วยให้เห็นมิติของการร่วมกันคิดร่วมกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ทำให้เกิดการเมืองเพื่อให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเองได้ไม่หวังพึ่งคนอื่นโดยเฉพาะไม่หวังพึ่งนักการเมืองและผู้มีอิทธิพล วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของระบบราชการได้ปลุกเร้าให้คนเกิดการตื่นตัว เกิดสำนึกรักในความเป็นชุมชน

เพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองมีเป้าหมายที่บูรณาการข้อเสนอดังกล่าวสำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง มีงานศึกษคุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่จำแนกพลเมืองเป็น 2 ประเภทคือ

พลเมืองผู้ตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะพลเมือง(concerned citizen) และพลเมืองผู้กระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมกับชุมชนและส่วนรวม (active citizen) โดยมีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองทั้ง 8 ด้าน คือ

มีความสนใจความเป็นไปของบ้านเมือง (interested citizen) มีความรู้ความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยรู้ความสามารถของตนเองในฐานะสมาชิกของสังคมการเมืองมีความตระหนักในประโยชน์ส่วนรวมของสังคม (civic awareness) มีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติตนในการมีส่วนร่วมต่อสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมีความกระตือรือร้นโดยร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมต่าง ๆ (collective-action) ทั้งเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและสังคม (Civic Participation) และประโยชน์ด้านการเมือง (Political Participation)

2.1.4.2 การเสริมสร้างพลังพลเมือง

การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นแนวคิดที่เป็นได้ทั้งกระบวนการ และผลลัพธ์และมีความซับซ้อนกว้างขวาง ตามความหมายที่แตกต่างไปตามกลุ่มบุคคล และบริบทที่แตกต่างกัน (จงจิต เลิศวิบูลย์มงคล, 2547) (นิตยา เพ็ญศิรินภา, 2545) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

Rappaport's (1984) อธิบายไว้ว่า การเสริมพลังเป็นกระบวนการ เป็นกลไกที่ผู้คนองค์กรและชุมชนได้รับความเชี่ยวชาญในชีวิตของพวกเขา แสดงออกผ่านการลงมือกระทำ

Zimmerman (1996) ให้ความหมายว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจคือการส่งเสริมโอกาสในการเรียนรู้ทักษะ และพัฒนาความรู้สึกถึงความสามารถในการควบคุมผลของปัญหาที่มีต่อการดำรงชีวิต

Gibson (2000) ให้ความหมายว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นกระบวนการทางสังคมที่ให้การยอมรับและส่งเสริม พัฒนาความสามารถให้บุคคลสามารถแสวงหาวิธีการให้บรรลุความต้องการและแก้ปัญหาของตนเอง รวมถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นมาใช้ในการควบคุมความเป็นอยู่หรือชีวิตตน

อวยพร ตันมุขยกุล (2540) ได้สรุปความหมายของการเสริมสร้างพลังอำนาจว่า เป็นกระบวนการที่เสริมสร้างให้บุคคล มีพลังอำนาจในการควบคุมชีวิตของตนเอง เป็นกระบวนทางทางสังคมที่แสดงถึงการยอมรับ การส่งเสริมการช่วยเหลือชี้แนะให้บุคคลเกิดความสามารถที่จะดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง แก้ปัญหาของตนเอง และให้ทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อเกิดความรู้สึกสามารถควบคุมชีวิตตนเองได้

นิตยา เพ็ญศิรินภา (2545) ให้ความหมายการเสริมพลังอำนาจ (empowerment) ในระดับบุคคลและการทำงานร่วมกันว่า

1. การที่บุคคลรู้ว่าตนมีความสามารถตัดสินใจ ควบคุมหรือกำหนดชีวิตของตนได้ ซึ่งจะส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมการมีส่วนร่วมมีแรงจูงใจ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2. กรณีที่เป็นการทำงานร่วมกัน จะเป็นทีมงานที่สามารถควบคุมตนเองได้มีการบริหารทีมกันเอง มีการตัดสินใจร่วมกันในการกำหนดเป้าหมายและวิธีการบรรลุเป้าหมาย มีการผลัดเปลี่ยนการเป็นผู้นำสมาชิกมีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและปรับปรุงการทำงานอย่างต่อเนื่อง

การเสริมพลังจึงเป็นชุดของมาตรการที่ออกแบบมาเพื่อเพิ่มระดับการพึ่งพาตนเองและการตัดสินใจด้วยตนเองประโยชน์ของตนและชุมชนเป็นการรับผิดชอบและตัดสินใจด้วยตนเองดำเนินการตามอำนาจของตนเอง เป็นกระบวนการของความเข้มแข็งและมั่นใจมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการควบคุมชีวิตและเรียกร้องสิทธิของตนเอง

การเพิ่มขีดความสามารถในการกระทำของพลเมือง จึงหมายถึงทั้งกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองและการสนับสนุนอย่างมืออาชีพของผู้คนซึ่งทำให้พวกเขาสามารถเอาชนะความรู้สึกไร้อำนาจและขาดอิทธิพลและรับรู้และใช้ทรัพยากรและเป็นกระบวนการในการได้รับโอกาสขั้นพื้นฐานการเสริมพลัง ยังรวมถึงการส่งเสริมและพัฒนาทักษะในการพึ่งพาตนเองโดยมุ่งเน้นที่การขจัดความจำเป็นในการขอความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือจากการกุศล

มุมมองของการเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชน การเสริมสร้างพลังพลเมือง หมายถึง โอกาสและความสามารถในการเข้าถึงที่จัดสรรกระจายอยู่ในชุมชนโดยผู้นำและตัวแทนของพวกเขาไม่ว่าจะอยู่ในสนามหรือพื้นที่สังคมใด ทั้งนี้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถที่มีคุณค่าต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการตัดสินใจของชุมชน แต่อาจมองได้ในความรู้ และแง่มุมอื่น ๆที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตประจำวันของพวกเขา

จากการทบทวนวรรณกรรมพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยและการเสริมพลังพลเมือง สรุปความเป็นพลเมืองที่เป็นเป้าหมายในกระบวนการเสริมพลังของสภาพลเมือง ดังนี้ 1. พลเมือง ที่กระตือรือร้นเข้ามีส่วนร่วม (active citizen) เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาส่วนรวม 2.มีความมั่นใจในอำนาจของตนเองในฐานะพลเมืองเพื่อกำหนดชีวิตตนเอง (self-efficacy) และ 3.สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของส่วนรวม

2.1.5 การเสริมสร้างพลังพลเมืองกับชุมชนเข้มแข็ง

งานศึกษาการเสริมพลังพลเมือง มีความใกล้เคียงกับงานส่งเสริมหรือพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

คีธ ฟอล์ค (Keith Faulks,2000) กล่าวว่า ภายใต้สำนักคิดทางสังคมวิทยาการเมืองอย่างแนวคิดแบบ พฤติกรรมนิยม และพหุนิยม ต่างเชื่อกันว่า ระบบการเมืองการปกครองจะมีเสถียรภาพได้จำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของประชาสังคมที่เข้มแข็ง มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นของสมาชิกชุมชน ซึ่งความหมายนี้ ประชาสังคมไม่ได้ขึ้นกับอยู่กับรัฐที่เป็นผู้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายและกรอบการเมืองที่ถูกกำหนดโดยรัฐ แต่ขึ้นกับความโน้มเอียง (orientations) ทัศนคติ

(attitudes) และเป้าหมาย (goals) ของพลเมืองที่จะดำเนินกันเอง ซึ่งเป็นชุดทัศนคติและความเชื่อทางการเมืองของผู้คนร่วมกันลักษณะของความเป็นพลเมือง และความเชื่อถือต่อระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนภายในประชาสังคมเอง

มาร์เซลโล่ บาเคโร่ (Marcello Baquero,2004) เห็นว่าประชาสังคมยังต้องการคนที่มีคุณธรรมแบบพลเมือง หรือคุณธรรมเพื่อส่วนรวม (civic virtues) ที่สนใจในประเด็นปัญหาของสาธารณะเรื่องราวทาง การเมืองสนใจการเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันอย่างมีน้ำใจกว้างและรู้จักการให้อภัยกันและกัน (relations of reciprocal tolerance) บนพื้นฐานของความร่วมมือและสมานฉันท์ระหว่างกันของบุคคลซึ่งแนวคิดของ Baquero นี้ช่วยให้เข้าใจในเรื่องประชาสังคมในทางปฏิบัติมากขึ้นนอกเหนือไปจากความหมายของ “ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ” ที่สายเสรีนิยมกล่าวถึงกันทั่วไปและการรวมตัวของประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งนี้ช่วยให้ประชาธิปไตยมีเสถียรภาพได้

ปาริชาติ วลัยเสถียรกล่าวถึงหลักการพัฒนาชุมชนไว้อีก 3 หลัก (ปาริชาติ วลัยเสถียร ,2532, อ้างถึงใน ณรัชช์อร ศรีทอง, 2558, หน้า 42) คือ หลักการสมดุลของการพัฒนาในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมในลักษณะองค์รวม (holistic approach) หลักการพึ่งตนเองประชาชนในชุมชนต้องมีอิสระในการคิด ตัดสินใจและปฏิบัติโดยใช้ภูมิปัญญาของตนเองและใช้ทรัพยากรในชุมชนให้ได้มากที่สุด ซึ่งเมื่อชุมชนได้เรียนรู้ และปฏิบัติมากขึ้นจะเกิดความเชื่อมั่น และความรู้สึกที่จะพึ่งตนเองสูงขึ้นบนพื้นฐานของความเสมอภาค มีอำนาจต่อรอง มีสิทธิมีเสียง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) และหลักความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นเพราะแต่ละท้องถิ่นมีขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของตนเอง การดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนจึงควรสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ดีงามของประชาชนในชุมชนและเพื่อพัฒนาชุมชนปาริชาติ (ปาริชาติ วลัยเสถียร,2543) เสนอหลักการที่สำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ไว้คือ

1. การมีส่วนร่วม และกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชนต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนอย่างเต็มกำลัง ในทุกขั้นตอนของการทำงาน
2. การเรียนรู้และกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้
3. การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำชุมชน ด้วยการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้นำชุมชน
4. การสร้างทีมงานและเครือข่าย เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน
5. การติดตามและประเมินผลในงานพัฒนา

ซึ่งกระบวนการความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้หลักการสำคัญเป็นกระบวนการส่งเสริมสมาชิกชุมชนให้เรียนรู้ความเป็นพลเมืองผ่านการปฏิบัติได้ตลอดเวลา คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตภาคใต้ (2546, หน้า 60) กล่าวว่าชุมชนเข้มแข็งจะมีลักษณะสมาชิกของชุมชน ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. พร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน

3. มีพลวัตรหรือมีกระบวนการของชุมชนที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

4. ผู้นำจะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดมีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะได้รับการตรวจสอบ

5. สมาชิกมีการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

6. สมาชิกร่วมทำแผนการพัฒนาทุกๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิก และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพียงเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

นภาภรณ์ หะวานนท์ และ คณะ (2550, หน้า147 และ 150) กล่าวถึง ชุมชนที่เข้มแข็งต้องสามารถจัดการสังคมของชุมชนให้ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีศักยภาพใช้กลไกที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการปัญหาและมีส่วนร่วมกันในการแก้ไขปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ ซึ่งนภาภรณ์ และคณะเสนอตัวชี้วัดไว้ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งภายนอก

2. ตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่น

3. ความสำเร็จของการแก้ไขปัญหาคือการส่งผ่านปัญหาสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4. โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ

4.1 ผู้นำ คือ การมีผู้นำที่ชุมชนมีความศรัทธา มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำ มีการยอมรับนับถือผู้นำ ผู้นำมีใจเปิดกว้าง

4.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน คือมีความกลมเกลียว มีสวัสดิการสังคมของชุมชน มีความร่วมมือคัดค้านโครงการที่ไม่มีประโยชน์ และ มีการช่วยเหลือกันทางด้านแรงงาน

5. การเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะโดยสมัครใจของสมาชิกชุมชน

6. มีการตรวจสอบการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ หน่วยงานในชุมชน

7. มีการสร้างกระบวนการเชื่อมโยง ระหว่างชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สำหรับ สนธยา พลศรี (2547) ชุมชนเข้มแข็ง คือชุมชนที่ประกอบด้วยสมาชิก ดังนี้

1. มีจิตสำนึกชุมชน (community consciousness) สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกัน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

2. มีจิตวิญญาณชุมชน (community spirituality) คือ สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชนเสียสละทำงานเพื่อชุมชน หวงแหนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจ มีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดพลังที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข

3. เป็นชุมชนเรียนรู้ (community learning) คือ สมาชิกช่วยเหลือ เรียนรู้ เป็นกลุ่มตื่นตัว รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมการเมืองนอกชุมชน และความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือ เป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

4. มีความเข้มแข็ง คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกผนึกกำลังกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนตนเองได้

6. มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์

จะเห็นว่า ความเป็นชุมชนเข้มแข็งไม่สามารถแยกออกจากสมาชิกชุมชนที่เข้มแข็งพลเมืองจึงไม่อาจแยกออกจากชุมชนในงานศึกษาชุมชน/พัฒนาชุมชนสอดคล้องกับที่ สนธยา พลศรี (2547, หน้า49) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชน ให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนตามแผนและโครงการที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ชุมชนเข้มแข็งคือชุมชนที่พึ่งตนเองได้และมีความสุข คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน รวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่าง ด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน เพื่อประโยชน์สาธารณะ อาจเป็นกลุ่มเล็กกระจัดกระจายแต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร (community organization) และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ (community network) ทำให้เกิดโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งด้วยความสมานฉันท์แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง (civil community) ขึ้น

และมีลักษณะอื่นๆ ที่ส่งเสริมคือการมีผู้นำชุมชน (community leadership) เป็นผู้เชื่อมประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม สมาชิกมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองสังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ เป็นชุมชนสงบสุข ที่เป็นผลสืบเนื่อง

จากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และ เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล่มสลาย

สำหรับ เสกสรรค์ สนวา และคณะ (2560, หน้า 55-63) ได้อธิบายคุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนภายใต้ระบอบประชาธิปไตยว่าคือความเป็นพลเมือง (citizen) ภายใต้รัฐธรรมนูญที่คุณลักษณะ7ประการภายใต้ปัจจัยสนับสนุนของผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นความร่วมมือขององค์กรทุกภาคส่วน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน
2. การมีความรับผิดชอบ
3. การยึดหลักกฎหมาย
4. การเคารพสิทธิตนเองและสิทธิของผู้อื่น
5. หลักความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน
6. หลักการกล้าคิดกล้าตัดสินใจ และ
7. หลักความเสียสละ

ทำให้เห็นความชัดเจน ของความสัมพันธ์ของการส่งเสริมความเป็นพลเมืองกับชุมชนเข้มแข็ง

วชิราภรณ์ สุรธนะสกุล และคณะ (2560, หน้า 1-14.) นำเสนองานวิชาการความเข้มแข็งของชุมชนในประเทศและต่างประเทศและสรุปแนวคิดชุมชนเข้มแข็งในประเทศไทยว่าคือ ชุมชนที่มีเป้าหมายร่วมกัน การมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายความร่วมมือ การเรียนรู้ของชุมชน ทุนภูมิสังคม สมรรถนะชุมชน การบริหารจัดการชุมชนและแนวคิดในต่างประเทศของชุมชนเข้มแข็งในประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และประเทศญี่ปุ่นมีแนวคิดสอดคล้องกันคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ของชุมชน เครือข่ายความร่วมมือ ทุนภูมิสังคม การบริหารจัดการชุมชนและได้สังเคราะห์องค์ประกอบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในประเทศและต่างประเทศไว้ว่าประกอบด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายความร่วมมือ มีเป้าหมายร่วมกันมีการเรียนรู้ของชุมชนมีทุนภูมิสังคม สมรรถนะของชุมชนและ การบริหารจัดการชุมชน

จากการทบทวนแนวคิด หลักการของการเสริมสร้างพลังพลเมืองจากงานวิชาการที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแล้วพบองค์ประกอบ คุณลักษณะหลักการสำคัญของการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในชุมชนเข้มแข็ง และจำแนกหลักการสำคัญในระดับสมาชิกชุมชนหรือบุคคล (individual) และ ระดับชุมชน (collective) ได้ดังนี้

ระดับสมาชิกชุมชนหรือบุคคล (individual) คือ

1. เชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและ พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง

2. มีความเข้มแข็ง พอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งใน ยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ

3. สามารถจัดการตนเองและชุมชนได้ ด้วยการวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผล

4. เข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน ผนึกกำลังร่วมแก้ปัญหา ไม่ต่างคนต่างทำเรียนรู้ ตื่นตัว แลกเปลี่ยนข้อมูลอยู่ในระบบการสื่อสารของชุมชน

5. มีความรับผิดชอบ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ เสียสละยึดหลักกฎหมายเคารพสิทธิตนเองและสิทธิของผู้อื่น ยึดหลักความเสมอภาคและเท่าเทียมกันมีสำนึกเป็นเจ้าของ และหวงแหน

6. มีความเป็นผู้นำที่สามารถ ประสาน ความคิดของสมาชิก ให้โอกาสแสดงความคิดเห็นไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชน ประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชนเพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

ระดับชุมชน (collective) คือ

1. การมีส่วนร่วม การรวมตัวกันในลักษณะหุ้นส่วนเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ

2. มีเป้าหมายและมีทิศทางร่วมกันมุ่งพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3. เป็นการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการชุมชน ในกระบวนการเรียนรู้และตัดสินใจร่วมกันเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชนมีการสร้างผู้นำ สร้างกลุ่มและเสริมสร้างทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆของสมาชิก

4. เป็นกระบวนการจัดองค์กรและกลุ่ม และนำกลวิธีหรือวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้สึก ร่วมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและดำเนินงานโดยทุนสังคม ใช้คนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ สร้างความสัมพันธ์แนวดิ่ง และการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์

5. มีกระบวนการของชุมชนที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้ การสนับสนุนของผู้นำ

6. มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย

7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

หลักการหลายประการสอดคล้องกับการศึกษาในปี 2560 ผลการเรียนรู้กระบวนการในการดำเนินโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองตามหลักการ KRATIB คือ

1. ความรู้-Knowledge กล่าวคือ การทำงานอย่างมีความรู้ ความเข้าใจ และใช้ทักษะในทุกขั้นตอน ความรู้ได้ทำให้การทำงานของพลเมืองที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงาน มีเนื้อหาในการขับเคลื่อน เพิ่มคุณค่าในงานพลเมือง

2. พื้นที่เปิด เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้-Room เป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ตามประสงค์ ดังพื้นที่โรงเรียนพลเมืองที่สามารถแสดงความคิดเห็น หาความรู้ สร้างความร่วมมือ

3. เป้าหมายร่วม-Aim เป็นเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน ตามความต้องการและบริบทของพื้นที่ เป้าหมายสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและมีได้หลายระดับ เช่น เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาประเด็นหนึ่งๆ ร่วมกัน หรือเป้าหมายของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นชุมชนไม่ซื้อสิทธิขายเสียง ร่วมกัน

4. ความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงาน -Trust and Team เพราะความไว้ใจและมั่นในในทีมงานจะนำไปสู่ความสำเร็จ และสร้างความร่วมมือระหว่างการทำงาน มีบทบาทในการทำงานชัดเจน เพื่อดำรงให้กระบวนทำงานร่วมกันมีความต่อเนื่องทั้งที่กลุ่มหรือเครือข่ายทำงานนั้นมีความหลากหลาย ดังที่ปรากฏในเครือข่ายต่าง ๆ

5. พลังในตนเองและในชุมชน และการไม่พึ่งพา -Inside out and Independent ความต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสำนึกในตน หรือความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความเชื่อมั่นในศักยภาพว่าตนและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ คือ สิ่งที่นำพาความมุ่งมั่นยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย แม้ได้มีการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากภายนอกก็ตาม

6. การลงมือทำด้วยตนเอง -By themself and Beyond ในที่นี้ การลงมือทำหรือลงมือปฏิบัติในฐานะพลเมือง เป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) ในที่นี้ การทำการใดๆ ในฐานะพลเมืองกระตือรือร้นเพื่อแก้ปัญหา พัฒนา หรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม (สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง,2560)

จากการทบทวนแนวคิดเสริมสร้างพลังพลเมืองกับชุมชนเข้มแข็งสรุปองค์ประกอบคุณลักษณะและหลักการส่งเสริมพลังพลเมืองของกลุ่ม ชุมชน หรือการรวมตัวเพื่อเสริมสร้างพลังพลเมือง ได้มิติกระบวนการทำงาน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมและให้ทุกคนเข้าร่วม (Inclusion/participation)
2. การสนับสนุนด้านความรู้และข้อมูลข่าวสาร (Knowledge / Information)
3. การมีบทบาทหน้าที่และระบบในการสนับสนุนอย่างเหมาะสม (System / function)
4. ความร่วมมือและการบูรณาการ (Collaboration/Integration)

5. การเรียนรู้แบบองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม

ประชาสังคม : คำความคิด และความหมายคำว่า “ประชาสังคม” มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society มีผู้ใช้คำภาษาไทยเทียบเคียงกันหลายคำ อาทิ “สังคมประชาธรรม” (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) “สังคมราษฎร์” (เสน่ห์ จามริก) “วีถีประชา” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช ใช้คำนี้โดยมีนัยยะของคำว่า Civic movement) “อารยสังคม” (อเนก เหล่าธรรมทัศน์) และ”สังคมเข้มแข็ง”(ธีรยุทธ บุญมี) เป็นต้น ทั้งนี้นักคิดสำคัญ ๆ ของสังคมไทยได้อธิบายขยายความคำว่า“ประชาสังคม”หรือ Civil Society นี้ ในบริบทเงื่อนไขและการให้น้ำหนักที่แตกต่างกันพอรวบรวมในเบื้องต้นได้ดังนี้

ประเวศ วะสี ถือนับเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจุดประกายการคิดถกเถียงในเรื่อง “ประชาสังคม” ให้มีความเข้มข้นอย่างมากในช่วงระยะ 5-6 ปี ที่ผ่านมาโดยผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญ คือ “สังคมสมานุภาพและวิชชา” โดยในงานเขียนดังกล่าวประกอบกับบทความย่อย ๆ และการแสดงปาฐกถาและการอภิปรายในที่ต่าง ๆ พอประมวลเป็นความคิดรวบยอดได้ว่าในสภาพของสังคมไทยปัจจุบันภาคส่วนหลัก (Sectors) ของสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมาก คือภาครัฐหรือ “รัฐฐานุภาพ” และภาคธุรกิจเอกชนหรือ“ธนานุภาพ”ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลทำให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล้าหลังในการพัฒนาของฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคมซึ่งเรียกว่า “สังคมานุภาพ” ดังนั้น การนำเสนอแนวคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี จึงมุ่งไปที่การทำอย่างไรที่จะเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลภาพทางสังคมขึ้นที่เรียกว่าเป็น “สังคมสมานุภาพ” โดยนัยยะนี้ ประเวศ วะสี เชื่อว่าจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community Strengthening) (ประเวศ วะสี,2536) จนเกิดคำขยายความตามมาอาทิ ชุมชนเข้มแข็งความเป็นชุมชน เป็นต้น ดังการให้ความหมายของการเป็น “ชุมชน” ในที่นี้ว่าหมายถึง “การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกันมีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่องมีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกันมีความเอื้ออาทรต่อกันมีความรักมีมิตรภาพมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม” (ประเวศ วะสี,2539) ซึ่งโดยนัยยะนี้ ประชาสังคมที่เข้มแข็งต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย

มีข้อพึงสังเกตสำคัญต่อเรื่องการเกื้อหนุนภาคสังคม ที่เสนอแนวคิดในเชิงกลยุทธ์ที่ว่าด้วย “ความร่วมมือเบญจภาคี” (ต่อมาใช้คำว่า“พหุภาคี”) โดยมองว่าชุมชนในปัจจุบันอ่อนแอมาก การที่จะทำให้ชุมชน มีความเข้มแข็งได้นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย “สังคมสมานุภาพ” จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยกระบวนการถักทอความรักของคนในสังคม ของคนในชุมชน ถักทอทั้งแนวดิ่ง อันหมายถึง โครงสร้างอำนาจที่เป็น ทางการและแนวนอนซึ่ง หมายถึงพันธมิตร/เพื่อน/เครือข่ายเข้าหากัน ซึ่งหากพิจารณา

จากประเด็นนี้ การให้ความหมายหรือความสำคัญของ “ประชาสังคม” ของ ประเวศ วะสี นั้น มิได้กล่าวถึง “การปฏิเสธรัฐ” หรือ State Disobedience แต่อย่างใด

ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ความสนใจกับเรื่อง “ประชาสังคม” อย่างมากเช่นเดียวกัน ธีรยุทธ มองว่าการแก้ปัญหาพื้นฐานทางสังคมนั้นควรให้ความสำคัญกับ “พลังที่สาม” หรือพลังของสังคม หากแม้นว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็งนักธุรกิจนักวิชาชีพนักศึกษาปัญญาชนชาวบ้านสามารถร่วมแรงร่วมใจกันผลักดันสังคมปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นพื้นฐานก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ทั้งนี้สังคมที่เข้มแข็ง ในความหมายของ ธีรยุทธ บุญมี นั้น จะเน้นที่ลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนทุกวิชาชีพทุกระดับรายได้ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งโดยนัยยะนี้จะมีความแตกต่างจากแนวคิด “ประชาชนเป็นส่วนใหญ่” หรือ “อำนาจของประชาชน” ดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองในอดีตเป็นอย่างมาก (ธีรยุทธ บุญมี,2536)

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540) ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” หรือ “อารยสังคม” ที่ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคม เน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคมมากกว่าการดูที่ความแตกต่างหรือ ความแตกแยกภายใน อย่างไรก็ตามมุมมองของ ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของ “คนชั้นกลาง” “การมีส่วนร่วม” “ความผูกพัน”และ“สำนึกของความเป็นพลเมือง”กล่าวคือ “ประชาสังคม” โดยนัยยะนี้มิได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้นแต่กิน ความรวมไปถึงคนชั้นกลางภาคเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็น แบบคุ้นหน้า (face to face relationship) แต่เป็นความผูกพัน (bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วมและด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง หรือ Citizenship นั่นเอง

นอกจากนี้ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ยังได้ตั้งข้อสังเกตที่สำคัญถึงรากฐานของคนไทยและสังคมไทยว่าคนไทยส่วนมากยังมีระบบวิธีคิดว่าตนเองเป็นไพร่ (Client) หรือคิดแบบไพร่ ที่จะต้องมีมูลนายที่ดี โหยหาคนดีจึงมักขาดสำนึกของความเป็นพลเมืองและมองปัญหาในเชิงโครงสร้างไม่ออก อย่างไรก็ตาม ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสำคัญต่อการผลักดันให้เรื่อง “ประชาสังคม” กลายเป็นแนวคิดในเชิงอุดมการณ์ทางสงคม “ผมขอเสนอให้เรื่อง Civil Society เป็นเรื่องของอุดมการณ์จะต้องมีคำขึ้นมาก่อนไม่มีคำก็ไม่มีความคิดไม่มีความคิดก็ไม่มีอุดมการณ์เพราะฉะนั้นคำว่า Civil Society ต้องสร้างให้เป็น Concept อย่างเช่นวัฒนธรรมชุมชน จึงจะเห็นมีพลังมีประโยชน์” (อเนก เหล่าธรรมทัศน์ : 2539)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช เป็นนักคิดอีกที่กล่าวถึง “ประชาสังคม” โดยเน้นที่การปรับใช้ในบริบทของสังคมไทยค่อนข้างมาก โดยที่ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช มองว่า “ประชาสังคม” หมายถึงทุกๆ ส่วนของสังคมโดยรวมถึงภาครัฐภาคประชาชนด้วยถือว่าทั้งหมดเป็น Civil Society ซึ่งแตกต่างจากความหมายแบบตะวันตกที่แยกออกมาจากภาครัฐหรือนอกภาครัฐแต่หมายถึงทุกฝ่ายเข้ามาเป็น

partnership กัน (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2539 ก) โดยนัยยะนี้ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความสำคัญกับ Civic movement หรือ “วิถีประชา” ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง ดังข้อเสนอที่สำคัญในเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาในช่วงของการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 คือ Area-Function-Participation–AFP กล่าวคือ จะต้องเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่ (ย่อยๆ) ซึ่งในที่นี้อาจเป็นพื้นที่จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจเช่นเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เป็นต้น (ชัยอนันต์ สมุทวณิช : 2539)

ชูชัย ศุภวงศ์ ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ที่กว้างขวางและผนวกเอาแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นมาผสมผสานกันอย่างกลมกลืนกับบริบทของสังคมไทยว่า หมายถึง “การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนยากแก่การแก้ไขมีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic consciousness) ร่วมกันมารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐภาคธุรกิจเอกชนหรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งนี้ด้วยความรักความสมานฉันท์ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network)” (ชูชัย ศุภวงศ์ : 2540)

ทั้งนี้ ชูชัย ศุภวงศ์ ยังได้เสนออีกว่าปัจจุบันขบวนการประชาสังคมของไทยได้มีพัฒนาการและความเข้มแข็งเชื่อมโยงเครือข่ายกันมากพอสมควรโดยเฉพาะเครือข่ายของชาวบ้านและเครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ที่กำลังมีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อการแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ของสังคม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมปัญหาเอดส์ปัญหาสาธารณสุขการทำเกษตรทางเลือก เป็นต้น อย่างไรก็ดี นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ ได้ตั้งข้อสังเกตที่สำคัญไว้ว่าในเงื่อนไขของสังคมไทยปัจจุบันยังคงมีกระแสเหนี่ยวรั้งที่จะฉุดมิให้กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของสังคมเติบโตขึ้นอันได้แก่ ระบบพรรคการเมืองรัฐไทยและระบบราชการระบบการศึกษาความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งและสื่อมวลชนที่ขาดอิสระ เป็นต้น (ชูชัย ศุภวงศ์ : 2540)

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม นักคิดนักพัฒนาอาวุโสอีกท่านหนึ่งซึ่งมีบทบาททางความคิดและการเชื่อมโยงภาคีต่าง ๆ ของสังคมเพื่อการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึง “สังคมที่ประชาชนทั่วไปต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัยองค์กรกลไกกระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น” โดยนัยยะของความหลากหลายขององค์กรนี้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กรชมรมสมาคมซึ่งล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้นจึงเป็นเสมือน “สังคม” ของ “ประชา” หรือ Society ของ Civil นั่นเอง อย่างไรก็ดี คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ยังเสนอต่ออีกด้วยว่า “ประชา

สังคม” นั้นเป็นส่วนของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายและก็ไม่ใช่ภาคธุรกิจซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลกำไรเป็นสำคัญ (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม : 2547)

จากตัวอย่างความหมายและแนวคิดข้างต้นจะเห็นถึงความต่างความเหมือนและการวางน้ำหนักในการอธิบายที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ดีจะสังเกตได้ว่าคำอธิบายจากนักคิดนักวิชาการของไทยในข้างต้น เป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนพื้นฐานของสถานการณ์หรือบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย (Contemporary Situation) อีกทั้งยังมีลักษณะของความคาดหวังต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในอนาคตทั้งสิ้นซึ่งที่จริงปรากฏการณ์นี้ก็ไม่ต่างไปจากประเทศในซีกโลกตะวันตกแม้แต่น้อย อย่างไรก็ดีความเคลื่อนไหวเรื่องประชาสังคมในประเทศตะวันตกนั้นก้าวหน้าและเป็นรูปธรรมกว่าในเมืองไทยมากนักอีกทั้งกระแสการรื้อฟื้น “ความเป็นประชาคม” หรือ “ความเป็นชุมชน” ในความหมายใหม่นั้นดูจะเป็นทางออกที่ลงตัวสำหรับสังคมที่มีความพร้อมของ “พลเมือง” จริง ๆ

หากพิจารณาถึงความลึกซึ้งของแนวคิดภายใต้กระแสการสร้างชุมชนดังกล่าว จะพบว่าชุมชนในที่นี้หมายถึงชุมชนแห่งสำนึก (Conscious community) ที่สมาชิกของชุมชนต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นอาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมดังนั้นคำว่า “ประชาคม” หรือ “ชุมชน” จึงอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตั้งแต่บริษัทขนาดเล็กบริษัทหนึ่งถนนสายหนึ่งหมู่บ้านๆ หนึ่ง เมืองๆ หนึ่ง หรือกลุ่มสนใจเรื่องๆ หนึ่ง เป็นต้น ความเป็นชุมชนจึงมีลักษณะเป็นพลวัตที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกันมีความสัมพันธ์และตัดสินใจร่วมกันโดยมีพันธะเชื่อมโยงกับระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และหัวใจสำคัญอันหนึ่งที่จะเป็นเงื่อนไขของการสร้างความเป็นชุมชนที่แข็งแรงก็คือการสื่อสาร (Communication) นั่นเอง กระแสการรื้อฟื้นชุมชนเป็นกระแสที่เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤติที่โครงสร้างของรัฐชาติไม่สามารถเข้ามาจัดการได้ในขณะเดียวกันความเป็นเสรีชนก็อ่อนแอเกินไป ต่อวิกฤติที่สลับซับซ้อนการเกิดขึ้นของชุมชนไม่ใช่การสร้างให้เกิดขึ้น หากแต่เป็นเพราะความจำเป็นที่ต้องเกิดขึ้นทั้งนี้เพื่อเข้ามาเติมเต็มช่องว่างระหว่างรัฐและพลเมือง

2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen, J. M. & Uphoff, N. T., 1981) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมโดยทั่วไปในขั้นตอนการตัดสินใจไม่ได้หมายความวาจะเป็นการตัดสินใจได้เพียงอย่างเดียว ยังใช้ตัดสินใจควบคู่ไปกับขั้นตอนการปฏิบัติการด้วยการตัดสินใจยังเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมการพัฒนาด้วย จะเห็นว่าการตัดสินใจมักจะเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการปฏิบัติ แต่ก็เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย โดยที่ผลประโยชน์

นั้นเป็นผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ก็ยังมีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและการปฏิบัติการกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย โดยมีแนวความคิดว่าการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ทุกขั้นตอนมีความสัมพันธ์ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมที่ขั้นตอนการตัดสินใจเป็นประการสำคัญ ซึ่งในแนวทางการมีส่วนร่วมนั้นมุ่งให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาเป็นผู้ที่มีบทบาทในทุกๆ เรื่องไม่ใช่ว่ากำหนดให้ประชาชนปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิด

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในการบริหารไว้ว่า การมีส่วนร่วมของบุคคลจะก่อให้เกิดการมีส่วนเกี่ยวข้องและการมีส่วนเกี่ยวข้องจะส่งผลให้เกิดความผูกพันต่อหน่วยงานและภารกิจที่ตนเองมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวสารัชช์ (2538) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวมซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาชนบทโดยในการเข้ามาเกี่ยวข้องนี้ ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามและเสียสละทรัพยากรบางอย่างเช่น ความคิดเห็น วัตถุ แรงกาย และเวลา

อรรณพ อุ่นอก (2538) ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า “การมีส่วนร่วม” (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกันนั้นจะต้องมีมากพอที่จะเกิดการริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการ กล่าวคือ จะต้องเป็นการเห็นพ้องต้องกันของคนส่วนใหญ่ที่จะร่วมปฏิบัติการนั้นๆ เหตุผลเบื้องต้นที่คนมาร่วมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่า การปฏิบัติหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยส่วนตัวหรือทำในนามกลุ่มนั้นๆ กระทำผ่านองค์การ ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสในลักษณะการทำงานร่วมกัน มีความต้องการร่วมกัน ทั้งทางด้านการตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมการร่วมกันรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล เพื่อให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินงานตามแผนหรือโครงการที่กำหนดไว้

2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กรเพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้านเกี่ยวกับแนวคิดและการดำเนินงาน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายและการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เกิดความมุ่งมั่นในการสร้าง

ความสำเร็จให้กับองค์กร ซึ่งบุคลากรจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้นและเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร ผลลัพธ์สุดท้ายคือ องค์กรมีคุณภาพ (ประทีป จันทรสิงห์, 2549) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ความสำคัญของการมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม และกระบวนการหรือขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

2.3.2 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วมมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้มากมายดังนี้ ทนงศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ (2540) ให้ความหมายไว้ 3 ประเด็น ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญ ร่วมกับวิทยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนการติดตามการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

2. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเปูาหมายได้รับโอกาสที่จะแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามีแสดงออก ซึ่งสิ่งที่เขาต้องการแสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกซึ้งวิธีแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กะบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

สุรีย์ จันทรมาลี (2541) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่กลุ่มบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ร่วม ความคิด ร่วมแรงร่วมใจ ร่วมทุนทรัพย์ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหาร่วมแสดงความคิดสร้างสรรค์และร่วมพัฒนา

จุฬาภรณ์ โสตะ (2543) กล่าวถึงการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริหารและประสิทธิผลขององค์กรขึ้นอยู่กับการรวมพลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์การนั้นในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเปูาหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิดสติปัญญาก็คือการให้มีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์การนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการหรือปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน (Commitment) ต่อภารกิจและองค์การในที่สุด

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา เป็นการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมค้นปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ

การตดิตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

อรทัย ก๊กผล (2546) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอบรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่ม จนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจ, การรับรู้, การเรียนรู้, การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2547) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนแบ่งในอำนาจการจัดสินใจในระดับต่าง ๆ ของการดำเนินงานในหน่วยงาน เป็นผลให้เกิดสิ่งที่ตกลงใจร่วมกัน

ถวิล บุรีกุล (2548) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมได้เป็นผู้มีความคิดริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจนความเป็นตัวของตัวเอง ที่จะดำเนินการตามที่ริเริ่มนั้น และการมีส่วนร่วมคือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายาม ที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้นๆ โดยกลุ่มที่ดำเนินการและความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ

วันชัย วัฒนศัพท์ (2549) การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้น ไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัวระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนทัศน์ปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วม หรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ, เต็มใจและสบายใจ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ทางความคิด, จิตใจ, อารมณ์และทางกาย การมีส่วนร่วมมีความหมายมากกว่าการเป็นส่วนหนึ่ง (Sense and belonging) การมีส่วนร่วมมีความหมายทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (Quantitative and qualitative) การมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้งมิติด้านความสามารถ เวลา และโอกาสที่จะมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นการกระทำ (Action) จึงมีทั้งผู้กระทำ (The actor) ผู้ถูกกระทำหรือผู้รับผล (The recipient) และสาธารณชน (The public) ผู้เป็นบริบทของการกระทำ

มธุรดา ศรีรัตน์ (2554) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานทั้งด้านการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ ความรับผิดชอบ การวางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจนการประเมินผล โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการบริหารงานในองค์การ

คนึงนิจ อนุโรจน์ (2548) ให้แนวคิดว่า การสร้างความตระหนักในการพัฒนาในเรื่องใดก็ตามนั้น ยิ่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด โอกาสความสำเร็จก็จะสูงขึ้นตามไปด้วย แต่เป็นไปไม่ได้ที่องค์กรขนาดใหญ่จะนำบุคลากรทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาองค์กร แต่การนำผู้บริหารระดับกลางเข้ามามีส่วนร่วมไม่ใช่เรื่องยาก (คนกลุ่มนี้จะเป็นตัวแทนของเราไปสร้างการมีส่วนร่วมในระดับปฏิบัติการต่อไป) การสร้างความตระหนักรู้ต้องเริ่มจากการให้ข้อมูลที่เป็นจริงขององค์กร (นำเขาเข้ามาร่วม SWOT องค์กร) ทุกคนต้องร่วมรับรู้ปัญหาขององค์กรทุกคนร่วมกัน วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน ร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์ (strategic partner) ร่วมกันหาว่าตัวชี้วัดสู่ความสำเร็จร่วมกัน (Key Performance Indicator—KPI) เราจะทำอย่างไร และติดตามประเมินอย่างไร การมีส่วนร่วมเป็นกรนำเขาเข้ามาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าขององค์กร และร่วมกันที่จะนำพาองค์กรสู่เปูาหมายร่วมกัน นั่นคือต้องรวมใจคนขององค์กรให้เป็นหนึ่งเดียวให้ได้ (Engagement) การมีส่วนร่วมจึงเป็นเองที่มีความสำคัญยิ่ง

Batten (อ้างถึงใน พัชรี พงษ์ศิริ, 2541) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่าต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคน ให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนา รวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่ 1) หลักการช่วยตนเอง 2) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม และ 3) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

Richardson Ann (1983) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ผู้นำอนุญาตให้ผู้ตามจำนวนมากที่สุดที่จะมากได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด เป็นต้นว่า การยอมให้ผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และแม้กระทั้งเลือกตั้งผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาด้วย

Koontz &H. Weihrich. (1986) กล่าวว่า การให้มีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วม และการสร้างการยอมรับนับถือ

Putti J.M. (1987) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี 4 ประการ คือ

1) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและความรู้สึก

2) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ

3) เป็นการให้บุคคลรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน

4) เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุล การมีส่วนร่วมที่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป

Davis & Newstrom (1989) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน ที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม หรือเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยทำให้มีความสำเร็จ ซึ่งเป็นเปูาหมายของกลุ่ม หรือเป็นความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) ช่วยเหลือ (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility)

ดังนั้นการมีส่วนร่วมการที่กลุ่มบุคคลมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจและอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมคิด ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแรง ร่วมใจ และร่วมรับผิดชอบ เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่ง ที่ผู้บริหารต้องการ เพราะเมื่อบุคคลได้เข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดความขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมเข้ามามีส่วนร่วมแล้วจะไม่ค่อยเกิดการต่อต้าน รวมทั้งช่วยลดคงวามขัดแย้งและความเครียดจากการทำงาน ทำให้บุคคลได้ร่วมกันพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงาน บุคคลจะรู้สึกพึงพอใจในผลงานที่เกิดขึ้น และเกิดความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง เกิดความมุ่งมั่นในการสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและผูกพันกับองค์กร เพื่อนำไปสู่เปูาหมายขององค์กร และสามารถบรรลุผลสำเร็จตามเปูาหมายที่กำหนดไว้

2.3.3 ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อดิศร วงศ์คงเดช (2539) กล่าวว่าประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ชุมชนได้ประโยชน์ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาสุขภาพดังนี้

1) ชุมชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของตนเอง

2) ชุมชนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองที่มีอยู่ในรูปของความคิด การตัดสินใจและการกระทำได้อย่างเต็มที่

3) เป็นการระดมทรัพยากรมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดชุมชน

4) ชุมชนจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ ทำให้การพัฒนามีความมั่งคงถาวรและประหยัด

5) เป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถ และพลังชุมชนในการพึ่งตนเอง

6) เป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

7) ชุมชนรับผิดชอบและมีอำนาจสูงสุดในการพัฒนาชุมชนตนเอง

8) เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ นับถือ เชื่อใจไว้วางใจ รักและศรัทธาในชุมชนว่ามีความรู้ความสามารถ

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิทธิพื้นฐานอันชอบธรรมของคนทุกคนที่ต้องเคารพให้การยอมรับ และยกย่อง โดยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงออกเกี่ยวกับการปรับปรุงวิถีชีวิตของเขา

2) งานพัฒนาเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับประชาชนเป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องให้คนหมู่มากเหล่านี้มีสิทธิ์มีเสียงในการแสดงออก

3) กลยุทธ์ทั้งหลายในการพัฒนาที่ผ่านมา ยังไม่สามารถส่งผลถึงกลุ่มประชาชนผู้ด้อยโอกาสและยากจน และในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลให้กลุ่มคนผู้ได้เปรียบมีโอกาสมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับกลยุทธ์ในการพัฒนาใหม่ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้น

4) ประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่า มีโครงการจำนวนไม่น้อยที่ประสบความสำเร็จ โดยอาศัยวิธีให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่ม และจัดตั้งองค์กรประชาชน ในขณะเดียวกัน มีตัวอย่างของโครงการการทีล้มเหลวจำนวนมาก อันเนื่องจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นเรื่องของการปฏิบัติการเป็นกลุ่ม หรือของกลุ่ม (Group action) อันเป็นผลมาจากความรู้สึกผูกพันของสมาชิกแต่ละคนที่เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อพิทักษ์ประโยชน์ของเขา และในขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์แก่ส่วนรวมด้วยการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งจำเป็น

6) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาชุมชน ยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าไหร่ ยิ่งแสดงว่าประชาชนจะได้รับประโยชน์จากการพัฒนามากยิ่งขึ้น

7) ประชาชนย่อมรู้ดีว่าตนเองนั้นต้องการอะไร มีปัญหาอะไร และอยากจะแก้ปัญหาอย่างไร ถ้าให้โอกาสแก่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ย่อมช่วยให้โครงการต่าง ๆ สนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนได้ดีกว่า

8) การมีส่วนร่วมของประชาชน ช่วยให้การปฏิบัติการทางสังคม (Social action) เป็นไปอย่างสงบสันติก่อให้เกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่มีระเบียบ เป็นระบบ และเป็นที่ยอมรับทุกฝ่าย

9) เป็นนโยบายของรัฐในปัจจุบัน ที่ให้ทุกโครงการที่ลงสู่ชนบท ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นตามปรัชญาของการพัฒนา

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ (2545) กล่าวว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมีความสำคัญ คือ

1) ประชาชนยอมรับในโครงการนั้น และเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน

2) ประชาชนมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น

3) ลดความขัดแย้ง การดำเนินการโครงการจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น

4) โครงการจะให้ประโยชน์ต่อชุมชนมากขึ้น และระดมทรัพยากรในการพัฒนา

5) ช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน

สนธยา พลศรี (2550) กล่าวถึง ความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้หลายประการ ดังนี้

1) เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นสิทธิมนุษยชนที่ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกระดับ

2) สอดคล้องกับปรัชญา แนวความคิด และหลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน

3) เป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนและท้องถิ่น

4) นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน

5) ทำให้ดำเนินการพัฒนาชุมชนได้ตรงกับคามต้องการที่แท้จริงของประชาชนและชุมชน

6) เป็นการพัฒนาศักยภาพบุคคล กลุ่มและองค์กรในชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

7) เป็นการสร้างความพึงพอใจร่วมกัน มีความชอบธรรม เป็นที่ยอมรับร่วมกันภายในกลุ่ม ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชน

8) ทำให้เกิดความรัก หวงแหน รับผิดชอบ และเป็นเจ้าของชุมชน

9) เป็นกระบวนการสำคัญในการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ

10) ช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาล เพราะเป็นการพัฒนาคนในชุมชนโดยคนในชุมชนและเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง รัฐบาลเป็นเพียงผู้สนับสนุนในบางส่วนนั้น

โดยสรุปการมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพองค์กร การมีส่วนร่วมต้องเกิดจากความเต็มใจ ความสมัครใจ สามารถตัดสินใจได้เอง การมีส่วนร่วมจะช่วยลดความขัดแย้ง เกิดความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น จึงจะทำให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืน

2.3.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

พรทิพย์ คำพอ และคณะ (2544) ได้สรุปสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นอยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การริเริ่ม การวางแผนการตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบ ตลอดจนการร่วมประเมินผล มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับเรื่องของปัจจัยที่

ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมดังนี้ ความสำเร็จของการพัฒนาแบบระดมความร่วมมือ ขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ

1) การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นว่า มีปัญหา สาเหตุการแก้ไขปัญหา ด้านการคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จากแรงงาน ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเต็มที่

2) การผสมผสานแผนงานและโครงการของส่วนราชการ ด้วยการพัฒนาความรู้ทักษะความสามารถด้านประชาชนและคุณภาพของเจ้าหน้าที่ เพื่อแก้ไขปัญหาเดือดร้อน สนองผลประโยชน์ได้ถูกต้องตามเวลา และสถานที่

3) การสร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณปัจจัยดำเนินงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน

สำหรับปัจจัยที่ผลักดันการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 4 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยภายในตัวบุคคล เป็นแรงผลักดันหรือจูงใจที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล

2) ปัจจัยสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

3) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่น

4) รางวัลตอบแทน คือ ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนา โดยหวังประโยชน์ตอบแทน

Cohen Uphoff,and Goldsmith (1979) (อ้างถึงในประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา, 2549) กล่าวถึงสิ่งที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมว่าคุณสมบัติหรือภูมิหลังของแต่ละบุคคลอาจจะเป็นตัวแปรสำคัญต่อการให้ความร่วมมือร่วมใจ หรือการเข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนา ได้แก่

1) อายุและเพศ

2) สถานภาพของครอบครัว

3) ระดับการศึกษา

4) ชั้นทางสังคม

5) อาชีพ

6) ระดับของรายได้ และที่มาของรายได้

7) ระยะเวลาของการอยู่อาศัยในชุมชนนั้น

8) ชนิดของโครงการและกิจกรรม

9) การเป็นผู้เช่าที่ดินหรือมีสถานภาพเป็นลูกจ้าง

William W.Reeder (1998 อ้างอิงถึงใน สิริวรรณ เดชวิถี, 2544) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบุคคลไว้ 11 ประการ ดังนี้

1) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกวิธีปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตัวเอง

2) มาตรฐานคุณค่าบุคคล และกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตัวเอง

3) เป้าหมายบุคคลและกลุ่มบุคคล ดูเหมือนจะส่งเสริม ป้องกันและรักษาเป้าหมายของตัวเอง

4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลบางครั้งมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5) บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหมายว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

6) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น

7) การมองแต่ตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตนเองต้องกระทำเช่นนั้น

8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีนิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้นๆ

9) โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติงานของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาสซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น

10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้าร่วมในกิจกรรมบางอย่าง ที่คนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำสถานการณ์เช่นนั้น

11) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าได้รับการสนับสนุนที่ดี

2.3.5 กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วม

กระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีนักวิชาการได้กล่าวถึงกระบวนการหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

ประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2544) ได้นำแนวคิดของไพรัตน์ เตชะรินทร์ มาสรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า บุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ควรมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน

2) ร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3) ร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

4) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน รพีพัฒน์ (2547) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมพัฒนา

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2550) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมประมวลได้เป็น 3 ส่วนคือ

1) ส่วนของการวางแผนพัฒนา จะเริ่มต้นตั้งแต่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหา และพัฒนาการศึกษาชุมชน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน จัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้นๆ ตลอดจนการกำหนดพิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะนำไปสนับสนุนการจัดและพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ

2) ส่วนของการจัดและดำเนินการตามแผนงานโครงการ เป็นส่วนที่ประชาชนเข้าทำประโยชน์ในโครงการ โดยการร่วมมือช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือโดยการบริหาร และประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

3) ส่วนของการประเมินผลโครงการ เป็นส่วนที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่าโครงการพัฒนาที่ดำเนินการนั้น บรรลุตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การติดตามประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินความก้าวหน้าหรือผลสรุปร่วมทั้งโครงการ

Fornaroff, A. (1980) กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วย

1) การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเปูาหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2) การดำเนินงาน

3) การใช้บริการจากโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

Cohen,J.M. & Uphoff,N.T. (1986) ได้จำแนกชนิดของการมีส่วนร่วมเอาไว้ 4 ประเภท ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจ (Decisionmaking) ในกระบวนการตัดสินใจนั้น ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องที่ต้องดำเนินไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินโครงการ (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและงบประมาณและการขอความช่วยเหลือ

3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากโครงการนั้นๆ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์เชิงปริมาณและเชิงคณุภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาการกระจายผลประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลในสังคมด้วย

4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผลโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งที่สำคัญที่ต้องสังเกต คือ ความคิดเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญทำให้มนุษย์ปรับแปลงสังคมได้ หนังสือชี้ให้เห็นความต่างระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับกลุ่มผลประโยชน์ วิเคราะห์มูลเหตุหรือปัจจัยในการทำให้เกิดขบวนการเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร บทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับพรรคการเมืองและรัฐ รวมทั้งอิทธิพลของโลกาภิวัฒน์ หนังสือนี้มีเนื้อหาคลอบคลุมทฤษฎีสำคัญที่อธิบายสาเหตุความเป็นมา ความล้มเหลว ความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมพร้อมบทวิจารณ์อย่างละเอียด รวมทั้งชี้ให้เห็นบริบทของแต่ละทฤษฎีว่าได้รับอิทธิพลแนวคิดและขบวนการทางสังคมสำคัญในประวัติศาสตร์อย่างไรบ้างมีที่วิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติที่ชี้ว่า รัฐชาติไม่อาจจำกัดขบวนการทางสังคมได้อีกต่อไป ทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกและทันสมัย

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (Collective action) ถึงกระนั้นนักวิชาการบางคนเสนอว่า collective action อาจมีหลายประเภท เช่น ทูเรน (Touraine) เสนอว่า collective action แบ่งได้เป็นสามประเภท คือ ประเภทแรกเป็นเพียงพฤติกรรมการตั้งรับ (defensive action) เมื่อถูกโจมตี ประเภทที่สองเป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่เพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายหรือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐทั้งสองประเภทนี้ไม่ถือว่าเป็นขบวนการทางสังคม ประเภทที่สามคือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหมายถึงการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ที่จงใจเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจหลักๆ ของสังคม (Vivien Bennet,อ้างถึงTouraine, 1984 ใน Escobar and Alvarez 1992 : บทที่ 13 : 241) วิเวียน เบนเนต วิจารณ์ว่าคำจำกัดความของทูเรนนั้นเคร่งครัดมากเกินไปเธอเสนอว่าขบวนการประเภทที่หนึ่งและสองนั้น ถ้าหากกระจายตัวไปอย่างกว้างขวางและมีความยืนยังอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมระดับกว้างได้

ศาสตราจารย์ มานูเอล คาสเตลส (Manuel Castells) ไม่ต้องการแยกขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าดีหรือเลว ก้าวหน้าหรือถอยหลังเข้าคลอง คาสเตลสให้เหตุผลว่าขบวนการทางสังคมทั้งหลายล้วนแล้วแต่ “เป็นเครื่องแสดงว่าเราคือใครและชี้แนวทางการเปลี่ยนแปลงสังคมแต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจนำไปสู่นรกหรือสวรรค์” สำหรับคาสเตอส์แล้วขบวนการทางสังคมคือ “การรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ ซึ่งส่งผล...เปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าและสถาบันของสังคม” (Castells,1997 : 3)

เกล ออมเว็ท (Gail Omvedt) นักวิชาการแนวมาร์กซิสม์ที่ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองของอินเดียมาเป็นเวลากว่า 25 ปี ให้คำจำกัดความขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ (ขบวนการสตรีขบวนการต่อต้านวรรณะ หรือ caste โดยกลุ่มจันฑาลขบวนการสิ่งแวดล้อม และขบวนการชาวนารายย่อยที่ต่อสู้ในประเด็นเรื่องmarket production) ที่อินเดียช่วงทศวรรษ 1980 ว่า “ขบวนการเป็น social movement ในความหมายที่ว่ามีการจัดองค์กรโครงสร้างและอุดมการณ์ทั่วไปในแนวกว้าง ที่มุ่งจะเปลี่ยนสังคม” (Omvedt, Gail,1993)

นักทฤษฎีจำนวนมากที่เขียนงานเกี่ยวกับขบวนการทางสังคมจากทศวรรษ 1960 ฉีกแนวออกไปจากนักทฤษฎีที่ศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก่อนหน้านี้ซึ่งมักเป็นงานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในกรอบของทฤษฎีมาร์กซิสม์หรือสังคมนิยม นักทฤษฎีรุ่นหลัง ๆ เน้นให้ความสนใจศึกษาขบวนการจากมุมมองของผู้ร่วมขบวนการเองมากกว่าว่าต้องการอะไร มีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับเปลี่ยนสังคมระดับไหน ผู้ร่วมขบวนการมีอุดมการณ์ หรือไม่มีอุดมการณ์อย่างไรพวกเขาวิเคราะห์สภาวะการถูกเอาเปรียบหรือการถูกตกเป็นเบี้ยล่างของเขาอย่างไร ในบริบทเศรษฐกิจสังคมการเมืองวัฒนธรรมอย่างไร ดังนั้นจึงเปิดให้มีการนำแนวคิดใหม่ๆ เข้ามาวิเคราะห์สาเหตุ จุดมุ่งหมายอุดมการณ์และวิธีการของขบวนการหลากหลายมากขึ้น

2.5 แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน

“การเมืองภาคประชาชน” (civil politics) เป็นการเมืองที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเองไม่ได้ใช้อำนาจผ่านผู้แทน ในขณะที่ยังมีระบบผู้แทน(indirect democracy) ซึ่งประชาชนเป็นผู้มอบอำนาจการปกครองให้บุคคลเหล่านี้ไปใช้อำนาจแทนตนในสภาฯ โดยการเมืองภาคประชาชนจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนหรือตัวแทนประชาชนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึง (non-access) ปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน ผู้วิจัยได้ประมวลแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชนได้ดังนี้

พ.ศ.2555 คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” (people’spolitics) ได้ถูกเรียกเป็น “การเมืองภาคพลเมือง”และใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษ คือ civil politics ซึ่งคำว่า “การเมืองภาคพลเมือง” พบได้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551, หน้า 63) และยังพบในหนังสือและเอกสารทางวิชาการอีกหลายเล่ม (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552;เดวิด แมทธิวส์, 2552 ; สมปฤณนิยมไทย, 2552, หน้า 13-21 ; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า,2551 ; สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า ,2553 ; สำนักพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วม สถาบันพระปกเกล้า, 2553)

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “การเมืองภาคประชาชน” และใช้คำศัพท์ภาษาอังกฤษเป็น civil politics เพื่อให้เข้ากับบริบทของงานวิจัยเกี่ยวกับที่ดินทำกินของประชาชนทั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน พบว่า การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชนขาดการนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างเป็นระบบที่เข้าใจง่ายและกระชับผู้วิจัยจึงได้ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นใหม่จากวรรณกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องภายใต้แนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน (civil politics) ดังนี้

2.5.1 ความหมายการเมืองภาคประชาชน

Mathews (1999) ได้กล่าวถึงการเมืองภาคประชาชนคือ “การสนใจร่วมกันของคนในชุมชน และร่วมกันสานเสวนาหาทางออก หาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันผ่านการสานเสวนา (deliberation)” โดยการสานเสวนาจะเริ่มต้นด้วยการสนทนา (dialogue) แล้วจึงดำเนินการสานเสวนาตามลำดับ

นอกจากนี้ Mathews (1999,pp.121-122) ยังได้กล่าวถึง การเมืองภาคประชาชนว่าเมื่อพลเมืองพบว่าพวกเขาถูกผลักออกไปจาก “ความเป็นปกติของการเมือง” บ่อยครั้งที่พวกเขาเอาเรื่องราวต่าง ๆ นั้นมาทำเองหรืออาจกล่าวได้ว่าพวกเขาหนักลับมาดูว่าอะไรที่พวกเขาสามารถทำเองได้ พวกเขาปฏิบัติการเมืองภาคพลเมือง (citizen politics) และยังกล่าวถึงการเมืองภาคประชาชน

หมายความรวมถึง ความมานะพยายามทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกันและเพื่อความกินดีอยู่ดีของพวกเขาในวันข้างหน้า

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550,หน้า 60) ได้กล่าวถึงแนวคิดประชาธิปไตยใหม่ (การเมืองภาคประชาชน) ในหนังสือการเมืองของพลเมือง : สู่สหัสวรรษใหม่ คือ ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองดูแลตนเอง (self-government democracy) เป็นการปกครองหรือการบริหารและการพัฒนาบ้านเมืองด้วยตนเองด้วยพวกกันเอง

เสกสรร ประเสริฐกุล (2548,หน้า 144; 2552, หน้า 140; 2553, หน้า 140) ได้ให้ความหมายการเมืองภาคประชาชน คือ การเมืองแบบมีส่วนร่วมของพลเมือง (participatory democracy) ซึ่งครอบคลุมทั้งการเคลื่อนไหวของสาธารณชนทั่วไปในการแสดงความเห็นเกี่ยวกับนโยบายหรือกิจกรรมสาธารณะ และการเคลื่อนไหวของประชาชนเฉพาะกลุ่ม เพื่อแสดงสิทธิในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง หรือเพื่อยับยั้งการกระทำของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของพวกเขา

ประเวศ วะสี (2551, หน้า 12) ได้ให้ความหมายของการเมืองภาคประชาชนหมายถึง พลเมืองที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การวางแผนการขับเคลื่อนการพัฒนาและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ

ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2552, หน้า 17) ระบุว่าการเมืองภาคประชาชน หมายถึงการที่พลเมืองในฐานะสมาชิกของสังคมการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการของการใช้อำนาจของสมาชิก อันมาจากจิตสำนึกถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง ท่ามกลางการเมืองเชิงสถาบันและการเมืองเชิงตัวแทน เพื่อตัดสินใจในการจัดการตนเองและร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมของชุมชนและสาธารณะให้เกิดความสุขจนเป็นสังคมการเมืองที่ดี

ธีรยุทธ บุญมี (2543, หน้า 13) ได้นำเสนอไว้ว่า การเมืองภาคประชาชน มีชื่อเรียกหลายชื่อตามเป้าหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้การเมืองภาคปริมณฑลสาธารณะ (public sphere) ที่มุ่งสร้างพื้นที่ เวที กลไกส่วนกลาง ที่ไม่ใช่รัฐสภาที่จะถกเถียงสร้างประเด็นต่าง ๆขยายสิทธิอำนาจต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมการเมืองภาคประชาสังคม(civil society) หรือ การเมืองภาคพลเมือง (citizen politics) ที่เน้นการมีส่วนร่วมที่แข็งขันของบุคคลองค์กรต่าง ๆ ในสังคมที่จะถกเถียงและบรรลุข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ หรือผลักดันบางประเด็นให้เป็นนโยบายของรัฐและการเมืองภาคประชาชน (people'spolitics) หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movement) ที่มุ่งเคลื่อนไหวสร้างจิตสำนึกคนในประเด็นผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชาติ

จากความหมายของการเมืองภาคประชาชนที่ได้กล่าวมาข้างต้น ประมวลได้ว่า"การเมืองภาคประชาชน" หมายถึง การเมืองที่เกิดจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเองผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิหรือการพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องในขณะที่ยังมีระบบผู้แทน โดย

การเมืองภาคประชาชนจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆซึ่งเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีในชุมชนสังคมและประเทศชาติ

2.5.2 สาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคประชาชน

สาเหตุของการก่อเกิด “การเมืองภาคประชาชน” มีสาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคประชาชนที่ทำให้ประชาชนหลายหมู่เหล่าออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิประโยชน์ของตน ดังนั้นการเข้าไม่ถึง (inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจของรัฐซึ่งมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุน โดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มชนที่เสียเปรียบ ความจำเป็นทางการเมือง (political necessity) ของกลุ่มชนในระดับรากหญ้าที่ต้องการรักษาสิทธิหรือผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนเองเอาไว้ ความไม่พอเพียง (inadequacy) ของระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทนกล่าวคือระบอบรัฐสภาไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนพอที่จะรับผิดชอบแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ประเทศชาติเผชิญได้และระบอบรัฐสภาอาจจะเป็นปัญหาเสียเองระบบประชาธิปไตยทุกประเทศ การเมืองภาคตัวแทนไม่สามารถตอบสนองชาวบ้านได้จะตอบสนองเฉพาะบางกลุ่มการเมืองในระบบผู้แทนไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาประชาชนในระดับรากหญ้า แต่เป็นการเมืองที่มุ่งจัดสรรระบบอำนาจภายในของชนชั้นนำ ไม่ใช่การเมืองเพื่อประชาชน การเมืองแบบผู้แทนจดจ่ออยู่กับการให้ได้ทางออกในแก้ไขปัญหาเร็วๆ มากกว่าการศึกษาหาที่มาของปัญหาให้ชัดเจนก่อนการแก้ไขปัญหาร่วมกับเจ้าของปัญหาการเมืองแบบผู้แทนเน้นความต้องการของผู้นำซึ่งเป็นผู้หาแนวทางแก้ไขปัญหาไม่ได้มองเสียงเรียกร้องหรือปัญหาที่แท้จริงของประชาชน การเมืองแบบผู้แทนเน้นการคงใช้อำนาจอย่างรอบคอบและเสริมพลังอำนาจกับผู้ที่ไม่มีอำนาจไม่ได้มุ่งหารูปแบบการแก้ไขปัญหาที่มาจากชุมชนการเมืองแบบผู้แทนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางการเงินมากและเป็นไปตามกฎหมายไม่ได้เน้นจิตสาธารณะ (public will) เป็นฐานของทุนทางการเมืองการเมืองแบบผู้แทนประเมินที่ความต้องการของประชาชน ไม่ได้ประเมินที่ ความสามารถของประชาชน การเมืองแบบผู้แทนใช้ภาษาสนับสนุนตนเองและมุ่งเอาชนะกันไม่ได้มุ่งใช้ภาษาของการแก้ปัญหาให้ได้จริงๆ และไม่เน้นสร้างความสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหาประชาชนการเมืองแบบผู้แทนอยู่กับประการต่าง ๆ นานาไม่ได้ใช้ความหลากหลายและเอาหลายกลุ่มมาทำงานร่วมกันการเมืองแบบผู้แทนมองหาพื้นที่สาธารณะเพื่อเอาคืนไม่ได้มองหาทิศทางเพื่อการแก้ไขการเมืองแบบผู้แทนให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนไม่ได้สอนทักษะที่ได้ผลจริงในการปฏิบัติในพื้นที่สาธารณะเพื่อการแก้ไขปัญหาการเมืองแบบผู้แทนเกี่ยวข้องกับการประสานการปฏิบัติไม่ได้มุ่งเน้นการร่วมกันหรือการช่วยเหลือกันในทางปฏิบัติและการเมืองแบบผู้แทนสร้างสรรค์เหตุการณ์สาธารณะไม่ได้สร้างพื้นที่สาธารณะ (เสกสรร ประเสริฐกุล, 2553, หน้า 92-95 ; Mathews, 1999, pp. 136-137)

2.5.3 ลักษณะของการเมืองภาคประชาชน

ลักษณะของการเมืองภาคประชาชนของ Mathews (1999,pp.136-137) มีดังนี้ คือ การเมืองภาคประชาชนเริ่มต้นเมื่อประชาชนมีความรับผิดชอบต่อโชคชะตาหรือชะตากรรมที่อยู่ต่อหน้าพวกเขา เมื่อพวกเขาเป็นเจ้าของปัญหาต่าง ๆ ของเขาเองการเมืองภาคประชาชนจดจ่อเอาใจใส่กับการสร้างความชัดเจนและถ้ามีความจำเป็นก็จะทบทวนปัญหาเหล่านั้นอีก ก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่การแก้ไขปัญหาการเมืองภาคประชาชนเน้นความสำคัญกับการเรียกร้องของประชาชนต่อความรับผิดชอบของพวกเขา และนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาด้วยพวกเขาเองการเมืองภาคประชาชนเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจในทุกระดับชุมชน การเมืองภาคประชาชนใช้จิตสาธารณะ (public will) เป็นฐานของทุนทางการเมืองการเมืองภาคประชาชนประเมินความสามารถของพวกเขาการเมืองภาคประชาชนใช้ภาษาของการแก้ปัญหาได้จริงๆและสร้างความสัมพันธ์ในการแก้ไขปัญหาการเมืองภาคประชาชนใช้ความหลากหลายและเอาหลายกลุ่มมาทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาการเมืองภาคประชาชนมองทสี่าธารณะเพื่อกำหนดทิศทางแก้ไขการเมืองภาคประชาชนสอนทักษะที่ได้ผลจริง ของการปฏิบัติในพื้นที่สาธารณะการเมืองภาคประชาชนเกี่ยวกับการร่วมกันหรือการช่วยเหลือกันในทางปฏิบัติและการเมืองภาคประชาชนสร้างพื้นที่สาธารณะ

2.5.4 หลักการสำคัญของการเมืองภาคประชาชน

หลักการสำคัญของการเมืองภาคประชาชนของ Mathews (อ้างถึงใน ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2552, หน้า 12-13) คือ หลักแห่งการตอบสนอง (responsibility) คือ การเริ่มต้นที่การตอบสนองตัวเอง เมื่อผู้คนพิจารณาเห็นปัญหาของตน พวกเขาจะจัดการแก้ไขปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองในขณะที่ระบบของตัวแทนยังทำบทบาทหน้าที่อยู่หลักแห่งความสามารถ (capacity) คือ การเริ่มต้นที่พลเมืองตระหนักในความเป็นชุมชนและดึงเอาพลังในชุมชนมาจัดการสร้างระบบบริการในชุมชน ผ่านองค์กรชุมชนหลักแห่งอำนาจ (power) คือ สนใจอำนาจและการใช้อำนาจที่เป็นจริง อันหมายถึงอำนาจของพลเมือง ที่พลเมืองเป็นผู้ริเริ่มเอง เป็นผู้ให้การนิยามความหมายเอง มิใช่การเพิ่มอำนาจที่มาจากแหล่งอำนาจอื่นๆ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อพลเมืองรู้จักสิทธิของพวกเขาหลักแห่งความสัมพันธ์ (relationship) คือ การพิจารณาการแสดงออกเชิงอำนาจที่สร้างความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการแก้ปัญหา โดยการแก้ไขปัญหานั้นมักจะต้องมีปฏิบัติการความสัมพันธ์ผ่านสองฝ่าย คือ หน่วยราชการหรือหน่วยทางธุรกิจและประชาชนเจ้าของปัญหาเพื่อนำสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการ กลไก บทบาท ความสัมพันธ์ระหว่างราชการ ธุรกิจกับพลเมืองหลักแห่งเจตจำนงทางการเมืองและประโยชน์ทางการเมือง (political willand interest) คือ ทรัพยากรในชุมชนเป็นเจตจำนงของสาธารณะที่เป็นผลประโยชน์ของชุมชนอันส่งผลให้เกิดความผูกพันของพลเมืองที่ต้องดำเนินการร่วมกันจนสามารถควบคุมได้ เพราะทรัพยากรนี้ทำให้ชุมชนสามารถริเริ่มให้เป็นเจตจำนงทางการเมืองและประโยชน์ทางการเมืองของชุมชนโดยการสร้างความสมัครใจ แรงจูงใจ

และประโยชน์ให้เกิดขึ้นต่อพลเมืองทั้งนี้ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเมื่อพลเมืองรู้จักสิทธิของชุมชนรู้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหลักแห่งการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ (action) คือ ปกติแล้วเจตจำนงสาธารณะหรือทางการเมืองมักจะไม่เชื่อมโยงหรือมักจะมีความแตกต่างกันดังนั้นต้องมีความพยายามที่จะจัดการแยกลักษณะของการแยกออกเป็นส่วนเสี้ยวของสังคม ผ่านการประสานงานเพื่อร่วมมือและสร้างความรับผิดชอบร่วมกันเมื่อเขาตระหนักว่า พวกเขาเป็นเจ้าของปัญหาร่วมกันทุกฝ่าย และพวกเขามีความจำเป็นร่วมกันที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหานั้นๆ

2.5.5 การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน

การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ขึ้นมาจากผลงานทางวิชาการของ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549, หน้า 17), เดวิด แมทธิวส์ (2552), ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552, หน้า 152-173), เสกสรร ประเสริฐกุล (2548, หน้า 174 ; 2552 ; 2553, หน้า 169) ดังนี้

1. การร้องทุกข์หรือร้องเรียนหรือเรียกร้องให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาที่ไม่ได้รับการเหลียวแล กล่าวคือ ในลำดับแรกประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ ได้เริ่มต้นในการร้องทุกข์/ร้องเรียนหรือเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนคืนมาด้วยการพูดคุยกันกับคนในครอบครัวตนเอง คุยกับญาติพี่น้อง คุยกับเพื่อนบ้านเพื่อหาช่องทางแก้ไขปัญหานี้อย่างไร ในการคุยกันระดับนี้อาจจะพบแนวร่วมคือประชาชนผู้ได้รับความเดือนร้อนในปัญหาเดียวกัน การคุยระดับนี้จะนำมาซึ่งการรวมตัวกันของประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกินเพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาต่อไป ลำดับต่อไปอาจจะพากันเข้าไปขอคำปรึกษาหรือความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านกำนัน หรือสมาชิกสภาตำบลในหมู่บ้านนั้น ตลอดจนพากันไปพบนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อหาทางแก้ไข ในขั้นตอนนี้อาจจะมีการปรึกษาหารือกับผู้รู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย ลำดับต่อไปจะนำเรื่องซึ่งทำเป็นหนังสือร้องเรียนถึงนายอำเภอ หากขั้นตอนนี้แก้ไขปัญหาไม่สำเร็จ ขั้นตอนต่อไปอาจจะนำหนังสือร้องเรียนไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัด บางพื้นที่อาจจะพึ่งนักการเมืองระดับชาติ คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ตนเอง นำเรื่องเข้าไปถึงรัฐมนตรีที่รับผิดชอบเรื่องนี้ที่รัฐสภาในระหว่างรอคำตอบในการแก้ไขจากรัฐประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกิน จะหาความรู้หาข้อมูลจากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบปัญหาเดียวกันกับตนเอง และช่วงระหว่างการติดต่อประสานการเพื่อร้องเรียนหรือเรียกร้องความเป็นธรรมนี้จะพบเครือข่ายหรือหน่วยงานที่คอยช่วยเหลือดูแลเรื่องนี้โดยตรง เช่น NGO ซึ่ง NGO จะให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิในที่ดินทำกินของตน เข้าใจเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนเข้าใจหลักการประชาธิปไตยพื้นฐาน และกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้ประชาชนทราบ รวมถึงวิธีการต่อสู้วิธีการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้กับประชาชน ตลอดจนท่าทีการวางตัวต่อเจ้าหน้าที่รัฐ ต่ออำนาจรัฐควรวางตัวหรือต่อสู้อย่างไรรวมทั้งหากแกนนำประชาชนในพื้นที่นั้นๆ พอมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ Internet ก็จะพยายามหาข้อมูลความรู้เกี่ยวเหตุการณ์นี้ว่าพื้นที่ใดบ้าง

ประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินเหมือนตนเอง และพื้นที่เหล่านั้นเขาแก้ไขปัญหากันอย่างไร ตลอดจนระหว่างการรอความช่วยเหลือจากรัฐประชาชนหรือแกนนำของประชาชนจะเข้าร่วมเครือข่ายปัญหาที่ดินทำกินเข้าร่วมประชุมสัมมนาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน รวมทั้งการเข้าร่วมประท้วงหน้าหน่วยงานของรัฐ เช่น หน้าอำเภอ หน้าศาลากลางจังหวัด หรือหน้ารัฐสภา เพื่อให้รัฐรีบเร่งมาแก้ไขปัญหาให้โดยเร็วรวมทั้งอาจจะมีการจัดเวทีเพื่อหาทางแก้ไขร่วมกันในพื้นที่ของตนเองโดยเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้รู้เรื่องนี้มาร่วมหาทางออกร่วมกันและยื่นผลการจัดเวทีหาทางออกหาทางแก้ไขมาให้อำเภอ และจังหวัดเป็นแนวทางแก้ไขต่อไปตามลำดับ

2. การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐกล่าวคือ ในการเคลื่อนไหวเพื่อมุ่งตรวจสอบกระบวนการใช้อำนาจรัฐนี้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นแกนนำของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาที่ดินทำกินด้วยเช่นกันเป็นผู้ที่เข้าไปตามไปถามความคืบหน้าในการแก้ไขปัญหานี้จากที่ว่าการอำเภอ ที่ศาลากลางจังหวัดที่ตนเองยื่นเรื่องไว้ ซึ่งในระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ซึ่งคอยดูแลเรื่องนี้ในขั้นตอนนี้ แกนนำชาวบ้านที่รับผิดชอบเรื่องนี้อาจจะเข้าไปติดตามผลด้วยตนเอง หรืออาจจะสอบถามความคืบหน้าผ่านขาี้ราชการที่มีอำนาจในหน่วยงานนั้นๆที่ตนเองรู้จักเพื่อช่วยเร่งหรือถามคำตอบให้ และผลจะเป็นอย่างไรแกนนำชาวบ้านก็จะรอคอยคำตอบรอคอยความช่วยเหลือจากรัฐ ในขณะเดียวกันก็จะเคลื่อนไหวในมิติอื่นๆ คู่ขนานไปด้วยเช่น เข้าร่วมประชุม เข้าร่วมสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในขณะเข้าร่วมประชุมร่วมสัมมนาก็จะพูดปัญหาของตน พูดทางออกที่ตนเองค้นพบ หรือต้องการให้ทปี่ระชุมทราบ กระทำเช่นนี้เพื่อให้ตนเองได้สิทธิครอบครองในที่ดินทำกินอย่างชอบธรรมคืนมา

3. การประท้วงและการเรียกร้องให้ถ่ายโอนอำนาจที่รัฐเคยมีมาเป็นของประชาชนกล่าวคือ ในกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นเมื่อ 2 วิธีการแรกไม่มีการเคลื่อนไหวหรือไม่คืบหน้าหรือได้คำตอบที่ไม่ถูกใจชาวบ้าน ชาวบ้านที่ได้รับปัญหานี้จะรวมตัวกันมาประท้วงและเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของตนหน้าที่ว่าการอำเภอ หรือที่หน้าศาลากลางจังหวัดของพื้นที่ปัญหาที่ดินนั้นรวมถึงไปประท้วงที่หน้ารัฐสภา กรุงเทพมหานครเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมและให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาที่ดินที่ตนเองประสบให้ในการประท้วงนี้จะทำการประท้วงหรือเรียกร้องสิทธิตามรูปแบบ ตามแนวทางที่ชาวบ้านคิดว่าเป็นธรรมต่อทุกฝ่ายแล้ว ซึ่งโดยส่วนใหญ่ชาวบ้านต้องการให้รัฐถ่ายโอนอำนาจในการถือครองที่ดินอย่างถูกต้องคืนให้แก่ตนเองเนื่องจากตนเองเป็นผู้ถูกกระทำจากอำนาจรัฐจึงเกิดปัญหาในที่ดินทำกินขึ้นกับตนเอง

4. การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (critical cooperation) กับรัฐหรือความผูกพันในทางสร้างสรรค์ (constructive engagement) เพื่อเบียดแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาชนกล่าวคือ ในระหว่างที่ชาวบ้านรอคำตอบในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินตามที่ชาวบ้านได้ยื่นหนังสือขอให้หน่วยงานของรัฐช่วยแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้อย่างเป็นทางการถึงนายอำเภอ ถึงผู้ว่าราชการจังหวัดหรืออาจถึงรัฐมนตรีว่ากระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง

แล้วนั้น ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและแกนนำที่ประสบปัญหานี้ อาจจะขับเคลื่อนให้เกิดเวทีพบปะกันระหว่างชาวบ้านที่ได้รับความเดือนร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกินในพื้นนั้น หรือต่างพื้นนี้มาพบปะกันเพื่อหารูปแบบหาช่องทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน บางเวทีในการพบปะกันอาจจะเชิญนักวิชาการ คณะกรรมการ กบร.หรือหัวหน้าหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่นั้น ร่วมถึงนายอำเภอ ตัวแทนผู้ว่าราชการจังหวัดเข้ามาร่วมกันจัดเวทีพูดคุยหาทางออกในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของพื้นที่นั้นร่วมกันขั้นตอนนี้ ชาวบ้านจะเริ่มยืดหยุ่นโอนอ่อนผ่อนตามกฎหมายที่บังคับใช้เกี่ยวกับที่ดินทำกินในพื้นที่นั้น คือ ชาวบ้านจะเริ่มยอมรับความจริงเกี่ยวสิทธิในที่ดินทำกินของตนตามกฎหมายกำหนด เช่น เดิมรูปแบบความต้องการในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านในพื้นที่นั้น อาจจะต้องการให้รัฐคืนที่ดินทำกินให้ และออกเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดินทำกินให้กับตนเองตามจริงในสภาพพื้นที่ดินนั้นๆ ซึ่งเป้าหมายสูงสุดคือ โฉนด,น.ส..3,น.ส..3ก.,น.ส..3ข, หรือเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินทำกินในที่ดินอื่นๆ ตามลำดับ ในเวทีพบปะกันนี้ชาวบ้านอาจจะยินยอมให้พื้นดินของตนแห่งนั้นเป็นที่ดินของราชพัสดุหรือรูปแบบอื่นและตนเองยินยอมเช่าในราคาถูกก็จะน้อมรับชะตากรรมแบบนี้ดีกว่าตนเองไม่มีที่ดินทำกินและที่อาศัยเลย

นอกจากนี้ในขั้นตอนนี้ อาจจะพัฒนาไปถึงการร่วมกันเขียนกฎหมายหรือมอบหมายให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ร่างกฎหมายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของพื้นที่นั้นขึ้น และนำเข้าสู่ภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้เกิดกระบวนการพิจารณากฎหมายออกมาบังคับใช้ต่อไปเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินอย่างยั่งยืนในอนาคต

5.อารยะขัดขืน (civil disobedience) คือ การคัดค้านรัฐด้วยสันติวิธี เป็นสิ่งที่ชอบด้วยเหตุผลรองรับ (justified) เพราะการใช้ Civil Disobedience มิได้มุ่งเปลี่ยนแปลงแย่งชิงอำนาจรรัฐแต่ต้านอำนาจรัฐด้วยการมุ่งเปลี่ยนแปลง “บางสิ่ง” ในกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549, หน้า 17)

อารยะขัดขืนหรือการดื้อแพ่ง มีหลักการสำคัญ คือ การกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม เป็นการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่งกฎหมายของผู้ปกครองที่อยุติธรรมหรือเป็นการต่อต้านการกระทำของรัฐบาล ที่ประชาชนเห็นว่าไม่ถูกต้องการไม่เชื่อฟังรัฐเป็นการแสดงความไม่เห็นด้วยกับระบบ เป็นความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไม่ชอบด้วยกฎหมายเป็นการเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ที่ถูกเก็บกดปิดกั้นไว้ เพื่อผลในการสร้างกระแสประชามติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขกฎหมาย (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546, หน้า 42-46)

การดื้อแพ่งทางกฎหมาย เพื่อทำให้กฎทางศีลธรรมหรือความยุติธรรมได้รับการปฏิบัติจริงในสังคมการดื้อแพ่งต่อกฎหมายเป็นเพราะระบอบประชาธิปไตยตัวแทนไม่สามารถแก้ปัญหาของสังคมได้จึงมีการเคลื่อนไหวที่สะท้อนถึงการปฏิเสธประชาธิปไตยแบบตัวแทน

นอกจากนี้ หลักการสำคัญของอารยะขัดขืนในทัศนะของRawls (อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์,2549, หน้า 20-21) คือ เป็นการละเมิดกฎหมาย หรือตั้งใจจะละเมิดกฎหมายใช้สันติวิธี (nonviolent) เป็นการกระทำสาธารณะโดยแจ้งให้ฝ่ายรัฐรับรู้ล่วงหน้าประกอบด้วยความเต็มใจที่จะรับผลทางกฎหมายของการละเมิดกฎหมายดังกล่าว ปกติกระทำไปเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาล มุ่งเชื่อมโยงกับสำนึกแห่งความยุติธรรมของผู้คนส่วนใหญ่ในบ้านเมืองมุ่งเชื่อมโยงกับสำนึกแห่งความยุติธรรม ซึ่งโดยหลักแล้วเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายและสถาบันทางสังคม

ตัวอย่างของอารยะขัดขืน พบได้จากการชุมนุมของสมัชชาคนจน โดยสมัชชาคนจนคือ ผลของความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ที่กำลังเกิดขึ้นและผู้คนเหล่านี้มุ่งเคลื่อนไหวเพื่อเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชน สร้างความสนใจจากสื่อมวลชน เพื่อสื่อสารกับสังคมโดยมุ่งปลุกจิตสำนึกและมโนสำนึกของคนในสังคมให้ตระหนักถึงความอยุติธรรมที่ดำรงอยู่ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2546, หน้า 46)

กล่าวโดยสรุป อารยะขัดขืนหรือการดื้อแพ่ง (civil disobedience) คือ การปฏิบัติของประชาชน ซึ่งรู้ตัวว่าการกระทำนั้นผิดต่อกฎหมายแต่ก็ยังปฏิบัติ เพื่อการเรียกร้องสิทธิการปกป้องสิทธิ การพิทักษ์สิทธิเกี่ยวกับที่ดินทำกินของตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องอาจจะแสดงออกด้วยการปิดกั้นถนนไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปในพื้นที่

6. การสานเสวนา (deliberation) คือ การสานเสวนาเพื่อชั่งน้ำหนักดูไม่ใช่การโต้แย้งเพื่อการเอาชนะ ทั้งนี้การสานเสวนาหาทางออกจะเริ่มต้นด้วยการไดอาล็อก (dialogue) กล่าวคือ เป็นการสนทนาพูดคุยกันมุ่งเพื่อจะสร้างความเข้าใจกันในประเด็นการสนทนานั้นๆ ก่อนและต่อจากนั้นจะทำการสานเสวนาหาทางออก (deliberation) เพื่อหาการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับการสร้างความเข้าใจร่วมกันซึ่งสามารถเห็นได้จากคำกล่าวที่ได้มาจากผู้เข้าร่วมเวทีสานเสวนา โดยในการสานเสวนาหาทางออกจะมีผู้ดำเนินการอภิปราย (moderators) ที่มีความเป็นกลางปราศจากอคติหรือไม่ได้เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ในประเด็นการสานเสวนาหาทางออกนั้นข้อควรระวังในการสานเสวนาหาทางออก คือ ถ้าประชาชนเชื่อว่าการสานเสวนามีความลำเอียงหรือถูกกำหนดในโครงสร้างให้ไปสู่ข้อสรุปที่ได้กำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว พวกเขาก็จะไม่ร่วมในเวทีอย่างเอาจริงเอาจัง เขาก็จะไม่ลงทุนลงแรงของเขาในเวทีการสานเสวนานั้นๆ ทั้งนี้ การสานเสวนาหาทางออกจะมีคำถามอยู่ 2 แบบที่ผู้ดำเนินการอภิปรายสามารถใช้เป็นประเด็นในการสานเสวนาหาทางออก เมื่อการสานเสวนามาถึงจุดที่ต้องเลือกคำตอบในการแก้ไขปัญหานั้นๆ คือ (เดวิด แมทธิวส์, 2552)

คำถามแบบที่หนึ่ง ต้นทุนหรือสิ่งที่ตามมาทั้งหลายมากน้อยเท่าไร ในทางเลือกนั้นๆและอะไรเป็นที่น่าสนใจในทางเลือกนี้รวมถึงข้อดีของทางเลือกนี้คืออะไรถ้าทางเลือกที่เราชอบนี้มีผลตามมา ที่ทำให้คนอื่นกังวล เราจะยังชอบทางเลือกนี้หรือไม่และถ้าไม่มีใครในกลุ่มสนับสนุนแนวทางพิเศษของการปฏิบัตินั้น (ทางเลือกนั้น) ก็อาจจะมีบางคนถามว่า แล้วคนที่ชอบวิธีการนี้จะพูดว่าอะไร

คำถามแบบที่สอง ความขัดแย้งในประเด็นปัญหานี้อยู่ที่ไหนที่ต้องทำงานหาทางออก (work through) และทำไมประเด็นนี้จึงมีความยากลำบากที่จะตัดสินใจ

กล่าวโดยสรุป การสานเสวนาหาทางออก (deliberation) จะเริ่มต้นด้วยการ ไดอาล๊อก (dialogue) โดยมีผู้ดำเนินการอภิปราย (moderators) ที่เป็นกลางเป็นผู้เปิดประเด็นการสนทนาทั่วๆ ไป เพื่อสร้างบรรยากาศเป็นกันเองและเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้เข้าร่วมสานเสวนา ต่อจากนั้นจะเริ่มต้นการเปิดประเด็นกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมสานเสวนาหาทางออกได้อธิบายถึงประเด็นที่กำลังพิจารณากันว่า มีผลกระทบต่อพวกเขาแต่ละคนอย่างไร และควรมีทางออกอย่างไร แล้วตามด้วยชุดคำถามที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงจะได้ข้อสรุปของการสานเสวนาหาทางออกในครั้งนั้น

7. ความสามารถในการเจรจาต่อรอง (จุมพล หนิมพานิช,2554;Fischer, Miller,&Sidney, 2007,pp. 89-97) คือ ความสามารถในการเจรจาต่อรองของประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) เพื่อการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่โดยพื้นฐานของความสามารถในการเจรจาต่อรองมาจาก บุคลิกภาพของผู้เจรจาต่อรอง ที่มุ่งมั่นเอาจริงเอาจัง พูดจาฉะฉาน มาจากความรู้ความสามารถของผู้เจรจาต่อรอง ซึ่งความรู้ความสามารถนี้มักจะมาจากความรู้ความเข้าในของผู้เจรจาต่อรองเกี่ยวกับเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิในชุมชน รวมถึงกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินทำกินและมาจากสถานะอำนาจและทรัพยากรที่สนับสนุน ทั้งจำนวนคน จำนวนเงิน และทรัพยากรอื่นๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเจรจาต่อรองทั้งนี้ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมสนับสนุนผู้เจรจาต่อรองให้มีความสามารถในการเจรจาต่อรองอย่างมีประสิทธิภาพไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานที่เป็นคู่กรณีปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกินหรือบุคคลหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่เพื่อให้ตนเองได้อยู่อาศัยทำกินในที่ดินของตนเองต่อไปไม่ต้องถูกย้ายไปอยู่ทำกินที่อื่นหรืออาจจะรวมถึงการได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในที่ดินทำกินหรือการรักษาผลประโยชน์ในที่ดินของชาติหรือผลประโยชน์ของหน่วยงานของรัฐร่วมกัน

เนื้อหาทั้ง 7 ประเด็นภายใต้หัวข้อ “การเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน” คือ การร้องทุกข์การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การประท้วง การร่วมมือแก้ไขวิกฤติอารยะขัดขืน การสานเสวนา และความสามารถในการเจรจาต่อรองผู้วิจัยจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวความคิดของการวิจัยครั้งนี้ในส่วนของตัวแปรต้น ซึ่งจะมีการสรุปบางหัวข้อให้กระชับชัดเจนก่อนที่จะนำเสนอในกรอบแนวความคิดของการวิจัย

2.5.6 ประเภทของการเมืองภาคประชาชน

จากลำดับเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน เสกสรร ประเสริฐกุล (2553,หน้า 257-348) ผู้วิจัยพบว่า การเมืองภาคประชาชนมีแฝง/ปรากฏอยู่หลากหลายประเภทหรือหลากหลายด้าน คือ ด้านที่ดินทำกิน ด้านสิทธิมนุษยชนด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการเกษตรด้านการประมง ด้านผู้ผลิตด้านผู้บริโภคด้านการต่อต้านการทุจริตคอรัปชั่น ด้านการ

บุกรุกพื้นที่ป่าสงวน พื้นที่อุทยาน พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้านการต่อด้านโครงการของรัฐ ด้านแรงงาน ด้านการจัดการน้ำ ด้านการต่อต้านประเทศมหาอำนาจ

การศึกษาเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน (civil politics) หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movement) ตามแนวคิดของธีรยุทธ บุญมี ที่ได้นำเสนอไว้ข้างต้น ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีทางรัฐศาสตร์อีก 3 ทฤษฎี ซึ่งอยู่ภายใต้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (new social movement) คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง(political process theory)และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) มาเป็นฐานของการวิจัยเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเองในครั้งนี้รวมกับแนวคิดการเมืองภาคประชาชนด้วยทั้ง 3 ทฤษฎี มีแนวคิดการมีส่วนร่วม (participant) อยู่ภายในทฤษฎีเหล่านี้อยู่แล้วหรืออาจจะมีมากกว่าคำว่าการมีส่วนร่วม คือ มีเรื่องเครือข่ายทางสังคม (social network) อยู่ภายในทฤษฎีเหล่านี้ ดังนั้นผู้วิจัยจะไม่กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมและแนวคิดเครือข่ายทางสังคมในรายละเอียดแต่จะพูดถึง 3 ทฤษฎีนี้เป็นสำคัญ

2.6 ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) มีพื้นฐานของการเกิดทฤษฎีนี้มาจากความเดือดร้อนของประชาชนหรือปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่เป็นเงื่อนไขสำคัญเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่จะทำให้เกิดการกระทำร่วมหรือเกิดขบวนการทางสังคมขึ้นโดยประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนจะมารวมตัวกันกระทำร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นองค์กรเป็นขบวนการเพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนที่ตนเองประสบตลอดจนมุ่งอธิบายการเกิดและการพัฒนาขบวนการทางสังคมไปสู่ความเข้มแข็งตลอดจนความคาดหวังความสำเร็จของขบวนการทางสังคมด้วยเงื่อนไขเพียงพอ ทั้งนี้ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 67-88 ; Klandermans & Tarrow,1998 ; McCarthy &Zald,1977)

ประการที่หนึ่ง คือองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement organization) องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญของทฤษฎี

การระดมทรัพยากรทั้งนี้องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ องค์กรที่ไม่เป็นทางการซึ่งมีความซับซ้อนหรือองค์กรที่เป็นทางการที่มีจุดมุ่งหมายเป็นของตนเอง เช่น องค์กร NGO (Non-Government Organization) เป็นองค์กรทำให้เกิดการลดระยะเวลาหรือขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนให้เร็วขึ้นและช่วยเพิ่มโอกาสของความสำเร็จ ซึ่งองค์กรเหล่านี้อาจถูกควบคุมโดยองค์กรแบบทางการ พันธมิตร คนหรือกลุ่มคนโดยองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมจะมีบทบาท

สำคัญในการระดมคนทรัพยากรและจัดสรรทรัพยากรให้กับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มหรือองค์กรเพื่อแย่งชิงทรัพยากร อาจรวมถึงบทบาทในการปรับเป้าหมาย ยุทธวิธีให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย (Byrne, 1996, p. 35 ; Klandermans & Tarrow,1998 ; McCarthy & Zald,1977,p.1218 ; Tarrow,1999,pp.123-124)

ประการที่สอง คือ กระบวนการระดมทรัพยากร (mobilize process) องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมจำเป็นต้องมีทรัพยากรสนับสนุนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมาย และหลักการสำคัญของกระบวนการระดมทรัพยากร คือ ต้นทุนและกำไรของการมีส่วนร่วมเป็นกฎเกณฑ์สำคัญหรือองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการระดมทรัพยากรที่จะนำมาซึ่งการเข้ามากระทำร่วมกันโดยผู้ที่เป็นเจ้าของและครอบครองทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม คือ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งสามารถแบ่งออกได้หลายมิติ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552,หน้า 79-80) ดังนี้ “สมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกัน คือ ปัจเจกบุคคล และกลุ่มองค์กรที่เชื่อในเป้าหมายร่วมของขบวนการทางสังคมสมาชิกผู้สนับสนุน คือ ปัจเจกบุคคลที่อุดหนุนทรัพยากรแก่องค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมและสาธารณชนผู้เฝ้ามอง คือ ผู้ที่ไม่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกผู้ร่วมจุดหมายเดียวกันแต่รับรู้ในจุดหมายและกระทำการของขบวนการทางสังคม ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีลักษณะเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสงัคมส่วนฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้าน คือ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับจุดหมายและการกระทำการเพื่อนำไปสู่การบรรลุจุดหมายของขบวนการทางสังคม โดยอาจแบ่งออกเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นชนชั้นนำที่เป็นบุคคล องค์กร สถาบันทางการเมือง ฯลฯ ซึ่งสามารถครอบครองทรัพยากรขนาดใหญ่ และฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านที่เป็นมวลชนซึ่งหมายถึง ปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กรที่มีการครอบครองทรัพยากรอย่างจำกัด”

นอกจากนี้ ในปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งขบวนการทางสังคมกระทำการอยู่อาจแบ่งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยพิจารณาจากการได้รับหรือไม่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จ คือผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงคือ ปัจเจกหรือกลุ่มองค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคมและได้รับประโยชน์จากความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหวและผู้ให้การสนับสนุนแต่ไม่ได้รับประโยชน์ คือ ปัจเจกหรือกลุ่ม องค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการทางสังคม คือเป็นกลุ่มที่เห็นอกเห็นใจให้ความช่วยเหลือแต่ไม่รับประโยชน์จากความสำเร็จขององค์กรเคลื่อนไหว

ประการที่สาม คือ ยุทธวิธีการเคลื่อนไหว (strategy movement) ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้นั้น ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552, หน้า 83-84) กล่าวว่า วิธีหลักในการเคลื่อนไหวเพื่อบรรลุจุดหมาย เป้าหมาย ผลประโยชน์หรือความต้องการของขบวนการทางสังคม คือการใช้การกระทำรวมหมู่ด้วยยุทธวิธีขัดขวางระบบปกติโดยการระดมมวลชนและผู้สนับสนุนการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของผู้คนในขบวนการหรือการสร้างเหตุการณ์การชุมนุมประท้วง การสร้างอำนาจและอิทธิพลผ่านวิธีการดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นนอกพื้นที่และช่องทางระบบการเมืองปกติ และมักมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่ขัดแย้ง

กับโครงสร้างสถาบันที่ลงหลักปักฐานในสังคม ซึ่งได้นำไปสู่การต่อต้านขัดขวางและการปราบปรามโดยรัฐ หรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคมในการเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมีการเรียกร้องความเอาจริงเอาจัง ความผูกพัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นปึกแผ่นของผู้คนที่เดือดร้อนโดยผ่านกระบวนการสร้างจิตสำนึกร่วมซึ่งฐานทรัพยากรสำคัญสำหรับการเคลื่อนไหวจึงอยู่ที่การระดมผู้คน เพราะขบวนการทางสังคมไม่สามารถเข้าถึงครอบครองและใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบการเมืองปกติได้ และการเคลื่อนไหวแบบขบวนการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ที่สำคัญของกลุ่มผู้คนที่ถูกกีดกันออกจากระบบการเมืองปกตินอกจากนี้ ความคาดหวังในความสำเร็จก็มีบทบาทสำคัญในยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้โดยเฉพาะจะเป็นแรงกระตุ้นร่วม ซึ่งปัจจัยนี้มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและยุทธวิธีในการต่อสู้อีกด้วย

ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมสามารถจำแนกออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 157-167)

ส่วนที่ 1 คือยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายระบบการเมืองปกติเป็นวิธีการที่มีลักษณะใกล้เคียงกับ “การเผชิญหน้าโดยตรง” (direct action) ซึ่งหมายถึง ปฏิบัติการทางการเมืองโดยไม่ใช้กระบวนการ กลไกทางการเมืองในระบบปกติ เพื่อแก้ไขเยียวยาความอยุติธรรมทางสังคม โดยยุทธวิธีดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ในการเข้าไปขัดขวางกดดันกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐและฝ่ายที่เผชิญหน้าซึ่งยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายระบบการเมืองปกติ แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 คือการปฏิบัติการแบบท้าทายที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ใช้ความกล้าหาญ กล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำการโดยมีต้นทุนเป็นความเสียหายที่ผู้กระทำการต้องจ่ายหรืออาจเกิดขึ้นจากผลของการกระทำซึ่งการปฏิบัติการแบบท้ายทายที่ไม่ผิดกฎหมาย มีดังนี้

1) การบอยคอต (boycott) หรือการปฏิเสธไม่ยอมรับคือ การกระทำที่ไม่ละเมิดหรือผิดต่อกฎหมาย แต่จำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจสังคมและหรือความสะดวกสบายของผู้ร่วมกระทำการบอยคอต เช่นการที่คณะกรรมการหมู่บ้านพร้อมใจกันไม่เข้าร่วมประชุมตามที่ผู้ใหญ่บ้านนัดหมายเนื่องจากไม่พอใจการกระทำของผู้ใหญ่บ้านที่ไร้ความยุติธรรม เป็นต้น

2) การนั่งประท้วง (sit-ins) รูปแบบการนั่งประท้วงคือ การบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นสถานที่หวงห้ามหรือไม่มีสิทธิหรือหน้าที่ที่ถูกระบุไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป เช่นการบุกผ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการหรือห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ สำหรับรูปแบบอื่นๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวและพบเห็นทั่วไป ได้แก่ การปิดล้อมสถานที่เพื่อขัดขวางไม่ให้คนเข้าไปดำเนินกิจกรรมปกติ การปิดล้อมโรงงานการปิดล้อมสถานที่ราชการ ปิดถนน หรือการชุมนุมโดยสงบในสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อแสดงการคัดค้าน

ระดับที่ 2 คือการปฏิบัติการหรือกิจกรรมที่มีลักษณะผิดหรือละเมิดกฎหมาย

แต่ปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรง คือ

อารยะขัดขืน เป็นปฏิบัติการทางการเมืองซึ่งมีลักษณะเป็นสาธารณะสันติวิธีและมีมโนสำนึกที่ขัดต่อกฎหมายปกติ โดยมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐที่ไม่เป็นธรรม และเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่จะไม่กระทำตามกฎหมายหรือยอมผิดต่อกฎหมาย โดยอาศัยการกระทำดังกล่าวเพื่อปลุกจิตสำนึกและมโนสำนึกของผู้คนในสังคมให้ตระหนักถึงความอยุติธรรมของกฎหมายหรือนโยบายและโครงสร้างอันอยุติธรรมของสังคม ให้ผู้คนในสังคมเข้ามาเห็นด้วยหรือสนับสนุนเช่น การใช้แนวทางการอารยะขัดขืนในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการทุบทำลายรีสอร์ทหรือบ้านพักตากอากาศบนทับเบิก อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมถึงการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน เป็นต้น

Tarrowand Traugott (อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 161-162) ได้พูดถึงตัวอย่างปฏิบัติการของยุทธวิธีขัดขวางท้าทายระบบการเมืองปกติ ด้วยหลักการและแนวทางของอารยะขัดขืนต่อกฎหมาย ดังนี้

1. การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการเข้าไปยึดครองและใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินของรัฐ ทรัพย์สินสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชน โดยไม่ได้รับอนุญาตและอาจไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่อาศัยหลักการอารยะขัดขืนและไร้ความรุนแรง โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการแสดงให้กลุ่มชนชั้นนำ ผู้มีอำนาจและสาธารณะชนทั่วไป ได้ตระหนักถึงความ อยุติธรรมและความเดือดร้อนต่าง ๆ ที่ผู้กระทำการได้รับอันเนื่องจากการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าใช้ทรัพย์สินและทรัพยากรจากกฎหมายและนโยบายที่มีอยู่

2. การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง เป็นการเคลื่อนไหวด้วยการสร้างเครื่องกีดขวางปิดล้อมพื้นที่หรือสถานที่อันเป็นเป้าหมายของการเคลื่อนไหว เพื่อขัดขวางไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามหรือกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าไปดำเนินกิจกรรมตามปกติได้ โดยเครื่องกีดขวางนั้นอาจเป็นวัสดุสิ่งของหรือร่างกายของกลุ่มผู้กระทำการเอง เช่น การปิดล้อมโรงงานการปิดถนนไม่ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์และคณะ ลงมาจากเขาทับเบิกอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ จากนโยบายการทวงคืนผืนป่าของรัฐบาล คสช. เป็นต้น

ส่วนที่ 2 คือยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง Tilly (อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 164)กล่าวว่ายุทธวิธีการใช้ความรุนแรง คือ การทำให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย หรือทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินหรือทั้งสองอย่างเช่นการยิงแก๊สน้ำตาเพื่อสลายฝูงชนที่ทำการเคลื่อนไหวประท้วงหรือเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ฝูงชนประสบการใช้อาวุธเช่น ค้อน มีด โลหะ ไม้ ฯลฯ ทุบตีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือทุบตีประชาชนเพื่อให้ยุติการเคลื่อนไหวของฝูงชนหรือการใช้อาวุธปืนยิงสลายฝูง

ชนหรือกรณีการเผ่าหุ่นหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูผาแดง อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อขับไล่ออกจากพื้นที่จากกรณีความขัดแย้งปัญหาที่ดินทำกิน เป็นต้น

แม้วิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความดึงดูดแก้ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มีข้อจำกัดที่น่าสะพรึงกลัว คือ ทำให้ผู้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้งเผชิญหน้าและการเมืองแบบแยกขั้วเกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตรและรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง กล่าวคือ จากที่มีพันธมิตรในหลายฝักฝ่าย การใช้ความรุนแรงจะทำให้พันธมิตร หรือผู้ดูต้องตัดสินใจเลือกข้างใดข้างหนึ่ง และผลักให้รัฐเลือกวิธีเผชิญหน้าอันอาจจะนำไปสู่การปราบปรามโดยกลไกของรัฐ ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้ฉากการเคลื่อนไหวประท้วงสมัยใหม่มักเป็นไปในสองแนวทาง คือ (1) ยุทธวิธีการขัดขวางท้าทายระบบการเมืองปกติ และ (2) ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ

ส่วนที่ 3 คือยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ ฐานคิดสำคัญที่ใช้ในการจำแนกยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติออกจากสองยุทธวิธีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือทั้งยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายระบบการเมืองปกติ และยุทธวิธีการใช้ความรุนแรงคือ ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติเป็นวิธีการที่อยู่ในระดับของการยอมรับได้หรืออยู่ในบรรทัดฐานของประชาธิปไตยสมัยใหม่ เช่น การลงชื่อถอดถอนนักการเมืองการเดินขบวน การนัดหยุดงานหรือกรณีประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาที่ดินทำกินก็จะเข้าไปติดต่อดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภาครัฐตามระบบตามระเบียบของทางราชการและรอคอยความช่วยเหลือหรือติดต่อสอบถามความคืบหน้าตามระบบของราชการส่วนใหญ่จะmeหนังสือราชการโต้ตอบหรือทวงถามความคืบหน้าของการแก้ไขปัญหาที่ตนเองยื่นเรื่องร้องทุกข์ไว้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้ประเด็นเกี่ยวกับการนั่งประท้วง อารยะขัดขืน การปิดล้อมเพื่อขัดขวางไปเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกรอบแนวความคิดของการวิจัยเนื่องจากเป็นประเด็นที่จะใช้อธิบายการเคลื่อนไหวทางการเมืองประชาชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน โดยบางประเด็นจะรวมกันและสร้างประเด็นขึ้นมาใหม่คือการนั่งประท้วงและการปิดล้อมเพื่อขัดขวางจะสร้างเป็น“การประท้วง”ซึ่งจะใช้ประเด็นนี้และ “อารยะขัดขืน” เป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวความคิดของการวิจัยครั้งนี้

2.7 ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory)

ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่จะนำมาอธิบาย “การเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง” ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากทฤษีนี้ให้ความสนใจกับปัจจัยด้านกระบวนการทางการเมืองเชิงสถาบัน กล่าวคือหากสถาบันทางการเมืองนั้นๆ

ปฏิบัติหน้าที่เป็นปกติเรียบร้อยดีขบวนการทางการเมืองภาคประชาชนก็จะไม่มีการเคลื่อนไหว กระบวนการทางการเมืองภาคประชาชนจะมีการเคลื่อนไหวเมื่อสถาบันทางการเมืองนั้นๆ ไม่ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ทฤษฎีนี้มองว่าบุคคลที่เข้ามาเคลื่อนไหวร่วมกันเป็นผลมาจากสภาวะทางการเมืองเปิดช่องทางให้มีการรวมกลุ่มกันได้ ซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการเคลื่อนไหวตามทฤษฎีนี้จะขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของรัฐบาลในขณะนั้นดังนั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่มจะเป็นไปตามโอกาสทางการเมืองที่เอื้ออำนวย กล่าวคือ ถ้ารัฐบาลที่บริหารประเทศในขณะนั้นมีความอ่อนแอหรือไร้เสถียรภาพก็จะเอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน หากรัฐบาลเข้มงวดและไม่ส่งเสริมหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเคลื่อนไหวได้อย่างเสรีก็จะไม่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของประชาชนผู้ประสบปัญหา หากประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนอยู่ในช่วงรัฐบาลเช่นนี้ก็จะงดหรือไม่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องใดๆทั้งนี้ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) ให้ความสำคัญกับการนำมาซึ่งการก่อกำเนิดพัฒนาการความเข้มแข็งหรืออ่อนแอ ความก้าวหน้าหรือถดถอย ความสำเร็จหรือความล้มเหลว ตลอดจนการสร้างผลสะเทือนของขบวนการทางสังคม 3 ประการดังนี้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 95-99 ; เอกพล เสียงดัง, 2550, หน้า 21-22 ; McAdam,1982, pp. 36-59)

ประการที่ 1 ระดับความพร้อมขององค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กร กล่าวคือ เป็นระดับความพร้อมขององค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กรที่ประชาชนผู้ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อนเหล่านั้นดำรงอยู่โดยดูที่ความเข้มแข็งขององค์กรดั้งเดิมที่มีอยู่ซึ่งสิ่งนี้เปรียบเสมือนการเตรียมพร้อมของประชาชนเหล่านั้นที่จะลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐทั้งนี้ระดับความพร้อมด้านองค์กรหรือระดับความเข้มแข็งขององค์กรมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. ผู้นำหรือแกนนำในองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมกล่าวคือ ผู้นำหรือแกนนำในองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคม มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งการเคลื่อนไหวในฐานะที่เป็นผู้จัดตั้งการเคลื่อนไหวหรือผู้ประกอบการทางการเมืองซึ่งทำหน้าที่ระดมทรัพยากร ผู้คนประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนเข้ามาร่วมเคลื่อนไหว และผู้นำหรือแกนนำเหล่านี้ยังมีบทบาทสำคัญคือเป็นผู้ตัดสินใจเพื่อดำเนินงานและการใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวในแต่ละครั้ง

2. สมาชิก สมาชิกในที่นี้ คือ สมาชิกขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมโดยจะให้ความสำคัญกับการคัดสรรสมาชิกที่ผ่านการจัดตั้งและการเคลื่อนไหวทางสังคมมาก่อนเนื่องจากสมาชิกที่ได้จากกลุ่มคนที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมมาก่อนนี้จะมีความพร้อม ความยึดมั่นผูกพัน มีแรงกระตุ้นในการเข้าร่วม และมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันหรือมีความเป็นเอกภาพซึ่งเป็นรากฐานสำคัญการเป็นองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เข้มแข็งหรือองค์กรขบวนการที่มีความพร้อมในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจรัฐโดยจะให้สมาชิกที่เคยร่วมการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือประท้วงมาแล้วเป็นพี่เลี้ยงให้กับสมาชิกที่เข้ามาร่วมกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการใหม่หรือให้เพื่อน

สอนเพื่อนนั่นเองซึ่งการเมืองภาคประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินจะมีเรื่องราวเพื่อนสอนเพื่อนพี่สอนน้อง เพื่อการระดมทรัพยากรบุคคลให้เข้ามาร่วมผูกพันเป็นกลุ่มเป็นองค์กรใหญ่ขึ้นๆ ในการเคลื่อนไหวต่อสู้กับอำนาจรัฐ เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในพื้นที่นั้นๆ

3. โครงสร้างแรงจูงใจเพื่อให้สมาชิกมีความเป็นเอกภาพ ความเป็นเอกภาพเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยรักษาความเข้มแข็งของกลุ่ม/ขององค์กร/ของขบวนการเอาไว้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะความเป็นเอกภาพมาจากการสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกอยากเข้ามามีส่วนร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กร ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบตอบแทนซึ่งกันและกัน (interchange reward) ระหว่างสมาชิกกับองค์กรดังนั้นขบวนการทางสังคมที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้สมาชิกจนเกิดความเป็นเอกภาพย่อมมีประสิทธิภาพทั้งในด้านการระดมสมาชิกใหม่ และด้านการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบ

4. ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้ซึ่งยุทธวิธีที่เป็นหัวใจของการเคลื่อนไหว คือยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายระบบปกติซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงทางอำนาจของผู้ท้าทายระบบการเมืองปกติ เนื่องจากยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ท้าทายระบบการเมืองปกติ กลุ่มที่เผชิญหน้า รัฐและท่าทีของรัฐทำให้การเคลื่อนไหวต่อสู้จึงมักนำไปสู่การต่อต้านปราบปรามและผลสะเทือนของยุทธวิธีการขัดขวางท้าทายระบบการเมืองปกติจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านสมรรถนะและความคิดสร้างสรรค์ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคม ในการประดิษฐ์คิดค้นยุทธวิธีการขัดขวาง ท้าทายใหม่ๆ ขึ้นมา และสามารถนำไปใช้ได้อย่างหลากหลายในวงจรการเคลื่อนไหวต่อสู้ไม่ว่าจะเป็นการบอยคอต/การปฏิเสธไม่ยอมรับ (boycott) การนั่งประท้วง (sit-ins) หรืออารยะขัดขืน (civil disobedience)การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation)ของรัฐทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะรวมถึงทรัพย์สินของเอกชน การปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (barricade)ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วทฤษฎีการระดมทรัพยากรข้างต้น (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552, หน้า 96-97)

ประการที่ 2 ระดับความพร้อมทางด้านจิตสำนึกของการต่อสู้ McAdam(1982,p.48) กล่าวว่าการสื่อสารให้ประชาชนรับรู้เข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริง รับรู้เข้าใจในเรื่องสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในที่ดินทำกินเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกของประชาชนให้ลุกขึ้นสู้ร่วมกันการสื่อสารข้อมูลดังกล่าวจะต้องทำให้ทุกคนเชื่อว่าระบบการเมืองที่พวกเขาดำรงอยู่นั้นไม่ยุติธรรมหรือไม่เป็นไปตามครรลองของระบบประชาธิปไตยและพวกเขามีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงระบบดังกล่าวให้ดีกว่าเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ผู้คนเหล่านั้นรับรู้ถึงความสามารถที่พวกเขามีเพื่อใช้ในการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองที่ไม่ชอบธรรมที่พวกเขาเผชิญอยู่

ประการที่ 3 โครงสร้างทางการเมือง คือ เหตุการณ์หรือกระบวนการทางสังคมในระดับกว้าง เช่น ภาวะสงคราม กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรมกระบวนการเปลี่ยนแปลง

ไปสู่สังคมเมืองมีผลทำให้โครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองปกติขณะนั้นอยู่ในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เอื้อหรือไม่เอื้อต่อขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ขององค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งนี้การเกิดสภาวะไร้เสถียรภาพทางสังคม นำไปสู่การสั่นคลอนความสัมพันธภาพทางอำนาจแบบเดิมและก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ และก่อให้เกิดการพัฒนาความสามารถในการต่อรองเป็นช่องทางในการท้าทายกับฝ่ายเผชิญหน้าและเพิ่มต้นทุนในการปราบปราม ควบคุมและทำลายขบวนการทางสังคมให้กับฝ่ายเผชิญหน้าด้วยทั้งนี้การไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองของสถาบันทางการเมืองแบบปกติส่งผลให้ความเข้มแข็งของกลุ่มคนนอกระบบการเมืองปกติเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ส่งเสริมให้มีองค์กรหรือกลุ่มเคลื่อนไหวในขบวนการทางสังคมหรือทางการเมืองเพิ่มมากขึ้น

Tarrow (อ้างถึงใน ประภาสปิ่น ตบแต่ง, 2552, หน้า 101) ได้นิยามตัวชี้วัดโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในเชิงปฏิบัติการในลักษณะกว้างๆ ไว้ 4 ประการ คือ หนึ่ง ระดับการเปิดหรือปิดของระบบการเมือง สอง เสถียรภาพหรือความไร้เสถียรภาพของระบบ/ระเบียบทางการเมือง สาม การมีหรือไม่มีพันธมิตรและกลุ่มสนับสนุนและสี่ การแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำหรือความอดกลั้นผ่อนปรนหรือไม่ของชนชั้นนำต่อการเคลื่อนไหวประท้วง สิ่งเหล่านี้เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่จะส่งผลให้องค์กรหรือกลุ่มประชาชนที่ทำการขับเคลื่อนในกระบวนการทางการเมืองลุกขึ้นต่อสู้หรือไม่ซึ่งในการขับเคลื่อนขององค์กรเคลื่อนไวทางสังคมในกระบวนการทางการเมืองมักจะดูทิศทางทางการเมืองเหล่านี้ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้นรวมถึงการตระหนักถึงความเป็นเอกภาพของแกนนำก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งด้วยในการต่อสู้กับอำนาจรัฐนอกจากนี้ทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองยังมีฝ่ายตรงข้ามหรือฝ่ายต่อต้านขบวนการทางสังคมหรือกลุ่มคนเห็นต่างกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งกลุ่มนี้จะมีลักษณะเป็นขบวนการโต้กลับต่อองค์กรการเคลื่อนไหวทางสังคมในทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองนี้ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องตระหนักด้วยเช่นเดียวกับ การเคลื่อนไหวของประชาชนภายใต้แนวคิด “การเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง” หลายคนอาจจะเห็นอกเห็นใจชาวบ้านและช่วยเหลือชาวบ้านจนเกิดกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการภาคประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินดังที่ปรากฏขึ้นในประเทศไทย ในขณะเดียวกันกลุ่มคนที่เสียผลประโยชน์ก็อาจจะไม่พอใจต่อกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในเรื่องดังกล่าวนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างประชาชนผู้ประสบปัญหาที่ดินทำกินกับประชาชนหรือกลุ่มคนที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาที่ดินเหล่านั้นด้วยเหตุผลแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามประชาชนจะอยู่อย่างปกติสุขและดำเนินชีวิตตามครรลองประชาธิปไตยหากประชาชนอยู่ดีกินดี (well-being) ไม่เดือดร้อนอย่างกรณีปัญหาที่ดินทำกินที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในครั้งนี้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้ประเด็นย่อยภายใต้หัวข้อ “ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวต่อสู้” ของทฤษฎีนี้ คือ การบอยคอต/การปฏิเสธไม่ยอรับ (boycott) การนั่งประท้วง (sit-ins) อารยะขัดขืน (civil disobedience) การเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation) ของรัฐทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะรวมถึงทรัพย์สินของเอกชนและการปิดล้อมเพื่อขัดขวาง (barricade) นำไปสร้างเป็นกรอบ

แนวความคิดของการวิจัยโดยสรุปคำและสร้างประเด็นขึ้นมาใหม่ คือการบอยคอต/การปฏิเสธไม่ยอรับ (boycott) การนั่งประท้วง (sit-ins) อารยะขัดขืน (civil disobedience) เป็น “อารยะขัดขืน” และการเข้าครอบครองทรัพย์สินและทรัพยากร (occupation) ของรัฐทรัพย์สินที่เป็นสาธารณะ รวมถึงทรัพย์สินของเอกชนและการปิดล้อมเพื่อขัดขวางเป็น“การประท้วง”ที่จะนำไปใช้ในกรอบแนวความคิดของการวิจัยครั้งนี้

2.8 ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory)

ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) เป็นหนึ่งในชุดของทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ที่นักวิจัยทางรัฐศาสตร์มักนำมาเป็นฐานของการศึกษาวิจัยการเคลื่อนไหวต่อสู้ของประชาชนชุดทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ดังกล่าวคือทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) ทั้งนี้ทฤษีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) ยังมีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้เป็นพิเศษ คือในการคัดเลือกพื้นที่วิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบจำเป็นต้องตระหนักในมิติทางวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่การวิจัยตระหนักถึงบริบททางวัฒนธรรมประเพณีตระหนักถึงบริบทของกลุ่มคน เชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของประชาชนในพื้นที่และตระหนักถึงบริบทสภาพแวดล้อมของพื้นที่การวิจัยซึ่งพื้นที่การวิจัยกรณีศึกษาเปรียบเทียบต้องมีบริบทเหล่านี้เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความจำเป็นต้องตระหนักในการเลือกพื้นที่วิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จในการต่อสู้ของประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน

นอกจากนี้ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมยังมุ่งสื่อถึงหรืออธิบายถึงการสร้างภาษาการสร้างวิธีการ การสร้างรูปแบบการกระทำให้เกิดแนวคิดใหม่ เกิดการปฏิบัติใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่ซึ่งภาษาเรียกหรือวิธีการหรือรูปแบบในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินจะอยู่นอกกรอบของแนวคิดหรือทฤษฎีหรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วเช่น การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน กรณีปัญหาชาวบ้านบุกรุกที่ดินของรัฐด้วยการหาข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหา เพื่อไม่ให้ประชาชนเดือดร้อนซึ่งหากเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีหรือระเบียบกฎเกณฑ์หรือกฎหมายตามวิธีการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐที่เป็นวิธีเป็นรูปแบบเป็นภาษาปกติที่รัฐกระทำนั้นคือ การขับไล่ประชาชนออกจากพื้นที่หากประชาชนไม่ออกจากพื้นที่ก็จะใช้มาตรการทางกฎหมายมาจับกุมดำเนินคดีกับประชาชนเป็นต้น ซึ่งการหาข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการหาทางออกร่วมกันที่ไม่ยึดกฎหมาย ไม่ยึดระเบียบเป็นการสร้างภาษาใหม่เป็นวาทกรรมทางวัฒนธรรมใหม่ หากเป็นวัฒนธรรมเดิม คือ ต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของชาวบ้านตามกฎหมายกำหนดไว้

ทั้งนี้ประชาชนจำเป็นต้องได้รับองค์ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนสิทธิในตนเองสิทธิในครอบครัว สิทธิในชุมชน และสิทธิในที่ดินทำกินและกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่ดินทำกินจึงจะส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามากระทำร่วมหรือเข้ามาสู่กระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการแก้ไขปัญหาร่วมกัน อย่างกรณีศึกษา “การเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเอง” ในครั้งนี้การสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นภายหลังจากการเสื่อมลงของการใช้ทฤษฎีพฤติกรรมร่วมแบบดั้งเดิม (classical selective behavior theory) (Buechler อ้างถึงใน เอกพล เสียงดัง, 2550, หน้า 25) เพื่อการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำร่วมของประชาชนเป็นผลมาจากปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของตน จึงออกมาร่วมกันกระทำการออกมาในรูปของการร้องทุกข์ การตรวจสอบอำนาจรัฐ การประท้วงอำนาจรัฐ การร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติ อารยะขัดขืน การสานเสวนาและการเจรจาต่อรองเพื่อเรียกร้องให้รัฐหรือคู่กรณีปัญหาดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากความเดือดร้อนต่าง ๆที่เกิดขึ้นกับตนเองในช่วงหลังจากปี ค.ศ.1960 เป็นต้นมา ที่มีขบวนการทางสังคมต่าง ๆเกิดขึ้นจำนวนมากเช่น ขบวนการนักศึกษา ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีสมัชชาคนจน ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในชุมชนรวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ฯลฯ ซึ่งการอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมการเคลื่อนไหวทางสังคมให้ความสนใจกับทฤษฎีหลัก 2 ทฤษฎีเพื่อใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคมคือทฤษฎีการระดมทรัพยากรซึ่งมุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการต่าง ๆที่เกิดขึ้นภายในองค์กรของขบวนการทางสังคมโดยเฉพาะในส่วนของกระบวนการระดมทรัพยากรที่จะนำมาใช้สนับสนุนและสร้างพลังในการต่อรองให้กับขบวนการทางสังคม และทฤษฎีกระบวนการทางการเมืองที่เห็นชอบว่าขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของขบวนการนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับทรัพยากรและองค์กรของขบวนการทางสังคมเพียงอย่างเดียวแต่ต้องอาศัยโครงสร้างโอกาสทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญด้วยรวมทั้งมีปัจจัยต่าง ๆ หลายประการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการของผู้คนเช่น ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่เผชิญความเดือดร้อน ความไม่พอใจต่อนโยบายของรัฐที่เป็นอยู่หรือความเสี่ยงอันตรายจากการปรามปรามของรัฐรวมถึงช่องทางในการเข้าถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจออกนโยบายเป็นต้น

นอกจากนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นจะประสบความสำเร็จได้ยังขึ้นอยู่กับการสร้างภาษาใหม่หรือรูปแบบใหม่หรือวิธีการใหม่ให้กับสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกำลังแก้ไขปัญหาอยู่นั้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยไม่ยึดระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมเคยปฏิบัติในการแก้ไขปัญหานั้นๆ แต่จะหาภาษาใหม่วิธีการใหม่หรือรูปแบบใหม่ในการแก้ไขปัญหาแทน เช่น การหาข้อตกลงร่วมกันในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินตามที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งความหมายต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นจะต้องมีความแตกต่างไปจากความหมายที่มีอยู่เดิมในสังคมเพื่อให้เกิดความสนใจและความตระหนักถึงสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเรียกร้องและจะนำมาสู่การสนับสนุนจากส่วนต่าง ๆของสังคม

ในที่สุด ดังนั้น “การอธิบายการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมในระยะต่อมาจึงเป็นการเชื่อมโยงมุมมองจิตวิทยาสังคมเข้ากับมุมมองการระดมทรัพยากรเข้าด้วยกันซึ่งเท่ากับเป็นการนำแนวทางวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมกลับเข้าสู่การอธิบายขบวนการทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่มุมมองตามทฤษฎีพฤติกรรมแบบดั้งเดิม (classical collective behavior theory) ได้เสื่อมสลายความนิยมลง”

Snowand Benford (อ้างถึงใน เอกพล เสียงดัง,2550, หน้า 27) ได้กล่าวถึงสิ่งที่นักเคลื่อนไหวต้องทำในการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมหลักๆ มีอยู่ 3 ประการ คือ การสร้างกรอบในการแก้ไขปัญหาคือการสร้างความหมายของปัญหารวมทั้งคุณลักษณะของความผิดหรือความเป็นเหตุเป็นผลของความทุกข์ยากเดือดร้อนที่เกิดขึ้นจากปัญหาเพื่อให้ขบวนการมีเป้าหมายในการกระทำสิ่งต่าง ๆเพื่อแก้ไขปัญหาซึ่งการสร้างกรอบในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องมีการตีความปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นด้วยเพื่อหาแนวร่วมจากประชาชนเพิ่มขึ้น ประการต่อมาคือการสร้างกรอบในการคาดเดาทางออกของปัญหาคือการเสนอแนวทางแก้ปัญหาวิธีการแก้ไขปัญหาอาจจะเป็นข้อตกลงร่วมกันนโยบาย วิธีการ แนวทาง หรือมาตรการที่เหมาะสมกับปัญหาที่องค์กรของประชาชนได้สร้างความหมายหรือนิยามเอาไว้เพื่อให้ขบวนการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งทางออกของปัญหาอาจมีการนำเสนอไว้หลากหลายแนวทางถึงแม้ว่าจะเป็นการนำเสนอขององค์กรเดียวก็ตาม และประการสุดท้าย คือการสร้างกรอบในการจูงใจคือการสร้างเครื่องมือต่อสู้และคำชี้แจงเหตุผล เพื่อใช้ในการลงมือปฏิบัติขององค์กรหรือขบวนการนั้นซึ่งเครื่องมือต่อสู้ดังกล่าวสามารถจัดเตรียมขึ้นมาจากการใช้ถ้อยคำที่กระตุ้นจิตใจเพื่อให้ประชาชนออกมากระทำการตามวิธีแก้ไขปัญหาทั้งองค์กรหรือขบวนการของประชาชนเจ้าของปัญหาเสนอเอาไว้ ซึ่งการสร้างกรอบในการจูงใจดังกล่าวจำเป็นต้องคำนึงถึงประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันของประชาชนเหล่านั้นด้วย หากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขาดการจัดวางกรอบข้างต้นอย่างเหมาะสมอาจจะไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยเฉพาะในแง่ของการระดมประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเพราะกระบวนการวางกรอบดังกล่าวจะช่วยเชื่อมโยงความเชื่อ/แนวโน้มในการตีความของปัจเจกบุคคลกับองค์กรของขบวนการทางสังคมเข้าด้วยกันกระบวนการจัดวางกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรมดังกล่าวจะช่วยให้กรอบวาทกรรมที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมสร้างขึ้นสามารถเขา้ไปสู่พื้นที่สาธารณะทางความคิดของประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆโดยมุ่งหาแนวร่วมในการต่อสู้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้มีเป้าหมายเข้าไปมีอิทธิพลต่อการสร้างจิตสำนึกและการตระหนักรู้ถึงปัญหาของสาธารณะร่วมกันเพื่อระดมผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเพิ่มขึ้นซึ่งหนทางที่กรอบวาทกรรมต่าง ๆ จะเข้าไปสู่พื้นที่สาธารณะทางความคิดของคนได้นั้นอาจเกิดจากความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวหรืออาจผ่านทางสื่อต่าง ๆ ดังเช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ บทความหรือวรรณกรรมต่าง ๆ ฯลฯ โดยเฉพาะสื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมควรให้ความสำคัญอย่างยิ่งเพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

อย่างไรก็ตามสื่อก็มีปัญหาอยู่บ้างกล่าวคือปัญหาความไม่เป็นกลางของสื่อ อันเนื่องมาจากสื่อต่าง ๆ มีความสามารถในการนำเสนอข้อมูลแตกต่างกัน ดังนั้นสื่อจึงเลือกข้อมูลที่น่าสนใจและตรงกับความต้องการของสาธารณชนมานำเสนอนอกจากนี้ยังมีปัญหาอันเกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกับสื่อที่มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานไม่ตรงกันจะทำให้ภาพสะท้อนหรือเนื้อหาหรือข้อมูลที่สื่อออกไปสู่สาธารณะไม่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนหรือประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นซึ่งเป็นประเด็นที่ขบวนการเคลื่อนไหวต้องระมัดระวังในการพิจารณาในการเลือกใช้สื่อเพื่อนำเสนอปัญหา ตีแผ่ปัญหาให้สังคมรับรู้หรือการทำให้เป็นข่าวอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำมาซึ่งการร่วมกันแก้ไขปัญหานั้นๆได้รวดเร็วขึ้นและถึงแม้สื่อจะมีจุดอ่อนดังกล่าวขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมก็ยังคงต้องการสื่อโดยมีจุดมุ่งหมายหลักๆ อยู่ 3 ประการ คือ ขบวนการทางสังคมจำเป็นต้องใช้สื่อในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ เข้าสู่กระบวนการประการต่อมาคือขบวนการทางสังคมสามารถใช้สื่อเป็นตัวกลางในการให้เหตุผลในการเคลื่อนไหวเรียกร้องตามประเด็นต่าง ๆ ที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเผชิญอยู่และประการสุดท้าย คือสื่อที่เผยแพร่ข่าวการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมจะช่วยให้เครือข่ายหรือขอบเขตของความขัดแย้งถูกขยายกว้างออกไป ซึ่งอาจจะทำให้มีบุคคลที่สามซึ่งเห็นอกเห็นใจต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นหรือผู้ทปี่ระสบปัญหาเช่นเดียวกันเข้ามาร่วมเคลื่อนไหวร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั้นเพิ่มขึ้น

ทั้งนี้ การเมืองภาคประชาชนเพื่อการจัดการตนเองจำเป็นต้องใช้ชุดความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) มาเป็นอีกกรอบคิดหนึ่งเพื่อกระตุ้นให้กระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินมั่นใจถึงสิ่งที่ตนเองค้นพบ หรือวิธีการหรือรูปแบบหรือภาษาที่ตนเองใช้ในการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินในแต่ละพื้นที่ และเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมกระทำมากขึ้น ตลอดจนประชาชนทั่วไปผู้เฝ้ามองดูอยู่ก็จะเข้ามาร่วมสมทบในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินหากเกิดกลุ่ม/องค์กร/ขบวนการที่ใหญ่โตขึ้นแนวโน้มของความสำเร็จในการต่อสู้ก็ได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน

2.9 สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2560

นับตั้งแต่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้กำหนดให้รัฐมีอำนาจจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการ และการจัดสรรเพื่อทุกกลุมคน โดยอาศัยกลไกของกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ และบริหารจัดการผานทางหนวยงานของรัฐในรูปแบบของกระทรวง ทบวง กรม การใช้อำนาจบริหารจัดการทรัพยากรดังกล่าวของรัฐพบว่า รัฐจัดการไม่ดีเท่าที่ควร มีการผูกขาดจากรัฐ และบริหารจัดการการใช้

ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติยังไม่เป็นธรรม จึงจำเป็นต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เนื่องจากชุมชนเหล่านั้นมีความผูกพันและใกล้ชิดกับทรัพยากร เป็นทั้งผู้อาศัยและใช้ประโยชน์ รวมทั้งอนุรักษ์และบำรุงรักษา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นดูแล รักษา อนุรักษ์ คุ้มครอง และจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ดีกว่าภาครัฐ ซึ่งหากย้อนกลับไปในอดีตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย เป็นการจัดการของคนที่อยู่ในชุมชนหรือในท้องถิ่นนั้น ๆ ชุมชนในท้องถิ่น มีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรทั้งป่าไม้ที่ดิน น้ำ เช่น การจัดทำป่าชุมชน ระบบเหมืองฝาย ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากร ตามบริบทของแต่ละท้องถิ่นนั้นการจัดการดังกล่าวถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร เป็นการใช้“สิทธิของชุมชน” ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากร ชุมชนอื่นจะเข้ามากาวล่วงมิได้และเพื่อให้สิทธิของชุมชนซึ่งเป็นสิทธิที่มีอยู่เดิมในการดูแลรักษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเป็นรูปธรรม จึงได้รับรองสิทธิของชุมชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาไทย พุทธศักราช 2540 เป็นครั้งแรกโดยบัญญัติให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งหมายถึง การรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลมาอยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน มีประเพณีวัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตอย่างเดียวกันเป็นระยะเวลานาน กลุ่มบุคคลเหล่านั้นมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและ มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ต่อมาสิทธิชุมชนได้รับความสนใจจากนักวิชาการ ตัวแทนจากภาครัฐ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องสิทธิชุมชน ได้แสดงความคิดเห็นให้ขยายการรับรองคุ้มครองที่มีลักษณะครอบคลุมมากขึ้น จนกระทั่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติ รับรองเรื่องสิทธิชุมชนที่มีลักษณะครอบคลุมมากกว่ารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่บัญญัติรับรองเฉพาะสิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเท่านั้น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563,หน้า 7-9)

2.9.1 ความหมายของสิทธิชุมชน

“สิทธิชุมชน” มีพื้นฐานจากการรวมตัวกันของมนุษย์หลายผู้คนกลายเป็นชุมชน ซึ่งการที่จะเข้าใจถึงสิทธิชุมชนที่แท้จริงได้ย่อมต้องทำความเข้าใจความเป็นชุมชนก่อน คำว่า “ชุมชน” คือกลุ่มคนที่รวมตัวกัน มีเป้าหมายร่วมกัน ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ร่วมกันโดยชอบด้วยกฎหมาย และมีการติดต่อสื่อสารกันเป็นปกติและต่อเนื่อง และคำว่า “ชุมชน” ไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่แค่ชุมชนชนบท แต่ยังรวมไปถึงชุมชนเมืองชุมชน ที่รวมเป็นเครือข่ายท้องถิ่นชุมชนที่มีหลายชาติพันธุ์ฯลฯ ส่วนคำว่า “สิทธิ” หมายถึง อำนาจอันชอบธรรม ดังนั้น สิทธิชุมชน จึงหมายถึง อำนาจอันชอบธรรมตามประเพณีและกฎเกณฑ์ที่ยึดถือร่วมกันของกลุ่มบุคคล โดยกลุ่มบุคคลนี้เป็นกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ มี

ที่อยู่ มีขอบเขตร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้ง มีการจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน สิทธิชุมชนนี้ ย่อมจะเป็นสิทธิจากความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน

จากความหมายดังกล่าวจึงสามารถสรุปความหมายของสิทธิชุมชนได้ว่า “สิทธิชุมชน หรือ “Community Rights” หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีขอบเขตเป็นชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือหลายชุมชน หรือหลายกลุ่มชาติพันธุ์ โดยไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มคนในชนบทเท่านั้นแต่จะรวมถึงกลุ่มคนในเมืองด้วย กลุ่มคนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ทางสังคม มีวัฒนธรรมร่วมกัน มีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรและมีผลประโยชน์ร่วมกัน และการจัดสรรรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น กลุ่มคนนั้นมีอำนาจอันชอบธรรมถูกต้องตามกฎเกณฑ์ ประเพณี หรือข้อตกลงที่บุคคลในสังคมยึดถือร่วมกัน

2.9.2 ลักษณะสำคัญของสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ (1) สิทธิชุมชน เป็นสิทธิเชิงซ้อน เพราะภายใต้ข้อตกลง ร่วมกันยังมีสิทธิอีกหลายประเภทที่สัมพันธ์กัน เช่น สิทธิการครอบครอง ใช้และจัดการ โดยแต่ละสิทธิไม่ได้แยกออกจากกัน เพราะมีกติการ่วมกันของชุมชน และสิทธิชุมชนอาจมิใช่สิทธิเด็ดขาด (Absolute Right) สิทธิเด็ดขาดเป็นสิทธิที่ผู้เป็นเจ้าของสิทธิสามารถใช้สิทธินั้นร่วมกับบุคคลทั่วไปได้ทุกคน เช่น สิทธิในชีวิต ร่างกาย กรรมสิทธิ์ เป็นต้น (2) สิทธิชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม คือ ต้องการให้คนหรือหน่วยงานภายนอกมาร่วมสนับสนุนถ่วงดุลตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ แต่จะไม่เปิดโอกาสให้เข้ามาละเมิดสิทธิในการมีชีวิตรอด สิทธิเรื่องปากท้อง หรือสิทธิในการดำรงความสัมพันธ์ทางสังคม เพราะสิทธิชุมชนจะให้ความสำคัญกับผู้ที่ใช้ทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนก่อน โดยสิทธิชุมชนที่ปรากฏมักมุ่งเน้นไปใน 2 ด้าน คือ สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต และอีกด้านหนึ่ง คือ สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.9.3 การรับรองสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ประเทศไทยเริ่มต้นการรับรองสิทธิชุมชนในระดับรัฐธรรมนูญ ครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เจตนารมณ์การรับรองสิทธิชุมชนดังกล่าวคือความต้องการปฏิรูปการเมืองของประเทศ โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนทางการเมืองและส่งเสริมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ยอมรับการมีอยู่ของสิทธิชุมชน โดยรับรองสิทธิชุมชน ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม คุ้มครองในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น ๆ และให้ความสำคัญกับประเพณี วัฒนธรรมหรือความเชื่อของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ซึ่งเป็นการปรับความคิดในระบบกฎหมายที่ยอมรับเฉพาะสิทธิของรัฐและสิทธิของเอกชนมาเป็นการยอมรับสิทธิของชุมชนเหนือทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยได้บัญญัติเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน ไว้ใน มาตรา 46 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของ

ชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” มาตรา 69 “บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์ปกป้องและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ได้มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงสิทธิชุมชนเช่นเดียวกัน แต่ได้ขยายการคุ้มครองสิทธิชุมชนให้ครอบคลุมมากขึ้น โดยบัญญัติไว้ ในมาตรา 66 “บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญา ท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืน” มาตรา 67 “สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ อนามัยสวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพจะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐรัฐวิสาหกิจราชการ ส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ ตามบทบัญญัตินี้ย่อมได้รับความคุ้มครอง”

สำหรับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ก็ได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนด้วยเช่นกัน โดยได้นำสาระสำคัญของบทบัญญัติแห่งมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และมาตรา 66 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาบัญญัติรวมกับสิทธิอื่น ๆ ให้เกิดความกว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยความในมาตรานี้ได้บัญญัติขึ้น เพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายกำหนด ซึ่งบทบัญญัติ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรม ต้องพิจารณาประกอบกัน 4 มาตรา คือมาตรา 43 มาตรา 50 (8) มาตรา 57

และมาตรา 58 ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับสิทธิหรือหน้าที่ของชุมชนในการมีส่วนร่วมบริหารจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563,หน้า 10-17)

สิทธิชุมชนได้รับการบัญญัติรับรองในรัฐธรรมนูญเสมอ นับตั้งแต่มีการบัญญัติในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เป็นครั้งแรก เพื่อรับรองการมีอยู่ของสิทธิชุมชนตามกฎหมาย ซึ่งค่อนข้างสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางสังคมไทยที่เกิดความตื่นตัวขึ้นอย่างมากในการที่ชุมชน ได้รวมตัวกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของท้องถิ่นและร่วมกันแสดงบทบาทในการอนุรักษ์และจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้ปรากฏเป็นข่าวในหลายกรณีหลายโครงการที่ผ่านมาซึ่งสะท้อนว่า ประชาชนชาวไทยได้รับรู้และตระหนักในเรื่องของสิทธิชุมชน และการบัญญัติรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ย่อมเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการอนุรักษ์มีส่วนร่วมในการจัดการ คุ้มครอง ส่งเสริม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้บุคคล และชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยปกติและชุมชนยังมีสิทธิที่จะให้หน่วยงานของรัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ปฏิบัติหน้าที่สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ รวมถึงสิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวด้วย

2.9.4 สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชน หลักการนี้มีอยู่เดิมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 แต่ได้นำมาขยายสิทธิของชุมชนเพิ่มอีก และมีการบัญญัติให้หน่วยงานรัฐมี “หน้าที่” ที่เกี่ยวเนื่องกับสิทธิชุมชนอีกด้วย จึงทำให้เกิดหน้าที่กับรัฐด้วยที่จะต้องดำเนินการ นอกเหนือจากเป็นสิทธิของชุมชน โดยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิชุมชน มีบัญญัติไว้ในมาตราต่าง ๆ ดังนี้

“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

(1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญญา ศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่นและของชาติ

(2) จัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(3) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใด อันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชนหรืองดเว้นการดำเนินการใด อันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

(4) รัฐจัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน สิทธิของบุคคลและชุมชนตาม (1) ถึง (4) หมายความรวมถึง สิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการ ดังกล่าวได้ด้วย”

ความในมาตรานี้ได้บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและ สิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งยังบัญญัติให้บุคคลและชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการตามอนุ (1) (2) (3) (4) ด้วย นอกจากนี้ยังกำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดระบบสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เพื่อให้ชุมชนจัดระบบสวัสดิการได้เอง

“มาตรา 57 รัฐต้อง (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย (2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และ ใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่ กฎหมายบัญญัติ”

บทบัญญัติในมาตรานี้กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟู คุ้มครองศิลปะวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยการบัญญัติดังกล่าว เป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ และขณะเดียวกันก็ได้รับรองสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงาม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ความว่า “จารีตประเพณีอันดีงาม” คือ ความดีงามที่วิญญูชนยอมรับนับถือ ทั้งนี้ “ความดีงาม” ความหมายอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม นอกจากนั้นยังกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงามเพื่อให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐและชุมชนได้มีสถานที่ในการร่วมกันพัฒนาและรักษาไว้ให้ยั่งยืนต่อไป

สำหรับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพได้กำหนดหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ หลักการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน หลักการมี

ส่วนร่วมของประชาชน และหลักการกระจายอำนาจ โดยในส่วนของรายละเอียดของการมีส่วนร่วมดำเนินการและการได้รับประโยชน์จากการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 58 การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ

บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวัง ให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อน หรือเสียหายให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า

บทบัญญัติในมาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของรัฐหรือการอนุญาตให้ดำเนินการใดที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง รัฐต้องศึกษาประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทั้งนี้ต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อน โดยต้องคำนึงให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และต้องเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมโดยไม่ชักช้า ซึ่งมาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่กำหนดหลักการคุ้มครองสิทธิการมีส่วนร่วมในการรับรู้ และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการดำเนินการที่อาจมีผลกระทบต่อบุคคลและส่วนรวม และสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังเพิ่มหลักการใหม่ในเรื่องการดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการนั้น กำหนดให้สิทธิแก่บุคคลและชุมชนได้รับทราบข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต และนอกจากนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการระมัดระวังการเกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และหากเกิดผลกระทบจะต้องเป็นกรณีน้อยที่สุด และต้องดำเนินการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า ตามที่บัญญัติในวรรคสามของมาตรานี้ รวมทั้งยังบัญญัติหน้าที่ของรัฐตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีที่ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผล กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชนก่อนดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและต้องดำเนินการ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้อง

ก่อนดำเนินการ เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัยคุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชน หรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563,หน้า 18-24)

นอกจากนี้ยังกำหนดหลักการใหม่เพื่อเป็นหลักประกันว่าบุคคล และชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงาน ของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้และเพิ่มหลักการใหม่ เพื่อให้รัฐต้องพยายามป้องกันไม่ให้ผลกระทบเกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรก แต่หากเกิดความเสียหาย รัฐต้องเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหาย ให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า

มาตรา 51 การใดที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ตามหมวดนี้ ถ้าการนั้นเป็นการทำเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมตลอดทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดให้ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์นั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้มั่นใจว่ารัฐจะทำหน้าที่ของรัฐที่บัญญัติไว้โดยประชาชนและชุมชนไม่ต้องร้องขอหากรัฐไม่ดำเนินการ ตามหน้าที่ที่บัญญัติไว้ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิที่จะติดตาม เร่งรัดหรือฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐได้ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

นอกจากบัญญัติรับรองให้สิทธิบุคคลและชุมชนมีสิทธิในการจัดการ และมีส่วนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม พร้อมทั้งบัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและ สนับสนุนในเรื่องสิทธิชุมชน รวมทั้งสิทธิของประชาชนและชุมชนในการติดตามเร่งรัด ฟ้องร้องหน่วยงานรัฐหากไม่ดำเนินการตามที่กฎหมาย กำหนดยังบัญญัติให้บุคคลมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และ คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 50 (8) เพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชนหรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติว่าควรร่วมมือกัน ในการรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังได้เพิ่มหน้าที่โดยกำหนดหลักการให้ประชาชน มีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมด้วย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมยิ่งขึ้น อันจะทำให้เกิดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทย เช่น ภาพวาดโบราณ วัด เจดีย์ โบราณหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563,หน้า 24-27)

2.9.5 ประโยชน์ของสิทธิชุมชน

1. ทำให้เกิดการปกป้องสิทธิเสรีภาพของตน

สิทธิเสรีภาพเป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย การให้สิทธิเสรีภาพของบุคคลและชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยังให้สิทธิในการปกป้อง คุ้มครอง บำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงานในท้องถิ่น ดังที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นการให้หลักประกันกับบุคคลและชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบจากหน่วยงานรัฐ หรือบุคคลภายนอกที่แสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่อบุคคลหรือชุมชน หรือวิถีชีวิตของชุมชน หรือชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับกรณีข้อพิพาทด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ย่อมสามารถยกขึ้นอ้างยันรัฐและบุคคลหรือองค์กรใด ๆ ที่รุกล้ำต่อสิทธิเสรีภาพของชุมชนได้เสมอ หากถูกเบียดบังจากอำนาจอันมิชอบ ธรรมทั้งจากรัฐและจากบุคคลอื่น

2. ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะของสิทธิชุมชนนั้น มิใช่สิทธิเด็ดขาด (Absolute rights) เหมือนอย่างสิทธิของปัจเจกบุคคล หากแต่สิทธิชุมชนเป็นการประกอบกันของสิทธิย่อยๆ หลายประการ เช่น สิทธิการมีส่วนร่วม คือ ต้องการให้คนหรือหน่วยงานภายนอกมาร่วมสนับสนุน ถ่วงดุล ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศการมีส่วนร่วมนับเป็นหลักการสำคัญ และจำเป็นของการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดย “การมีส่วนร่วม” คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ในการกำหนดทิศทางการบริหารจัดการ การอนุรักษณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งติดตาม ตรวจสอบ การดำเนินการของหน่วยงานรัฐ ที่อาจเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติฯ ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา ดูแลทรัพยากรฯ ของชุมชนมากขึ้น และยังสอดคล้องกับวิถีชีวิต ประเพณี สภาพพื้นที่มากกว่าการที่จะให้รัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ตัดสินใจลงมา ทั้งยังเป็นการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐหรือหน่วยงานของรัฐกับประชาชนหรือชุมชนอีกด้วย

3. ทำให้เกิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างยั่งยืน

เป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาสังคม คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ มีเป้าหมายสำคัญจะต้องเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) แม้ว่าการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจจะเป็นเป้าหมายสำคัญของรัฐบาลทุกรัฐบาล รัฐบาลต้องลดความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนให้ดีขึ้น แต่ขณะเดียวกัน จะต้องคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อม และความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจต้องมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีโอกาสสร้างผลเสียและมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การบัญญัติรับรองให้ประชาชนและชุมชนมีสิทธิจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะทำให้ประชาชนและชุมชนเกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติฯ ที่ตนมี ขณะเดียวกันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรฯ ที่ชุมชนเห็นความสำคัญนั้น จะเป็นไปอย่างระมัดระวังไม่ฟุ่มเฟือย และใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4. ลดภาระของรัฐในการสอดส่องดูแลและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดระเบียบเกี่ยวกับการครอบครองและการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ โดยกลไกของกฎหมายอาจยังไม่เพียงพอและไม่ทั่วถึง ทั้งกลไกเท่าที่รัฐมียังไม่อาจปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากการรุกล้ำทำลายได้อย่างทันท่วงทีสิทธิชุมชน จึงมีส่วนสำคัญในการช่วยรัฐสอดส่องดูแลและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการให้องค์ความรู้เรื่องสิทธิชุมชน พร้อมกับการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ประชาชนเกิดความหวงแหนและเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติฯ ส่งเสริมการมีบทบาทในการอนุรักษ์และจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภาคประชาชนและภาคเอกชน ไม่ว่าจะเป็นสมาคม มูลนิธิกลุ่มเอ็นจีโอ หรือชุมชน หากได้รับการกำหนดขอบเขตถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนแล้ว ย่อมเป็นการลดภาระของรัฐในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมากทีเดียว

5. ส่งเสริมให้รัฐสามารถปฏิบัติตามข้อตกลงระหว่างประเทศ

ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ ยกตัวอย่าง เช่น อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นข้อตกลงด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศที่มีเจตนารมณ์ให้รัฐบาลทุกประเทศ พัฒนาประเทศโดยไม่ละเลยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักไว้ 3 ประการ คือ (1) เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (2) เพื่อใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน (3) เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม และรัฐที่เข้าทำสนธิสัญญาต้องผูกพันและปฏิบัติตามข้อตกลง หากรัฐซึ่งเข้าเป็นภาคีสมาชิกมิได้ปฏิบัติหรือปฏิบัติตามสนธิสัญญาไม่ได้ หรือปฏิบัติได้ไม่เป็นที่พอใจกับประเทศสมาชิกด้วยกันย่อมถูกประณาม หรืออาจถูกต่อต้านคว่ำบาตรโดยประเทศสมาชิกอื่น ๆ อันอาจเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจหรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศขึ้นมา ดังนั้น การรับรองสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญเป็นการให้หลักประกันในการใช้สิทธิของบุคคลหรือชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหากประชาชนหรือชุมชนมีความตื่นตัวและตระหนักถึงสิทธิของตน มีความรู้ความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ก็เท่ากับว่ารัฐบาล หรือหน่วยงานของรัฐได้ปฏิบัติตามความผูกพันตามสนธิสัญญาดังกล่าว

6. จำกัดอำนาจรัฐในการบริหารประเทศไม่ให้กระทบสิทธิของประชาชนหรือชุมชน

สิทธิชุมชนเป็นสิทธิของบุคคลและชุมชนโดยชอบธรรม ในการปกป้องคุ้มครอง อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากการดำเนินการใดของรัฐหรือรัฐอนุญาตให้ผู้ใด ดำเนินการถ้าเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัยคุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชน หรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการ และหากการดำเนินการเกิดผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชน รัฐต้องเยียวยาให้กับประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบ โดยไม่ชักช้า จึงทำให้รัฐบริหารประเทศด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิของประชาชนหรือชุมชน นอกจากนี้ประชาชน หรือชุมชนยังสามารถดำเนินการให้หน่วยงานรัฐเปิดเผยข้อมูลคำชี้แจง และเหตุผลก่อนการดำเนินการรวมทั้งฟ้องร้องหน่วยงานรัฐได้หาก ไม่ดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนดไว้

7. ส่งเสริมประชาธิปไตยให้เข้มแข็ง สิทธิชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม

คือต้องการให้คนหรือหน่วยงาน ภายนอกมาร่วมสนับสนุนถ่วงดุลตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมเป็นดัชนีชี้วัดพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประเทศที่พัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่ดีแล้ว ก็มักจะเปิดโอกาสให้ประชาชนในทุกระดับมีสิทธิส่วนร่วมในการบริหารจัดการร่วมกับภาครัฐ เช่น ควบคุม ตรวจสอบ ติดตามการทำงานของรัฐบาล หน่วยงานของรัฐ รวมทั้ง มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลในนโยบายการบริหารทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของประชาชน ซึ่งสอดรับกับสิทธิชุมชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชน หรือชุมชนมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งเอกชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งติดตาม ตรวจสอบ การบริหารงานของรัฐที่อาจเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของชุมชน สิทธิชุมชนจึงเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า และยังสร้างความรัก ความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชนด้วย

ฉะนั้น การเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเอง จึงต้องสอดคล้องกับสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ โดยการประเมินความสอดคล้องขององค์ความรู้ควบคู่กัน และจึงสามารถพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรตามบริบทของแต่ละท้องถิ่นนั้น การจัดการดังกล่าวถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร เป็นการใช้ “สิทธิของชุมชน” ซึ่งถือ

เป็นหน้าที่ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากร ชุมชนอื่นจะเขามาก้าวล่วงมิได้และเพื่อให้สิทธิของชุมชนซึ่งเป็นสิทธิที่มีอยู่เดิมในการดูแลรักษาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเป็นเป็นรูปธรรมต่อไป

2.10 แนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

ผู้ศึกษาเริ่มต้นการศึกษาจากความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง หรือ Civic Virtue อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมความเป็นพลเมืองเป็นแนวคิดที่มีลักษณะของทฤษฎีมหภาค หรือ Grand Theory หมายถึง ทฤษฎีขนาดใหญ่ มีระดับแห่งภาวะสากลและความเป็นนามธรรมสูงมาก ดังนั้นในการทำความเข้าใจสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมสูง ผู้ศึกษาจึงพยายามศึกษาผ่านปรากฏการณ์หรือกรณีศึกษาที่มีความเป็นรูปธรรม โดยนำหลักการจากทฤษฎีฐานรากหรือ Grounded Theory มาประยุกต์ใช้ในการศึกษา ซึ่งการศึกษาตามแนวทางของทฤษฎีฐานรากมีเป้าหมายเพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีจากปรากฏการณ์หรือกรณีศึกษา กล่าวได้ว่า การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมหรือกรณีศึกษาที่มีลักษณะของการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์จะนำไปสู่การวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ตลอดจนการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับหลักการ หรือแนวคิดที่มีความเป็นนามธรรมให้อยู่ในรูปของทฤษฎีที่สามารถทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงศึกษาความเป็นพลเมืองผ่านกรณีศึกษาการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย

ทั้งนี้ จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีการกล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นพลเมืองกับชุมชนในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ในแนวคิดเรื่องทางสายที่สาม Anthony Giddens ได้กล่าวถึง ความสำคัญของชุมชนในฐานะหนึ่งในหลักการสำคัญที่จะทำให้การเมืองแบบใหม่ประสบความสำเร็จว่า ในโลกยุคปัจจุบันเราจำเป็นต้องรื้อฟื้นและทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและชุมชน เพราะชุมชนเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทในการยึดเหนี่ยวและยึดโยงปัจเจกบุคคลให้รวมตัวและดำรงชีวิตร่วมกันเป็นกลุ่ม นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคม ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดการจัดเตรียมทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชน (Deakin, 2000,p. 243) นอกจากนี้หากพิจารณาชุมชนในมิติของความสัมพันธ์ทางสังคมจะ พบว่า ชุมชนมีบทบาทในการสร้างตัวตน (Self) ตลอดจนอบรมขัดเกลาและปลูกฝังคุณลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลให้มีความสอดคล้องเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชน ชุมชนจึงเป็นเรื่องของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ชุมชนเป็นเสมือนพื้นที่ในการฝึกฝนผู้คนให้กลายเป็นพลเมืองที่ตระหนักถึงส่วนรวม การทำหน้าที่ของชุมชนที่เข้มแข็งจึงสนับสนุนให้เกิดประชาสังคมที่แข็งขัน โดยชุมชนเปรียบเสมือนพื้นที่ตรงกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงปัจเจกชนหรือคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยเข้ากับรัฐภายใต้ความสัมพันธ์

แบบหุ้นส่วนทางสังคม ดังนั้นในด้านหนึ่งชุมชนถือได้ว่ามีหน้าที่สำคัญโดยเป็นพื้นที่ตรงกลางที่เชื่อมโยงหน่วยทางสังคมในระดับจุลภาคกับระดับมหภาคเข้าด้วยกัน

David Matthews (วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2550) กล่าวว่า หากคนในชุมชนไม่มีความรู้สึกถึงความเป็นชุมชน ก็คงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้เกิดการแก้ปัญหาสาธารณะ การขาดความเป็นชุมชนถือเป็นการทำลายล้างทางการเมืองและทำให้พลเมืองมีชีวิตกระจัดกระจาย ขาดโอกาสในการมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการสังคมของตน ดังนั้นการแก้ปัญหาสาธารณะที่มีประสิทธิผลจะต้องเกิดขึ้นในบริบทของพื้นที่ที่พลเมืองสามารถมารวมตัวกันและจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ความเป็นชุมชนและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างและพัฒนาความเป็นพลเมือง เพราะความสัมพันธ์ในบริบทของความเป็นชุมชนสนับสนุนให้สมาชิกของชุมชนให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการตนเอง

นักคิดสายชุมชนนิยม เช่น Etzioni (ณรงค์ บุญสวยขวัญ, 2557) เสนอให้รื้อฟื้นแนวคิดเกี่ยวกับพลังชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาทางการเมืองและสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเกี่ยวกับการไม่มีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลในกิจกรรมสาธารณะต่าง ๆ Etzioni กล่าวว่า ในโลกปัจจุบันจำเป็นต้องสร้างสัญญาประชาคมใหม่ที่จะทำให้เกิดดุลยภาพทางสังคม 2 ประการ คือ 1) การเคารพและคุ้มครองสิทธิของปัจเจกบุคคล และ 2) การคุ้มครองและการดูแลชุมชนหรือสังคมโดยที่บุคคลต้องตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคมมีหน้าที่ดูแลบริหารจัดการชุมชนหรือสังคมของตน รวมทั้งต้องเคารพกฎระเบียบทางสังคมเพราะกฎเหล่านี้เกิดขึ้นจากระบบคุณค่าและความเชื่อร่วมกันของคนในชุมชน

กล่าวได้ว่า ความเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับความเป็นชุมชนการรวมตัวกันของพลเมืองได้ก่อให้เกิดความเป็นชุมชนทั้งในเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์ ในขณะเดียวกันชุมชนก็มีบทบาทในการสร้าง อบรมขัดเกลา และปลูกฝังความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนี้ชุมชนยังทำหน้าที่เป็นเสมือนพื้นที่ตรงกลางที่เชื่อมโยงปัจเจกบุคคลเข้ากับหน่วยทางสังคมในระดับที่ใหญ่กว่า เช่น กลุ่มองค์กร สมาคม รวมถึงรัฐ ทั้งนี้ความเป็นพลเมืองภายใต้ความเป็นชุมชนให้ความสำคัญกับการตระหนักถึงส่วนรวม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นความสำคัญของการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

การบริหารจัดการตนเองของชุมชนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายของการพัฒนาที่นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งหรือชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ โดยการบริหารจัดการตนเองของชุมชนเกิดขึ้นจากฐานคิดของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนพยายามพัฒนามาตรฐานการครองชีพของคนในชุมชนให้ดีขึ้น อาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนช่วยกันคิด ตัดสินใจ และดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง

นอกจากนี้ การบริหารจัดการตนเองของชุมชนยังเกี่ยวข้องกับแนวคิดชุมชนเข้มแข็งโดยมีความเชื่อว่าชุมชนเป็นฐานรากที่สำคัญของสังคมถ้าฐานของสังคมแข็งแรงย่อมส่งผลต่อความมั่นคงของสังคมโดยรวม การพัฒนาชุมชนไทยสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง มีศักยภาพในการพึ่งพาและจัดการตนเองได้ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพัฒนาสังคมสู่ความยั่งยืน การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นพันธกิจที่เกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนทั้งภาครัฐภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน อย่างไรก็ตาม ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าผู้ที่ควรมีบทบาทมากที่สุดในการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนคือ คนในชุมชนเอง เพราะสมาชิกของชุมชนย่อมรู้และเข้าถึงปัญหาตลอดจนความต้องการของตนเองมากที่สุด ดังนั้นการสร้างชุมชนเข้มแข็งจึงต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังที่ ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541,อ้างถึงใน กฤตยา ชัยศิริ,2546, หน้า 7) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนโดยอาศัยองค์กรกลไกกระบวนการและกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น

กล่าวได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน มีความเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน (Community Development) ชุมชนเข้มแข็ง (Strong Community) การพึ่งตนเอง (Self-Reliance) การกระจายอำนาจ (Decentralization) และการมีส่วนร่วม (Participation) (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 125) โดยแนวคิดเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการบริหารสังคมในขอบเขตที่มีภาคพลเมืองและชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติการหลัก ให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกแห่งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน

2.10.1 แนวคิดและหลักการพื้นฐานในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

แนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนในยุคแห่งการปลดปล่อย (Liberation) ที่ให้อิสระประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเองเน้นการคิดและตัดสินใจของประชาชนต่อทรัพยากรของชุมชนโดยต้องมีความเชื่อพื้นฐานว่าตนเองสามารถจัดการตนเองได้ เพราะการบริหารจัดการตนเองเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ถูกจัดขึ้นภายใต้กฎเกณฑ์ของตนเอง ไม่ได้ถูกกำหนดมาจากภายนอก (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 53)

ณรงค์ บุญสวยขวัญ (2546, หน้า 41-42) อธิบายว่า การบริหารจัดการตนเองเป็นขบวนการกระทำร่วม (Collective Action) ของสังคม เป็นการเคลื่อนไหวภายใต้สถานการณ์หรือบริบท “รัฐอ่อน” หรือ รัฐปฏิบัติตามเจตนารมณ์แห่งรัฐได้ต่ำ ทั้งนี้ เพื่อความอยู่รอดของชุมชนหรือสังคมภายใต้สถานการณ์ที่จำกัดของทรัพยากร และความยุ่งยากในการดำรงชีวิตทั้งเงื่อนไขจากนิเวศวิทยา ทรัพยากรเพื่อการผลิต และทรัพยากรธรรมชาติมีน้อย การบริหารจัดการตนเองของชุมชนเพื่อการดังกล่าวจึงมีบทบาทสูง สามารถพัฒนากลายเป็นภูมิปัญญาประเพณีหรือวัฒนธรรมที่กำหนดวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนหรือสังคม

เมื่อรัฐขยายบทบาทหรือพัฒนาสถาบันการเมืองการปกครองให้เข้มแข็งขึ้นรัฐได้ส่งออกสถาบันราชการมายังพื้นที่ชนบทมากขึ้น ตลาดมีบทบาทสูงขึ้นสถาบันหรือหน่วยงานราชการเหล่านั้นพยายามทำทุกอย่างแทนประชาชน แต่บทบาทการบริหารจัดการตนเองทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับกลุ่มหรือชุมชนในสังคมก็ยังหาได้ลดความสำคัญลงไม่ ในทางตรงกันข้ามเมื่อบริบทสังคมการเมืองใหม่เปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีโอกาสเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น พลังที่เคยมีอยู่แต่เดิมก็กลับฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยชุมชนสามารถสร้างสรรค์การบริหารจัดการตนเองตามประสบการณ์ที่เคยมีกลายเป็นขบวนการทางสังคมที่พลิกฟื้นขึ้นมาใหม่ ภายใต้บริบทสังคมการเมืองใหม่ในนาม “ภูมิปัญญาของชุมชน”

ในทัศนะของณรงค์ บุญสวยขวัญ (2546, หน้า 42) แนวคิดการบริหารจัดการตนเองมีสาระสำคัญ คือ การพยายามค้นหาประสบการณ์ในอดีตของแต่ละชุมชน เพื่อนำมาปรับปรุงหรือพัฒนาขึ้นใหม่ ในสังคมตะวันออกคุณลักษณะสำคัญที่พบในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนหรือสังคม คือ การรวมหมู่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การประนีประนอม ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะทุกคนรู้สึกว่ามีศักดิ์ศรี มีตำแหน่งแห่งที่ในชุมชนชัดเจน ดังนั้นการบริหารจัดการตนเองที่ถูกพัฒนาขึ้นมาใหม่จึงมีคุณลักษณะที่สำคัญประกอบด้วยความไว้วางใจระหว่างกัน (Trust) ที่มาจากความเชื่อมั่นและศรัทธา การมีผู้นำ (Elite) ที่เป็นธุระต่อส่วนรวม การระดมมวลชนบนพื้นฐานความสมัครใจ (Mobilizing) และการเชื่อมโยงเครือข่าย (Networks) เน้นการสร้างพันธมิตรในการสร้างความร่วมมือ

ในขณะที่ อัมพร แก้วหนู (2554) อธิบายว่า ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมจากชุมชนฐานรากทั้งในเมืองและชนบทโดยขบวนการองค์กรชุมชนและความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนำไปสู่การวางแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถกำหนดอนาคตด้วยตนเองทั้งนี้กระบวนการทำงานเพื่อการบริหารจัดการตนเองเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมทั้งภายในและภายนอกชุมชนสมาชิกในชุมชนและกลุ่มคนเจ้าของปัญหาต้องมีบทบาทในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองโดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงการทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ เท่านั้นแต่ทุกเรื่องทุกประเด็นงานจะผลักดันการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาตินำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนขององค์กรชุมชนและการพึ่งตนเองของชุมชนโดยรวม

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันการบริหารจัดการตนเองของชุมชนมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคม เพราะการบริหารจัดการตนเองของชุมชนเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงการจัดเตรียมบริการต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชนเท่านั้น แต่การจัดการตนเองของชุมชนยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย นอกจากนี้การบริหารจัดการตนเองของชุมชนยังกลายเป็นส่วนสำคัญของโครงสร้าง

การปกครองระดับชาติ เนื่องจากการบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับการยอมรับโดยประชาชนว่าเป็นแนวทางการบริหารจัดการสังคมที่มีความใกล้ชิดกับพลเมืองและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของพลเมืองในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

2.10.2 ความหมายและความสำคัญของการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

“การบริหารจัดการตนเอง” มีความหมายทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม ในระดับปัจเจกบุคคล การบริหารจัดการตนเอง หมายถึง บุคลิกภาพหรือคุณลักษณะของบุคคล รวมถึงความสามารถในการตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ และการควบคุมการกระทำของตนเอง อย่างไรก็ตาม ในบริบททางการเมืองและสังคม การบริหารจัดการตนเองถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจการกระทำหรือกระบวนการต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยการบริหารจัดการตนเองจะหมายถึงความสามารถในการตัดสินใจและการกระทำสิ่งต่างร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่ม (Faulconer, 2004, p. 211)

Macedo และ Dagger (Faulconer, 2004, p.212) เชื่อว่าความต้องการจัดการตนเองเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นการพัฒนาบุคคลให้กลายเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นแม้ว่า Macedo และ Dagger จะอธิบายการบริหารจัดการตนเองในมิติของปัจเจกบุคคล แต่ทั้งคู่ก็มีความเห็นที่ใกล้เคียงกันว่า คุณลักษณะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของปัจเจกบุคคลไม่ได้ลดคุณค่าหรือความสำคัญของชุมชนที่มีต่อปัจเจกบุคคล เพราะระบบวัฒนธรรมและชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการตนเอง

Dagger เชื่อว่า ชุมชนมีบทบาทในการจัดเตรียมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการบริหารจัดการตนเอง ในขณะที่สมาชิกของชุมชนมีพันธะหน้าที่และความรับผิดชอบในการปกป้องและสนับสนุนอำนาจในการบริหารจัดการทั้งของตัวเขาเองเพื่อนร่วมชุมชนรวมถึงอำนาจในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนหรือสังคมส่วนรวม (Faulconer,2004, p.213)

ส่วน Macedo (Faulconer, 2004, p. 213) เสนอว่า ทรัพยากรของชุมชนที่สนับสนุนให้การบริหารจัดการตนเองเกิดขึ้นได้ คือ แบบแผนทางสังคม คุณค่าหรือบรรทัดฐานร่วมของสังคม Macedo กล่าวว่า แบบแผนทางสังคมเป็นเสมือนภาษาหรือรหัสทางศีลธรรมที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน เป็นสิ่งที่แสดงถึงการใช้อำนาจในการบริหารจัดการตนเองร่วมกัน ภาษาที่ใช้ร่วมกันนี้อนุญาตให้พลเมืองทั้งหลายสามารถแสดงตัวตน แสดงความรู้สึก ความคิด ความต้องการ และร่วมก่อร่างสร้างแนวคิดต่าง ๆ เพื่อพัฒนาให้กลายเป็นคุณค่าในเชิงศีลธรรมที่สมาชิกทั้งหลายยอมรับและเลือกใช้ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในชุมชนอย่างไรก็ตาม ในสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายและสลับซับซ้อน นอกจากแบบแผนทางสังคมแล้ว การบริหารจัดการตนเองยังจำเป็นต้องอาศัยหลักความเคารพและความอดทนอดกลั้นต่อความแตกต่างหลากหลาย การบริหารจัดการตนเองเป็นสิ่งที่แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยในวัฒนธรรมที่ผู้คนยังคงยึดติดกับความคิดแบบปัจเจกนิยมสุดขั้ว

การบริหารจัดการตนเองจัดเป็นคุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมือง เนื่องจากสนับสนุนให้พลเมืองมีส่วนช่วยให้ชุมชนของตนบรรลุเป้าหมายในการอยู่ร่วมกัน ชุมชนหรือสังคมไม่อาจอยู่รอดได้หากพลเมืองไม่มีความรู้สึกหรือตระหนักถึงความสำคัญในการพึ่งพาตนเองการบริหารจัดการตนเองมีความหมายใกล้เคียงกับอิสรภาพ แต่เป็นอิสรภาพที่มีความสำคัญต่อส่วนรวม เพราะการบริหารจัดการตนเองจะทำให้บุคคลเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมอิสรภาพของบุคคลจึงมีความหมายต่อการดำรงอยู่ของชุมชนหรือสังคม บุคคลตระหนักว่าหากชุมชนเกิดปัญหา ตัวของเขาก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ และไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข (Faulconer, 2004, p.215)

Benjamin Constant และ Alexis de Tocqueville (Faulconer, 2004,p. 219) เชื่อว่าจะเกิดอันตรายอย่างแน่นอนหากพลเมืองละทิ้งศักยภาพของตนในการมีส่วนร่วมและแบ่งปันอำนาจสาธารณะ โดยการกลับไปสู่การยึดติดอยู่กับความต้องการเสรีภาพและประโยชน์ส่วนตัวของตนเอง Constant กล่าวว่า อันตรายของเสรีภาพยุคใหม่ คือ การที่พลเมืองไม่สนใจสิทธิทางการเมืองของตนเองและยอมทำตามการล่อลวงของรัฐที่เสนอว่าจะทำทุกอย่างให้ประชาชนมีความสุข อยู่ดีกินดี เพียงแต่ประชาชนจะต้องมอบอำนาจทางการเมืองในการตัดสินใจจัดการเรื่องต่าง ๆ ให้กับรัฐ หากประชาชนหลงเชื่อความสามารถในการบริหารจัดการตนเองจะค่อยๆ อ่อนแรงลงและเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพราะเมื่อได้รับเสรีภาพส่วนบุคคลมันมักดึงดูดให้เราสนใจแต่ประโยชน์ส่วนตัว เสรีภาพทางการเมืองจะค่อยๆ หายไป เช่นเดียวกับความสำคัญของส่วนร่วมชุมชนหรือสังคมที่ลดลง

แนวคิดชุมชนนิยมให้ความสำคัญกับหลักการบริหารจัดการตนเองของชุมชนแนวคิดนี้อธิบายว่า คุณลักษณะที่ดีของความเป็นพลเมืองมีความสำคัญต่อชุมชน เนื่องจากมีส่วนช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน Michael Sandel ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะของนักคิดแนวชุมชนนิยม เสนอว่า เสรีภาพไม่มีวันเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง นอกเสียจากว่าพลเมืองจะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเอง อย่างไรก็ตาม พลเมืองไม่สามารถมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเองได้หากพวกเขาไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่จำเป็นต่อการบริหารจัดการตนเอง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการร่วมกันสร้างความเจริญเติบโตทางการเมืองและสังคม เพื่อให้สังคมการเมืองสร้างพลเมืองที่มีคุณสมบัติในการส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการตนเองของพลเมืองและชุมชน (Faulconer, 2004, p. 290)

สอดคล้องกับความคิดของ Decker (อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 53) ที่กล่าวว่า การบริหารจัดการตนเองต้องไม่ได้เกิดขึ้นจากการถูกควบคุมจากกฎ หรือข้อบังคับที่ถูกกำหนดจากบนลงล่างโดยภาครัฐ แต่ให้ความสำคัญกับการกระทำของสังคมที่เป็นชุมชนท้องถิ่น และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม นำไปสู่ระบบการสรรสร้างรูปแบบและโครงสร้างที่จัดระเบียบขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัตร

สำหรับนักวิชาการชาวไทย มีผู้อธิบายความหมายเกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนที่น่าสนใจ อาทิ นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550, หน้า 34, อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า10) ได้อธิบายความหมายคำว่า“ชุมชน” ในมิติที่มากกว่าการอยู่ร่วมกันภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมอันเป็นที่ยอมรับของสมาชิกชุมชน โดยชุมชนเป็นเสมือน“เครื่องมือ” ที่ทำให้สมาชิกบรรลุเป้าหมายหลายๆ ประการ เช่น การมีอาหารสำหรับบริโภค การมีงานทำความปลอดภัยในทรัพย์สินและความสงบสุข การได้รับสวัสดิการที่จำเป็นในชีวิต ฯลฯ ชุมชนจึงต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ ไวต่อความรับรู้ ต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน และจะต้องมีประสิทธิภาพ คือ สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชนตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้

นอกจากนี้ชุมชนอาจมีการจัดระเบียบของกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นหลัก (Self-Sufficient) โดยที่มีการพึ่งพาชุมชนอื่นๆ ค่อนข้างน้อยหรือชุมชนอาจต้องมีการพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการกับชุมชนอื่นๆ หรือกับองค์กรทางสังคมภายนอกชุมชน เช่น รัฐ แต่ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ชุมชนต้องสามารถดำรงรักษาหน้าที่ที่สำคัญในการตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันและช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ (Self-Contained) ชุมชนในฐานะองค์กรทางสังคม จึงมิใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่คนมาติดต่อสัมพันธ์กันเท่านั้น แต่แท้ที่จริงแล้วการที่คนมาติดต่อสัมพันธ์กันสร้างอุดมการณ์ ความเชื่อกฎ กติกาในการอยู่ร่วมกัน ทำให้ความเป็นชุมชนเกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยที่ชุมชนมีประวัติศาสตร์ของการอยู่ร่วมกันของสมาชิกมาเป็นเวลานาน ปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนจึงเกิดขึ้นและเติบโตมาในชุมชน

ในขณะที่สภาองค์กรชุมชน กล่าวถึงการบริหารจัดการตนเองของชุมชนว่าเป็นระบบซึ่งใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชนท้องถิ่นโดยคนในชุมชนท้องถิ่นและเพื่อคนในชุมชนท้องถิ่น เข้ามาร่วมใช้เวทีพูดคุยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ตัวอย่างของการบริหารจัดการตนเองในรูปแบบของสภาองค์กรชุมชน เช่น สภาผู้นำชุมชนตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 53)

สอดคล้องกับ โกวิทย์ พวงงาม (2553, หน้า 53) ที่กล่าวว่า การบริหารจัดการตนเองเป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการตนเองและชุมชนได้มีความ สามารถในการวางแผนงานและโครงการ สามารถจัดกระบวนการหรือเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนงานและโครงการได้ มีทักษะในการดำเนินการตามแผนและโครงการ และสามารถทำการประเมินผลงานได้ด้วยตนเอง หลักการจัดการชุมชนเป็นหลักการสำคัญที่สนับสนุนส่งเสริมหลักการพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

พิจารณาในมิติเกี่ยวกับพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาชุมชนของสังคมไทยพบว่า ในทศวรรษก่อนแถลงการณ์ของชุมชนจะให้ความสำคัญกับการเรียกร้องว่ารัฐบาลจะต้องทำอะไร แต่ในทศวรรษที่ผ่านมาขบวนองค์กรชุมชนส่วนใหญ่เริ่มเขียนแถลงการณ์ที่ประกอบไป

ด้วย 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ การกล่าวถึงสิ่งที่ขบวนองค์กรชุมชนได้กระทำเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาตนเอง และการเสนอแนะว่าถ้าต้องการให้การจัดการตนเองของชุมชนเกิดผลสะเทือนไปทั้งสังคม รัฐบาลควรสนับสนุนอย่างไรปัจจุบันเครือข่ายองค์กรชุมชนมีแนวคิดคล้ายๆ กันว่ารัฐจะทำหรือไม่ทำอะไรชุมชนไม่จำเป็นต้องสนใจ เพราะชุมชนจะทำตามแผนชุมชนของตนเอง (อัมพร แก้วหนู,2554, หน้า 2)

อัมพร แก้วหนู (2554, หน้า 2) กล่าวว่า สาระสำคัญของการปฏิรูปประเทศไทยในมุมมองของเครือข่ายองค์กรชุมชน คือ ต้องการให้ “ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง” หมายถึง การจัดการดินน้ำป่าอาชีพทุนชุมชนเศรษฐกิจชุมชนเกษตรกรรมชุมชนการศึกษาชุมชนเด็กและเยาวชนศิลปวัฒนธรรมวิทยุชุมชนฯลฯข้อเสนอของชุมชนมีใจความสำคัญเพียงประการเดียว คือให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการเรื่องราวเหล่านี้ด้วยตนเอง อย่าขัดขวางชุมชนด้วยกฎหมายระเบียบ คำสั่งนโยบาย และอย่าให้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่กลืนกินชุมชน ข้อเสนอที่ให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองนี้ ไม่ใช่การ “ร้องขอ” แต่เป็น “การทวงคืน” (Reclaim) สิทธิในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เพราะประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนส่วนใหญ่สามารถจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวได้ว่าการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะเกิดขึ้นได้ เมื่อชุมชนมีแนวคิดและความเชื่อพื้นฐานว่า มนุษย์มีความสามารถและมีพลังอันซ่อนเร้น (Potential Ability) แฝงอยู่ทั้งพลังความคิด ทักษะแรงงานที่มีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ตามขีดความสามารถทางคุณภาพและคุณธรรม หากโอกาสอำนวยและมีผู้ให้การสนับสนุน ดังนั้นการที่ชุมชนจะสามารถจัดการตนเองได้ ชุมชนต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและชุมชนว่าสามารถจัดการตนเองได้ด้วยการยึดหลักการพึ่งตนเองเป็นที่ตั้ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 169)

ในหนังสือ “ทิศทางหมู่บ้านไทย” (เสรี พงศ์พิศ, 2531) นักวิชาการหลายท่านมีความคิดเห็นคล้ายคลึงกันว่าการพึ่งตนเองเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันในกลุ่มที่มีลักษณะร่วมกัน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ศาสนาเดียวกันภาษาเดียวกัน หรือหมู่บ้านเดียวกัน การพึ่งพากันเกิดจากความจำเป็นเชิงสังคมหลายประการกล่าวคือ มนุษย์มีขีดจำกัดทางกายภาพ แต่กิจกรรมบางอย่างต้องอาศัยแรงงานจำนวนมากนอกจากนี้ความจำเป็นในการพึ่งพากันเกิดขึ้นจากขีดความสามารถด้านภูมิปัญญาของแต่ละคนรวมถึงข้อจำกัดด้านทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันสิ่งต่าง ๆ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค โดยทั่วไปการช่วยเหลือกันจะเริ่มต้นในหมู่ญาติพี่น้องก่อนแล้วค่อยขยายวงออกไปภายนอก

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529, หน้า 95-101) กล่าวว่า เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนมี 6 ประการ ได้แก่ 1) เป็นการพัฒนาแบบกลุ่มที่มีสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมที่จะทำมากพอสมควร 2) มีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน 3) มีการผลิตซ้ำจิตสำนึกร่วมและการ

ถ่ายทอดจิตสำนึกนี้ไปสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชน 4) มีการรวมตัวกันในรูปแบบองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อสามารถต่อรองกับสถาบันภายนอกได้ 5) มีการประสานทางวัฒนธรรมกับคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม เพื่อทำให้แนวคิดในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้านมีพลังมากขึ้นและ 6) ชุมชนมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

สอดคล้องกับทัศนะของ โกวิทย์ พวงงาม (2553, หน้า 381) ที่กล่าวถึง ลักษณะของศักยภาพชุมชนที่สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน ได้แก่ ความรู้สึกของความเป็นชุมชน (Sense of Community) มักแสดงออกในรูปของความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันของสมาชิกในชุมชน ที่เกี่ยวกับระบบคุณค่า บรรทัดฐานทางสังคมและวิสัยทัศน์ร่วมของชุมชน

การมีคำมั่นสัญญา (Commitment) คือ การที่สมาชิกมองว่าตนเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน และสมาชิกมีความเต็มใจที่จะร่วมกิจกรรมของชุมชนอย่างแข็งขันในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน

ความสามารถในการแก้ปัญหา (Ability to Solve Problems) คือ การแปลคำมั่นสัญญาไปสู่การปฏิบัติจริง ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของศักยภาพชุมชน

การเข้าถึงทรัพยากร (Access to Resource) ในที่นี้หมายถึง การมีเครื่องมือช่วยให้สมาชิกชุมชนเข้าถึงทรัพยากรในด้านเศรษฐกิจ มนุษย์ กายภาพ และทรัพยากรธรรมชาติทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ระดับและระยะทางที่แตกต่างกันย่อมมีผลต่อการเข้าถึงฐานทรัพยากร

กล่าวได้ว่า การบริหารจัดการตนเองของชุมชนเป็นแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศไทยในปัจจุบัน ดังที่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงความสำคัญของชุมชนกับการบริหารจัดการตนเอง ว่า ชุมชนท้องถิ่นคือฐานของประเทศไทย ถ้าฐานแข็งแรงประเทศไทยจะมั่นคง ถือเป็นการอภิวัฒน์และเปลี่ยนแปลงประเทศโดยการสร้างรากฐานที่แข็งแรง เมื่อคนในชุมชนทำงานเรื่องดีๆ มากขึ้น ประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นซึ่งขณะนี้ทุกฝ่ายเห็นตรงกันอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ว่า จำเป็นต้องมีการปฏิรูปประเทศ คือ การปฏิรูปโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรม ลดอำนาจรัฐเพิ่มอำนาจประชาชน ด้วยการคืนอำนาจให้ประชาชนปกครองตนเอง ทั้งในรูปชุมชน ท้องถิ่น จังหวัดได้จัดการตนเอง ปัจจุบันมีชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองทั่วประเทศ รวมทั้งมีการจัดทำธรรมนูญจัดการตนเองในแต่ละจังหวัด ซึ่งฐานผู้นำชุมชนเหล่านี้ถือเป็นหนึ่งในฐานการพัฒนาของประเทศ (กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ,2557)

2.10.3 เกณฑ์หรือตัวชี้วัดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

ปัจจุบันแนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนได้รับความสนใจมากขึ้นจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม รวมทั้งมีชุมชนจำนวนมากพยายามพัฒนาชุมชนของตนตามแนวทางการบริหารจัดการตนเอง ดังนั้นเพื่อให้แนวคิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนมีความเป็นรูปธรรมสามารถ

นำไปปรับใช้ในพื้นที่ชุมชนที่มีความแตกต่างกันในด้านต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น จึงมีความพยายามที่จะกำหนดเกณฑ์หรือตัวชี้วัดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนขึ้น โดยเกณฑ์หรือตัวชี้วัดเหล่านี้จะแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบหรือคุณลักษณะที่สะท้อนความเข้มแข็งและความสามารถในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เช่น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, หน้า 22, อ้างถึงใน รัชตา แย้มพุทธคุณ,2547, หน้า 17) กล่าวถึง ตัวชี้วัดซึ่งแสดงองค์ประกอบของความเป็นชุมชนเข้มแข็งประกอบด้วย 1) มีบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ 2) มีเป้าหมายร่วมกัน และยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะของสมาชิก 3) มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักและเอื้ออาทรต่อกัน มีความรักท้องถิ่นรักชุมชนของตนเอง 4) มีอิสระในการร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ 5) มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพและ 6) มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในแนวราบและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ

ในการศึกษาเรื่อง “ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน” โดยโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2550, หน้า 85) ได้เสนอตัวชี้วัดองค์ประกอบหรือลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง 4 ด้าน ได้แก่

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกินดีอยู่ดี การมีอำนาจต่อรองกับนายทุน มีอิสรภาพในการจัดการทรัพยากรของชุมชน การไม่เป็นหนี้ การมีทุนสำรองสำหรับกิจการสาธารณะและสวัสดิการของชุมชน การที่ชุมชนมีทรัพยากรเพียงพอกับการบริโภค การมีโอกาสเข้าถึงและใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสิ่งที่มีค่าน้อยหรือไม่มีค่าของชุมชนการปลอดจากการพึ่งพิงตลาดทุนและปัจจัยในการผลิตจากภายนอก การขายผลผลิตในราคาที่เป็นธรรม มีความสามารถในการจัดระบบธุรกิจของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปลอดจากความเสี่ยงในการผลิตหรือมีความเสี่ยงน้อย

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านการเมือง ได้แก่ การมีอำนาจในการผลักดันรัฐหรือกลุ่มผลประโยชน์ให้ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชุมชนได้ การมีสิทธิเหนือชุมชน การไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของภายนอกอย่างเด็ดขาด

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การมีความสามัคคี มีความไว้วางใจกันระหว่างคนในชุมชน สามารถร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาของชุมชน มีจิตสำนึกสาธารณะ มีศีลธรรม มีศักยภาพของชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน รู้จักช่วยเหลือแบ่งปันกันเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ในยามจำเป็น มีวิธีคิดที่จะพึ่งตนเองมีกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีความสามารถปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชน มีความปลอดภัยในชีวิต สุขภาพและทรัพย์สิน

ความเข้มแข็งของชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การมีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดี มีการจัดระบบการรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

สอดคล้องกับการศึกษาของ วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ (2549) ซึ่งศึกษาองค์ประกอบตัวชี้วัดการจัดการชุมชนเข้มแข็ง พบว่า มีองค์ประกอบตัวชี้วัดที่สำคัญ 4 ด้าน คือ

ด้านเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดย่อย 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ การผลิตและการบริโภคในชุมชนกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน การจัดทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และความสามารถในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชน

ด้านสังคมและองค์กรชุมชน มีตัวชี้วัดย่อย 3 ตัวชี้วัด ได้แก่ การจัดการและการบริหารองค์กรชุมชน ความสัมพันธ์ภายในองค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน

ด้านวัฒนธรรมและการเรียนรู้ มีตัวชี้วัดย่อย 3 ตัวชี้วัด ได้แก่ การอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเองทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีตัวชี้วัดย่อย 3 ตัวชี้วัด ได้แก่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในขณะที่ อัมพร แก้วหนู (2554) ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน และได้เสนอเกณฑ์หรือตัวชี้วัดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนในมิติต่าง ๆ 9 ด้าน ได้แก่

ด้านแผนการพัฒนาและการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น มีการกำหนดทิศทางเป้าหมายและตัวชี้วัดร่วมมีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนมีฐานข้อมูลระดับครัวเรือนชุมชนตำบลจังหวัดคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำดำเนินการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผน

ด้านองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น มีการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่หลากหลายองค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมีความเข้มแข็งสามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนในทุกด้านมีสภาองค์กรชุมชนและเครือข่ายมีการพัฒนาคนทำงานจากรุ่นสู่รุ่นคนในชุมชนท้องถิ่นมีความเข้าใจและเชื่อมั่นในแนวทางการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเอง

ด้านสุขภาพอนามัยประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ครัวเรือนมีอาหารที่มีคุณภาพบริโภคอย่างเพียงพอตลอดปีคนมีสุขภาพดีขึ้นจำนวนคนป่วยด้วยโรคร้ายแรงลดลงไม่มีคนติดยาเสพติดในชุมชนมีระบบการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง เช่น หมอพื้นบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านการเมืองการปกครองและการบริหารจัดการชุมชนมีตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น มีระบบข้อมูลพื้นฐานงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เป็นปัจจุบันมีศูนย์การเรียนรู้ที่เกิดจากการทำงานของชุมชนมีระบบบธรรมาภิบาลชุมชนมีกลไกการจัดการความขัดแย้งและกรณีพิพาทของชุมชนที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น

ด้านการจัดความสัมพันธ์และสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานหรือภาคีประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ภาคีเครือข่ายเห็นความสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาโดยชุมชนเป็นแกนหลักมีการบรรจุแผนการพัฒนาของภาคประชาชนในแผนยุทธศาสตร์จังหวัดหรือแผนพัฒนาท้องถิ่นแผนการพัฒนาของภาคประชาชนได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

ด้านที่ดินและที่อยู่อาศัยประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ครัวเรือนต่าง ๆ มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินมีสิทธิในอยู่อาศัยในที่ดินทำกินอย่างยั่งยืนมีการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากที่ดินทั้งหมดของชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ชุมชนมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ครัวเรือนในชุมชนช่วยกันดูแลรักษาและได้ใช้ประโยชน์จากการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนมีแหล่งอาหารและแหล่งผลิตพลังงานที่เพียงพอต่อการบริโภคและการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีการกำหนดระเบียบกติกาเพื่อให้มีการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างยั่งยืนมีระบบการป้องกันและจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ

ด้านเศรษฐกิจการผลิตและการเกษตรประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น มีระบบการจัดการปัญหาหนี้สินให้ลดลงคนในชุมชนมีอาชีพและรายได้เลี้ยงครอบครัวอย่างสม่ำเสมอชุมชนสามารถผลิตสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพเพื่อการอุปโภคและบริโภคภายในชุมชนชุมชนมีกองทุนหรือองค์กรการเงินเป็นของตนเอง

ด้านสังคม ประกอบด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น มีการจัดสวัสดิการชุมชนครอบคลุมทุกเพศทุกวัยมีประเภทสวัสดิการที่จัดครอบคลุมกว้างขวางตามความจำเป็นของชุมชนชุมชนมีทุนทางสังคมที่หลากหลาย ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดระบบการศึกษาของท้องถิ่นคนในชุมชนมีความสุขในการดำรงชีวิตคนในชุมชนมีความรู้สึกรักหวงแหนและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน

กล่าวโดยสรุป เกณฑ์หรือตัวชี้วัดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นองค์ประกอบหรือคุณลักษณะที่สำคัญของการบริหารจัดการตนเองของชุมชน โดยเกณฑ์หรือตัวชี้วัดดังกล่าวสามารถทำหน้าที่เป็นเสมือนเครื่องมือบอกทิศทาง หรือแนวทางการดำเนินการของชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน อย่างไรก็ตามเกณฑ์หรือตัวชี้วัดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เป็นเพียงกรอบหรือแนวทางกว้าง ๆ ในการดำเนินการ

เท่านั้น โดยแต่ละชุมชนอาจเลือกใช้เกณฑ์หรือตัวชี้วัดที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมหรือความต้องการของชุมชน

2.10.4 รูปแบบการบริหารจัดการตนเองชุมชนไทย

เนื่องจากสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน มีนักวิชาการกล่าวถึงไว้อย่างมากมาย จึงมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันทั้งนี้ จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนผู้ศึกษาได้นำแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวถึงการบริหารจัดการตนเองของชุมชนมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อสรุปคุณลักษณะเชิงทฤษฎีของการบริหารจัดการตนเองของชุมชนสำหรับการศึกษาครั้งนี้ โดยผู้ศึกษาจะนำคุณลักษณะเชิงทฤษฎีของการบริหารจัดการตนเองของชุมชนมาใช้เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ความเป็นพลเมืองในบริบทของการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทยทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้สรุปคุณลักษณะเชิงทฤษฎีของการบริหารจัดการตนเองของชุมชน สำหรับการศึกษาครั้งนี้ 7 คุณลักษณะ ได้แก่

1. การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน หมายถึง คนในชุมชนรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ที่หลากหลายโดยมีการดำเนินการในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งที่นำไปสู่การบริหารจัดการตนเองเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชน

2. มีแผนชุมชน รวมทั้งข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดและยึดถือร่วมกัน หมายถึง คนในชุมชนร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนของตน นำไปสู่การร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาชุมชนในระดับต่าง ๆ รวมทั้งการร่วมกันกำหนดข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบต่าง ๆเพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการบริหารจัดการชุมชนและการดำเนินชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชน หมายถึง คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในงานกิจกรรมโครงการด้านต่าง ๆของชุมชน ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

4. การแก้ปัญหาและการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของคนในชุมชน หมายถึง การดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนช่วยให้เกิดการแก้ปัญหาและการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของคนในชุมชนนำไปสู่การมีความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

5. การจัดการทุนและเทคโนโลยีของชุมชน หมายถึง ชุมชนมีความสามารถในการจัดการทุนและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมสามารถลดการนำเข้าทุนและเทคโนโลยีจากภายนอก

สนับสนุนให้เกิดการคิดค้นนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนและเทคโนโลยีในชุมชนรวมทั้งมีการกำหนดข้อตกลง กฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ ของชุมชนอย่างยั่งยืน

6. การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนในการจัดการตนเอง หมายถึง ชุมชนสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนไว้ได้โดยมีการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแขนงต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการชุมชน

7. การมีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม สมาคม องค์กร หรือภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมหมายถึง ชุมชนสามารถทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย หน่วยงานหรือภาคีจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่มีชุมชนเป็นแกนหลัก

จากการศึกษาสาระสำคัญของคุณลักษณะเชิงทฤษฎีของการปริหารจัดการตนเองของชุมชนทั้ง 7 ประการข้างต้น นำไปสู่การวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทยได้ ดังนี้

การบริหารจัดการตนเองของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเอง โดยคนในชุมชนสามารถตัดสินใจรวมทั้งการกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่มชุมชน หรือสังคมการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะนำไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบนฐานของการพึ่งพาตนเองสำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการตนเองของชุมชน ประกอบด้วย

1. เงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย

จากการศึกษาพบเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย ได้แก่

- การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่นระดับประเทศ และระดับโลก ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม ปัจจุบันรัฐพยายามลดบทบาทในการบริหารจัดการสังคมในบางด้านลง ทำให้ภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มองค์กร สมาคม ภาคประชาสังคม และชุมชนจำเป็นต้องปรับบทบาทและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการตนเองมากขึ้น ในส่วนของชุมชนไทย พบว่า ในห้วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายของภาครัฐให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่นและชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกันปัญหาต่าง ๆที่เกิดขึ้นในชุมชนอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รวดเร็วและรุนแรง ทำให้ชุมชนไม่สามารถรอคอยความช่วยเหลือหรือการแก้ปัญหาจากภาครัฐได้ เพราะการแก้ปัญหามีความล่าช้าและไม่ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน

ดังนั้นในระยะเวลา 2 ทศวรรษที่ผ่านมา จึงปรากฏภาพของชุมชนจำนวนมากที่พยายามลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งบางชุมชนสามารถพัฒนาตนเองจนกลายเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการตนเองอย่างเข้มแข็ง บางชุมชนยังล้มลุกคลุกคลานแต่ยังคงพยายามต่อไป บางชุมชนอาจอยู่ในระยะเริ่มต้นและต้องการการหนุนเสริมจากภาคส่วนต่าง ๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในระดับต่าง ๆ ล้วนมีผลต่อการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

- การเผชิญกับวิกฤตหรือปัญหาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

การบริหารจัดการตนเองของชุมชนจำนวนมากเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต คนในชุมชนจึงพยายามรวมตัวกันเพื่อผลักดันและขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ปัญหา นอกจากนี้ความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันไม่อาจแก้ไขได้โดยใครคนใดคนหนึ่งเพียงลำพัง แต่ต้องอาศัยการรวมพลังกันของคนในชุมชน ตลอดจนการสร้างภาคีเครือข่ายทางสังคมจึงทำให้เกิดกระแสการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน

- การมีคนในชุมชนเป็นผู้คิดริเริ่มในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตน

ข้อมูลจากการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการตนเองของชุมชนส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการมีผู้นำหรือกลุ่มแกนนำที่มีจิตสำนึกรักและหวงแหนบ้านเกิด มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนต้องการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน โดยบุคคลหรือกลุ่มคนเหล่านี้จะพยายามนำความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนประสบการณ์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหารวมทั้งเป็นผู้ที่พยายามริเริ่มและกระตุ้นให้คนอื่น ๆ ในชุมชนเห็นความสำคัญในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน

- การสนับสนุนโดยคนในชุมชน

แม้ว่าจะมีผู้นำหรือกลุ่มแกนนำที่เข้มแข็งและเฉลียวฉลาด แต่การบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่ได้รับความร่วมมือหรือการสนับสนุนจากคนในชุมชน เพราะปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมักมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันจนไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยใครคนใดคนหนึ่งเพียงลำพัง ดังนั้นการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจึงเป็นปรากฏการณ์ของการพัฒนาแบบกลุ่มที่คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีผู้เข้าร่วมงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนมากพอสมควร

2. กลไกในการบริหารจัดการตนเองของชุมชน

กลไกสำคัญที่มีบทบาทในการดำเนินการและขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทยที่พบจากการศึกษาประกอบด้วยผู้นำหรือกลุ่มแกนนำและอาสาสมัครสมาชิกในชุมชนและกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของโกวิทย์ พวงงาม (2553,หน้า

636-638) ที่กล่าวถึงกลไกในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นได้แก่ แกนนำกลุ่มและอาสาสมัคร สมาชิกกลุ่ม และสภาผู้นำชุมชน

ผู้นำหรือกลุ่มแกนนำและอาสาสมัคร มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ

- มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความเสียสละโดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน

- มีความสามารถในการเรียนรู้โดยการสั่งสมประสบการณ์นำไปสู่การเกิดวิสัยทัศน์ มีความคิดกว้างไกล มีมุมมองในการสร้างมโนทัศน์จากความฝันสู่ความจริงได้เป็นอย่างดี

- เป็นผู้นำทางความคิด (Change Agent) สามารถนำความคิดของชุมชนไปสู่การปฏิบัติได้จริงมีความสามารถในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นด้วยและมีความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน

- มีความคิดที่เป็นระบบ (Thinking Process) การคิดเป็นระบบช่วยทำให้เกิดความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถคิดหาทางแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม สามารถวิเคราะห์เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ทำให้รู้ว่าควรลงมือแก้ไขปัญหาอะไรก่อน

- มีความกล้าที่จะรับผิดชอบ เพราะการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมมีทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว ผู้นำจึงต้องกล้าที่จะรับผิดชอบต่อความล้มเหลวและพร้อมที่จะแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาด

- มีความมุ่งมั่นสูง อดทน เพียรพยายาม บางครั้งอาจถูกดูหมิ่นเหยียดหยามเนื่องจากการทำงานด้านการพัฒนาเป็นงานที่เห็นผลความสำเร็จช้า

- มีความรู้ความสามารถด้านการเรียนรู้ พร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ สามารถนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งประยุกต์ใช้ความรู้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน

- เป็นผู้ที่มีคุณธรรมหรือมีหลักศาสนาควบคุมจิตใจ

สมาชิกในชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน เนื่องจากปัญหาต่าง ๆที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน หากปราศจากความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ทั้งนี้สมาชิกที่มีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมในกระบวนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยมีความเชื่อมั่นว่าการบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะนำไปสู่การแก้ปัญหาทั้งปัญหาส่วนบุคคลและปัญหาของส่วนรวมอย่างสัมพันธ์กัน

กลุ่มหรือองค์กรชุมชนเป็นการรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนในด้านต่าง ๆ เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับคนในชุมชนได้มีเวทีในการแสดงความคิดเห็นการรับฟังข้อมูลต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีการส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชนจะทำหน้าที่ในการสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของ

ชุมชน ทั้งนี้การดำเนินงานของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนจะต้องกระตุ้นให้เกิดการสร้างจิตสำนึกของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การรู้สึกถึงความสำคัญในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกร่วมที่มีการถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปในชุมชน

3. กระบวนการที่สนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย ได้แก่กระบวนการกลุ่มหรือการทำงานแบบกลุ่ม:การบริหารจัดการตนเองของชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้กระบวนการทำงานแบบกลุ่ม ซึ่งกลุ่มดังกล่าวเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน ทั้งนี้ ในกระบวนการกลุ่มหรือการทำงานแบบกลุ่มมีลักษณะที่สำคัญ คือ

- การใช้หลักประชาธิปไตยชุมชน เน้นการรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้านการปรึกษาหารือและการถกแถลง นำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน เกิดการรับฟังกันและกัน มีการใช้เหตุผลมากขึ้นและเข้าใจกันมากขึ้น (โกวิทย์ พวงงาม,2553, หน้า 640)

- เป็นกระบวนการกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องมีผลงานที่เป็นรูปธรรม สามารถต่อยอดหรือขยายเครือข่ายสู่การพัฒนาด้านอื่นๆ ได้

- มีกระบวนการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ นำไปสู่การสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นในกระบวนการทำงานของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม : การบริหารจัดการตนเองของชุมชนต้องเกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยผู้นำหรือกลุ่มแกนนำต้องมีใจที่เปิดกว้าง ไม่ปิดกั้นการเข้าร่วมของคนในชุมชน รวมทั้งกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในงาน/กิจกรรม/โครงการด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

กระบวนการสร้างความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์:เป็นการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน แบ่งออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ ได้แก่

- กระบวนการสร้างความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่ายภายในชุมชนให้ความสำคัญกับการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างกันในชุมชน โดยอาจแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามกลุ่ม โซน คุ้ม ละแวกบ้าน ใช้หลักการกระจายอำนาจแบบสร้างกลุ่ม เนื่องจากผู้นำหรือกลุ่มแกนนำไม่สามารถดูแลชุมชนได้อย่างทั่วถึง การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบจึงช่วยผ่อนแรงแกนนำและทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน (โกวิทย์ พวงงาม,2553, หน้า 642)

- กระบวนการสร้างความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ในเชิงเครือข่ายกับกลุ่มสมาคม องค์กร หรือภาคส่วนต่าง ๆในสังคม

เนื่องจากในสถานการณ์ปัจจุบันชุมชนไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวและชุมชนไม่ได้มีความสามารถในการบริหารจัดการทุกอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างความสัมพันธ์กับภาคีเครือข่ายภายนอกชุมชนจึงเป็นแนวทางในการหนุนเสริมในส่วนที่ชุมชนมีความพร้อมและเติมเต็มในส่วนที่ขาดไปของชุมชน ทั้งนี้ ในการทำงานร่วมกับนระหว่างชุมชนและภาคีเครือข่ายจะต้องเกิดขึ้นบนความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วนทางสังคมที่ทุกฝ่ายคำนึงถึงศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันโดยให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่มีชุมชนเป็นแกนหลัก

4. เครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนประกอบด้วย

- แผนชุมชน ข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบต่าง ๆ ที่คนในชุมชนยึดถือร่วมกัน : เกิดขึ้นจากการร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาโดยคนในชุมชน นำไปสู่การร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการบริหารจัดการชุมชนและเป็นกรอบการดำเนินชีวิตร่วมกันเพื่อความสงบสุขและประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการกำหนด แผนและข้อตกลงต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนแต่ในสถานการณ์จริงแผนและกฎกติกาต่าง ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและความเห็นพ้องต้องกันของคนในชุมชน

- ทุนและเทคโนโลยี : การบริหารจัดการตนเองของชุมชนที่มีประสิทธิภาพจะต้องเกิดขึ้นจากการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก หากไม่มีทุนดั้งเดิมก็จำเป็นต้องสร้างทุนของชุมชนให้เกิดขึ้น เพราะการพัฒนาที่ดีต้องยึดหลักการพึ่งตนเองให้มากที่สุด ดังนั้นชุมชนต้องมีความสามารถในการจัดการทุนและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม สามารถลดการนำเข้าทุนและเทคโนโลยีจากภายนอก สนับสนุนให้เกิดการคิดค้นนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทุนและเทคโนโลยีในชุมชน รวมทั้งมีการกำหนดข้อตกลง กฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ ของชุมชนอย่างยั่งยืน

- องค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชน : ชุมชนต้องมีความสามารถในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนไว้ ตลอดจนสนับสนุนให้มีการสร้างและประยุกต์ใช้องค์ความรู้สมัยใหม่หรือองค์ความรู้จากภายนอกที่มีความเหมาะสมต่อชุมชนโดยมีการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการชุมชน รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้การบริหารจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญามีความยั่งยืน

- ความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชน : ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันของคนในชุมชนเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เพราะเมื่อคนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เห็นอกเห็นใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล และไว้วางใจกัน คนจะเห็นความสำคัญของส่วนรวมมากขึ้น ในกรณีของชุมชนชนบทไทยยังปรากฏความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ

ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วม การไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง การจัดระเบียบชุมชน ตลอดจนการลงโทษคนในชุมชน ในขณะที่ชุมชนเมือง แม้ว่าความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจะเกิดขึ้นได้ยากกว่า แต่ชุมชนที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการตนเองจะปรากฏความสัมพันธ์ของความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน โดยการทำงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอจะสนับสนุนให้เกิดความคุ้นเคย และความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกันของคนในชุมชน

5. เป้าหมายหรือผลลัพธ์

จากการศึกษา พบว่า เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นจากบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทย คือ

- การบริหารจัดการตนเองของชุมชนทำให้เกิดการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่จำเป็นนำไปสู่การพัฒนาความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน

- คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง มีความผูกพันต่อถิ่นกำเนิด รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน พร้อมปกป้องและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน

- ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจเลือกรูปแบบ แนวทาง และวิธีการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสม และตรงกับความต้องการของคนในชุมชนโดยรูปแบบวิธีการ และแนวทางดังกล่าวเกิดขึ้นจากการสังเคราะห์และถอดบทเรียนการบริหารจัดการตนเองของคนในชุมชน ดังนั้นรูปแบบการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับประสบการณ์ ความจำเป็นและความต้องการของแต่ละชุมชน

- การบริหารจัดการตนเองของชุมชนต้องนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนโดยคนในชุมชนมีความพร้อมและมีความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนด้วยการลงมือกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของกลุ่มชุมชน หรือสังคมชุมชน โดยไม่หวังหรือรอคอยเฉพาะความช่วยเหลือจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก

2.11 แนวคิดทฤษฎีหลักการบริหารต่อรัฐและการปกครองงานตามแนวพุทธ

1. แนวคิดการเมืองการปกครองในพระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อรัฐเป็นอย่างมาก รวมถึง หลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง ที่ผู้ปกครองต้องถือปฏิบัติตามจนกลายเป็นเนื้อเดียวกันกับนักบริหาร อย่างที่เรียกกันว่า หลักธรรมาภิบาล มีความสอดคล้องกับรูปแบบการบริหารต่อรัฐในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนข้าราชบริพาร ประชาราษฎร์ และพระสงฆ์ การค้นพบการบริหารต่อรัฐในสมัยพุทธกาล พระราชามีอำนาจเด็ดขาดในการปกครอง ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองรัฐแต่เพียงผู้เดียว ไม่ต้องอาศัยสภา มีตำแหน่งที่ลดหลั่นกันลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี เสนา แต่ส่วนย่อยมีสภาการปกครองจากจุดย่อยคือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ และการปกครองแบบ สภาของตระกูล

นั้นๆ มีประธานสภาเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน หรือแบบสมาพันธรัฐที่มีอิสระหลายๆ รัฐมารวมกัน แต่พระราชาไม่ได้มีอำนาจขาดแต่เพียงพระองค์เดียว มีวาระสับเปลี่ยนกันเป็นพระราชาของสาธารณรัฐ มีกำหนดอายุของพระราชาด้วย เรียกได้ว่าเป็นระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม หรือระบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน แบบฉบับดังกล่าวนี้ก็ยังปรากฏเห็นร่องรอยการปกครองในบ้านเราในเวลาต่อมา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า การปกครองแบบรัฐในยุคนั้นมีการแบ่งอาณาเขตกันอย่างชัดเจน ซึ่งบางรัฐก็ถือว่าเป็นรัฐพี่น้องกัน หรือไม่ก็เป็นรัฐที่ผูกสัมพันธไมตรีกัน ต่างพึ่งพาอาศัยกันในเชิงการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรม รัฐที่มีอำนาจมากก็มักจะขยายอาณาเขตการปกครองของตนออกไป เข้ายึดเอาเมืองต่างๆ เพื่อครอบครองอำนาจมาเป็นของตน บ่งบอกความยิ่งใหญ่การมีเมืองขึ้นเป็นอาณานิคม และความต้องการทางด้านทรัพยากรในพื้นที่ รัฐในพุทธกาลมีหลักฐานปรากฏในอุโบสถสูตร ได้แก่ รัฐอังคะ รัฐมคธ รัฐกาสี รัฐโกศล รัฐ วัชชี รัฐมัลละ รัฐเจตีหรือเจติยะ รัฐวังสะ รัฐกุรุ รัฐปัญจาละ รัฐมัจฉะ รัฐสุรเสนะ รัฐอัสสกะ รัฐอ วันตี รัฐคันธาระ และรัฐกัมโพชะ นอกจากนี้ในคัมภีร์ต่างๆ ยังปรากฏว่ามีชื่อแคว้นอื่นๆ อีก เช่น แคว้นโสวีระ มัททะ สักกะ ภัคคะ พูลลิ โกลิยะ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลพระเจ้าพิมพิสารทรงวางระบบการบริหารไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสบผลสำเร็จในการจัดการรัฐที่มีคุณภาพ ทรงปูนบำเหน็จให้เจ้าหน้าที่ทางการปกครองที่มีประสิทธิภาพในการทำงาน ปลดออกไล่ออกเจ้าหน้าที่ที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทำงานไม่เอาไหน บรรดาราชภัฏหรือเจ้าหน้าที่ระดับสูงแบ่งออกเป็น 4 ฝ่าย คือ 1.เจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานทั่วไป 2.นายพล 3.เจ้าหน้าที่พิพากษา และ 4.เจ้าหน้าที่ศุลกากร ในยุคนั้น มีการลงโทษอาชญาอย่างรุนแรงต่อผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะผู้กระทำความผิดต่อรัฐ ตราบทลงโทษเป็นกฎหมาย ด้วยการขังคุก โบยตี ประจำน ตัดศีรษะ ทุบกระดูกสันหลัง และตัดลิ้น บังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาค ทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายการปกครองเป็นรัฐธรรมนูญบริหารรัฐ พระพุทธเจ้าก็ทรงเลือกเอารัฐนี้เป็นฐานที่มั่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคเริ่มต้นได้ผลอย่างมีประสิทธิ์ภาพเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า รัฐที่มีการปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระราชาไม่ต้องอาศัยสภา หรืออาศัยมติในที่ประชุม หมู่ชน และในที่สมาคม (สมิติ) เป็นการเมืองการปกครองแบบราชาธิปไตย จากหลักฐานที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาสามารถแบ่งรูปแบบการบริหารต่อ รัฐได้ 2 รูปแบบ ดังน (สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, 2559, หน้า 10-11)

2. การบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตย การบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตยที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นการปกครองโดย บุคคลคนเดียว อำนาจการตัดสินใจอยู่กับคนเดียว หากผู้ปกครองทรงธรรมเป็นราชาธิปไตย จะเป็นระบบการปกครองที่ดี เพราะจะเป็นการปกครองที่เน้นคุณธรรม เป็นผู้ทรงคุณธรรม เป็นราชา ปราชญ์ และการใช้อำนาจเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน การปกครองก็จะมีประสิทธิภาพ มีความคล่องตัว พระราชาใช้อำนาจได้เด็ดขาดแต่เพียงผู้

เดียว ผู้ปกครองเป็นทั้งผู้ออกกฎหมาย เป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย และมีอำนาจสูงสุดในการบริหารต่อรัฐ โดยที่ประชาชนไม่มีสิทธิ์ถอดถอน และตรวจสอบ

2.1 ความหมายราชาธิปไตยผู้ปกครองยุคเริ่มต้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า การปกครองในยุคแรกๆ ที่ปรากฏ ในอัคคัญญสูตร มีพระราชาเป็นใหญ่ มีความหมายเดียวกับคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แปลว่า การครองราชย์สมบัติ มีพระเจ้าแผ่นทรงเป็นใหญ่ในรัฐมีอำนาจอย่างสมบูรณ์ในการบริหาร ประเทศ เช่น พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชาเป็นผู้บริหารมคธรัฐ ปกครองหมู่บ้าน 80,000 หมู่บ้าน เป็นต้น ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้มีคำศัพท์ที่ใช้กับบุคคลที่เป็นนักปกครองรัฐหรือ ผู้นำรัฐ ดังเช่น คำว่า กษัตริย์ แปลว่า ทำชาวโลกให้ยินดีด้วยสังคหวัตถุ เป็นเจ้าของเขต (นา) เป็นใหญ่ แห่งการเกษตร (นา) การบริหารเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) บุคคลที่เหมาะสมจะเป็นผู้นำจึงเกิดคำว่า มหาสมมุติขึ้น เพราะผู้เป็นใหญ่แห่งที่นา คำว่ากษัตริย์จึงเกิดขึ้น เพราะผู้คน ทั้งหลายชื่นชมยินดีโดยชอบธรรม ส่วนคำว่าราชาเกิดขึ้นเพราะผู้อื่นชื่นชมยินดีที่ปกครองโดยชอบธรรม คำว่ารัฐหรือแคว้นเป็นเขตแดนที่พระราชาทรงปกครอง เป็นเขตแดนที่พระราชาทำให้ ประชาราษฎร์เกิดความยินดี และเป็นสถานที่เกี่ยวข้องกับคดีความ พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคำว่า พระราชา ยังมีคำอื่นอีกที่ใช้เรียกมากมาย เช่น คำว่า “ราชา” ผู้เจริญด้วยอิสริยสมบัติและอัจฉริยธรรม คำว่า พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้หมุนจักร รัตนะตลอดภพไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น สั่งการอยู่ด้วยวาจาคล่องแคล่วด้วยบุญญานุภาพ คำว่า ธรรมิกะ ผู้ประพฤติโดยธรรมเหมาะสมตามระเบียบแบบแผน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยความรู้ คำว่า “ธรรมราชา” ผู้ได้ราชสมบัติโดยธรรม ประพฤติธรรมเพื่อประโยชน์แก่ตน คำว่า “จาตุรนฺโต” ผู้มีอิสระในแผ่นดินมีสมุทรเป็นขอบเขตและมีทวีป 4 แวดล้อม คำว่า วิชิตาวี ผู้ชนะวิเศษชนะข้าศึกในภายและพระราชาทุกพระองค์โดยไม่ต้องลงอาชญาไม่ต้องใช้ศัสตรา คำว่า ชนปทตฺถาวริยปปตฺโต ผู้ถึงความมั่นคงความยั่งยืนในชนบทที่ใครไม่สามารถทำได้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า พระราชาเพียงเสด็จเยี่ยมเยียนประชาราษฎร์ ก็ทำให้ประชาชนพากันชื่นชมยินดีพอใจ และได้ชมพระบารมีพระเกียรติยศ เมื่อขึ้นสู่ตำแหน่งบริหารแล้วพระราชาได้แต่งตั้ง บุคคลผู้มีความรู้ความสามารถมาบริหารรัฐตามบทบาทและหน้าที่ ได้แก่ 1.เสนาบดี ผู้บัญชาการ กองทหาร 2.ปุโรหิต อนุศาสก์ประจำราชสำนัก 3.พระมเหสี ภรรยาผู้อยู่เคียงข้าง 4.สุตะ นักขับ ร้องสดุดีหรือสารถีประจำราชสำนัก 5.คราม ณี หัวหน้าเมืองหรือหมู่บ้าน 6.กษัตตฤ เจ้าหน้าที่ ผู้อำนวยการดูแลพระราชวังและวังขุนนาง 7.สังคระหิตฤ ขุนคลัง 9.ภาคทุมะ เจ้าหน้าที่เก็บภาษี 10.อักษวปะ เจ้าหน้าฝ่ายห้องตาราหรือประสัมพันธ์ 11.โควิกรรตฤ เจ้าหน้ารักษากฎหรือทำโทษ และ 11.ปลคละ เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง (สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, 2559, หน้า 11-13)

2.2 อธิปไตยแบบราชาธิปไตย จากหลักฐานทางพระพุทธศาสนา พบว่า พระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงหลัก อธิปไตย หมายถึง อำนาจที่มีผลต่อการตัดสิน พระพุทธเจ้าทรงนาอธิปไตยมา

อธิบายการประพฤติ ปฏิบัติธรรมของภิกษุโดยตรง แต่สามารถนำมาอธิบายในด้านการปกครองแบบราชาธิปไตยได้ เช่นกัน ได้มีนักปราชญ์นำมาอธิบายเทียบเคียง เพื่อประยุกต์ใช้หลักแนวคิดดังกล่าวดังนี้

2.2.1 อัตตาธิปไตยในการบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตย การปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ คำว่า อัตตาธิปไตย หมายถึง ยึดตนเป็นใหญ่ปรารภว่าตนจะต้องมีความวิริยะอุตสาหะ การปฏิบัติเพื่อการกำจัดทุกข์ เพื่อความหลุดพ้น กล่าวคือ เพื่ออิสรภาพออกจากกิเลสร้าย คือ โลภะ โทสะ โมหะ จะนำไปสู่ความดับแห่งทุกข์หลุดพ้นจากกิเลส การบริหาร คำว่า อัตตาธิปไตย หมายถึง การบริหารที่ใช้อำนาจของตน เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย หรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ (Legislative Power) อำนาจ บริหาร (Executive Power) และอำนาจตุลาการ (Judicial Power) ขึ้นอยู่กับบุคคลคนเดียวกัน ถึงแม้จะแยกส่วนงานแต่ก็รวมอำนาจไว้ที่คนเดียว ส่วนบุคคลอื่นเป็นเพียงผู้รับคำสั่งหรือรับนโยบายไปปฏิบัติ ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเจ้าของอำนาจ ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าก็เคยบริหารระบบนี้ ในขณะที่เริ่มประกาศศาสนาใหม่ๆ เช่น การอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา แต่ก็ใช้ระบบนี้ได้ไม่นาน จากนั้นจึงมอบอำนาจให้สาวกปฏิบัติแทน เป็นการกระจายอำนาจไปสู่พุทธสาวก และประเทศไทยในสมัยก่อนก็ใช้ระบบนี้ที่เรียกว่าสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบบเผด็จการ (Dictatorship) พระราชามีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารจัดการรัฐ

2.2.2 ธรรมาธิปไตยในการบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตย การประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ คำว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึง การยึดพระธรรมเป็นใหญ่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “หากประพฤติตามก็จะได้รับความสุข (Happiness) โลกุตตรสุขเป็นความสุขที่ไม่อิงอามิสสินจ้าง หรือเจือปนด้วยวัตถุสิ่งของเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข” มีเกณฑ์ชี้วัดที่ความถูกต้องเป็นธรรม การบริหาร คำว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึง การบริหารที่ยึดถือธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ เป็นเกณฑ์ชี้วัดที่ความถูกต้องดีงาม การตัดสินใจทุกอย่างขึ้นอยู่กับความถูกต้อง ไม่ได้อิงอาศัยอามิสสินจ้าง หรือเกียรติยศ รวมถึงพรรคพวก ญาติพี่น้อง การบริหารในลักษณะเช่นนี้ ใช้ได้กับทุกระบบการปกครอง เพราะเป็นธรรมและเป็นความถูกต้อง ธรรมก็คือความถูกต้องนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อย แม้จะเป็นความเห็นของบุคคลคนเดียว หากเป็นความเห็นที่ชอบธรรมหรือมีความถูกต้อง คุณลักษณะเช่นนี้เป็นเกณฑ์ชี้วัดที่ความถูกต้องเป็นธรรมาธิปไตย จะเห็นได้ว่านักบริหารที่ดีตามคติของพระพุทธศาสนาต้องมีธรรมาธิปไตย ยึดธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม มีเหตุผล มีหลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม

2.2.3 หลักการบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตย หลักการบริหารแบบราชาธิปไตยในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา เป็นการบริหารที่มีพระราชาเป็นใหญ่ เป็นประมุขของรัฐแบบ

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระราชาเป็นศูนย์รวมอำนาจการบริหาร ระบบการบริหารดังกล่าวนี้ เป็นไปได้ทั้งดีและไม่ดี ดังนี้

2.2.3.1 หากผู้นำมีคุณธรรม ด้วยตัวผู้นำเป็นคนคิดดี ทำดี และ ประพฤติดี นำความผาสุกร่มเย็นมาสู่ประชาชน ใช้อำนาจที่เป็นธรรม จะสั่งการด้วยความเด็ดขาด และเป็นธรรม เกิดประโยชน์ต่อมหาชน ไม่เห็นแก่ใคร แต่เพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก

2.2.3.2 หากผู้นำขาดคุณธรรม ด้วยตัวผู้นำเป็นคนไม่คิดดี ทำดี และประพฤติดี นำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน ใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม ประชาชนจะไม่ได้รับความผาสุก จะแสวงหาหรือกอบโกยผลประโยชน์สุขเพื่อตนเอง หรือบริวารญาติพี่น้อง ผลประโยชน์จะตกไปอยู่ที่ตนเอง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า หลักการบริหารแบบราชาธิปไตยในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา เช่น การบริหารในรัฐมคธ มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชา ที่ทรงตัดสินคดีพระธนิ ยะลวงเอาไม้ของหลวงไป โดยไม่ทรงปรึกษาใคร ในรัฐโกศลมีพระเจ้าปเสนทโกศลเป็นพระราชา ทรงยกกองทัพไปปราบโจรองคุลิมาล โดยไม่ต้องปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์อื่น เป็นต้น จะเห็นได้ว่า การบริหารรัฐไทยในยุคต้นๆ ของการปกครองในสมัยสุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี และกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็เลือกใช้ระบบนี้เช่นกัน

3. การบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม การบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรมคล้ายกับระบบสาธารณรัฐ เป็นการบริหารแบบสหรัฐ รวมหลายรัฐแล้วเลือกผู้นำขึ้นมาคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ สาธารณรัฐหนึ่งๆ จะประกอบด้วยหลายรัฐรวมกัน ผู้บริหารจะสับเปลี่ยนกันตามแต่ประชาชนจะเลือกเข้ามา หรือเรียกว่า “ประชาธิปไตย” ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ เพราะสามารถเลือกและถอดถอนผู้นำได้ ผู้บริหารประกอบด้วยคณะที่มีการเลือกตัวแทนเข้ามาบริหาร ปัจจุบันจะเห็นได้จากการบริหาร ประเทศของอินเดีย อเมริกา ฯลฯ จะวางระบบการบริหารเป็นรัฐๆ และมีรัฐบาลกลางของประเทศ มีรัฐบาลประจำรัฐที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ที่เป็นแบบฉบับของระบบประชาธิปไตยของชาวโลก

3.1 ความหมายของสามัคคีธรรม จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า คำว่า “สามัคคีธรรม” เป็นระบบการบริหารร่วมกันของคณะบุคคล พัฒนาการมาจากคำว่า สังฆสามัคคีที่ชอบธรรม บริหารที่ชอบธรรมมีความยุติธรรมเป็นเกณฑ์ชี้วัด มีความหมายเดียวกันกับคำว่าประชาธิปไตย แปลว่า การปกครองโดยยึดเสียงข้างมากเป็นใหญ่ เห็นชอบปฏิบัติตามเสียงส่วนใหญ่ที่ตัดสินแล้ว เห็นชอบต้องใจกัน ในประเทศอินเดียระบบการบริหารส่วนมากเป็นราชาธิปไตย ได้แก่ มคธ โกศล วังสะ และอวันตี แต่ก็มีหลายรัฐที่มีระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม ซึ่งถือว่าเป็นประชาธิปไตยแบบหนึ่งเช่นกัน มีสภาชื่อสัณฐาคาร เป็นที่ประชุมของรัฐ เพื่อพิจารณาลงมติหรือปรึกษาหารือร่วมกัน เช่น ในแคว้นวัชชีกล่าวกันว่า มีผู้นำที่ทำหน้าที่บริหารรัฐถึง 7,707 คน หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนเป็น ประมุขตามวาระ จากหลักฐานทางโบราณคดี พบว่า เมื่อไม่นานมานี้ได้มี

การค้นพบหลักฐานจาก คัมภีร์พระวินัยของนิกายสรฺวาสติวาท ซึ่งให้หลักฐานบางอย่างเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญชาววัชชี โดยที่ คัมภีร์บาลีไม่ปรากฏเห็นตามหลักฐานดังกล่าวนี้ เมืองเวศาลีแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนที่คนชั้นสูง ชั้นกลางและชั้นต่ำอาศัยอยู่ แต่สภาสูงสุดไม่ได้ประกอบด้วยชนชั้นสูงเท่านั้น เพราะปรากฏว่า แม้สมาชิกใหม่ก็ได้รับการต้อนรับให้เข้าสู่สภา และได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสูงสุด แสดงว่าเป็นสภาของประชาชน ดังจะเห็นว่ามีการขัดขวางอภิสิทธิ์ของคนบางกลุ่ม ทั้งประกาศให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรีโดยสภา (สังฆะ/คณะ) เพื่อเข้าสู่ตำแหน่งต่างๆ รวมทั้งตำแหน่งแม่ทัพซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในรัฐด้วย จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีปรากฏ คำว่า สภา (สัณฐาคาร) ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ คือ วรฺคยะ คณฺหยะ และปักษยะ ซึ่งมักขัดแย้งกันบ่อยครั้ง เพื่อช่วงชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในสภา คำว่า ทวันทวะ เป็นศัพท์ที่ใช้ระบุพรรคคู่แข่ง และคำว่า วฺยุตกรมณะ แสดงการแข่งขันกัน ส่วนกฎกติกาในการประชุมและการอภิปรายในสภา มีลักษณะคล้ายกับสังฆกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในคณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดองค์ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุม (คณติกะ/สังฆติกะ) ผู้ควบคุมองค์ประชุม (คณปูรกะ) ผู้กำหนดจัดที่นั่ง (อาสนปัญญาปกะ) ผู้รับผิดชอบการลงคะแนน (ศาลากาครหาปกะ) ประธานสภา (สังฆมุขยะ)

3.1.1 ประเภทของอธิปไตยแบบสามัคคีธรรม พระพุทธเจ้าทรงนาอธิปไตยมาอธิบายให้เป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ แต่ก็สามารถนำมาอธิบายในเชิงการบริหารได้เช่นกัน ได้มีนักปราชญ์นำมาอธิบายเทียบเคียง เพื่อประยุกต์ใช้หลักแนวคิดดังกล่าว ดังนี้

3.1.1.1 โลกาธิปไตยในการบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม การประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ คำว่า “โลกาธิปไตย” หมายถึง การคำนึงถึงชาวโลกหรือคนส่วนมากเป็นใหญ่ เพื่อจุดมุ่งหมายในการเข้าถึงธรรมให้สูงขึ้นไป เมื่อเห็นคนอื่นมีความกระตือรือร้นขวนขวายในการประพฤติธรรม ก็อยากจะช่วยเหลือให้สมความตั้งใจการบริหาร คำว่า “โลกาธิปไตย” หมายถึง การบริหารที่ใช้อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ หากใช้กับแบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตย ถ้าเป็นแบบโดยตรงก็จะทำให้ประชาชนทั้งประเทศมาประชุมปรึกษาหารือกัน ใช้ได้ในประเทศเล็กๆ เช่น นครรัฐต่างๆ ของกรีก โบราณ เป็นต้น เพราะง่ายต่อการรวมตัวกัน และถ้าเป็นแบบโดยอ้อม จะเป็นแบบตัวแทน กล่าวคือ เพราะเป็นกลุ่มใหญ่ยากต่อการพร้อมเพรียงกัน เมื่อไม่สามารถนาประชาชนมาประชุม แสดงความเห็นพร้อมกันได้ ก็ให้เลือกตัวแทนของตนขึ้นมาทำหน้าที่แทน ตัวแทนก็ออกเสียง (Vote) หรือแสดงความคิดเห็นอย่างไร (Opinion) ก็ถือว่าเป็นความคิดเห็นของบุคคลที่ตนเลือกมา การใช้ตัวแทนเป็นสิทธิ์เป็นเสียงแทนตัวเองนิยมใช้กันในยุคปัจจุบัน

3.1.1.2 ธรรมาธิปไตยในการบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม การประพฤติปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ คำว่า “ธรรมาธิปไตย” หมายถึง การยึดพระธรรมเป็นใหญ่ หากประพฤติตามก็จะได้รับความสุข (Happiness) โลกุตตรสุขเป็นความสุขที่ไม่อิงอามิสสินจ้าง หรือเจือปนด้วยวัตถุสิ่งของเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข การบริหาร คำว่า “ธรรมาธิปไตย” หมายถึง การบริหารที่ยึดถือธรรมความดี

งามหรือความถูกต้องเป็นใหญ่ การตัดสินใจทุกอย่างขึ้นอยู่กับความถูกต้อง ไม่ได้อิงอาศัยอามิสสินจ้างหรือเกียรติยศรวมถึงพรรคพวก ญาติพี่น้องหรือไม่มีอคติ เป็นการบริหารที่ดีที่สุดใช้ได้ทั้งแบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงยกย่องธรรมาธิปไตยว่าประเสริฐที่สุดเป็นระบบที่สมบูรณ์ที่สุด หากแต่เป็นการยากที่จะเข้าถึงระบบนี้ และไม่ได้ตำหนิระบบที่ใช้อัตตาธิปไตย ถ้าหากเผด็จการยึดมั่นใน ธรรมความถูกต้อง เป็นธรรม ชอบธรรม มีความรักและความเมตตา ปรารถนาดีต่อผู้อยู่ใต้บังคับ บัญชาเหมือนพ่อปกครองลูก (Paternalism) ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ด้วยการไม่ปกครองเมือง ขั้นแรก คือ ผู้เป็นนักปกครองเมืองต้องเอาชนะอารมณ์ได้ จากนั้นให้ปลูกมิตรภาพขึ้นมา ปลูกความเป็นพ่อลูก ปลูกความเป็นพี่น้องขึ้นในใจ เพราะกรรมถึงได้เป็นกษัตริย์ หน้าที่กษัตริย์ก็เพื่อเช็ดน้ำตาของชาวประชา ในการขจัดความทุกข์ ต้องทำทุกอย่างเหมือนอยู่ที่บ้านในฐานะพ่อ ทำไมต้องพัฒนาความรู้สึกในตอนเป็นเจ้าเมือง เพราะท่านคิดว่าตัวท่านเองแปลกแตกแยกจากชาวประชา หากรู้สึกว่าตนเองเป็นพ่อ ความรู้สึกของท่านเป็นเครือญาติ จงขยายความรู้สึกนี้ออกไป ทุกคนคือคนของท่าน ความทุกข์ของทุกคนคือของท่าน ท่านได้รับความรับผิดชอบอันยิ่งใหญ่ คือ การทำให้ทุกคนมีความสุขโดยถ้วนหน้า ประชาชนทุกคนเหมือนพี่น้อง ทุกคนทรมานจากการเจ็บป่วยทางกายและใจ ท่านให้ความยุติธรรมกับทุกคนได้ และทำให้เขามีความสุขได้เช่นกัน...” และไม่ได้ยกย่องว่าแบบสามัคคีธรรมหรือโลกาธิปไตยประเสริฐที่สุดเป็นระบบที่สมบูรณ์ที่สุด หลักธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบบการบริหารโดยตรง แต่สามารถนำไปใช้กับการทำงานทุกระบบ การบริหารไม่ว่าจะเป็นระบบใดจะต้องยึดความถูกต้อง ความยุติธรรม หรือความดีความงามเป็นหลัก ทุกสิ่งทุกอย่างต้องโปร่งใส ผู้ปกครองที่เป็นพระราชาจึงได้นามว่า “ธรรมราชา” เรียกว่าระบบ “ธรรมรัฐ” (Good Governance) ที่มักใช้เรียกผู้บริหารประเทศที่ดีที่สุดในยุคก่อน

3.1.1.3 หลักการปกบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม หลักการบริหารที่ยึดหลักสิทธิเสรีภาพ ความมีอิสรภาพในการใช้อำนาจกระทำการจะไม่ละเมิดหรือขัดต่อสิทธิของผู้อื่นหรือขัดต่อศีลธรรม ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ ความเป็นอิสระไม่มีอะไรมากีดกั้นจำกัด พูดได้ ทำได้ ภายใต้เงื่อนไขข้อกำหนดหรือความคุ้มครองของกฎหมาย การนำเอาเสรีภาพทั้งหลายออกไป จากเจตจำนงของคน ก็เท่ากับการนำศีลธรรมไปจากการกระทำของคน

3.2 ชุดความคิดการบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม จากหลักฐานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีนักปราชญ์หลากหลายท่านได้ เสนอแนวคิดบนพื้นฐานทางปรัชญาการบริหารของพระพุทธเจ้าเห็นว่า พระพุทธศาสนาให้เสรีภาพแก่ศาสนิกชนทั้งในด้านความเชื่อ ความคิด การแสดงเหตุผล และการเสนอข้อคิดเห็นต่างๆ สิ่งที่ต้องควบคู่ไปกับเสรีภาพของประชาชนก็คือความรับผิดชอบ การที่จะทำการต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา จะต้องรู้จักรับผิดชอบต่อสังคมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ด้วย จะเห็นได้ว่าเสรีภาพนั้นเป็นอุปกรณ์ที่จะนำพาระบบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยไปสู่จุดหมายของเสรีภาพ แต่ถ้าใช้ผิดก็จะกลายเป็นเครื่องมือสร้างอนาธิปไตย (Anarchy) จะมีแต่เรียกร้องหา

เสรีภาพแต่ไม่มีความรับผิดชอบ ก็อาจจะเป็นการเปิดช่องให้บุคคลที่ไม่เห็นด้วยเข้ามาแทรกแซง นำไปสู่ความแตกร้าวในสังคม ความเสมอภาคในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติความเชื่อระบบวรรณะ โดยให้ความเสมอภาคกับทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน จะเห็นได้ว่า ผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะมาจากวรรณะใด สถานะใดทางสังคมจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือจัณฑาล เมื่อตัดสินใจบวชแล้วจะได้ความเสมอภาคกันตามพระวินัย จะเห็นชุดความคิดว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้กรรมวิธีทุกอย่าง เพื่อส่งเสริมความเสมอภาคในสังคมสงฆ์ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความเสมอภาค ระหว่างหญิงกับชาย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้เช่นเดียวกับผู้ชาย ทรงยกย่อง พระผู้ชาย (ภิกษุ) ว่าเป็นเลิศทางปัญญา ก็ทรงยกย่องผู้หญิง (ภิกษุณี) ว่าเป็นเลิศทางปัญญาได้เช่นกัน พระพุทธศาสนาถือความเสมอภาคเป็นสิ่งสำคัญ โดยยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก เมื่อเข้าสู่พระพุทธศาสนาแล้วทุกคนย่อมมีฐานะเท่าเทียมกัน จะต้องประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเช่นเดียวกัน อยู่ในกรอบศีลธรรมอันเดียวกัน ไม่ให้สิทธิใครมากกว่าใคร การเป็นภราดรภาพ (Fraternity) เป็นหลักสำคัญทำให้ปัจเจกบุคคลหันมาให้ความสำคัญกับหมู่คณะ มีความสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียว มีน้ำใจเมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันระหว่างบุคคลในสังคมองค์กรหรือสถาบัน

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีใจกว้าง ให้ถือว่ามนุษย์ทั้งโลกเป็นเพื่อนเป็นญาติกัน เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทุกคน ความคุ้นเคยเป็นญาติสนิท ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง” ไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเพียงอย่างเดียว ทรงสอนให้ตระหนักในหน้าที่และรับผิดชอบตามตำแหน่ง และบทบาทที่ได้รับมอบภายในสังคม พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เช่น หน้าที่ระหว่างบิดามารดาและบุตร เพื่อนฝูงและมิตรสหาย ระหว่างบุคคลต่อบ้านเมือง สามีภรรยา บุคคลต่อบุคคลอื่น เป็นต้น ย่อมพบกับภราดรภาพ เสรีในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างเหมาะสมและอิสระจากปัญหาในด้านมนุษยสัมพันธ์ จะเห็นได้ว่า ภราดรภาพคือความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นจุดประสงค์ที่จะนำไปสู่ความสามัคคีอย่างแท้จริง เป็นฐานและเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้การใช้เสรีภาพและความเสมอ ก็จะ ทำให้การบริหารงานในองค์กรของรัฐเต็มไปด้วยประสิทธิภาพประสิทธิผล ความผาสุกก็จะเกิดขึ้น ภายในรัฐอย่างแท้จริง นั่นคือ “ปรัชญาหลักการบริหารต่อรัฐและการปกครองงานตามแนวพุทธ”

4. บทสรุป จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พอจะเห็นเป็นแนวทางการบริหารต่อรัฐอยู่ 2 อย่าง จึงเป็นแบบแผนการปกครองต่อรัฐ มีปรากฏอยู่ในสังคมโลก ปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธเจ้าเคยได้เสนอแนวความคิดหลักการบริหารต่อรัฐดังกล่าวไว้ดังนี้

4.1 การบริหารต่อรัฐแบบราชาธิปไตย เป็นระบบการบริหารรัฐที่มีแนวคิดยึดเอาตามใจเจ้าผู้ปกครอง มีอำนาจแต่เพียงผู้เดียว มีสิทธิ์เด็ดขาดในการตัดสินใจ ความเด็ดขาดมีมากกว่า

แนวคิดระบบอื่น พบว่า ระบบนี้หากได้ผู้นำที่ดีมีคุณธรรม ก็จะทำให้การบริหารต่อรัฐมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนได้รับความสงบสันติ มีเสรีภาพทางกายภาพ จึงได้รับขนานนามว่า “**ธรรมราชา**” แต่ในทางตรงกันข้ามหากได้ผู้ที่ไม่ดี ก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนได้เช่นกัน ความหายนะก็จะตามอย่างรวดเร็วด้วยพลังอำนาจ แต่นักวิชาการทางรัฐศาสตร์และรัฐประสาสนศาสตร์ยังไม่นำมาศึกษาวิเคราะห์กันแพร่หลาย มีแต่สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ได้นำชุดความคิดดังกล่าวนี้มาศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจัง นำออกมาเผยแพร่ในท่ามกลางความยัดแย้งทางการเมืองปัจจุบัน

4.2 การบริหารต่อรัฐแบบสามัคคีธรรม มีระบบคล้ายกับการปกครองแบบประชาธิปไตย ได้รับความนิยมใช้กันมากในสังคมโลกปัจจุบัน แนวคิดนี้จะให้สิทธิเสรีภาพและภราดรภาพกับผู้คนได้มากที่สุด หากเข้าถึงปรัชญาทางการเมืองการปกครองระบบนี้จริงๆ แต่ในความเป็นจริงบางอย่างถึงแม้ว่าจะได้รับความนิยมเป็นที่ยอมรับกันแต่ก็มีจุดเสียเช่นกัน หากคนหมู่มากไม่มีคุณธรรมขาดหลักยุติธรรม ความถูกต้อง อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อการบริหารต่อรัฐได้ไม่น้อย จึงเกิดวาทกรรมใหม่ว่า “**พวกมากลากไป**” แนวคิดทางการเมืองการปกครองต่อการบริหารรัฐ พระพุทธเจ้าไม่บอกว่าระบบไหนดีที่สุดหรือสมบูรณ์ที่สุด หากขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้นำไปใช้ เมื่อได้ผู้นำเป็นคนดีไม่ว่าจะเป็นระบบ ไหนก็จะส่งผลการบริหารต่อรัฐนั้นดีไปด้วย แนวคิดของพระพุทธเจ้าจะยึดตัวบุคคลที่เป็นผู้นำเป็น ศูนย์กลาง ระบบเป็นเพียงเครื่องมือทางการปกครองเท่านั้น แต่มนุษย์เป็นผู้บังคับใช้เครื่องมือนั้น เมื่อมนุษย์มีความพร้อมทางด้านคุณธรรม วัยวุฒิ คุณวุฒิ หรืออื่นๆ ที่เป็นองค์ประกอบของผู้นำ จะเกิดเป็นระบบที่สมบูรณ์ที่สุด จึงถูกเรียกการบริหารต่อรัฐนี้ว่า “**ธรรมาธิปไตย**” เพราะเป็นระบบที่ใช้หลักธรรมความถูกต้องมาเป็นเครื่องต่อการบริหารต่อรัฐ โดยยึดหลักความเสมอภาพ เสรีภาพ ภราดรภาพ ต่อผู้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคม เห็นมนุษย์ด้วยกันเป็นเพื่อน เห็นผู้น้อยเป็นน้อง เห็นคนใหญ่กว่าเป็นพี่ และเห็นคนแก่เป็นพ่อแม่ ความทัดเทียมกันในสังคมจึงเกิดดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเทียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ เช่น คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู และมหิ ไหลไปสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมทิ้งชื่อเดิมของตน จะมีชื่อเรียกใหม่ว่า มหาสมุทรเหมือนกันหมดฉันใด ภิกษุทั้งหลายมาจากวรรณะทั้งสี่ก็อย่างนั้น จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรก็ตาม เมื่อคนเหล่านั้นออกบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จะละทิ้งชื่อและสกุลเดิมของตน จะมีชื่อเรียกใหม่ว่า พวกสมณศากยบุตรเหมือนกันหมด” “กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล และ คนงานชั้นต่ำ สงบเสงี่ยมฝึกฝนตนแล้ว ก็เข้าถึงปรินิพพานเหมือนกันทั้งหมด” และ “จะบอกว่า บุรุษเท่านั้นถึงจะเป็นคนฉลาดได้ก็หาไม่ แม้สตรีผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ได้ก็เป็นคนฉลาดได้เช่นกัน แม้สตรีผู้คิดเนื้อความฉับไวก็เป็นคนฉลาดได้ (เหมือนกัน)” (สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, 2559, หน้า 11-21)

2.12 พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

2.12.1 บริบทและความเป็นมาของการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี งานมหกรรมพืชสวนโลกเป็นงานมหกรรมจัดแสดงด้านพืชสวนกลางแจ้ง โดยจัดแสดงครั้งแรกเมื่อปี 2503 ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ และต่อมาได้มีการจัดงานต่อเนื่องโดยหมุนเวียนประเทศเจ้าภาพภายในภาคีสมาชิก โดยมีสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (International Association of Horticulture Producers: AIPH) เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์การจัดงาน ปัจจุบันสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ได้แบ่งการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับ A1 (World Horticultural Exhibition) ระดับ B (International Horticultural Exhibition) ระดับ C (International Horticultural Show) และระดับ D (International Horticultural Trade Exhibition) ซึ่งแต่ละระดับมีข้อกำหนดเฉพาะที่แตกต่างกัน เช่น ระยะเวลาการจัดงาน พื้นที่ขั้นต่ำ ของการจัดแสดง และระยะเวลาที่ต้องแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าในการเป็นเจ้าภาพจัดงาน เป็นต้น

ทั้งนี้ ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ เมื่อปี 2546 และในอดีตประเทศไทยได้มีโอกาสเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจำนวน 2 ครั้ง โดยครั้งแรกเมื่อปี 2549 เป็นการจัดแสดงงานมหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ 2549 ในระดับ A1 ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2549-31 มกราคม 2550 ณ ศูนย์วิจัยเกษตรหลวง เชียงใหม่ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แนวคิด “การจัดงานเพื่อแสดงความรักสู่มนุษยชาติ” และใช้ดอกราชพฤกษ์ “ต้นไม้ของพระราชา” เป็นชื่อและสัญลักษณ์งาน โดยการจัดงานดังกล่าว ประเทศไทยได้รับรางวัลเหรียญทองจากสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ เนื่องจากสามารถจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี และประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกครั้งที่ 2 เมื่อปี 2554 ซึ่งเป็นการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ 2554 ในระดับ B ระหว่างวันที่ 14 ธันวาคม 2554-14 มีนาคม 2555 ณ อุทยานหลวงราชพฤกษ์ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แนวคิด “การลดภาวะโลกร้อน ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ด้วยการใช้ซ้ำ ลดการใช้และนำกลับมาใช้ใหม่” การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกทั้งสองครั้งที่ผ่านมา ส่งผลทำให้ภาครัฐมีเงินรายได้จากการจัดงาน และยังทำให้มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจระดับจังหวัดและภาคเหนือตอนบน โดยมีอัตราการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผู้ประกอบการธุรกิจทั้งกิจการโรงแรมและที่พักอาศัย ร้านอาหารและภัตตาคาร รถโดยสาร และการขายของที่ระลึกและของฝาก มีรายได้เพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงนับเป็นโอกาสอันดีที่ประเทศไทยได้รับสิทธิ์จากสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ในการเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกอีกครั้งในปี 2569 และปี 2572 โดยสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ได้ประกาศการคัดเลือกอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2565 ให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 ในระดับ B โดยมี

ระยะเวลาจัดงานระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569-14 มีนาคม 2570 ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พื้นที่จำนวน 1,030 ไร่ จัดขึ้นภายใต้แนวคิด “ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำ และพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” และเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2567 สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ประกาศให้สิทธิ์ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2572 (โคราช เอ็กซ์โป 2029) ในระดับ A1 โดยมีระยะเวลาจัดงานระหว่างวันที่ 10 พฤศจิกายน 2572-28 กุมภาพันธ์ 2573 ณ พื้นที่ป่าสาธารณประโยชน์โคกหนองรังกา ตำบลเทพาลัย อำเภอคง จังหวัดนครราชสีมา พื้นที่จำนวน 678 ไร่ ภายใต้แนวคิด “ธรรมชาติและพรรณพืชเขียวขจี อนาคตแห่งโลกสีเขียว” การเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ซึ่งนับว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของโลก ดังนั้น ในหลายภาคส่วน จึงได้เตรียมความพร้อมเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน โดยคณะรัฐมนตรีในสมัยของพลเอกประยุทธ์จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้อนุมัติกรอบงบประมาณสำหรับการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 วงเงินงบประมาณ 2,500 ล้านบาท และจังหวัดนครราชสีมา พ.ศ. 2572 วงเงินงบประมาณ 4,281 ล้านบาท รวมถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ชุดที่ 26 ได้มีข้อปรึกษาหารือในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เพื่อติดตามการดำเนินงานในการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก อันจะส่งผลต่อเศรษฐกิจและภาพลักษณ์ของประเทศ โดยทำให้เกิดมูลค่าการสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) สร้างการจ้างงาน และกระจายรายได้ให้กับคนในพื้นที่และจังหวัดข้างเคียง อีกทั้งรายได้จากการเก็บภาษี นอกจากนั้น ยังเป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้นานาชาติได้เห็นถึงการพัฒนาด้านการเกษตรของประเทศไทย และการเป็นแหล่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพ ตลอดจนทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และเทคโนโลยีด้านพืชสวนระหว่างประเทศ อันจะส่งเสริมให้การพัฒนาพืชสวนของไทยก้าวหน้ายิ่งขึ้น (กรมวิชาการเกษตร,2566)

2.12.2 มหกรรมพืชสวนโลก ปี 2569 (International Horticultural Expo 2026) ณ จังหวัดอุดรธานี

ประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก 2569 (International Horticultural Expo 2026) โดยจะจัดขึ้น ณ จังหวัดอุดรธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ทั้งนี้ มหกรรมพืชสวนโลก 2569 ที่อุดรธานี จะเป็นงานแลนด์มาร์คอีเว้นต์ครั้งแรกในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ตอกย้ำความพร้อมของจังหวัดในการจัดงานไมซ์ระดับโลก ภายใต้แนวคิด Diversity of Life: People, Water and Plants วิถีชีวิต สายน้ำ และพืชพรรณ ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ ความเชื่อมโยงของสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและผู้คนในท้องถิ่น ผนวกแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) และนโยบายการเกษตรและอาหาร “3S” สอดคล้องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) ในการประชุมสามัญประจำปี 2565 ของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (The International Association of

Horticultural Producers หรือ AIPH) ที่นครดูไบ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ที่ประชุม AIPH มีมติตกลงตามข้อเสนอของประเทศไทย ในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกอุดรธานี พ.ศ. 2569 (Udon Thani International Horticultural Expo 2026) ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life: Connecting Water, Plants, and People for sustainable living หรือ ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งน้ำ พืชพรรณ และผู้คนสู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” อันสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดอุดรธานี ที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นโอกาสในการผลักดันกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเชิงบูรณาการได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถมุ่งเน้นการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การมีส่วนร่วมด้านความมั่นคงทางอาหารโลกตามนโยบายเกษตรและอาหาร “3S” ที่เน้นด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Safety) ความมั่นคงทางอาหาร (Security) และ ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศการเกษตร (Sustainability) โดยเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) และยึดมั่นต่อเจตจำนงด้านสภาพภูมิอากาศตามความตกลงปารีส (Paris Agreement) อีกด้วย ซึ่งความมุ่งมั่นในเรื่องนี้สามารถผนวกใช้เป็นพื้นฐานของแนวคิดและการนำเสนอสาระของงาน และหวังว่าจะช่วยขับเคลื่อนประเด็นความยั่งยืนได้ชัดเจนขึ้น จนเป็นแรงผลักดันให้มีการขับเคลื่อนมาตรการแนวปฏิบัติที่ทำได้จริงในระดับสากลเพื่อความยั่งยืนที่ลดทอนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิผลสูงสุด (กรมวิชาการเกษตร,2565)

ชื่องาน “Living; ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำ และพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน”

โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

1. แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการพัฒนาด้านพืชสวนของไทยรวมถึงพื้นที่ชุ่มน้ำ และสมุนไพร ตลอดจน การแลกเปลี่ยนทางวิชาการและเทคโนโลยีด้านพืชสวนในระดับชาติ และระดับนานาชาติ

2. ลดความเหลื่อมล้ำ กระจายรายได้ ด้วยการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศผ่านธุรกิจด้านการนำเข้า-ส่งออกผลิตผลการเกษตร ธุรกิจการท่องเที่ยว โรงแรมและธุรกิจด้านการบริการด้านต่าง ๆ

3. ส่งเสริมการพัฒนาและต่อยอดการเกษตรด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยี และการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ให้เป็นศูนย์กลางด้านการค้าการลงทุน ของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS)

4. สร้างจังหวัดอุดรธานีให้เป็นศูนย์กลางนวัตกรรมด้านการเกษตรของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง GMS เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิต วิจัย และการต่อยอดสู่ BCG Model (Bio Economy, 1

Circular Economy, Green Economy) เศรษฐกิจชีวภาพ ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน และระบบเศรษฐกิจสีเขียว สร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ

2.12.3 ความสำคัญของประเทศและจังหวัดอุดรธานี

(1) ในปี พ.ศ. 2569 เป็นปีที่ประชาชนชาวไทยจะมีโอกาสได้ร่วมเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 10 ปี ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

(2) สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมี พระชนมายุครบ 6 รอบ หรือ 72 พรรษา

(3) เฉลิมฉลองการก่อตั้งจังหวัดอุดรธานี ครบ 134 ปี โดยกรมพลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมพระผู้สถาปนาเมืองอุดรธานี

2.12.4 เป้าหมายของมหกรรมพืชสวนโลก

เป้าหมายสำคัญคือ จะมีจำนวนผู้เข้าชมงาน 3.6 ล้านคน (แบ่งเป็นชาวไทย ร้อยละ 70 และชาวต่างประเทศ ร้อยละ 30) มีประเทศที่เข้าร่วมงานไม่น้อยกว่า 20 ประเทศ / องค์กร / สมาคม ในส่วนของเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจจากการประเมินการศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) จะทำให้เกิดรายได้สะพัด 32,000 ล้านบาท มีมูลค่าการสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวมกว่า (GDP) 20,000 ล้านบาท สร้างการจ้างงาน 81,000 อัตราและรายได้จากการจัดเก็บภาษี 7,700 ล้านบาท

2.12.5 ผู้รับผิดชอบ 3 หน่วยงานหลัก

คือ กระทรวงมหาดไทย (จังหวัดอุดรธานี) สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) และ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรมวิชาการเกษตร)

ทั้งนี้กรมวิชาการเกษตร เป็นสมาชิก AIPH ในนามประเทศไทย ตั้งแต่ ปี 2546 ค่าสมาชิกปีละ 1,500 ยูโร การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกมีการจัดต่อเนื่องหมุนเวียนประเทศเจ้าภาพภายในภาคีสมาชิกมีประเทศร่วมเป็นสมาชิก จำนวน 64 ประเทศ สำหรับการจัดงานพืชสวนโลกจะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ และการจัดงานที่อุดรธานีเป็นการจัดในระดับ B คือ International Horticultural Exhibition งบประมาณ รวมทั้งสิ้น 2,500 ล้านบาท ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายในการออกแบบ Master Plan สำหรับพื้นที่จัดงานเพื่อการประมูลสิทธิ์งาน การจัดทำภูมิทัศน์และโครงสร้าง การบริหารจัดการค่าใช้จ่ายตามข้อกำหนดของ AIPH ประเด็นการหารายได้น่าสนใจเช่นกัน เพราะสามารถตั้งมูลนิธิโดยมีคณะกรรมการที่มีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญด้านการจัดมหกรรม พืชสวนโลก เพื่อมาบริหารจัดการทั้งสิ้น ใช้เงินรายได้จากการขายบัตรการสนับสนุนการจัดงานการให้เช่าพื้นที่ทั้งสิ้น 1,170.73 ล้านบาท เป็นตัวตั้งต้นในบริหารจัดการภายหลังการจัดงาน (รายได้จากการขายบัตร 919.39 ล้านบาท และรายรับจากการสนับสนุนการจัดงานและการให้เช่าพื้นที่ 251.34 ล้านบาท) ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 181 แห่ง และองค์การบริหาร

ส่วนจังหวัดอุดรธานี ประมาณ 50 ล้านบาท ที่สำคัญ มูลนิธิสามารถรับเงินบริจาค และมีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่ การจำหน่ายบัตรหรือรายได้อื่นได้

2.12.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในมิติทางเศรษฐกิจจะมีรายได้สะพัดกว่า 32,000 ล้านบาท ตลอดระยะเวลาในการจัดงาน มูลค่าการสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) กว่า 20,000 ล้านบาท สร้างการจ้างงานกว่า 81,000 อัตรา มีรายได้จากการจัดเก็บภาษีกว่า 7,700 ล้านบาท

ในมิติทางสังคมจากการจัดงาน ภาคอีสาน และจังหวัดอุดรธานี ได้รับการยอมรับในเวทีนานาชาติและเป็นเจ้าภาพ การจัดงานยิ่งใหญ่ระดับโลก เป็นการกระชับความสัมพันธ์ประเทศไทยกับนานาชาติโดยเฉพาะกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขง GMS และเครือข่ายด้านองค์ความรู้งานวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรม มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระดับนานาชาติร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัยจากทั่วทุกมุมโลก เพื่อต่อยอดงานวิจัยและการพัฒนาพืชสวนของไทย การจัดการองค์ความรู้ด้านพืชสวนและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่ ให้อนุรักษ์ สงวน รักษา และสร้างสมดุลในพื้นที่ รวมไปถึงเพิ่มพื้นที่สีเขียวและปอดแห่งใหม่ให้แก่เมืองและภาคอีสานตอนบน

2.13 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมชาย ชูเมือง (2565) ศึกษารูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตยในจังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน 2) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตย และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตย ในจังหวัดราชบุรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งหมด 26 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 รูป/ คน วิเคราะห์เนื้อหา สรุปผล และอธิบายเชื่อโยงความสัมพันธ์วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า 1) วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน มีจุดแข็ง คือ มีความรู้และเข้าใจการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมกิจกรรมทางการเมือง จุดอ่อน คือ บางคนยึดมั่นตัวบุคคล มากกว่าหลักการและเหตุผล ยังมีพฤติกรรมซื้อสิทธิ์ ขายเสียง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง โอกาส คือ จัด อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน สนับสนุนประชาชนให้มีส่วนร่วม อุปสรรค คือ ผู้นำต้องการอำนาจและสืบทอดอำนาจ เอื้อประโยชน์ให้กับพรรคเล็กและนักการเมืองมีพฤติกรรมซื้อเสียง 2) วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตย มี 6 ประเด็น คือ ด้านความรับผิดชอบตนเองพึ่งพาตนเอง ด้านเคารพสิทธิผู้อื่น ด้านเคารพความแตกต่าง ด้านความเสมอภาค ด้านเคารพกติกาและยอมรับผล

ด้านรับผิดชอบต่อสังคมและ ส่วนรวม 3) รูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตยในจังหวัดราชบุรีโดยประยุกต์หลักสาราณียธรรม คือ (1) พัฒนาตนเอง(2) พูดคำสัตย์ (3) ตั้งเจตนาดี (4) แบ่งปันผลประโยชน์ (5) มีศีลควบคู่กฎหมาย (6) ยึดอุดมการณ์ประชาธิปไตย

ศรัณยุ หมั้นทรัพย์ (2565) ศึกษาความเป็นพลเมืองไทยกับการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง : กรณีศึกษาการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้าการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษางานส่งเสริมความเป็นพลเมืองเพื่อขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมืองของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า และ 2) พัฒนาข้อเสนอแนะรูปแบบการส่งเสริมความเป็นพลเมืองเพื่อขับเคลื่อนการปฏิรูปการเมือง ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์และขยายผลต่อไป ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองใช้การส่งเสริมความเป็นพลเมืองด้วยการอบรมให้ความรู้ และใช้พื้นที่สาธารณะ เช่น เวทีเสวนา เวทีสมัชชา เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีสัมมนาเวทีเครือข่าย และโรงเรียนพลเมือง เป็นพื้นที่ฝึกฝนทักษะประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมโดยมีประเด็นปัญหาหรือประเด็นพัฒนาชุมชนและสังคมเป็นประเด็นหลักในการเรียนรู้วิถีประชาธิปไตย ผลการดำเนินงาน พบว่า ด้านความรู้ ผู้ร่วมโครงการหรือกิจกรรมมีความรู้การเมืองการปกครอง หลักการประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่พลเมือง สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม รวมทั้งยึดมั่นในคุณค่าประชาธิปไตยด้านการเคารพสิทธิและหน้าที่ การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการสนับสนุนประชาธิปไตย ด้านการมีส่วนร่วม ผู้ร่วมโครงการหรือกิจกรรมมีส่วนร่วมในระดับชุมชนจน เกิดธรรมนูญชุมชน และยกระดับเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ตั้งแต่พัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย ผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่หน่วยงานอำนาจหน้าที่ และ กำกับติดตามตรวจสอบและประเมินนโยบายสาธารณะ ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่างานส่งเสริมความเป็นพลเมืองไทยในพื้นที่ของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองสามารถขับเคลื่อนการปฏิรูปด้านการเมืองได้ตามเป้าหมายของการปฏิรูปการเมืองในกิจกรรมปฏิรูปที่ (1) และ กิจกรรมปฏิรูปที่ (2) ทั้งนี้ได้เสนอรูปแบบการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองไทยในการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) บริบทของโครงสร้างและระบบสนับสนุนที่ตอบสนองต่อพลเมืองที่กระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ต้องมีหุ้นส่วนหรือเครือข่ายในการขับเคลื่อน ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองทำหน้าที่สร้างกระบวนการเรียนรู้สถาบันพระปกเกล้าเป็นผู้สนับสนุนองค์ความรู้ เครื่องมือ และ นวัตกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย (2) มีกระบวนการในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่สามารถสร้างความรู้ทักษะ และเจตคติประชาธิปไตย โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์แบบพลเมืองประชาธิปไตย การฝึกทักษะการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายของรัฐ และการใช้พื้นที่สาธารณะ (Public space) ให้เป็นพื้นที่วิถีประชาธิปไตยร่วมกันของชุมชน (3) ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองยึดหลักดำเนินงาน

อย่างมุ่งเป้าหมาย (Objective oriented) เพื่อผลลัพธ์สามารถแสดงให้เห็นถึงพลเมืองที่มีความรู้ ยึดมั่นในคุณค่าประชาธิปไตย ยึดหลักสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง และกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้จริง

ญาณิศา แป้งทา (2567) การวิเคราะห์สภาพปัญหาการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษา การวิเคราะห์สภาพปัญหาการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ และเสนอแนวทางการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาเอกสารร่วมกับการลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับ บุคคลที่ทราบข้อมูลและได้รับผลกระทบที่เป็นความจริงของประเด็นที่ศึกษา ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 2 ราย เจ้าหน้าที่ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 2 ราย ผู้แทนชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ จำนวน 10 ราย และ หน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ จำนวน 2 ราย ผลการศึกษา ดังนี้ 1. ปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ เกิดจากสาเหตุ การโอนจัดสรรงบประมาณของส่วนกลางมีความล่าช้า องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย ไม่สามารถเก็บรายได้ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ อีกทั้งบางโครงการในแผนพัฒนาท้องถิ่นมีการกำหนดงบประมาณต่ำกว่าค่าใช้จ่ายจริง และงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากส่วนกลางไม่ครอบคลุมในทุกโครงการที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น 2. ปัญหาด้านการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนมีสาเหตุ ทั้งจากปัจจัยด้านประชาชนเอง ที่มีข้อจำกัดด้านเวลา ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติต่อการมีส่วนร่วม ขณะที่สาเหตุจากองค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย พบว่า มีข้อจำกัดด้านการสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึงรูปแบบการจัดเวทีประชาคมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ส่วนสาเหตุจากผู้นำชุมชน คือ ผู้นำชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญในการนัดหมายประชาชนในชุมชนให้เข้าร่วมประชาคมในการทำแผนพัฒนาท้องถิ่น 3. ปัญหาด้านขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน เกิดจากการที่องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประสานงานกับหน่วยงานบูรณาการอย่างจริงจัง รวมถึงเมื่อหน่วยงานบูรณาการมีเสนอโครงการส่วนใหญ่จะได้รับการปฏิเสธ หรือได้รับการสนับสนุนงบประมาณอย่างจำกัดไม่พอต่อการดำเนินโครงการของหน่วยงานบูรณาการ 4. ปัญหาด้านแผนพัฒนาท้องถิ่นไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ เกิดจากการที่ผู้รับผิดชอบงานขาดการสำรวจข้อมูลเชิงลึกก่อนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ข้อมูลที่ใช้ในการจัดทำแผนอาจไม่ถูกต้อง ครบถ้วน หรือเป็นข้อมูลที่ล้าสมัย ทำให้

แผนที่ออกมามิได้สะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง 5. ปัญหาด้านขาดการติดตามประเมินผล เกิดจากการที่ผู้รับผิดชอบ มีการรายงานผลการดำเนินโครงการเฉพาะส่วนที่ดีและมีการปกปิดความบกพร่องของข้อมูล ทำให้ข้อมูลที่ได้ขาดข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการในอนาคต 6. ปัญหาด้านบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติเกิดจาก 2 สาเหตุ คือ (1) บุคลากรไม่ได้ศึกษาระเบียบในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ขาดความเชี่ยวชาญด้านการวางแผน การวิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของพื้นที่ (2) การขาดข้อมูลในการมาประกอบการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น 7. ปัญหาการเมืองท้องถิ่น เกิดจากการแทรกแซงการจัดทำแผนและงบประมาณเกิดการเลือกตั้งผู้บริหารที่มีการเปลี่ยนทุก 4 ปี ทำให้โครงการในแผนพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นโครงการต่อเนื่อง จะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะมีการเปลี่ยนผู้บริหารและปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายสภา ที่ทำให้โครงการบางโครงการต้องยุติการทำโครงการลง

ภูริณัฐ สีเหลือง (2567) ปัญหาและอุปสรรคของการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงวิสัยทัศน์ นโยบาย การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบาย รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของการแปลงวิสัยทัศน์และนโยบายของผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มาสู่การปฏิบัติจริง มีปัญหาหรือข้อจำกัดด้านใดอย่างไร มีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค มีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลว ในการแปลงหรือขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบาย สู่การปฏิบัติของผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะสามารถนำไปพัฒนาระบบและกลไกการบริหาร การจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร และ 2) วิจัยภาคสนามโดยวิธีการสัมภาษณ์ ในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญหา และอุปสรรคของการขับเคลื่อนวิสัยทัศน และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : ศึกษากรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาพบว่า 1. ประเด็นสำคัญของปัญหาและอุปสรรค การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีปัญหาอะไรบ้าง ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นสำคัญของปัญหา การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า มีประเด็นปัญหาที่ส่งผลให้วิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารไม่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ปัจจัยทางกฎหมาย ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทและปัญหาในพื้นที่ ทำให้บางครั้งกรอบของกฎหมายที่ออกโดยส่วนกลางกลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินนโยบายของผู้บริหารอีกทั้งยังมีปัญหาในเรื่องการตีความกฎหมายที่ตีความไม่ตรงกันของในแต่ละท้องถิ่น 2) ปัญหาเชิงโครงสร้าง

ปัญหาในการออกแบบและจัดการระบบภายในที่ไม่เหมาะสม ทำให้การดำเนินโทรงการหรือนโยบายต่าง ๆของผู้บริหารไม่สามารถบรรลุได้ตามที่ตั้งใจ 3) ปัญหาเชิงนโยบาย เนื่องจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสม หรือไม่มีประสิทธิภาพขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้นโยบายไม่ตอบสนองต่อความต้องการของพื้นที่ 4) ปัญหาเชิงบุคลากร เกี่ยวกับการขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะเฉพาะทาง บุคลากรขาดแรงจูงใจในการทำงานเนื่องจากการบริหารงานบุคคลที่ไม่เหมาะสม และเรื่องความขัดแย้งกันเองระหว่างบุคลากร ที่เป็นอุปสรรคแก่การดำเนินนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น 5) ปัจจัยทางการเงิน เนื่องจากงบประมาณที่มีอย่างจำกัด การจัดสรรทรัพยกรที่ไม่เหมาะสม ไม่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารท้องถิ่นร่วมถึงความต้องการของพื้นที่ 6) ปัจจัยทางสังคมและการเมือง เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้บริหารท้องถิ่นกับชุมชน ปัญหาการเมืองภายในท้องที่ ธรรมเนียมประเพณีของชุมชน การสื่อสารระหว่างผู้บริหารท้องถิ่นกับประชาชนในเขตพื้นที่ รวมถึงการเมืองระดับชาติ ที่อาจเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยในการดำเนินนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น หรืออาจเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางก็ได้ 2. ศักยภาพ และโอกาสในการแก้ไขปัญหามีแนวทางการแก้ไขปัญหา และจัดการอุปสรรคในการขับเคลื่อนนโยบายและวิสัยทัศน์ อย่างไรบ้าง 1) ศักยภาพในการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ มีทั้งหมด 6 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกการวางแผนเชิงกลยุทธ์ กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน วางแผนการปฏิบัติงานที่เป็นขั้นเป็นตอนตรวจสอบได้ และมีการประเมินความเสี่ยงพร้อมทั้งมีแผนการรับมือกรณีมีเหตุฉุกเฉิน ต่อมาคือการจัดการทรัพยากร ต้องมีการจัดการทรัพยากรทางการเงินและบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ ต่อมาคือการใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนให้เกิดการคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหา และเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการงานอย่างเป็นระบบจะช่วยให้การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ลำดับที่สี่คือการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของประชาชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงาน จะช่วยสร้างความไว้วางใจ และการสนับสนุนจากประชาชน ลำดับต่อมาคือความสามารถในการสื่อสารและการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้บริหารต้องสามารถสื่อสารวิสัยทัศน์ และนโยบายให้กับบุคลากร และประชาชนเข้าใจอย่างชัดเจน รวมทั้งสร้างแรงบัลดาลใจเพื่อกระตุ้นให้เกิดการทำงานและความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือการประเมินผลและปรับปรุง ติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงและแก้ไขในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้น และเรียนรู้จากประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จหรือข้อผิดพลาดเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุง และพัฒนาการดำเนินนโยบายในอนาคต 2) โอกาสในการพัฒนาและปรับปรุง โอกาสในการแก้ไขปัญหาและจัดการอปสรรคในการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบาย มีทั้งหมด 7 ข้อ ดังนี้ ข้อแรกการพัฒนาบุคลากร โดยการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มทักษะและความรู้ให้กับบุคลากรในด้านที่จำเป็น และเพิ่มแรงจูงใจในการทำงานแก่บุคลากรจะช่วยเพิ่มความพึงพอใจ และกระตุ้นให้บุคลากรมีความตั้งใจทำงานมากขึ้น ข้อต่อมาการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ โดยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้จะช่วยเพิ่ม

ความเร็วและความถูกต้องในการดำเนินงาน รวมทั้งการปรับโครงสร้างองค์กรให้เหมาะสมและยืดหยุ่นมากขึ้นจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ และลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน ข้อที่สามการเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชน สร้างช่องทางและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและเข้ามามีส่วนร่วม ข้อต่อมาการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากร จัดหาทรัพยากรเพิ่มเติมและบริหารเพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างเต็มประสิทธิภาพ ต่อมาข้อที่ห้าการพัฒนาโครงการเชิงนวัตกรรม นำแนวคิดนวัตกรรมใหม่ ๆ มาใช้ในการบริหารงาน เน้นการแก้ไขปัญหาในระยะยาว จะช่วยให้การดำเนินงานมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน และทันสมัย ข้อที่หกการปรับปรุงกระบวนการตัดสินใจและการทำงานร่วมกันเพื่อลดขั้นตอนความซับซ้อนจะช่วยให้การดำเนินงานรวดเร็ว และตรงตามเวลา รวมทั้งสร้างความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงานจะช่วยเพิ่มความสำเร็จในการดำเนินโครงการ ข้อสุดท้ายการปรับตัวตามบริบท และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ของสภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป จะช่วยให้การดำเนินงานมีความเหมาะสม และเป็นไปตามความต้องการของประชาชน รวมทั้งการเตรียมความพร้อมการรับรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ที่อาจมีผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่นได้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน และตอบสนองความต้องการของชุมชนที่เปลี่ยนแปลง

ขวัญชนก สายชมภู (2566) อุดมการณ์ทางการเมือง: กรณีศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาอุดมการณ์ทางการเมือง 2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาในด้านอุดมการณ์ทางการเมือง และ 3. เพื่อการประยุกต์หลักอริยสัจ 4 ในการเสริมสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองของไทย ผู้วิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารวิชาการ ศึกษาจากสถานการณ์และความคิดเห็นและกิจกรรมทางการเมืองจากสื่อสาธารณะ พร้อมการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key information) ได้แก่ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ นักวิชาการด้านกฎหมาย นักการเมือง เจ้าหน้าที่ของรัฐ จำนวน 25 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (FocusGroup Discussion) จำนวน 8 รูปหรือคน ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพอุดมการณ์ทางการเมือง พบว่า อุดมการณ์ทางการเมืองเป็นเจตคติหรือความคิดที่กล่าวถึงอำนาจผู้ปกครองรัฐ และการเมือง เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และตอบสนองต่อกิจกรรมทางการเมืองที่จะแสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) ที่ชนชั้นปกครองผลิตและผลิตซ้ำขึ้น เพื่อครอบงำให้มวลชนยอมรับและกลายเป็นกรอบความคิดกระแสหลักของสังคม โดยฝังลึกอย่างมีประสิทธิภาพลงในสามัญสำนึกของผู้คน แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางเลือก (Alternative Ideology) ที่รอมชอมกับระบบวิธีคิดหลักในระดับหนึ่ง หรือเป็นกรอบความคิดที่

ยอมรับในอุดมการณ์หลักแต่ก็บนเงื่อนไขบางอย่าง(on condition) และอุดมการณ์ตรงข้าม/ต่อต้าน (Oppositional/Counter-Ideology) หรืออุดมการณ์ที่ปฏิเสธกรอบวิธีคิดของอุดมการณ์หลัก และมักจะนำเสนอจินตภาพของสังคมแบบใหม่ (new social imagination) เพื่อเรียกร้องหรือดึงให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมต่อต้านกับโครงสร้างอุดมการณ์หลักของสังคมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญ 2. การเปรียบเทียบระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาในด้านอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านภาพสถาบันนิติบัญญัติ จุดเริ่มต้นของเหตุแห่งการร่างรัฐธรรมนูญของทั้งสองฉบับภาพรวมใหญ่มีความแตกต่างกันในแง่ของอุดมการณ์และความต้องการในเริ่มแรกของการร่างอย่างชัดเจน เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาได้เริ่มมาจากความต้องการขจัดอิทธิพลของชนชั้นนำที่กดขี่ข่มเหงชนชั้นล่าง และความต้องการดุลอำนาจไม่ให้ฝ่ายบริหารมีอำนาจมากเกินไปเพราะหากฝ่ายบริหารมีอำนาจมากย่อมนำไปสู่ความเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือทรราชย์ได้ง่าย รวมถึงการต่อสู้ในแง่ของสิทธิมนุษยชนของสหรัฐอเมริกาต้องเป็นตัวปรากฏหลักในรัฐธรรมนูญ ซึ่งมุ่งเน้นต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองให้มากที่สุด อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาก็ยังคงไม่ต้องการให้ประชาชนแม้จะมีส่วนร่วมในการปกครองแต่ไม่ยอมให้ประชาชนกลายเป็นทรราชย์หรือลุกฮือโดยไร้เหตุและผลต่อการปกครอง ซึ่งได้สร้างกลไกควบคุมประชาธิปไตยไว้ภายในรัฐธรรมนูญโดยเห็นได้จากการเลือกตั้งประมุขของประเทศที่ต้องผ่านการเลือกตั้งสองขั้น และฝ่ายบริหารที่ถูกตรวจสอบและถอดถอนได้จากฝ่ายอำนาจนิติบัญญัติอย่างไรก็ตามก็ยังคงถือว่าการเลือกตั้งนั้นมาจากมือและความเห็นของประชาชน ในขณะที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เป็นการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นจากความต้องการขจัดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดมาจากความไม่มั่นคงในการป้องกันความเป็นประชาธิปไตยและความไม่มีเสถียรภาพอย่างถาวรและเข้มแข็งของรัฐ รวมถึงความต้องการของทุนนิยมแบบผูกขาดทำให้เกิดความเห็นและความต้องการของชนชั้นนำที่ไม่เป็นไปกับแนวคิดของรัฐบาล รวมถึงความเห็นด้านหลักการการปกครองของประชาชน 3. การประยุกต์หลักอริยสัจ 4 เพื่อเสริมสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองของไทยปัญหาหรือทุกข์ในการร่างรัฐธรรมนูญของไทยเป็นการกำหนดจากรัฏฐาธิปัตย์เพียงฝ่ายเดียว และเหตุแห่งความทุกข์หรือสมุทัยเห็นได้ว่ามาจากการใช้อำนาจพิเศษที่ไม่ได้มาจากความต้องการของประชาชนหมู่มากและจากชนชั้นนำ และเกิดมาจากประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง ทุกขนิโรธ การดับทุกข์ การกำหนดกระบวนการที่เหมาะสมในการสร้างกรอบการร่างรัฐธรรมนูญ และสุดท้าย ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจหรือมรรค หนทางการดับทุกข์การร่างรัฐธรรมนูญที่ภายใต้กรอบกฎหมายที่ดีและการพัฒนาให้เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตยโดยประชาชนมีส่วนร่วมแล ะให้รัฐธรรมนูญการร่างที่ไม่อิงอยู่กับห้วงของเวลา แต่มีความทันสมัยได้ในตัวของมันเองเสมอ

ปานชนก วงศ์แพทย์ (2564) บทบาทของผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน กรณีศึกษา อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน 2. เพื่อศึกษาลักษณะความขัดแย้งและแนวทางในการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสมในชุมชนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยการศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณผสมผสานกับเชิงคุณภาพโดยการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 81 คน เพื่อเพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติและสรุปพรรณนาข้อมูล บทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุนชน ลักษณความขัดแย้ง และแนวทางการจัดการความขัดแย้งที่เหมาะสม อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ผลการศึกษาพบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทอย่างมากในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ที่สุด สำหรับลักษณะความขัดแย้งที่มักจะเกิดขึ้นในชุมชนและกำนันผู้ใหญ่บ้านแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลกับบุคคล ได้แก่ การทะเลาะวิวาทและหมิ่นประมาท การพิพาทเรื่องที่ดิน หนี้สินระหว่างบุคคล การลักทรัพย์ ปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มหรือการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม การแย่งชิงผลประโยชน์จากนโยบายสาธารณะ หนี้สินจากการไม่ชำระกองทุนหมู่บ้านโดยใช้แนวทางวิธีการจัดการความขัดแย้งทุกวิธีแต่จะใช้การประนีประนอม/ไกล่เกลี่ยและการใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวทางหลักและใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งอื่น ๆ ประกอบในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา ควรมีการพัฒนาศักยภาพกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ในกาพัฒนาศักยภาพในความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในชุมชนที่มักจะเกิดขึ้น ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางในการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ในแต่ละกรณีความขัดแย้ง และควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน เข้าร่วมหรือเป็นผู้แทนในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งภายในหมู่บ้านในแต่ละกรณีความขัดแย้ง

กิตติธัช ศรีฟ้า (2564) บูรณภาพนิทัศน์ : การบริหารจัดการ และพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ทางทะเล เรือจมแก้วสมุทร โดยการศึกษาผ่านการท่องเที่ยวดำน้ำลึก เป็นการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่จมอยู่ใต้น้ำ โดยในงานวิจัยชิ้นนี้ได้การ กำหนดวัตถุประสงค์งานวิจัยไว้ ดังนี้ 1) เพื่อรวบรวม และวิเคราะห์องค์ความรู้ ทางประวัติศาสตร์เรือจมแก้วสมุทร 2) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ใต้ทะเลเรือจมแก้วสมุทร 3) เพื่อสร้างองค์ความรู้การจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ใต้ทะเล เรือจมแก้วสมุทร โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามทั้งบนบกและใต้ทะเล อีกทั้งยังทาการค้นคว้าจากเอกสารโบราณทั้งที่อยู่ในประเทศไทย และในต่างประเทศ รวมไปถึงการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเข้ามาประกอบ และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากนั้นจึงรวมรวมข้อมูลและจัดทำโปรแกรมท่องเที่ยวดำน้ำลึกในแหล่งเรือจมแก้วสมุทรขึ้นมา แล้วจึงทำการทดสอบกิจกรรม ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม ในการทดลองจัดกิจกรรมท่องเที่ยวดำน้ำศึกษาประวัติศาสตร์นั้น มีสาระสำคัญที่ได้รับจากกระบวนการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) ความรู้จมน้ำกับบทบาทนักดำน้ำ 2) เรือแก้วสมุทรกับความสัมพันธ์ระหว่าประเทศ 3) คุณค่าทางประวัติศาสตร์กับการท่องเที่ยวดำน้ำใต้ทะเล 4) การประเมินเครือข่ายนักท่องเที่ยว นักธุรกิจดำน้ำ และนักวิชาการ 5) รูปแบบการท่องเที่ยวดำน้ำเชิงประวัติศาสตร์ใต้ทะเล จากการบูรณาการความรู้ใต้น้ำผ่านกระบวนการดังกล่าว จึงกลายมาเป็นแนวทางต้นแบบในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวดำน้ำใต้ทะเลเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์เรือจมลาต่อ ๆ ไป

สุธีรา คณะธรรม (2564) ศึกษาการเมืองเชิงวัฒนธรรมของการสร้างประวัติศาสตร์ในประเพณีการแข่งขันเรือยาวจังหวัดน่าน โดยมุ่งศึกษาความเป็นท้องถิ่นน่านผ่านประเพณีการแข่งเรือน่าน การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้กระทำการ (actor) ที่มีส่วนในการสร้างความหมายของประเพณี โดยการวิเคราะห์สถานการณ์ (situation) ในการช่วงชิงความหมายและวิธีในการต่อรองในการสร้างความหมายของประเพณีการแข่งเรือน่านในบริบทของโลกาภิวัตน์ รวมถึงการประกอบสร้างความเป็นตัวตนของท้องถิ่นน่านและการโต้ตอบของท้องถิ่นน่านต่ออำนาจภายนอกที่พยายามเข้ามาจัดการและควบคุมประเพณีการแข่งเรือ การศึกษาครั้งนี้เป็นเชิงคุณภาพ ใช้วิธีวิทยาแนวการเมืองเชิงวัฒนธรรม (cultural politics appoach) ผ่านกลุ่มชุมชน กลุ่มภาครัฐและกลุ่มประชาคมที่สัมพันธ์กับประเพณีการแข่งเรือจังหวัดน่าน โดยเริ่มทำวิจัยภาคสนามตั้งแต่ปี 2560-2563 การศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นว่า ประการแรก รูปแบบการประดิษฐ์สร้างความหมายเชิงประวัติศาสตร์ให้กับประเพณีการแข่งเรือยาวน่านในปัจจุบันมี 2 มิติ คือ มิติด้านสุขภาพ (ประเพณีแข่งเรือปลอดเหล้า-เบียร์) แม้จะริเริ่มโดยประชาคมสุขภาพในจังหวัดน่าน แต่การดึงเอาองค์กรระดับรัฐส่วนกลางมาร่วมในประเพณี ทำให้การสถาปนาอำนาจในการสร้างความหมายให้กับประเพณีการแข่งเรือน่านมีความน่าเชื่อถือและมีความชอบธรรมมากขึ้น มิติที่สอง มิติทุนวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นการสร้างความหมายเพื่อประสานประโยชน์ให้ทุกภาคส่วนตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับองค์กรจัดตั้งในระดับท้องถิ่นและองค์กรรัฐส่วนกลาง มีจุดร่วมในการขับเคลื่อนประเพณีการแข่งเรือน่าน เพื่อการท่องเที่ยวได้ ประการที่สอง ประเพณีการแข่งเรือน่านเป็นพื้นที่ที่กลุ่มผลประโยชน์ ตั้งแต่ระดับชุมชนชาวเรือ กลุ่มองค์กรจัดตั้งในระดับท้องถิ่นและกลุ่มรัฐส่วนกลางต้องการเปิดพื้นที่ให้เกิดการถกเถียงในความสัมพันธ์ทางอำนาจเพื่อปรับความสัมพันธ์ รูปแบบการต่อรองสามารถแสดงได้ 3 รูปแบบ คือ การสร้างระเบียบใหม่ออกมากำกับควบคุมการแข่งขัน โดยเป็นระเบียบที่ผ่านการเห็นชอบและเป็นมติของประชาคมชาวเรือ การเพิ่มประเภทการแข่งขันให้มีความหลากหลายเพื่อตอบสนองทุกกลุ่มเป้าหมาย และการสร้างสนามประลองแห่งใหม่ที่มุ่งเน้นเพื่อการกีฬาอย่างแท้จริง ประการที่สาม ความตึงเครียด (tension) ที่เกิดจากการแย่งชิงและต่อรองอำนาจในการสร้างความหมายของผู้แสดง (actor) ในประเพณีการแข่งเรือน่าน สะท้อนให้เห็นความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ของท้องถิ่นน่าน เพื่อลบภาพลักษณ์เดิมของน่านที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประเพณีการแข่งเรือจึงเป็นนาฏกรรมทางวัฒนธรรม (cultural

performance) ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการปรับเปลี่ยนตัวตน (transformative capacity) ของความเป็นท้องถิ่น

เจ จันทร์ศุภฤกษ์ (2564) ศึกษานโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมในบริบทของประเทศไทย การวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อรวบรวมข้อมูลของวิสาหกิจเพื่อสังคมจากประเทศต่าง ๆ และนำมาเทียบกับวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย 2) เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการนำนโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมมาใช้ และสะท้อนข้อเสนอแนะสำหรับการออกแบบพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม 3) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการออกแบบและขับเคลื่อนนโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมของประเทศไทย โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์วิสาหกิจเพื่อสังคมหรือกิจการที่มีแนวคิดในการพัฒนาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ถึงแนวคิดในการก่อตั้ง และการดำเนินเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 68 องค์กร/หน่วยงาน โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเป็นสามกลุ่มหลัก ๆ คือ 1) กลุ่มผู้ประกอบการ 2) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวของกับการออกแบบนโยบาย 3) องค์กรภาคประชาสังคมและองค์กรเอกชนรวมถึงประชาชนทั่วไปในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจการเพื่อสังคม พบว่า การขับเคลื่อนนโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยนั้นควรมีการพิจารณาบริบททางสังคมและลักษณะของกิจการร่วมด้วย โดยสามารถแบ่งประเภทการก่อกำเนิดกิจการออกเป็นแบบบนลงล่าง (Top Down) หรือล่างขึ้นบน (Bottom Up) และควรเปิดกว้างในเรื่องข้อกำหนดต่าง ๆ ในห้าหมวดหลัก คือ 1) การจำกัดความวิสาหกิจเพื่อสังคม ควรลดข้อบังคับเรื่องการจัดการรายรับรายจ่ายของกิจการให้น้อยที่สุด และเพิ่มความยืดหยุ่นให้มากที่สุด 2) กระบวนการลดหย่อนภาษี 3) มาตรการส่งเสริมในรูปแบบต่าง ๆ 4) กองทุนส่งเสริมกิจการ 5) ระบบติดตามประเมินผลของกิจการเพื่อสังคม ซึ่งทั้งห้าข้อ ที่กล่าวไปแล้วนั้นล้วนต้องสอดคล้องและเป็นไปในทางเดียวกับปัจจัยแห่งความสำเร็จทั้ง 3 ข้อ ของวิสาหกิจเพื่อสังคมนั่นก็คือ 1) ภาวะผู้นำและการดำเนินการ 2) การมีส่วนร่วมจากประชาชน และ 3) การบูรณาการความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ จึงจะทำให้วิสาหกิจเพื่อ สังคมในประเทศไทยประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนต่อไป

อนุวัฒน์ ทองแสง (2563) นวัตกรรมเชิงนิเวศ, นวัตกรรมรากหญ้า กับการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน 2030: พหุกรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน, วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (MSMEs) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิสาหกิจชุมชนขนาดกลางและขนาดย่อม (MSMEs) ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ได้แก่ เลย อุดรธานี บึงกาฬ หนองคาย และหนองบัวลำภู เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ แบบพหุกรณีศึกษา จังหวัดละ 1 กรณี โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อจำกัดในการดำเนิน กิจการวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (MSMEs) 2) เพื่อศึกษาศักยภาพของนวัตกรรมทางสังคมรูปแบบใหม่ (นวัตกรรมเชิงนิเวศ (Eco Innovation) และนวัตกรรมรากหญ้า (Grassroots Innovations)) ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านสู่ความมีสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs 2030) 3) เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนา

อย่างยั่งยืน ที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผลการวิจัยพบว่า ข้อที่ 1 ปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดในการดำเนิน กิจการวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (MSMEs) พบว่า 1) ขาดความร่วมมือและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงสำคัญในการพัฒนา MSMEs 2) การเข้าถึงแหล่งเงินทุนมีข้อจำกัด 3) ขาดแคลนหรือมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ และเทคโนโลยี 4) ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้และทักษะเกี่ยวกับเศรษฐกิจสีเขียว 5) ขาดแคลนปัจจัยขั้นพื้นฐาน ข้อที่ 2 ศักยภาพของนวัตกรรมทางสังคมรูปแบบใหม่ (นวัตกรรมเชิงนิเวศ (Eco Innovation) และนวัตกรรมรากหญ้า (Grassroots Innovations)) ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านสู่ความมีสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs 2030) ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจสีเขียว 2) ด้านสังคมก่อให้เกิดสังคมสันติสุข ปลอดภัย และมีความมั่นคง 3) ด้านสิ่งแวดล้อมนำไปสู่ระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์แข็งแรง ข้อที่ 3 เพื่อเสนอแนวทางอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นสร้างแผนที่เชื่อมโยงระบบนิเวศนวัตกรรมจังหวัดกับระบบนิเวศนวัตกรรมแห่งชาติให้มีความสมบูรณ์เพื่อประโยชน์และความมีสัมฤทธิ์ผลต่อศักยภาพในการพัฒนา MSMEs ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs 2030)

ยุทธนา สมบัติบูรณ์ (2565) ศึกษาการเมืองของภาคพลเมืองว่าด้วยการจัดทำบริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตราด การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาขั้นตอนและกิจกรรมทางการเมืองของภาคพลเมืองในการจัดทำบริการสาธารณะ 2) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคของภาคพลเมืองในการจัดทำบริการสาธารณะและ 3) เสนอแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดทำบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตราดของภาคพลเมืองใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบผสมผสาน ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มตัวอย่างออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มผู้ให้บริการสาธารณะประกอบด้วย ข้าราชการประจำและผู้บริหารท้องถิ่น จำนวนทั้งสิ้น 20 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และ สองกลุ่มผู้รับบริการสาธารณะ ได้แก่ ประชาชนทั่วไป จำนวนทั้งสิ้น 400 คน โดยใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า หนึ่งขั้นตอนทางการเมืองของภาคพลเมืองในการจัดทำบริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตราด พบว่า ประชาชนทั่วไปมีความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตราด มีกิจกรรมการให้บริการสาธารณะในปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 มากที่สุด จำนวน 703 โครงการ โดยให้บริการด้านโครงสร้างพื้นฐานมากที่สุด รองลงมาปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 จำนวน 639 โครงการ โดยให้บริการด้านศิลปะวัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากที่สุด และน้อยที่สุดในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 637 โครงการ โดยให้บริการด้านศิลปวัฒนธรรมจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากที่สุด (2) ผลการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของภาคพลเมืองในการจัดทำบริการสาธารณะมีดังนี้ 1. มุมมองของผู้รับบริการสาธารณะในภาพรวมพบว่า อยู่ในระดับน้อยมีพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความเห็นในระดับน้อยทุกด้านและ 2. มุมมอง

ของผู้ให้บริการสาธารณะในภาพรวมส่วนใหญ่เห็นว่า ปัญหาเรื่องของงบประมาณและบุคลากร ข้อจำกัดของกฎหมายไม่เพียงพอต่อการให้บริการ รวมถึงการให้ความร่วมมือของประชาชนที่น้อยเกินไปและแนวทางการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทำบริการสาธารณะ ส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับหน้าที่ของความเป็นพลเมืองเพื่อให้ประชาชนเกิดความร่วมมือในการจัดทำบริการสาธารณะมากขึ้น 3.แนวทางเพิ่มประสิทธิผลในการจัดทำบริการสาธารณะ ผู้ให้บริการสาธารณะเห็นว่าควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม มีงบประมาณที่เพียงพอ รวมถึงมีบุคลากรที่มีความรู้และมีจำนวนที่เพียงพอต่อการให้บริการ ส่วนผู้รับบริการสาธารณะมีความเห็นว่าควรส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้ความรู้แก่ประชาชน สร้างระบบตัวแทน จัดเวทีสาธารณะ เพิ่มช่องทางการแสดงความคิดเห็น รวมถึงการสร้างระบบให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูล

นัฐมล คดสุวรรณ (2565) การพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาเทศบาลนครแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ กรณีศึกษา เทศบาลนครแหลมฉบังจังหวัดชลบุรีซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้ 1. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ กรณีศึกษา เทศบาลนครแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี 2.เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ กรณีศึกษา เทศบาลนครแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี 3.เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ กรณีศึกษา เทศบาลนครแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน โดยมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งหมด 5 มิติได้แก่ 1.ด้านมิติกายภาพ 2.ด้านมิติเศรษฐกิจ 3.ด้านมิติสิ่งแวดล้อม 4.ด้านมิติสังคม 5.ด้านการบริหารจัดการ ข้อค้นพบข้อที่ 1 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการสำรวจระดับความคิดเห็นของประชาชนในการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรม พบว่าด้านมิติกายภาพ โดยรวมประชาชนมีระดับความคิดเห็นไม่แน่ใจโดยมีค่าเฉลี่ย 3.04 ด้านมิติเศรษฐกิจโดยรวมประชาชนมีระดับความคิดเห็นไม่แน่ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.73 ด้านมิติสิ่งแวดล้อม โดยรวมประชาชนมีระดับความคิดเห็นไม่แน่ใจ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.75 มิติด้านสังคมโดยรวมประชาชนมี ระดับความคิดเห็นไม่แน่ใจ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.74 ด้านการบริหารจัดการโดยรวมประชาชนมีระดับความคิดเห็นไม่แน่ใจ โดยมีค่าเฉลี่ย 2.64 ตามลำดับ ข้อค้นพบข้อที่ 2 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ ด้านมิติกายภาพ ประเด็นเรื่อง ปัญหาการจรจรและธรรมชาติเสื่อมโทรมมากที่สุด ด้านมิติเศรษฐกิจ ประเด็นเรื่อง ชุมชนมีรายได้น้อยลง ประชาชนในพื้นที่ถูกแย่งงานจากประชากรแฝง มากที่สุด ด้านมิติสิ่งแวดลอ้ม ประเด็นเรื่องธรรมชาติเสื่อมโทรม ฝุ่นและมลพิษมากที่สุด ด้านมิติสังคม ประเด็นเรื่อง ประชากรแฝงมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ในชุมชนน้อยลง มากที่สุด ด้านมิติการบริหารจัดการ ประเด็นเรื่องการขาดการมีส่วนร่วม และความเชื่อมั่นของประชาชนลดลงมากที่สุด ข้อค้นพบข้อที่3 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แนวทางการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ ซึ่งได้กลยุทธ์ในการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนดังนี้

1. การพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่และผู้นำชุมชน 2. เสนอแนะแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่ควบคู่กับการพัฒนามิติด้านอื่นๆ 3. ฟื้นฟูความเชื่อมั่นของประชาชน 4.รวบรวมประเด็นปัญหาและความต้องการจากชุมชนและร่วมกันหาทางแก้ไข

สราวุฒิ ชลออยู่ (2565) การเข้าสู่วาระนโยบายและการก่อตัวของนโยบายจัดตั้งบริษัทวิสาหกิจเพื่อสังคมมาบตาพุด การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์คือ 1) การเข้าสู่วาระนโยบายสามารถอธิบายด้วยแนวคิดกระแสนโยบาย 3 กระแส ได้แก่ กระแสปัญหา กระแสการเมือง และกระแสนโยบาย โดยกระแสทั้ง 3 กระแสมาบรรจบกันตามข้อเสนอของคิงด็อน 2) กระบวนการเข้าสู่วาระตัดสินใจนโยบายเป็นไปตามจุดมุ่งหมายในการรองรับและสนับสนุนวัตถุประสงค์นโยบายได้ดี มีความสอดคล้องกับกฎหมายที่สำคัญ โดยอาศัยหน่วยงานและบุคคลที่เป็นตัวแสดงหลักและเกี่ยวข้องกับการจัดทำนโยบายที่ให้การรองรับสนับสนุน 3) การก่อตัวของนโยบายจัดตั้งบริษัทวิสาหกิจเพื่อสังคมมาบตาพุดไม่เป็นไปตามข้อเสนอในตัวแบบผู้ประกอบการนโยบาย แต่เป็นตัวแบบหน้าต่างนโยบาย เนื่องจากหน้าต่างนโยบายได้ถูกเปิดออกและเกิดสถานการณ์ที่เหมาะสมทุกอย่างทำให้ปัญหาสาธารณะมีความพร้อมที่ทำให้เกิดการผลักดันเข้าไปสู่วาระนโยบาย จึงเกิดเป็นการก่อตัวของนโยบายและพบด้วยว่ามีการผสานเข้ากับตัวแบบชุมชนนโยบาย เนื่องจากนโยบายจัดตั้งบริษัทวิสาหกิจเพื่อสังคมมาบตาพุด เป็นการเกิดตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่กำหนดให้ประเทศไทยต้องมีการจัดทำยุทธศาสตร์และการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ซึ่งนโยบายนี้เกิดจากที่คณะกรรมการปฏิรูปประเทศซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ในแต่ละด้านที่ถูกกำหนดให้มีการปฏิรูป เป็นผู้จัดทำแผนการปฏิรูปประเทศเพื่อขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีและเสนอสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อรับทราบ แล้วจึงประกาศแผนการปฏิรูปนั้นๆ ในราชกิจจานุเบกษาเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามแผนการปฏิรูปต่อไป จึงเห็นได้ว่าการก่อตัวของนโยบายไม่ได้เป็นการกำหนดนโยบายที่เป็นความต้องการของผู้มีอำนาจทางการเมืองที่กำหนดอำนาจหน้าที่ไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่รัฐธรรมนูญยังมีการกำหนดให้มีคณะบุคคลในการกำหนดนโยบายที่เป็นการเข้าถึงปัญหาและมีมุมมองของมิติปัญหาที่หลากหลายเพิ่มขึ้น โดยใช้ประสบการณ์และความคิดเห็นจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการในการนำเสนอประเด็นปัญหาเพื่อเข้าสู่วาระนโยบายต่อไป

มิ่งขวัญ คุ้มวงศ์ (2566) การจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การที่ส่งผลต่อคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ : กรณีศึกษา คุมประพฤติเขต 4 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ระดับความคิดเห็นการจัดการความรู้ 2) ระดับความคิดเห็นความร่วมมือในองค์การ 3) ระดับความคิดเห็นคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ 4) องค์ประกอบของการจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การที่มีอิทธิพลทานายคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ 5) ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการความรู้ ความร่วมมือในองค์การและคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ การศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงผสมผสานกลุ่มตัวอย่างประกอบไปด้วยข้าราชการ พนักงานราชการ ลูกจ้างประจำและลูกจ้าง

ชั่วคราว จำนวน 217 คนโดยใช้เครื่องมือแบบสอบถามการรับรู้แบบมาตรวัดประเมินค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์การถดถอยเชิงพหุคูณ และกลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้อำนวยการ จำนวน 6 คน โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการวิจัยพบว่า 1) การจัดการความรู้ในภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก (ค่าเฉลี่ย = 3.96) 2) ความร่วมมือในองค์การในภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก (ค่าเฉลี่ย = 4.02) 3) คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐในภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก (ค่าเฉลี่ย = 4.03) 4) ตัวแปรอิสระอันได้แก่การจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การต่างมีอิทธิพลต่อการทานายคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และมีอำนาจการพยากรณ์ ได้ร้อยละ 84.4 โดยองค์ประกอบความร่วมมือในองค์การ ด้านเป้าหมายเป้าประสงค์ มีอำนาจพยากรณ์ตัวแปรตามได้มากที่สุดที่ค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์ ร้อยละ 30.6 รองลงมา คือ การแบ่งปันทรัพยากร ร้อยละ 23.7 โดยสามารถอภิปรายผลได้ว่า นอกเหนือจากการสื่อสารให้บุคคลากรได้ตระหนักถึงความสำคัญของตัวชี้วัดรายบุคคล รายกลุ่ม (แผนก) และระดับองค์การแล้ว ผู้บริหารต้องสร้างความมั่นใจว่าได้เตรียมทรัพยากรทางการบริหารอัน ได้แก่ วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ไม่มีปัญหาในด้านการทำงานอันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์การต่อไป ข้อเสนอแนะ จากผลการศึกษาพบความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งศึกษาด้านการจัดการความรู้ว่าเป็นเครื่องมือทางการบริหารที่ช่วยเพิ่มความสามารถทางการแข่งขันขององค์การนอกจากจะให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการความรู้ภายในสำนักงานแล้ว ควรจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคลากรต่างสำนักงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้และส่งเสริมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ในด้านความร่วมมือในองค์การเป็นวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคี ความผูกพันในองค์การและช่วยกันแก้ไขปัญหาได้เป็นอย่างดี ผู้บริหารและแผนกที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ควรจัดกิจกรรมทั้งที่เป็นทางการ เช่น การประชุม การมีระบบพี่เลี้ยงและที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสร้างทีม เพื่อช่วยให้องค์การบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้นและรวดเร็วขึ้นต่อไป

จักรกริช สังขมณี (2555) ศึกษาเรื่อง ชุมชนแห่งนั้นชื่อปรารถนา: วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน กับเครือข่ายความสัมพันธ์ในการพัฒนาท้องถิ่น โดยอภิปรายแนวทางการทำความเข้าในการเมืองของคนชนบทไทย โดยใช้ กรณีศึกษาจาก “ชุมชนปรารถนา” หมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเสนอภาพของ “การเมืองในชีวิตประจำวัน” ของชาวบ้านซึ่งซับซ้อนเกินกว่าจะพิจารณาจากวาระทางการเมืองของการเลือกตั้ง หรือการอธิบายความเป็นตัวแสดงทางการเมืองของคนชนบทอยู่แค่เพียงการเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแต่เพียงเท่านั้น งานการศึกษาชิ้นนี้เสนอว่าการศึกษาการเมืองในชีวิตประจำวันเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สำคัญในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกและการรับรู้ทางการเมือง ตลอดจนทำความเข้าใจข้อถกเถียงว่าด้วยการปฏิบัติการทางการเมืองของคนชนบทในปัจจุบัน การศึกษาการเมืองในชีวิตประจำวันในชุมชน

ปรารถนาได้ชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจ การเมืองและเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในชนบทนั้นได้ก้าวไปสู่สิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า “เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงศีลธรรมของความพึงมีพึงได้” โดยที่อุดมคติและวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน ในชนบทนั้นได้ก้าวไปไกลกว่าการพึงพอใจกับสภาวะของการพออยู่พอกินและการพึ่งพาระบบอุปถัมภ์แบบดั้งเดิมแล้ว การแสดงออกทางการเมืองของคนในชนบทในช่วงหลายปีที่ผ่านมานี้เป็นการสะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิและผลประโยชน์ที่คนชนบทพึงมีพึงได้ในระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย ข้อเสนอของงานชิ้นนี้เป็นการเสริมมุมมองในเรื่องของ “เจตจำนง” และ “ความมุ่งมาดปรารถนา” ของผู้ปฏิบัติการทางการเมืองให้กับการศึกษาการเมืองในชนบทที่มักจะยกเอาแต่เพียงเรื่องของการเลือกตั้งและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นหมุดหมายของการทำความเข้าใจ

ไพรัตน์ ฉิมหาดและคณะ (2563) ได้ศึกษาการเมืองภาคพลเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในสังคมไทย เป็นการเมืองภาคพลเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นสถานการณ์ที่ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบาย มีการกระจายอำนาจให้ประชาชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองโดยไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ภายใต้กรอบของกฎหมาย พบว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐที่อาจเกิดผลกระทบต่อประชาชน ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและประชาชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองได้ด้วยตนเอง ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีเจตนารมณ์สำคัญในการเปลี่ยนการเมืองของนักการเมืองเป็นการเมืองของพลเมือง โดยส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพของประชาชน อีกทั้งประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองพลเมืองที่ควบคู่ไปกับการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง อีกทั้งการส่งเสริมการเมืองภาคพลเมืองให้มีประสิทธิผล ต้องมีการสนับสนุนการติดตามและตรวจสอบกระบวนการปฏิรูปการเมือง การเกิดองค์กรประชาชน การรณรงค์เพื่อการเรียนรู้ประชาธิปไตยของประชาชน การสร้างสำนึกพลเมืองเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการเลือกตั้ง และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ทั้งนี้ ต้องมีการสนับสนุนที่เป็นรูปธรรม เช่น กฎหมายที่ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนหรือการเมืองภาคพลเมือง เพื่อให้ประชาชนสามารถทำกิจกรรมการเมืองภาคพลเมืองได้อย่างเต็มที่ เข้มแข็งต่อเนื่อง อิสระมีต้นทุนต่ำและไม่เป็นภาระแก่ตนเองมากเกินจำเป็น ซึ่งสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล และเป็นกระบวนการชี้วัดพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศ ดังนั้นประเทศ ที่พัฒนาการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอยู่ในระดับที่ดีแล้ว มักจะกำหนดให้ประชาชนทุกระดับมีสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามกฎหมายและมีผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

นฤดม ต่อเทียนชัย (2565) กลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดแบบบูรณาการ และความเชื่อมั่นที่ส่งผลต่อความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ของผู้เข้าร่วมในเขตกรุงเทพมหานคร การวิจัย

ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการที่มีผลกับความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) ของผู้เข้าร่วมงาน 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อมั่นของผู้เข้าร่วมงานที่มีผลกับความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบวิจัยแบบผสม (Mix Method) คือการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 3 คน และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 400 คน ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก พบว่า 1) รูปแบบการจัดงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) ส่วนใหญ่ยังเป็นทั้งในรูปแบบ ออฟไลน์ (Offline) และออนไลน์ (Online) แต่เนื่องด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 จึงส่งผลให้รูปแบบการจัดอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) เป็นที่นิยมมากเพิ่มขึ้น 2) เครื่องมือการสื่อสารการตลาดบูรณาการ โดยทำการประชาสัมพันธ์ผ่านในลักษณะของวิดีโอไวรัล (Viral Video) และการถ่ายทอดสดในระบบออนไลน์ (Live Stream) เน้นการสร้างภาพเคลื่อนไหว เสียง ภาพนิ่ง เพื่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย ผ่านเฟซบุ๊กก่อนในช่วงแรก และสื่อสารผ่านช่องทางอื่น ๆ อาทิ โฆษณาทีวี และการเช่าป้ายโฆษณา เพื่อเน้นสร้างการจดจำ และความสนใจให้แก่ผู้เข้าร่วมงาน 3) ด้านความเชื่อมั่นผู้จัดงานเน้นกลยุทธ์ในการใช้เทคโนโลยีที่สร้างความรู้สึกให้เกิดความเชื่อที่ใกล้เคียงกับการเข้าร่วมงานอีเว้นท์แบบออฟไลน์ (Offline) ให้ได้มากที่สุดเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้เข้าร่วมงาน ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยการสื่อสารการตลาดแบบบูรณาการมีความสัมพันธ์ต่อความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยในด้านการสื่อสารแบบปากต่อปากมีผลสูงสุด รองลงมาการตลาดเชิงกิจกรรมและประสบการณ์ การส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ และการโฆษณา ตามลำดับ ในส่วนปัจจัยด้านความเชื่อมั่นมีความสัมพันธ์ต่อความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยความเชื่อมั่นในการนำเสนอมีผลสูงสุด รองลงมาความเชื่อมั่นจากความน่าเชื่อถือ และความเชื่อมั่นในคุณภาพสินค้าตามลำดับ ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะต่อผู้จัดงาน ควรให้ความสำคัญกับรูปแบบการจัดงานที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายโดยเน้นระบบสารสนเทศที่ผู้เข้าร่วมรู้สึกใกล้เคียงกับการเข้าร่วมแบบออฟไลน์ เพื่อให้ผู้บริโภคเกิดความมั่นใจ รวมถึงการสร้างการรับรู้โดยการโฆษณาลงช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อดูความคิดเห็นและผลตอบรับเบื้องต้น ก่อนขยายไปยังช่องทางอื่น ๆ อาทิ โทรทัศน์ เพื่อสร้างการจดจำให้กับกลุ่มเป้าหมายในการกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจเข้าร่วมงาน

2.14 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการ สังเกตุสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ร่วมกับการศึกษาทบทวนวรรณกรรม จากเอกสาร และใช้เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อใช้ในการตรวจสอบข้อมูล ซึ่งได้ดำเนินตามขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรดังนี้

3.1.1 หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ คือ กระทรวงมหาดไทย (จังหวัดอุดรธานี) และ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรมวิชาการเกษตร) พัฒนาชุมชน ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด และหน่วยงานจังหวัดอุดรธานีที่เกี่ยวข้อง ฝ่ายปกครองชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษาในท้องถิ่น สำนักงานอนุรักษ์ที่ 10 (เขตห้ามล่า) และสำนักงานชลประทานที่ 5 หรือที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

3.1.2 หน่วยงานภาคเอกชน ได้แก่ สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้ประกอบการและเครือข่ายกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจังหวัด สมาคม องค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง หรือที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

3.1.3 ภาคประชาชน ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลทั่วไปของชุมชน คือ สมาชิกในชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชนและผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มอาชีพในชุมชน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ในส่วนการปฏิบัติการผู้วิจัยได้กำหนดการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย คือ ผู้วิจัย (Researcher) ชุมชนนักปฏิบัติ/ผู้นำชุมชน(Practitioner) ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลประจำหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ประธานกลุ่มอาชีพ ประธานกลุ่มผู้สูงอายุ และประธานกลุ่มเยาวชน ส่วนตัวแทนภาครัฐที่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษา (Consultant) ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือ Community

Action Research (CAR) โดยใช้กระบวนการของการสร้างความรู้เป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือเชื่อมประสานส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาให้มาเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน (Collaborative Knowledge Creation) โดยผ่านกิจกรรมหลัก 3 ประการ คือ การวิจัย (Research) การพัฒนาศักยภาพ (Capacity Building) และการปฏิบัติจริง (Practice) โดยการประสานความร่วมมือกันระหว่างเครือข่ายชุมชนนักปฏิบัติ (Parishioners) นักวิจัย (Researcher) และตัวแทนจากภาครัฐ (Consultants) มี 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1.การศึกษาสำรวจ 2. การมองเป้าหมายร่วมกัน (Guiding Ideas) 2.การสร้างกลไกโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Intraorganizational Learning Infrastructure) 3. การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects)

3.1.4 พื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย คือ พื้นที่หลักในการจัดมหกรรมพืชสวนโลก ส่วนสาธารณะหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และพื้นที่รองในการจัดมหกรรมพืชสวนโลก พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

3.2.1 ระเบียบวิธีวิจัย

3.2.1.1 งานวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อลงพื้นที่สร้างความสัมพันธ์ 3 ฝ่าย ทั้งระดับจังหวัด หน่วยงานและชุมชน ศึกษาปรากฏการณ์ของชุมชนในการทำการวิจัยให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และให้ชุมชนรู้จักและสนิทสนมเข้าร่วมโครงการวิจัยด้วยความสมัครใจ เป็นการศึกษาภาพรวม (Holistic Principle) กับบริบท (Context) ชุมชน ผู้วิจัยใช้เครื่องมือวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การประชุม การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การทดลองปฏิบัติการ เป็นต้น โดยใช้เครื่องมือศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (กาญจนา แก้วเทพ, 2558) ช่วยบันทึกข้อมูล เช่น แผนที่เดินดิน ปฏิทินฤดูกาล เส้นทางเวลา เป็นต้น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้เทคนิควิธีสามเส้า (Triangulation) และนำไปวิเคราะห์ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่สำคัญต่อการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มีเครื่องมือที่สำคัญต่อการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ประกอบไปด้วย

3.3.1 แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม โดยผู้วิจัยได้เตรียมไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าร่วมกิจกรรม หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละกิจกรรมแล้ว ผู้วิจัยจะนำมาบันทึกข้อมูลในสมุดบันทึกของตนเอง และแบบสัมภาษณ์เพื่อเปรียบเทียบและตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ แหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ และการดำเนินชีวิตในอดีต สภาพปัญหาและอุปสรรค รวมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์การสังเกตการประชุม การสนทนากลุ่มและการเข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ

3.3.2 เครื่องบันทึกเสียง ใช้ขณะบันทึกการสนทนากลุ่ม หรือการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้วิจัยจะขออนุญาตจากกลุ่มก่อนซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลสามารถตรวจสอบกับสิ่งที่ได้บันทึกและข้อมูลซึ่งตกหล่นได้

3.4 การจัดกระทำกับข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสอบถามและการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วมโดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.4.1 เตรียมหัวข้อและสังเคราะห์ข้อมูลแนวความคิด จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูลหรือประเด็นที่สนใจต่อการวิจัย

3.4.2 เข้าพบผู้นำระดับจังหวัด ผู้นำระดับองค์กรหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยและขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวม

3.4.3 การเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่มโดยผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาสังคมระดับต่างๆ เนื่องจากพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยมีความสนใจ ประกอบกับผู้วิจัยได้เคยมีกิจกรรมร่วมกับกลุ่มองค์กรในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชน

2) การจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้จัดแบ่งหัวข้อในการสนทนาเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเนื้อหาและความราบรื่นในกระบวนการกลุ่ม เช่น ข้อมูลระดับจังหวัด ข้อมูลระดับหน่วยงาน และข้อมูลด้านภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การมีส่วนร่วม เป็นต้น การสนทนาเป็นพลวัตของกลุ่ม (Group Dynamic) จำนวนกลุ่มละ

ประมาณ 5-10 คน โดยแบ่งการสนทนาเป็นกลุ่มต่าง ๆ เป็น 3 ฝ่าย ทั้งระดับจังหวัด ระดับหน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และระดับประสังคม หรือกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง

3.4.4 การศึกษาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)

1) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยร่วมกับทุกกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา เป็นการสร้างความคุ้นเคยแบบไม่เป็นทางการ แต่สามารถปรับเปลี่ยนเพิ่มลดประเด็นไปตามสถานการณ์ แต่ให้อยู่ในขอบเขตของการวิจัย

2) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการหรือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการศึกษาคำถามที่แน่นอนเพื่อให้ได้ข้อมูลส่วนตัว ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย ความสัมพันธ์ภายในชุมชนโดยกำหนดประเด็นคำถามต่าง ๆไว้เพื่อความสะดวกในการติดตามและวิเคราะห์ข้อมูล

3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปหรือแบบเจาะจงของกลุ่มเป้าหมายระดับต่างๆ รวมถึงชุมชนในทุกด้านที่ต้องการศึกษาและการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน งานศพ งานแต่งงาน งานประจำปีของหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มระดมความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สรุปบทเรียน วิเคราะห์ประเด็นปัญหาแบบมีส่วนร่วม

3.4.5 การศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PAR)

1) การสำรวจศึกษา เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึกจากสภาพปัญหา วิเคราะห์ปัญหาและพัฒนาชุดความรู้เพื่อแก้ไขปัญหา ประเมินความสอดคล้องกับความเป็นจริงทางด้านกายภาพจากทุกระดับ และศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน โดยมีผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ อสม. และประธานกลุ่มเกษตรกร เป็นผู้เดินสำรวจร่วมกันในช่วงกลางวันและตอนเย็นใกล้ค่ำ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่สำคัญทั้งด้านสภาพแวดล้อม สภาพบ้านเรือนแหล่งประโยชน์ต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรคด้วย และได้เห็นถึงวิถีชีวิตและกิจกรรมของชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลสำหรับ การเตรียมการเก็บข้อมูลด้วยด้วยวิธีอื่นๆ โดยเฉพาะการเตรียมประเด็นคำถามที่ต้องการจะศึกษาได้อย่างครอบคลุม ในขณะเดียวกันก็ใช้ข้อมูลสำหรับการเลือกกลุ่มที่จะเข้าร่วมทำแผนปฏิบัติการชุมชนด้วย

2) การมองเป้าหมายร่วมกัน (Guiding Ideas) โดยดำเนินการพัฒนาชุดความรู้และสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกันในระดับต่าง ๆ พร้อมขออนุญาตจากระดับจังหวัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และจากผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน) จัดประชุมชี้แจงแนวทางการดำเนินการวิจัย เพื่อขอความเห็นชอบจากชุมชน ดำเนินกิจกรรมเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายร่วมกัน ความชัดเจนในประเด็นเกี่ยวกับหลักการ เป้าหมาย และแนวทางในการทำงาน เพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพชุมชนไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็ง

3) การสร้างกลไกโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Intraorganizational Learning Infrastructure) เป็นกระบวนการสร้างต้นแบบจากฐานของปัญหา องค์ความรู้ การเชื่อมโยงเครือข่าย การพัฒนาระบบและนวัตกรรมที่มีความเหมาะสมในการแก้ไขและยกระดับกลไกต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะกับจังหวัด หน่วยงานและชุมชน

4) การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects) ผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้ง 3 ฝ่าย ร่วมจัดทำโครงการร่วมกันในทุกขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผน การทำแผนแม่บท/แผนปฏิบัติการ การดำเนินการ และการประเมินผลการดำเนินการหรือการสรุปบทเรียนร่วมกัน เพื่อกำหนดนโยบายและกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลครบถ้วนและครอบคลุมตามประเด็นที่ต้องการศึกษาแล้ว มีการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยพร้อมๆ โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation Methods)

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการพรรณนาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำข้อมูลจากบันทึกข้อสังเกตมาจัดระบบจัดหมวดหมู่ แยกแยะออกเป็นประเด็นย่อย ๆ ลงรหัสข้อมูล และแปรผลข้อมูลเบื้องต้น ข้อมูลที่ได้จากจากการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ องค์กร กลุ่ม บุคคล ชุมชน กิจกรรม และปรากฏการณ์จะใช้การวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive Analysis) จากนั้นจะนำข้อมูลที่ถูกจัดกระทำแล้วไปทำวิเคราะห์เชิงตีความสิ่งที่สังเกตเห็นด้วยกรอบแนวคิด ทฤษฎี เพื่อสรุปสาเหตุของปรากฏการณ์ด้วยการใช้วิธีอุปนัย (Inductive Approach) และในประเด็นที่สำคัญผู้วิจัยจะจัดทำข้อสรุปชั่วคราวจากผลการวิเคราะห์และแปลผลเบื้องต้น เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เกิดมโนภาพหรือแนวคิดของสิ่งที่ศึกษา จากนั้นผู้วิจัยนำความคิดจากรูปธรรมของการกระทำเหล่านั้นมาพิจารณาประกอบกัน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ กลั่นกรองความเป็นสาเหตุ สังเคราะห์ประเด็นเหล่านั้นขึ้นมาเป็นข้อค้นพบใหม่ชั่วคราว เพื่อค้นหารูปแบบ ความสัมพันธ์ หรือสาเหตุของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และในการการสร้างข้อสรุปของการวิจัยผู้วิจัยนำข้อสรุปชั่วคราว ทำการตรวจสอบยืนยันในภาคสนาม นำข้อสรุปในประเด็นต่าง ๆ ที่ผ่านการตรวจสอบยืนยันมาเชื่อมโยงกัน เพื่อเป็นบทสรุปที่ตอบปัญหาวิจัย นำเสนอผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย หลังการได้รับข้อมูลที่สมบูรณ์และตรวจสอบข้อมูลอย่างละเอียด ผู้วิจัยจะดำเนินการแยกให้เป็นหมวดหมู่และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของข้อมูล ตามกรอบแนวคิดที่ตั้ง

ไว้ในประเด็นเนื้อหาต่าง ๆ ดังนี้ 1) วิเคราะห์บริบททางกายภาพของชุมชน 2) วิเคราะห์ปรากฏการณ์ชุมชนที่เกิดจากพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญา 3) วิเคราะห์ปัจจัย/เงื่อนไขปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนของชุมชน และปัจจัย/เงื่อนไขที่จะเพิ่มศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนและเพื่อสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4) วิเคราะห์รูปแบบและการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวม 5) วิเคราะห์ปัญหา/อุปสรรคที่มีต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาอย่างต่อเนื่องและตรวจสอบดูว่าข้อมูลที่ได้มานั้นครบถ้วนน่าเชื่อถือ หากพบข้อมูลที่ขาดความเชื่อถือหรือไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้เข้าไปตรวจสอบและจัดเก็บข้อมูลใหม่ และตรวจสอบวิเคราะห์ใหม่ จนกระทั่งมีความมั่นใจในข้อมูลที่ได้จึงสรุปผลและเขียนรายงานโดยใช้วิธีการเชิงบรรยาย

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 2) สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 3) นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการสังเกตุสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ร่วมกับการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร โดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

4.1 ผลการศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก

4.1.1 บริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก ในพื้นที่หลักสวนสาธารณะหนองแด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

4.1.1.1 บริบทของการจัดงานพื้นสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1) มหกรรมพืชสวนโลก ปี 2569 (International Horticultural Expo 2026) ณ จังหวัดอุดรธานี

ประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก 2569 (International Horticultural Expo 2026) โดยจะจัดขึ้น ณ จังหวัดอุดรธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ทั้งนี้ มหกรรมพืชสวนโลก 2569 ที่อุดรธานี จะเป็นงานแลนด์มาร์คอีเว้นต์ครั้งแรกในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ตอกย้ำความพร้อมของจังหวัดในการจัดงานไมซ์ระดับโลก ภายใต้แนวคิด Diversity of Life: People, Water and Plants วิถีชีวิต สายน้ำ และพืชพรรณ ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ ความเชื่อมโยงของสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและผู้คนในท้องถิ่น ผนวกแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) และนโยบายการเกษตรและอาหาร “3S” สอดคล้องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) ในการประชุมสามัญประจำปี 2565 ของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (The International Association of Horticultural Producers หรือ AIPH) ที่นครดูไบ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ที่ประชุม AIPH มีมติตกลง

ตามข้อเสนอของประเทศไทย ในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกอุดรธานี พ.ศ. 2569 (Udon Thani International Horticultural Expo 2026) ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life: Connecting Water, Plants, and People for sustainable living หรือ ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งน้ำ พืชพรรณ และผู้คนสู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” อันสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดอุดรธานี ที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นโอกาสในการผลักดันกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเชิงบูรณาการได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถมุ่งเน้นการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การมีส่วนร่วมด้านความมั่นคงทางอาหารโลกตามนโยบายเกษตรและอาหาร “3S” ที่เน้นด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Safety) ความมั่นคงทางอาหาร (Security) และ ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศการเกษตร (Sustainability) โดยเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) และยึดมั่นต่อเจตจำนงด้านสภาพภูมิอากาศตามความตกลงปารีส (Paris Agreement) อีกด้วย ซึ่งความมุ่งมั่นในเรื่องนี้สามารถผนวกใช้เป็นพื้นฐานของแนวคิดและการนำเสนอสาระของงาน และหวังว่าจะช่วยขับเคลื่อนประเด็นความยั่งยืนได้ชัดเจนขึ้น จนเป็นแรงผลักดันให้มีการขับเคลื่อนมาตรการแนวปฏิบัติที่ทำได้จริงในระดับสากลเพื่อความยั่งยืนที่ลดทอนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิผลสูงสุด โดยมีรายละเอียดดังนี้

2) ชื่องาน “Living; ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำ และพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ

1. แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการพัฒนาด้านพืชสวนของไทยรวมถึงพื้นที่ชุ่มน้ำและสมุนไพร ตลอดจน การแลกเปลี่ยนทางวิชาการและเทคโนโลยีด้านพืชสวนในระดับชาติ และระดับนานาชาติ

2. ลดความเหลื่อมล้ำ กระจายรายได้ ด้วยการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศผ่านธุรกิจด้านการนำเข้า-ส่งออกผลิตผลการเกษตร ธุรกิจการท่องเที่ยว โรงแรมและธุรกิจด้านการบริการด้านต่าง ๆ

3. ส่งเสริมการพัฒนาและต่อยอดการเกษตรด้วยนวัตกรรม เทคโนโลยี และการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ให้เป็นศูนย์กลางด้านการค้าการลงทุนของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS)

4. สร้างจังหวัดอุดรธานีให้เป็นศูนย์กลางนวัตกรรมด้านการเกษตรของภูมิภาคลุ่มน้ำโขง GMS เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิต วิจัย และการต่อยอดสู่ BCG Model (Bio Economy, Circular Economy, Green Economy) เศรษฐกิจชีวภาพ ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน

และระบบ เศรษฐกิจสีเขียว สร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ

3) ความสำคัญของประเทศและจังหวัดอุดรธานี

(1) ในปี พ.ศ. 2569 เป็นปีที่ประชาชนชาวไทยจะมีโอกาสได้ร่วมเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 10 ปี ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

(2) สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ 6 รอบ หรือ 72 พรรษา

(3) เฉลิมฉลองการก่อตั้งจังหวัดอุดรธานี ครบ 134 ปี โดยกรมพลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมพระผู้สถาปนาเมืองอุดรธานี

4) เป้าหมายของมหกรรมพืชสวนโลก

เป้าหมายสำคัญคือ จะมีจำนวนผู้เข้าชมงาน 3.6 ล้านคน (แบ่งเป็นชาวไทย ร้อยละ 70 และชาวต่างประเทศ ร้อยละ 30) มีประเทศที่เข้าร่วมงานไม่น้อยกว่า 20 ประเทศ / องค์กร / สมาคม ในส่วนของเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจจากการประเมินการศึกษาความเป็นไปได้ (Feasibility Study) จะทำให้เกิดรายได้สะพัด 32,000 ล้านบาท มีมูลค่าการสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวมกว่า (GDP) 20,000 ล้านบาท สร้างการจ้างงาน 81,000 อัตราและรายได้จากการจัดเก็บภาษี 7,700 ล้านบาท

5) ผู้รับผิดชอบ 3 หน่วยงานหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย (จังหวัดอุดรธานี) สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) และ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรมวิชาการเกษตร)

ทั้งนี้กรมวิชาการเกษตร เป็นสมาชิก AIPH ในนามประเทศไทย ตั้งแต่ ปี 2546 ค่าสมาชิกปีละ 1,500 ยูโร การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกมีการจัดต่อเนื่องหมุนเวียนประเทศเจ้าภาพภายในภาคีสมาชิกมีประเทศร่วมเป็นสมาชิก จำนวน 64 ประเทศ สำหรับการจัดงานพืชสวนโลกจะแบ่งออกเป็น 4 ระดับ และการจัดงานที่อุดรธานีเป็นการจัดในระดับ B คือ International Horticultural Exhibition งบประมาณ รวมทั้งสิ้น 2,500 ล้านบาท ประกอบด้วยค่าใช้จ่ายในการออกแบบ Master Plan สำหรับพื้นที่จัดงานเพื่อการประมูลสิทธิ์งาน การจัดทำภูมิทัศน์และโครงสร้างการบริหารจัดการค่าใช้จ่ายตามข้อกำหนดของ AIPH ประเด็นการหารายได้น่าสนใจเช่นกัน เพราะสามารถตั้งมูลนิธิโดยมีคณะกรรมการที่มีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญด้านการจัดมหกรรม พืชสวนโลก เพื่อมาบริหารจัดการทั้งสิ้น ใช้เงินรายได้จากการขายบัตรการสนับสนุนการจัดงานการให้เช่าพื้นที่ทั้งสิ้น 1,170.73 ล้านบาท เป็นตัวตั้งต้นในบริหารจัดการภายหลังการจัดงาน (รายได้จากการขายบัตร 919.39 ล้านบาท และรายรับจากการสนับสนุนการจัดงานและการให้เช่าพื้นที่ 251.34 ล้านบาท) ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 181 แห่ง และองค์การ

บริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ประมาณ 50 ล้านบาท ที่สำคัญ มูลนิธิสามารถรับเงินบริจาค และมีรายได้จากการให้เช่าพื้นที่ การจำหน่ายบัตรหรือรายได้อื่นได้

6) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในมิติทางเศรษฐกิจจะมีรายได้สะพัดกว่า 32,000 ล้านบาท ตลอดระยะเวลาในการจัดงาน มูลค่าการสร้างผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) กว่า 20,000 ล้านบาท สร้างการจ้างงานกว่า 81,000 อัตรา มีรายได้จากการจัดเก็บภาษีกว่า 7,700 ล้านบาท

ในมิติทางสังคมจากการจัดงาน ภาคอีสาน และจังหวัดอุดรธานี ได้รับการยอมรับในเวทีนานาชาติและเป็นเจ้าภาพ การจัดงานยิ่งใหญ่ระดับโลก เป็นการกระชับความสัมพันธ์ประเทศไทยกับนานาชาติโดยเฉพาะกลุ่มประเทศลุ่มแม่น้ำโขง GMS และเครือข่ายด้านองค์ความรู้งานวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรม มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระดับนานาชาติร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัยจากทั่วทุกมุมโลก เพื่อต่อยอดงานวิจัยและการพัฒนาพืชสวนของไทย การจัดการองค์ความรู้ด้านพืชสวนและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่ ให้อนุรักษ์ สงวน รักษา และสร้างสมดุลในพื้นที่ รวมไปถึงเพิ่มพื้นที่สีเขียวและปอดแห่งใหม่ให้แก่เมืองและภาคอีสานตอนบน

7) รับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ จากสถาบันคลังสมองของชาติ

ภาพที่ 4.1 รองศาสตราจารย์ ดร.พีรเดช ทองอำไพ ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองของชาติ

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568

รศ.ดร.พีรเดช ทองอำไพ ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมองของชาติ ได้ให้ข้อเสนอแนะการศึกษา ไว้ว่า ในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่กิจกรรมสนับสนุนมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ใน 2569 นั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีกระบวนการศึกษาสภาพปัญหาที่หยั่งรากลึกในแต่ละมิติ แล้วจึงนำปัญหามาวิเคราะห์เพื่อสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาในแต่ละมิติจากทุกระดับ แล้วจึงนำความรู้มาจัดชุดความรู้ เรียบเรียงให้เห็นข้อมูลนำเข้า กระบวนการและผลผลิตที่ชัดเจน พร้อมวิเคราะห์ร่วมกับแนวทางของกฎระเบียบที่สามารถพัฒนาได้จริงบนฐานของความร่วมมือในระดับต่าง ๆ เมื่อมีชุดความรู้แล้วจึงนำชุดความรู้นี้มาสร้างเครื่องมือพัฒนาต้นแบบพร้อมกับใช้เครื่องมือให้เกิดความชัดเจนของผลลัพธ์ตามลำดับขั้นตอน หากมีปัญหาระหว่างกระบวนการให้กลับมาปรับแก้ก่อนแล้วค่อยพัฒนาต่อ เพื่อทำให้เกิดแผนภูมิห่วงโซ่ที่เชื่อมร้อยกันอย่างต่อเนื่อง เมื่อพัฒนาตามต้นแบบเสร็จเรียบร้อยค่อยลงมือปฏิบัติ พร้อมนำเสนอผลในการศึกษาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยอมรับร่วมกันในระดับต่าง ทั้งระดับชุมชน ระดับหน่วยงาน ระดับจังหวัดและระดับประเทศตามลำดับ เพื่อให้ทุกระดับเชื่อมโยงความร่วมมือเชิงบูรณาการและชุมชนในพื้นที่มีความพร้อมในการสร้างรายได้และสามารถพึ่งพาตัวเองต่อไปได้อย่างยั่งยืน ภายหลังมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 ได้สิ้นสุดลงแล้ว

4.1.1.2 สภาพปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก

หลังจากคณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 16 พ.ย.2564 อนุมัติหลักการให้ประเทศไทย เป็นเจ้าภาพ ในการยื่นประมูลสิทธิ์การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 (ระดับ B) และ จ.นครราชสีมา พ.ศ.2572 (ระดับ A1) ต่อ สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์,กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (สสปน.) เป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลัก งานมหกรรมพืชสวนโลก เป็นงานมหกรรมจัดแสดงด้านพืชสวนกลางแจ้ง โดยมีสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (International Association of Horticultural Producers-AIPH) เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์การจัดงาน ซึ่งประเทศไทยมีโอกาสเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกมาแล้ว 2 ครั้ง เมื่อปี พ.ศ.2549 และ ปี พ.ศ.2554 ที่ จ.เชียงใหม่ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมวิชาการเกษตร เป็นสมาชิก AIPH ในนามประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2546 ค่าสมาชิกปีละ 1,500 ยูโร

การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกมีการจัดต่อเนื่องหมุนเวียนประเทศเจ้าภาพ ภายในภาคีสมาชิกมีประเทศร่วมเป็นสมาชิก จำนวน 65 ประเทศ ระยะเวลาการจัดงานมีตั้งแต่ 8-180 วัน

โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

A1 : World Horticultural Exposition

B : International Horticultural Exhibition

C :International Horticultural Show

D : International Horticultural Trade Exhibition

เนื่องจากการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 และ จ.นครราชสีมา พ.ศ.2572 จำเป็นต้องได้รับความเห็นชอบในกรอบงบประมาณ และผู้มีอำนาจลงนามในหนังสือการยื่นประมูลสิทธิ์ ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ในการดำเนินโครงการดังกล่าว โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ,กระทรวงมหาดไทย และ สสปน. เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงาน เงื่อนไขสำคัญในการยื่นประมูลสิทธิ์งานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 และ จ.นครราชสีมา พ.ศ.2572

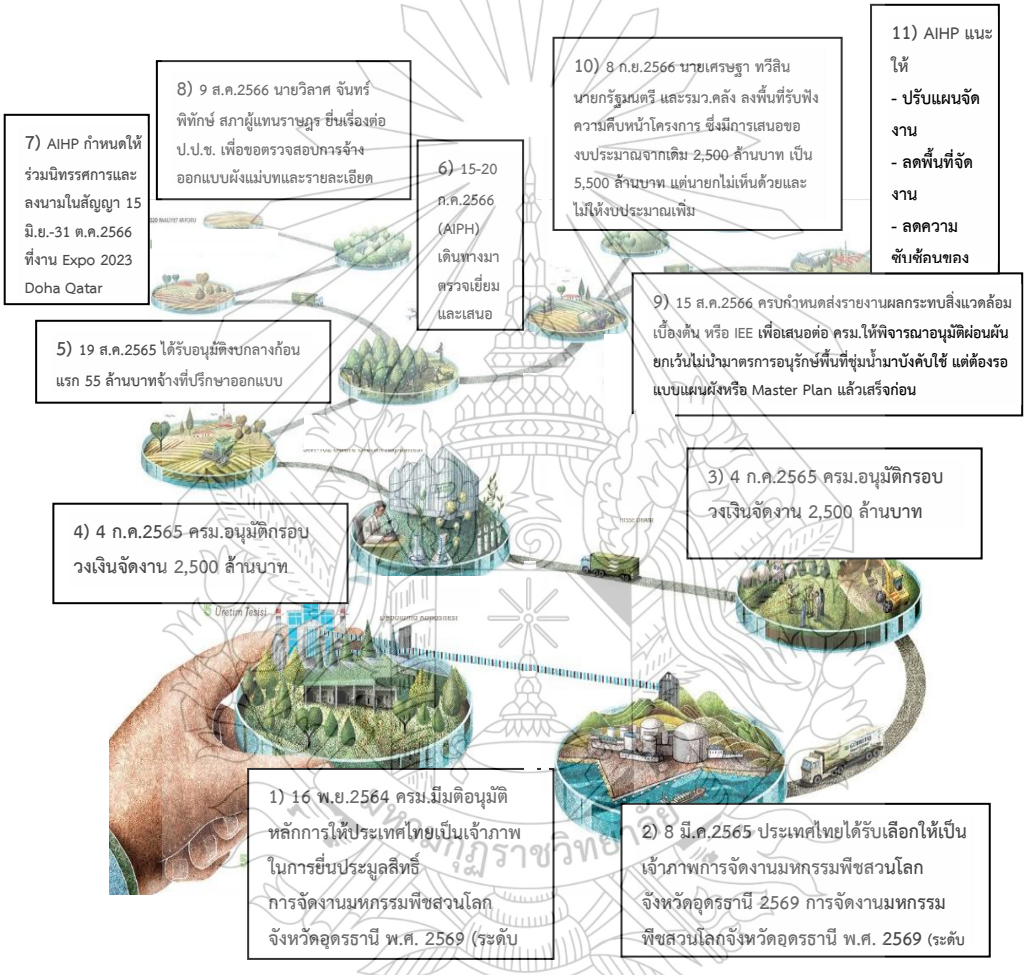

ภาพที่ 4.2 ภูมิหลังของปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์,2568.

ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (APH) ที่จะต้องพิจารณาเห็นชอบกรอบงบประมาณ และผู้มีอำนาจลงนามในการจัดงานดังกล่าวเพื่อยื่นต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ภายในเดือนม.ค.2565

จึงมีความจำเป็นต้องได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีโดยด่วน จึงนำไปสู่การอนุมัติงบประมาณของ ครม.

สถานการณ์ช่วงการเตรียมงาน มีจุดที่พัฒนาหลักคือ พื้นที่สวนสาธารณะหนองแด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จะเป็นพื้นที่ในการแสดงงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ถัดมาเป็นจุดพัฒนารองคือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ไฮไลน์ทางธรรมชาติที่คณะกรรมการพืชสวนโลกได้มาเยี่ยมชมและต้องการให้เป็นส่วนหนึ่งของงานพืชสวนโลกด้วย สำหรับพื้นที่หลักผู้รับผิดชอบโครงการได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเท่าตัวจาก 2,500 ล้านบาทเป็น 5,000 ล้านบาท มีการขอเสนองบเพิ่มเติมแต่ไม่ได้รับการอนุมัติ เกิดการปรับลดแบบแปลนพื้นที่ก่อสร้างให้เหมาะสมกับงบประมาณ ทำให้ทุกกระบวนการได้รับผลกระทบตามลำดับ จากการดำเนินการที่ล่าช้า จึงมีการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มเพื่อร่วมกันสังเคราะห์ข้อมูลของปัญหาออกมาได้ดังนี้

1) สภาพปัญหาเชิงนโยบาย จากการศึกษา พบว่า งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีการเบิกจ่ายล่อล่าช้า การที่นายกฯ ในช่วงนั้นคือ นายเศรษฐา ทวีสิน ไม่เห็นด้วยกับการขอปรับเพิ่มงบประมาณจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี อีก 3,000 ล้านบาท ไม่ใช่สัญญาณเดียวที่ทำให้ภาคประชาชนตรวจสอบโครงการนี้ เพราะเมื่อดูตามกรอบงบประมาณเดิม 2,500 ล้านบาท การเบิกจ่ายอาจล่าช้า เพราะผ่านมา 2 ปีแล้ว แต่ยังไม่สามารถเริ่มก่อสร้าง มติที่ประชุมคณะรัฐมนตรี โดยหากย้อนกลับไปเมื่อวันที่ 4 ก.ค.2565 อนุมัติกรอบวงเงินจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 วงเงิน 2,500 ล้านบาท และจังหวัดนครราชสีมา พ.ศ.2572 วงเงินงบ 4,281 ล้านบาท รวมวงเงินทั้งสิ้น 6,781 ล้านบาท ตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอ นับเป็นโครงการที่ใช้งบประมาณจำนวนมาก และกำลังได้รับความสนใจจากสังคมอีกครั้ง หลังนายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี และรมว.คลัง ลงพื้นที่รับฟังความคืบหน้าโครงการมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2566 ที่ผ่านมา ซึ่งมีการเสนอขอขยายกรอบวงเงินงบประมาณจากเดิม 2,500 ล้านบาทเป็น 5,500 ล้านบาท แต่นายกรัฐมนตรีบอกว่า การของบประมาณ เพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท เป็นเรื่องที่รัฐบาลรับไม่ได้ และจะเอางบประมาณ มาจากไหน อุดรธานีเป็นจังหวัดมีศักยภาพสูง มีความพร้อมในหลายด้าน งานพืชสวนโลกจะต้องเชื่อมโยงกับการใช้สาธารณูปโภคพื้นฐาน จังหวัดอุดรธานีจึงมีความได้เปรียบ งานพืชสวนโลกจะเป็นอีเวนต์แรกๆ ที่เป็นอีเวนต์ระดับอินเตอร์เนชั่นแนล ซึ่งก็ต้องชื่นชมคณะทำงานที่ไป “บิด” เอามาได้ที่โดฮา ถือเป็นหน้าเป็นตาของประเทศชาติ และชาวอีสานตอนบนเป็นอย่างมาก เป็นความรับผิดชอบของรัฐบาล ที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นให้ได้และโดยเร็ว ถ้าเราทำได้ดีก็จะส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ให้ยั่งยืน ผมไม่อยากจะกล่าวเฉพาะงานพืชสวนโลก การท่องเที่ยวที่จะยั่งยืน เราต้องสอดแทรกวัฒนธรรมอันดีของชาวอีสานลงไปด้วย เป็นโอกาสดีที่จะโชว์ให้ชาวโลกได้เห็น อีก 3 ปีงานก็จะเกิดขึ้นแล้ว ปัญหาสังคม

ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานมีอยู่ ปัญหายาเสพติดเป็นเรื่องใหญ่ เราไม่อยากให้ชาวต่างชาติที่มาที่นี่ แล้วมาประสบปัญหายาเสพติด เรามีเวลาอีก 2-3 ปีจะกำจัดยาเสพติดให้สิ้นซากลงไป จึงเป็นการยืนยันได้ว่า จะไม่มีการเพิ่มงบประมาณ จากเดิม 2,500 ล้านบาทเป็น 5,500 ล้านบาท อย่างแน่นอน

ภาพที่ 4.3 นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี ติดตามการดำเนินงานฯ ภาพจากสำนักข่าว Thai PBS ที่มา : ข่าว Thai PBS.

2) สภาพปัญหาด้านงบประมาณ ภายหลังจากวันที่ 8 กันยายน 2566 ที่ผ่านมา นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี พร้อมคณะเดินทางมาบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ต.กุดสระ อ.เมือง จังหวัดอุดรธานี เพื่อติดตามความคืบหน้าการเตรียมความพร้อมเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569- 14 มีนาคม 2570 โดยมีนายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี, นายวิเชียร ขาวขำ นายก อบจ.จังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วย ส.ส.อุดรธานี หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งภาคเอกชนและประชาชน ให้การต้อนรับ ทั้งนี้ นายเศรษฐาได้รับการชี้แจงความคืบหน้า “งานมหกรรมพืชสวนโลก” ภายในเต็นท์ชั่วคราว บนถนนคอนกรีตทางเข้าพื้นที่จัดงาน ซึ่งสามารถเห็นพื้นที่จัดงานทั้งหมด มีการนำภาพกราฟิกผังการจัดงานที่บริษัทที่ปรึกษาจัดทำผังแม่บททำขึ้น และได้เสนอผังให้กับสมาคมพืชสวนนานาชาติ หรือ AIPH ไปแล้วมาแสดงเป็นฉากหลัง โดยนายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการ จังหวัดอุดรธานี รายงานว่า ภาครัฐและเอกชนอุดรธานีร่วมกันผลักดันเป็นเจ้าภาพจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด 1,030 ไร่ และได้รับความเห็นชอบจาก ครม. ในกรอบวงเงิน 2,500 ล้านบาท ก่อนจะเดินทางไปเสนอตัวกับ AIPH และได้รับการคัดเลือกให้จัดงาน อยู่ระหว่างการรวบรวมเอกสาร เพื่อขอใช้พื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับ

ท้องถิ่น จะต้องขอยกเว้นระเบียบจาก ครม. โดยว่าจ้างที่ปรึกษาออกแบบผังแม่บท คาดว่าจะเริ่มปรับพื้นที่ได้ปี 2567 นายวิเชียร ขาวขำ นายก อบจังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า อุดรธานีได้ร่วมขับเคลื่อนมาตั้งแต่ปี 2563 พบอุปสรรคก็ฝ่าฟันกันมาได้ จนกระทั่ง AIPH ให้สิทธิเราจัดงาน ปัญหาอุปสรรคก็ยังมีอยู่ รวมทั้งช่องทางงบประมาณ ซึ่ง อบจังหวัดอุดรธานี ไม่ได้รับงบประมาณจากกรอบ 2,500 ล้านบาท แต่เป็นหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนให้เกิดความพร้อมมากขึ้น ซึ่งในการเดินทางมาล่าสุดของ AIPH มองว่างบประมาณ 2,500 ล้านบาทมาจัดงาน อาจจะไม่เพียงพอกับงานนี้ จึงอยากจะขอเพิ่มเติมอีก 3,000 ล้านบาท เพื่อให้งานเกิดความสมบูรณ์ นายเศรษฐากล่าวอีกว่า “ได้ยินท่านนายก อบจ.จังหวัดอุดรธานี เรื่องการจัดสรรงบประมาณ จึงเรียนก่อนว่า ไม่ได้มาหาเสียง วันนี้มาพูดจากันตรงไปตรงมา ให้เข้าใจถึงภารกิจของรัฐบาลของประชาชน ที่เราจะต้องดูแลหลายภาคส่วน ปัญหานี้คือกรอบวงเงินมีไว้ 2,500 ล้านบาท จะขอเพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท มันกระโดดมาได้ยังไง จะเอางบมาจากไหน เพราะเรื่องอื่นๆ รัฐบาลก็มีภาระ ยินดีที่มีการจัดงานระดับโลก แต่การที่งบประมาณงอกไปกว่า 1 เท่าตัวเรารับไม่ได้ เราต้องมีวินัยการเงินการคลังที่ดี น่าจะต้องใช้การบริหารจัดการภายใต้กรอบงบประมาณ อาจจะปรับขึ้นได้หากค่าแรงขึ้น หรือปรับลงได้ในการใช้วัสดุราคาถูกลง แต่คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์เดิม โดยจะเร่งรัดให้งบคลอดออกมาโดยเร็ว รัฐบาลจะทำงานนี้ให้ได้ ทำให้ทันเวลา ในราคาที่เหมาะสมถูกต้อง” ที่มา : https://www.matichon. co.th/politics/news_4171498

3) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคพลเมือง จากปัญหาความล่าช้าในการเตรียมจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ทำให้ภาคประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบและติดตามการดำเนินโครงการ สภาพสวนสาธารณะหนองแด ต.กุดสระ อ.เมืองอุดรธานี กว่า 1,000 ไร่ ที่ผ่านมายังไม่มีการปรับสภาพที่ดิน เพื่อเตรียมการก่อสร้างจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ที่จะต้องเปิดต้อนรับนักท่องเที่ยวในปี 2569 หรือเหลือเวลาอีกประมาณ 2 ปี ด้วยงบประมาณก่อสร้างที่สูงถึง 2,500 ล้านบาท และต้องใช้ระยะเวลาดำเนินการ พร้อมเบิกจ่ายเงินตามกรอบงบประมาณต่อเนื่องถึง 7 ปี ทำให้เครือข่ายภาคประชาชน ร่วมกับสำนักส่งเสริมและบูรณาการการมีส่วนร่วมต้านทุจริต ป.ป.ช. ดำเนินการป้องปรามการทุจริต หรือปักหมุดพื้นที่เฝ้าระวังความเสี่ยงทุจริต รวมทั้งป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ แต่ทางนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี นายวิเชียร ขาวขำ ได้กล่าวว่า

“มี อดีต ส.ส.ท่านหนึ่งไปร้องเรียน ป.ป.ช. กล่าวหาว่ามีการทุจริตการจ้างที่ปรึกษา 55 ล้านบาท และกล่าวหาว่ามีการใช้เงินเดินทางไปต่างประเทศไปแล้วกว่า 700 ล้านบาท เหลือเงินจัดไม่เท่าไหร่ เรื่องนี้ไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด อยากจะให้มาฟังความจริงกันหน่อย ไปพูดแล้วเกิดความเสียหาย โดยขณะนี้มีเพียงการจ้างที่ปรึกษาที่สามารถตรวจสอบได้ ส่วนการไปต่างประเทศ 2 ครั้ง เพื่อเสนอตัวเป็นเจ้าภาพ แต่ละหน่วยงานให้งบตัวเอง อบจ.ใช้เงิน อบจ. ภาคเอกชน เขาออกเงินเอง”

ภาพที่ 4.4 ชมรมสตรองต้านทุจริต ได้นำเจ้าหน้าที่ ป.ป.ช. ลงพื้นที่สำรวจสวนสาธารณะหนองแด พื้นที่หลักในการจัดมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ที่มา : ข่าว Thai PBS.

การออกมาร้องเรียนดังกล่าว ทำให้กลุ่มการเมืองภาพพลเมือง จังหวัดอุดรธานีได้ออกมาตั้งข้อสังเกต โดยนายประกอบกิจ พัชรสกุลเกียรติ ชมรมสตรองต้านทุจริต จังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า เมื่อต้นเดือนกันยายนที่ผ่านมา ชมรมสตรองต้านทุจริต ได้นำเจ้าหน้าที่ ป.ป.ช. ลงพื้นที่สำรวจสวนสาธารณะหนองแด และเตรียมวางแผนติดตามการดำเนินโครงการว่า

“เนื่องจากเป็นโครงการที่ใช้งบประมาณจำนวนมาก มีการขุดลอก ปรับพื้นที่ ถมดิน ซึ่งต้องตรวจสอบว่าเป็นไปตามสัญญาจ้างหรือไม่ และจะมีการจัดซื้อพืชพรรณไม้ต่าง ๆ รวมทั้งการจัดซื้อจัดจ้างผลิตภัณฑ์และบริการในบัญชีนวัตกรรมไทย เพื่อป้องกันการเอื้อประโยชน์ต่อเอกชนรายใดรายหนึ่ง รวมทั้งการจัดซื้อจัดจ้างที่แพงเกินจริง”

4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตรวจสอบ ภายหลังจากที่ภาคประชาชนตั้งข้อสังเกตการณ์เบิกจ่ายงบฯ ล่าช้า ส่งผลต่อการเข้ามาของสื่อสารมวลชนอย่างไทยพีบีเอส ที่ได้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารการอนุมัติกรอบงบประมาณโครงการนี้ และลำดับเวลาการเบิกจ่ายงบประมาณ ที่ถูกภาคประชาชนตั้งข้อสังเกตุว่า การเบิกจ่ายอาจล่าช้า เพราะผ่านมาเกือบ 2 ปี การก่อสร้างยังไม่สามารถเริ่มดำเนินการได้ ยังต้องรอการออกแบบแผนผังการจัดงานหรือ Master Plan แล้วเสร็จก่อน

ภาพที่ 4.5 พื้นที่โครงการแสดงการพัฒนาพื้นที่สาธารณประโยชน์หนองแด พื้นที่หลักในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 ที่มา : ข่าว Thai PBS.

โดยวิเคราะห์ผลการบริหารจัดการที่ผ่าน ได้ดังนี้

1) 16 พ.ย.2564 ครม.มีมติอนุมัติหลักการให้ประเทศไทย เป็นเจ้าภาพในการยื่นประมูลสิทธิ์การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 (ระดับ B)

2) 8 มี.ค.2565 ประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี 2569

3) 4 ก.ค.2565 ครม.อนุมัติกรอบวงเงินจัดงาน 2,500 ล้านบาท

4) ปี 2565 ไม่ได้ตั้งงบประมาณไว้ดำเนินงาน สำนักงบประมาณให้หน่วยงานเกี่ยวข้องปรับลดงบไม่จำเป็นมาใช้แทน แต่ไม่มีงบประมาณจะปรับลด จึงจะต้องขอใช้งบกลางในปี 65

5) 19 ส.ค.2565 ผู้ว่าราชการ จังหวัดอุดรธานี แจ้งว่าได้รับอนุมัติงบกลางก้อนแรก 55 ล้านบาทเศษ ให้จังหวัดอุดรธานี จ้างที่ปรึกษาออกแบบ Master Planงาน ‘พืชสวนโลก’ ซึ่งเหลืออีกเพียง 42 วัน จะต้องได้ผู้รับจ้าง ก่อนสิ้นปีงบประมาณ

6) 15-20 ก.ค.2566 คณะกรรมการสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) เดินทางมาตรวจเยี่ยม และมีข้อคิดเห็น /ข้อเสนอแนะ ต้องใช้งบประมาณอย่างน้อย 5,000 ล้านบาท เป็นสาเหตุให้หน่วยงานที่รับผิดชอบขอขยายกรอบงบประมาณเป็น 5,500 ล้าน บาท แต่ยังอยู่ระหว่างการพิจารณาของ ประธานคณะกรรมการบริหารการจัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2566

7) AIPH กำหนดให้ประเทศไทยต้องเข้าร่วมกิจกรรมของ AIPH อย่างน้อยในเดือนกันยายน 2566 ต้องเข้าร่วมงานที่ประเทศเกาหลี ช่วง 15 มิ.ย.-31 ต.ค.2566 โดยร่วมจัดนิทรรศการ ต้องร่วมประชุม และลงนามในสัญญาการเป็นเจ้าภาพจัดงาน หากไม่มีการลงนาม ประเทศไทยจะไม่ได้รับสิทธิ์การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 และต้องไปจัดนิทรรศการที่งาน Expo 2023 Doha Qatar ประเทศกาตาร์ ทั้ง 2 กิจกรรม จะขอใช้งบกลางของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2566 จำนวนกว่า 25 ล้านบาท

8) 9 ส.ค.2566 นายวิลาศ จันทร์พิทักษ์ อดีตประธานคณะกรรมาธิการ (กมธ.) ป.ป.ช. สภาผู้แทนราษฎร ยื่นเรื่องต่อ ป.ป.ช. เพื่อขอให้ตรวจสอบการจ้างออกแบบผังแม่บทและรายละเอียดโครงการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 เพราะได้รับการร้องเรียนเรื่องความไม่โปร่งใส

9) 15 ส.ค.2566 ครบกำหนดที่ จังหวัดอุดรธานี ต้องส่งรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น หรือ IEE มายังกรมวิชาการเกษตรกร เพื่อเสนอต่อ ครม.ให้พิจารณาอนุมัติผ่อนผันยกเว้นไม่นำมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำมาบังคับใช้ เนื่องจากพื้นที่จัดงานเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ แต่จะดำเนินการได้ก็ต้องรอการออกแบบแผนผังการจัดงานหรือ Master Plan แล้วเสร็จก่อน นี่คือข้อจำกัดที่ทำให้ยังไม่สามารถเริ่มการปรับพื้นที่หรือก่อสร้างได้

10) 8 ก.ย.2566 นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี และรมว.คลัง พร้อมด้วยคณะ ลงพื้นที่รับฟังความคืบหน้าโครงการมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีการเสนอขอขยายกรอบวงเงินงบประมาณจากเดิม 2,500 ล้านบาท เป็น 5,500 ล้านบาท แต่นายกรัฐมนตรีมองว่า การของบประมาณเพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท เป็นเรื่องที่รัฐบาลรับไม่ได้ จะเอางบมาจากไหน เพราะรัฐบาลยังมีภาระอื่น ต้องควบคุมงบประมาณให้อยู่ภายใต้กรอบที่มีการพูดคุยกันไว้

11) 12 ก.ย.66 นายวันชัย คงเกษม ผู้ว่าราชการ จังหวัดอุดรธานี เป็นประธานประชุมหารือ การเตรียมการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกฯ ความคืบหน้าการงบว่าจ้างที่ปรึกษาออกแบบผังแม่บท จังหวัดขอมาจากงบกลาง 55.4 ล้านบาท ส่งมอบงานไปแล้ว 2 งวด 22 ล้านบาท กำลังทำงานออกแบบงวด 3 ในส่วนของรายละเอียด เมื่อเสร็จสามารถใช้เริ่มโครงการได้ จากนั้นจะแยกหน่วยงานเข้ามารับผิดชอบ ในส่วนงานปรับพื้นที่ จังหวัดอุดรธานี, งานถนนทางหลวงชนบท, งานอาคารของกรมโยธาฯ, งานต้นไม้และพืชของกรมวิชาการเกษตร และงานอื่น ๆ

12) น.ส.ศศิกาญจน์ กันหาธรรม ผอ.สำนักงบประมาณ เขตที่ 7 แจ้งในที่ประชุมว่า ในกรอบวงเงิน 2,500 ล้านบาท ซึ่งถึงขณะนี้กรอบงบปี 65 มี 248.88 ล้านบาท ใช้ไป 55.4 ล้านบาท, กรอบงบฯปี 66 มี 215.6 ล้านบาท ยังไม่ได้เบิกจ่าย, กรอบงบฯปี 67 มี 507.32 ล้านบาท, กรอบงบฯ ปี 68 มี 560.7 ล้านบาท สำนักงบประมาณ เขตที่ 7 ขอให้จังหวัดพิจารณาแยกโครงการ มีวงเงินงบฯ

แต่ละปี หน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบ ให้แยกชัดเจนของแต่ละหน่วยงาน ซึ่งจะต้องมีการ “ปรับแผนงบประมาณ” ก่อนขอความเห็นชอบจาก ครม.ในครั้งต่อไป

ตารางที่ 4.1 แผนการบริหารจัดการโครงการมหกรรมพืชสวนโลกฯ (ภาพรวม)

แผนงาน			งบประมาณ /ล้านบาท	ผู้รับผิดชอบ
1.	การออกแบบ Master Plan และ Theme	การออกแบบพื้นที่และแนวคิดตามข้อกำหนดของ AIPH การออกแบบ Landscape และแผนการจัดงาน	68.12	-จ.อุดรธานี -สสปน.
2.	การควบคุมงานก่อสร้าง		57.12	-จ.อุดรธานี
3.	การจัดตกแต่งภูมิสถาปัตยกรรมงานสาธารณูปโภคและงานอาคาร	งานภูมิสถาปัตยกรรมวิศวกรรมโครงสร้างงานก่อสร้าง การจัดตกแต่งสวน ระบบสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมสิ่งอำนวยความสะดวก	1,811.76	-จ.อุดรธานี -กระทรวงเกษตรฯ
4.	การบริหารจัดการการประชาสัมพันธ์ และจัดกิจกรรมรวมถึงการจัดทำรายงานต่อ AIPH	การจัดนิทรรศการ และกิจกรรมตามข้อกำหนดของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH)การประชาสัมพันธ์การบริหารโครงการ การประสานงานต่างประเทศและการจำหน่ายสินค้าและบริการ	533.50	-จ.อุดรธานี -กระทรวงเกษตรฯ
5.	License Fee และการตรวจสอบโดย AIPH	ค่าลิขสิทธิ์ การจัดทำ Site Inspection ของคณะกรรมการ AIPH การจัดทำ รายงานเพื่อเผยแพร่ภายหลังการจัดงาน ตามข้อกำหนดของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH)	29.50	-สสปน.
		รวม	2,500	

ที่มา : ข่าว Thai PBS.

ตารางที่ 4.2 ค่าใช้จ่ายตามภาคการผลิตในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 แยกรายปี

ปี พ.ศ.	รายการ (วงเงินล้านบาท)					รวม ล้านบาท
	1.การออกแบบ Master Plan และ Theme	2.การควบคุมงานก่อสร้าง	3.การจัดตกแต่งภูมิสถาปัตยกรรม งานสาธารณูปโภค และงานอาคาร	4.การบริหารจัดการการประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรม รวมถึงการจัดทำรายงานต่อ AIPH	5. License FeeและการตรวจสอบโดยAIPH	
2565	68.12	-	179.76	-	1	248.88
2566	-	11.42	198.10	-	6.10	215.62
2567	-	14.28	470.30	17.92	5.95	508.45
2568	-	14.28	504.60	34.25	8.95	562.08
2569	-	17.14	459	209.75	4.50	690.39
2570	-	-	-	271.57	3	274.57
รวม	68.12	57.12	1,811.76	533.49	29.50	2,500
ผู้รับผิดชอบ	จ.อุดรฯ และ สสปน.	จ.อุดรฯ	จ.อุดรฯ และ กษ.	จ.อุดรฯ และ กษ.	สสปน.	

ที่มา : ข่าว Thai PBS.

ด้านข้อมูลจากเครือข่ายภาคประชาชน ชี้ให้เห็นว่า ยังต้องติดตามความคืบหน้าโครงการนี้อย่างใกล้ชิด และภาครัฐต้องเปิดให้ประชาชนที่อาศัยในชุมชนรอบหนองแด มีส่วนร่วมในการรับฟังแนวทางการออกแบบ Master Plan เพราะหนองแด เป็นทั้งแหล่งรองรับน้ำเสีย และเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของหลายชุมชน

สุกัน ใจสุข ตัวแทนกลุ่มรักษ์หนองแด จังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า “กังวลว่าโครงการนี้จะล่าช้า คนในพื้นที่เห็น Master Plan ก็ไม่ค่อยสบายใจเท่าไหร่ เพราะขาดการมีส่วนร่วม อย่างการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม ก็อยากให้สอบถาม ฟังความเห็นคนในพื้นที่”

และที่ต้องติดตามเป็นพิเศษ คือ การเบิกจ่ายงบประมาณโครงการนี้ เพราะหากดูตามค่าใช้จ่ายตามภาคการผลิตในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 แยกรายปี ตั้งแต่

ปี 2565-2570 เห็นได้ว่า มีการวางกรอบงบประมาณที่ต้องเบิกจ่ายในปี 2566 กว่า 215 ล้านบาท แต่ก็ยังไม่มีการเบิกจ่าย และเพื่อให้โครงการแล้วเสร็จตามกำหนดเปิดงาน จะต้องมีการเบิกจ่ายงบประมาณหลักๆ วงเงิน 500-690 ล้านบาท ในปี 2567 ต่อเนื่องไปจนถึงปี 2569

5) สภาพปัญหาการปรับแผนจัดงานและลดพื้นที่และความซับซ้อน จากสภาพปัญหาเชิงนโยบายที่มีผลต่อการกำหนดงบประมาณในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานีสมาคมพืชสวนโลกจึงได้แนะนำให้ไทยปรับแผนจัดงาน โดยการลดพื้นที่-ลดความซับซ้อน เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถจัดงานได้ทันในปี 2569 นายรพีภัทร์ จันทรศรีวงศ์ อธิบดีกรมวิชาการเกษตร เปิดเผยว่า “สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) ได้แนะนำแนวทางการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ปี พ.ศ. 2569 ภายใต้ข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาในการเตรียมการจัดงานที่มีเพียง 1 ปี 4 เดือน โดยเสนอให้มีการปรับแบบผังแม่บทให้ลดความสลับซับซ้อนของโครงสร้างและอาคาร แต่ยังคงสามารถสื่อสารความเป็นไทยและสอดคล้องกับธีมของงาน โดยขอให้กรมวิชาการเกษตรเร่งหารือแนวทางการปรับปรุงผังแม่บทตามข้อแนะนำดังกล่าว”

รวมถึงได้แนะนำ Mr. John Boon ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผังแม่บทมหกรรมพืชสวนโลกของ AIPH เพื่อช่วยให้คำแนะนำแนวทางการปรับปรุงผังแม่บทใหม่ โดย AIPH เน้นย้ำว่า

“โครงการระดับ B โดยปกติจะเป็นอาคารชั่วคราว (Temporary Building) เป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเสนอให้ปรับลดขนาดของพื้นที่จัดงาน เนื่องจากการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานีเป็นระดับ B ตามข้อกำหนดของ AIPH กำหนดพื้นที่อย่างน้อยประมาณ 150 ไร่ หากประเทศไทยจะลดขนาดพื้นที่จัดงานลงจากเดิมที่กำหนดไว้ประมาณ 1,030 ไร่ ให้เหลือครึ่งหนึ่ง หรือ 400-500 ไร่ ก็สอดคล้องกับคำแนะนำของ AIPH โดยประธาน AIPH เน้นย้ำว่าแนวทางการจัดงานของ AIPH คือ “Less is the best”

ทั้งนี้ นางนฤมล ภิญโญสินวัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในฐานะประธานคณะกรรมการอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 ได้มอบหมายให้กรมวิชาการเกษตร เข้าร่วมพิธีปิดงานมหกรรมพืชสวนโลกนคร เฉิงตู Cheungdu Expo 2024 ณ สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีนายจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) หรือ สสปน.และพันโทวรายุส์ ตรีวัฒนสุวรรณ ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี เข้าร่วมงานพร้อมกับได้ประชุมหารือร่วมกับ Mr. Leonardo Capitanio ประธานสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ Mr. Tim Briercliffe เลขาธิการสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ และคณะกรรมการสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ ดังนี้

“ได้หารือร่วมกับผู้อำนวยการ สสปน. และผู้แทนจังหวัดอุดรธานี เสนอขอให้ขยายระยะเวลาการส่งมอบพื้นที่ให้แก่ประเทศสมาชิก AIPH เพื่อเข้ามาดำเนินการจัดสวนและก่อสร้างอาคารนานาชาติก่อนเปิดงาน 3 เดือน จากเดิมต้องส่งมอบพื้นที่ให้ AIPH ก่อนเปิดงาน 6 เดือน คือใน

วันที่ 1 ส.ค. 2569 เป็นวันที่ 1 พ.ค. 2569 เพื่อให้มีระยะเวลาในการก่อสร้างและปรับปรุงภูมิทัศน์เพิ่มมากขึ้น”

ซึ่งคณะกรรมการ AIPH ได้เห็นชอบแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งประเทศไทยจะเน้นความสำคัญของการจัดแสดงทางด้านพืชสวนมิติต่าง ๆ เนื่องจากเป็นประเทศที่มีความหลากหลายของพืช/ต้นไม้/ไม้ดอกไม้ประดับ โดยขอให้เน้นการจัดสวนอย่างมีคุณภาพมากกว่าปริมาณ

กรมวิชาการเกษตร สสปน. และผู้แทนของจังหวัดอุดรธานี จะนำข้อมูลดังกล่าว รายงานต่อคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกฯ และคณะกรรมการอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกฯรวมทั้งสร้างการรับรู้ให้แก่ประชาชน เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก โดยจังหวัดอุดรธานี ต้องเร่งดำเนินการส่งมอบกรรมสิทธิ์ผังแม่บทให้กรมวิชาการเกษตรโดยด่วนที่สุด และเร่งปรับสภาพพื้นที่ให้แล้วเสร็จตามกำหนดภายในวันที่ 30 พ.ย. 2567 เพื่อที่กรมวิชาการเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้ดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างพร้อมกับเชิญชวนผู้รับจ้างจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกฯ ครั้งต่อไป

การปรับปรุงตามคำแนะนำดังกล่าวจะสร้างความมั่นใจให้แก่คณะกรรมการ AIPH ซึ่งมีกำหนดการลงตรวจติดตามพื้นที่จัดงานมหกรรมพืชสวนโลกทั้งในส่วนของจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดนครราชสีมา ระหว่างวันที่ 24-28 พ.ย.2567 และในการประชุม AIPH Spring Meeting ณ จังหวัดเชียงราย ช่วงเดือน ก.พ. 2568 พร้อมกันนี้จะเตรียมเชิญประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมบัญชีกลาง สำนักงบประมาณ ผู้ประกอบการที่เคยได้รับการเชิญชวน และเชิญชวนผู้ประกอบการรายใหม่มาร่วมรับทราบแนวทางในการปรับผังแม่บทที่ยังคงเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดงานและข้อกำหนดของ AIPH ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ต่อไป เพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี และเพื่อให้เปิดงานได้ตามกำหนดในวันที่ 1 พ.ย. 2569 ที่มา : กรุงเทพธุรกิจ **https://www.bangkokbiznews.com/business/economic/115105**

6) สภาพปัญหาความไม่พร้อม/การขอเลื่อนการจัดงาน และการติดตามข้อร้องเรียนทุจริต

ที่ประชุมคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี มีมติให้เจ้าหน้าที่เตรียมเจรจากับสมาคมพืชสวนนานาชาติ เพื่อขอเลื่อนการจัดงานออกไปอีก 1 ปี กรณีนี้สร้างความกังวลให้กับภาคประชาชนที่ติดตามความคืบหน้าของโครงการ พบปัญหาหลายจุดที่อาจทำให้โครงการสะดุด สภาพของหนองแด ต.กุดสระ อ.เมืองอุดรธานี เนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ ที่ถูกถมดินปรับพื้นที่ และสร้างเขื่อนป้องกันดิน ใช้งบประมาณกว่า 100 ล้านบาท เริ่มดำเนินการในเดือนพฤษภาคมปีนี้ กำหนดแล้วเสร็จในเดือนมกราคมปีหน้า ก่อนจะส่งมอบพื้นที่เพื่อก่อสร้างอาคารต่อไป แต่ล่าสุดจากการประชุมคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานีที่ประชุมเสนอให้ทางจังหวัดอุดรธานีเตรียมส่งมอบโครงการปรับพื้นที่ในเดือนพฤศจิกายนนี้ หรือเร็วขึ้น 2 เดือน

หลังพบปัญหาว่า ยังไม่มีบริษัทเอกชนเข้ามายื่นเสนอทำโครงการก่อสร้างอาคารและภูมิสถาปัตย์ วงเงินกว่า 1,000 ล้านบาท ทั้งที่เหลือเวลาก่อสร้างประมาณ 1 ปี เท่านั้น ที่ประชุมยังมีการเสนอให้ปรับผังแม่บท โดยปรับลดขนาดอาคาร ใช้เทคโนโลยีลดเวลาก่อสร้าง และมอบหมายให้สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ หรือ สสปน. กับกรมวิชาการเกษตร เจรจาสมาคมพืชสวนนานาชาติ ในวันที่ 28 ตุลาคมนี้ เพื่อขอเลื่อนการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ออกไปอีก 1 ปี คือจากช่วงเดือน พ.ย.2569 เป็นเดือน พ.ย.2570 เพื่อไม่ให้งานเร่งรีบมากเกินไป มีผู้ประกอบการ 1 รายแจ้งเหตุผลไม่ประสงค์ยื่นเสนอราคา เพราะรูปแบบก่อสร้างซับซ้อน ราคากลางค่อนข้างต่ำ และข้อจำกัดระยะเวลาในการก่อสร้าง

ภาพที่ 4.6 กลุ่มรักษ์หนองแด ร่วมกับ ชมรมสตรองต้านทุจริต ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานเฝ้าระวังปัญหาทุจริตคอรัปชั่นร่วมกับ ป.ป.ช. ลงพื้นที่ติดตามความคืบหน้าโครงการ
ที่มา : สำนักข่าว Thai PBS.

ด้วยเหตุนี้ ภาคประชาชนที่ใช้ชื่อว่า กลุ่มรักษ์หนองแด ร่วมกับ ชมรมสตรองต้านทุจริต ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานเฝ้าระวังปัญหาทุจริตคอรัปชั่นร่วมกับ ป.ป.ช. ลงพื้นที่ติดตามความคืบหน้าโครงการ พบว่า ตั้งแต่เริ่มโครงการก็ล่าช้ามาเกือบ 2 ปี เพราะต้องรอการออกแบบผังแม่บทการจัดงาน หรือ Master Plan ที่ใช้งบประมาณกว่า 55 ล้านบาท ซึ่งถูกร้องเรียนว่าไม่โปร่งใส พวกเขามองว่าโครงการนี้มีปัญหามาอย่างต่อเนื่อง และอยากให้ภาครัฐเร่งแก้ไข

สิ่งที่ยืนยันความล่าช้าของโครงการนี้ คือ แผนการบริหารจัดการโครงการที่กำหนดว่า ปี 2565 ต้องมีการออกแบบผังแม่บทการจัดงาน และในปี 2567 ต้องมีการตกแต่งภูมิสถาปัตยกรรม สาธารณูปโภค และอาคาร แต่กลับไม่เป็นไปตามแผน

ภาพที่ 4.7 ค่าใช้จ่ายมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ปี 2569
ที่มา : สำนักข่าว Thai PBS.

ขณะที่ความคืบหน้าโครงการปรับพื้นที่ก็มีความล่าช้า พบปัญหา การปลูกต้นปอเทืองไม่งอก ไม่เจริญเติบโต ทั้งที่ปลูกถึง 3 รอบ สะท้อนว่าสภาพดินบริเวณนี้มีปัญหา ซึ่งภาคประชาชนกังวลว่าจะกระทบต่อการปลูกพืชพรรณอื่นๆในการจัดงาน อีกทั้งการปรับพื้นที่ที่ต้องระบายน้ำออกจากหนองแดก็ส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำดิบผลิตประปาของหมู่บ้านไม่เพียงพอ โดยงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ถูกกำหนดให้ใช้วงเงินงบประมาณ 2,500 ล้านบาท เป็นหนึ่งในโครงการที่ ป.ป.ช. ปักหมุดเฝ้าระวังความเสี่ยงทุจริต โดยเฉพาะประเด็นการเบิกจ่ายงบประมาณ ช่วงวันที่ 15-20 ก.ค.2566 คณะกรรมการ สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) เดินทางมาตรวจเยี่ยมและมีข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะ ต้องใช้งบประมาณอย่างน้อย 5,000 ล้านบาท

เป็นสาเหตุให้หน่วยงานที่รับผิดชอบ ขอขยายกรอบงบประมาณเป็น 5,500 ล้าน บาท แต่ยังอยู่ระหว่างการพิจารณาของประธานคณะกรรมการบริหารการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2566 ก่อนที่จะมีการขอเพิ่มงบประมาณ เมื่อครั้งที่นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี และ รมว.คลัง ในขณะนั้น ลงพื้นที่รับฟังความคืบหน้าโครงการมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 8 ก.ย.2566 แต่นายเศรษฐาปฏิเสธ พร้อมระบุว่า การของบประมาณ เพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท เป็นเรื่องที่รัฐบาลรับไม่ได้ และจะเอางบฯมาจากไหน

งานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ที่มีปัญหาติดขัดหลายด้าน ทำให้ร้อยเอก ธรรมนัส พรหมเผ่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะนั้น ลงพื้นที่ติดตามปัญหา

จากเอกสาร สรุปการมอบนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และ รมช.เกษตรและสหกรณ์ ในภารกิจการเดินทางไปตรวจราชการ ณ จังหวัดอุดรธานี วันที่ 30 ก.ย.2566 ส่วนหนึ่งระบุว่า กระบวนการออกแบบผังแม่บท เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และเตรียมการจัดงานโครงการให้เสร็จตามกำหนดเวลาได้มีการย่นระยะเวลาดำเนินการในกระบวนการออกแบบผังแม่บท จากเดิมมีระยะเวลาดำเนินงาน 270 วัน นับตั้งแต่วันลงนามในสัญญา ปรับลดเวลาดำเนินงานเป็น 180 วัน

แผนงานก่อสร้างโครงการ

1) ในปี 2567 เริ่มมีการปรับถมพื้นที่โครงการ, งานพื้นที่หน้าโครงการ, งานผังแม่บทและผังบริเวณ และเริ่มสร้างอาคารบางส่วน เช่น อาคารประชาสัมพันธ์, อาคารอำนวยการ และอาคารเฉลิมพระเกียรติ

2) ในปี 2568 เริ่มสร้างหมู่บ้านอีสาน, อาคารนิทรรศการเรือนกระจก, หอชมวิว และอาคารสนับสนุน อื่นๆ

3) ส่งมอบงานได้ในเดือน เม.ย.2569

จากแผนงานดังกล่าว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะนั้น (ร.อ. ธรรมนัส พรหมเผ่า) เห็นว่า แผนงานการดำเนินงานด้านสถาปนิกงานเอกสารการก่อสร้างเป็นไปด้วยดีไม่ติดขัด แต่ปัญหาคือยังไม่มีการส่งมอบพื้นที่ให้เข้าไปดำเนินงาน และไม่มีแผนการปลูกต้นไม้ อาจจะส่งผลกระทบต่อการจัดงาน จึงขอให้ผู้รับจ้างออกแบบฯ ปรับแผนให้ครอบคลุม และชัดเจน

การจัดซื้อจัดจ้างโครงการงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ตามที่ผู้รับจ้างออกแบบฯ (บริษัท 110 PL) ได้นำเสนอผังแม่บทและกรอบเวลาการดำเนินงานปรากฏว่า มีเวลาที่กระชั้นชิดมาก เพื่อให้เกิดความคล่องตัว และเสร็จตามกำหนดเวลา ควรให้มีการพิจารณาคัดเลือกวิธีการจัดซื้อจัดจ้างแบบรัฐต่อรัฐหรือวิธีคัดเลือก หรือวิธีพิเศษ ดุลพินิจของคณะกรรมการและเป็นนโยบายรัฐบาลต้องจัดหาทีมกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานอัยการสูงสุด ให้มีส่วนร่วมแต่แรกและให้มีความปลอดภัย

จากข้อมูลเหล่านี้ ทำให้ภาคประชาชนที่เฝ้าระวังปัญหาทุจริต ได้ติดตามเฝ้าระวังการจัดซื้อจัดจ้างโครงการนี้ เพราะหากมีการหาผู้รับจ้างโดยวิธีการคัดเลือก หรือวิธีพิเศษ จะต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส และนำไปสู่การใช้จ่ายงบประมาณที่คุ้มค่า เพื่อให้การก่อสร้างอาคารและการปรับพื้นที่ได้มาตรฐานใช้งานได้ในระยะยาว ไม่ใช่แค่ใช้ได้เพียงช่วงจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก แล้วหลังจากนั้นกลายเป็นโครงการสร้างแล้วทิ้ง

7. สภาพกลไกการสานต่อของผู้นำใหม่และการพัฒนาต่อเนื่อง

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลายมิติ ยังมีกลไกภายในของจังหวัดที่มีการโยกย้ายของส่วนราชการโดยเฉพาะตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องสานต่อภารกิจการปลุกปั้นมหกรรมพืชสวนโลกให้สามารถดำเนินการไปได้ภายใต้แนวทางใหม่ โดยวันที่ 24 พฤศจิกายน

2567 ที่ผ่านมา ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีพร้อมคณะกรรมการจัดงานพืชสวนโลก ได้ทำการต้อนรับคณะกรรมการสมาคมพืชสวนโลก (AIPH) ณ ท่าอากาศยานอุดรธานี และมลฑาทิพย์ ฮอลล์ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

โดย นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วย นางรณิดา เหลืองฐิติสกุล นายพิสิษฐ์ชัย อภัยปิยกุล และนายณฐพล วิถี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยตัวแทนส่วนราชการ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ร่วมให้การต้อนรับคณะกรรมการสมาคมพืชสวนโลก (AIPH) ณ ท่าอากาศยานอุดรธานี ในโอกาสเดินทางมาลงพื้นที่ติดตามความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี (AIPH Site Inspection) จากนั้น นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี และนายณฐพล วิถี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี จึงได้ร่วมกับกรมวิชาการเกษตร และสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (TCEB) จัดการประชุมและนำเสนอข้อมูลการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 เพื่อนำเสนอความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) ณ มลฑาทิพย์ ฮอลล์ และนำคณะกรรมการลงพื้นที่หนองแดและหนองหานทะเลบัวแดง ซึ่งเป็นสถานที่หลักและรองในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ต่อไป

ภาพที่ 4.8 นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วย นางรณิดา เหลืองฐิติสกุล นายพิสิษฐ์ชัย อภัยปิยกุล และนายณฐพล วิถี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี พร้อมด้วยตัวแทนส่วนราชการ ภาคเอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ร่วมให้การต้อนรับคณะกรรมการสมาคมพืชสวนโลก (AIPH) ณ ท่าอากาศยานอุดรธานี ในโอกาสเดินทางมาลงพื้นที่ติดตามความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี (AIPH Site Inspection)
ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.9 จัดการประชุมและนำเสนอข้อมูลการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 เพื่อนำเสนอความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) ณ มลฑาทิพย์ ฮอลล์ จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี

4.1.1.3 สภาพปัญหาพื้นที่รองภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก

สำหรับพื้นที่รอง คือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) ได้ประสบปัญหาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วน โดยบริบทปัญหาการเมืองในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ในตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งจะมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ร่วมกัน อาทิเช่น กรมทรัพยากรน้ำ เขตห้ามล่า ชลประทาน เทศบาลตำบล ฝ่ายปกครองและประชาชนผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เกิดการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ การใช้บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยไม่คำนึงถึงบริบทชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการร่วมกัน เกิดความขัดแย้งเชิงทัศนคติและการใช้อำนาจของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์จากดินและน้ำ รวมถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี เช่น การประกอบอาชีพประมง กิจกรรมการท่องเที่ยว นำมาสู่ความขัดแย้งในการบริหารจัดการร่วมกันในเชิงกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบและการจัดการที่แตกต่างกัน เกิดการอ้างสิทธิ์ตามหน้าที่และปฏิบัติงานโดยมองข้ามกลไกเสรีภาพทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานระดับพื้นที่ดังกล่าวจะเน้นรับคำสั่งจากส่วนภูมิภาคเป็นหลัก กลไก

การต่อรองถ่วงดุลแห่งอำนาจตามหลักประชาธิปไตยจึงถูกริดลอน และเป็นการต่อรองจำเพาะกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองของภาครัฐและเอกชนเท่านั้น ส่งผลให้การทำงานเชิงพื้นที่เกิดความขัดแย้งและมีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด ระดับอำเภอและชุมชน ซึ่งบริบทการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนฐานการเมืองแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นโจทย์สำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการและปัญหาได้ ดังนี้

1) การวิเคราะห์ทบทวนบริบทปัญหาและการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองของระบบนิเวศ

การศึกษาวิจัยโดยชุมชนเป็นฐานในเรื่องบริบทปัญหาและการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองของระบบนิเวศ ซึ่งสามารถสังเคราะห์กระบวนการ ได้ดังนี้

1.1) บริบทปัญหาและกำหนดขอบเขต และความต้องการของชุมชน สำหรับชุมชนจะต้องเกิดจากความสนใจและความต้องการของสมาชิกชุมชนเองเป็นหลัก มิใช่หน่วยงานของทางราชการหรือองค์การภาคเอกชนหรือใครก็ตามไปยัดเยียดให้โดยที่ชุมชนไม่เต็มใจที่รับโครงการไว้และมีส่วนร่วม อาจเพราะความเกรงใจเกรงบารมีหรืออำนาจตามวิสัยธรรมชาติของชุมชนในชนบท

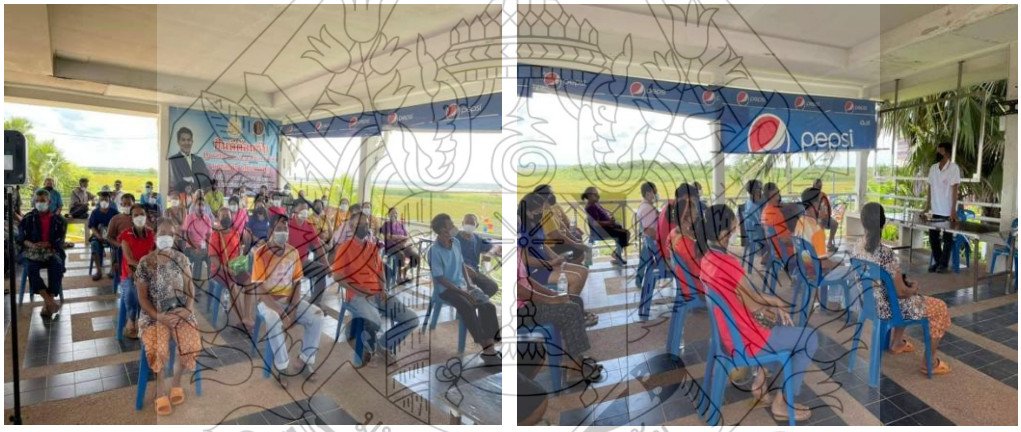

ภาพที่ 4.10 การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อทบทวนบริบทปัญหาและการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองของระบบนิเวศและกำหนดขอบเขต แนวทางสำหรับการพัฒนาเชิงพื้นที่
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเพื่อทบทวนบริบทปัญหาและการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองของระบบนิเวศและกำหนดขอบเขต แนวทางสำหรับการพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อค้นหาปัญหาและกำหนดขอบเขต แนวทางสำหรับพัฒนาเชิงพื้นที่ ทั้งศักยภาพภูมิปัญญา วัฒนธรรมและเชิงนิเวศน์ ตลอดจนการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินงาน นำเสนอผลที่ได้ในรูปปัญหาเชิงโครงสร้างและนโยบายทางการเมือง และปัญหาเชิงพื้นที่ โดยมีผลการทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดังนี้

1.1.1) ปัญหาเชิงโครงสร้างและนโยบายทางการเมือง

ภาพที่ 4.11 แผนภูมิปัญหาเชิงโครงสร้างและนโยบายทางการเมืองในพื้นที่รอง
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1) ปัญหาด้านการขาดนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมและพัฒนา

มหกรรมพืชสวนโลกยังมีปัญหาด้านนโยบายในการปฏิบัติที่ชัดเจน จากประเด็นปัญหาสาธารณะ (public issue) ที่ภาครัฐให้ความสนใจถึงขั้นที่จะนำประเด็นเข้าสู่วาระทางนโยบาย (agenda-setting) หรือกระทั่งมีการตัดสินใจทางนโยบาย (policy decision-making) ออกมาเป็นรูปธรรม เช่น กฎหมาย นโยบายสาธารณะ บริการสาธารณะ เป็นต้น แต่ยังคงเป็นเพียงนามธรรมทางปฏิบัติ เพราะการนำไปปฏิบัติหรือปรับใช้จริงยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้การจัดบริการสาธารณะหรือดำเนินนโยบายไม่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีหรือตามที่คาดหวังไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ทะเลบัวแดงหนองหานแล้ว ถือได้ว่ามีระบบราชการที่ซับซ้อนซึ่งมาจากหลายปัจจัย อาทิ การจัดโครงสร้างการบริหารงานส่วนต่าง ๆ ทั้งนโยบายส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่เชื่อมโยงถึงการทับซ้อนกันของอำนาจหน้าที่แต่ละหน่วยงานภายใต้พื้นที่เดียวกัน และฐานคติหรือประเพณีแบบไทยๆ เช่น ต่างคนต่างทำ ยึดกฎหมายและข้อบังคับของตนเป็นหลัก ประกอบกับภายใต้สภาพการณ์ที่

บริบทและเงื่อนไขทางการบริหารปกครองได้มีการปรับเปลี่ยนไปสู่สภาพการณ์ที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากประเด็นปัญหาในเชิงโครงสร้างอันสะท้อนบริบทรอบตัวทางการเมืองเชิงพื้นที่แล้ว ได้ก่อให้เกิดสภาพของการกระจัดกระจายทางการบริหารหรือที่ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2543) เรียกว่า “การรวมศูนย์อำนาจแบบกระจัดกระจาย” (fragmented centralization) ทำให้ประชาชนในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี ได้รับทราบเพียงว่า หนองแดจะเป็นพื้นที่หลัก และหนองหานแห่งนี้จะเป็นพื้นที่รองในการจัดมหกรรมพืชสวนโลก โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ เร่งพัฒนาพื้นที่ตามความรับผิดชอบเชิงนโยบายและแผนงาน เป็นหลัก ทำให้ประชาชนได้รับการสื่อสารน้อย ขาดการมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย รวมถึงการขาดนโยบายที่ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรมที่แท้จริง ทำให้การขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เชิงพื้นที่เป็นไปอย่างยากลำบากในทุกมิติ

2) ปัญหาทางด้านการควบคุมเชิงพื้นที่

ปัญหาทางด้านการควบคุมเชิงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐยังเป็นอุปสรรคสำคัญเชิงพื้นที่ เพราะการนำนโยบายของแต่ละหน่วยงานภาครัฐไปปฏิบัติมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนโยบาย แนวทางและแผนการพัฒนามีความแตกต่างกัน ส่งผลโดยตรงต่อการสร้างความสามารถในการควบคุมหรือการวัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานที่จะสามารถสนองตอบต่อความต้องการของนโยบาย และในขณะเดียวกันก็มีผลโดยตรงต่อปัญหาในการนำนโยบายไปปฏิบัติด้วย อาทิ หนองหานกุมภวาปีเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีหลายหน่วยงานต้องกำกับดูแลร่วมกัน เกิดการทับซ้อนด้านอำนาจและกฎหมาย ทำให้มีข้อขัดแย้งและสับสนในปฏิบัติงานของหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแปลงนโยบายในพื้นที่ทับซ้อน ออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติ แผนงาน หรือโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของนโยบายนั้น มีวัตถุประสงค์และการกำหนดภารกิจตลอดจนมาตรฐานในการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติงาน แผนงาน หรือโครงการนั้นๆ ได้หรือไม่ ปัญหาและอุปสรรคในการควบคุมดูแลการปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยงานภาครัฐแต่ละหน่วยงานเชิงพื้นที่จึงประสบปัญหาในการกำกับติดตาม นโยบาย หรือโครงการภาครัฐอย่างชัดเจน ขาดความความต่อเนื่อง ขาดกลไกการกำกับ ควบคุม การติดตามนโยบายของรัฐแบบมีส่วนร่วม และการวางแผนเพื่อรองรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

3) ปัญหาทางด้านอำนาจ การตีความกฎหมายและความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง

ปัญหาด้านอำนาจ การตีความกฎหมายและความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่รับผิดชอบเชิงพื้นที่ โดยการนำนโยบายไปปฏิบัติกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่หนองหาน มีเงื่อนไขหลายประการ เช่น การติดต่อและความสัมพันธ์ที่หน่วยปฏิบัติมีกับหน่วยงานที่ควบคุมนโยบายดังกล่าว เกิดความจำเป็นที่หน่วยปฏิบัติต้องแสวงหาความร่วมมือ หรือทำความตกลงกับหน่วยงานอื่น ความเป็นไปได้ที่เจ้าหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานจะสามารถทำงานร่วมกันได้ เป็นต้น ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการ

นำนโยบายสาธารณะไปสู่การปฏิบัติ เกิดจากการขาดการประสานงาน ขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน หรือองค์การภาคเอกชน เป็นประเด็นปัญหาการบูรณาการในการปฏิบัติ เพราะหน่วยราชการในพื้นที่มักจะหวงแหนภารกิจ ตีกรอบไม่อยากให้หน่วยงานอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในภารกิจของตนเอง ในบางครั้งจะพบว่าหน่วยงานงานที่รับผิดชอบการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติต้องจัดทำภารกิจด้วยตนเอง จนแล้วเสร็จ ไม่ยอมพึ่งพาอาศัยเครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ข้ามหน่วยงาน ทั้งที่มีเป้าประสงค์เดียวกันแต่ต่างภารกิจ ตัวอย่างเช่นในอดีต นโยบายการกำจัดวัชพืชน้ำในพื้นที่หนองหาน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบกล่าวอ้างภารกิจด้านนี้ หลายหน่วยงาน เช่น เทศบาล กรมชลประทาน เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า) กรมพัฒนาชุมชน กรมทรัพยากรน้ำ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ล้วนแล้วแต่เป็นหน่วยงานที่มีภารกิจของตนเอง แทนที่จะรวมกลุ่มภารกิจดำเนินการในกิจกรรมให้เป็นแนวทางเดียวกันเชิงบูรณาการ กลับเป็นการตีความกฎหมายของหน่วยงานตนหากหน่วยงานละเมิดกฎระเบียบดังกล่าวถือว่าผิดกฎหมาย สามารถดำเนินคดีได้ ฉะนั้น หากเกิดการมอบฉันทะแห่งอำนาจให้เจ้าภาพ และประสานความร่วมมือในการภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับร่วมกันได้ จะส่งต่อความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่รับผิดชอบเชิงพื้นที่ให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างดุลภาพมากขึ้น ทั้งนี้หากมีกลไกการเมืองภาคพลเมืองในภารกิจแต่ละหน่วยงานจะทำให้เกิดการยอมรับ และลดความสับสนและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของหน่วยงานเชิงพื้นที่ได้อย่างแน่นอน

4) ปัญหาด้านการสนับสนุนและความผูกพันขององค์กรหรือบุคคล

ปัญหาทางด้านความสนับสนุนและความผูกพันขององค์การหรือบุคคลที่สำคัญ เป็นปัญหาหลักอีกด้านหนึ่งของการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ปัญหาดังกล่าวอาจลุกลามส่งผลไปถึงความล้มเหลวของนโยบายนั้นโดยตรงก็ได้ ถ้าองค์การหรือบุคคลสำคัญ ซึ่งได้แก่ กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ นักการเมือง ข้าราชการระดับสูงตลอดจนสื่อมวลชน อาทิ ไม่ให้ความสนับสนุนทั้งในแง่ของทางการเมือง เงินทุนงบประมาณ ตลอดจนสร้างอุปสรรคในแง่ของการต่อต้าน เตะถ่วงหรือคัดค้านนโยบายนั้นๆ สภาพปัญหา และอุปสรรคในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติที่แสดงออกถึงความผูกพันขององค์กรที่เป็นกลุ่มผลประโยชน์และหน่วยงานท้องถิ่น อาทิเช่น ในพื้นที่หนองหาน 12,500 ไร่ ครอบคลุม 3 อำเภอ 44 ชุมชน กับ 6 ท่าเรือ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันเชิงพื้นที่ ในการประชุมทุกครั้งยังมีเรื่องของความขัดแย้งทั้งระดับบุคคลและองค์กรอยู่ ทำให้กลไกการพัฒนาเชิงบูรณาการยังขาดดุลภาพและเสถียรภาพในการพัฒนา ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมาคือ การที่เครือข่ายภาครัฐต้องหันกลับมาทบทวนนโยบาย แผนงาน และโครงการใหม่ ไม่สามารถบริหารจัดการเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ได้ ดังนั้นเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งในท้องถิ่น และกลุ่มผลประโยชน์ หรือประชาชนในพื้นที่เกิดความรู้สึกว่าตนเองสูญเสียผลประโยชน์ และลูกหลานของพวกเขาต้องหมดทางทำมาหากิน จนเกิดกระบวนการคัดค้านโครงการลักษณะเดียวกันนี้ ควรปรับปรุงวิธีการเข้าถึง และประชาสัมพันธ์ชี้แจงผลประโยชน์ที่ท้องถิ่นจะพึงได้รับในอนาคตบนฐานการเมืองภาคพลเมืองเข้ามาบริหารจัดการ

แบบมีส่วนร่วมให้ได้ผลลัพธ์เดียวกัน ใช้วิธีการรูปแบบที่สามารถพัฒนาร่วมกันได้ และเกิดความเหมาะสมกับทุกภาคีเครือข่ายและกลุ่มผลประโยชน์เชิงพื้นที่ทุกกลุ่ม

5) ปัญหาทางด้านความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจและการอารยะขัดขืนอำนาจของรัฐ

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในการให้ความร่วมมือและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนั้น สาระสำคัญที่เป็นปัญหาตกทอดมาจนถึงปัจจุบันคือการขาดความร่วมมือจากประชาชน บางครั้งประชาชนก็รวมกลุ่ม รวมพลังกันต่อต้าน ยิ่งประชาชนที่ได้รับผลกระทบ ความเดือดร้อนมากเท่าไหร่ ก็ยิ่งทำให้เกิดข้อเรียกร้องมากขึ้นเท่านั้น อาทิ พื้นที่หนองหานนั้นหากมีสนมหรือวัชพืชน้ำจำนวนมากมาปิดทางออกของเรือประมงหรือเรือรับส่งเพื่อการท่องเที่ยว กรมชลประทานก็จะดำเนินการประสานจังหวัดนำรถขุดมาตักสนมเหล่านี้ออกแล้วมากองไว้ที่ริมฝั่ง แต่ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเห็นว่าวัชพืชเหล่านี้มีแต่จะถูกทิ้งร้างให้เน่าเสียไป จึงร่วมกันนำวัชพืชเหล่านี้ไปสร้างอาชีพ ทั้งการตากแห้งมัดเป็นเส้นแล้วสานเป็นตะกร้า หรือบางกลุ่มก็นำไปทำปุ๋ยหมักเพื่อส่งเสริมการเกษตรในชุมชน แต่ภายหลังกลับมีการดำเนินคดีขึ้น เพราะวัชพืชเหล่านี้เป็นสมบัติของกรมชลประทานยังไม่ได้รับอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ถือว่าผิดกฎหมาย ทำให้ประชาชนไม่พอใจ และออกมาเรียกร้องให้เกิดการใช้ประโยชน์และต้องข้อตกลงร่วมกัน เกิดอารยะขัดขืนในมิติต่าง ๆ เป็นต้น ฉะนั้น ควรเกิดกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการสร้างความเข้าใจแบบมีส่วนร่วม พัฒนาข้อตกลงที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย รวมถึง ต้องมีบทบัญญัติให้หน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรอื่นใดที่จะดำเนินการโครงการในท้องถิ่นที่จะก่อให้เกิดโทษ หรือมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะต้องได้รับการสื่อสารและความยินยอมจากประชาชนในพื้นที่ก่อนเสมอ

1.1.2 ปัญหาเชิงพื้นที่

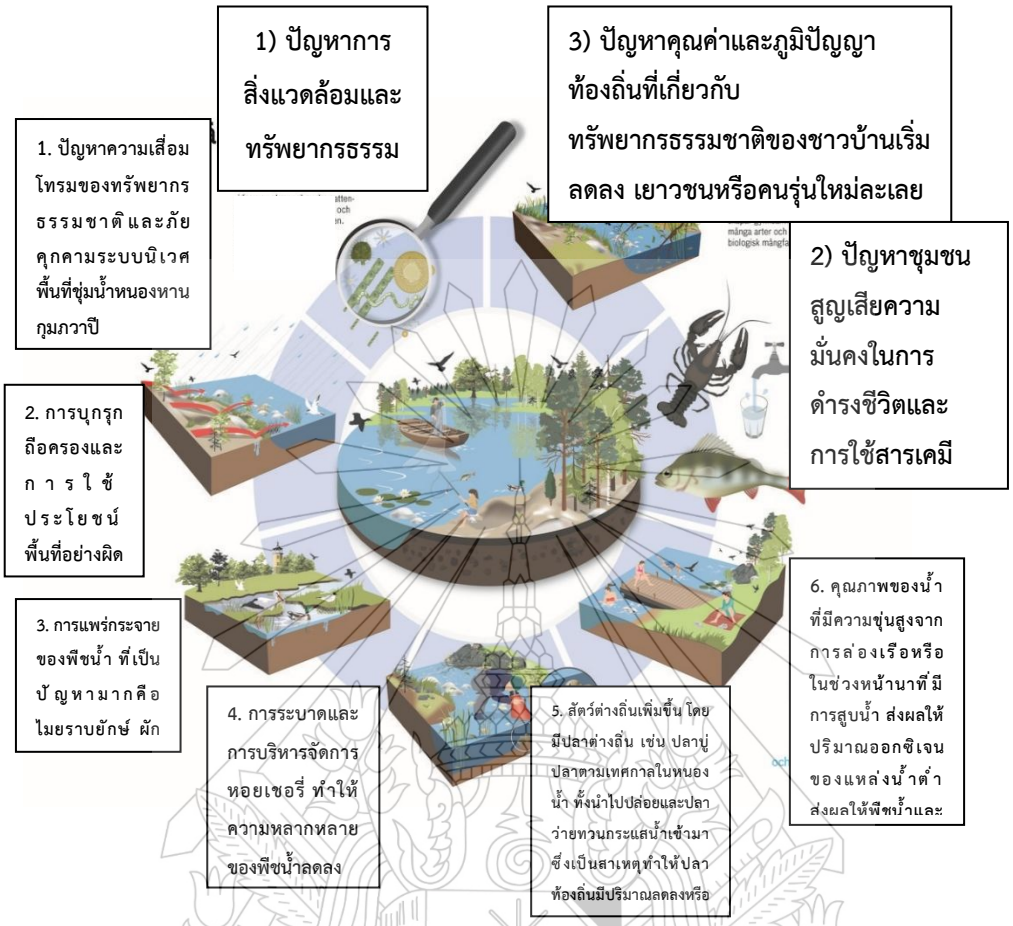

ภาพที่ 4.12 ปัญหาเชิงพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์,2568.

ผลการการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาปัญหาและทิศทางการเตรียมพร้อมเชิงพื้นที่ พบว่า ปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีที่มีปัญหาเกี่ยวกับความการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวดังนี้

1) ปัญหาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีประกอบด้วย

1.1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภัยคุกคามระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ปัจจุบันระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีถูกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ หากหนองน้ำเสื่อมโทรมจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน จากการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก่ การตื้นเขินตามสภาพธรรมชาติ การบุกรุกถือครองและการใช้ประโยชน์อย่างผิดวิธี การเผยแพร่กระจายของพืชน้ำ การระบาดและบริหารจัดการหอยเชอรี่ การเข้าคุมคามของสัตว์ต่างถิ่นและคุณภาพน้ำ ดังนี้

ภาพที่ 4.13 ปัญหาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี
ทีมา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

(1) การตื้นเขินตามสภาพธรรมชาติ พื้นที่บางส่วนของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีในเขตพื้นที่ตำบลเชียงแหว มีสภาพดินเขินจากการสะสมของตะกอนที่ไหลบ่าเข้ามากับมวลน้ำและการทับถมของซากพืชพรรณไม้น้ำ(สนม) ที่เกาะตัวเป็นแพน้ำขนาดใหญ่และมีความหนาแน่น และปิดผืนน้ำโดยรอบ อันส่งผลโดยตรงต่อการประมงและการล่องเรือชมบัวที่เป็นวิถีเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งยังทำให้บัวแดง บัวหลวง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจและยังเป็นพืชเพื่อการ

ท่องเที่ยวได้รับผลกระทบ ส่งผลต่อจำนวนปริมาณบัวที่ลดลงอย่างมาก นอกจากนี้จำนวนปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ก็ได้รับผลกระทบจากสภาพดังกล่าวพอสมควร

(2) การบุกรุกถือครองและการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างผิดวิธีมีการสร้างถนนตัดผ่านหรือกันดินล้อมรอบทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถอพยพออกไปแพร่พันธุ์วางไข่ได้ ทำให้วงจรชีวิตไม่สมบูรณ์ อีกทั้งมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างผิดวิธี (ใช้กระแสไฟฟ้า) ทำให้จำนวนปลาลดลงปัจจุบันพื้นที่โดยรอบเป็นสวนอาจมีปัญหาจากการใช้สารเคมี เมื่อสารเคมีถูกซักล้างลงสู่หนองน้ำจะเป็นอันตรายต่อทรัพยากรความหลากหลายของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีเป็นอย่างมาก

(3) การแพร่กระจายของพืชน้ำ ที่เป็นปัญหามากคือ ไมยราบยักษ์ การแพร่พันธุ์กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปหากไม่มีการจัดการอย่างเร่งด่วนอาจกระทบต่อวิธีชีวิตของชุมชนหากพื้นที่การเปลี่ยนแปลงเป็นป่าไม้ไมยราบยักษ์จะเป็นอุปสรรคต่อการวางไข่ของนกเพราะนกจะวางไข่ตามสนุ่นทำให้เกิดผลกระทบต่อความหลากหลายของนก พืชน้ำ และพืชอื่นๆ อาจสูญพันธุ์ได้นอกจากนี้การระบาดของไมยราบขาวหรือไมยราบเลื้อย ส่งผลเสียต่อการใช้ประโยชน์ด้านการประมงน้ำจืดและแหล่งอาหารของคน สัตว์

(4) การระบาดและการบริหารจัดการหอยเชอรี่ ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญมาก เพราะส่งผลกระทบกับชุมชนโดยตรง แม้ว่าชาวบ้านใช้หอยเชอรี่เป็นเหยื่อสำหรับปลาไหลและถูกนำไปประกอบอาหาร แต่เนื่องจากหอยเชอรี่ขยายพันธุ์อย่างรวดเร็วและมีจำนวนมาก ทำให้ความหลากหลายของพืชน้ำลดลง เพราะหอยเชอรี่กินพืชเป็นอาหารในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้ความสมดุลทางธรรมชาติถูกคุกคาม รวมทั้งการบริหารจัดการเปลือกหอยเชอรี่โดยการทิ้งรวม จนเป็นพอกพูนเป็นแนวยาวขนาดใหญ่ ส่งกลิ่นเหม็นและอาจมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

(5) สัตว์ต่างถิ่นเพิ่มขึ้น โดยมีปลาต่างถิ่น เช่น ปลาบู่ ปลาตามเทศกาลในหนองน้ำ ทั้งเกิดจากการที่ชาวบ้านนำไปปล่อยและปลาว่ายทวนกระแสน้ำเข้ามา ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ปลาท้องถิ่นมีปริมาณลดลงหรือสูญพันธุ์ได้

(6) คุณภาพของน้ำ ด้วยปัจจุบันน้ำในหนองหานกุมภวาปีมีความขุ่นของน้ำ ที่เป็นปัญหาหนึ่งของน้ำ ด้วยน้ำที่มีความขุ่นสูงจากการล่องเรือหรือในช่วงหน้านาที่มีการสูบน้ำจากหนองหานกุมภวาปีไปใช้ในไร่นา ด้วยความขุ่นดังกล่าวจะทำให้ความลึกของแสงส่องไม่ถึงพื้นล่าง อาจส่งผลต่อการลดลงของพืชน้ำที่ไม่สามารถสังเคราะห์แสงได้ส่งผลให้ปริมาณออกซิเจนของแหล่งน้ำต่ำ นอกจากนี้ตะกอนดินมีสารที่ทำให้ปฏิกิริยากับออกซิเจนส่งผลให้ปริมาณออกซิเจนในแหล่งน้ำลดลงอีก อีกทั้งตะกอนดินที่มีจำนวนมาก อาจส่งผลกระทบต่อไข่ปลาแตกก่อนที่จะเป็นตัวอ่อนปลาที่ไม่ทนทานต่อปริมาณออกซิเจนที่ต่ำไม่สามารถแพร่พันธุ์หรือดำรงชีวิตได้

1.2) ปัญหาชุมชนสูญเสียความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการใช้สารเคมี เริ่มมีปัญหาเนื่องจากชาวบ้านได้ขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจชาวบ้านจึงไม่ค่อยมีที่ทำกินและหวาดวิตกเกี่ยวกับสารเคมีที่จะกระทบกับสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่ แนวทางแก้ไขเบื้องต้นคือควรให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนสารเคมี และนอกจากนี้กลุ่มผู้นำชุมชนต้องมีส่วนรับผิดชอบพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี โดยมีการประชุมหารือกันเพื่อหามาตรการการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี มิให้เกิดความเสียหายหรือเกิดภาวะวิกฤตที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่ใช้พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติและนอกจากนี้ควรมีการอนุรักษ์เพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เช่น มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี การตั้งกฎระเบียบการเข้ามาใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง

1.3) ปัญหาคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเริ่มลดลง ปัจจุบันเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ละเลย ไม่เห็นคุณค่าและไม่นิยม ใช้เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น เครื่องจักสานที่เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ไซ ตุ้ม ข้องปลา ฯลฯ เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ตะกร้า หวด(ซ้าหวด) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่บรรพบุรุษเรียนรู้ ถ่ายทอด สั่งสมกันมานาน โดยหันมาใช้เครื่องใช้ประเภทพลาสติกทำให้หลงลืมสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ ปัญหาของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีที่ถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงอาจเกิดจากความไม่เข้าใจความไม่ตระหนักถึงคุณค่าที่แท้จริงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือแม้กระทั่งเกิดจากภัยธรรมชาติทำให้ระบบนิเวศของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีเสียสมดุลและคนในท้องถิ่นคือผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด

1.1.3 แนวทางพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ หลักการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการจึงเป็นกลไกแรกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพชุมชน เพื่อเกิดความสามัคคีและเกิดการแบ่งปันกันแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้มองกลไกดังกล่าวเป็นระบบที่สำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เพราะในอดีตที่ผ่านมาแต่ละชุมชนนั้นมีประเพณีวัฒนธรรมอันเก่าแก่และดีงามซึ่งเปรียบเสมือน “ทุนทางวัฒนธรรม” ต้นทุนอีสานที่ทุกคนสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในจัดการภาคประชาชนภายในชุมชนเพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน โดยการใช้ความเชื่อประเพณี และผู้นำที่ชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชุมชนได้กำหนดแนวทางหรือบรรทัดฐานขึ้น ให้ชุมชนสามารถลดความรุนแรงของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้แบบสันติวิธี จึงเป็นทั้งทฤษฎีและแนวทางสำคัญที่ได้รับความสนใจจากสังคมการเมืองสมัยใหม่มากขึ้น ประเด็นการเมืองภาคพลเมืองแบบสันติวิธีในการจัดการตนเองได้กลายเป็นทั้งแนวคิดและปฏิบัติการที่ทรงคุณค่าและมีความสำคัญเชิงพื้นที่ ก็เพราะว่าหลักการสันติวิธีได้กลายเป็นชุดของความคิดและการปฏิบัติการที่เป็นประดุจเครื่องมือยกระดับศักยภาพชุมชนในการระงับหรือแก้ไขความขัดแย้งที่ชักนำไปสู่ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในทุกๆ มิติของสังคม เพราะว่าความขัดแย้ง (Conflict) เกิดจากความคิดเห็นที่แตกต่างกันเป็นเรื่อง

ของความเห็นความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่ยังสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ บนฐานการเมืองภาคพลเมืองแบบมีส่วนร่วมเชิงบูรณาการมากขึ้น

4.2 ผลการสร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก

4.2.1 ต้นแบบการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง

สำหรับต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ได้พัฒนาต้นแบบชื่อ Kratibkaw ซึ่งผู้ศึกษาได้มองถึงการเสริมสร้างพลังพลเมืองในการจัดการตนเองให้สามารถปฏิบัติได้จริง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการวิจัยและพัฒนาบนต้นทุนทางสังคม เป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาสร้างความเข้าใจและพัฒนาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายผสมผสานกับการสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์บนฐานบริบทของนิเวศสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ให้สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง เสริมสร้างคุณภาพชีวิต อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ได้มีการศึกษา ดังนี้

4.2.1.1 การสำรวจศึกษา

1) การสำรวจศึกษา

1.1) สำรวจและศึกษาความรู้-Knowledge โดยการทำงานอย่างมีความรู้ ความเข้าใจ และใช้ทักษะในทุกขั้นตอน ความรู้ได้ ทำให้การทำงานของพลเมืองที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงาน มีเนื้อหาในการขับเคลื่อน เพิ่มคุณค่าในงานพลเมือง โดยสร้างชุดความรู้-Knowledge ที่สามารถใช้ทักษะในทุกขั้นตอนแบบมีส่วนร่วมจึงได้ระดมความคิดเห็นจาก 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายจังหวัด หน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคประชาสังคม เพื่อกำหนดแนวทางที่ทำให้การทำงานของพลเมืองที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานได้จริง มีเนื้อหาในการขับเคลื่อน เพิ่มคุณค่าในงานพลเมือง จึงเกิดต้นแบบผลการเรียนรู้ผสมผสานกระบวนการปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างพลังพลเมืองของสถาบันพระปกเกล้าตามหลักการ KRATIB แต่ยังไม่สามารถสร้างระบบวงจรที่สามารถตอบเป้าหมายของงานวิจัยได้ ผู้ศึกษาจึงเสนอเพิ่มระบบกลไกเชื่อมโยงที่สร้างการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองให้สำเร็จได้ โดยใช้ KRATIB + KAW สู่ต้นแบบองค์ความรู้สร้างใหม่ผ่านกระบวนเครื่องมือวิจัย PAR ดังต่อไปนี้

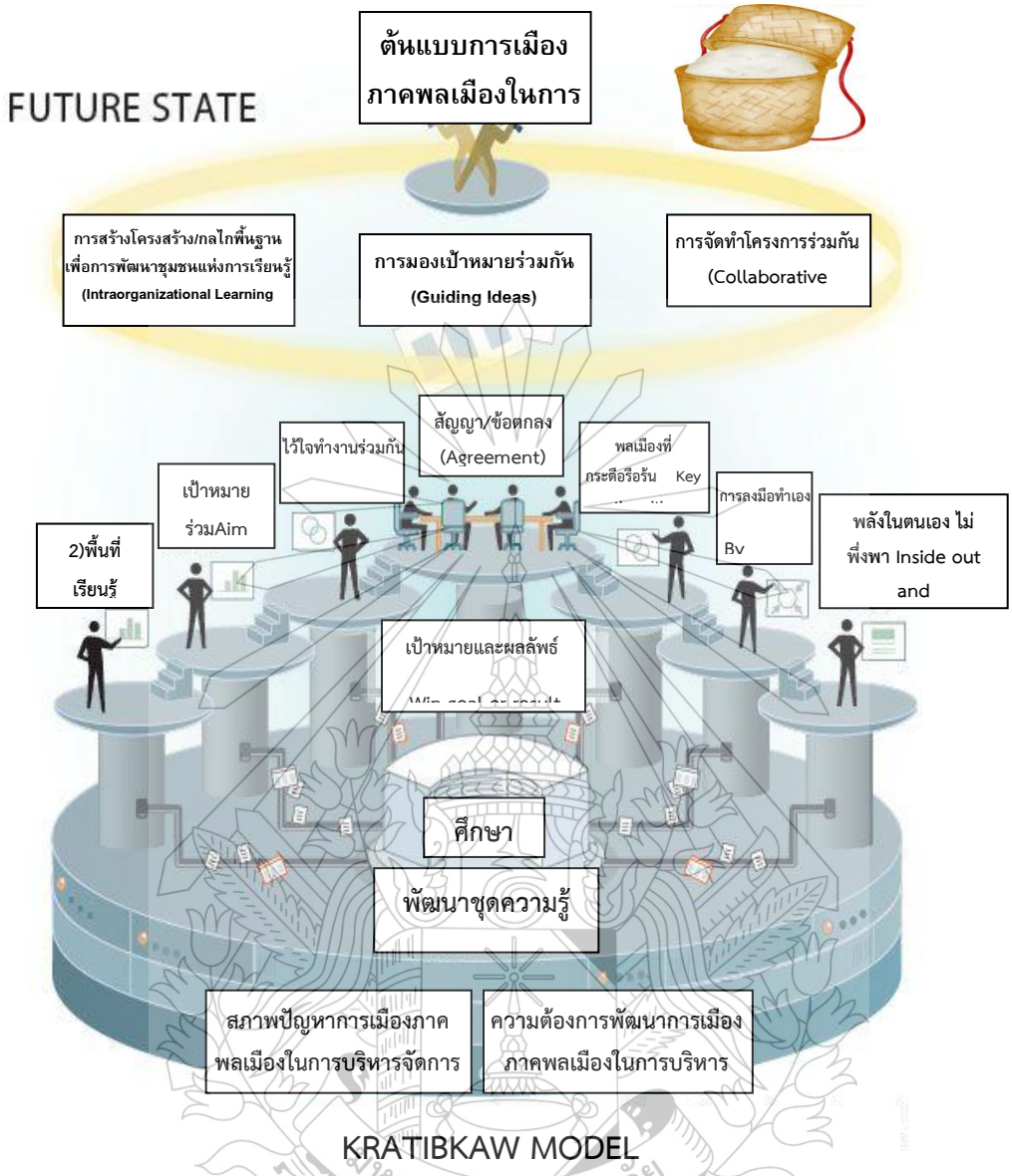

ภาพที่ 4.14 ต้นแบบผลการเรียนรู้สู่กระบวนการศึกษาผ่านการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองของสถาบันพระปกเกล้า ตามหลักการ KRATIB + KAW ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.1.1) กระบวนการนำเข้า (input) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง จากความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายองค์กร/หน่วยงาน กำหนดยุทธศาสตร์จังหวัดร่วมกัน และสร้างแกนนำชุมชน ซึ่งเรียกว่า ด้วยการให้ความรู้ความเป็นพลเมือง และ กระบวนการเสนอนโยบายสาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาระดับจังหวัดและชุมชน สำหรับองค์ความรู้ในกระบวนการนำเข้า ได้แก่ 1) การสร้างเครือข่าย (network) กับองค์กรภาคี 2) การมีส่วนร่วมและ

กำหนดเป้าหมายร่วม (common good) 3) ความรู้ (knowledge) การแก้ไขปัญหาชุมชน นโยบายสาธารณะ และการนำเสนอนโยบายสาธารณะ

1.1.2) กระบวนการดำเนินการ (process) หลังการเชื่อมเครือข่าย ให้ความรู้กระบวนการดำเนินการให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ความรู้และเหนี่ยวนำสร้างความเป็นพลเมืองในชุมชนที่ตนเป็นแกนนำ โดยแกนนำดำเนินโครงการเองโดยนำความรู้ที่ได้รับจากกระบวนการนำเข้าไปเผยแพร่โดยตรง การสร้างและขยายเครือข่ายต่อ หรือ สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนพัฒนานโยบายสาธารณะในการแก้ไขปัญหา ซึ่งองค์ความรู้ที่ต้องใช้ในขั้นตอนดำเนินการดังกล่าว คือ 1) การสร้างเครือข่าย (network) 2) การมีส่วนร่วม (participation) ในระดับชุมชนและระดับนโยบาย 3) ความรู้เกี่ยวกับประเด็นที่เป็นนโยบายสาธารณะและการนำเสนอนโยบายสาธารณะ 4) การบริหารจัดการ การบริหารโครงการ การเป็นวิทยากร การเป็นผู้นำทางความคิด การขับเคลื่อน

1.1.3) กระบวนการประเมินผลลัพธ์ (output) การติดตามประเมินผลหลังดำเนินโครงการประกอบด้วยกิจกรรมหลายประการ ได้แก่ การวัดประเมินความเป็นพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ในโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองของสถาบันพระปกเกล้า โดยสำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า (2560) และ และค้นหาหลักฐานการเปลี่ยนแปลงของความเป็นพลเมือง การให้พื้นที่ในการนำเสนองานของพลเมืองที่ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาในชุมชน องค์ความรู้ในการติดตามประเมินผลลัพธ์ คือ องค์ความรู้ด้านการประเมินและวัดผล โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (mindset change) ของพลเมือง

ผลการดำเนินงานโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง มีการนำเสนอไว้ ตามวัตถุประสงค์โครงการ ตามยุทธศาสตร์ และจากผลการถอดบทเรียนนั้น ผู้ศึกษาวิเคราะห์ได้ว่าสมาชิกชุมชนในพื้นที่ที่มีปฏิบัติการ เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (mindset change) ของพลเมืองในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง จากพลเมืองที่ร้องขอรอรับ (passive citizen) เป็นพลเมืองที่ตระหนักในความเป็นพลเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนและลงมือกระทำเอง (concerned & active citizen) ดังภาพที่ 4.15

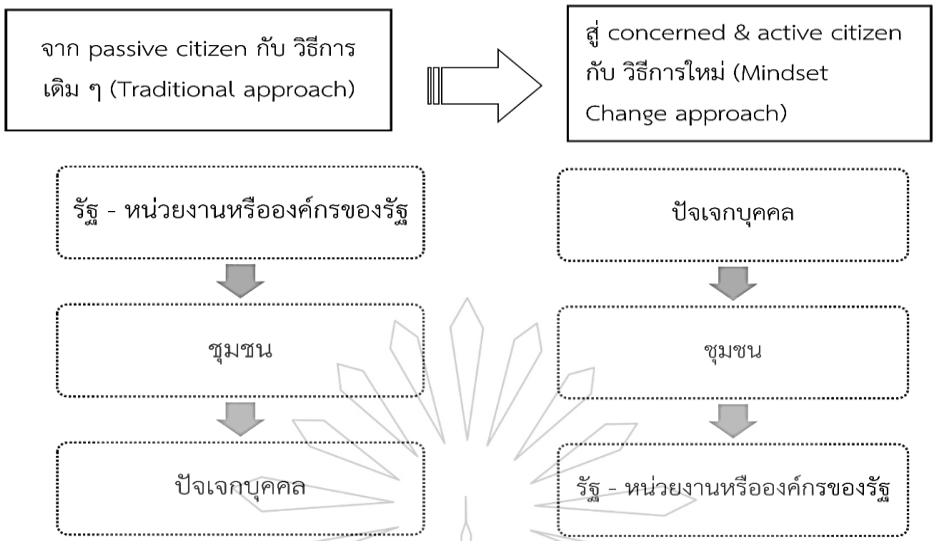

ภาพที่ 4.15 แสดงการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง (mindset change) ที่มา : สถาบันพระปกเกล้า, 2568.

กล่าวคือ ในระดับบุคคล เกิดการเปลี่ยนแปลงของการมีมุมมองที่ต่างไปจากเดิม เริ่มลงมือกระทำ และแบ่งปันกับชุมชน

ระดับชุมชน คือ การทำงานร่วมกันเพื่อระบุสิ่งที่ต้องการ ทรัพยากร และเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงทางบวก สมาชิกเข้าร่วมอย่างเต็มใจและตั้งใจ และเกิดการเปลี่ยนแปลงสู่การเป็นพลังของส่วนรวม

หน่วยงานรัฐ คือ ลดอุปสรรคหรือขจัดข้อจำกัด และ สนับสนุนการกระทำ หรือ จัดหาทรัพยากร เพื่อส่งเสริมพลังพลเมือง และ เพื่อการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วง

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์และตีความ (analytic / interpretive knowledge) ทั้งแนวคิดหลักการ และการปฏิบัติ (technical knowledge)

ในการวิเคราะห์และตีความองค์ความรู้ในครั้งนี้ กำหนดความหมายของ “องค์ความรู้ ,Body of Knowledge, Knowledge“ ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542 ดังนี้

1. ความรู้ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ แล้วนำมาบูรณาการเข้าเป็นความรู้ที่สูงขึ้น ซึ่งการบูรณาการในที่นี้หมายถึงการผสมผสานเชื่อมโยงองค์ความรู้ตั้งแต่ 2 องค์ความรู้ขึ้นไปเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องเป็นระบบ

2. Body of knowledge หรือ องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ที่ประกอบด้วยมโนทัศน์หลัก โครงสร้าง และช่องทางที่จะเข้าถึงความรู้ที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนในกระบวนการต่อไปนี้

1) รวบรวม ค้นคว้าอย่างลึกซึ้งและมีส่วนร่วม

2) ทดลองปฏิบัติ วิเคราะห์และสรุปสาระ

3) เกิดแนวคิด เนื้อหาและแนวทางพัฒนา เรียกว่า ความรู้

4) การสังเคราะห์ แนวคิด เนื้อหา บูรณาการมาเป็นความรู้ในระดับสูงขึ้น

Knowledge หรือ ความรู้ หมายถึง สาระ ข้อมูล แนวคิด หลักการ ที่บุคคลรวบรวมได้จากประสบการณ์ในวิถีชีวิต ความรู้เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และเทคโนโลยี บุคคลเรียนรู้จากประสบการณ์ การศึกษา อบรม การรับถ่ายทอดทางวัฒนธรรม การรับรู้ การคิดและการฝึกปฏิบัติ จนสามารถสรุปสาระความรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้หรือพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น

องค์ความรู้กำหนดขอบเขตและระบุเฉพาะเจาะจงได้ เป็นสิ่งที่สร้าง ผลิต และพัฒนาได้ และสามารถเผยแพร่ ถ่ายทอด และนำมาใช้ประโยชน์ได้ สำหรับการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษามุ่งรวบรวมองค์ความรู้ ที่เป็น สาระ ข้อมูล แนวคิด หลักการ จากประสบการณ์และการปฏิบัติของผู้ที่เกี่ยวข้องในงานเสริมสร้างพลังพลเมืองในพื้นที่ศึกษา และจำแนกเป็นความรู้ที่เป็นหลักการและแนวคิดกับความรู้ที่เป็นการเทคนิคปฏิบัติ บูรณาการและสรุปสาระองค์ความรู้ที่จะนำไปใช้ประโยชน์หรือพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้นหรือนำไปใช้ในพื้นที่อื่นต่อไป จึงเกิดกระบวนการวิเคราะห์สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองสู่การกำหนดประเด็นความรู้ ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 ตารางวิเคราะห์สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองสู่การกำหนดประเด็นความรู้

	ทุกข์ (ปัญหา)		**สมุทัย (สาเหตุ) 5 why Process**	**นิโรธ (ความดับทุกข์หรือปัญหา)**
สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมือง (พื้นที่หลัก)	**สภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมือง (พื้นที่รอง)**	**สภาพปัญหาเชิงพื้นที่**	**วิเคราะห์สาเหตุแบบมีส่วนร่วม**	**ประเด็นความรู้ในการแก้ไขปัญหา**
ปัญหาเชิงนโยบาย				
1) สภาพปัญหาเชิงนโยบาย 2) สภาพปัญหาด้านงบประมาณ	1) ปัญหาด้านการขาดนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมและพัฒนา	1) ปัญหาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ	1. ความไม่ชัดเจนเชิงนโยบายและกลไกการทำงานหรือการ	1. ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน

		หนองหานกุมภวาปี ประกอบด้วย 1.1 ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภัยคุกคามระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี	มอบหมายงานให้กับบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน 2. ภาวะผู้นำและกระบวนการสั่งการเชิงโนบายและการใช้งบประมาณที่ชัดเจน 3. ความล่าช้าในการดำเนินการ	2. ผู้นำชุมชน (community leader)
ปัญหาเชิงการมีส่วนร่วม				
3) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคพลเมือง 4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตรวจสอบ	2) ปัญหาทางด้านการควบคุมเชิงพื้นที่ 3) ปัญหาทางด้านอำนาจการตีความกฎหมายและความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง	1.2 การบุกรุกถือครองและการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างผิดวิธี 1.3 การแพร่กระจายของพืชน้ำ ที่เป็นปัญหามากคือ ไมยราบยักษ์ ผักตบการแพร่พันธุ์กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป	1. การขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจากล่างขึ้นบนตามหลักการประชาธิปไตย 2. ขาดการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนรวมถึงประชาชน 3. ขาดการสร้างเป้าหมายและแนวทางพัฒนาร่วมกัน 4. ขาดพื้นที่สาธารณะในการ	1. หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy) 2. การมีส่วนร่วม 3. เป้าหมายร่วม 4. พื้นที่สาธารณะ (public space)

			แสดงออกทางความคิดที่ชัดเจน	
ปัญหาเชิงการบริหารจัดการ				
5) สภาพปัญหาการปรับแผนจัดงานและลดพื้นที่และความซับซ้อน 6) สภาพปัญหาความไม่พร้อม/การขอเลื่อนการจัดงาน และการติดตามข้อร้องเรียนทุจริต	4) ปัญหาด้านการสนับสนุนและความผูกพันขององค์กรหรือบุคคล	1.4 การระบาดและการบริหารจัดการหอยเชอรี่ ทำให้ความหลากหลายของพืชน้ำลดลง 1.5 สัตว์ต่างถิ่นเพิ่มขึ้น โดยมีปลาต่างถิ่น เช่น ปลาบู่ ปลาตามเทศกาลในหนองน้ำ ทั้งนำไปปล่อยและปลาว่ายทวนกระแสน้ำเข้ามา ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ปลาท้องถิ่นมีปริมาณลดลงหรือสูญพันธุ์ได้ 1.6 คุณภาพของน้ำที่มีความขุ่นสูงจากการล่องเรือหรือในช่วงหน้านาที่มีการสูบน้ำ ส่งผลให้ปริมาณออกซิเจนของแหล่งน้ำต่ำทำให้พืชและสัตว์น้ำลดลง	1. กลไกการบริหารจัดการที่ล่าช้าและดำเนินการจากบนลงล่างมากเกินไป 2. ขาดกระบวนการสื่อสารและระบบสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและเกิดกระบวนการมีส่วนร่วม 3. ขาดกลไกการสร้างความไว้วางใจในการทำงานร่วมกันและการติดตามแบบมีส่วนร่วม	1. การบริหารจัดการชุมชน (community management) 2. การสื่อสารและระบบสื่อสาร 3. ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust)

ปัญหาเชิงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง				
7. สภาพกลไกการสานต่อของผู้นำใหม่และการพัฒนาต่อเนื่อง	5) ปัญหาทางด้านความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจและการอารยะขัดขืนอำนาจของรัฐ	2) ปัญหาชุมชนสูญเสียความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการใช้สารเคมี 3) ปัญหาคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเริ่มลดลงเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ละเลยไม่สนใจ	1.ขาดการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบนกับล่างในลักษณะเครือข่ายที่ชัดเจน 2.ขาดการพัฒนาร่วมกันให้เกิดความต่อเนื่อง 3.ขาดกลไกการขยายผลสู่ความยั่งยืนในอนาคต	1.การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ 2.ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ศึกษานำผลการสังเคราะห์จากปัญหา หลักการสำคัญจากงานวิชาการและข้อมูลภาคสนาม มารวบรวมเป็นชุดองค์ความรู้ ดังนี้

ภาพที่ 4.16 ผลการสังเคราะห์จากหลักการสำคัญจากงานวิชาการและข้อมูลภาคสนามมารวบรวมเป็นชุดองค์ความรู้ ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบความรู้ที่ใช้สู่การกำหนดเป้าหมาย

จากการสร้างชุดความรู้แบบมีส่วนร่วม ทำให้การกำหนดเป้าหมายและแนวการพัฒนาจำนวน 11 ชุดความรู้ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของโครงการวิจัย คือ ถอดโจทย์องค์ความรู้สู่การเสริมสร้างพลังพลเมืองผ่านกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือ หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจและเอกชน และชุมชนเป้าหมาย พบว่า องค์ประกอบองค์ความรู้ในแต่ชุดความรู้มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการใช้ร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าในฐานะสมาชิกใดของชุมชน ผู้นำหรือแกนนำชุมชน กลุ่มในชุมชนหรือเครือข่าย ดังนี้

ตารางที่ 4.4 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบความรู้ที่ใช้สู่การกำหนดเป้าหมาย

ประเด็นการสังเคราะห์ชุดความรู้	ชุดความรู้จากหน่วยงานภาครัฐ	ชุดความรู้จากภาคธุรกิจและเอกชน	ชุดความรู้จากชุมชน	การกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนา
ชุดความรู้เชิงนโยบาย				
1. ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน	- การมีความรู้ - สร้างทัศนคติเชิงพัฒนา - หลักการเทคนิคปฏิบัติ - มีโครงการสนับสนับจากภาครัฐ	- มีองค์ความรู้ที่มีศักยภาพ - ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเอง - คุณค่าและความสามารถ - ความสามารถในการเรียนรู้	-การใช้ความคิดวิเคราะห์วิพากษ์ - พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย - การพึ่งพาตนเองและลงมือทำได้ - ความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น - เกิดพลังของพลเมืองสร้างการเปลี่ยนแปลงได้	การมีความรู้ การใช้ปัญญา การใช้ความคิดวิเคราะห์วิพากษ์และการพึ่งพาตนเองได้ ด้วยความคิด ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเองและลงมือทำด้วยตนเองของสมาชิกชุมชนบนฐานพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
2. ผู้นำชุมชน (community leader)	- เป็นผู้นำแบบอย่างที่สำคัญ - ต้องเป็นผู้ประสานที่ดี - ไม่ผูกขาดความคิดตนเอง - มีความสุจริต	- มีภาวะผู้นำ - จัดกระบวนการดำเนินงานได้ - ประเมินผลการทำงานได้ - มีส่วนร่วมด้วยวิธีการที่แตกต่าง	- ผู้นำที่มีความเป็นประชาธิปไตย - สามารถบริหารจัดการชุมชนได้ - ส่งเสริมและให้โอกาสแสดงความคิดเห็น	ผู้นำต้องมีความเป็นประชาธิปไตยเพื่อเป็นแบบอย่างที่สำคัญ ส่งเสริมความเป็นพลเมือง

		- ทำจริง และตรวจสอบได้		ประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับชุมชน มีภาวะผู้นำชุมชน สามารถบริหารจัดการชุมชน สามารถจัดการ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงาน ประเมินผล รวมถึงเป็นผู้ประสาน ส่งเสริม และให้โอกาสแสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชน ให้ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยวิธีการต่าง มีความสุจริต ทำจริง และตรวจสอบได้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
ชุดความรู้เชิงการมีส่วนร่วม				
3. หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy)	- การยึดหลักประชาธิปไตย - การไม่เลือกปฏิบัติ	- การยอมรับความแตกต่างหลากหลายของความคิด	- ยอมรับความคิดและการปฏิบัติ	การยึดหลักประชาธิปไตยทั้งในทางความคิดและการปฏิบัติ

	- มีความรู้และความเข้าใจหลักการประชาธิปไตย	- ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน - มีแนวคิดและอุดมการณ์ที่ชัดเจน	- การฟังเสียงข้างมาก - กระบวนการประชาธิปไตยต้องเป็นส่วนสำคัญ - ควรเรียบง่ายกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรม	ได้แก่ การฟังเสียงข้างมากและการเคารพเสียงข้างน้อย การยอมรับความแตกต่างหลากหลายของความคิดและความแตกต่างทางกายภาพหรือฐานะทางสังคม การไม่เลือกปฏิบัติ การให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคเท่าเทียม กระบวนการประชาธิป ไตยต้องเป็นส่วนสำคัญในทุก ๆ กระบวนการ แนวคิดและอุดมการณ์ที่เรียบง่ายกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรม
4. การมีส่วนร่วม	- สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชน - มีส่วนร่วมในระดับชุมชน	- ร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน - มุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน	- ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่ต่างคนต่างทำ - มุ่งการพึ่งตนเอง	สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนในการร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่

มหามกุฏราชวิทยาลัย

	สังคม และภาครัฐ - การสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้	- ร่วมระดับความคิด และการกระทำ	- การบริหารจัดการที่ดี - เครือข่ายที่มีส่วนร่วม	ต่างคนต่างทำเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน มุ่งการพึ่งตนเองและมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชน สังคม และภาครัฐ ด้วยระดับความคิด การกระทำและการสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้หลักประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดีจากเครือข่ายทุกกระบวนการมีมีส่วนร่วมเสมอ
5. เป้าหมายร่วม	- เป้าหมายร่วมกันยังเป็นหลักการสำคัญ - กำหนดเป้าหมายร่วมกัน - การขับเคลื่อนเพื่อพัฒนา - มีกระบวนการติดตาม	- เป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม - การติดตามเป้าหมาย - การติดตามการบรรลุเป้าหมาย	- สมาชิกมีแผนทิศทางและวิธีร่วมกัน - นำพลังในการทำงานมารวม - ส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง	เป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นหลักสำคัญของการมีส่วนร่วมให้สมาชิกมีทิศทางร่วมกัน และเห็นสิ่งที่มุ่งไปให้บรรลุเหมือนกัน

		- กระบวนการเรียนรู้สำคัญ ทั้งเทคนิคและการประยุกต์ใช้	- ป้องกันและแก้ไขปัญหาร่วมกัน	เป้าหมายร่วมกันยังเป็นหลักการสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง กระบวนการสำคัญ คือ การติดตามเป้าหมาย หรือ การติดตามการบรรลุเป้าหมาย เพื่อพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา รวมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหา เกิดกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนที่เป็นเทคนิคและการประยุกต์ ใช้เชิงแผนงานโครงการได้
6. พื้นที่สาธารณะ (public space)	- ทุกภาคส่วนในชุมชน ใช้ในการพบปะ สนทนา - เกิดการสมัครมารวมตัวกันเพื่อพัฒนา	- พื้นที่ที่เปิดให้กับทุกคน - แสดงออกทางความคิด - เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้	- การสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ - มีส่วนร่วมปฏิบัติการ - เกิดพื้นที่สมาชิกในชุมชนได้หารือกัน	พื้นที่ที่เปิดให้กับทุกคน ทุกภาคส่วนในชุมชน ใช้ในการพบปะสนทนา ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีส่วนร่วมปฏิบัติการ

	- เกิดเป้าหมายร่วมในการแก้ไขปัญหา - จิตสำนึกความเป็นพลเมือง	- เกิดการเรียนรู้ที่สร้างพลังอำนาจของประชาชน	- เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน	เสริมสร้างพลังพลเมือง มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน เกิดการแสดงออกทางความคิดและสมาชิกสามารถสมัครมารวมตัวกัน เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ซึ่งนอกจากเกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้วยังเกิดเป้าหมายร่วมในการแก้ไขปัญหา เกิดการเรียนรู้ที่สร้างพลังอำนาจของประชาชนและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแล้วยังพัฒนาศักยภาพของพลเมืองในประเด็นอื่น ๆ

ชุดความรู้เชิงบริหารจัดการ				
7. การบริหารจัดการชุมชน (community management)	- การวางแผน - จัดกระบวนการ - ดำเนินงาน - ประเมินผล - การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action)	- ประสิทธิภาพของผู้นำ - ปัญญาและวิธีคิด - การจัดการความรู้ - สร้างการเปลี่ยนแปลงของพลเมือง	- การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ - มีส่วนร่วมในการจัดการ - สอดคล้องกับภูมิปัญญาดั้งเดิม - หลักประชาธิปไตย - เครือข่ายความร่วมมือ	ความสามารถของผู้นำหรือชุมชนในการขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาภาคพลเมืองในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการสู่การวางแผน จัดกระบวนการดำเนินงาน และประเมินผล บนฐานการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยด้วยปัญญาและความคิดบนฐานการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action)

มหาวิทยาลัยราชภัฏ

				ร่วมกับเครือข่ายความร่วมมือ
8. การสื่อสารและระบบสื่อสาร	- การสื่อสารในการขับเคลื่อนพัฒนา - สมาชิกของชุมชนต้องอยู่ในระบบสื่อสาร - ได้รับความร่วมมือและไม่สร้างความแตกแยก - มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชน	- การสื่อสารเกิดพลังของสมาชิกเพื่อร่วมกระทำการที่เป็นไปอย่างมีระบบ - มีเป้าหมายรวดเร็วมีประสิทธิภาพ - แลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ - สร้างให้เกิดความเข้าใจในหมู่สมาชิก	- การสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสมานฉันท์ในชุมชน - เข้าถึงข่าวสารข้อมูลอย่างทั่วถึงสม่ำเสมอ - การมีส่วนร่วมและความสัมพันธ์ในการสื่อสาร - ทำให้ทราบและชัดเจนต่อวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกันอย่างปรองดองสมานฉันท์	การสื่อสารในการขับเคลื่อนทำให้เกิดพลังของสมาชิกเพื่อร่วมกระทำการที่เป็นไปอย่างมีระบบ มีเป้าหมายรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ สมาชิกของชุมชนต้องอยู่ในระบบสื่อสาร และการสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสมานฉันท์ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในทางวิชาการประเมินจากการได้รับความร่วมมือและไม่สร้างความแตกแยก องค์ความรู้ด้านระบบการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างพลังพลเมืองมีกระบวนการ

				เชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้ทราบและชัดเจนต่อวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน และเกิดความปรองดองสมานฉันท์
9. ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust)	- กลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน - เรียนรู้ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน - มั่นใจว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวม - เกิดการเข้ามีส่วนร่วมในทุกโครงการ และกิจกรรม	- ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ภายใต้ความไว้วางใจกัน - เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย - แนวคิดการวางแผนพัฒนาแบบมีส่วนร่วม - ส่งเสริมหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม	- ความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน - การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็งเชื่อใจกัน - เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริงทุกกระบวน การ - มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	กลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน โดยระหว่างที่ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ความไว้วางใจกันและกันนำมาซึ่งความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจ

				ของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการกิจกรรม และการส่งเสริมหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง
ชุดความรู้เชิงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง				
10.การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	- เกิดเครือข่ายพันธมิตรต่อกันได้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม - สร้างการรับรู้ (perception) ให้เข้าใจและเห็นพ้องต้องกันต่อเป้าหมาย - เชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ให้ต่อเนื่อง - การขยายผลเพื่อความยั่งยืน	- ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งตามความต้องการของพันธมิตร - กระบวนการสื่อสาร - สื่อสารระหว่างกันและระหว่างเครือข่ายกับสังคมภายนอกเสมอ - เกิดประเด็นกิจกรรม (issue network) และเครือข่ายเชิงโครงสร้างหน้าที่ เช่น เครือข่ายภาครัฐ เครือข่าย	- กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน - ความร่วมมือเชิงพื้นที่ - ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้ไปด้วยกัน -การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มในเครือข่าย	การสร้างเครือข่ายเป็นกระบวนสำคัญในการขยายผลเพื่อความยั่งยืน ซึ่งจะเกิดเครือข่ายพันธมิตรต่อกันได้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการสื่อสาร และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยหลักการ 1) สร้างการรับรู้ (perception) ให้เข้าใจและเห็น

		ภาคเอกชน เครือข่ายภาค ประชาสังคม		พ้องต้องกันต่อเป้าหมาย 2) ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้ไปด้วยกัน 3) ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งตามความต้องการของพันธมิตร 4) เชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ให้ต่อเนื่อง 5) สื่อสารระหว่างกันและระหว่างเครือข่ายกับสังคมภายนอกเสมอ และ 6) การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มในเครือข่าย เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนของเครือข่าย ทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงประเด็นกิจกรรม และ เครือข่ายเชิงโครงสร้างหน้าที่ เช่น เครือข่ายภาครัฐ

				เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายภาคประชาสังคม
11.ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน	- การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน - สร้างผู้นำ และการสร้างกลุ่ม - บทเรียนและชุดประสบการณ์ - บทเรียนความสำเร็จ (enlargement)	- กระบวนการตัดสินใจร่วมกัน - การเสริมสร้างทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆ - การศึกษาตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน - เกิดการขยายผลทางความคิด	- ถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ (community learning) - การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน - เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) - เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน	เกิดจากการถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ทั้งการสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันสู่การเสริมสร้างทักษะในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา นับเป็นการศึกษา

				ตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่จะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่สามารถขยายผลทางความคิด เกิดบทเรียนและชุดประสบ การณ์ และเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อถ่ายทอดและพัฒนาต่อไป

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1) ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้

จากการสนทนากลุ่มจำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และชุมชนเป้าหมาย สามารถสรุปผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ได้ 11 องค์ความรู้ ในการเสริมสร้างการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเอง ดังนี้

องค์ความรู้ด้านที่ 1 ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน

องค์ความรู้ศักยภาพของสมาชิกชุมชน ประกอบด้วย การมีความรู้ การใช้ปัญญา การใช้ความคิดวิเคราะห์วิพากษ์ และการพึ่งพาตนเองได้ ด้วยความคิด ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเองและลงมือทำด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน องค์ความรู้ชุดนี้ประกอบด้วยทั้งแนวคิดหลักการ เทคนิคปฏิบัติ และเป็นองค์ความรู้เพื่อสร้างทัศนคติ ความคิดหรือความรู้ของสมาชิกชุมชนในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองที่สำคัญคือการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และความสามารถในการเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาและความคิดอย่างมีวิจารณญาน

ศักยภาพของสมาชิกชุมชนจะทำให้เห็นคุณค่าและความสามารถของตนและเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง การมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต รวมทั้งความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action) เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดพลังของพลเมือง และสร้างการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนและสังคมได้

องค์ความรู้ชุดที่ 2 ผู้นำชุมชน (community leader)

องค์ความรู้ด้านผู้นำในโครงการเสริมสร้างพลังพลเมืองนั้นให้ความสำคัญกับการเป็นผู้นำที่มีความเป็นประชาธิปไตยเพื่อเป็นแบบอย่างที่สำคัญการส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับชุมชน ภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) ในที่นี้ ต้องสามารถบริหารจัดการชุมชน (community management) ได้อย่างเหมาะสมร่วมกับสมาชิกของชุมชน สามารถจัดการวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผลการทำงานของชุมชน ต้องเป็นผู้ประสาน ทั้งหน่วยงาน ทรัพยากร และความคิดของสมาชิกและชุมชน ส่งเสริมและให้โอกาสแสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชน ให้ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยวิธีการต่าง และให้เกิดความรู้สึกร่วมของกลุ่มของชุมชนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

องค์ความรู้ชุดที่ 3 หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy)

การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย หมายถึง การยึดหลักประชาธิปไตยทั้งในทางความคิดและการปฏิบัติ ได้แก่ การฟังเสียงข้างมากและการเคารพเสียงข้างน้อย การยอมรับความแตกต่างหลากหลายของความคิดและความแตกต่างทำกายภาพหรือฐานะทางสังคม การไม่เลือกปฏิบัติ การให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคเท่าเทียม ในชุมชนประชาธิปไตยกระบวนการประชาธิปไตยต้องเป็นส่วนสำคัญในทุก ๆ กระบวนการ องค์ความรู้หลักการประชาธิปไตยเพื่อความรู้ความเข้าใจ ต่อหลักการประชาธิปไตย จึงสำคัญในฐานะแนวทางในการดำเนินชีวิตของสมาชิกชุมชนหรือสังคมนั้น หลักการประชาธิปไตยที่แม้เป็นแนวคิด กระบวนการ อุดมการณ์ หากเมื่อนำไปสู่วิถีชีวิต หลักการเหล่านั้นควรเรียบง่ายกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมและความคุ้นเคย

องค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม

องค์ความรู้การมีส่วนร่วมในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง หมายถึง การที่สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่ต่างคนต่างทำ เอื้อประโยชนต่อสมาชิกชุมชนทุกคน มุ่งการพึ่งตนเองและมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนการเข้ามีส่วนร่วมในที่นี้ทั้งในระดับชุมชน สังคม และภาครัฐ ทั้งในระดับความคิด การกระทำและการสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้หลักประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดีจากเครือข่ายทุกกระบวนการมีส่วนร่วมเสมอ องค์ความรู้การมีส่วนร่วม เป็นการปฏิบัติ เป็นเทคนิคและการประยุกต์ใช้ที่ต้องนำแนวคิดมาใช้อย่างมีทักษะ การเข้ามีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ การเป็นเครือข่ายที่มีส่วนร่วมต้องมีลักษณะของการเป็นภาคีร่วมกันทุกภาคส่วน

องค์ความรู้ชุดที่ 5 เป้าหมายร่วม

การมีเป้าหมายร่วมกัน หมายถึง เป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม เป็นหลักสำคัญของการมีส่วนร่วม ทำให้สมาชิกมีทิศทางร่วมกัน นำพลังในการทำงานมารวมกัน ไม่ต่างคนต่างทำและเห็นสิ่งที่มุ่งไปให้บรรลุเหมือนกัน เป้าหมายร่วมกันยังเป็นหลักการสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง กระบวนการสำคัญของการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน คือ การติดตามเป้าหมาย หรือ การติดตามการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา การติดตามเป้าหมายมีความสำคัญต่อการปรับแผนกระบวนการทำงาน รวมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายนั้น กระบวนการติดตามเป้าหมายเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนที่เป็นเทคนิคและการประยุกต์ใช้ รวมทั้งควรกำหนดแผนและระยะเวลาในการติดตาม

องค์ความรู้ชุดที่ 6 พื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ (public space) หมายถึง พื้นที่ที่เปิดให้กับทุกคน ทุกภาคส่วนในชุมชน ใช้ในการพบปะ สนทนา ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีส่วนร่วมปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองพื้นที่สาธารณะที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน คือ พื้นที่สาธารณะที่เกิดการแสดงออกทางความคิด และเกิดพื้นที่ที่สมาชิกในชุมชน สมัครมารวมตัวกัน เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ซึ่งนอกจากเกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ยังเกิดเป้าหมายร่วมในการแก้ไขปัญหา เกิดการเรียนรู้ที่สร้างพลังอำนาจของประชาชนและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแล้ว ยังพัฒนาศักยภาพของพลเมืองในประเด็นอื่น ๆ ด้วย

องค์ความรู้ชุดที่ 7 การบริหารจัดการชุมชน (community management)

องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการชุมชน หมายถึง ความสามารถของผู้นำหรือชุมชนในการขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาภาคพลเมืองในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งถือเป็นกระบวนการสำคัญ ในการบริหารจัดการสู่การวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผลการทำงานของชุมชน บนฐานการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ด้วยปัญญาและความคิดอย่างมีวิจารณญาณ บนฐานการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action) เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดพลังของพลเมือง และสร้างการเปลี่ยนแปลงมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของเครือข่ายความร่วมมือสู่ชุมชนเชิงรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ที่ 8 การสื่อสารและระบบสื่อสาร

การสื่อสาร หมายถึง การสื่อสารในการขับเคลื่อนทำให้เกิดพลังของสมาชิกเพื่อร่วมกระทำการที่เป็นไปอย่างมีระบบ มีเป้าหมาย รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ สมาชิกของชุมชนต้องอยู่ในระบบสื่อสาร และการสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสมานฉันท์ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ในทางวิชาการประเมินจากการได้รับความร่วมมือและไม่สร้างความแตกแยก องค์ความรู้ด้านระบบการ

สื่อสารเพื่อเสริมสร้างพลังพลเมืองที่ได้จากการศึกษานี้ หมายถึง การมีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ สร้างความสัมพันธ์แนวดิ่ง สร้างให้เกิดความเข้าใจในหมู่สมาชิก ทำให้ทราบและชัดเจนต่อวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน และเกิดความปรองดองสมานฉันท์

องค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust)

ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน หมายถึง กลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน โดยระหว่างที่ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ความไว้วางใจกันและกันนำมาซึ่งความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) เพื่อทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจกันและกันของทุกคนที่มุ่งสู่เป้าหมายของการเสริมสร้างพลเมือง นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการ กิจกรรม หรือ ปฏิบัติเพื่อส่วนร่วม คือ ความมั่นใจว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง

องค์ความรู้ชุดที่ 10 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

การสร้างเครือข่ายเป็นกระบวนสำคัญในการขยายผลเพื่อความยั่งยืน ซึ่งจะเกิดเครือข่ายพันธมิตรต่อกันได้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการสื่อสาร และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยหลักการ 1) สร้างการรับรู้ (perception) ให้เข้าใจและเห็นพ้องต้องกันต่อเป้าหมาย 2) ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้ไปด้วยกัน 3) ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งตามความต้องการของพันธมิตร 4) เชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ให้ต่อเนื่อง 5) สื่อสารระหว่างกันและระหว่างเครือข่ายกับสังคมภายนอกเสมอ และ 6) การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มในเครือข่าย เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนของเครือข่าย

องค์ความรู้ชุดที่ 11 ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน

เกิดจากการถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ (community learning) การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ทั้งการสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เป็นการเสริมสร้างทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว นับเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่จะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดการขยายผลทางความคิด เกิดบทเรียนและชุดประสบการณ์ และเป็น

กระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อถ่ายทอดและพัฒนาต่อไป

2) การเมินความสอดคล้องของชุดความรู้กับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560 เพื่อพัฒนากรอบแนวทางการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่

ภายหลังจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ จึงได้ชุดความรู้ทั้งหมด 11 ชุด จึงนำมาประเมินความสอดคล้องกับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560 เพื่อพัฒนากรอบการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ ดังนี้

ตารางที่ 4.5 ตารางผลการศึกษาความสอดคล้องชุดความรู้กับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560

ประเด็นการสังเคร **ชุดความรู้**	**การกำหนดเป้าหมายและแนวทาง** **พัฒนาตามชุดความรู้**	**ความสอดคล้องกับสิทธิชุมชนตา** **รัฐธรรมนูญ 2560**
ความสอดคล้องสิทธิชุมชนเชิงนโยบาย		
1. ศักยภาพของบุ หรือสมาชิกในชุมชน	การมีความรู้ การใช้ปัญญา การใช้ความคิดวิเคราะห์วิพากษ์ และการพึ่งพาตนเองได้ ด้วยความคิด ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเองและลงมือทำด้วยตนเองของสมาชิกชุมชนบนฐานพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย	“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือส่งเสริมภูมิปัญ ศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงามทั้งของท้องถิ่น ของชาติ
2. ผู้นำชุม (community leade	ผู้นำต้องมีความเป็นประชาธิปไตย เพื่อเป็นแบบอย่างที่สำคัญ ส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับชุมชน มีภาวะผู้นำชุมชน สามารถบริหารจัดการชุมชน สามารถจัดการ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน ประเมินผล รวมถึงเป็นผู้ประสาน ส่งเสริมและให้โอกาสแสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชน ให้ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยวิธีการต่าง มี	“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (4) รัฐจัดให้มีระบบสวัสดิการของชุมชน สิทธิของบุคคลและชุมชนตาม (1) ถึง (4) หมายความรวมถึง สิทธิที่จะร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการดังกล่าวได้ด้วย”

	ความสุจริต ทำจริง และตรวจสอบได้ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม	
ความสอดคล้องสิทธิชุมชนเชิงการมีส่วนร่วม		
3. หลักการประชาธิป (Foundations of Democracy)	การยึดหลักประชาธิปไตยทั้งในทางความคิดและการปฏิบัติ ได้แก่ การฟังเสียงข้างมากและการเคารพเสียงข้างน้อย การยอมรับความแตกต่างหลากหลายของความคิดและความแตกต่างทางกายภาพหรือฐานะทางสังคม การไม่เลือกปฏิบัติ การให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคเท่าเทียม กระบวนการประชาธิปไตยต้องเป็นส่วนสำคัญในทุก ๆ กระบวนการ แนวคิดและอุดมการณ์ที่เรียบง่ายกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรม	“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (3) เข้าชื่อกันเพื่อเสนอแนะต่อหน่วยงานของรัฐให้ดำเนินการใด อันจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนหรือชุมชนหรืองดเว้นการดำเนินการใดอันจะกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างสงบสุขของประชาชนหรือชุมชน และได้รับแจ้งผลการพิจารณาโดยรวดเร็ว ทั้งนี้ หน่วยงานของรัฐต้องพิจารณาข้อเสนอแนะนั้นโดยให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้วยตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ
4. การมีส่วนร่วม	สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนในการร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่ต่างคนต่างทำ เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน มุ่งการพึ่งตนเองและมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชน สังคม และภาครัฐ ด้วยระดับความคิด การกระทำและการสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้หลักประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดีจาก	“มาตรา 57 รัฐต้อง (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

	เครือข่ายทุกกระบวนการมีมีส่วนร่วมเสมอ	
5. เป้าหมายร่วม	เป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นหลักสำคัญของการมีส่วนร่วมให้สมาชิกมีทิศทางร่วมกันและเห็นสิ่งที่มุ่งไปให้บรรลุเหมือนกัน เป้าหมายร่วมกันยังเป็นหลักการสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง กระบวนการสำคัญ คือ การติดตามเป้าหมาย หรือ การติดตามการบรรลุเป้าหมาย เพื่อพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา รวมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหา เกิดกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนที่เป็นเทคนิคและการประยุกต์ ใช้เชิงแผนงานโครงการได้	“มาตรา 57 รัฐต้อง (2) อนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา ฟื้นฟู บริหารจัดการ และ ใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม ดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่ กฎหมายบัญญัติ”
6. พื้นที่สาธารณะ (public space)	พื้นที่ที่เปิดให้กับทุกคน ทุกภาคส่วนในชุมชน ใช้ในการพบปะ สนทนา ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีส่วนร่วมปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน เกิดการแสดงออกทางความคิด และสมาชิกสามารถสมัครมารวมตัวกัน เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ซึ่งนอกจากเกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ยังเกิดเป้าหมายร่วมในการแก้ไขปัญหา เกิดการเรียนรู้ที่สร้างพลังอำนาจของประชาชนและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแล้ว ยัง	“มาตรา 57 รัฐต้อง (1) อนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น และของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

	พัฒนาศักยภาพของพลเมืองในประเด็นอื่น ๆ	
ความสอดคล้องสิทธิชุมชนเชิงบริหารจัดการ		
7. การบริหารจัดการชุมชน (community management)	ความสามารถของผู้นำหรือชุมชนในการขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาภาคพลเมืองในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ในการบริหารจัดการสู่การวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผล บนฐานการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ด้วยปัญญาและความคิดบนฐานการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action) ร่วมกับเครือข่ายความร่วมมือ	“มาตรา 43 บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ (2) จัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ
8. การสื่อสารและระบบสื่อสาร	การสื่อสารในการขับเคลื่อนทำให้เกิดพลังของสมาชิกเพื่อร่วมกระทำการที่เป็นไปอย่างมีระบบ มีเป้าหมาย รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ สมาชิกของชุมชนต้องอยู่ในระบบสื่อสาร และการสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสมานฉันท์ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ในทางวิชาการประเมินจากการได้รับความร่วมมือและไม่สร้างความแตกแยก องค์ความรู้ด้านระบบการสื่อสารเพื่อ	มาตรา 58 วรรคสอง บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต ในการดำเนินการหรืออนุญาตตามวรรคหนึ่ง รัฐต้องระมัดระวัง ให้เกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพน้อยที่สุด และต้องดำเนินการให้มีการเยียวยาความเดือดร้อน หรือเสียหายให้แก่

	เสริมสร้างพลังพลเมืองมีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้ทราบและชัดเจนต่อวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน และเกิดความปรองดองสมานฉันท์	ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า
9. ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust	กลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน โดยระหว่างที่ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ความไว้วางใจกันและกันนำมาซึ่งความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน ขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการ กิจกรรม และการส่งเสริมหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง	มาตรา 50 (8) เพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชนหรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติว่าควรร่วมมือกัน ในการรักษาสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ
ความสอดคล้องสิทธิชุมชนเชิงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง		
10.การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ	การสร้างเครือข่ายเป็นกระบวนสำคัญในการขยายผลเพื่อความยั่งยืน ซึ่งจะเกิดเครือข่ายพันธมิตรต่อกันได้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการสื่อสาร และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยหลักการ 1) สร้างการรับรู้ (perception) ให้เข้าใจและเห็นพ้องต้องกันต่อเป้าหมาย 2) ส่งเสริมการ	มาตรา 58 วรรคหนึ่ง การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง รัฐต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและ

	ลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้ไปด้วยกัน 3) ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งตามความต้องการของพันธมิตร 4) เชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ให้ต่อเนื่อง 5) สื่อสารระหว่างกันและระหว่างเครือข่ายกับสังคมภายนอกเสมอ และ 6) การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มในเครือข่าย เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนของเครือข่าย ทั้งในเชิงพื้นที่ เชิงประเด็นกิจกรรม และ เครือข่ายเชิงโครงสร้างหน้าที่ เช่น เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายภาคประชาสังคม	ประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตตามที่กฎหมายบัญญัติ
11.ความต่อเนื่องและขยายผลสู่ความยั่งยืน	เกิดจากการถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ทั้งการสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน สู่การเสริมสร้างทักษะในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา นับเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่จะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่สามารถขยายผลทางความคิด เกิดบทเรียนและชุดประสบ การณ์ และ	มาตรา 51 การใดที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐ ตามหมวดนี้ ถ้าการนั้นเป็นการทำเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนโดยตรง ย่อมเป็นสิทธิของประชาชนและชุมชนที่จะติดตามและเร่งรัดให้รัฐดำเนินการ รวมตลอดทั้งฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดให้ประชาชนหรือชุมชนได้รับประโยชน์นั้นตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

	เป็นกระบวน การเชื่อมโยงสมาชิกในชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อถ่ายทอดและพัฒนาต่อไป	

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

จากศึกษาชุดความรู้ในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองกับความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในบัญญัติรับรองสิทธิชุมชนได้ดังนี้

ชุดความรู้ที่ 1 2 3 และ 7 มีความสอดคล้องกับความในมาตรา 43 ที่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ รวมทั้งยังบัญญัติให้บุคคลและชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือรัฐในการดำเนินการตามอนุ (1) (2) (3) (4) ด้วย นอกจากนี้ยังกำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดระบบสวัสดิการชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เพื่อให้ชุมชนจัดระบบสวัสดิการได้เองได้ ชุดความรู้ที่ 4 5 และ 6 มีความสอดคล้องกับ “มาตรา 57 (1) และ (2) บทบัญญัติในมาตรานี้กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟู คุ้มครองศิลปะวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยการบัญญัติดังกล่าว เป็นการกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐ และขณะเดียวกันก็ได้รับรองสิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงาม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ความว่า “จารีตประเพณีอันดีงาม” คือ ความดีงามที่วิญญูชนยอมรับนับถือ ทั้งนี้ “ความดีงาม” ความหมายอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม นอกจากนั้นยังกำหนดให้รัฐต้องจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงามเพื่อให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐและชุมชนได้มีสถานที่ในการร่วมกันพัฒนาและรักษาไว้ให้ยั่งยืนต่อไป

สำหรับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพได้กำหนดหลักการที่สำคัญ 3 ประการ คือ หลักการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และหลักการกระจายอำนาจ โดยในส่วนของรายละเอียดของการมีส่วนร่วมดำเนินการและการได้รับประโยชน์จากการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

ชุดความรู้ที่ 8 และ 10 มีความสอดคล้องกับมาตรา 58 บทบัญญัติในมาตรานี้บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของรัฐหรือการอนุญาตให้ดำเนินการใดที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง รัฐต้องศึกษาประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทั้งนี้ต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อน โดยต้องคำนึงให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และต้องเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรมโดยไม่ชักช้า ซึ่งมาตรานี้เป็นบทบัญญัติที่กำหนดหลักการคุ้มครองสิทธิการมีส่วนร่วมในการรับรู้ และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการดำเนินการที่อาจมีผลกระทบต่อบุคคลและส่วนรวม และสิทธิของบุคคลในการมีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังเพิ่มหลักการใหม่ในเรื่องการดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการนั้น กำหนดให้สิทธิแก่บุคคลและชุมชนได้รับทราบข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงานของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต และนอกจากนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการระมัดระวังการเกิดผลกระทบต่อประชาชน ชุมชน สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และหากเกิดผลกระทบจะต้องเป็นกรณีน้อยที่สุด และต้องดำเนินการเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหายอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า ตามที่บัญญัติในวรรคสามของมาตรานี้ รวมทั้งยังบัญญัติหน้าที่ของรัฐตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีที่ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องดำเนินการให้มีการศึกษาและประเมินผล กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชนก่อนดำเนินโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและต้องดำเนินการ ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อนดำเนินการ เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาดำเนินการหรืออนุญาตโครงการหรือกิจกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัยคุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชน หรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง นอกจากนี้ยังกำหนดหลักการใหม่เพื่อเป็นหลักประกันว่าบุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยงาน ของรัฐก่อนการดำเนินการหรืออนุญาต เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิดังกล่าวได้และเพิ่มหลักการใหม่ เพื่อให้รัฐต้องพยายามป้องกันไม่ให้ผลกระทบเกิดขึ้นก่อนเป็นลำดับแรก แต่หากเกิดความเสียหาย รัฐต้องเยียวยาความเดือดร้อนหรือเสียหาย ให้แก่ประชาชนหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม และโดยไม่ชักช้า

ชุดความรู้ที่ 9 สอดคล้องกับมาตรา 50 (8) โดยบัญญัติไว้เพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชนหรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติว่าควรร่วมมือกัน ในการรักษาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ

ความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังได้เพิ่มหน้าที่โดยกำหนดหลักการให้ประชาชน มีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมด้วย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมยิ่งขึ้น อันจะทำให้เกิดการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมไทย เช่น ภาพวาดโบราณ วัด เจดีย์ โบราณ หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นต้น

ชุดความรู้ที่ 10 สอดคล้องกับมาตรา 51 บัญญัติขึ้นเพื่อให้มั่นใจว่ารัฐจะทำหน้าที่ของรัฐที่บัญญัติไว้โดยประชาชนและชุมชนไม่ต้องร้องขอหากรัฐไม่ดำเนินการ ตามหน้าที่ที่บัญญัติไว้ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิที่จะติดตาม เร่งรัดหรือฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐได้ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ นอกจากบัญญัติรับรองให้สิทธิบุคคลและชุมชนมีสิทธิในการจัดการ และมีส่วนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม พร้อมทั้งบัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและ สนับสนุนในเรื่องสิทธิชุมชน รวมทั้งสิทธิของประชาชนและชุมชนในการติดตามเร่งรัด ฟ้องร้องหน่วยงานรัฐหากไม่ดำเนินการตามที่กฎหมาย กำหนดยังบัญญัติให้บุคคลมีหน้าที่ร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และ คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม

3) การประยุกต์ชุดความรู้การเมืองภาคพลเมืองสู่การบริหารจัดการตนเองในการจัดงานพืชสวนโลก

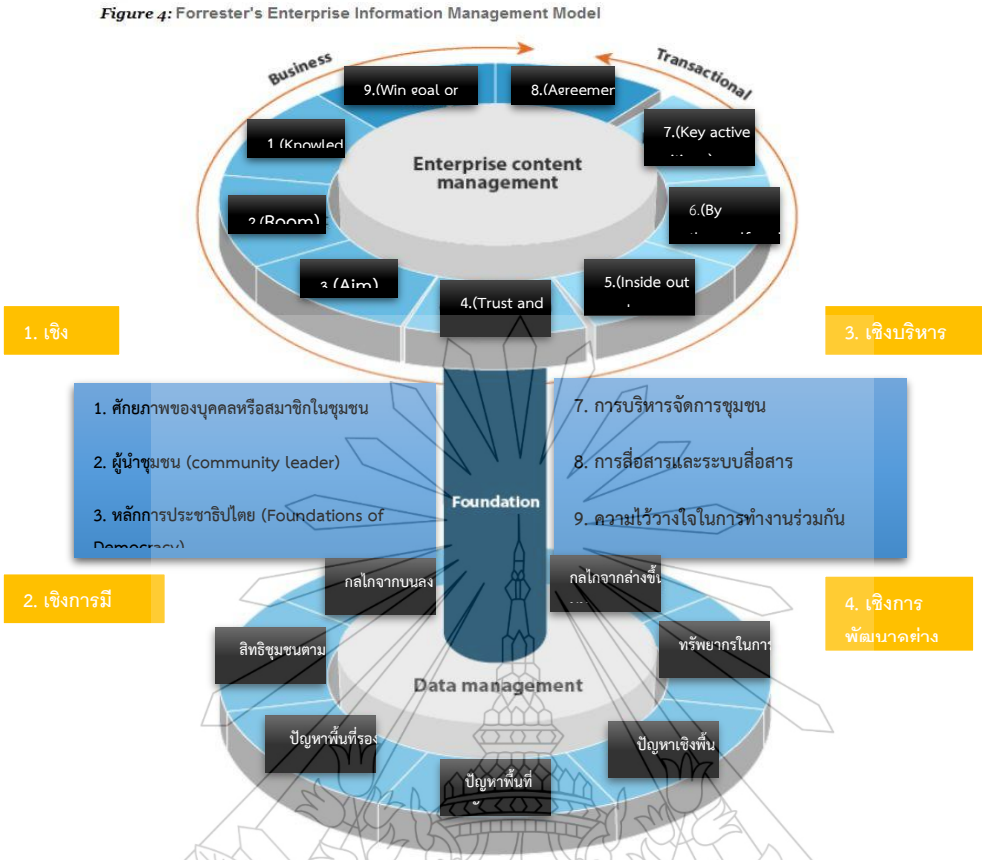

ภาพที่ 4.17 การประยุกต์ชุดความรู้การเมืองภาคพลเมืองสู่การบริหารจัดการตนเองในการจัดงานพืชสวนโลก ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.2 พื้นที่เปิดเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้-Room เป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ตามประสงค์ ดังพื้นที่พลเมืองที่สามารถแสดงความคิดเห็น หาความรู้สร้างความร่วมมือ โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 6 พื้นที่สาธารณะ (public space) เป็นการกำหนดพื้นที่ที่เปิดให้กับทุกคน ทุกภาคส่วนในชุมชน ใช้ในการพบปะ สนทนา ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีส่วนร่วมปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองพื้นที่สาธารณะที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจกับชุมชน คือ พื้นที่สาธารณะที่เกิดการแสดงออกทางความคิด และเกิดพื้นที่ที่สมาชิกในชุมชน สมัครมารวมตัวกัน เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ซึ่งนอกจากเกิดการมีส่วนร่วมในชุมชนแล้ว ยังเกิดเป้าหมายร่วมในการแก้ไขปัญหา เกิดการเรียนรู้ที่สร้างพลังอำนาจของประชาชนและจิตสำนึกความเป็นพลเมืองแล้ว ยังพัฒนาศักยภาพของพลเมืองในประเด็นอื่น ๆ ด้วย

1.2.1) เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับบนของผู้บริหารจังหวัดผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐของจังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.18 เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับบนของผู้บริหารจังหวัดผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐของจังหวัดอุดรธานี ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี

โดยการนำเสนอผ่านเวทีหลักของเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ในการเสนอปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันผ่านกลไกตามหลักประชาธิปไตย จากการแสดงความคิดเห็นและการโหวตเพื่อนำให้เกิดแนวทางที่เหมาะสมในการนำสู่การปฏิบัติทั้งในระดับจังหวัดและระดับหน่วยงานที่รับผิดชอบ

1.2.2) เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับล่างของชุมชนผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีรอบหนองหาน

ภาพที่ 4.19 เปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับล่างของชุมชนผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีรอบหนองหาน 2 พื้นที่ ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

มีการจัดพื้นที่ไว้สองส่วนคือ ส่วนที่เป็นหน่วยงานภาครัฐจัดให้เพื่อใช้เป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นหรือประชุมเชิงปฏิบัติการในด้านต่าง ๆ โดยไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ โดยจะต้องมีการแจ้งไปที่นายกเทศมนตรีตำบลเชียงแหวหรือเทศบาล แล้วให้เทศบาลเป็นสถานที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน พื้นที่ที่สอง เป็นพื้นที่ริมท่าเรือซึ่งจะเป็นสภากาแฟของชุมชน จะมีผู้สูงอายุ ปราชญ์ชุมชน (จ้ำ) หรือ

กลุ่มคนที่ประกอบอาชีพประมง หาปลา และกลุ่มท่าเรือมาพบปะพูดคุยหารือในประเด็นต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งจะมีกลุ่มวัยรุ่นชุมชนมาหาปลา เลี้ยงวัวควาย ก็มาสนทนาพูดคุยกันทุกเช้าและเย็น เพราะถือเป็นพื้นที่ที่มีอากาศที่ดี ลมพัดต่อเนื่องเย็นสบาย จึงกลายเป็นพื้นที่พลเมืองชุมชนอีกที่หนึ่งที่คนหลายวัยใช้เป็นเวทีการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการของชุมชนมาโดยตลอด

4.2.1.2 การมองเป้าหมายร่วมกัน (Guiding Ideas) โดยการศึกษาบริบทการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองทางการท่องเที่ยวของพื้นที่เป้าหมายแบบมีส่วนร่วม

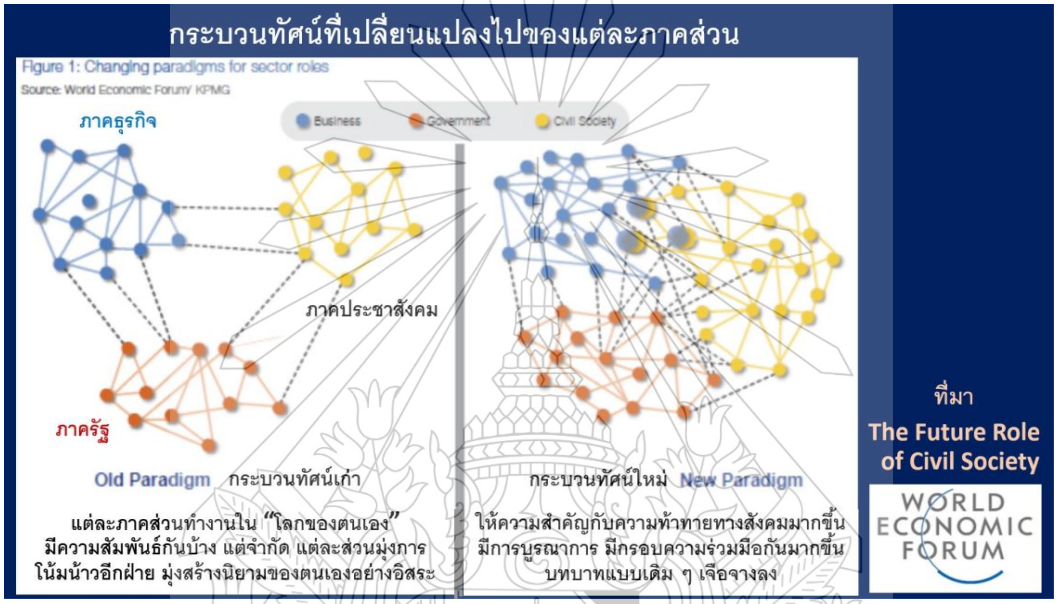

ภาพที่ 4.20 กระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปของแต่ละภาคส่วน ที่มา : World Economic Forum

1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงนโยบายในการพัฒนา

1.1) เป้าหมายร่วม-Aim เป็นเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน ตามความต้องการและบริบทของพื้นที่ เป้าหมายสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและมีได้หลายระดับ เช่น เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาประเด็นหนึ่งๆ ร่วมกัน หรือเป้าหมายของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นชุมชนร่วมกัน โดยใช้องค์ความรู้ด้านที่ 1 ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน องค์ความรู้ศักยภาพของสมาชิกชุมชน ประกอบด้วย การมีความรู้ การใช้ปัญญา การใช้ความคิดวิเคราะห์วิพากษ์ และการพึ่งพาตนเองได้ ด้วยความคิด ความต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากตนเองและลงมือทำด้วยตนเองของสมาชิกชุมชน องค์ความรู้ชุดนี้ประกอบด้วยทั้งแนวคิด หลักการ เทคนิคปฏิบัติ และเป็นองค์ความรู้เพื่อสร้างทัศนคติ ความคิดหรือความรู้ของสมาชิกชุมชน ในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมืองที่สำคัญคือการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย และความสามารถในการเรียนรู้จาก

สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยปัญญาและความคิดอย่างมีวิจารณญาณ ศักยภาพของสมาชิกชุมชนจะทำให้เห็นคุณค่าและความสามารถของตนและเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง การมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต รวมทั้งความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action) เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดพลังของพลเมือง และสร้างการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนและสังคมได้ และองค์ความรู้ชุดที่ 5 เป้าหมายร่วม การมีเป้าหมายร่วมกัน หมายถึง เป้าหมายร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม เป็นหลักสำคัญของการมีส่วนร่วม ทำให้สมาชิกมีทิศทางร่วมกัน นำพลังในการทำงานมารวมกัน ไม่ต่างคนต่างทำและเห็นสิ่งที่มุ่งไปให้บรรลุเหมือนกัน เป้าหมายร่วมกันยังเป็นหลักการสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง กระบวนการสำคัญของการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน คือ การติดตามเป้าหมาย หรือ การติดตามการบรรลุเป้าหมาย ซึ่งการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา การติดตามเป้าหมายมีความสำคัญต่อการปรับแผนกระบวนการทำงาน รวมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายนั้น กระบวนการติดตามเป้าหมายเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญของชุมชนที่เป็นเทคนิคและการประยุกต์ใช้ รวมทั้งควรกำหนดแผนและระยะเวลาในการติดตาม

ภาพที่ 4.21 การประยุกต์ชุดความรู้เชิงนโยบายในการพัฒนาระดับจังหวัด ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี, 2568.

เป็นกลไกการกำหนดยุทธศาสตร์ของเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน เพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกให้เป็นไปกรอบของเป้าหมาย โดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจและมอบหมายงานให้เกิดความเหมาะสม โดยได้แบ่งการทำงานร่วมกัน โดยมีเจ้าภาพหลักประกอบด้วย กลุ่มเกษตรและสหกรณ์จังหวัด กลุ่มท่องเที่ยวและกีฬาและกลุ่มพัฒนาชุมชน ภายใต้บทบาทในการทำงานชัดเจน แล้วดำเนินการต่อเนื่องโดยให้มีการรายงานความก้าวหน้าทุกๆ ไตรมาสเพื่อเชื่อมจะนำไปเชื่อมโยงกับชุมชนต่อไป ประกอบด้วยภาคีเครือข่ายดังนี้

๑. นายสุรศักดิ์ อักษรกุล	รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ประธาน
๒. รศ. ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์	แทน อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
๓. นายสันติ วิลาพล	แทน พาณิชย์จังหวัดอุดรธานี
๔. นางสาวสไมพร ศรีพรหมทัต	แทน ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี
๕. นายฐิติณัฏฐ์ มุณีรัตน์	อุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี
๖. นางสาวภิริญญา ไพระออ	แทนเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี
๗. ดร. สันติสุข อยู่สุข	แทน ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี
๘. นางสาวิตรี หาทนต์	แทน ปลัดจังหวัดอุดรธานี
๙. นายสุปัน นาทองห่อ	แทน นายอำเภอเมืองอุดรธานี
๑๐. นายธีรานนท์ ศรีแก้ว	แทน นายอำเภอกุมภวาปี
๑๑. นายพจศกร ศรีหาบัติ	แทน นายอำเภอหนองหาน
๑๒. นายเชิดทวี สูงสุมาลย์	แทน นายอำเภอบ้านผือ
๑๔. นางณัฐณิชา ลาลี	แทน นายอำเภอเพ็ญ
๑๕. นางจันทิรา ยอดเพ็ชร	แทน นายอำเภอศรีธาตุ
๑๖. นายธีรพล ทัศวงษา	แทน นายอำเภอน้ำโสม
๑๗. นางศิริกุล ตุ้มวารีย์	แทน นายอำเภอหนองวัวซอ
๑๘. นางวนิดา พรหมดีสาร	แทน นายอำเภอกุดจับ
๑๙. นางพนิดา กุโรรัตน์	แทน นายอำเภอโนนสะอาด
๒๐. นายเสถียร ทองดี	แทน นายอำเภอสร้างคอม
๒๑. นางสาวบัวผัน กรมลี	แทน นายอำเภอวังสามหมอ
๒๒. นางสุคนธ์ เหลืองอิงคะสุต	แทน นายอำเภอทุ่งฝน
๒๓. นายนิรันดร์ โคตรธรรม	แทน นายอำเภอไชยวาน
๒๔. นายอุทัย กุโรรัตน์	แทน นายอำเภอหนองแสง
๒๕. นางนิภาภรณ์ มูลสูตร	แทน นายอำเภอนายูง
๒๖. นางปาริฉัตร ตันติปาลี	แทน นายอำเภอพิบูลย์รักษ์
๒๗. นายธิติพันธ์ พลสิงห์	แทน นายอำเภอกู่แก้ว
๒๘. นายไพประสิทธิ์ โพพิทูล	แทน นายอำเภอประจักษ์ศิลปาคม
๒๙. นางนภาพร แก้วสี	แทน หัวหน้าสำนักงานจังหวัดอุดรธานี (เลขานุการ)
๓๐. นายภควัตร คำพวง	พัฒนาการจังหวัดอุดรธานี (เลขานุการ)
๓๑. นางภัทราวดี หมั่นเรียน	ผู้อำนวยการกลุ่มงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชน (พช.)
๓๒. นางสุกัญญา อุดมกรสิทธิกุล	แทน ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี
๓๓. นายสิทธิรัชต์ จารุไชยกุล	แทน ประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี

๓๔. นางปวริสา วัฒพจน์	แทน นายกสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี
๓๕. นางสาวจีรภา วงษ์ยา	แทน สถิติจังหวัดอุดรธานี
๓๖. นายบรรจบ อุนารัตน์	แรงงานจังหวัดอุดรธานี
๓๗. นางสาวมนฤดี ทองกำพร้า	แทน พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอุดรธานี
๓๘. นายอุเทน หาแก้ว	แทน นายแพทย์สาธารสุขจังหวัดอุดรธานี
๓๙. นางสาวศดานันท์ โยวะบุตร	แทน เกษตรจังหวัดอุดรธานี
๔๐. นางสาวปภัสร์พร เกาะน้ำใส	แทน วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
๔๑. นายทิวา เจียวตั้ง	แทน ประมงจังหวัดอุดรธานี
๔๒. นายธีรวัฒน์ คุณะปุระ	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ประชารัฐรักสามัคคีอุดรธานีฯ

1.2) ความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงาน -Trust and Team เพราะความไว้ใจและมั่นในในทีมงานจะนำไปสู่ความสำเร็จ และสร้างความร่วมมือระหว่างการทำงานมีบทบาทในการทำงานชัดเจน เพื่อดำรงให้กระบวนทำงานร่วมกันมีความต่อเนื่องทั้งที่กลุ่มหรือเครือข่ายทำงานนั้นมีความหลากหลาย ดังที่ปรากฏในเครือข่ายต่าง ๆ โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 2 ผู้นำชุมชน (community leader) องค์ความรู้ด้านผู้นำในโครงการเสริมสร้างพลังพลเมืองนั้นให้ความสำคัญกับการเป็นผู้นำที่มีความเป็นประชาธิปไตยเพื่อเป็นแบบอย่างที่สำคัญการส่งเสริมความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นกับชุมชน ภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) ในที่นี้ต้องสามารถบริหารจัดการชุมชน (community management) ได้อย่างเหมาะสมร่วมกับสมาชิกของชุมชน สามารถจัดการ วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผลการทำงานของชุมชนต้องเป็นผู้ประสาน ทั้งหน่วยงาน ทรัพยากร และความคิดของสมาชิกและชุมชน ส่งเสริมและให้โอกาสแสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชน ให้ทุกคนมีส่วนร่วมด้วยวิธีการต่าง และให้เกิดความรู้สึกร่วมของกลุ่มของชุมชนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และองค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน หมายถึง กลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน โดยระหว่างที่ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ความไว้วางใจกันและกันนำมาซึ่งความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) เพื่อทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจกันและกันของทุกคนที่มุ่งสู่เป้าหมายของการเสริมสร้างพลเมือง นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการ กิจกรรม หรือปฏิบัติเพื่อส่วนร่วม คือ ความมั่นใจว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง

1.2.1) ประชุมภาคประชาสังคมเชิงปฏิบัติการระดับหน่วยงานเชิงพื้นที่ร่วมกับประชาชน

ภาพที่ 4.22 การประชุมชี้แจงโครงการวิจัยร่วมกับเทศบาลตำบลเชียงแหว ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภาพที่ 4.23 ภาพการประชุมชี้แจงโครงการวิจัยร่วมกับผู้นำชุมชนและประชาชนในพื้นที่
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป็นกระบวนการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานเชิงพื้นที่และตัวแทนชุมชนในแต่ละกลุ่ม เพื่อสร้างเป้าหมายและสร้างความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงานเชิงพื้นที่ โดยต้องขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ถอดโจทย์ปัญหาและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยมีหน่วยงานที่เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า) ชลประทาน กลุ่มวิสาหกิจท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยว ฝ่ายปกครองในชุมชนทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราญช์ชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

4.2.1.3 การสร้างโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Intraorganizational Learning Infrastructure)

1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

1.1) พลังในตนเองและในชุมชน และการไม่พึ่งพา -Inside out and Independent ความต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสำนึกในตน หรือความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความเชื่อมั่นในศักยภาพว่าตนและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ คือ สิ่งที่นำพาความมุ่งมั่นยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย แม้ได้มีการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากภายนอกก็ตาม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม องค์ความรู้การมีส่วนร่วมในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง ซึ่งการที่สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่ต่างคนต่างทำ เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน มุ่งการพึ่งตนเองและมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนการเข้ามีส่วนร่วมในที่นี้ทั้งในระดับชุมชน สังคม และภาครัฐ ทั้งในระดับความคิด การกระทำและการสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้หลักประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดีจากเครือข่ายทุกกระบวนการมีส่วนร่วมเสมอ องค์ความรู้การมีส่วนร่วม เป็นการปฏิบัติ เป็นเทคนิคและการประยุกต์ใช้ที่ต้องนำแนวคิดมาใช้อย่างมีทักษะ การเข้ามีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ การเป็นเครือข่ายที่มีส่วนร่วมต้องมีลักษณะของการเป็นภาคีร่วมกันทุกภาคส่วน

1.1.1) การศึกษาต้นทุนเชิงอัตลักษณของชุมชนเพื่อพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่กลไกความพร้อมของชุมชน

ในการศึกษาต้นทุนชุมชนเชิงอัตลักษณ์เพื่อพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่กลไกการท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลเชียงแหวนั้น ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดแนวทางการดำเนินการในเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เริ่มจากกระบวนการทำความเข้าใจกับชุมชนเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัย และผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในชุมชนหลังการวิจัยเสร็จสิ้น ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้มีการเปิดเวที เพื่อชี้แจงความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักร่วมกับชุมชน โดยนึกถึงศักยภาพของพื้นที่ของชุมชนเป็นหลักในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การรับฟังข้อมูล ชุดประสบการณ์ของชุมชุน เพื่อนำมาประมวลและวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป ซึ่งการศึกษาต้นทุนของชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการนำเสนออัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชน โดยใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จากผู้มีส่วนได้เสียให้เกิดการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพของต้นทุนเพื่อนำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ร่วมกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสาร มาใช้ในกระบวนการ วิเคราะห์โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อย และประมวลองค์

ความรู้แนวคิดทฤษฎี ต่าง ๆที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยวิธีการ วิเคราะห์ อันจะได้ดำเนินกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ อันได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลโดย พิจารณาประเด็นหลัก หรือแบบแผนหลัก ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด

ซึ่งในขั้นต้นหลังจากร่วม ชวนคิด ชวนคุย วิเคราะห์ร่วมกัน พบว่า ชุมชนยังไม่เข้าใจถึงการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเอง แต่สามารถให้ข้อมูลต้นทุนของชุมชนตนเองได้อย่างชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามชุมชนมีศักยภาพเชิงพื้นที่สูงและมีการท่องเที่ยวในพื้นที่อยู่แล้ว โดยพบบริบทของชุมชนดังนี้

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อ ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี
ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี
ทิศใต้ ติดต่อ ตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันออก ติดต่อหนองหาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
ตำบลอุ่มจาน อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันตก ติดต่อ ตำบลผาสุก อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
ตำบลนาม่วง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี

เนื้อที่

ตำบลเชียงแหว มีพื้นที่ทั้งหมด 44 ตารางกิโลเมตร หรือ 27,500 ไร่ แบ่งเป็นหมู่บ้านทั้งหมด 13 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านเชียงแหว	หมู่ที่ 2	บ้านเชียงแหว
หมู่ที่ 3	บ้านหมากบ้า	หมู่ที่ 4	บ้านนกขะบา
หมู่ที่ 5	บ้านเดียม	หมู่ที่ 6	บ้านสวนมอญ
หมู่ที่ 7	บ้านเชียงแหว	หมู่ที่ 8	บ้านเลา
หมู่ที่ 9	บ้านเซียบ	หมู่ที่ 10	บ้านเดียม
หมู่ที่ 11	บ้านเชียงแหว	หมู่ที่ 12	บ้านเชียงแหว
หมู่ที่ 13	บ้านสวนมอญ		

ตารางที่ 4.6 ข้อมูลตำบลเชียงแหวมีจำนวนครัวเรือนและประชากรแยกตามหมู่บ้าน

		ครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม	
1	เชียงแหว	144	236	275	511	
2	เชียงแหว	169	369	333	702	
3	หมากบ้า	141	334	315	649	
4	นกขะบา	101	193	200	393	
5	เดียม	132	237	246	483	
6	สวนมอญ	202	366	356	722	
7	เชียงแหว	258	522	556	1,078	
8	เลา	61	116	132	248	
9	เชียบ	245	576	592	1,168	

ที่มา : รายงานสถิติจำนวนประชากรตำบลเชียงแหว ปี พ.ศ.2568 (เทศบาลตำบลเชียงแหว, 2568)

1.1.2) ผลวิเคราะห์ต้นทุนชุมชนเพื่อพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่กลไกการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น

1) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

1.1) หนองหาน

หนองหานกุมภวาปี เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดอุดรธานีมีเนื้อประมาณ 45 ตร.กม. (28,125 ไร่) มีความยาวของคันดินรอบหนองหานประมาณ 80 กิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปีเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนอยู่ในเขตอำเภอประจักษ์ศิลปาคม เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภค บริโภคของชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบ และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัด พื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ถูกจัดให้อยู่ในประเภทพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ มีลักษณะเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ล้อมรอบด้วยพงหญ้าชั้นแฉะ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับสองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รองจากหนองหาร จังหวัดสกลนคร) เป็นแหล่งอพยพนกในฤดูหนาวจากยุโรป จีน และตะวันออกกลาง ปัจจุบันพื้นที่หนองหานกุมภวาปีเริ่มประสบปัญหาทางด้านกายภาพ และการใช้ประโยชน์จากพื้นที่โดยรอบที่อาจคุกคามระบบนิเวศของพื้นที่ในอนาคต รวมไปถึงสถานภาพของนกและพันธุ์ปลาพื้นถิ่น ที่กำลังอยู่ในสถานภาพถูกคุกคาม ถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ โดยได้รับผลกระทบมาจากกิจกรรมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ โดยขาดการวางแผนบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ นอกจากบทบาทสำคัญทางด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแล้วยังถือว่าเป็นต้นทุนทางการท่องเที่ยว อันเป็นผลพลอยได้ที่เกิดขึ้น จึงเกิดท่าเรือนำเที่ยวขึ้นตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อ

ใช้เป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวและจุดลงเรือเพื่อชมทัศนียภาพของหนองหานกุมภวาปี การท่องเที่ยวนั้นได้สร้างรายได้นำมาสู่ชุมชน ปัจจุบันพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว ในชื่อของ “ทะเลบัวแดง” เนื่องจากในเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคม ดอกบัวจะบานเป็นบริเวณกว้างอยู่ภายในพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ท้าให้ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ มีอัตราของนักท่องเที่ยวสูงขึ้นและจ้านวนนักท่องเที่ยวที่มีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมากขึ้นนี้ จะนำมาสู่การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ทั้งยังเกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สูงขึ้น การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ชุ่มน้ำจึงเพิ่มสูงขึ้นหรือมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการตอบสนองของการใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์ดังกล่าวอาจจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และหากการพัฒนานั้นไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศทั้งระบบแล้วนั้น อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และ ภายในอนาคตพื้นที่ชุ่มน้ำอาจจะได้รับผลกระทบโดยตรงจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นและมีการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป

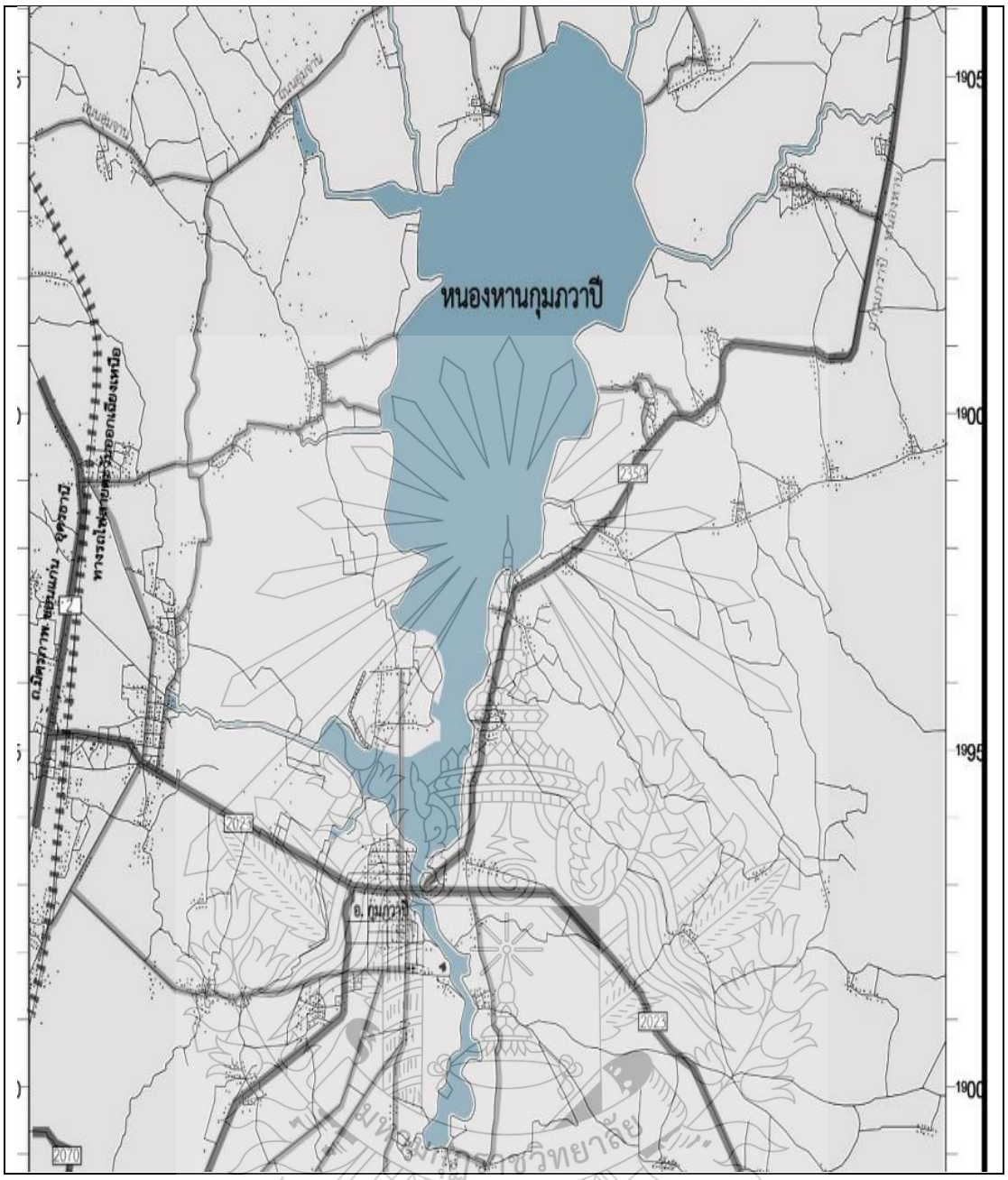

ภาพที่ 4.24 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่บริเวณหนองหานกุมภวาปี

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, (2568)

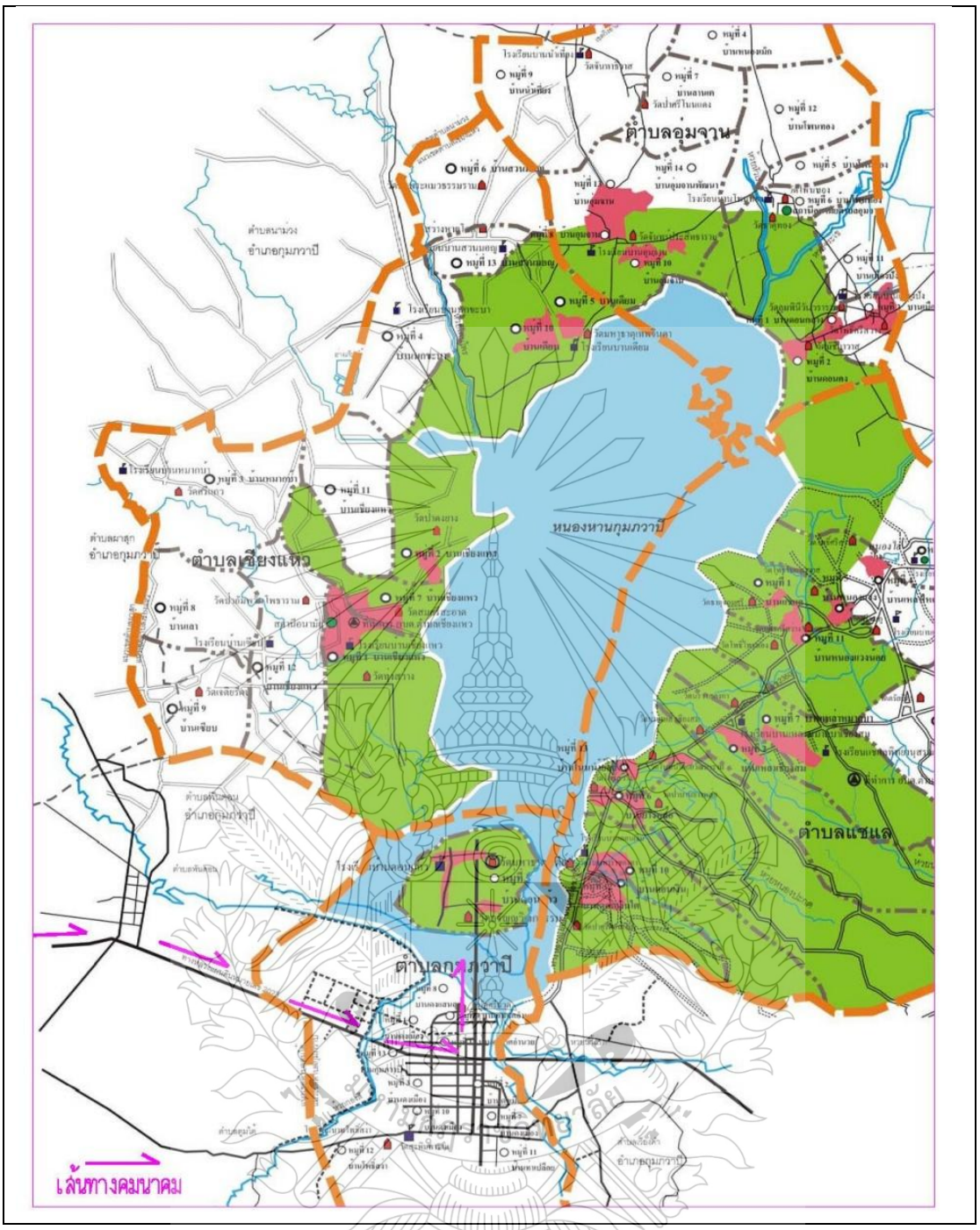

ภาพที่ 4.25 แผนที่เส้นทางคมนาคมเข้าพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี

ที่มา : ศูนย์การจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, (2551)

ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารและงานวิจัย พบว่า วรัญญา และคณะ (2548) ได้ศึกษาข้อมูลระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหาน โดยแบ่งเป็นระบบนิเวศชายฝั่งนั้นพบกลุ่มพืชทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเฟิร์น กลุ่มพืชใบเลี้ยงเดี่ยว และกลุ่มพืชใบเลี้ยงคู่ ซึ่งพืชทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย จอกหูหนู บอนเขียว กกสามเหลี่ยม กกเล็ก กกสามเหลี่ยมเล็ก หญ้าขนหญ้าปล้อง หญ้าไซ ผักถ่อ ผักก้านจอง สาบเสือ หญ้างวงช้าง ชุมเห็ดเทศ สาหร่ายพุงชะโด ผักบุ้งขาว มะระขี้นก ลูกใต้ใบ บัวบา สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายข้าวเหนียว กระเฉดน้ำ บัวหลวง กระถิน ไมยราบยักษ์ ไมยราบ ต้นหมากหุ้มห่อ ผักตบชวา โทงเทง มะแว้งเครือ พืชที่พบมากที่สุดคือ พืชจอกหูหนู ไมยราบยักษ์ กกสามเหลี่ยม และชุมเห็ดเทศ ส่วนสัตว์นั้นจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ สัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังและสัตว์มีกระดูกสันหลัง ประกอบด้วย หอยปัง หอยนา หอยโข่ง หอยเชอรี่ แมลงปอ มด ไส้เดือนดิน หอยขม กุ้งฝอย นกเป็ดน้ำ นกเป็ดแดง ปลาแป้นแก้ว นกกระยาง หลาหม้อช้างเหยียบ นกอีโก้ง ส้าหรับสัตว์ที่ไม่มีกระดูกสันหลังพบมากที่สุดคือ มด จิงโจ้น้ำ และหอย และแพลงก์ตอนพืช 30 ชนิดและแพลงก์ตอนสัตว์ 14 ชนิด ระบบนิเวศกลางน้ำ พบพืชทั้งหมด 3 กลุ่ม เช่นเดียวกับระบบนิเวศชายฝั่ง ประกอบด้วย ผักกูดง่อง จอกหูหนู ผักถ่อ สาหร่ายพุงชะโด สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายข้าวเหนียว บัวหลวง บัวสาย ผักตบชวา หมากจับ พืชที่พบมากที่สุดคือ บัวสาย สาหร่ายข้าวเหนียว หมากจับและสาหร่ายหางกระรอก จำแนกสัตว์ได้ 2 กลุ่มคือ สัตว์มีกระดูสันหลังและไม่มีกระดูกสันหลัง ซึ่งประกอบด้วย กุ้งฝอย เหยี่ยวดำ นกคับแค นกเป็ดน้ำ นกเป็ดแดง นกกระสานวล นกยางรอกพันธุ์จีน (เจ่า) นกปากห่าง นกนางแอ่นบ้าน นกกระจิบธรรมดา ปลาหมอ ปลาตะเพียนขาว ปลากระสูบจูด ปลาสร้อยขาว ปลาแก้มช้ำ ปลาบู่ทราย ปลาหลด ปลาหมอเหยียบช้าง ปลาเซือม ปลาไหล ปลาเสือพ่นน้ำ พบแพลงก์ตอนพืช 34 ชนิด และแพลงก์ตอนสัตว์ 15 ชนิด

ระบบนิเวศสนม นั้นหมายถึงบริเวณกลุ่มสิ่งมีชีวิตลอยไปตามผิวน้ำ มีทั้งพืชกอสวะ รากพืช และสัตว์ โดยเฉพาะพืชน้ำที่เกาะกันแน่นรวมกับซากสิ่งมีชีวิต ท้าให้เกิดลักษณะคล้ายแพ ลอยในน้ำมีทั้งพืชและสัตว์ ซึ่งในระบบนิเวศสนมพบพืช 3 กลุ่ม เช่น เดียวกับ ระบบนิเวศชายฝั่งและระบบนิเวศกลางน้ำ ประกอบด้วย ผัดแว่น ผักกูดง่อง ผักกูดเขากวาง จอกหูหนู บอนเขียว เลาหญ้าขน หญ้าปล้อง หญ้าไซ ผักถ่อ ผักตบไทย ธูปฤาษี ผักก้านจอง สาหร่ายพุงชะโด ผักบุ้งขาว แตงหนู สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายข้าวเหนียว ถั่วนก ไมยราบยักษ์ โสน แพงพวยน้ำ ผักไผ่น้ำ พืชที่พบมากที่สุดคือ จอกหูหนู สาหร่ายพุงชะโด ผักกูด และธูปฤาษี ส่วนสัตว์นั้นสามารถจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังและมีกระดูกสันหลัง ได้แก่ แมงมุมน้ำ หอยปัง หอยเชอรี่ แมลงปอ จิงโจ้น้ำ ทากดูดเลือด ปลิงควาย ไส้เดือนดิน แมงระง้ำ หอยขม นกเป็ดน้ำ นกเป็ดแดง นกแอ่นตาล นกกระสา นกกระปูด นกปากห่าง นกดุเหว่า นกกระจิบธรรมดา พบแพลงก์ตอนพืช 17 ชนิด แพลงก์ตอนสัตว์ 10 ชนิด และระบบนิเวศดอน ได้กล่าวถึงระบบนิเวศดอนไว้ว่าสำรวจพบพืช ดังต่อนี้ ผักแว่น เฟิร์นก้ามปู ผักบุ้ง

ไทย กระเฉดต้น จามจุรี โสนน้ำ หญ้าขน และสัตว์ที่พบได้แก่ หอยโข่ง ปูนา มด แมลงปอ แมงกะชอน ไส้เดือนดิน กบนา เขียดจิก

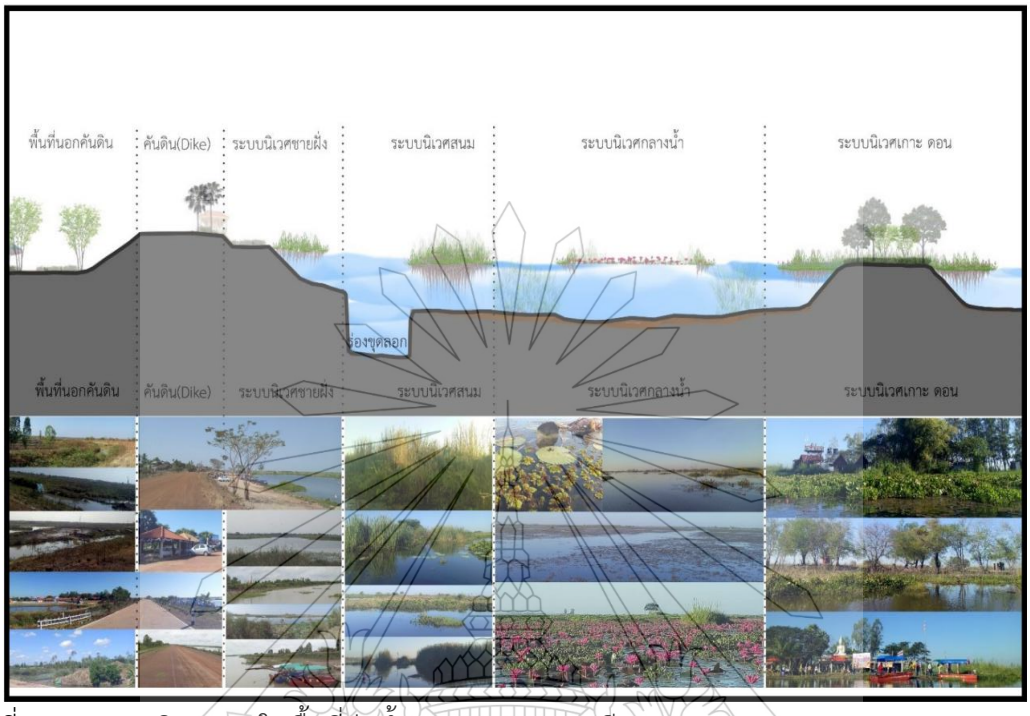

ภาพที่ 4.26 ระบบนิเวศภายในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี
ที่มา : วรรณวิสาข์ แก้วสังข์, (2560)

2) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ

2.1) ตำนานผาแดงนางไอ่

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่เกี่ยวกับตำนานและความเชื่อต่อเรื่องผาแดงนาไอ่ พบว่า ตำนานเมืองหนองหานล่มหรืออดีตรักเมืองล่มที่เล่าขานกันมาช้านาน มาจากนิทานรัก “ผาแดงนางไอ่” ตำนานรักอันสุดซึ้งของ “หนึ่งหญิง สองชาย” เมื่อฝ่ายหนึ่งพลาดรักและถูกทำร้าย จนถึงแก่ความตาย กลายเป็นศึกสงครามทำให้บ้านเมืองถล่มถลายกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ คือ “หนองหานหลวง” ซึ่งเป็นทะเลน้ำจืดที่ใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของภาคอีสาน และวรรณกรรมอีสานเรื่องนี้ ก็เป็นปฐมเหตุแห่งประเพณีอันยิ่งใหญ่ “บุญบั้งไฟ” ที่ขึ้นชื่อลือชาของชาวอีสานมาแต่บรรพกาล โดยตำนานรักเรื่องนี้เล่าไว้ว่า พญาขอมผู้ครองมหานคร “เอกธิดา” หรือ “เอกชะธีตา” เมืองธิดาเดียว (บริเวณหนองหานหลวงในปัจจุบัน) มีธิดาชื่อว่า “ไอ่คำ” หรือ “ไอ่ใจเมือง” ซึ่งเป็นหญิงที่มีรูปร่างหน้าตาสดสวย สะคราญ จะหาสาวนางใดในไตรภพมาเทียบได้ไม่ นางจึงเป็นที่ต้องตาต้องใจของชายหนุ่มทั้งในเมือง และต่างเมือง เป็นที่กล่าวขานไปทั่วทุกหัวระแหง

เจ้าชายแดนไกลหลายหัวเมืองต่างหมายปอง อยากได้นางมาเป็นคู่ครองทั้งนั้น โดยหนึ่งในเจ้าชายเหล่านั้นคือ “ท้าวผาแดง” เจ้าชายแห่งเมืองผาโพง ทราบข่าวเล่าลือถึงสิริโฉมอันงดงามของไอ่คำ ก็เกิดความยินดี หลงใหล คลั่งไคล้ ใฝ่ฝัน หมายปองในตัวนางอย่างรุนแรง จนไม่สามารถจะอดรนทนไหวในนครของตนเองได้ ท้าวผาแดงได้เดินทางรอนแรมมาที่นครเอกชะธีตา พร้อมทหารคนสนิท และได้ส่งสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปฝากให้นางไอ่ เพื่อผูกสัมพันธ์ไมตรี โดยให้ทหารมหาดเล็กคนสนิทช่วยเป็นสื่อติดต่อ ผ่านนางสนมคนรับใช้ใกล้ชิดของนางไอ่ และทุกครั้งที่นางไอ่รับสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ สนมคนสนิทก็จะพร่ำพรรณนาถึงความรูปหล่อ สง่างาม องอาจ ผึ่งผาย กำยำ ล่ำบึก ของท้าวผาแดงให้นางไอ่ฟัง จนนางเกิดความสนใจ และหลงรักท้าวผาแดง ในที่สุด ทั้งๆที่ทั้งสองคนไม่เคยได้เห็นหน้ากันเลย ด้วยอำนาจของบุพเพสันนิวาสบวกกับกามเทพได้แผงศรรักปักอกทั้งคู่ จนไม่สามารถจะถอดถอนศรรักเล่มนี้ออกได้ ต่างฝ่าย ต่างละเมอ เพ้อฝัน ถึงกันและกัน ซึ่งในที่สุดด้วยแผนการของพ่อสื่อและแม่ชัก คือ ทหารมหาดเล็ก กับสนมคนสนิท ทำให้ทั้งคู่ได้พบกัน และได้ชื่นชมสมสวาทดังคาดหมาย สุดจะยับยั้งชั่งใจไว้ได้ แต่ทั้งคู่ก็ต้องพรากจากกันเพียงแค่ค่อนคืนเท่านั้น เพราะทั้งคู่ต่างลักลอบพบกัน ท้าวผาแดงจึงให้คำมั่นสัญญาว่า จะกลับมารับนางไอ่ไปเป็นชายาอย่างแน่นอน

พอย่างเข้าเดือน 6 เจ้าผู้ครองนครเอกชะธีตา ออกประกาศไปยังเมืองอื่นๆ ให้มีการจุดบั้งไฟแข่งขัน ณ เมืองเอกชะธีตา โดยมีนางไอ่คำเป็นรางวัล หากบั้งไฟของเจ้าเมือง หรือเจ้าชายใดขึ้นสูงไม่มีใครสู้ได้ ก็จะได้นางไอ่ไปครอบครอง โดยกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นงานบุญครั้งยิ่งใหญ่ เมื่อถึงวันงาน ผู้คนต่างก็หลั่งไหลมาจากทุกทั่วสารทิศ มีบั้งไฟจาก 2 เจ้าเมือง คือ พญาฟ้าแดด กับ พญาเชียงเหียน และอีก 1 เจ้าชาย คือ ท้าวผาแดง ได้นำบั้งไฟมาเข้าแข่งขันประลองในวันนั้น กล่าวถึงท้าวภังคี ลูกชายพญานาคผู้ครองนครบาดาล ก็เป็นนาคหนุ่มอีกตัวหนึ่งที่ได้ยิน กิตติศัพท์คำร่ำลือความงดงามของนางไอ่ ภังคีมีความใฝ่ฝันอยากยลสิริโฉมของนางไอ่ มานานเมื่อทราบข่าวมีการแข่งขันจุดบั้งไฟ ก็ออกจากนาคพิภพกับบริวารจำนวนหนึ่ง เข้าสู่เมืองเอกชะธีตา ท้าวภังคีได้แปลงร่างเป็นกระรอกเผือก อีสาน เรียกว่า “กะฮอกด่อน” มีขนสีขาว ปากเท้าแดง กระโดดโลดเต้นไปมา ติดตามขบวนแห่บั้งไฟ ในคราวครั้งนั้นเพื่อต้องการจะยลโฉมนางไอ่ ทุกคนต่างใจจดใจจ่อ ที่จะเห็นการจุดบั้งไฟ และ คอยลุ้นว่าบั้งไฟของใครจะชนะ และได้นางไอ่ไปครอง ซึ่งการจุดบั้งไฟในครั้งนั้น พญาขอมเจ้าเมืองได้มีเดิมพันกับท้าวผาแดงว่า ถ้าหากบั้งไฟของท้าวผาแดงชนะบั้งไฟของพญาขอมเจ้าเมืองได้ จึงจักได้นางไอ่เป็นคู่ครอง ซึ่งปรากฏว่าบั้งไฟของพญาขอม พระบิดาของนางไอ่มีอาการ “ซุ” ไม่ขึ้นจากห้าง (นั่งร้าน) ส่วนบั้งไฟของท้าวผาแดงแตกระเบิดคาห้าง มีแต่บั้งไฟของท้าวฟ้าแดด เจ้าเมืองฟ้าแดดสูงยาง กับบั้งไฟของพญาเชียงเหียนที่ตะบึงขึ้นสู่ท้องฟ้านานถึง 3 วัน 3 คืน จึงตกลงสู่พื้นดิน ดังนั้นผลการตัดสินแพ้ชนะในครั้งนั้นไม่มี เพราะท้าวพญาทั้งสองมีศักดิ์เป็นอาและลุงของนางไอ่ จึงไม่มีการยกธิดาไอ่คำให้กับผู้ใด ทั้งท้าวผาแดง และนางไอ่ต่างก็ผิดหวังในการแข่งขันในวันนี้ แต่ก็ไม่สามารถบอกความจริงได้ ต้องจำใจฝืนกลับสู่เมืองของตน เพื่อหาโอกาส หนทาง

อื่นอีกต่อไป ส่วนท้าวภังคี เมื่อได้ยลโฉมพระธิดาไอ่คำแล้ว และเมื่อไม่มีผู้ใดชิงนางไอ่ไปเป็นคู่ครองได้ ก็คิดหมายปองอยากได้นางมาเป็นคู่ของตน เมื่อกลับสู่นาคพิภพแล้ว ก็ไม่เป็นอันกิน อันนอน เฝ้าเพ้อฝันถึงแต่ธิดาไอ่คำ เมื่อความรักกลุ่มรุม จนไม่สามารถจะอดทนได้ จึงได้ลักลอบออกจากเมืองบาดาล ปรากฏกายบนเมืองเอกชะธีตา ข้างฝ่ายพังคีก็หลงรักนางไอ่มากจนทนไม่ได้ ต้องปลอมเป็นกระรอกด่อน (กระรอกเผือก)แขวนขอคำ(กระดิ่งทองคำ) มาวิ่งเล่นอยู่ตามต้นไม้ใกล้ที่ประทับของนางไอ่ เพื่อให้เห็นหน้านางไอ่ และเมื่อนางไอ่ได้เห็นกระรอกพังคีก็ใคร่อยากจะได้มาเป็นของตนเองไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด หรือจับเป็น จับตายก็ตาม นางจึงได้รับสั่งให้เรียกชายฉกรรจ์และนายพรานที่มีในเมืองมาร่วมไล่ล่ากระรอก วรรณกรรมอีสานพรรณนาเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ว่า *“ภังคีท้าวแปลงเป็นกะฮอกด่อน แขวนขอคำเฮ็ดอ้อนต้อน ปากกัดกินดอกงิ้ว ตาสิ่งเบิ่งไอ่คำ”* เมื่อกระดิ่งทองส่งเสียงกังวานขึ้น นางไอ่คำได้ยินเกิดความสงสัย จึงออกมายืนที่หน้าต่าง เห็นกระรอกเผือกตัวน้อย แขวนกระดิ่งทองเต้นไปมา อยู่บนกิ่งงิ้ว ด้วยท่าทางน่ารัก น่าเอ็นดู ก็คิดอยากได้กระรอกเผือกนั้นเหลือประมาณ จึงสั่งให้หาคน ล้อมจับแต่ก็ไม่มีใครจะจับกระรอกน้อยตัวนั้นได้ และกระรอกก็ยังเต้นไปมาอยู่บนต้นงิ้ว ต้นนั้นเหมือนกับการยั่วยุ ความคิดเอ็นดู กลับกลายเป็นความโกรธ นางจึงตัดสินใจให้นายพรานแม่นธนูยิงกระรอกตัวนี้ เมื่อจับเป็นไม่ได้ ก็จับตายซะเลย แต่คราวนี้กระรอกเผือกเหมือนจะรู้ว่านายพรานเอาจริง จึงกระโดดหนีจากต้นงิ้ว ต้นนั้น เต้นไปตามต้นไม้ต่าง ๆ ทั่วนคร จึงกระทั่งเต้นไปจับอยู่บนต้นมะเดื่อต้นหนึ่งซึ่งกำลังมีผลสุกเต็มต้น ชื่อของนายพรานกลายเป็นชื่อของหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านกงพราน มาจากนายกงพาน บ้านพรานงัวมาจากนายพรานชื่องัว หรือบ้านพรานงู และพรานซ่อน ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้อยู่ในเขตอำเภอหนองหานในปัจจุบัน คือบ้านกงพราน บ้านพรานงัว บ้านพังงู และบ้านพังซ่อน

ผลกรรมแต่ปางก่อน และแรงอธิษฐานของนางไอ่ ในชาตินั้นตามมาทัน กระรอกเผือกเผลอตัวมัวแต่กัดกินลูกมะเดื่อสุกด้วยความหิว ก็โดนลูกศรของนายพรานทะลุกลางลำตัว ดิ้นทุรนทุรายก่อนสิ้นใจตาย ท้าวภังคีในร่างกระรอกเผือก ก็ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ร่ายมนต์อธิษฐานว่า *“ขอให้ร่างกายของเราใหญ่โตเท่าช้างสาร เนื้อหนังของเราจงเพียงพอแก่การเลี้ยงดูผู้คนทั่วทั้งเมือง”* สิ้นคำอธิษฐานกระรอกน้อยก็ขาดใจตาย หล่นลงจากต้นมะเดื่อในบัดดล จากกระรอกเผือกตัวน้อย กลับกลายเป็นกระรอกตัวใหญ่มหึมา นายพรานป่าวประกาศให้ชาวบ้านมาช่วยกันลาก เมื่อลากไปได้สักพักก็หมดเรี่ยวแรงที่จะลากต่อไปได้อีก จึงพากันมาแร่เนื้อกระรอกเผือก ณ จุดนั้น (บริเวณบ้านท่าแร่ บ้านเชียงแหว) แล้วแบ่งแจกจ่ายกันจนทั่วทั้งเมือง แม้แต่พระธิดาไอ่คำก็ได้รับส่วนแบ่งในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน ยกเว้นแต่พวกแม่ร้าง แม่ม่าย ไม่ได้รับส่วนแบ่งเนื้อกระรอกเผือกในคราวครั้งนี้ ซึ่งในอดีตชาติของท้าวภังคีกับนางไอ่เป็นสามีภรรยากัน แต่ท้าวภังคีในชาตินั้นเป็นคนใบ้ นางไอ่ก็ดูแลปรนนิบัติสามีอย่างดียิ่ง ครั้งหนึ่งทั้งสองเดินทางไกล ผ่านป่าเขาลำเนาไพร ได้มาเจอต้นมะเดื่อผลสุกเต็มต้นในระหว่างทาง ผู้เป็นสามีได้ปีนป่ายไปเก็บกินผลมะเดื่อสุก ไม่ได้คำนึงถึงภรรยาผู้นั่งคอยดูอยู่เบื้องล่าง

และเอ่ยปากขอให้สามีโยนผลมะเดื่อสุกลงมาให้ แต่ไม่ได้รับความสนใจจากสามี เมื่อเขารู้สึกอิ่มแล้วก็ได้ปีนลงมาแล้วเดินทางต่อไป ผู้เป็นภรรยาไม่อาจเดินตามสามีได้เพราะตนเองหิวโหย จึงตะกายขึ้นต้นมะเดื่อต้นนั้น เก็บกินผลสุกจนพอแก่ความต้องการเมื่อลงจากต้นมะเดื่อแล้วก็ออกเดินตามหาผู้เป็นสามี หาอย่างไรก็ไม่พบ หมดแรงนั่งกอดเข่าเหงาหงอย ทุกข์ตรมทรมาน เมื่อพอจะเดินต่อไปได้ก็ลุกขึ้นเดินทางต่อไป ถึงต้นไทรใหญ่ริมแม่น้ำ จึงลงอาบน้ำดื่มกิน จนเกิดความสุขสบายใจ กลับขึ้นมานั่งภายใต้ต้นไทร อธิษฐานจิตขึ้นว่า *“ชาติหน้าขอให้สามีตายอยู่บนกิ่งไม้และแม้ได้พบเห็นกันก็อย่าได้เป็นสามีภรรยากันอีกเลย สาธุ”* สามีในชาตินั้นได้กลับมาเกิดเป็นท้าวภังคี และถูกลูกศรนายพรานและตายบนกิ่งไม้ทุกประการ

ฝ่ายบริวารของพังคีก็นำความไปบอกแก่สุทโธนาค สร้างความโกรธแค้นให้สุทโธนาค และยกทัพจากเมืองบาดาลตั้งไพร่พลอยู่ที่ห้วยหมากแข้งปัจจุบันคือห้วยหมากแข้ง และแปลงมาเป็นขอนไม้อยู่บริเวณหนองขอนกว้างปัจจุบันคือบ้านหนองของกว้าง บ้างก็แปลงเป็นหินกลิ้งลงมา ปัจจุบันคือบ้านคำกลิ้ง จุดนี้เองที่เป็นที่มาของการเกิดแม่น้ำสายต่าง ๆ รวมถึงหนองหานกุมภวาปี จากการโจมตีของไพร่พลนาค ต่อมนุษย์ โดยบ้านแรกที่ถล่มล่มจมคือบ้านเมืองหล่มในปัจจุบัน เมื่อบ้านเมืองเกิดความสั่นสะเทือนจากนาคที่ดิ้นพื้นดิน บรรดาข้าวของถ้วยชามในบ้านเรือนก็หล่นลงมาแตก กลายเป็นห้วยไพจานและบ้านไพจาน พญานาคโกรธก็พ่นไฟออกมา กลายเป็นห้วยโพนไฟ ข้างฝ่ายผาแดง เมื่อได้ยินข่าวก็ควบม้าชื่อบักสามมาหานางไอ่เพื่อพานางหลบหนี นางไอ่รีบหยิบฉวยสิ่งของติดตัวมาด้วยสามอย่าง คือฆ้อง แหวน และกลอง แต่ระหว่างทางเนื่องจากของมีมากเกินไปทำให้การหนีเป็นไปด้วยความยากลำบาก ผาแดงจึงบอกให้นางไอ่ทิ้งฆ้องลงไป เกิดเป็นห้วยน้ำฆ้องในเขตตำบลพันดอนอำเภอกุมภวาปีปัจจุบัน และต่อมาก็ทิ้งกลองลง ปัจจุบันคือห้วยกองสี ในในเขตเดียวกับห้วยน้ำฆ้อง ระหว่างที่หนีม้าบักสามก็พาดตกลงไปทำให้อวัยวะของมันขุดดินเกิดเป็นห้วย ในปัจจุบันคือห้วยสามพาด ที่เป็นชื่อหมู่บ้านและตำบลในกิ่งอำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานีด้วย จนเมื่อมาถึงบริเวณที่พังคีเข้ามาชิงเอานางไอ่ลงไปใต้พื้นดิน ก็คือบริเวณห้วยลักนาง ในเขตอำเภอกุมภวาปี ในปัจจุบัน ทำให้ท้าวผาแดงเสียใจอย่างยิ่งและขี่ม้ากลับไปที่เมืองผาโพง แต่พญานาคพังคีก็มาแย่งชิงแหวนของนางไอ่จากผาแดงไป เกิดเป็นหนองแหวน ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอเพ็ญ บ้านเมืองต่าง ๆก็ล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ และมีดอนที่ไม่ถูกน้ำท่วมเหลือเพียงดอนเดียว ที่เรียกว่า ดอนแม่ม่ายหรือดอนแก้วในปัจจุบัน เพราะแม่หม้ายไม่ได้กินเนื้อกระรอก ปัจจุบันก็คือหมู่บ้านดอนแก้ว ที่ตั้งวัดพระธาตุดอนแก้วสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งของเมืองหนองหาน

กล่าวถึงท้าวผาแดง แห่งเมืองผาโพง เกิดอาการร้อนใจกระวน กระวาย มาหลายเพลา คิดถึงแต่นางไอ่ใจเมือง เพียงอย่างเดียว ได้รีบเร่งเดินทางมุ่งหน้าสู่เอกชะธีตานคร และเมื่อได้ทราบข่าวว่าเมืองกำลังถล่มถลายอยู่นั้น ก็กระโดดขึ้นหลังม้าบักสามม้าคู่ชีพ ฮ้อเข้าสู่ตำหนักธิดาไอ่คำ คว้าแขนอุ้มขึ้นม้าพาควบหนีไปอย่างไม่คิดชีวิต...แต่อนิจจา ไอ่คำได้ลิ้มชิมรสเนื้อของท้าวภังคีจนอิ่มหนำ

ไม่มีทางเสียแล้ว แม้ว่าม้าบักสามจะโดดโลดแล่นไป ณ ที่ใด แผ่นดินก็ถล่มถลายตามไปที่นั่น อีกทั้งเหล่าบริวารของพญานาคก็เนรมิตกายเป็นท่อนไม้ท่อนซุง ขวางกั้น เส้นทาง ขณะที่ท้าวผาแดงดึงเชือกบังคับม้าให้หาทางหนีอยู่นั้น มันเป็นช่วงเวลาเส้นยาแดงผ่าแปด หางของพญานาคก็ตวัดแหว่งกอดเกี่ยวรัดเอาร่างของไอ่คำออกจากอ้อมกอดอันอบอุ่นของท้าวผาแดง ไปได้ในบัดดล ร่างของไอ่คำค่อยๆ จมหายไปในแผ่นน้ำ ต่อหน้าต่อตาท้าวผาแดง สุดวิสัยที่จะช่วยไอ่คำสุดที่รักไว้ได้ เมื่อสิ้นไอ่คำทุกสิ่งทุกอย่าง สงบเงียบเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ท้าวผาแดงหันหลังกลับไปมองอดีตมหานครที่ยิ่งใหญ่มีเพียงระรอกคลื่นที่ถูกลมพัดให้น้ำกระเพื่อมเท่านั้น มหานครเอกชะธีตา ที่เคยรุ่งเรืองต้องกลับกลายมาเป็นหนองน้ำใหญ่ เหลือไว้แต่ดอนแม่ม่าย และอดีตรักอันหวานชื่นเท่านั้น เมื่อไม่มีไอ่คำผาแดงก็หมดสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง ได้แต่ตรอมตรม ระทมทุกข์ทรมานอยู่เพียงผู้เดียว และแล้วลมหายใจเฮือกสุดท้ายก็พรากชีวิตอันรันทดนั้น ท้าวผาแดงสิ้นใจตายเพราะความอาลัยไอ่คำ สุดที่รักอย่างน่าเวทนายิ่งนัก และด้วยแรกพิษรักที่ไม่สมหวังนี้ทำให้วิญญาณของท้าวผาแดงกลายเป็นวิญญาณอาฆาตแค้นต่อพญานาค เมื่อวิญญาณของท้าวผาแดงและท้าวภังคีนาค พบกันเมื่อไหร่ การรบก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น ในการรบกันแต่ละครั้ง ใช้เวลารบกันถึง 7 วัน 7 คืน มีพื้นใต้น้ำหนองหานเป็นสนามรบ โดยไม่มีใครแพ้ใครชนะ แต่ก็จะรบกันไปเรื่อยๆ ส่วนวิญญาณของไอ่คำ ถูกจองจำอยู่ใต้พื้นน้ำหนองหาน เพราะนางเป็นตัวการอาฆาตแค้นของวิญญาณทั้งสอง จนกว่าจะถึงพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยพระองค์จะเสด็จมาโปรดและตัดสินคดี จึงจะทำให้วิญญาณทั้งสามได้หลุดพ้น จากโซ่ตรวนแห่งความทุกข์ทรมานเพราะรักนี้คือ “โศกนาฏกรรมแห่งรัก”

ดังนั้นเรื่องเล่าดังกล่าวจึงสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของชุมชน การตั้งบ้านเมือง การเกิดเป็นหนองน้ำ ลำห้วยต่าง ๆ ที่ชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำหนองหานอธิบายถึงความเป็นมาของชุมชน และข้อปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับหนองหาน ในฐานะแหล่งน้ำที่มีความสำคัญในตำนาน และการดำรงชีวิต ผ่านการเพาะปลูก การทำการประมง เก็บบัวและเลี้ยงสัตว์ บริเวณหนองหาน รวมถึงความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับลุ่มน้ำหนองหาน เช่นการไม่ร้องเพลงตำนานผาแดงนางไอ่ในหนองหาน เวลาลงเรือหาปลา การไม่ทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลลงหนองหาน การจัดประเพณีแข่งเรือ การทำบุญให้คนตายในหนองหาน หรือการใช้น้ำจากหนองหานพิธีกรรมสำคัญ เช่นสรงน้ำพระ ผู้อาวุโส ในบุญผะเวส การจุดบั้งไฟ บริเวณลานกว้างใกล้หนองหานหรือขบวนแห่บั้งไฟที่จะต้องมีหนุ่มสาว ชายหญิงคู่หนึ่งเพื่อแทนผาแดงนางไอ่ และการทำกระรอกเผือกเป็นสัญลักษณ์ของพังคี เป็นต้น ตำนานผาแดงนางไอ่จึงมีความสัมพันธ์กับชุมชนต่าง ๆรอบหนองหาน ผ่านสัญลักษณ์สิ่งศักดิ์ของพื้นที่ เช่น มหาธาตุเจดีย์ พระธาตุบ้านเดียม หลวงปู่กำ พระธาตุดอนแก้ว ที่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวพันกับน้ำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการทำการเกษตรและหนองหาน โดยเฉพาะการจัดบุญบั้งไฟ

ความจริงเกี่ยวกับตำนานหนองหาน กุมภวาปี นอกจากจะสะท้อนผ่านการบอกเล่าของชาวบ้านในพื้นที่แล้ว ยังถูกยืนยันผ่านสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ

ในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางพิธีกรรมความเชื่อและความเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชน ที่สัมพันธ์กับหนองหานน้อยหรือหนองหานกุมภวาปี ดังเช่น ศาลพระยาขอม ผู้ครองเหมืองเอกชะธีตาหรือหนองหานน้อยในอดีต ซึ่งตั้งอยู่บริเวณบ้านเชียงแหว ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่า “พ่อใหญ่” “พ่อใหญ่ดอนยาง” หรือ “พญาขอม” โดยสาเหตุที่เรียกว่าดอนยาง ก็เพราะว่า ที่ตั้งของศาลพระยาขอม อยู่บนดอนซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่า มีวัดเก่าที่เรียกว่าวัดดอนยางก่อนที่ชาวบ้านจะย้ายเข้ามาอยู่กับบ้านใหญ่หรือบ้านเชียงแหวเมื่อปี พ.ศ. 2507 เนื่องจากเป็นหมู่บ้านเล็กจึงถูกโจรขโมยวัวควายของหมู่บ้านตลอดเวลา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ดอนยาง ซึ่งเป็นดอนผีปู่ตาของชาวบ้าน และอยู่ห่างจากชายฝั่งหนองหานไม่ถึง 500 เมตร นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าปู่ผาแดง ในบริเวณที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเชียงแหว ซึ่งเปรียบเสมือนกับหลักบ้าน หลักเมืองของชุมชน ดังที่ชาวบ้านเล่าว่า

“สมัยรัชกาลที่สาม มีครอบครัวอพยพมาจากเมืองมัญจาคีรี หัวหน้ากลุ่มชื่อชาญ ภรรยาชื่อนางลา ได้อพยพมาตั้งบ้านเมืองอยู่ที่บ้านเชียงแหว มีบุตรคนหัวปีชื่อตาเสริฐ ซึ่งได้รับศักดินาเป็นหมื่นประเสริฐ ต่อมาก็มีการอพยพมาอยู่กันมากขึ้น ทั้งจากหนองหาน จากบ้านแชแล ต่อมาก็ปรึกษากันว่าหมู่บ้านน่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน จึงได้พร้อมใจกันเชิญเจ้ามเหศักดิ์ มาตั้งเป็นศาลเทพรักษ์ หักเมืองอยู่ที่บริเวณบ้านเชียงแหว ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นดวงวิญญาณของท้าวผาแดง”

หอพระยาขอม เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนหนองหานให้ความเคารพนับถือ ก่อนที่จะลงหาปลาในหนองหาน จะต้องขอพ่อใหญ่ พญาขอมก่อน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าใต้หนองหานมีเมืองโบราณ จึงต้องมีการบอกกล่าวหรือขอพญาขอมผู้ดูแลหนองหาน เพื่อให้ท่านช่วยดูแลให้ปลอดภัยและให้หาปลาในหนองหารได้มาก โดยใช้วิธีการปูผ้าขาวม้าลงบนพื้น ต่อหน้าศาลพญาขอม และกล่าวคำขอว่า “*สาธุ ข้า แก่พ่อพญาขอม หมู่ลูกสิลงนา ไปใส่เบ็ด ใส่ดางตีกแห ในหนองหาน ลูกหลานขอแบ่งปลาไปกิน ไปขายเพื่อเลี้ยงชีพ เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ขอให้พ่อใหญ่โผดผายแบ่งปันให้แด่ถ่อน*”

นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมขอหรือบนบานกับพญาขอมอย่างเป็นทางการ โดยผ่านจ้ำซึ่งเป็นสื่อกลางติดต่อกับพญาขอม ที่เรียกว่า “ปะห่อใหญ่” ซึ่งการบนบานด้วยวิธีนี้มักจะเป็นการขอในเรื่องที่ใหญ่ เช่น ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ ให้มีโชคลาภ สอบเข้าเรียนต่อได้หรือขอให้ได้ไปทำงานต่างประเทศ เป็นต้น แต่สำหรับเรื่องของการลงไปหาปลาในหนองหานเพื่อบริโภค ได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำพิธีกรรมนี้ แค่ยกมือไหว้และบอกเกล่ากับศาลพระยาขอมก็เพียงพอแล้ว

ความเชื่อเกี่ยวกับเมืองโบราณใต้หนองหาน ทำให้ชาวบ้านปฏิบัติต่อลำน้ำหนองหานในฐานะที่เป็นผู้พึ่งพากับหนองน้ำ ที่ใช้ประกอบอาชีพประมงและหล่อเลี้ยงชีวิต ในฐานะของมนุษย์ที่พึ่งพิงกับธรรมชาติ ภายใต้ความเชื่อที่ยึดโยงกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้าน ไม่กล้าที่จะทำการละเมิดหรือล่วงเกินพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตรงนี้ โดยการทำลายความบริสุทธ์ของพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการทิ้งขยะสิ่งปฏิกูลลงหนองหาน การบ้วนหรือถ่มน้ำลายลงหนอง หรือแม้กระทั่งการ้องเพลงหรือตำนานผาแดง

นางไอ่ ในหนองหาน เป็นต้น การปฏิบัติตามคะลำเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการหาปลาที่หนองหานและมีความปลอดภัยจากอุปัทวเหตุต่าง ๆในหนองน้ำ แม้ว่าในปัจจุบันหนองหานจะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่าง ๆที่เข้ามา ทั้งของรัฐภายใต้โครงการโขง ชี มูลเพื่อจัดการน้ำ และโครงการเหมืองแร่โพแทช จังหวัดอุดรธานี ของบริษัทข้ามชาติจากแคนาดา ซึ่งจะต้องใช้น้ำจากหนองหานในกระบวนการต่างแร่ ทำให้พื้นที่หนองหาน เข้าไปสัมพันธ์ในการต่อสู้เคลื่อนไหวกับบริษัทข้ามชาติ ผ่านตำนานท้องถิ่นที่ชาวบ้านยึดถือตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.2) วัดมหาธาตุเทพจินดา หรือวัดพระธาตุบ้านเดียม

เป็นพุทธสถานที่เก่าแก่มาแต่โบราณกาลบริเวณอันเป็นที่ตั้งวัดแห่งนี้เดิมเรียกว่า“ บ้านเดิม” (เพี้ยนมาเป็นบ้านเดียม) มีสภาพเป็นเนินป่ารกชัฏอยู่ริมหนองหานเรียกกันติดปากว่า“ ตอนวัดโบราณ” เป็นที่ประดิษฐานพระมหาธาตุเทพจินดา องค์พระธาตุสร้างมาแต่ยุคใดไม่มีใครทราบ มีแต่อักษรจารึกไว้ที่แท่นพระพุทธรูปองค์ที่ใช้เสี่ยง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่กับพระเจดีย์เป็นภาษามคธ จุลศักราช 7 ปีเบิกใจ้ เดือน12 วัดนี้ตั้งอยู่บนฝั่งหนองหานทางด้านทิศเหนือ เดิมวัดนี้เป็นที่รกร้างและได้ถูกทอดทิ้งมานานปานใดก็ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด จนเกิดมีเถาวัลย์ปกคลุมไปทั่วบริเวณวัด มีสัตว์ร้ายนานาชนิด เช่น จระเข้ งูพิษที่ร้ายที่สุด จนไม่มีใครกล้าเข้าไปพิสูจน์ว่าในนั้นมีอะไรอยู่บ้าง นานเข้าผู้คนหนาแน่นขึ้นได้จึงไปพิสูจน์หาข้อเท็จจริงในบริเวณวัดดังกล่าว จึงได้พบว่าในที่นั้นมีโบสถ์เก่าและพระสถูปรูปกระทะคว่ำ ตั้งอยู่บนตัวโบสถ์และมีพระพุทธรูปใหญ่ประดิษฐานอยู่ในช่องประตูของพระสถูปช่องละ 1 องค์ต่อมาข่าวนี้ได้ลือลั่นไปทั่วทุกตำบลและอำเภอที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง ต่างพากันช่วยรื้อร้างถางโพงเข้าไปบูรณะปฏิสังขรณ์จนกลายเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ จนถึงปี พ.ศ. 2464 เห็นว่าองค์พระสถูปเดิมนั้นมีต้นโพธิ์ใหญ่และรากของต้นโพธิ์ได้ทิ่มแทงได้รับความเสียหายผู้คนที่เคารพศรัทธาในเขตใกล้เคียงจึงได้พร้อมใจกันทำการรื้อกระสถูปองค์เดิมเสีย แล้วมาสร้างใหม่ให้เป็นรูปแบบพระเจดีย์แทน โดยการก่อสร้างองค์พระธาตุเทพจินดาองค์ใหม่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเลียนแบบจากองค์พระธาตุพนมก่ออิฐฉาบปูนครอบสถูปและพุทธรูปโบราณทั้งสองไว้ ณ ที่จุดเดิม มิได้เคลื่อนย้ายใดๆ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 เกิดพายุฝนฟ้าตกกระหน่ำอย่างหนักอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนพอรุ่งเช้าชาวบ้านจึง ได้เห็นองค์เจดีย์หักพังลงตรงที่พระประธานประดิษฐานอยู่ แต่พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์มิได้หักบิ่นแต่ประการใดคงประทับนั่งเป็นสง่าเหมือนเดิมทุกประการ ประชาชนทั้งหลายเมื่อทราบข่าวการหักขององค์เจดีย์ ต่างเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งจึงได้พากันหลั่งไหลมาช่วยกันทำการซ่อมแซมบูรณะให้ดีดังเดิม พระเจดีย์หรือพระมหาธาตุเจดีย์ พระมหาธาตุเจดีย์นี้มีฐานทั้งสี่ทิศกว้างด้านละ 2 วา 2 ศอก ด้านทิศตะวันตกและตะวันออกประดิษฐานองค์พระประธานช่องละองค์ พระพุทธรูปหรือองค์ประธานสร้างด้วยทองเหลืององค์ทางด้านทิศตะวันออกสร้างแบบปรางค์สมาธิส่วนองค์ที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกสร้างแบบปรางค์ตรัสรู้ พระพุทธรูปทั้งสององค์มีหน้าตักกว้าง 3

ฟุต 6 นิ้ว ส่วนสูงจัดจากแท่นถึงปลายเกษาสูง 5 ฟุต 8 นิ้ว พระเจดีย์นี้ตั้งอยู่บนพระอุโบสถทางด้านทิศตะวันตก ฐานพระอุโบสถสร้างด้วยหินศิลาแลงซ้อนทับกันเป็นชั้น ๆ กว้าง 5 วา ยาว 10 วา สูง 1 วา ซึ่งบนสถูปมีพระพุทธรูป 2 องค์หันหลังพิงกันองค์แรกทำด้วยหินศิลาแลงขนาดหน้าตักกว้าง 6 ฟุต สูง 4 ฟุตหันหน้าไปทางทิศตะวันออกองค์ โดยความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของวัดแห่งนี้เล่ากันว่าเมื่อถึงเทศกาลออกพรรษาประมาณเดือน 11 น้ำนองเดือน 12 น้ำนิ่ง ตอนกลางคืนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ จะมองเห็นวัตถุเรืองแสงคล้ายกับดวงดาวได้เคลื่อนไหวไปมาออกจากองค์มหาธาตุ ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ แล้วหายวับไปในหนองหาน รุ่งเช้ามามีทายกทายิกาที่ไปใส่บาตรถวายภัตราหารเช้า (จังหัน) เสร็จแล้วก็ไปจุดธูปเทียนบูชาพระประธาน ต่างก็ตื่นตระหนกตกใจเมื่อมองเห็นจอกแหนพาดอยู่บนบ่าพระประธานที่อยู่ในเจดีย์บ่อยครั้ง ที่เห็นเป็นดวงไฟลอยไปมาก็คือ พระพุทธรูปได้เสร็จ (ดาวเสด็จ) ไปสรงน้ำตอนกลางคืนแล้วแสดงอภินิหารให้ชาวบ้านได้ดูได้เห็นประประจำ และอีกอย่างคือในบริเวณวัดมีแย้มาก ชาวบ้านถือว่าเป็นแย้ของหลวงปู่ใครจะทำร้ายไม่ได้ หากใครบังอาจทำร้ายก็จะมีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ปัจจุบันชาวบ้านใกล้ไกลเมื่อจะไปทำงานยังต่างประเทศต่างก็มาบนบานศาลกล่าวต่อหล่วงปู่ให้ช่วยคุ้มครองอยู่เป็นประจำ ประชาชนทั้งหลายจึงเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มาแต่โบราณกาลสามารถลบันดาลได้สารพัดอย่าง

ภาพที่ 4.27 พระมหาธาตุเทพจินดา ฝั่งตะวันตกและตะวันออกประดิษฐานองค์พระประธานสององค์
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เมื่อถึงวันขึ้น 13 - 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี ชาวบ้านเดียมจะจัดงานเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านเรียกว่า บุญเดือน 5 มีประชาชนจากตำบลและอำเภอใกล้เคียงหลั่งไหลมาร่วมทำบุญอย่างเนืองแน่น ตลอดจนชาวบ้านเดียมที่ไปทำมาหากินยังต่างถิ่นหรือแม้แต่ที่อยู่ต่างประเทศ ก็จะหาโอกาศกลับมาร่วมฉลองและนมัสการพระมหาธาตุ (หลวงปู่มหาธาตุ) ซึ่งในงานก็จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ให้พุทธศาสนิกชนได้ร่วมทำบุญ เช่น ปิดทองพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เสี่ยงทายพระ เสี่ยงทางเซียมซี ตักบาตร 108 ตักบาตรพระประจำวันเกิด และมีมหรสพสมโภชน์ตลอด 3 วัน 2 คืน บางปีบุญเดือน 5 ก็ตรงกับวันสงกรานต์ หนุ่มสาวชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะมีการสรงน้ำพระประธาน ถือว่างานบุญเดือน 5 เป็นประเพณีที่สำคัญของชาวบ้านเดียมมาช้านาน จนปัจจุบันแถวระแวกบ้านใกล้เรือนเคียงจะเคารพนับถือและบูชามาก ใครเดือดร้อนเรื่องใดต่างก็มาอธิษฐานของให้หลวงปู่ช่วยเป็นที่พึ่งทางใจต่างก็ได้ผลตาม ๆ กัน ของที่หายไปก็มีคนนำกลับมาคืนให้ แต่อย่าลืม เมื่อได้ของแล้วต้องนำเครื่องเซ่นไหว้มากราบท่าน (ปลงบำ)

2.3) วัดสมศรีสะอาด

ปูชนียสถานในวัดสมศรีสะอาด ศาลาเทพารักษ์ พระธาตุเจติยาราม และมีแหล่งโบราณสถานที่สำคัญที่ประชาชนเคารพบูชาคือพระธาตุบ้านเดียม ซึ่งชุมชนเชียงแหวมีได้เริ่มก่อตั้งมาประมาณปี พ.ศ. 2375 ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งในอดีตชุมชนเชียงแหวเป็นป่าดงพันธุ์ไม้หนาทึบ โดยช่วงแรกมีผู้คนอพยพเข้ามา 3 ครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มที่ช่วยกันหักล้างถางบุกเบิกเป็นกลุ่มแรก เมื่อมีการสร้างหลักปักฐานเป็นหลักเป็นแหล่งแล้วที่ทำมาหากินมั่นคงขึ้นแล้วได้ร่วมกันสร้างวัดเพื่อให้ลูกหลานได้มีที่บรรพชาและอุปสมบท ศึกษาพระธรรมวินัยและเป็นที่ทำบุญกุศล เจริญภาวนา สืบสานพระพุทธศาสนาตามประเพณีนิยมของไทยแต่โบราณ ดังนั้นชาวชุมชนเชียงแหวจึงร่วมกันสร้างศาลาเทพารักษ์ไว้กลางหมู่บ้าน แล้วได้อัญเชิญเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นดวงวิญญาณของ “ท้าวผาแดง” เพื่อสิงห์สถิตในศาลนี้ ปัจจุบันเรียกว่า “หอปู่ตา” ต่อมาได้มีการสร้างหอปู่ตาไว้หมู่บ้านดอนยางซึ่งอยู่ถัดไปทางทิศตะวันออกของบ้านเชียงแหวแล้วอัญเชิญดวงวิญญาณของ “พญาขอม” เข้าสิงสถิต ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “หอปู่เชียงเสริฐ” ซึ่งศาลปู่ตาทั้งสองแห่งมีอิทธิฤทธิ์และความศักดิ์สิทธิ์เท่าเทียมกัน และเป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านเชียงแหวทุกครอบครัวจวบจนปัจจุบัน ทุกๆ ปีจะมีการบวงสรวง เซ่นไหว้เพื่อความเป็นสิริมงคล ราบรื่น ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในการดำรงชีวิตเป็นประเพณีสืบต่อมา

จากนั้นชาวบ้านเชียงแหวได้พบวัดร้างแห่งหนึ่งตัวโบสถ์ผุพังคงเหลือแต่พระประธานซึ่งเก่าแก่มีความงดงาม มีพระพักตร์แจ่มใส แย้มพระโอษฐ์ พบบนฐานศิลาแลงก้อนขนาดใหญ่วางเรียงซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบ และยังพบเสมาปักรอบโบสถ์ถึง 3 ชั้น และพระเจดีย์ นับเป็นการค้นพบปูชนียสถานที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งอยู่ระหว่างกลางหมู่บ้านของคุ้มเหล่าและคุ้มกลางติดต่อกัน เป็นศูนย์กลางความสะดวกแก่การสัญจรไปมาทั้งสองฝ่ายรวมทั้งคุ้มถิ่น จึงเป็นที่มาของการ

บูรณปฏิสังขรณ์อุโบสถ สร้างกุฏิที่พำนักสงฆ์และเสนาสนะรวมทั้งตั้งชื่อวัดว่า “วัดชิตาราม” ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “วัดสมศรีสะอาด”

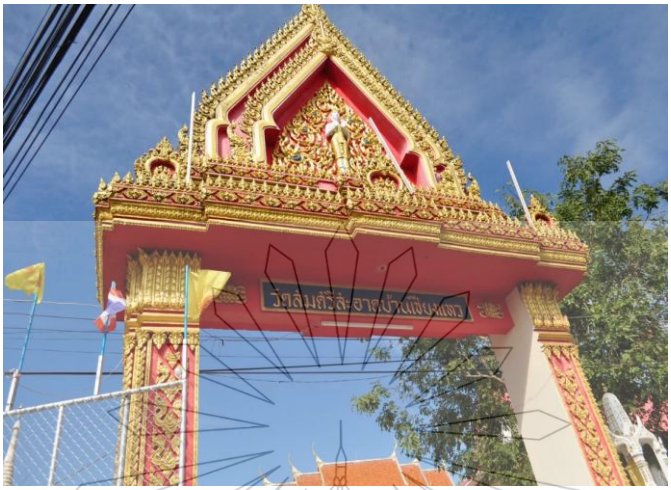

ภาพที่ 4.28 ซุ้มประตูวัดสมศรีสะอาด ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภาพที่ 4.29 ศาลเจ้าปู่ศรีสุทโธนาคาภายในวัดสมศรีสะอาด
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภาพที่ 4.30 พิพิธภัณฑ์หลวงปู่สา ภายในวัดสมศรีสะอาด ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

3) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านภูมิปัญญา

3.1) การทำน้ำตาลโตนด เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่รอบๆ หนองหานกุมภวาปี ซึ่งมีชื่อเสียง ในเรื่องตำนานท้องถิ่น และเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชมทะเลบัวแดงในฤดูหนาว แต่วิถีชีวิตที่น่าชม อีกอย่างของหมู่บ้านแห่งนี้ คือการทำน้ำตาลโตนด ซึ่งการทำน้ำตาลโตนดบ้านเชียงแหวนั้นเป็นการทำมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยผู้ที่เป็นคนคิดค้นวิธีการทำเริ่มต้นคือนายอ่อน พรหมฤทธิ์ ซึ่งปัจจุบันได้เสียชีวิตไปแล้ว โดยนายอ่อนได้สอนวิธีการทำแก่ลูกๆ และต่อมาได้มีเพื่อนบ้านรอบๆ สนใจและขอมาเรียนรู้และให้สอนให้ จนปัจจุบันการทำน้ำตาลโตนด บ้านเชียงแหวได้แพร่หลายไปทั่วหมู่บ้านผู้คนในหมู่บ้านยึดอาชีพการทำน้ำตาลโตนดขายเป็นอาชีพเสริม การทำน้ำตาลโตนดของบ้านเชียงแหวเป็นการทำน้ำตาลที่มีเอกลักษณ์ในตัวซึ่งมีรสอร่อย หอมหวาน น้ำตาลโตนดแท้ สีจะออกแดง มีรสหวานนุ่ม กลิ่นหอม มีเนื้อน้ำตาลละเอียด เมื่อถูกอากาศจะเหลวมีรสชาติหอม หวาน มัน เนื่องจากมีวิธีการที่เป็นเอกลักษณ์โดยใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนเอง (นางทองดี ชาญนรา. 2567 : สัมภาษณ์) ปัจจุบันการก่อตั้งกลุ่มน้ำตาลโตนดบ้านเชียงแหวได้เริ่มจากการที่เทศบาลตำบลเชียงแหวจัดสรรงบประมาณของกองทุนกลุ่มบทบาทสตรี เพื่อให้ชาวบ้านที่สนใจได้มารวมกลุ่มกันในการจัดตั้งกลุ่มน้ำตาลโตนดขึ้นเพื่อที่จะเป็นแหล่งวิสาหกิจของชุมชนสามารถนำน้ำตาลโตนดไปขายได้โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางมีอำนาจต่อรองในการขายน้ำตาลโตนดเพื่อความสามัคคีในชุมชนเองการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่การทำน้ำตาลโตนดแก่คนรุ่นหลัง ปัจจุบันกลุ่มน้ำตาลโตนดมีสมาชิกทั้งหมด 5 ครัวเรือนนับเป็นอาชีพที่สร้างงานสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 4.31 กลุ่มวิสาหกิจการทำน้ำตาลโตนดตำบลเชียงแหว ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

3.2) วิถีประมงน้ำจืดในหนองหาน หนองหานกุมภวาปีจัดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่เป็นที่สองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 100 ปี มีหมู่บ้านอยู่รอบริมหนองน้ำ ประมาณ 40 หมู่บ้าน มีประเพณีและวัฒนธรรมสืบทอดกันมายาวนานรายได้ของชุมชนได้จากการใช้ประโยชน์หนองหาน ประมาณร้อยละ 50 ของทั้งหมด น้ำในหนองใช้เป็นน้ำประปา สำหรับอำเภอกุมภวาปีมีการประมงรอบๆ หนอง มีการเก็บสัตว์น้ำและพืชน้ำในหนองปัจจุบันมีศักยภาพเชิงการท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นแหล่งประวัติศาสตร์และหนองน้ำขนาดใหญ่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งรองรับนักท่องเที่ยวได้ต่อไป โดยในหนองหานเต็มไปด้วยความหลากชนิดของปลาในหนองหานกุมภวาปี พบปลาจำนวน 18 วงศ์ 46 ชนิด ประกอบด้วย วงศ์ปลาหมอ วงศ์ปลากด วงศ์ปลากระทุงเหว วงศ์ปลาสลิด วงศ์ปลาแป้นแก้ว วงศ์ปลาช่อน วงศ์ปลาหลดแคระ วงศ์ปลานิล วงศ์ปลาดุก วงศ์ปลาหมู วงศ์ปลาตะเพียน วงศ์ปลาบู่ทราย วงศ์ปลากระทิง วงศ์ปลาดุมชี วงศ์ปลากราย วงศ์ปลาเนื้ออ่อน วงศ์ปลาไหล และวงศ์ปลาปักเป้า วงศ์ที่พบจำนวนชนิดและจำนวนตัวมากสุด ได้แก่ วงศ์ปลาตะเพียน พบ 16 ชนิด ชนิดที่พบจำนวนตัวมากที่สุด คือ ปลาไส้ตันตาแดง และปลาไส้ตันตาขาว

ภาพที่ 4.32 วิถีประมงน้ำจืดในหนองหานกุมภาวาปี ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผลการศึกษา ทรัพยากรปลา แสดงให้เห็นว่า แม้ปลาชนิดหลักที่พบจำนวนมากในการศึกษาจะเป็นกลุ่มปลาที่อาจจะนำมาใช้ประโยชน์ได้น้อย แต่ในมุมมองด้านนิเวศวิทยาแหล่งน้ำแล้ว สิ่งมีชีวิตทุกชนิดในระบบนิเวศล้วนมีความสำคัญในการรักษาสมดุลตามธรรมชาติเอาไว้ นอกจากนี้ ในหนองหารยังมีปลาที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอยู่เป็นจำนวนมาก โดยส่วนมากใช้เป็นอาหารที่บริโภคในครัวเรือน เช่น ปลาสร้อยนกเขา ปลาช่อน ปลาดุก รวมถึงปลาที่สามารถแปรรูปไปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ได้ เช่น ปลาส้ม เป็นต้น และยังมีปลาที่สามารถนำไปเลี้ยงเพื่อความสวยงามและสร้างรายได้ เช่น ปลาซิวหางแดง ปลาซิวหางกรรไกร ปลากระทิง ทั้งนี้ ด้วยวิธีการที่ใช้เก็บตัวอย่างปลา ซึ่งใช้อวนทับตลิ่งลากในพื้นที่ตื้นและใกล้ชายฝั่ง มีพรรณไม้น้ำอยู่อย่างหนาแน่นนั้น ก็มีผลต่อชนิด ขนาด และปริมาณปลาที่ได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งเครื่องมือจับปลาทุกประเภทจะมีข้อได้เปรียบและข้อจำกัดแตกต่างกันออกไปตามลักษณะแหล่งน้ำแต่ละแห่งด้วย

พันธุ์ปลาที่จับได้โดยทั่วไปในหนองหาน ได้แก่

1. ปลากระดี่นาง / ปลากระดี่ขาว พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาลนิยมนำมาทำปลาร้าเพราะมีขนาดเล็ก

2. ปลากระดี่หม้อ / ปลากระดี่คำ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาลนิยมนำมาทำปลาร้าเพราะมีขนาดเล็ก

3. ปลากัดหม้อ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำมาเลี้ยงเพื่อความสวยงาม

4. ปลาก่า พบทั่วไปในบึ้งหนองหาน มีทุกฤดูกาล

5. ปลา(เพี้ย) พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล

6. ปลากคำ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล

7. ปลาขาวเก พบทั่วไปในหนองหาน จะพบมากในฤดูฝน นิยมนำมาทำเป็นปลาร้า - ปลาส้ม

8. ปลาขาวควายลาม / คุยลาม พบทั่วไปในบึงหนองหาน จะพบมากในฤดูฝน

9. ปลาขาวมน พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำมาทำปลาร้า-ปลาส้ม

10. ปลาขาวหัวแข็ง พบทั่วไปในบึงหนองหาน จะพบมากในฤดูฝน นิยมนำมาทำเป็นปลาร้า - ปลาส้ม

11. ปลาแขยง พบทั่วไปในบึงหนองหาน จะพบมากในฤดูฝน

12. ปลาจน ,ปลากระจน พบทั่วไปในบึงหนองหาน จะพบมากในฤดูฝน

13 ปลาช่อน /ปลาข่อ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล ลูกปลาช่อนชาวบ้านเรียกปลาลูกคอก จะมีมากในเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน ของทุกปี

14. ปลาชะโด พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล

15. ปลาซิวแก้ว พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝนนิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

16.ปลาซิวหนวด พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝนนิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

17.ปลาซิวหางคำ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝนนิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

18.ปลาซิวหางคง ปลาซิวแคระ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝนนิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

19. ปลาซิวอ้าว พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝน นิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

20.ปลาตอง พบทั่วไปในบึงหนองหา มีทุกฤดูกาล นิยมนำมาทำลาบปลาตองลูกชินปลากราย

21. ปลาตะเพียน พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในต้นฤดูฝน

22. ปลาทงไทย / ปลาเชิดรง พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำไปทอดกรอบ

23. ปลานวลจันทร์ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในฤดูฝน

24. ปลานิล พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล พบมากในฤดูฝนน้ำมาก

25.ปลาใน ส่วนใหญ่จะพบในบริเวณน้ำลึก พบมากในฤดูน้ำมาก

26. ปลาบู่ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมน้ำไปทำต้มยำนึ่งปลา แกงส้ม

27.ปลาปักเป้าเขียวจุด / ปลาเปาคำ มีอยู่ทั่วไป พบทุกฤดูกาล ไม่นิยมนำมารับประทาน

28. ปลาปักเป้าจุด / ปลาเปาแดง มีอยู่ทั่วไป พบทุกฤดูกาล ไม่นิยมนำมารับประทาน

29. ปลาแปบ (ปลาตองแก้ว) พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิผมนำมาทอดกรอบ

30. ปลายี่สก พบในบริเวณน้ำลึก พบมากในช่วงน้ำมากนิยมนำมาทำปลาส้ม

31. ปลาสมหมู (ปลาหมู) พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำไปหมักปลาร้า

32. ปลาสร้อย พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำไปทอดกรอบ

33.ปลาสลิด พบทั่วไปในบึงหนองหาน แต่พบมากในฤดูฝน นิยมทำเป็นปลาแดดเดียว

34. ปลาสูต พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล นิยมนำไปทำปลาร้า ปลาส้ม

35. ปลาหมอช้างเหยียบ พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาลนิยมนำมาตากแห้งแล้วทอดกรอบ

36.ปลาหมอไทย / ปลาเขง พบทั่วไปในบึงหนองหาน พบมาในฤดูฝน นิยมนำมาทำน้ำพริกปลาชน ย่าง

37. ปลาหมัด / ปลาอีด พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล

38. ปลาหลด พบทั่วไปในบึงหนองหาน พบมากในฤดูฝน นิยมนำไปทอดกรอบ แกงใส่หน่อไม้เปรี้ยว

39. ปลาไหล พบทั่วไปในบึงหนองหาน พบมากไนสนม

40. ปลาอีด พบทั่วไปในบึงหนองหาน มีทุกฤดูกาล

41.ปลาอีแป้ง / ปลาอีแต่ง พบทั่วไปในบึงหนองหาน พบมากในฤดูฝน นำไปย่าง/ หอด

ในอดีตชาวประมงจับปลาได้ง่ายและปลามีขนาดใหญ่ จนมีคำพูดจากชาวบ้านแถบนี้ว่า ปลาตัวเดียวกินหมดบ้านก็บ่หมด และคำว่า ทำนาบนหัวเรือ เพราะชาวประมงจะนำปลาไปแลกกับข้าวสารกับชาวนาในแถบบึงหนองหาน แต่ในปัจจุบันปลาในบึงหนองหานขาขึ้น และปลาที่จับได้มีขนาดเล็กลง จากการที่ชาวประมงต้องการปลาเพิ่มขึ้นจึงต้องใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า มอง (ตาข่าย) ที่มีความถี่ของตาข่ายเล็ก ขนาดเล็กกว่า 35 เซนติเมตรเพื่อจับปลาได้มากขึ้น และราคาปลาที่ขายตกต่ำ ราคาอยู่ระหว่าง 30 - 60 บาท ต่อกิโลกรัม ไม่พอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้ชาวประมงหลายครอบครัวต้องเลิกอาชีพหาปลาหันไปประกอบอาชีพอื่นทดแทน ปลาที่ชาวประมงจับมาได้นอกจากจะบริโภคในครัวเรือน ชาวประมงจะขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อถึงท่าเทียบเรือ ทั้งนี้นี้มีดักคือท่าปลาบ้านเดียม ตำบลเชียงแหว โดยปลาที่ชาวประมงจับได้ พบว่า มีการนำไปแปรรูปผลิตภัณฑ์จากปลา เพื่อถนอมอาหารตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นของคนอีสาน ได้แก่ การหมักปลาร้า การทำปลาส้ม การตากแห้ง นอกจากจะเก็บไว้รับประทานในครัวเรือนและเป็นของฝากญาติพี่น้องในยามมีเทศกาลต่าง ๆ ในหมู่บ้านแล้ว ชาวประมงยังนำไปขาย พบว่า มีพ่อคนกลางจะมีขับรถยนต์มารับซื้อปลาร้าถึงหมู่บ้าน รับซื้อในราคา ไหใหญ่ ราคา 250 - 300 บาท / ไห ไหเล็ก ราคา 150- 200 บาก / ไห ส่วนปลาส้ม ปลาแห้งจะขายภายในหมู่บ้าน

4) ผลการสังเคราะห์รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น

อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นลอยๆ แต่ก่อรูปขึ้นมาภายในวัฒนธรรม ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยที่วัฒนธรรมก็เป็นสิ่งถูกประกอบสร้างทางสังคม (Social Construct) และไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว ซึ่งต่างจากเอกลักษณ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวหรือลักษณะที่

แสดงความเป็นอย่างเดียวกันของคนในสังคม ซึ่งแตกต่างจากลักษณะร่วมของคนในสังคมอื่น ๆ ส่วนคำว่าอัตลักษณ์หมายถึงความเป็นตัวตนที่แตกต่างจากสิ่งอื่นใดสามารถบ่งชี้ลักษณะเฉพาะของตัวบุคคล สังคม ชุมชน หรือ ประเทศนั้นๆ ได้ เช่น เชื้อ ชาติ ภาษา วัฒนธรรมท้องถิ่น และ ศาสนา เป็นต้น และข้อแตกต่างที่ เห็นได้ชัดจากสองคำ นี้คือ “เอกลักษณ์”เป็นสิ่งตายตัวไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ส่วน “อัตลักษณ์” นั้นสามารถเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาให้ดีขึ้น ซึ่งจากการวิจัยพบว่าอัตลักษณ์ของชุมชนเชียงแหวนั้นมีการสร้างอัตลักษณ์ให้เกิดขึ้น อัตลักษณ์ชุมชนถูกนำไปใช้ประโยชน์ในหลายมิติ และอัตลักษณ์บางส่วนถูกควบคุมจัดการให้อยู่ในรูปวัฒนธรรม ทั้งนี้ยังมีการสร้างความหมายต่าง ๆ รวมทั้งการสื่อสารอัตลักษณ์ผ่านทางระบบต่าง ๆ โดยเริ่มจากการสังเคราะห์ข้อมูลรูปแบบและกิจกรรมการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น จากนั้นทำการการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมชุมชน โดยการพัฒนากิจกรรมทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ของชุมชน จำเป็นจะต้องมีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นทั้งสภาพแวดล้อมภายนอกและสภาพแวดล้อมภายใน เนื่องจากในสภาพปัจจุบันชุมชนเชียงแหวและบ้านเดียมเป็นชุมชนการท่องเที่ยวในพื้นที่ยุทธศาสตร์หลักของจังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมแบบเปิดจังจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมเป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายใน โดยผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมมีดังนี้

4.1) ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก เป็นการตรวจสอบประเมินปัจจัยหรือข้อมูลจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ด้วย C-PEETS Analysis เช่น สภาพเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง กฎหมาย สังคม สิ่งแวดล้อม โดยวิเคราะห์เพื่อให้เกิดการบูรณาการ (integration) ร่วมกันกับภาคีเครือข่ายที่เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งการวิเคราะห์สภาพภายนอกนี้เป็นการระบุให้เห็นถึงโอกาสและอุปสรรคที่จะต้องดำเนินการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ดังนี้

โอกาส

1. กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทำให้นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

2. นักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเดินทางจากการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะ (group tour) มาเป็นการเดินทางแบบอิสระ (F.I.T) โดยไม่พึ่งพาตัวแทนทางการท่องเที่ยว (travel agent) ทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

3. ภาครัฐกำหนดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

4. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรองและนโยบายการลดหย่อนภาษีจากการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น

5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 มุ่งเน้นกลยุทธ์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ส่งผลให้นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

6. มีความร่วมมือเมืองพี่เมืองน้องกับเมืองลั่วหยาง มณฑลเหอหนาน และความร่วมมือ “สามเหลี่ยมมรดกโลก” กับหลวงพระบาง สปป.ลาว และกวางนิงส์ ของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม อันจะส่งผลต่อความร่วมมือเชิงนโยบายทางการท่องเที่ยวมากขึ้น

7. ทะเลบัวแดงเป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัด ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

8. จังหวัดอุดรธานีมีสนามบินนานาชาติที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

9. เป็นเส้นทางเชื่อมการคมนาคมในภูมิภาค (Hub) ส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยวและขนส่งสินค้าเชื่อมโยงอินโดจีนที่สามารถสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้

10. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวมีความสามารถในการจัดการความปลอดภัยเพื่อการท่องเที่ยวในระดับที่ดี ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยว

11. ได้รับการยกย่องจาก CNN ให้เป็นทะเลสาบที่แปลกประหลาด 1 ใน 15 แห่งทั่วโลก

12. ความมีอัธยาศัยไมตรีเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสานที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

13. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยนำเสนอข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจผ่านเทคโนโลยีมากขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจในการเดินทางได้ง่ายขึ้น

อุปสรรค

1. ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ที่พัก อาหาร ไม่สอดคล้องกับบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนถูกทำลาย

2.การบูรณาการระหว่างหน่วยงานหนุนเสริมทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทะเลบัวแดงเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเท่านั้น ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี

3. กลุ่มทุนเข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับพื้นที่ ได้แก่ การสร้างโรงแรม รีสอร์ทในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อกลุ่มโฮมสเตย์ในพื้นที่

4. ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายภาครัฐ ทำให้การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวขาดเสถียรภาพ

5. ขาดการบูรณาการเชิงนโยบายและการหนุนเสริมจากภาคีเครือข่ายที่ต่อเนื่อง อันส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว สภาพคล่องทางเศรษฐกิจ และความเชื่อมโยงเชิงระบบ

6. ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ทำให้นักท่องเที่ยวใช้ความระมัดระวังในการใช้จ่ายทางการท่องเที่ยว

7. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลต่อฤดูกาลและความหลากหลายทางชีวภาพ

8. โรคอุบัติการณ์ใหม่ (COVID19) ส่งผลต่อการขยายตัวของการท่องเที่ยวหยุดชะงัก

4.2) ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เป็นการตรวจสอบประเมินปัจจัยหรือข้อมูลจากสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ปัจจัยใดเป็นจุดแข็งหรือจุดอ่อนที่ชุมชนจะแสวงหาโอกาสพัฒนาและหลีกเลี่ยงอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งการติดตามและประเมินผลโดยกำหนดให้มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน โดยคณะกรรมการได้ดำเนินการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในโดยวิเคราะห์ตรวจสอบ ติดตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อวิเคราะห์ถึงจุดแข็งและจุดอ่อน โอกาส ข้อจำกัด ซึ่งมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ดังนี้

จุดแข็ง

1. ความเข้มแข็งของการบริหารจัดการในกลุ่มย่อยโดยเฉพาะกลุ่มเรือเป็นกลุ่มย่อยหลักที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มย่อยที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอาหาร ทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. เป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ทำให้เป็นที่รู้จักและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่

3. ความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ได้แก่ ดอกบัวแดง นก บึงหนองหาน ตำนานผาแดงนางไอ่ ความเชื่อพญานาค วัดเทพจินดา ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม วัดสมศรีสะอาด ภูมิปัญญาการทำตาลโตนด ในพื้นที่มีศักยภาพสูงในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์และสามารถนำมาสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

4. ผู้นำกลุ่มย่อยมีทักษะความเป็นผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดกลุ่มให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

5. กลุ่มมีระบบการดูแลด้านความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวในการล่องเรือชมบัวแดง ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความมั่นใจในการท่องเที่ยวและส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับพื้นที่

6. ผู้นำกลุ่มย่อยสามารถเชื่อมโยงกระบวนการผลิตสู่ระบบตลาดเพื่อสร้างรายได้ในระดับที่ดี อันส่งผลต่อระบบการหมุนเวียนทุนและการกระจายรายได้ในชุมชน

7. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวมีความสามารถในการจัดการความปลอดภัยเพื่อการท่องเที่ยวในระดับที่ดี ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยว

8. ชุมชนมีความเป็นมิตร แสดงออกถึงความเป็นเจ้าบ้านที่ดี ทำให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

จุดอ่อน

1. การบริหารจัดการในภาพรวมระดับพื้นที่ขาดการบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มย่อยต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มเรือ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอาหาร ทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่แท้จริงยังไม่เกิดขึ้น

2. การจัดการเชิงระบบของกลุ่มย่อยยังขาดทักษะในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ขาดความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว

3. บริบทโดยรวมยังขาดความพร้อมในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่จอดรถ ที่พัก ของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ และการให้บริการ ส่งผลต่อการสร้างความประทับใจต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้

4. เป้าหมายในการวางแผนและบริหารจัดการของพื้นที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้การขับเคลื่อนของพื้นที่ยังไม่เกิดความสมดุลของความยั่งยืนทั้ง 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน

5. ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวยังไม่สะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน ส่งผลให้มูลค่าและคุณค่าของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เกิดผลเท่าที่ควร

6. ช่องทางและการนำเสนอในการประชาสัมพันธ์ยังไม่เป็นปัจจุบัน ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความสับสนในการเดินทาง และข้อมูลสนับสนุนในการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่

7. การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความซับซ้อน ขาดป้ายบอกทางที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยวได้

8. สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้ไม่เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ

9. ข้อจำกัดของพื้นที่การท่องเที่ยวทะเลบัวแดงเป็นเพียงช่วงเฉพาะฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดง 2-3 เดือนเท่านั้นในรอบปี ทำให้ขาดความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและส่งผลต่อรายได้ของชุมชน

10. ผู้นำกลุ่มย่อยต่างมีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มที่แตกต่างกัน จึงทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จนไม่สามารถบูรณาการร่วมกันระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ได้

11. การจัดสรรรายได้และแบ่งปันผลประโยชน์ขาดระบบที่ชัดเจน ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

12. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะที่ดีในการถ่ายทอด / สื่อสารเรื่องราวของชุมชนด้วยภาษาต่างประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไม่สามารถเข้าถึงความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง

13. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะการบริหารจัดการที่พักอาศัย/อาหาร/สถานที่รองรับนักท่องเที่ยว ส่งผลต่อภาพลักษณ์ต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

14. การบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน กลุ่มองค์กร ภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง

5) รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น

การท่องเที่ยวนิเวศวัฒนธรรมหนองหาน ประกอบด้วย 3 เส้นทาง ประกอบด้วยธรรมชาติ ตำนาน ภูมิปัญญา

5.1) เส้นทางท่องเที่ยวระบบนิเวศหนองหาน หนองหานเป็นทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ที่กินพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ใน อ.กุมภวาปี กับบางส่วนในพื้นที่ อ.ประจักษ์ศิลปาคมของ จ.อุดรธานี ความอุดมสมบูรณ์ของหนองหานถือเป็นต้นแบบที่น่าสนใจต่อการศึกษาระบบนิเวศน์วิทยา เพราะที่นี่ชัดเจนความสัมพันธ์ระหว่างพืชพรรณและสัตว์ กลับคืนมาเป็นผลิตผลให้ชาวบ้านได้เก็บเกี่ยวเลี้ยงชีพและหล่อเลี้ยงชุมชนจน เป็นภาพวิถีชีวิตของชาวหนองหานมานานปี กาลเวลาผ่านไปวิถีชาวบ้านกลายเป็นความงดงามตามธรรมชาติในยุคที่ผู้คนโหยหา สิ่งที่เลือนหาย ในขณะที่ความอุดมสมบูรณ์ของบึงหนองหานยังคงอยู่ วงจรชีวิตของ บัวแดง หรือ “บัวสาย” ที่บึงหนองหานจึงเป็นประจักษ์พยานถึงความอุดมสมบูรณ์ บัวแดงที่หนองหานเบ่งบานงอกงามทั่วท้องน้ำไปไกล สุดลูกหูลูกตานับเป็นหมื่นๆ ไร่ ทุ่งทะเลบัวแดงแหล่งชมทุ่งดอกไม้ตามธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ด้วยความงามอันเป็นเอกลักษณ์ของดอกบัวที่ธรรมชาติรังสรรค์ เมื่อสีแดงอมชมพูของดอกบัวเบ่งบานขึ้นพร้อมๆ กัน ก็จะกลายเป็นภาพความงามอันวิจิตรสุดลูกลูกตาราวกับเนรมิตบนผืนผ้าใบ ขณะที่บรรยากาศโดยรอบหนองหาน ก็สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำตาม ธรรมชาติด้วยพันธุ์ปลาน้ำจืด สายพันธุ์นกท้องถิ่น และพืชน้ำอีกจำนวนมากอันเป็นหัวใจของระบบนิเวศน์ที่หล่อเลี้ยง ทะเลบัวแดง และวิถีชุมชนให้ยั่งยืน

ภาพที่ 4.33 เส้นทางท่องเที่ยวระบบนิเวศหนองหาน ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

โดยในเดือนตุลาคมบัวจะเริ่มแตกใบและเริ่มออกดอกตูมและบานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บัวจะออกดอกมีปริมาณมากที่สุดในช่วงเดือนธันวาคม – กุมภาพันธ์ และค่อยๆ ลดปริมาณลงในเดือนมีนาคม และเข้าสู่ช่วง “บัวเน่า” หรือช่วงที่บัวเก่าล้มตายกลายเป็นอาหารของบัวชุดใหม่ ช่วงนี้เองจะมี “บัวหลวง” เข้ามาผลัดเปลี่ยนให้ความงามที่ต่างออกไป แต่ชาวบ้านจะชอบใจเพราะเป็นฤดูเก็บเกี่ยวผลลิตจากบัวไปขายสร้างรายได้กลับ สู่ครอบครัว ก่อนที่บัวแดงชุดใหม่จะรอวันเติบโตแผ่ใบโผล่พ้นน้ำพร้อมกับดอกตูมให้เราตั้ง ตารอตั้งแต่ช่วงเดือนตุลาคม ช่วงเวลานั้นเองที่ถือว่าสัญญาณแห่งทะเลบัวแดงฤดูกาลใหม่ได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว โดยการเดินทางไปชมทะเลบัวแดง เพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจอย่างคุ้มค่าควรการเดินทางให้เหมาะสมกับธรรมชาติของดอกบัวสาย หรือบัวแดง ซึ่งจะบานในช่วงเช้าตรู่จนถึงเวลาประมาณ 11.00 น. ช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นช่วงเวลาที่ดอกบัวบานสวยที่สุด โดยการนั่งเรือชมทะเลบัวแดง ที่นี่ต้องนับว่าเป็นประสบการณ์ที่แปลกใหม่ หากดูเผินๆ เหมือนวิวรอบๆ ตัวจะมีแต่ดอกบัวสีแดงๆ แต่หากใช้หัวใจสัมผัสเพิ่มเติมจากสองตา จะเห็นความแตกต่างหลากหลายของบัวที่เติบโต เห็นนกกระสา นกกระยาง อ้อยอิ่งดิ่งขาละเลียดปลาในบึงอย่างไม่รีบร้อนเสมือนเป็นรังของมันเอง เห็นวิถีชีวิตชาวบ้านที่ยังคงลอยเรือออกไปทำนา หาปลา ตัดอ้อย

ภาพที่ 4.34 ระนิเวศวิทยาของหนองหาน มีนกอพยพหลายสายพันธุ์มาอาศัยอยู่เต็มผืนน้ำ ที่มา : เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า), 2568.

โดยเส้นทางการท่องเที่ยวคือจุดที่ 1 ชมทุ่งทะเลบัวแดง โดยลงเรือที่ท่าเรือบ้านเดียม ออกจากฝั่งไปประมาณ 20 นาที ท่านจะได้พบกับดอกบัวสายสีแดง สีชมพู เบ่งบานเต็มท้องน้ำหนองหาน กินพื้นที่หลายร้อยไร่ โดยนักท่องเที่ยวสามารถถ่ายภาพเก็บไว้ในความทรงจำ ซึ่งใช้เวลาในจุดนี้ประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง จากนั้นนั่งเรือชมความสวยงามของธรรมชาติที่สร้างสรรค์ไว้ในพื้นที่หนองหานที่กว้างสุดลูกหูลูกตา นอกจากนี้ความใสของน้ำท่านสามารถมองเห็นความงดงามของพืชพันธุ์ใต้น้ำ จุดที่ 2 สัมผัสเท้าลงบนพื้นสนุ่น(วัชพืชลอยน้ำที่ทับถมจนแน่น) เป็นคล้ายเกาะลอยน้ำกินพื้นที่ประมาณ 16% ของพื้นผิวน้ำทั้งหมดในหนองหาร ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกและสัตว์น้ำ รวมทั้งเป็นแปลงปลูกพืชผักหลายชนิด จุดที่ 3

5.2) เส้นทางท่องเที่ยวความเชื่อ ศรัทธาและตำนานผาแดงนางไอ่

ดอนหลวง ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม

ภาพที่ 4.35 ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

จากตำนาน ผาแดงนางไอ่ที่เล่ามาโดยสังเขปนี้ พอจะมีหลักฐานทางโบราณคดี เป็นเครื่องยืนยันให้สอดคล้องกับสภาพบ้านเมืองที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันหลายประการ น่าเชื่อถือว่าจะมีมูลความจริงอยู่มาก คือ

1. ดอนแม่หม้าย กลายมาเป็น บ้านดอนแก้ว

2. คุ้มหลวง (ที่พักเจ้านายฝ่ายใน) กลายมาเป็น ดอนหลวง ซึ่งเป็นเกาะอยู่กลางหนองหาน

3. บ้านคอนสาย (กิ่ง อ.กู่แก้ว) เป็นสถานที่ที่นายพรานคอนธนู และขึ้นสายธนูเตรียมจะยิงกะรอกด่อน

4. บ้านเมืองพรึก เป็นสถานที่ชาวบ้านกำก้อนดิน ก้อนหิน ขว้างปากระรอก พรึก(พึก) คือการหว่านหรือขว้างวัตถุทีละมากๆ

5. บ้านแซแล เป็นที่กระรอกเดินผิดทาง (ภาษาอิสาน- แซแล แปลว่า ออกนอกเส้นทาง)

6. บ้านพันดอน เป็นที่ป่าไม้มากมาย นายพรานไล่ยิงกระรอกจนจนมุมมาตายอยู่บริเวณนี้

7. บ้านเซียบ เมื่อไล่ล่ากระรอกด่อนเสร็จแล้ว ทีมพรานก็เมื่อยหล้าจึงหยุดพักเอาแรงเลยงีบหลับ(เซียบ)ไปพักหนึ่ง

8. บ้านเชียงแหว เป็นสถานที่ที่ชำแหละ(แหวะ)เนื้อกระรอก โดยคนชำแหละเป็นเซียง(คนที่สึกจากการบวชเณร)แบ่งกันกิน

9. บ้านห้วยกองสี เป็นสถานที่ที่นางไอ่คำโยนกลองทิ้งไป

10. บ้านน้ำฆ้อง เป็นสถานที่ที่นางไอ่ทิ้งฆ้องลงไป

11. บ้านห้วยสามพาด เป็นสถานที่ที่ม้าบักสามของผาแดง หกล้มลง

12. หนองแหวน (อยู่ทิศเหนือบ้านเชียงแหว) เป็นสถานที่ที่ผาแดงถอดแหวนโยนทิ้งลงไป

5.3) เส้นทางท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

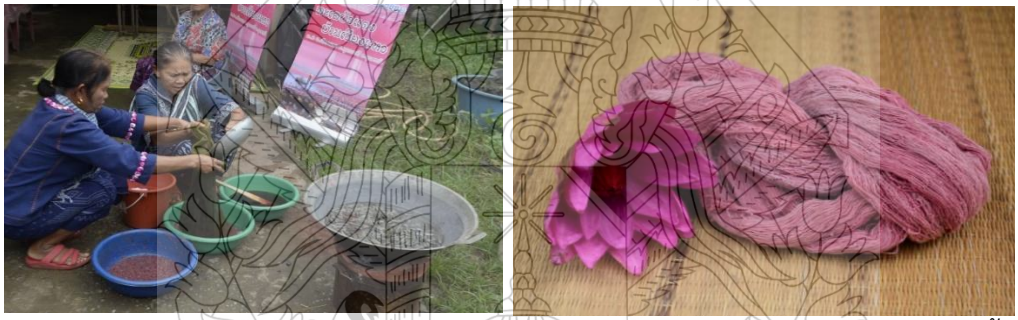

ภาพที่ 4.36 วิธีการทำตาลโตนด/ การยกยอ / การผ้าย้อมกลีบบัว / การประกอบอาหารพื้นบ้าน
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภาพที่ 4.37 วิธีทอผ้าจากกี่และกลุ่มประมงยกยอของหนองหาน ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.2) การลงมือทำด้วยตนเอง -By themself and Beyond ในที่นี้ การลงมือทำหรือลงมือปฏิบัติในฐานะพลเมือง เป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) ในที่นี้ การทำการใดๆ ในฐานะพลเมืองกระตือรือร้นเพื่อแก้ปัญหา พัฒนา หรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 3 หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy) การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย โดยการยึดหลักประชาธิปไตยทั้งในทางความคิดและการปฏิบัติ ได้แก่ การฟังเสียงข้างมากและการเคารพเสียงข้างน้อย การยอมรับความแตกต่างหลากหลายของความคิดและความแตกต่างทำงกายภาพหรือฐานะทางสังคม การไม่เลือกปฏิบัติ การให้ความสำคัญต่อความเสมอภาคเท่าเทียม ในชุมชนประชาธิปไตยกระบวนการประชาธิปไตยต้องเป็นส่วนสำคัญในทุก ๆ กระบวนการ องค์ความรู้หลักการประชาธิปไตยเพื่อความรู้ ความเข้าใจ ต่อหลักการประชาธิปไตย จึงสำคัญในฐานะแนวทางในการดำเนินชีวิตของสมาชิกชุมชนหรือสังคมนั้น หลักการประชาธิปไตยที่แม้เป็นแนวคิด กระบวนการ อุดมการณ์ หากเมื่อนำไปสู่วิถีชีวิต หลักการเหล่านั้นควรเรียบง่ายกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมและความคุ้นเคย และขับเคลื่อนการวิเคราะห์ด้วยองค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม องค์ความรู้การมีส่วนร่วมในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง ซึ่งการที่สมาชิกเข้ามีส่วนร่วมกับชุมชนที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของชุมชน ผนึกกำลังร่วมกัน ไม่ต่างคนต่างทำ เอื้อประโยชนต่อสมาชิกชุมชนทุกคน มุ่งการพึ่งตนเองและมุ่งพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนการเข้ามีส่วนร่วมในที่นี้ทั้งในระดับชุมชน สังคม และภาครัฐ ทั้งในระดับความคิด การกระทำและการสนับสนุนทรัพยากร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และใช้หลักประชาธิปไตยและการบริหารจัดการที่ดีจากเครือข่ายทุกกระบวนการมีส่วนร่วมเสมอ องค์ความรู้การมีส่วนร่วม เป็นการปฏิบัติ เป็นเทคนิคและการประยุกต์ใช้ที่ต้องนำแนวคิดมาใช้อย่างมีทักษะ การเข้ามีส่วนร่วมต้องเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ การเป็นเครือข่ายที่มีส่วนร่วมต้องมีลักษณะของการเป็นภาคีร่วมกันทุกภาคส่วน

1.2.1) วิเคราะห์ต้นทุนการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง

ภาพที่ 4.38 แผนที่ดาวเทียมในพื้นที่ศึกษาที่ 1 บ้านเดียม ที่มา : ภาพถ่ายดาวเทียม

ภาพที่ 4.39 แผนที่ดาวเทียมในพื้นที่ศึกษาที่ 2 บ้านเชียงแหว ที่มา : ภาพถ่ายดาวเทียม

1) บ้านเดียม ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

จากการศึกษาในระยะแรกได้มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวได้ 5 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม (cultural based tourism) 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ดังนี้

1.1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบด้วย

1.1.1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวของภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 4.40 บริบทเชิงพื้นที่ทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์หนองหานทะเลบัวแดง ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

หนองหาน มีพื้นที่ประมาณ 22,500 ไร่ หรือ 36 ตารางกิโลเมตร มีความยาวของคันดินรอบ หนองหาน ยาวถึง 80 กิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปีเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนอยู่ในเขตอำเภอประจักษ์ศิลปาคมและอำเภอกู่แก้ว เป็นแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร และการอุปโภคโดยในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมีนาคมของทุกปีดอกบัวแดงในหนองหานซึ่งมีจำนวนมากจะงอกงามโผล่จากน้ำขึ้นมา โดยเริ่มจากเดือนตุลาคมบัวเริ่มแตกใบและเริ่มออกดอกตูมและบานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บัวจะออกดอกมีปริมาณมากที่สุดในช่วงเดือนธันวาคม – กุมภาพันธ์ และค่อย ๆ ลดปริมาณลงในเดือน มีนาคม ซึ่งดอกบัวแดงจะบานในช่วงเช้าตรู่จนถึงเวลาประมาณ 11.00 น. เนื่องด้วยการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญทั้งต่อเศรษฐกิจและสังคม การท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้น ให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม โดยอยู่ในรูปของสินค้าและบริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทำให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทะเลบัวแดงหนองหาน ทำการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว ภายใต้ความหลากหลากทางชีวภาพของหนองหานกุมภวาปี พบนกอย่างน้อย 74 ชนิด เป็นนกน้ำ นกชายเลน อย่างน้อย 27 ชนิด นกอพยพ 40 ชนิด โดยแบ่งเป็น 1) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้สูญพันธ์ ได้แก่ นกกระสานวล นกกระสาแดง และนกเหยี่ยวดำ 2) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้ถูกคุคาม ได้แก่ เหยี่ยวแดง และเป็ดคับแค 3)ชนิดที่พบจำนวนมาก ได้แก่ เป็ดปีกเขียว เป็ดหางแหลม นกทะเลขาแดงลายจุดเป็ดแดง เป็ดลาย เป็นต้น

หนองหานกุมภวาปี พบพันธ์ปลาอย่างน้อย 39 ชนิด สามารถแยกออกเป็น 1) ชนิดพันธ์ปลาที่ถูกคุกคามแลใกล้สูญพันธ์ ได้แก่ ปาสร้อยนกเขาหรือปลาบัว 2) ชนิดพันธ์ปลาประจำถิ่นและอยู่ในสภาพถูกคุกคามในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ได้แก่ ปลากัดไทย 3) ชนิดที่อยู่ในสภาพมีแนวโน้ม

จะสูญพันธ์ ได้แก่ ปลาดุกด้าน 4) ชนิดที่พบมาก ได้แก่ ปลาในวงศ์ปาตะเพียน มากถึง 16 ชนิด เช่น ปลาแปบ ปลาชิวหางแดง ปลากะสูบจุด ปลาตะเพียนทอง และพบปลาในวงศ์ปลาหมอ 6 ชนิด นอกจากนั้นยังมีพบพืชน้ำอย่างน้อย 15 ชนิด แบ่งเป็น 1) บริเวณกลางน้ำมีพืชใต้น้ำ ได้แก่ สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายพุงชะโด 2) พืชลอยน้ำ ได้แก่ ผักตบชวา ผักบุ้ง จอกหูหนู บัวหลวง บัวแดง 3) พืชโผล่เหนือน้ำที่ล้อมรอบหนอง ได้แก่ กกสามเหลี่ยม เอื้องเพ็งม้า ธูปฤาษี แห้วทรงกระเทียม หญ้าแขม 4) พืชล้มลุก ได้แก่ หญ้าคา บอนเขียว หญ้าขน

1.1.2) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรมสวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในสวนเกษตร ได้ความรู้มีประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดลอมของสถานที่แห่งนั้น

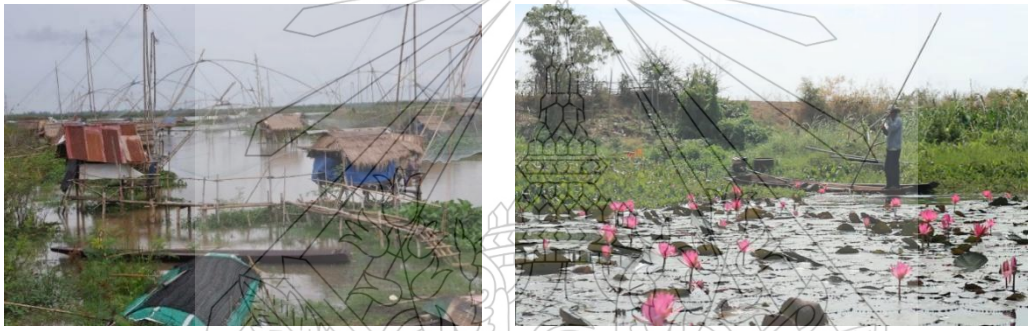

ภาพที่ 4.41 สถานภาพทางอาชีพทางเกษตรกรรม การทำประมงน้ำจืด การเลี้ยงควาย
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ในพื้นที่หนองหาน โดยเฉพาะบ้านเดียม มีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม และมีอาชีพรองสำคัญ คือ การทำประมงน้ำจืด การเลี้ยงควาย และการเก็บบัวหลวงเพื่อจำหน่าย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถร่วมทำและนำผลผลิตกลับบ้านได้ ส่งผลต่อการสร้างรายได้เพิ่มขึ้นให้กับชุมชน

1.2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย

1.2.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่า ของสภาพแวดลอมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.42 วัดมหาธาตุเทพจินดา หรือวัดพระธาตุบ้านเดียม ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป็นพุทธสถานที่เก่าแก่มาแต่โบราณกาลบริเวณอันเป็นที่ตั้งวัดแห่งนี้เดิมเรียกว่า“ บ้านเดิม” (เพี้ยนมาเป็นบ้านเดียม) มีสภาพเป็นเนินป่ารกชัฏอยู่ริมหนองหานเรียกกันติดปากว่า“ ตอนวัดโบราณ” เป็นที่ประดิษฐานพระมหาธาตุเทพจินดา องค์พระธาตุสร้างมาแต่ยุคใดไม่มีใครทราบ มีแต่อักษรจารึกไว้ที่แท่นพระพุทธรูปองค์ที่ใช้เสี่ยง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่กับพระเจดีย์เป็นภาษามคธ จุลศักราช 7 ปีเบิกใจ้ เดือน12 วัดนี้ตั้งอยู่บนฝั่งหนองหานทางด้านทิศเหนือ เดิมวัดนี้เป็นที่รกร้างและได้ถูกทอดทิ้งมานานปานใดก็ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด จนเกิดมีเถาวัลย์ปกคลุมไปทั่วบริเวณวัด มีสัตว์ร้ายนานาชนิด เช่น จระเข้ งูพิษที่ร้ายที่สุด จนไม่มีใครกล้าเข้าไปพิสูจน์ว่าในนั้นมีอะไรอยู่บ้าง นานเข้าผู้คนหนาแน่นขึ้นได้จึงไปพิสูจน์หาข้อเท็จจริงในบริเวณวัดดังกล่าว จึงได้พบว่าในที่นั้นมีโบสถ์เก่าและพระสถูปรูปกระทะคว่ำ ตั้งอยู่บนตัวโบสถ์และมีพระพุทธรูปใหญ่ประดิษฐานอยู่ในช่องประตูของพระสถูปช่องละ 1 องค์ต่อมาข่าวนี้ได้ลือลั่นไปทั่วทุกตำบลและอำเภอที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง ต่างพากันช่วยรื้อร้างถางโพงเข้าไปบูรณะปฏิสังขรณ์จนกลายเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุ จนถึงปี พ.ศ. 2464 เห็นว่าองค์พระสถูปเดิมนั้นมีต้นโพธิ์ใหญ่และรากของต้นโพธิ์ได้ทิ่มแทงได้รับความเสียหายผู้คนที่เคารพศรัทธาในเขตใกล้เคียงจึงได้พร้อมใจกันทำการรื้อกระสถูปองค์เดิมเสีย แล้วมาสร้างใหม่ให้เป็นรูปแบบพระเจดีย์แทน โดยการก่อสร้างองค์พระธาตุเทพจินดาองค์ใหม่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเลียนแบบจากองค์พระธาตุพนมก่ออิฐฉาบปูนครอบสถูปและพุทธรูปโบราณทั้งสองไว้ ณ ที่จุดเดิม มิได้เคลื่อนย้ายใดๆ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 เกิดพายุฝนฟ้าตกกระหน่ำอย่างหนักอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนพอรุ่งเช้าชาวบ้านจึง ได้เห็นองค์เจดีย์หักพังลงตรงที่พระประธานประดิษฐานอยู่ แต่พระพุทธรูปทั้ง 2 องค์มิได้หักบินแต่ประการใดคงประทับนั่งเป็นสง่าเหมือนเดิมทุกประการ ประชาชนทั้งหลายเมื่อทราบข่าวการหักขององค์เจดีย์ ต่างเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งจึงได้พากันหลั่งไหลมาช่วยกันทำการซ่อมแซมบูรณะให้ดีดังเดิม พระเจดีย์หรือพระมหาธาตุเจดีย์ พระมหาธาตุเจดีย์นี้มีฐานทั้งสี่ทิศกว้าง

ด้านละ 2 วา 2 ศอก ด้านทิศตะวันตกและตะวันออกประดิษฐานองค์พระประธานช่องละองค์ พระพุทธรูปหรือองค์ประธานสร้างด้วยทองเหลืององค์ทางด้านทิศตะวันออกสร้างแบบปรางค์สมาธิ ส่วนองค์ที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกสร้างแบบปรางค์ตรัสรู้ พระพุทธรูปทั้งสององค์มีหน้าตักกว้าง 3 ฟุต 6 นิ้ว ส่วนสูงจัดจากแท่นถึงปลายเกษาสูง 5 ฟุต 8 นิ้ว พระเจดีย์นี้ตั้งอยู่บนพระอุโบสถทางด้านทิศตะวันตก ฐานพระอุโบสถสร้างด้วยหินศิลาแลงซ้อนทับกันเป็นชั้น ๆ กว้าง 5 วา ยาว 10 วา สูง 1 วา ซึ่งบนสถูปมีพระพุทธรูป 2 องค์หันหลังพิงกันองค์แรกทำด้วยหินศิลาแลงขนาดหน้าตักกว้าง 6 ฟุตสูง 4 ฟุตหันหน้าไปทางทิศตะวันออกองค์ โดยความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของวัดแห่งนี้เล่ากันว่า เมื่อถึงเทศกาลออกพรรษาประมาณเดือน 11 น้ำนองเดือน 12 น้ำนิ่ง ตอนกลางคืนวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ จะมองเห็นวัตถุเรืองแสงคล้ายกับดวงดาวได้เคลื่อนไหวไปมาออกจากองค์มหาธาตุ ล่องลอยไปในที่ต่าง ๆ แล้วหายวับไปในหนองหาน รุ่งเช้ามามีทายกทายิกาที่ไปใส่บาตรถวายภัตราหารเช้า (จังหัน) เสร็จแล้วก็ไปจุดธูปเทียนบูชาพระประธาน ต่างก็ตื่นตระหนกตกใจเมื่อมองเห็นจอกแหนพาดอยู่บนบ่าพระประธานที่อยู่ในเจดีย์บ่อยครั้ง ที่เห็นเป็นดวงไฟลอยไปมาก็คือ พระพุทธรูปได้เสร็จ (ดาวเสด็จ) ไปสรงน้ำตอนกลางคืนแล้วแสดงอภินิหารให้ชาวบ้านได้ดูได้เห็นประประจำ และอีกอย่างคือในบริเวณวัดมีแย้มาก ชาวบ้านถือว่าเป็นแย้ของหลวงปู่ใครจะทำร้ายไม่ได้ หากใครบังอาจทำร้ายก็จะมีอันเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ปัจจุบันชาวบ้านใกล้ไกลเมื่อจะไปทำงานยังต่างประเทศต่างก็มาบนบานศาลกล่าวต่อหล่วงปู่ให้ช่วยคุ้มครองอยู่เป็นประจำ ประชาชนทั้งหลายจึงเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มาแต่โบราณกาล

1.2.2) การท่องเที่ยวงานชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียะศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดลอมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.43 ประเพณีที่สำคัญ “ตามรอยผาแดง-นางไอ่” ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ความเชื่อเรื่อง “ผาแดง-นางไอ่” ถูกนำมาประยุกต์สู่ประเพณีที่สำคัญในชุมชนคือ “ตามรอยผาแดง-นางไอ่”เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมภายใต้ความเชื่อเดียวกัน (ขวา) มีการแสดงตามตำนานที่สะท้อนถึงข้อห้ามและสิ่งที่ควรปฏิบัติในหนองหาน-กุมภวาปี มีการแข่งขันบั้งไฟ โยนคนลงตม เป็นวิถีการหลอมแนวคิดของทุกชั้นทางสังคมจากผู้อาวุโส ปราชญ์ชุมชน ผู้นำและเยาชนสู่จุดร่วมด้านความเชื่อและแนวคิดเดียวกัน

1.2.3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่นเพื่อความเพลิดเพลินได้ความรู้ดูผลงานสร้างสรรค์และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.44 ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานในพื้นที่หนองหานทะเลบัวแดง
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ขายบริบทของความเรียบง่าย ดำรงชีพด้วยวิถีพื้นถิ่น ทั้งอาหาร อาชีพและถ้อยสำเนียงของอีสาน นักท่องเที่ยวสามารถพูดคุย ร่วมกิจกรรมและใช้ชีวิตเพื่อเรียนรู้ขนบธรรมเนียม และการดำรงอยู่ตามวิถีอีสานได้ตลอดเวลาที่พักอยู่ในพื้นที่

1.3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย

1.3.1) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) หมายถึงการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมเพื่อการพักผ่อนและเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายใจได้รับความเพลิดเพลิน และสุนทรียภาพ มีความรู้ต่อการรักษาคุณค่า และคุณภาพชีวิตที่ดี มีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน อนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนี้บางแห่งอาจจัดรูปแบบเป็นการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa)

ภาพที่ 4.45 เมนูอาหารเชิงสุขภาพจากบัวแดง ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

บ้านเดียม มีอาหารเพื่อสุขภาพ และกิจกรรมการนวดแผนไทยไว้บริการนักท่องเที่ยว เพียงแต่สถานการณ์ในยุคโควิด19 กิจกรรมนวดจะไม่ได้ให้บริการ แต่อาหารและที่พัก ยังให้บริการเช่นเดิม

2.3.2) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อทัศนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิตมีการฝึกทำสมาธิเพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้นมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นอกจากนั้น นักท่องเที่ยวบางกลุ่มมุ่งการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญา

ภาพที่ 4.46 สถูปพระพุทธรูป 2 องค์หันหลังพิงกัน วัดมหาธาตุเทพจินดา ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

บนสถูปมีพระพุทธรูป 2 องค์หันหลังพิงกันองค์แรกทำด้วยหินศิลาแลงขนาดหน้าตักกว้าง 6 ฟุตสูง 4 ฟุตหันหน้าไปทางทิศตะวันออกองค์ องค์ที่สองทำด้วยทองใบขนาดหน้าตักกว้าง 4 ฟุตสูง 4 ฟุตครึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกข้างสถูปทางทิศตะวันออกเป็นโบสถ์ฐานก่อด้วยหินศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 5 วายาว 10 วาสูง 1 วา

ภาพที่ 4.47 โฮงหด เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเขตหวงห้ามมีมาตั้งแต่เมื่อครั้งโบราณกาล ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

โฮงหด เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเขตหวงห้ามมีมาตั้งแต่เมื่อครั้งโบราณกาลใช้ประกอบพิธีสังฆกรรมคือ“ พิธีทด” (รดน้ำ) เฉพาะพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่ได้บวชเรียนติดต่อกันมานานนับสิบพรรษา โฮงหดนี้คงจะกำเนิดเกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับองค์มหาธาตุเทพจินดามีบันทึกปรากฏเป็นภาษามคธโบราณที่แท่นพระพุทธรูปเสี่ยงทายระบุสร้างเมื่อ จ.ศ. 7 (ตรงกับพ. ศ. 1188) เช่นเดียวกันมะขามต้นนี้เกิดและมีขึ้นเมื่อใด? ไม่มีหลักฐานบ่งบอกไว้คงจะเกิดขึ้นพร้อมกับ“ โฮงหด”

2.3.3) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) หมายถึง นักท่องเที่ยวกลุ่มที่ต้องการใช้ชีวิตใกล้ชิดกับครอบครัวในท้องถิ่นที่ไปเยือนเพื่อการเรียนรู้ภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้รับประสบการณ์ในชีวิตเพิ่มขึ้น โดยมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดลอมและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

ภาพที่ 4.48 กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) เป็นทางเลือกที่นักท่องเที่ยวกลุ่มครอบครัวสนใจ เพราะทำให้คิดถึงวันวาน สมัยบ้านตนยังเป็นแบบเดิม และการหาอยู่หากินในอดีตยังตราตรึง จึงมาท่องเที่ยวเพื่อซึมซับความอบอุ่นดั้งเดิม

2.3.4) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE หมายถึง M=meeting / I= incentive / C=conference / E=exhibition) เป็นการจัดนำเที่ยวให้แก่กลุ่มลูกค้าของผู้ที่จัดประชุม มีรายการจัดนำเที่ยวก่อนการประชุม (pre-tour) และการจัดรายการนำเที่ยวหลังการประชุม (post-tour) โดยการจัดรายการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ไปทั่วประเทศ เพื่อบริการให้กับผู้เข้าร่วมประชุมโดยตรง หรือสำหรับผู้ที่ร่วมเดินทางกับผู้ประชุม (สามีหรือภรรยา) อาจเป็นรายการท่องเที่ยววันเดียวหรือรายการเที่ยวพักค้างแรม 2 – 4 วัน โดยคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.49 ประชุมจัดทำแผนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานีกับประเทศเพื่อนบ้าน
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

นักวิจัยและตัวแทนกลุ่มวิสาหกิจเข้าร่วมประชุมจัดทำแผนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานีและภาคีกลุ่มชมรมนักธุรกิจท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี เพื่อกำหนดแนวทางและแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการรองรับนักท่องเที่ยวแบบ MICE ให้สามารถดำเนินการครอบคลุมทุกมิติ

2.3.5) การท่องเที่ยวแบบผสมผสานเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้จัดการการท่องเที่ยวคัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำมาจัดรายการนำเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในระยะยาวนานตั้งแต่ 2 – 7 วันหรือมากกว่านั้นเช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร (eco–agro tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและประวัติศาสตร์ (agro-historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (eco-adventure travel) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ (geo- historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม (agro-cultural tourism) เป็นต้น

ภาพที่ 4.50 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน คือ อีกหนึ่งทางเลือกที่สามารถตอบโจทย์นักเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและเชิงนิเวศน์ไว้บริการหลายโปรแกรม

1.2.2) ปัจจัยในการพัฒนาภูมินิเวศน์เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สามารถวิเคราะห์บริการของระบบนิเวศจากเวทีชุมชน โดยมีประเด็นปัจจัยในการพัฒนาภูมินิเวศน์เพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) คือ สิ่งที่สามารถดึงดูดหรือโน้มน้าวใจให้เกิดความสนใจปรารถนาที่จะไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวไปเยือนจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเป็นสำคัญในแหล่งท่องเที่ยวจะมีจุดที่เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว จุดหนึ่งหรือหลายจุดก็ได้ ถ้ามีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวหลายจุด แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะมีนักท่องเที่ยวและสนใจนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวกันมาก สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

(1) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ธรรมชาติให้มา (Natural Attraction Factors) คือ ความงามตามธรรมชาติที่สามารถดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปเที่ยวในพื้นที่นั้น เช่น บริบทภาพรวมของแหล่งท่องเที่ยว สภาพแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตในพื้นที่

(2) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Historical and Cultural Attraction Factors) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้วสามารถดึงดูดใจให้มนุษย์ไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น สิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัด วัง เมืองโบราณ เป็นต้น วิถีชีวิตจากการกระทำของคน รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนเราสร้างขึ้นมา เช่น การแสดง การจัดเทศกาล เช่น งานเทศกาลอาหาร งานเทศกาลชุมนก ดูปลา เป็นต้น

(3) สิ่งอำนวยความสะดวก (Facility) คือ สิ่งต่าง ๆที่รองรับการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปได้ด้วยความสะดวกสบายที่สำคัญมากที่สุดคือ เรื่องที่พักแรมไม่ว่าจะเป็นที่พักในรูปแบบโรงแรม รีสอร์ท บังกะโล เกสท์เฮ้าส์ สิ่งสำคัญอันดับรองลงมา คือ การบริโภคจึงต้องมีร้านอาหารบริการสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนข่าวสารข้อมูลเพื่อการเดินทางไว้บริการนักท่องเที่ยวให้ครบถ้วน

(4) การเข้าถึงได้ (Accessibility) คือ การไปถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้ คือ ต้องมีการคมนาคมขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นอย่างสะดวก

ปัจจัยในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวของแต่ละบุคคลย่อมมีความแตกต่างกันไปตามความพึงพอใจหรือความต้องการที่จะได้รับจาการไปท่องเที่ยว โดยที่บางคนต้องการไปท่องเที่ยวธรรมชาติอย่างเดียว แต่บางคนอาจจะต้องการความสะดวกสบายในเรื่องของที่พักหรืออาหารและการบริการอื่นๆ ด้วย

1.2.3) ประเมินความเสี่ยงและโอกาสทางธุรกิจ

การประเมินความเสี่ยงและโอกาสทางธุรกิจ จำเป็นต้องวิเคราะห์ปัจจัยภายในและการสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนท้องถิ่นในชนบทส่วนใหญ่มักอยู่ในภาวะด้อยโอกาสในหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความรู้และทักษะในการพัฒนาและการจัดการ ยิ่งเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นงานบริการที่ต้องมีมาตรฐานขั้นต่ำ เพราะมีการแข่งขันทางการตลาดแล้ว เป็นสิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นไม่คุ้นเคย ก็เป็นสาเหตุทำให้เกิดความท้อแท้และไม่สามารถดำเนินการต่าง ๆ ตามความตั้งใจได้ ตรงจุดนี้หน่วยงานภาคราชการ หรือภาคเอกชนรวมทั้ง NGOs หรือผู้รู้ต่าง ๆ จะต้องเข้ามาสนับสนุนหรือช่วยเหลือ สร้างความ เข้มแข็งให้แก่ชุมชนดังกล่าวในข้อ 2 อย่างจริงจังและต่อเนื่อง พร้อมสร้างภูมิต้านทานต่ออิทธิพลต่าง ๆ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่มีผลมาจากการท่องเที่ยวด้วย

ภาพที่ 4.51 การประเมินความเสี่ยงและโอกาสทางธุรกิจในการรองรับการเปิดประเทศในระดับภูมิภาค ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การประเมินความเสี่ยงและโอกาสทางธุรกิจ ผู้ศึกษาวิจัยและตัวแทนชุมชนบางส่วนเข้าร่วมรับนโยบายจังหวัดอุดรธานี เพื่อพัฒนาศักยภาพสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ของกรมทรัพย์สินทางปัญญา และเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางการท่องเที่ยวที่มีผลจากสถานการณ์โควิด 19 และสภาวะทางสิ่งแวดล้อม ในการรองรับการเปิดประเทศในระดับภูมิภาค

โดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมเป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในโดยผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมมีดังนี้

1) ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก เป็นการตรวจสอบประเมินปัจจัยหรือข้อมูลจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ด้วย C-PEETS Analysis เช่น สภาพเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง กฎหมาย สังคม สิ่งแวดล้อม โดยวิเคราะห์เพื่อให้เกิดการบูรณาการ (integration) ร่วมกันกับภาคีเครือข่ายที่เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งการวิเคราะห์สภาพ

ภายนอกนี้เป็นการระบุให้เห็นถึงโอกาสและอุปสรรคที่จะต้องดำเนินการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ดังนี้

โอกาส

1. กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ทำให้นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

2. นักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการเดินทางจากการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะ (group tour) มาเป็นการเดินทางแบบอิสระ (F.I.T) โดยไม่พึ่งพาตัวแทนทางการท่องเที่ยว (travel agent) ทำให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

3. ภาครัฐกำหนดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

4. นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรองและนโยบายการลดหย่อนภาษีจากการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น

5. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 มุ่งเน้นกลยุทธ์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

6. มีความร่วมมือเมืองพี่เมืองน้องกับเมืองลั่วหยาง มณฑลเหอหนาน และความร่วมมือ “สามเหลี่ยมมรดกโลก” กับหลวงพระบาง สปป.ลาว และกวางนิงห์ ของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม อันจะส่งผลต่อความร่วมมือเชิงนโยบายทางการท่องเที่ยวมากขึ้น

7. ทะเลบัวแดงเป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัด ทำให้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

8. จังหวัดอุดรธานีมีสนามบินนานาชาติที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ

9. เป็นเส้นทางเชื่อมการคมนาคมในภูมิภาค (Hub) ส่งผลต่อการเดินทางท่องเที่ยวและขนส่งสินค้าเชื่อมโยงอินโดจีนที่สามารถสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้

10. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวมีความสามารถในการจัดการความปลอดภัยเพื่อการท่องเที่ยวในระดับที่ดี ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยว

11. ได้รับการยกย่องจาก CNN ให้เป็นทะเลสาบที่แปลกประหลาด 1 ใน 15 แห่งทั่วโลก

12. ความมีอัธยาศัยไมตรีเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสานที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

13. ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยนำเสนอข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจผ่านเทคโนโลยีมากขึ้น ทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจในการเดินทางได้ง่ายขึ้น

อุปสรรค

1. ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ที่พัก อาหาร ไม่สอดคล้องกับบริบทของการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนถูกทำลาย

2. การบูรณาการระหว่างหน่วยงานหนุนเสริมทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ทะเลบัวแดงเฉพาะช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเท่านั้น ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี

3. กลุ่มทุนเข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับพื้นที่ ได้แก่ การสร้างโรงแรม รีสอร์ทในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อกลุ่มโฮมสเตย์ในพื้นที่

4. ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายภาครัฐ ทำให้การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวขาดเสถียรภาพ

5. ขาดการบูรณาการเชิงนโยบายและการหนุนเสริมจากภาคีเครือข่ายที่ต่อเนื่อง อันส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว สภาพคล่องทางเศรษฐกิจ และความเชื่อมโยงเชิงระบบ

6. ความผันผวนทางเศรษฐกิจ ทำให้นักท่องเที่ยวใช้ความระมัดระวังในการใช้จ่ายทางการท่องเที่ยว

7. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลต่อฤดูกาลและความหลากหลายทางชีวภาพ

8. โรคอุบัติการณ์ใหม่ (COVID19) ส่งผลต่อการขยายตัวของการท่องเที่ยวหยุดชะงัก

2) ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เป็นการตรวจสอบประเมินปัจจัยหรือข้อมูลจากสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ปัจจัยใดเป็นจุดแข็งหรือจุดอ่อนที่ชุมชนจะแสวงหาโอกาสพัฒนาและหลีกเลี่ยงอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งการติดตามและประเมินผลโดยกำหนดให้มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน โดยคณะกรรมการได้ดำเนินการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในโดยวิเคราะห์ตรวจสอบ ติดตามองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อวิเคราะห์ถึงจุดแข็งและจุดอ่อน โอกาส ข้อจำกัด ซึ่งมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ดังนี้

จุดแข็ง

1. ความเข้มแข็งของการบริหารจัดการในกลุ่มย่อยโดยเฉพาะกลุ่มเรือเป็นกลุ่มย่อยหลักที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มย่อยที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอาหาร ทำให้สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. เป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ทำให้เป็นที่รู้จักและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่

3. ความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ ได้แก่ ดอกบัวแดง นก บึงหนองหาน ตำนานผาแดงนางไอ่ ความเชื่อพญานาค วัดเทพจินดา ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม วัดสมศรีสะอาด ภูมิปัญญาการทำตาลโตนด ในพื้นที่มีศักยภาพสูงในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์และสามารถนำมาสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

4. ผู้นำกลุ่มย่อยมีทักษะความเป็นผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดกลุ่มให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

5. กลุ่มมีระบบการดูแลด้านความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวในการล่องเรือชมบัวแดง ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความมั่นใจในการท่องเที่ยวและส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับพื้นที่

6. ผู้นำกลุ่มย่อยสามารถเชื่อมโยงกระบวนการผลิตสู่ระบบตลาดเพื่อสร้างรายได้ในระดับที่ดี อันส่งผลต่อระบบการหมุนเวียนทุนและการกระจายรายได้ในชุมชน

7. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวมีความสามารถในการจัดการความปลอดภัยเพื่อการท่องเที่ยวในระดับที่ดี ส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยว

8. ชุมชนมีความเป็นมิตร แสดงออกถึงความเป็นเจ้าบ้านที่ดี ทำให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว

จุดอ่อน

1. การบริหารจัดการในภาพรวมระดับพื้นที่ขาดการบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มย่อยต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มเรือ กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มอาหาร ทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่แท้จริงยังไม่เกิดขึ้น

2. การจัดการเชิงระบบของกลุ่มย่อยยังขาดทักษะในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ขาดความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว

3. บริบทโดยรวมยังขาดความพร้อมในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่จอดรถ ที่พัก ของที่ระลึกที่เป็นเอกลักษณ์ และการให้บริการ ส่งผลต่อการสร้างความประทับใจต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้

4. เป้าหมายในการวางแผนและบริหารจัดการของพื้นที่ยังไม่ชัดเจน ทำให้การขับเคลื่อนของพื้นที่ยังไม่เกิดความสมดุลของความยั่งยืนทั้ง 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน

5. ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวยังไม่สะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน ส่งผลให้มูลค่าและคุณค่าของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เกิดผลเท่าที่ควร

6. ช่องทางและการนำเสนอในการประชาสัมพันธ์ยังไม่เป็นปัจจุบัน ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความสับสนในการเดินทาง และข้อมูลสนับสนุนในการตัดสินใจท่องเที่ยวในพื้นที่

7. การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความซับซ้อน ขาดป้ายบอกทางที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยวได้

8. สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้ไม่เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ

9. ข้อจำกัดของพื้นที่การท่องเที่ยวทะเลบัวแดงเป็นเพียงช่วงเฉพาะฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดง 2-3 เดือนเท่านั้นในรอบปี ทำให้ขาดความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและส่งผลต่อรายได้ของชุมชน

10. ผู้นำกลุ่มย่อยต่างมีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มที่แตกต่างกัน จึงทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จนไม่สามารถบูรณาการร่วมกันระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ได้

11. การจัดสรรรายได้และแบ่งปันผลประโยชน์ขาดระบบที่ชัดเจน ส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

12. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะที่ดีในการถ่ายทอด / สื่อสารเรื่องราวของชุมชนด้วยภาษาต่างประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไม่สามารถเข้าถึงความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง

13. ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะการบริหารจัดการที่พักอาศัย/อาหาร/สถานที่รองรับนักท่องเที่ยว ส่งผลต่อภาพลักษณ์ต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

14. การบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน กลุ่มองค์กร ภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง

1.2.4) พัฒนากลยุทธ์

การพัฒนากลยุทธ์ ในการจัดการท่องเที่ยวการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองนั้น จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการตัดสินใจและการแบ่งปันประโยชน์ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นจะต้องพัฒนาให้รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการคิด การปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา และการติดตามประเมินผลแบบครบวงจร ไม่ใช่ผู้นำหรือกลุ่มผู้นำท้องถิ่นดำเนินการเองทั้งหมด และที่สำคัญจะต้องมีกลไกและระบบการแบ่งปันรายได้หรือประโยชน์อื่นๆ อันเกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นธรรมและความโปร่งใส โดยเฉพาะประเด็นหลังนี้มักจะพบว่าเป็นสาเหตุของความไม่ยั่งยืนในการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นค่อนข้างสูงทีเดียว

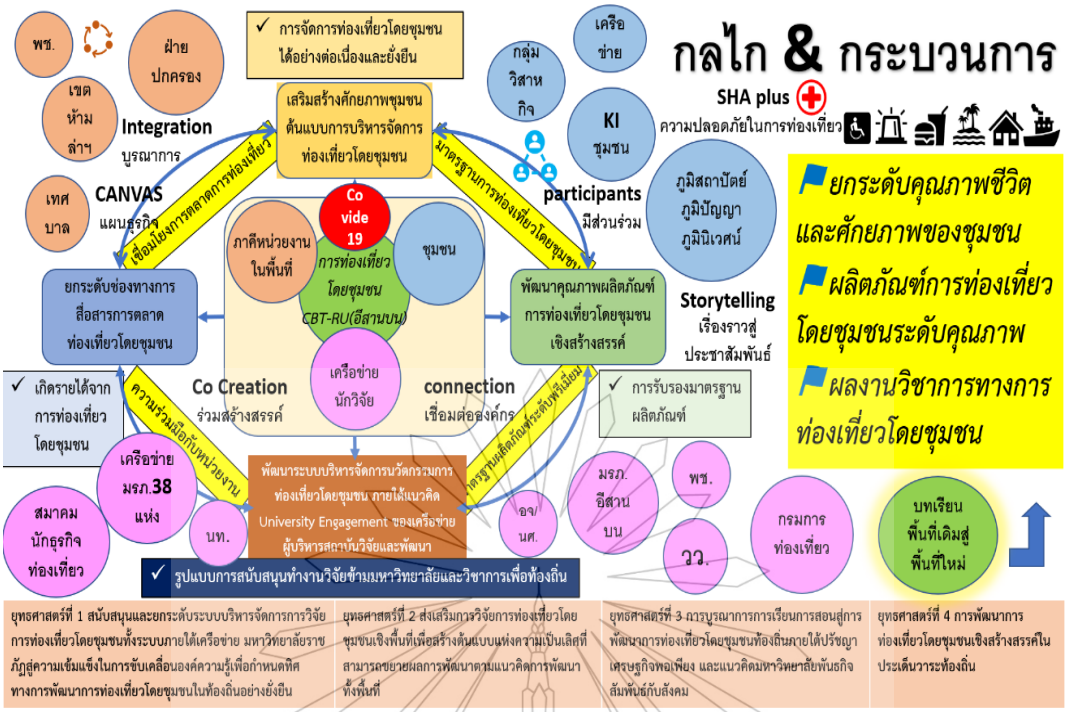

ภาพที่ 4.52 แผนผังกลไกการพัฒนากลยุทธ์ ในการจัดการท่องเที่ยวการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐาน “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” เพื่อเข้าสู่การยกระดับมาตรฐานทั้งระบบ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขับเคลื่อนด้วยพลังของชุมชน ภาคีเครือข่ายในทุกมิติ ผ่านกระบวนการพัฒนาของนักวิจัยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มอีสานบน ที่จะคอยเป็นเวทีกลางในการเชื่อมโยงความร่วมมือและส่งเสริมแนวทางที่เหมาะสมในการเข้าสู่มาตรฐานและการยอมรับจากนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 4.53 เปิดเวทีพัฒนากลไกในการอนุรักษ์ “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

โดยมีการเปิดเวทีพัฒนากลไกในการอนุรักษ์บนฐาน “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” ดำเนินการดังนี้

1) ดูแลตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ในท้องถิ่น เพื่อป้องกันมิให้ถูกบุกรุก ทำลาย เสียหาย เสื่อมโทรม ด้วยวิธีการ ที่เหมาะสมโดยประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบและประชาชนในพื้นที่

2) เก็บรวบรวมและจัดทำข้อมูล เกี่ยวกับแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ตลอดจน สภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ประกอบด้วย สภาพปัจจุบัน ผลกระทบและปัญหาที่เกิดขึ้น และส่งรายงานให้ศูนย์รวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาวัฒนธรรม และแหล่งชุมชน

3) ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่อยู่ในท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมและช่วยสอดส่องดูแล ตัวอย่างกรณี วัดที่มีความเก่าแก่และสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือเป็นแหล่งศิลปกรรมอันควรค่าแก่การอนุรักษ์ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการดำเนินงานที่เหมาะสมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและภูมิปัญญาวัฒนธรรมของวัดที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ โดยการจัดระเบียบและรักษาสภาพแวดล้อมความเป็นของแท้ดั้งเดิมของสถานที่มีอยู่ไว้ให้มากที่สุด ควรกำหนดเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส ให้ชัดเจน และมีระยะห่างที่เหมาะสม และเพิ่มพื้นที่สีเขียวภายในวัดให้มากขึ้นเพื่อเสริมสร้างให้เกิดบรรยากาศความเป็นธรรมชาติ สงบ และร่มเย็น เป็นต้น

1.2.5) การส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่

ในการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1.2.5.1) การส่งเสริม

(1) สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ในแต่ละท้องถิ่นอย่าง ถูกวิธี เป็นระบบ และเหมาะสมตามขั้นตอนที่กำหนดไว้

(2) สนับสนุนให้มีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือขยายเครือข่ายในแต่ละชุมชน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง มีสำนึกในการเป็นเจ้าของสมบัติของชาติ ร่วมกันในการปกป้อง คุ้มครอง ดูแล รักษาและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมได้ อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง

1.2.5.2) การพัฒนา

(1) ผลักดันให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม เป็นงานส่วนหนึ่งของการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล โดยสนับสนุนการมีส่วนร่วมประชาชนใน

ท้องถิ่น ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และประสานประโยชน์สูงสุด ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติในอนาคต

2) ประสานในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ร่วมกับจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้แผนพัฒนาจังหวัดหรือท้องถิ่น และแผนด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้สอดคล้องกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างแท้จริง

(3) พิจารณากลั่นกรองโครงการพัฒนาหรือกิจกรรม ที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมอันควรอนุรักษ์ ซึ่งคาดว่าอาจมีผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมในกรณีที่เป็นโครงการเร่งด่วน หรือมิได้มีการวางแผนด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ก่อน

1.2.5.3) การประสานงาน

(1) หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งเทศบาลตำบล เขตห้ามล่า ชลประทาน โดยจัดให้มีการประชุมภาคีเครือข่าย เพื่อให้การประสานงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

(2) ศึกษาแนวทางสร้างความร่วมมือ เพื่อประโยชน์ในการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่กัน

(3) ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัด เพื่อเป็นการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม

1.2.5.4) การติดตามตรวจสอบ

(1) หากตรวจพบหรือทราบข้อมูลที่ตั้งของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมอันควรค่าแก่การอนุรักษ์กำลังจะถูกบุกรุก หรืออยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่จะถูกทำลายให้เกิดความเสียหายและหมดสภาพ โดยคาดว่าสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น อาจได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ควรนำประเด็นปัญหาและแนวทางป้องกันแก้ไขเสนอต่อหน่วยงานระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบูรณาการในการทำงานร่วมกันภายในพื้นที่ จึงเป็นวิธีการดำเนินงานที่สามารถระงับต้นเหตุของปัญหาได้ทันเหตุการณ์

(2) การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ควรศึกษา วิเคราะห์ สาเหตุของปัญหาและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมรายละเอียดข้อมูลในเบื้องต้น ให้ได้ข้อสรุปและแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องและเหมาะสมทางด้านวิชาการ สามารถนำไปสู่การขั้นตอนในการปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปตามกระบวนการสัมฤทธิ์ผล

ภาพที่ 4.54 การประชุมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

4.2.1.4) การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects)

1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการบริหารจัดการในการพัฒนา

1.1) พัฒนากลไกสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น (Key active citizen) ในการบูรณาการสู่ความร่วมมือ (Integrate cooperation) เพื่อแก้ปัญหา พัฒนาหรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 7 การบริหารจัดการชุมชน (community management) องค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการชุมชน ทั้งความสามารถของผู้นำหรือชุมชนในการขับเคลื่อนกลไกการพัฒนาภาคพลเมืองในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งถือเป็นกระบวนการสำคัญ ในการบริหารจัดการสู่การวางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงาน และประเมินผลการทำงานของชุมชน บนฐานการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ด้วยปัญญาและความคิดอย่างมีวิจารณญาณ บนฐานการมีส่วนร่วมในการจัดการความรู้จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น จะนำไปสู่การปฏิบัติหรือการลงมือกระทำ (action) เกิดการพึ่งพาตนเอง เกิดพลังของพลเมือง และสร้างการเปลี่ยนแปลงมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของเครือข่ายความร่วมมือสู่ชุมชนเชิงรูปธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1.1) การจัดทำโครงการร่วมกันในพื้นที่หลัก โดยอาศัยการขับเคลื่อน 3 ฝ่าย

เป็นกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาต้นทุนของหน่วยงานพัฒนาชุมชน โดยผู้ศึกษาได้เสนอให้หน่วยงานที่เป็นกลุ่มหลักด้านการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับมหกรรมพืชสวนโลก ประกอบด้วย พัฒนาชุมชน เกษตรจังหวัด และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เข้าร่วมพัฒนาแผนงานและโครงการเพื่อส่งเสริมศักยภาพการยกระดับมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี โดยมีการแบ่งกลุ่มพัฒนาเป็น 3 กลุ่ม ด้านผลิตภัณฑ์เป็นกลุ่มพัฒนาชุมชน ด้านการเกษตรเป็นเกษตรจังหวัด

และด้านการท่องเที่ยวเป็นท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด โดยมีภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมพัฒนาแนวทางร่วมกัน

ภาพที่ 4.55 ประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการเกษตร เพื่อพัฒนาแผนงานให้สอดคล้องกับกลไกการพัฒนาเชิงพื้นที่ในมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี, 2568.

1.1.1.1) การประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการจัดทำแผนด้านการเกษตร

ประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการจัดทำแผนด้านการเกษตร โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เพื่อพัฒนาแผนงานให้สอดคล้องกับกลไกการพัฒนาเชิงพื้นที่ในมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี โดยมีกระบวนการนำแผนงานโครงการของเกษตรจังหวัดที่เตรียมไว้แล้วมาเสนอเพื่อร่วมกันหาแนวทางให้สอดคล้องกับกันกับหน่วยงานสังกัดเกษตรจังหวัด เช่น ประมงจังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด สมาคมเกษตรกรจังหวัด เป็นต้น โดยมีผลการประชุม ดังนี้

1) ข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรของจังหวัดอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568

จังหวัดอุดรธานีมีพื้นที่ทั้งหมด 7,331,439 ไร่ พื้นที่เกษตรกรรมรวม 4,438,844 ไร่ (คิดเป็นร้อยละ 60.55 ของพื้นที่ทั้งหมด) แยกเป็น พื้นที่ไร่ 1,134,425 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 25 พื้นที่นำ 2,069,646 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 47 ไม้ยืนต้น/ไม้ผล 695,751 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 16 และพื้นที่อื่นๆ 539,022 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 12 โดยมีประชากรทั้งสิ้น 1,566,510 คน 538,277 ครัวเรือน (แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2566 – 2570 ฉบับทบทวน พ.ศ. 2567)

2) การจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัด ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดอุดรธานี)

ด้วยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้กำหนดแนวทางการจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัด และรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงาน

โครงการตามแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัด ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 รวมทั้งการนำเข้าข้อมูลสู่ระบบแผนงาน/โครงการ กำหนดแล้วเสร็จภายในวันที่ 27 ธันวาคม 2567 และรายงานผลการดำเนินงานเป็นรายไตรมาส กำหนดแล้วเสร็จภายในวันที่ 10 ของเดือนถัดไปหลังจากสิ้นไตรมาส และแจ้งสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานีร่วมบูรณาการจัดทำแผนปฏิบัติการฯ และรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงานดังกล่าวร่วมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรณีที่ผลการดำเนินงานโครงการไม่เป็นไปตามแผนฯ ให้รายงานปัญหาอุปสรรค สาเหตุ รวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาการดำเนินงานโครงการเป็นรายไตรมาส

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี ได้แจ้งส่วนราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัด และรายงานผลการดำเนินงานเป็นรายไตรมาส ตามหนังสือสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี ที่ กษ 0224/ว1102 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน 2567

ตารางที่ 4.7 ตารางโครงการจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการเกษตรรองรับมหกรรมพืชสวนโลก

โครงการ	งบประมาณ	หน่วยงานที่รับผิดชอบ
1. โครงการพัฒนาเกษตรกรสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์	776,700	สนง.เกษตรจังหวัดอุดรธานี
2. โครงการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรสู่การทำเกษตรแบบมืออาชีพ ภายใต้โมเดลเศรษฐกิจ BCG	423,800	สนง.เกษตรจังหวัดอุดรธานี
3. โครงการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน สู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อม	328,000	สนง.เกษตรจังหวัดอุดรธานี
4. โครงการส่งเสริมเกษตรกรอย่างยั่งยืน อุดรธานีเมืองน่าอยู่ ภายใต้แนวคิด “เกษตรกร พร้อมเสิร์ฟ ช็อป ชิม ริม นา พัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน”	2,880,000	สนง.เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี
5. โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตโคเนื้อและกระบือ จังหวัดอุดรธานี	3,200,000	สนง.ปศุสัตว์จังหวัดอุดรธานี
6. กำจัดวัชพืชหนองหานกุมภวาปีทะเลบัวแดง	3,000,000	โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาห้วยหลวง
รวมทั้งสิ้น (6 โครงการ)	**10,608,500**	

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีด้านการเกษตรจังหวัดอุดรธานี 2568.

3) ผลการดำเนินงานโครงการสำคัญ (Agenda) (สรุปโดยย่อ)

ปีงบประมาณ 2567 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขับเคลื่อนงานนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 9 นโยบายหลัก 8 ข้อสั่งการ ประกอบด้วย นโยบายสำคัญ 9 นโยบาย ประกอบด้วย 9 นโยบายหลัก ดังนี้

1) ศูนย์บริการประชาชนภาคการเกษตร ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

-จัดตั้งศูนย์บริการเกษตรพิรุณราช โดยเป็นศูนย์บริการร่วม เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและพี่น้องเกษตรกรให้สามารถติดต่อสอบถาม ขอทราบข้อมูล และรับเรื่องร้องเรียนคลายทุกข์ให้แก่พี่น้องเกษตรกร

2) ขับเคลื่อนภารกิจ ยกระดับ MR. สินค้าเกษตร

-บริหารจัดการสินค้าเกษตรที่สำคัญและมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ติดตาม วิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์สินค้าทั้งด้านการผลิตและการตลาด และการแก้ไขปัญหาสินค้าเกษตรเบ็ดเสร็จครบวงจรตลอดห่วงโซ่อุปทาน ตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทางให้เป็นไปอย่างรวดเร็วและทันต่อสถานการณ์

3) วางแผนและติดตามการป้องกันแก้ไขปัญหาภัยพิบัติด้านการเกษตร

-เตรียมปรับสถานการณ์ภัยพิบัติด้านการเกษตร แผนการปลูกพืชฤดูแล้ง รวมทั้งแผนอื่นๆ ที่สนับสนุนให้การบริหารจัดการภัยพิบัติด้านการเกษตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติด้านการเกษตร

4) การบริหารจัดการแก้ไขปัญหาการนำเข้าและส่งออกสินค้าเกษตรที่ผิดกฎหมาย

-แก้ไข ป้องกันและปราบปรามการลักลอบนำเข้าและส่งออกสินค้าเกษตรที่ผิดกฎหมายทั้งสินค้าปศุสัตว์ ประมง และพืช ตลอดจนการช่วยเหลือเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบ

5) ขับเคลื่อนการเกษตรระดับหมู่บ้านสู่การผลิตสินค้าเกษตรมูลค่าสูง

-ส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรสร้าง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ปรับเปลี่ยนไปสู่การปลูกพืชที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงขึ้น

6) ส่งเสริมเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรเป็นผู้ให้บริการทางการเกษตรครบวงจร

-มีบทบาทในการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือสมาชิกในการทำการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การผลิต การรวบรวม การแปรรูปและการตลาด

7) การจัดการทรัพยากรทางการเกษตรทำการเกษตรที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม (Go Green) ด้วย BCG และ Carbon Credit

-การทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การใส่ปุ๋ยที่เหมาะสม การกำจัดแมลงศัตรูพืชที่ถูกต้อง การลดปริมาณปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง มีการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัย

8) สร้างระบบประกันภัย เกษตรกรไทย สุขใจถ้วนหน้า

-พัฒนาระบบการประกันภัยภาคการเกษตร บริหารจัดการความเสี่ยงเพื่อช่วยให้เกษตรกรมีรายได้ที่แน่นอน

9) บริการทางการเกษตรที่ใช่ เลือกใช้ให้เหมาะสม

-สนับสนุนให้บริการเครื่องมือทางการเกษตรที่ให้เกษตรกรสามารถเช่า/ยืมเครื่องมือเครื่องจักรกลด้านการเกษตรที่เหมาะสม

ข้อสั่งการสำคัญ 8 ข้อ ดังนี้

1) ยกระดับเอกสารสิทธิ์ที่ดินที่อยู่ในกำกับของหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (เปลี่ยน ส.ป.ก. เป็นโฉนด)

-เป็นโฉนดที่ดิน ให้สามารถนำไปต่อยอดให้เข้าถึงแหล่งเงินทุน พร้อมนำมาพัฒนาที่ดิน พัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร

2) การสร้างอาชีพ สร้างรายได้เกษตรที่ได้รับการพักชำระหนี้

-ให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรภายหลังการพักชำระหนี้ สามารถฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรและโดยส่วนรวม

3) งานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569

-ภายใต้แนวคิด “ความหลากหลายแห่งสรรชีวิต สายสัมพันธ์ แห่งผู้คน สายน้ำ และพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน”

4) โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ กระทรวงเกษตรแลสหกรณ์

-สืบสาน ต่อยอด และขยายผลโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

5) การแก้ไขปัญหาการทำประมง

-ฟื้นฟูการประมงทะเลเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และพันธกรณีระหว่างประเทศ แก้ไขกฎหมาย และความเดือดร้อนที่ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบอาชีพการทำประมง

6) การพัฒนาพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์

-วิจัย พัฒนาพันธุ์ เพื่อเพิ่มผลผลิต และเพิ่มมูลค่าผลตอบแทนให้สูงขึ้น

7) การส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตรระหว่างประเทศ

-ส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตรระหว่างประเทศให้มีประสิทธิภาพ เพิ่มปริมาณและมูลค่าการส่งออก แก้ไขปัญหาจากข้อจำกัดหรือข้อพิพาททางการค้าสินค้าเกษตรระหว่างประเทศ

8) การลงพื้นที่ตรวจราชการของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

4) การขับเคลื่อนงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี

การขับเคลื่อนงานตามยโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 มีทั้งสิ้น 9 นโยบาย ดังนี้ 1) เน้นการสร้างวิธีการทำงานสู่การปฏิบัติ 2) เร่งรัดการจัดที่ดินทำกินให้กับเกษตรกร 3) บริหารจัดการน้ำให้เกิดประสิทธิภาพเพื่อการเกษตร 4) ยกระดับสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูงด้วยการต่อยอดโครงการ 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง 5) ยกระดับศักยภาพของเกษตรกร/สถาบันเกษตรกรให้เข้มแข็ง 6) จัดการทรัพยากรทางการเกษตร 7) รับมือกับภัยธรรมชาติ 8) สานต่อการทำสงครามสินค้าเกษตรเถื่อน และ 9) อำนวยความสะดวกด้านการเกษตร เพื่อขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของรัฐบาล ยกระดับคุณภาพชีวิตเกษตรกรอยู่ดีกินดี สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ทรัพยากรเกษตรยั่งยืน

สำหรับการขับเคลื่อนงานกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 ประกอบด้วย

การบริการจัดการความเสี่ยงของอุปสงค์ อุปทานสินค้าเกษตรของจังหวัด มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

4.1) กลไกลในการขับเคลื่อน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งที่ 1097/2566 ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2566 แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารนโยบายสินค้าและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง และคณะทำงานขับเคลื่อนนโยบายสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ขึ้นมาเพื่อขับเคลื่อนงานดังกล่าวให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญๆ ดังนี้

1. คณะกรรมการบริหารนโยบายสินค้าและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง มีรองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ได้รับมอบหมาย เป็นประธาน มีอธิบดีกรมต่าง ๆ เป็นกรรมการ และมีผู้อำนวยการกองนโยบายและเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ผู้อำนวยการศูนย์ประเมินผล สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และ ผู้อำนวยการสำนักแผนงานและโครงการพิเศษ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นเลขานุการร่วม โดยมีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดกรอบแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว พิจารณาคัดเลือกพื้นที่และสินค้าเกษตรมูลค่าสูง กำหนดเป้าหมายตัวชี้วัดของโครงการ กำกับ ติดตามและให้คำแนะนำปรึกษา ข้อเสนอแนะ การแก้ไขปัญหาอุปสรรค และสรุปรายงานความก้าวหน้าต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทราบ

2. คณะทำงานขับเคลื่อนนโยบายสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ประกอบด้วย

2.1 ด้านพืช แมลงเศรษฐกิจ และบริการเชิงสร้างสรรค์ มีอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นประธานคณะทำงาน รองอธิบดีกรมต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย เป็นคณะทำงาน และมีรองอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นเลขานุการ

2.2 ด้านปศุสัตว์ มีอธิบดีกรมปศุสัตว์ เป็นประธานคณะทำงาน รองอธิบดีกรมต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย เป็นคณะทำงาน และมีรองอธิบดีกรมปศุสัตว์ เป็นเลขานุการ

2.3 ด้านประมง มีอธิบดีกรมประมง เป็นประธานคณะทำงาน รองอธิบดีกรมต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย เป็นคณะทำงาน และมีรองอธิบดีกรมประมง เป็นเลขานุการ

โดยมีหน้าที่ในการกำหนดกรอบแนวทางการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายและตัวชี้วัด จัดทำแผนพัฒนารายสินค้าด้านที่เกี่ยวข้องตามคำสั่ง รวมทั้งนำแผนสู่การปฏิบัติ บูรณาการความร่วมมือส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน รายงานผลการดำเนินงานแก่คณะกรรมการบริหารนโยบายสินค้าและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูงทราบ

4.2) โครงการสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ขับเคลื่อนงานโครงการ 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) พัฒนาและเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูง 1 ท้องถิ่น 1 สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ตามหลักการ “ตลาดนำ นวัตกรรมเสริม เพิ่มรายได้” และ 2) เพื่อยกระดับรายได้ของครัวเรือนเกษตรกร โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูงด้านพืช แมลงเศรษฐกิจและบริการเชิงสร้างสรรค์ ด้านปศุสัตว์ และด้านประมง จำนวน 500 ตำบล ซึ่งคาดว่าจะเกิดผลลัพธ์ คือ การสร้างรายได้ทางการเกษตรเพิ่มขึ้น 3 เท่าในปี 2570

กรอบแนวทางในการขับเคลื่อน โดยแบ่งสินค้าออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 กลุ่มสินค้าเกษตรมูลค่าสูงเพื่อการส่งออก แนวทางขับเคลื่อน : 1) พัฒนาสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐานการส่งออก 2) ขยายตลาดและขยายฐานการผลิตเพื่อการส่งออก 3) สนับสนุนกลไกการรวบรวม การคัดบรรจุ การขนส่งเพื่อการส่งออก และ 4) อำนวยความสะดวกการตรวจรับรองมาตรฐาน มาตรการทางภาษี

การขนส่งสินค้าข้ามแดน และอื่นๆ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสินค้าเกษตรมูลค่าสูง แนวทางขับเคลื่อน : พัฒนากระบวนการผลิตและการแปรรูป โดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อยกระดับห่วงโซ่มูลค่าให้สูงขึ้น 2) ส่งเสริมการผลิตอาหาร Future Food และ Function Food 3) บูรณาการความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา เพื่อนำงานวิจัยสู่การถ่ายทอด และ 4) ส่งเสริมการตลาดภายในประเทศทั้งออนไลน์ และออฟไลน์

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสินค้าเกษตรและบริการเชิงสร้างสรรค์ แนวทางขับเคลื่อน : 1) ส่งเสริมการผลิต การตลาด สินค้า GI พืช สมุนไพร อาหารท้องถิ่นและ 2) ยกระดับเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงอาหาร

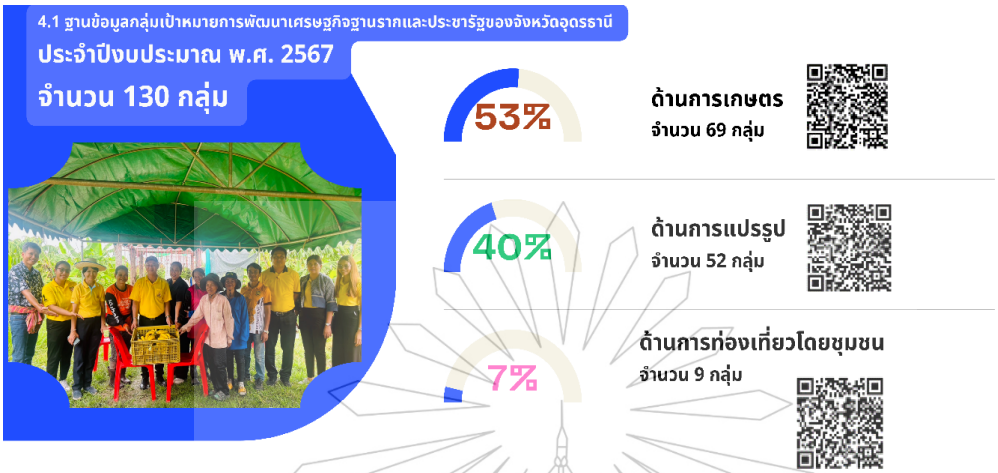

ภาพที่ 4.56 ฐานข้อมูลกลุ่มเป้าหมายด้านการเกษตรเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีเกษตรจังหวัดอุดรธานี 2568.

ภาพที่ 4.57 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านการเกษตรเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีเกษตรจังหวัดอุดรธานี 2568.

1.1.2) การประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาผลิตภัณฑ์และเส้นทางการท่องเที่ยวของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานีร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย

๑. นายภควัตร คำพวง	พัฒนาการจังหวัดอุดรธานี ประธาน
๒. รศ. ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์	รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
๓. นายคมกฤษณ์ ฝ่ายชาวนา	แทน พาณิชย์จังหวัดอุดรธานี
๔. นางสาวปภัสร์พร เกาะน้ำใส	แทน วัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี
๕. นายณัฐพงษ์ หม้อทอง	แทน ปศุสัตว์จังหวัดอุดรธานี
๖. นายทิวา เจียวตั้ง	แทน ประมงจังหวัดอุดรธานี
๗. นางชไมพร ศรีพร	แทน ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานีอุดรธานี
๘. นางสาววัลลี สีละออง	แทน อุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี
๙. น.ส. ภิริญญา ไพระออ	แทน เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี
๑๐. นายปกภณ เครือแก้ว	แทน เกษตรจังหวัดอุดรธานี
๑๑. นางสาวระพีพรรณ บุญเจริญ	แทน ท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี
๑๒. นายสิทธิรัชต์ จารุไชยกุล	แทน ประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี
๑๓ นายธีรวัฒน์ คุณะปุระ	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ประชารัฐรักสามัคคีอุดรธานีฯ
๑๔. นายสรพงษ์ ศรีไชยโยรักษ์	ประธานเครือข่าย OTOP จังหวัดอุดรธานี
๑๕. นางภัทราวดี หมั่นเรียน	ผู้อำนวยการกลุ่มงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชน สพจ.อุดรธานี
๑๖. นางสาวชลธิชา คีรีพาเจริญกุล	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการพิเศษ สพจ.อุดรธานี
๑๗. นายวุฒิพงษ์ วงธานี	เจ้าพนักงานสัตวบาลปฏิบัติงาน สนง. ปศุสัตว์จังหวัดอุดรธานี
๑๘. นางวนิดา มัมวิมาลย์	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๑๙. นางศศิธร ขันตรีกุล	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๒๐. นางสาวปณิตา ฉลาดเอื้อ	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๒๑. นางสาววันเพ็ญ กองคำ	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๒๒. นางสาวสายใจ ชูพันธ์	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๒๓ นายณรงค์ ภูชาดึก	นักวิชาการพัฒนาชุมชนชำนาญการ สพจ. อุดรธานี
๒๔. นายนราวิชญ์ อินรัมย์	นักส่งเสริมการพัฒนาชุมชน สพจ.อุดรธานี
๒๕. นางสาวคีตกานท์ บินตะคุ	นักศึกษาฝึกประสบการณ์ สพจ.อุดรธานี

มหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาพที่ 4.58 การประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาผลิตภัณฑ์และเส้นทางการท่องเที่ยวของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานีร่วมกับสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี เพื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมายด้านผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

ภาพที่ 4.59 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านการแปรรูปเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

จากการพัฒนาศักยภาพด้านงานแปรรูป พบว่า มีการใช้หลักการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนทั้งเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติ โดยยกเรื่องการแปรรูปผ้าขาวม้า/ผ้าพื้นเมือง (หมวกและชุดพื้นเมือง) โดยสร้างปัจจัยการผลิตจากภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน 18 อุดรธานี , บริษัทประชารัฐฯ, สพจ./สพอ., หอการค้าจังหวัดอุดรธานี และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง การสร้างองค์ความรู้ ได้ให้ความรู้ด้านการออกแบบและการตัดเย็บ รวมถึงให้ความรู้ด้านตลาดออนไลน์และออฟไลน์ ในด้านการตลาด มีการจ้าง Influencer ผลิตคอนเทนต์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งภาพถ่าย คลิปวิดีโอ บทความที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์และเรื่องราว ผ่านช่องทาง Facebook Tiktok หรือ Youtube ฯลฯ หรือ Website ของหน่วยงานราชการ / ภาคีเครือข่าย รวมถึงการจัดบูธ/ Event งานต่าง ๆ สำหรับด้านการสื่อสารสร้างการรับรู้เพื่อความยั่งยืน มีการสร้าง Story / การย้อมสีธรรมชาติ / สีประจำจังหวัด / ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งทำคลิปวิดีโอโปรโมท ด้านการบริหารจัดการ มีการพัฒนาความรู้การบริหารจัดการกลุ่ม / การสร้างเครือข่าย และการจัดทำบัญชี คำนวณต้นทุน กำไร ขาดทุน ตามลำดับ

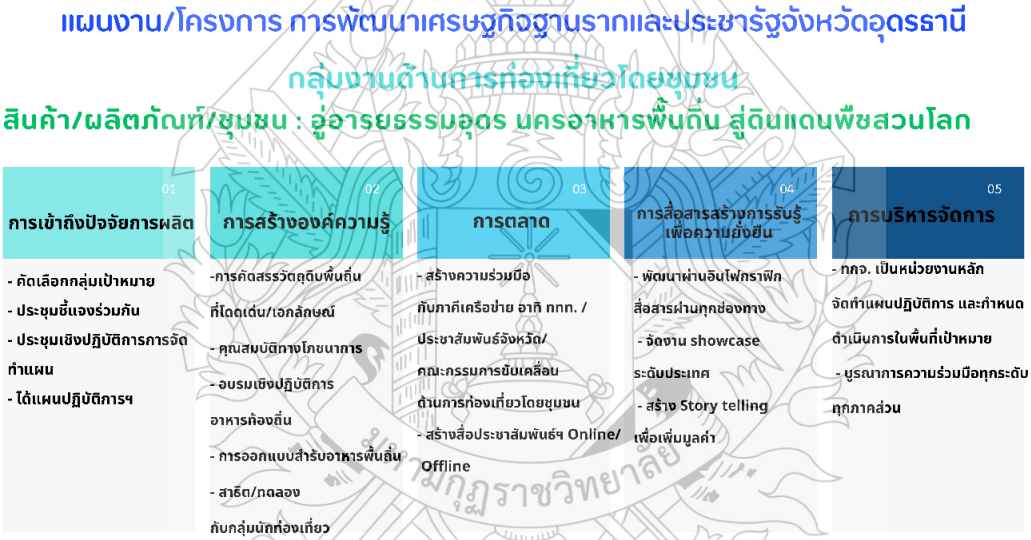

ภาพที่ 4.60 แผนงาน/โครงการ กลุ่มเป้าหมายด้านการท่องเที่ยวเพื่อรองรับมหกรรมพืชสวนโลก
ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

จากการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า ได้ใช้หลักการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนทั้งเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติ โดยยกเรื่อง อู่อารยธรรมอุดร นครอาหารพื้นถิ่นสู่ดินแดนพืชสวนโลก เป็นโครงการพัฒนาร่วมกัน โดยการเข้าถึงปัจจัยการผลิต มีการคัดเลือก

กลุ่มเป้าหมาย ประชุมชี้แจงร่วมกัน ประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผน และได้แผนปฏิบัติการออกมา ด้านการสร้างองค์ความรู้ มีการคัดสรรวัตถุดิบพื้นถิ่นที่โดดเด่นมีเอกลักษณ์ ศึกษาคุณสมบัติทางโภชนาการ และจึงอบรมเชิงปฏิบัติการอาหารท้องถิ่น พร้อมกับออกแบบสำรับอาหารพื้นถิ่น และสาธิต ทดลองกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย ด้านการตลาด มีการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย อาทิ ททท. ประชาสัมพันธ์จังหวัด และคณะกรรมการขับเคลื่อนด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ ทั้งระบบออนไลน์และออฟไลน์ ด้านการสื่อสารการรับรู้เพื่อสร้างความยั่งยืน มีการพัฒนาผ่านอินโฟกราฟิกสื่อสารผ่านทุกช่องทาง พร้อมกับจัดงาน Showcase ระดับประเทศ เพื่อสร้าง Story telling เพิ่มมูลค่ามากขึ้น และด้านการบริหารจัดการ มีสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นหน่วยงานหลัก ในการจัดทำแผนปฏิบัติการและกำหนดดำเนินการในพื้นที่เป้าหมาย พร้อมกับบูรณาการความร่วมมือทุกระดับกับทุกภาคส่วนอย่างครอบคลุม โดยมีผลการดำเนินการสำคัญคือ เส้นทางพืชสวนโลกประกอบด้วย 1) เส้นทางขึ้นสองภูดูสองหมอก (2 วัน 1 คืน) 2) เส้นทางทะเลบัวแดง-สะพานหินท่าลี่ กุมภวาปีเที่ยวดี๊ดี (1 วัน) 3) วันเดียวเที่ยวเมืองนาคา (1 วัน) ด้านสำรับอาหารพืชสวนโลก 7 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอกู่แก้ว อำเภอกุมภวาปี 2 พื้นที่ อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมืองและอำเภอบ้านผือ โดยเชื่อมโยงพื้นที่พืชสวนโลกหลักกับพื้นที่รองและมรดกโลกสองแห่ง ดังนี้

ภาพที่ 4.61 เส้นทางพืชสวนโลกประกอบด้วย 1) เส้นทางขึ้นสองภูดูสองหมอก (2 วัน 1 คืน)

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

ภาพที่ 4.62 2) เส้นทางทะเลบัวแดง-สะพานหินท่าลี่ กุมภวาปีเที่ยวดี๊ดี (1 วัน)

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

ภาพที่ 4.63 3) วันเดียวเที่ยวเมืองนาคา (1 วัน)

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

พื้นที่เป้าหมาย

7 กลุ่มท่องเที่ยวชุมชน

1) กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านจีต อ.ภูแก้ว จ.อุดรธานี

2) ชุมชนบ้านเตียม อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี

3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวสะพานหินเชิงอนุรักษ์ อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี

4) วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง อ.หนองหาน

5) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวชุมชน 3 หนอง กุดหมากไฟ อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

6) ชุมชนคุณธรรมบ้านโนนกอก อ.เมือง จ.อุดรธานี

7) กลุ่มชมรมไทพวนบ้านผือ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านจีต อ.กู่แก้ว จ.อุดรธานี
1
อัตลักษณ์ของท้องถิ่น คือ ขมิ้นชัน สู่วัตถุดิบหลักในการยกระดับ
อาหารท้องถิ่น สู่เมนูอาหารเพื่อสุขภาพ อาทิ
ข้าวผัดน้ำพริกเบิกฟ้า น้ำมะพร้าวอัญชัน
ม้วนเมี่ยงเคียงขมิ้น
ขนมแหลกโบราณ
น้ำสมุนไพรใบขมิ้นพร้อมดื่ม
ข้าวเหนียวขมิ้นปิ้ง
กระท้อนลอยแก้ว
ชาสมุนไพรใบขมิ้น

ชุมชนบ้านเดียม
อ.ภุมภวาปี จ.อุดรธานี
2
อัตลักษณ์ของท้องถิ่น คือ บัวหลวง
ข้าวผัดมัจฉาสุขบัว
สารพรรณแซบ(ม้วนเมี่ยง
เครื่องชิ้ว)
ชาชะคีสามนคร(ชาชาสรบัวหลวง)
ขนมไหลบัว

3
มะม่วงมหาชนก
น้ำนมโค
กลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวสะพานหิน
เชิงอนุรักษ์ อ.ภูมภวาปี จ.อุดรธานี
เสะพานหิน
สเต็กออนสโตน (Steak on stone)
ซอสมะม่วงมหาชนก
ม้วนเมี่ยงเสียงชีสเสิร์ฟพร้อมชาสะพานหิน
กินทำลี่ (ชาในตองหมอง)
ไวน์มะม่วง
ข้าวเหนียวมูนน้ำเวย์ปิ้ง
เพื่อสุขภาพ
ชีสจากนมวัว

4
วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์
เชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมบ้านเชียง
อ.หนองหาน จ.อุดรธานี
อัตลักษณ์ของท้องถิ่น คือ
• ขาเขียว
ข้าวผัดข่าแจ่วหอมหวาน
ข้าวโล่ง
ข้าวโล่ง ขนมหวานสูตรโบราณ
ชุมชนคุณธรรม
"บ้านเชียง"
จังหวัดอุดรธานี
จึงได้รับการคัดเลือกเป็น ๑๐ สุดยอดชุมชนต้นแบบ
"เที่ยวชุมชน ยลวิถี"
ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๕
ลาบเป็ดบ้านเชียง
ซ้วนเส้น

5
มะไฟ (หมากไฟ)
มะม่วงน้ำดอกไม้สีทอง
ผัดกาดหญ้า
จันทน์ผา
วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวชุมชน 3 หนอง กุดหมากไฟ
อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี
วัดภูตะเภาทอง
ม้วนเมี่ยงเสียงผักหญ้า
ข้าวเหนียวมะม่วง + ชาจันทน์ผา
ข้าวผัดจันทน์ผา เสิร์ฟพร้อมน้ำซุปมัจฉาลุยไพร
น้ำมะม่วงดอกไม้สีทอง
น้ำหมากไฟ
ขนมผักกาดหญ้า

6
ชุมชนคุณธรรมบ้านโนนกอก
ต.หนองนาคำ อ.เมือง จ.อุดรธานี
ข้าวต้มมัดกลีบบัวแดง "รสชาติ...ที่หายไป The Lost Taste"
1 จังหวัด 1 เมนู เชิดชูอาหารถิ่น ของ จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.64 ด้านสำรับอาหารพืชสวนโลก 7 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอกู่แก้ว อำเภอกุมภวาปี 2 พื้นที่ อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมืองและอำเภอบ้านผือ โดยเชื่อมโยงพื้นที่พืชสวนโลกหลักกับพื้นที่รองและมรดกโลกสองแห่ง

ที่มา : ประชุมเชิงปฏิบัติการเวทีพัฒนาชุมชนร่วมกับท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี 2568.

1.1.2) การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects) ของพื้นที่รองบนฐานกลยุทธ์ในการพัฒนา “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” โดยใช้องค์ความรู้ที่ 8 การสื่อสารและระบบสื่อสาร การสื่อสารในการขับเคลื่อนทำให้เกิดพลังของสมาชิกเพื่อร่วมกระทำการที่เป็นไปอย่างมีระบบ มีเป้าหมาย รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ สมาชิกของชุมชนต้องอยู่ในระบบสื่อสารและการสื่อสารต้องเป็นไปเพื่อความสมานฉันท์ การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ในทางวิชาการประเมินจากการได้รับความร่วมมือและไม่สร้างความแตกแยก องค์ความรู้ด้านระบบการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างพลังพลเมืองที่ได้จากการศึกษานี้ หมายถึง การมีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ สร้างความสัมพันธ์แนวดิ่งสร้างให้เกิดความเข้าใจในหมู่สมาชิก ทำให้ทราบและชัดเจนต่อวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกัน และเกิดความปรองดองสมานฉันท์ และใช้องค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ถือกลไกการทำงานที่ต้องใช้การไว้ใจเชื่อใจของผู้ร่วมงาน โดยระหว่างที่ทุกคนมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน ความไว้วางใจกันและกันนำมาซึ่งความพร้อมใจในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เผชิญร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันขับเคลื่อนภารกิจร่วมกัน เกิดการทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) เพื่อทำงานร่วมกันสู่เป้าหมาย ความไว้วางใจกันและกันของทุกคนที่มุ่งสู่

เป้าหมายของการเสริมสร้างพลเมือง นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการ กิจกรรม หรือ ปฏิบัติเพื่อส่วนร่วม คือ ความมั่นใจว่าการมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อการมุ่งสู่ประโยชน์ส่วนรวมแท้จริง

ภาพที่ 4.65 BMC กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว

ที่มา : เครือข่ายนักวิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมถอดโจทย์กับ 3 ภาคส่วน

ภาพที่ 4.66 การศึกษาความร่วมมือเชิงบูรณาการสู่กลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การศึกษาโดยพิจารณาจากปัจจัยภายนอกในการท่องเที่ยวเชิงการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง มีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณาอยู่ 3 ประการ คือ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการกลยุทธ์สร้างความเข้าใจร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลยุทธ์ปรับแก้และสร้างสรรค์จากกลุ่มเป้าหมาย และกลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและระบบนิเวศ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม หากปัจจัยข้างต้นได้รับผลกระทบกระเทือนจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตาม โอกาสที่จะเกิดความเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายจนด้อยคุณค่าไปก็มีอยู่สูง โดยมีการกำหนดกลยุทธ์ได้ดังนี้

1.1.2.1) กลยุทธ์สร้างความเข้าใจร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการให้ความรู้ความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ให้กับราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย วิธีการสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปได้แก่ การจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ เช่น การจัดตั้งศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว การจัดเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ การจัดนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ การจัดทำเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

ภาพที่ 4.67 การสำรวจแบบมีส่วนร่วม ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผู้ศึกษาวิจัย ฝ่ายปกครอง กลุ่มท่าเรือและเขตห้ามล่า ได้ทำการสำรวจแบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลสภาพพืชน้ำหรือสนม จำนวนสิ่งมีชีวิตใต้น้ำ การอพยพของนกในแต่ละฤดูกาล เพื่อทำบันทึกการเปลี่ยนแปลงทางภูมินิเวศน์แบบมีส่วนร่วม จะทำให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรงและเป็นฐานข้อมูลเดียวกัน

ภาพที่ 4.68 จุดลงเรือที่มีคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนให้การต้อนรับ ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

จุดลงเรือที่มีคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชนให้การต้อนรับ และสร้างความเข้าใจให้กับนักท่องเที่ยวก่อนการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความตระหนักรู้ร่วมกัน ต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม รวมถึงการคงอยู่ทรัพยากรธรรมชาติเชิงนิเวศควบคู่อย่างสมดุล

ภาพที่ 4.69 การให้บริการร่วมบนฐานกฎระเบียบในการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ให้บริการร่วมบนฐานกฎระเบียบในการท่องเที่ยวเชื่อมโยงการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ซึ่งได้รับการบริการร่วมกับบุคลากรของเทศบาลและเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าที่ร่วมให้ความรู้และคำแนะนำที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.70 การจัดการระบบนิเวศเชิงศรัทธาในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานทะเลบัวแดง
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การเชื่อมโยงภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ตำนานความเชื่อเข้ากับภูมินิเวศน์ ส่งผ่านการท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ตามรอยนาคา ให้นักท่องเที่ยวที่สนใจในเรื่องโชคลาภและความเชื่อได้เข้าใจและกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นการจัดการระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีอย่างเป็นระบบ ซึ่งต้องอาศัยภาคีความร่วมมือกับองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการระบบนิเวศโดยเฉพาะวิกฤติการขยายของสนมและหอยเชอรี่ถือเป็นมลพิษที่จะมีโอกาสเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อยๆ โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญในแต่ละด้านมาผสานกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีธรรมชาติ พร้อมทั้งคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งใช้วิถีชุมชนจากความเชื่อที่เป็นรากฐานของการดำรงอยู่ของคนในชุมชน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือหลักต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความศรัทธาต่อการนับถือพระธาตุเทพจินดา และศาลพระพญาขอม ซึ่งคนในชุมชน จะรู้สึกกลัวแม้ว่าจะไม่เคยเห็นมาก่อน มีข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อป่าและน้ำในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ที่จะทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวและไม่กล้าทำผิดต่อสิ่งศักดิ์ที่มองไม่เห็น โดยเฉพาะคำที่เรียกติดปากคนชุมชนว่า “บ่เซื่ออย่าลบหลู่” พร้อมทั้งต้องมีการนำพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น จะต้องมีการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี ในวาระต่าง ๆ กัน ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเหล่านี้จะทำหน้าที่รักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานทั้งสิ้น นักวิจัยและทีมวิจัยได้พยายามศึกษาภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนในการดูแลรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแบบองค์รวมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนไว้คือ องค์พระธาตุเทพจินดา ศาลพระยาขอม ศาลปู่ผาแดง เป็นตัวแทนแห่งความศรัทธาและมีศาลพญาขอมซึ่งเปรียบเสมือนกับรุกขเทวดาที่ดูแลรักษาคนริมน้ำในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ชาวบ้านในอดีตจึงมีการตั้งที่อยู่อาศัยติดกับป่าและน้ำ เนื่องจากวิถีการทำมาหากินในชีวิตประจำวันจะต้องใช้ประโยชน์จากป่าตลอดเวลาเช่น การเลี้ยงสัตว์ นิยมนำวัว ควาย เข้าไปเลี้ยงในป่า การใช้ไม้ในป่าเพื่อการก่อสร้าง ป่าเป็นแหล่งอาหารและสมุนไพรในการรักษา เมื่อทำการ

ตั้งชุมชนใกล้ป่า มีการแบ่งประเภทของป่าเป็นการแบ่งตามประโยชน์ในชุมชน เช่น ป่าบ้านเน้นการใช้สอยเป็นวัสดุเครื่องมือหากิน ส่วนป่าโคกเป็นป่าที่อยู่ไกลออกไปจะเน้นการหาของป่าล่าสัตว์ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นว่าการใช้สอยที่มีการจัดแบ่งอย่างเป็นระบบเป็นการแสดงความกตัญญูต่อป่าที่เอื้ออำนวยประโยชน์สุขต่อชุมชน เป็นสิ่งที่ถูกถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบันของ ที่ยังมีการถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดด้วยความเชื่อ ความศรัทธา ของคนในชุมชน ทั้งยังเชื่อและศรัทธาต่อการเลี้ยงผีปู่ตาหรือเสาหลักบ้าน เชื่อว่าจะช่วยทำให้ตนเองครอบครัว และคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข นอกจากนี้ยังได้จัดบางพื้นที่ใกล้กับศาลพญาขอมเป็นเขตอภัยทานห้ามมีการลงไปหากินในแม่น้ำ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจะมีอันเป็นไปถึงแก่ชีวิต

1.1.2.2) กลยุทธ์ปรับแก้และสร้างสรรค์จากกลุ่มเป้าหมาย โดยมุ่งศึกษาความพึงพอใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ทั้งสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและท้าทาย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเสมือนการเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยว ผ่านการศึกษาพฤติกรรม ความต้องการและความพึงพอใจแบบมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.71 การถอดบทเรียนจากนักท่องเที่ยวและภาคีเครือข่ายทางการท่องเที่ยว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

จากการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมาแล้ว ก็เป็นการถอดบทเรียนจากนักท่องเที่ยว ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรับฟังเสียงสะท้อนจากนักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่ม โดยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว สนทนาแบบไม่เป็นทางการ ทำให้พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังต้องการกิจกรรมการท่องเที่ยว สินค้าและบริการโดยชุมชนอย่างมาก เช่น กิจกรรมปลูกบัวย้อมผ้า ทำอาหารพื้นถิ่นฯ รวมทั้งสินค้าชุมชนที่น่าสนใจ ที่พักที่มีความสะอาด ปลอดภัยและวิวสวย

เป็นต้น ส่วนการศึกษาพฤติกรรมและการแก้ไขปัญหาของผู้ให้บริการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ผู้ให้บริการจำเป็นอย่างมากที่ต้องมีความรู้ในเรื่อง ภูมิปัญญา ตำนาน และสามารถเป็นนักเล่าเรื่องได้ ขณะเดียวกันต้องมีจิตบริการ มีความอดทน เข้าใจสถานการณ์ เข้าใจเทคโนโลยี และสามารถให้บริการด้วยความประทับใจได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยประสบการณ์และเทคนิคการสื่อสารในทุกมิติ จึงจะสามารถเป็นนักบริการที่ดีได้ โดยมีการหารือการนำนักท่องเที่ยวต่างชาติ โดยเฉพาะกลุ่มจีน เวียดนามและลาว เข้ามาในพื้นที่ทะเลบัวแดงหลังเปิดประเทศ รวมถึงแนวทางสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยวด้วย

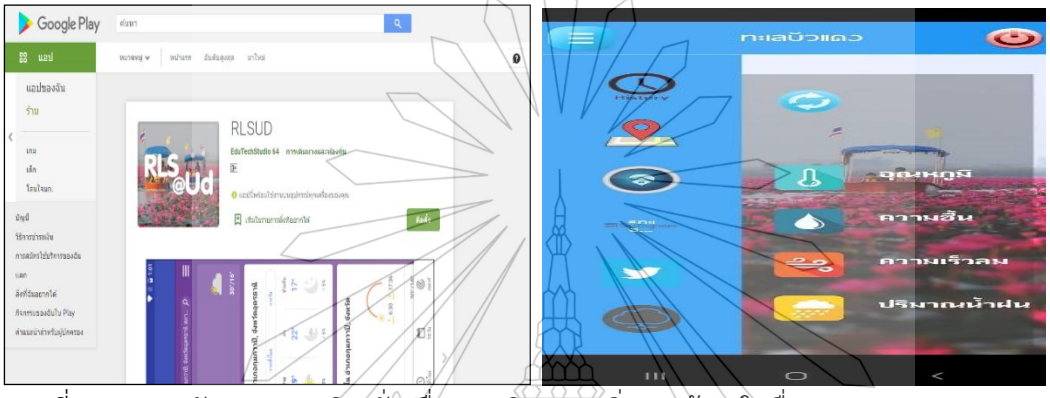

ภาพที่ 4.72 การพัฒนาแอฟพลิเคชั่นเพื่อประเมินสภาพสิ่งแวดล้อม ในชื่อ “RLSUD”
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การพัฒนาแอฟพลิเคชั่นเพื่อประเมินสภาพสิ่งแวดล้อมล่วงหน้าก่อนท่องเที่ยว ในชื่อ “RLSUD” เป็นแอฟที่สามารถทราบสภาพอากาศ ปริมาณน้ำ ความเร็วลม ความชื้น ฝุ่นละออง และวิถีภูมิปัญญา วัฒนธรรม ตำนาน รวมถึงบริบทชุมชนได้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งนำลงในระบบ Google Play เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถโหลดและใช้งานได้ทันที ทั้งนี้เยาวชนในชุมชนได้ทำการทดลองใช้และได้รับการตอบรับที่ดีจากชุมชน

1.1.2.3) กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว และขณะเดียวกันการท่องเที่ยวมีผลต่อการคงอยู่ของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ ดังนี้

(1) ระดับชุมชน ซึ่งภายหลังที่การประชุมภาคีเครือข่ายเชิงพื้นที่ทั้งส่วนชุมชน ฝ่ายปกครอง เทศบาล เขตห้ามล่า ชลประทาน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มท่าเรือ เป็นต้น ได้เก็บข้อมูล

จำนวนพันธ์พืช สัตว์ในบึงหนองหาน พบว่า จำนวนและชนิดของพืช และสัตว์ในบึงหนองหานลดลงเกือบทุกชนิด ยกเว้น วัชพืชที่เพิ่มขึ้น ทำให้วิทยากรอาสาได้ดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในบึงหนองหาน ประกอบด้วยกิจกรรม

1.1) ประชุมกลุ่มประมง ผู้นำชุมชน เพื่อจัดทำข้อตกลงในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำหนองหานและทำการประกาศข้อตกลงในพิธีสรงน้ำพระธาตุบ้านเดียมที่มีมาตั้งแต่วันที่ 14 เมษายน 2546 จนได้มีการปรับปรุงแนวทางมาถึงปัจจุบัน ดังนี้

คำประกาศข้อตกลง

เพื่อการอนุรักษ์และพื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

เครือข่ายอนุรักษ์ธรรมชาติลุ่มน้ำหนองหาน จังหวัดอุดรธานี อันประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กลุ่มประมง องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล หน่วยงานราชการ ในลุ่มน้ำหนองหานจังหวัดอุดรธานี สภาวัฒนธรรมอำเภอกุมวาปี โครงการฝ่ายกุมภวาปี ขอประกาศร่วมกันว่า เราจะอนุรักษ์และพื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำหนองหาน เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยยึดหลักธรรมมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ลุ่มน้ำหนองหานคงอยู่ มีคุณค่าและสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ทุกคนภายใต้ข้อตกลงเบื้องต้นดังนี้

1. เราขอประกาศให้พื้นที่ดอนหลวง รัศมี 300 เมตร จากเขตดอนหลวง เป็นวังปลา เป็นพื้นที่ปลอดการจับปลาทุกชนิดตลอดทั้งปี

2. เราจะไม่กระทำการใด ๆ อันส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำหนองหาน อันได้แก่

2.1 เราจะไม่ใช้ ข่าย หรือมอง ที่มีขนาดต่ำกว่า 3.5 เซนติเมตร

2.2 เราจะไม่จับปลาด้วยวิธี ระเบิด การใช้สารเคมี ช็อตไฟฟ้า ยิง , ฉมวก , หลาว

2.3 เราจะไม่จับปลาลูกคอก (ลูกปลาช่อน) ในระหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม ถึง 30 มิถุนายน ของทุกปี

2.4 เราจะไม่ยิงนก ดักนก จับนก ทุกชนิดในลุ่มน้ำหนองหาน

2.5 เราจะไม่เผาหรือตัดต้นไม้ บนเกาะต่าง ๆ ภายในลุ่มน้ำหนองหาน ร่วมทั้งวัชพืชบนผิวของสนม

3. เราจะไม่ปิดปากคอสะพาน ลำห้วย ท่อระบายน้ำ ในเวลาน้ำหลาก

4.เราจะฟื้นฟูให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำหนองหานให้กลับคืนสู่สภาพที่ดี โดยเราจะไม่ปล่อยของเสียใด ๆ ลงสู่ลุ่มน้ำหนองหานอีกต่อไป และจะสนับสนุนทรัพยากร งบประมาณ กำลังใจ กำลังกาย เพื่อคืนชีวิตสู่หนองหานอย่างยั่งยืน

1.2) จัดทำโครงสร้างและแบ่งบทบาทหน้าที่เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนลุ่มน้ำหนองหาน จำนวน 2 ตำบล 20 หมู่บ้าน

1.3) จัดทำวังปลา ในเขตเกาะดอนหลวง รัศมี 30 เมตร

1.4) จัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ข้อตกลงอนุรักษ์ ฯ

1.5) จัดทำแผ่นป้ายประกาศข้อตกลงอนุรักษ์ ฯ บริเวณคันไดบึงหนองหาน 3 จุด คือ บ้านเดียม บ้านเชียงแหว ต.เชียงแหว และบ้านโนนน้ำย้อย ตำบลแซแล

1.6) จัดอบรมอาสาสมัครอนุรักษ์บึงหนองหาน 2 ตำบล คือ ต.เชียงแหว และ ต.แซแล โดยประมงจังหวัดอุดรธานี

1.7) จัดเข้าค่ายเยาวชนรักหนองหาน จำนวน 3 รุ่น

ภาพที่ 4.73 จัดอบรมอาสาสมัครและเยาวชนอนุรักษ์หนองหาน ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

พัฒนากิจกรรมค่ายเยาวชนรักหนองหาน ให้ความรู้เชิงนิเวศน์ควบคู่กับการเสริมทักษะด้านภูมิปัญญาการอนุรักษ์พืชและสัตว์ โดยให้ผู้รู้ ปราญช์ชุมชน และเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่า มาพัฒนาเยาวชนในชุมชนให้สามารถปฏิบัติได้จริง ทั้งเรื่องการสำรวจนก ปลา พืชน้ำ ปฏิทินฤดูกาลของสิ่งมีชีวิต และการสร้างความตระหนักต่อการอนุรักษ์ภูมินิเวศน์ รักษาภูมิปัญญาวัฒนธรรมของชุมชน

ภาพที่ 4.74 ชุมชนร่วมกันพัฒนาท่าเรือและปรับภูมิทัศน์ทางการท่องเที่ยว ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การวางแผนพัฒนาด้วยแผนชุมชน ที่ได้ร่วมกันพัฒนาท่าเรือและปรับภูมิทัศน์ทางการท่องเที่ยว โดยมีกลุ่มองค์ชุมชนเข้าร่วมพัฒนาควบคู่กับฝ่ายปกครอง ทั้งเทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มวิสาหกิจต่าง ๆ เยาวชนในพื้นที่และผู้ศึกษาวิจัย

ภาพที่ 4.75 การบริหารจัดการเชิงที่ด้านความสะอาดและความปลอดภัย
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การบริหารจัดการเชิงที่ด้านความสะอาดและความปลอดภัย รวมถึงการร่วมกันกำจัดวัชพืชน้ำหรือสนมที่ขยายตัวและหนาแน่น โดยการใช้ใบพัดเรือสับบดและดันให้ออกนอกเส้นทางเดินเรือของชุมชน โดยมีการแบ่งหน้าที่ภายในชุมชน ซึ่งกลุ่มฝ่ายปกครองและท่าเรือเป็นแกนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา

ภาพที่ 4.76 ระบบการจัดการการส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของทุกวัยในชุมชน จะเป็นกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่สามารถให้นักท่องเที่ยวสามารถทำขึ้นและนำกลับไปด้วยความภูมิใจได้ ระบบการจัดการภูมิปัญญาจึงอยู่ในรูปลักษณะจากรุ่นสู่รุ่น มีการสืบต่ออย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 4.77 ระบบจัดการคิวเรือที่เป็นธรรม และมุ่งเน้นความปลอดภัย
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ชุมชนมีระบบจัดการคิวเรือที่เป็นธรรม และมุ่งเน้นความปลอดภัย โดยมีเสื้อชูชีพที่เหมาะสม สภาพเรือที่ผ่านการตรวจสภาพก่อนนำเที่ยวทุกครั้ง และยังสร้างสรรค์อัตลักษณ์ผ่านผ้าย้อมบัวแดง ในลวดลายต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์จากบัวแดง ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวได้อย่างมั่นใจมากขึ้น

ภาพที่ 4.78 รับการตรวจสอบและพิจารณาจากจังหวัด พร้อมรับข้อเสนอแนะ
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

รับการตรวจสอบและพิจารณาจากจังหวัด นำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ได้ลงพื้นที่ท่องเที่ยวและรับฟังปัญหา พร้อมให้ข้อเสนอแนะ แก่องค์กรท้องถิ่น ฝ่ายปกครอง กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มท่าเรือและชุมชนโดยรวม

เป็นกระบวนการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญา เป็นกระบวนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน ด้านประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ข้อคิดเห็น ความเชื่อ พิธีกรรมต่างที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เช่น รูปแบบในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน การทำเกษตรริมพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี เครื่องมือหากินต่าง ๆ ที่ใช้ในการหาปลาในแม่ลุ่มน้ำในช่วงเวลาต่าง ๆ ตาม ฤดูกาล ข้อห้ามหรือข้อคะลำ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อทำให้เกิดความคิดใหม่ต่อการมองเห็นชุมชน อย่างชัดเจนถึงคุณค่าของฐานทรัพยากร คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม การเรียนรู้และเข้าใจชุมชนก็คือ ความคิดใหม่และท่าทีต่อชุมชน ชุมชนมีความเชื่อมโยงกันอยู่บนฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเดียวกัน เพราะฉะนั้นความอยู่รอด ความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่ไม่สามารถยั่งยืนอย่างมั่นคงปลอดภัยได้อย่างโดดเดี่ยว แต่มีความเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายชุมชน จะเห็นได้ต้องมีการสร้างความเข้าและสร้างความคิดใหม่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอย่างเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่น

(2) ระดับจังหวัด

ผู้ศึกษาวิจัยได้ร่วมพัฒนากิจกรรมประเมินบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและการจัดการความพร้อมด้านไมซ์ โดยนายจำรัส กังน้อย รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เป็นประธานเปิดศูนย์ความเป็นเลิศด้านไมซ์ การท่องเที่ยวและการบริการ ณ อาคารหอประวัติ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี พร้อมด้วยเครือข่ายภาคการศึกษาด้านไมซ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเอกชนในพื้นที่ ร่วมเป็นสักขีพยาน จากนั้นได้ร่วมประชุมเครือข่ายไมซ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อหารือแนวทางการขับเคลื่อนศูนย์ไมซ์ร่วมกับภาคเอกชนในพื้นที่ และได้นำเครือข่ายร่วมสำรวจสถานที่ ณ ท่าเรือบ้านเดียม ทะเลบัวแดง อ.กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี พร้อมฟังบรรยายจากชุมชน เพื่อประเมินสถานที่จัดกิจกรรมพิเศษ ประเมินบุคลากรด้านการท่องเที่ยว ชมสถานที่จัดกิจกรรมพิเศษ (Special Event Venue) พร้อมร่วมพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในหนองหานกุมภวาปี หรือ “ทะเลบัวแดง” เพื่อเป็นการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องดูแลนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาชมทะเลบัวแดงให้ปลอดภัย รวมถึงเป็นการเริ่มต้นเทศกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดงอย่างเป็นทางการ โดยผู้ร่วมพิธีได้นำเครื่องบวงสรวงผลไม้ 9 อย่าง 9 ชุด มาบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชาวบ้านเซ่นไหว้ด้วย “พาหวาน” 160 ชุด นำไปวางไว้ริมน้ำ

ภาพที่ 4.79 การเชื่อมโยงความร่วมมือพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับศูนย์ความเป็นเลิศด้านไมซ์
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ถือเป็นการเชื่อมโยงความร่วมมือพันธกิจสัมพันธ์มหาวิทยาลัยกับชุมชนในการช่วยเป็นศูนย์กลางทางวิชาการให้กับชุมชน พร้อมผสมผสานแนวคิดและความเชื่อทางศาสนาช่วยควบคุมวัฏจักรของสิ่งแวดล้อม เป็นกลไกในการควบคุมสังคม เป็นรากฐานของการสร้างกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ผ่านตำนานและพิธีกรรมที่สืบสาน เล่าขานและปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายช่วงอายุคน ความเชื่อเป็นพื้นฐานของพลังอำนาจทางศีลธรรมในการกำหนดกฎเกณฑ์และข้อห้ามต่าง ๆ ที่กำหนดความสำพันธ์ทางสังคมมีระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เช่น สมัยก่อนชาวบ้านมักจะถูกสอนว่านกยางสีขาวเป็นนกจำศีลไม่ควรฆ่า การฆ่านกยางเปรียบเหมือนการฆ่าคนจำศีลเป็นบาป ซึ่งเป็นระบบคิดเชื่อมโยงถึงความสำพันธ์หลายๆ ด้าน กล่าวคือ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตหรือการไม่ทำลายนกนั้น คือการไม่ทำลายระบบนิเวศที่เกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน และสื่อถึงความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาเรื่องของบาปบุญคุณโทษ การละเว้นการทำผิด เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านความเชื่อที่มีส่วนช่วยปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชนละเว้นการกระทำที่ผิดศีลธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงระบบความคิดของชาวบ้าน อีกทั้งช่วยรักษาสมดุลของพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ให้ยั่งยืนต่อไป

(3) ระดับประเทศ

ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันสำคัญคือ พิธีลงนามความร่วมมือขับเคลื่อนอุตสาหกรรมไมซ์ซิตี้จังหวัดอุดรธานี โดยมีภาคีเครือข่ายเข้าร่วม 32 องค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงสถานบันของนักวิจัยด้วย โดยใช้นโยบายเชิงท่องเที่ยวเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการ ทำให้องค์กรต่าง ๆ จะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความร่วมมือลงสู่ระดับชุมชน ท้องถิ่นต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ 4.80 พิธีลงนามความร่วมมือขับเคลื่อนอุตสาหกรรมไมซ์ซิตี้ จังหวัดอุดรธานี

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.1.2.4) กลยุทธ์การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวผ่านการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

1) การเชื่อมโยงในระดับจังหวัด

การท่องเที่ยวการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองจะต่อยอดและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรธานี ใน 3 มิติ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวในกิจกรรมภูมิปัญญา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแห่งศรัทธา เพื่อสร้างภาคีทางการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและภูมิภาค โดยพื้นที่เป้าหมายทะเลบัวแดง อยู่ในพื้นที่เชื่อมโยงดังกล่าว จึงถือว่าแนวทางการยกระดับสอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ก่อให้เกิดการสร้างรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นแนวคิดที่มีสาเหตุจากการบรรจบของแนวโน้มในด้านการอนุรักษ์และแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายได้พยายามผสมผสานเรื่องของการอนุรักษ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นแหล่งพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ควบคู่ไปกับการสงวนรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ โดยส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ ด้วยความเชื่อที่ว่าการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ จะเป็นทางเลือกหนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวนมากทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้แก่ราษฎรในชนบทให้ตระหนักถึงความสำคัญและช่วยสนับสนุนการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์และทรัพยากรธรรมชาติ

1.1) การทดลองท่องเที่ยว “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” ในระดับจังหวัด

โดยการทดลองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมครั้งนี้ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ ซึ่งบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) การ

ท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีสาระสำคัญจากข้อเสนอแนะในการท่องเที่ยวโดยกลุ่มไมซ์ จากสำนักงานจังหวัดอุดรธานีและภาคีเครือข่าย ดังนี้

(1) แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย

(2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ควบคู่กับภูมิปัญญาวัฒนธรรม จะเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณีและระบบนิเวศ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลาย หรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเสื่อมโทรมได้

(3) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรม ควรเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาที่แตกตัวเป็นกิจกรรม และสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และต้องเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณทางการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

(4) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรม จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ชุมชนธรรมชาติและการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสามารถสร้างงานสร้างรายได้เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม นอกจากนั้น ควรมุ่งสร้างยุวชนให้มองเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาวัฒนธรรมและวิถีธรรมชาติ หรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ควบคู่กับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และความปลอดภัย

1.2) การเชื่อมโยงในระดับประเทศและระดับโลก

ภายหลังจาก ดร.เฉลิมชัย ศรีอ่อน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พร้อมด้วย ดร.ทองเปลว กองจันทร์ ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายระพีภัทร์ จันทรศรีวงศ์ อธิบดีกรมวิชาการเกษตร นายสยาม ศิริมงคล ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี และ นายจิรุตถ์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการจัดการประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) (TCEB หรือ สสปน.) เข้าร่วมการประชุมสมาคมพืชสวนโลก (International Association of Horticultural Producers : AIPH) ได้แจ้งให้ทางจังหวัดอุดรธานีได้เตรียมพื้นที่สำหรับต้อนรับการคัดเลือกเป็นพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก ทางชุมชนจึงได้เข้าร่วมประชุมกับจังหวัดและภาคีเครือข่าย โดยทางนักวิจัยและเครือข่ายมหาวิทยาลัยกลุ่มอีสานบน ได้เข้าร่วมเตรียมความพร้อมของพื้นที่ ในมิติต่าง ๆ เช่น สำรับอาหารพื้นถิ่น ความปลอดภัยในการเดินเรือ ความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีคุณภาพ เป็นต้น จนสามารถต้อนรับคณะกรรมการจากสมาคมพืชสวนโลกผ่านไปได้ด้วยดี

ภาพที่ 4.81 ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569
ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี, 2568.

โดย AIPH ภายหลังประกาศการคัดเลือกอย่างเป็นทางการให้ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 (ระดับ B) ณ Crowne Plaza Dubai Marina เมืองดูไบ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ภายใต้แนวคิด Diversity of Life: Connecting people, water and plants for sustainable living หรือ ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต : สายสัมพันธ์แห่งน้ำ พืชพรรณ และผู้คนสู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” อันสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดอุดรธานี ที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน ถือเป็นโอกาสสำคัญในการจัดงานระดับภูมิภาคสู่สากล

ภาพที่ 4.82 แผนผังภูมิทัศน์การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569
ที่มา : ประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี, 2568.

ถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเชิงพื้นที่ของภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีมหาวิทยาลัยเป็นพี่เลี้ยงเชิงกระบวนการ ทำให้สำเร็จลุล่วงและสามารถวางแผนระยะยาวในการพัฒนาเชิงพื้นที่ รวมถึงส่งเสริมแนวทางสร้างความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ซึ่งปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มากเกินไปและมีการใช้อย่างผิดวิธีทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลและเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต ควรมีแนวทางในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ได้แก่ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาเพื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการค้นหาและจัดการความรู้ด้าน “ภูมินิเวศน์วัฒธรรม” ให้เกิดประโยชน์บนฐานความสมดุลที่ยั่งยืนต่อไป

2) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

2.1) พัฒนาแนวทางสร้างพันธสัญญาหรือข้อตกลง (Agreement) ในการจัดการตนเองตามสิทธิชุมชนเพื่อการปฏิบัติร่วมกันของทุกคนทุกฝ่าย โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 10 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นการสร้างเครือข่ายเป็นกระบวนสำคัญในการขยายผลเพื่อความยั่งยืน ซึ่งจะเกิดเครือข่ายพันธมิตรต่อกันได้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการสื่อสาร และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยหลักการ 1) สร้างการรับรู้ (perception) ให้เข้าใจและเห็นพ้องต้องกันต่อเป้าหมาย 2) ส่งเสริมการลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้ไปด้วยกัน 3) ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งตามความต้องการของพันธมิตร 4) เชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่น ๆ ให้ต่อเนื่อง 5) สื่อสารระหว่างกันและระหว่างเครือข่ายกับสังคมภายนอกเสมอ และ 6) การสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นในกลุ่มในเครือข่าย เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนของเครือข่าย

2.1.1) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยวและการพัฒนกิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว จังหวัดอุดรธานี

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยวและและการพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว จังหวัดอุดรธานีในพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว ด้วยกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่อยู่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ภาระกิจตามที่ได้กำหนดแผนธุรกิจตามแบบจำลองธุรกิจไว้ในในตารางที่ 4.2 แบบจำลองธุรกิจชุมชนบ้านเชียงแหว อ.กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.83 การลงพื้นที่สร้างเครือข่ายความร่วมมือชุมชนบ้านเชียงแหว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การประชุมเชิงปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่ร่วมกัน มีกลไกสนับสนุนดังนี้

1) สนับสนุนให้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่อย่างถูกวิธี เป็นระบบ และเหมาะสมตามขั้นตอนที่กำหนดไว้

2) สนับสนุนให้มีกลุ่มเครือข่ายเพื่อจัดทำแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากต้นทุนสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือขยายเครือข่ายในแต่ละชุมชน เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง มีสำนึกในการเป็นเจ้าของร่วมกันในการปกป้อง คุ้มครอง ดูแล รักษาและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมได้ อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง

3) การจัดทำแผนการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจ

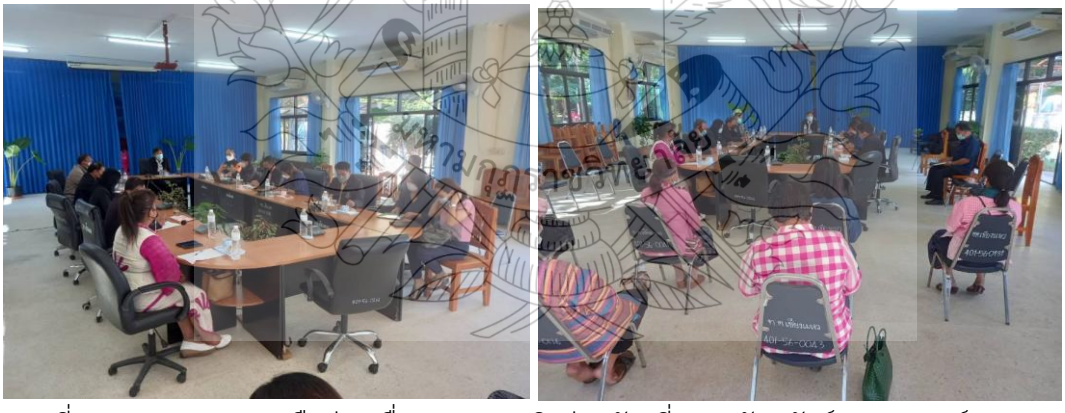

ภาพที่ 4.84 การประชุมเครือข่ายเพื่อวางแผนธุรกิจร่วมกัน ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

การจัดทำแผนการขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ ได้มีการดำเนินงานดังนี้

1) ผลักดันแผนขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและยกร่างแผนธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงรูปธรรม โดยเลือกการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมนำร่อง ในด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม เป็นงานส่วนสำคัญของการแผนพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล โดยสนับสนุนการมีส่วนร่วมประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม และประสานประโยชน์สูงสุด ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

2) ประสานเครือข่ายองค์กรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อมและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมร่วมกับภาคีเครือข่าย เพื่อให้แผนจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้สอดคล้องกันและสามารถเชื่อมโยงกลไกการพัฒนาร่วมกันเชิงบูรณาการได้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างแท้จริงต่อชุมชนและเครือข่าย

3) พิจารณากลั่นกรองโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมตามแผนจัดการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น ซึ่งมีผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้เป็นโครงการเชิงบูรณาการแบบเร่งด่วน

4) ประชุมพัฒนาขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจ

ภาพที่ 4.85 การประชุมเครือข่ายเพื่อวางแผนธุรกิจร่วมกันชุมชนบ้านเชียงแหว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

5) นักวิจัยประสานงานภาคีเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจร่วมกัน โดยเสนอให้มีการจัดทำโปรแกรมการท่องเที่ยวดูนกชมบัวขึ้น โดยมีการเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้

6) พัฒนากิจกรรมดูนกชมบัวตามแผนการท่องเที่ยว โดยมีหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งเทศบาลตำบล เขตห้ามล่า ชลประทาน โดยจัดให้มีการประชุมภาคีเครือข่าย เพื่อให้การประสานงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

7) ศึกษาแนวทางสร้างความร่วมมือและกำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยวที่ชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่กัน

8) ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวตามแผนและโปรแกรมการที่กำหนด เพื่อเป็นการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมให้พร้อมรับกับการท่องเที่ยวดูนกชมบัวให้มากที่สุด

ภาพที่ 4.86 การทำ MOU ร่วมกันกับภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องชุมชน ตำบลเชียงแหว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

สำหรับพื้นที่ชุมชนตำบลเชียงแหว ได้มีการพัฒนาความร่วมมือจัดทำแผนปฏิบัติการและลงนาม MOU ร่วมกัน ประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตห้ามล่า ชลประทานและตัวแทนฝ่ายปกครอง เพื่อขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วม โดยกำหนดขึ้น โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้

1) ตรวจพบข้อมูลที่ตั้งของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมอันควรค่าแก่การอนุรักษ์กำลังจะถูกบุกรุก หรืออยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่จะถูกทำลายให้เกิดความเสียหายและหมดสภาพ โดยคาดว่าสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น อาจได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ควรนำประเด็นปัญหาและแนวทางป้องกันแก้ไขเสนอต่อหน่วยงานระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบูรณาการในการทำงานร่วมกันภายในพื้นที่ จึงเป็นวิธีการดำเนินงานตามแผนการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

2) วางแผนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสิ่งแวดล้อมและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมโดย วิเคราะห์ สาเหตุของปัญหาและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมรายละเอียดข้อมูลในเบื้องต้น ให้ได้ข้อสรุปและแนวทางพัฒนาร่วมกันและแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสม สามารถนำไปสู่จุดเช็คอินและการวางจุดแวะเรือทางการท่องเที่ยวทั้งการดูนกและชมบัว รวมถึงการไหว้พระประธาน องค์นาคราชที่ดอนหลวง อย่างมีระบบและกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปตามกระบวนการสัมฤทธิ์ผล

สำหรับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคู่ธุรกิจเพื่อให้เกิดช่องทางการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนแบ่งเป็น 2 ช่องทาง ประกอบด้วย (1) ผ่านช่องทางการออกบูธแสดงสินค้า เป็นช่องทางการสื่อสารสองทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวได้แสดงศักยภาพของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ สามารถเข้าถึงและสื่อสารกับนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้ ทั้งยังเป็นช่องทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวสามารถรับฟังความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวและคู่ค้าทางธุรกิจได้ เพื่อนำกลับมาพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้ โดยการออกบูธแสดงสินค้าร่วมกับหน่วยงานราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตลอดจนการออกบูธแสดงสินค้าร่วมกับคู่ค้าทางธุรกิจด้วย กับสถาบันส่งเสริมผู้ประกอบการไทย-อาเซียน ร่วมถึงนำผลิตภัณฑ์วางขาย ศูนย์รวมสินค้าสินค้าของดี SME ไทย ณ ชั้น 2 ห้างโลตัส อ.เมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.87 พัฒนาความร่วมมือกับ SME ไทย-อาเซียน ณ ห้างโลตัส ชั้น 2 จังหวัดอุดรธานี
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

2.2) พัฒนากระบวนการบรรลุเป้าหมายและผลลัพธ์ (Win goal or result) ในการจัดการตนเองสู่วงล้อแห่งความสำเร็จ (Wheel of success) รูปแบบที่เหมาะสม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 11 ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน เกิดจากการถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ (community learning) การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ทั้งการสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เป็นการเสริมสร้างทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว นับเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่จะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดการขยายผลทาง

ความคิด เกิดบทเรียนและชุดประสบการณ์ และเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อถ่ายทอดและพัฒนาต่อไป

2.2.1) กระบวนการยกระดับศักยภาพชุมชนต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์อนุรักษ์บ้านเชียงแหว ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ระดับดีเยี่ยม) 24 มกราคม 2568 ในการเตรียมความพร้อมตามมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน และด้วยการพัฒนาและออกแบบการยกระดับศักยภาพของชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่ชุมชนต้นแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีกระบวนการยกระดับศักยภาพชุมชนต้นแบบสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน 6 ขั้นตอน ตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) ที่นำมาสู่การปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ร่วมเข้าใจ/เรียนรู้ (Empathize)

ผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าไปสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) โดยนำเกณฑ์พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นแนวทางในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนมีระบบการบริหารจัดการที่มีมาตรฐาน โดยเน้นให้ชุมชนบ้านเชียงแหว สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่นำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน แบ่งออกเป็น 6 ด้าน แบ่งเป็น 30 เป้าประสงค์ ดังนี้

ตารางที่ 4.8 เกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ด้านที่ 1: ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน	
เป้าประสงค์ที่ 1.1	การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.2	ข้อตกลงร่วมกันสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.3	ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.4	การพัฒนาบุคลากรในกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.5	การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.6	การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.7	การจัดการตลาดและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 1.8	ระบบบัญชี การเงินมีประสิทธิภาพ

เป้าประสงค์ที่ 1.9	เด็กและเยาวชนได้รับการให้ความสำคัญในการท่องเที่ยวโดยชุมชน
ด้านที่ 2: ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดี	
เป้าประสงค์ที่ 2.1	การจัดสรรรายได้มีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 2.2	การส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 2.3	ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีคุณภาพเพื่อเสริมสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว
เป้าประสงค์ที่ 2.4	สิทธิมนุษยชนในการท่องเที่ยวได้รับการให้ความสำคัญ
ด้านที่ 3: ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน	
เป้าประสงค์ที่ 3.1	ฐานข้อมูลด้านมรดกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวมีคุณภาพ
เป้าประสงค์ที่ 3.2	การเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมชุมชนผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 3.3	การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นมีประสิทธิภาพ
ด้านที่ 4: ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน	
เป้าประสงค์ที่ 4.1	การจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 4.2	ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ
เป้าประสงค์ที่ 4.3	การเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 4.4	การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 4.5	การสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ
ด้านที่ 5: ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน	
หมวดคุณภาพสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ	
เป้าประสงค์ที่ 5.1	การให้บริการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างน่าพึงพอใจ
เป้าประสงค์ที่ 5.2	นักสื่อความหมายมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 5.3	จุดบริการท่องเที่ยวมีคุณภาพ
เป้าประสงค์ที่ 5.4	การติดต่อประสานงานด้านบริการมีประสิทธิภาพ
หมวดการเตรียมความพร้อมเรื่องความปลอดภัย	
เป้าประสงค์ที่ 5.5	เส้นทางและกิจกรรมท่องเที่ยวมีความปลอดภัย
เป้าประสงค์ที่ 5.6	จุดบริการท่องเที่ยวมีความปลอดภัย

เป้าประสงค์ที่ 5.7	การบริการจัดการเส้นทางการเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนมีประสิทธิภาพ
เป้าประสงค์ที่ 5.8	การบริหารจัดการกรณีฉุกเฉินมีประสิทธิภาพ
ด้านที่ 6 : ด้านการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ประกอบด้านการเข้าถึงตลาด และทำงานร่วมกับผู้ประกอบการนำเที่ยวภายนอก	
เป้าประสงค์ที่ 6.1	การทำงานร่วมกันของชุมชนและผู้ประกอบการนำเที่ยว
เป้าประสงค์ที่ 6.2	การบริการของผู้ประกอบการนำเที่ยวต่อชุมชน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

สำหรับเกณฑ์การประเมินนี้ในแต่ละเป้าประสงค์จะประกอบด้วยเกณฑ์ย่อย ที่ใช้วัดระดับประสิทธิภาพและคุณภาพของแต่ละเป้าประสงค์ โดยในแต่ละเกณฑ์ย่อย จะประกอบด้วย ข้อประเมิน เพื่อชี้วัดความสมบูรณ์ของเกณฑ์ย่อยแต่ละข้อ ดังนั้น ในการประเมินจึงประเมินที่ข้อประเมิน เพื่อสามารถตอบเกณฑ์และเป้าประสงค์ได้ว่าครบถ้วน สมบูรณ์ และมีประสิทธิภาพหรือไม่

2) ร่วมค้นหา (Define)

ผู้ศึกษาวิจัยและตัวแทนชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวโดยร่วมกันประเมินสถานะในปัจจุบันของชุมชน เปรียบเทียบตามเกณฑ์ เพื่อให้เห็นว่าชุมชนมีสิ่งใดอยู่แล้วและสิ่งใดที่ต้องพัฒนาต่อไปในอนาคต และต้องพัฒนาไปในทิศทางใดเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่นำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

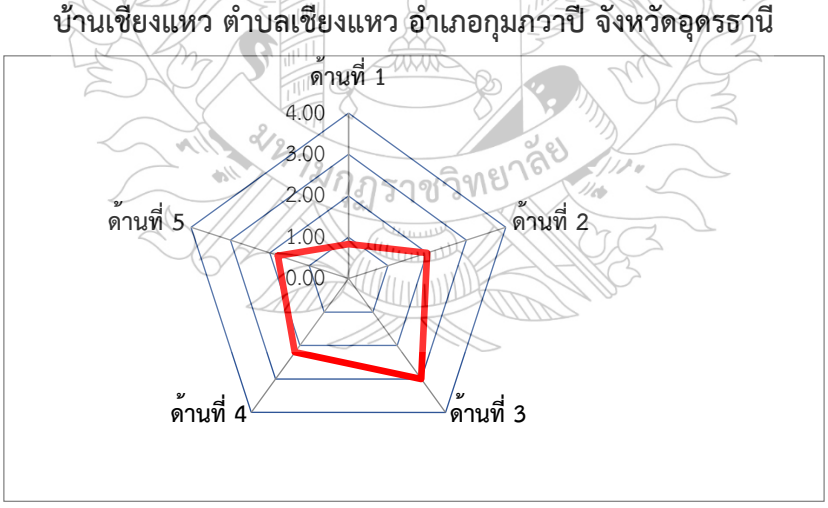

ภาพที่ 4.88 ผลการประเมินตนเองตามเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

จากภาพ ตำบลเชียงแหว มีผลการประเมินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนอยู่ในระดับดี คะแนนเท่ากับ 3 มากที่สุด รองลงมา คือ ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี และด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืนอยู่ในระดับพอใช้ คะแนนเท่ากับ 2 ด้านการบริการและความปลอดภัยอยู่ในระดับพอใช้ คะแนนเท่ากับ 1.79 และด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ในระดับควรปรับปรุง คะแนนเท่ากับ 0.83 ตามลำดับ

3) ร่วมกันคิด (Ideate)

ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในการระดมความคิดเห็นในการยกระดับศักยภาพของชุมชนท่องเที่ยวจากผลการประเมินตนเอง โดยมีแนวทางในการวางแผนการพัฒนาท่องเที่ยวเชียงแหว ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ดังนี้

ด้านที่ 1 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 1.2 ข้อตกลงร่วมกันสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ เป้าประสงค์ที่ 1.3 ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ และเป้าประสงค์ 1.9 เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ด้านที่ 2 การจัดการเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 2.1 การส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิต และผลิตภัณฑ์ชุมชน และเป้าประสงค์ที่ 2.4 สิทธิมนุษยชนในการท่องเที่ยวได้รับการให้ความสำคัญ

ด้านที่ 3 การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 3.1 ฐานข้อมูล และการอนุรักษ์ด้านภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมชุมชน

ด้านที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ 4.1 การจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ และเป้าประสงค์ที่ 4.2 ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ การเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ด้านที่ 5 ด้านการบริการและความปลอดภัย หมวดคุณภาพสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ โดยเฉพาะเป้าประสงค์ 5.1 การให้บริการและความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างน่าพึงพอใจ เป้าประสงค์ 5.2 นักสื่อความหมายมีประสิทธิภาพและหมวดการเตรียมความพร้อมเรื่องความปลอดภัย โดยเฉพาะเป้าประสงค์ 5.6 จุดบริการท่องเที่ยวมีความปลอดภัย

ด้านที่ 6 ด้านการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ประกอบด้านการเข้าถึงตลาด และทำงานร่วมกับผู้ประกอบการนำเที่ยวภายนอก

4) ร่วมออกแบบ (Prototype)

ในการดำเนินการวิจัยในปีที่ 2 ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในการลงมือปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อเตรียมความพร้อมในการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน นักวิจัยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏในกลุ่มอีสานบน มีรายละเอียดดังนี้

ด้านที่ 1 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการดำเนินการร่วมกันกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ศึกษาวิจัย ตามเป้าประสงค์ 3 ด้าน คือ

เป้าประสงค์ 1.2 : ข้อตกลงร่วมกันสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ

1.2.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันในการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของการพัฒนาชุมชน

1) กลุ่มฯ มีข้อตกลงร่วมกันในการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับสมาชิกกลุ่มฯ อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เช่น เงินปันผลประจำปี

2) กลุ่มฯ มีข้อตกลงร่วมกันในการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวเข้ากองทุนต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนตามจำนวนร้อยละที่กลุ่มฯ กำหนด

3) สมาชิกกลุ่มฯ บริหารจัดการการท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจข้อตกลงร่วมกันด้านการกระจายรายได้

4) ข้อตกลงร่วมกันด้านการกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวถูกนำไปปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีกิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนเงินจากกองทุนดังกล่าว เป็นต้น

ภาพที่ 4.89 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.2.2 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านสังคม ประเพณี และวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

(1) กลุ่มฯ มีข้อตกลงร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์วิถีชีวิตท้องถิ่น เช่น การแต่งกายชุดพื้นเมือง การใช้ภาษาท้องถิ่น เป็นต้น

(2) กลุ่มฯ มีข้อตกลงร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นเช่น การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง เป็นต้น

(3) สมาชิกกลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนรับรู้และเข้าใจข้อตกลงร่วมกันด้านการบริหารจัดการทรัพยากรด้านสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

(4) ข้อตกลงร่วมกันด้านการบริหารจัดการทรัพยากรด้านสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมถูกนำไปปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 4.90 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.2
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

1.2.3 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว

1) กลุ่มฯ มีข้อตกลงร่วมกันเพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว เช่น การจัดการขยะจากกิจกรรมท่องเที่ยวเป็นต้น

2) กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนรับรู้และเข้าใจข้อตกลงร่วมกันด้านการบริหารจัดการทรัพยากรด้านธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว

3) ข้อตกลงร่วมกันด้านการบริหารจัดการทรัพยากรด้านธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยว ถูกนำไปปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรม

4) กลุ่มฯ มีการยกระดับหรือขยายผลข้อตกลงด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมไปสู่วงกว้างมากขึ้น เช่น มีพื้นที่ข้างเคียงร่วมปฏิบัติตามข้อตกลงดังกล่าว

ภาพที่ 4.91 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.2.3
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ 1.3 : ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว 2 ข้อ

1.3.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

1) กลุ่มฯ มีข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

2) สมาชิกกลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนรับรู้และเข้าใจในข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

3) กลุ่มฯ มีช่องทางและสื่อการประชาสัมพันธ์ข้อควรปฏิบัติให้นักท่องเที่ยวทราบล่วงหน้า

4) กลุ่มฯ มีการประชุมเพื่อปรับปรุงข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวเป็นประจำทุกปี

1.3.2 ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักทองเที่ยวมีการนำไปปฏิบัติจริง

1) กลุ่มฯ มีข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

2) ชุมชนรับรู้ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยว

3) นักท่องเที่ยวรับรู้ข้อควรปฏิบัติการท่องเที่ยวในชุมชน

4) นักท่องเที่ยวปฏิบัติตามข้อควรปฏิบัติการท่องเที่ยวในชุมชน

มหามกุฏราชวิทยาลัย

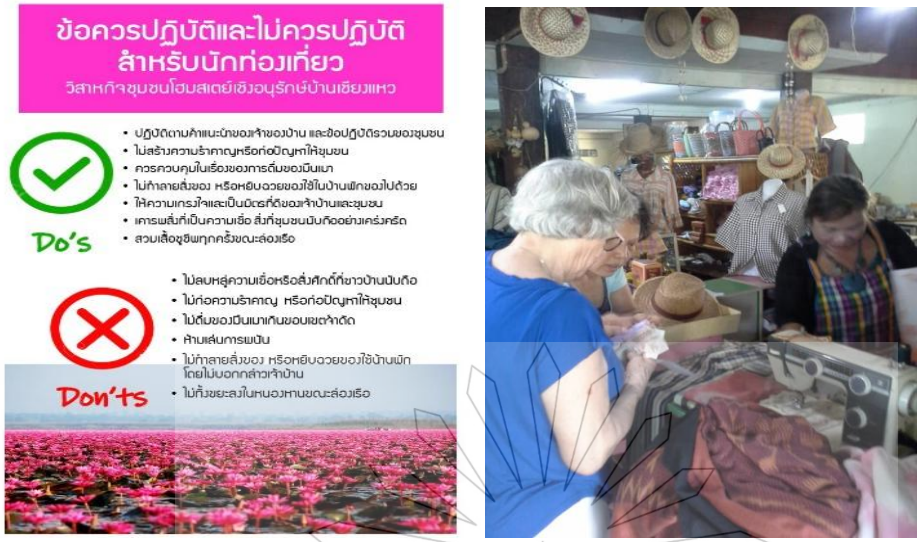

ภาพที่ 4.92 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.3.2

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ 1.9 เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.9.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มฯ

1) มีการรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนอย่างน้อย 1 กลุ่ม

2) กลุ่มฯ มีการเปิดโอกาสให้เด็กหรือเยาวชนเป็นกรรมการกลุ่มอย่างน้อย 1 คน

3) กลุ่มฯ มีกิจกรรมพัฒนาศักยภาพเด็กหรือเยาวชนด้านใดด้านหนึ่ง อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

4) กลุ่มฯ มีการเปิดโอกาสให้เด็กหรือเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มฯ เช่น การแสดงวิถีชีวิต หัตถกรรม หรือ การเป็นนักสื่อความหมาย เป็นต้น

ภาพที่ 4.93 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 1.9.1

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ด้านที่ 2 การจัดการเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นการดำเนินการร่วมกันกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ศึกษาวิจัย ตามเป้าประสงค์ 2 ด้าน คือ

เป้าประสงค์ที่ 2.1 : การจัดสรรรายได้มีประสิทธิภาพ

2.1.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

1) กลุ่มฯ มีการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับสมาชิกกลุ่มฯอย่างเป็นธรรมเช่น มีหลักเกณฑ์ในการจัดสรรรายได้ชัดเจน และ แจ้งให้สมาชิกทุกคนรับทราบ เป็นต้น

2) กลุ่มฯ มีการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับกองทุนกลางสวัสดิการเพื่อสมาชิกกลุ่มฯ

3) กลุ่มฯ มีการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับกองทุนกลางพัฒนาชุมชนเพื่อใช้ในสาธารณประโยชน์เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

4) กลุ่มฯ มีการนำกองทุนกลางไปใช้สนับสนุนหรือจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ กิจกรรมช่วยเหลือสังคม และสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้ อย่างน้อยปีละ 1 กิจกรรม

ภาพที่ 4.94 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 2.1.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ที่ 2.4 สิทธิมนุษยชนในการท่องเที่ยวได้รับการให้ความสำคัญ

2.4.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชนของทุกกลุ่มคนในการท่องเที่ยว

1) กลุ่มฯ ให้โอกาสเยาวชน สตรี คนชรา คนพิการ และ คนกลุ่มน้อยต่าง ๆเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาค

2) กลุ่มฯ มีข้อตกลงในการควบคุมการใช้แรงงานเด็กในกิจกรรมที่เสี่ยงภัยหรือเบียดบังเวลาการเรียน

3) กลุ่มฯ มีข้อตกลงในการป้องกันและไม่สนับสนุนการค้าประเวณี

4) กลุ่มฯ ไม่มีการใช้แรงงานเด็กที่อยู่นอกกรอบศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของไทย หรือมีความเสี่ยงอันตราย หรือทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษา

ภาพที่ 4.95 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 2.4.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ด้านที่ 3 การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน เป็นการดำเนินการร่วมกันกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ศึกษาวิจัย ตามเป้าประสงค์ 1 ด้าน คือ

เป้าประสงค์ที่ 3.1 ฐานข้อมูล และการอนุรักษ์ด้านภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมชุมชน

3.1.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดการข้อมูลทางมรดกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

1) กลุ่มฯ มีการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมชุมชนเช่น บันทึกประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น เป็นลายลักษณ์อักษร

2) กลุ่มฯ มีการคัดเลือกข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสมและน่าสนใจมาใช้ในการท่องเที่ยว

3) กลุ่มฯ มีการสื่อความหมายข้อมูลมรดกวัฒนธรรมชุมชนที่คัดสรรมาแล้วให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ

4) กลุ่มฯ มีการพิจารณาทบทวนข้อมูลทางมรดกวัฒนธรรมชุมชนให้มีความถูกต้องสมบูรณ์อย่างน้อยปีละ 1 ครั้งหรือ ตามความเหมาะสมของมติคณะกรรมการกลุ่มฯ

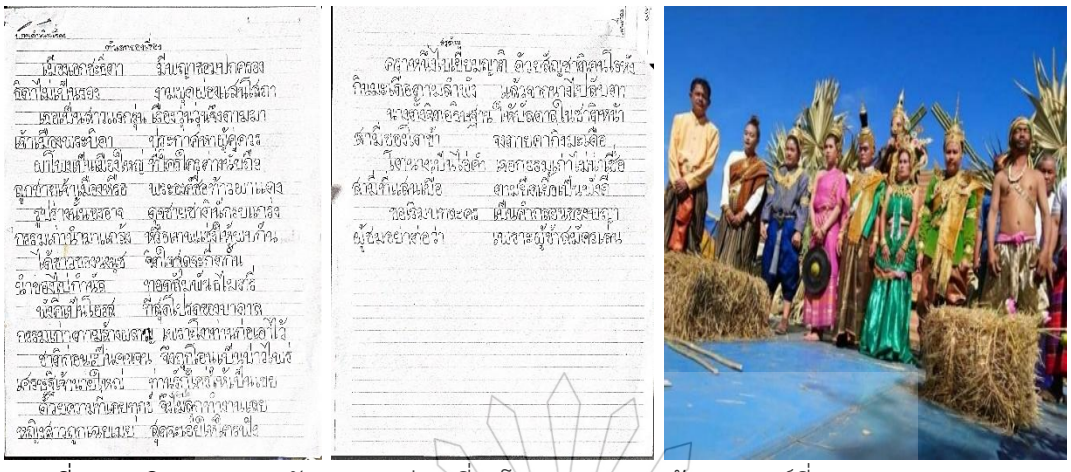

ภาพที่ 4.96 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 3.1.1

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ด้านที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน เป็นการดำเนินการร่วมกันกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ศึกษาวิจัย ตามเป้าประสงค์ 2 ด้าน คือ

เป้าประสงค์ที่ 4.1 การจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ

4.1.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว (Zoning)

1) กลุ่มฯ มีการร่วมประชุมกับภาคีต่าง ๆเพื่อวางแผนการใช้พื้นที่สำหรับการท่องเที่ยว

2) กลุ่มฯ มีการกำหนดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว

3) กลุ่มฯมีการจัดทำภาพการแบ่งเขตการใช้พื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวในชุมชนให้สมาชิกชุมชนและนักท่องเที่ยวทราบ

4) กลุ่มฯ มีการทำเส้นทางท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับการแบ่งเขตการใช้พื้นที่สำหรับการท่องเที่ยว เช่น แผนที่เส้นทางท่องเที่ยว เป็นต้น

ภาพที่ 4.97 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

4.1.2 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity)

1) กลุ่มฯ มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity) ในพื้นที่ท่องเที่ยวที่จะไม่ทำให้ทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรม ธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเสียหายอย่างชัดเจน เช่น เป็นมติการประชุมของคณะกรรมการกลุ่มฯ หรือ มีลายลักษณ์อักษร

2) สมาชิกกลุ่ม ฯ มีส่วนร่วมในการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity)

3) กลุ่มฯ มีแผนการกระจายจำนวนนักท่องเที่ยวตามจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ

4) กลุ่มฯ มีแผนการลดผลกระทบทางลบต่อวัฒนธรรม/สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกิจกรรมท่องเที่ยวเช่น ขยะและสิ่งปฏิกูล น้ำเสีย การส่งเสียงดัง การเก็บสิ่งของไปเป็นสมบัติส่วนตัว เป็นต้น

5) กลุ่มฯ ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตามข้อกำหนดขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว

6) กลุ่มฯ มีการแจ้งขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว (Carrying Capacity) ให้นักท่องเที่ยวทราบล่วงหน้า

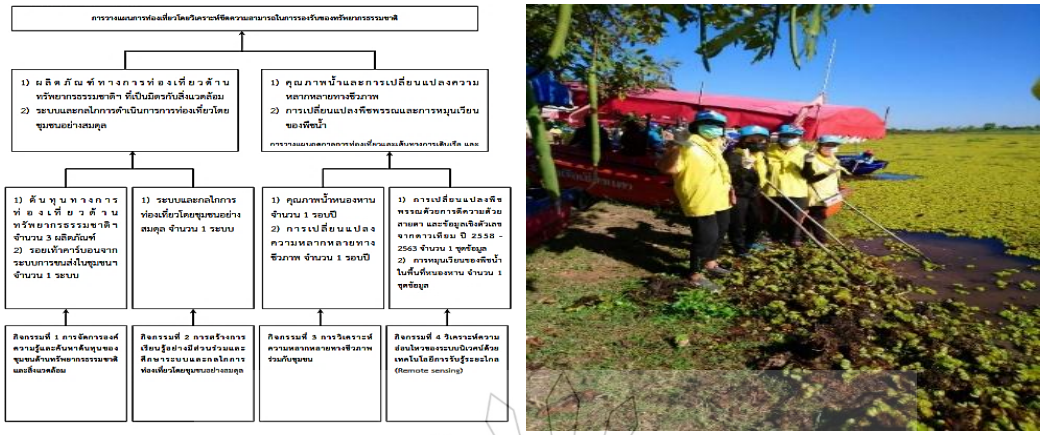

ภาพที่ 4.98 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.2

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

4.1.3 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการพัฒนา ปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณชุมชนให้มีความร่มรื่น เป็นระเบียบ สวยงามตามความเหมาะสม

1) มีการพัฒนา ปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น การปรับแต่งภูมิทัศน์ การตัดแต่งต้นไม้

2) สมาชิกกลุ่มฯมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณชุมชนให้สวยงามตามความเหมาะสม

3) สถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนได้รับการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้มีความเหมาะสมและกลมกลืนกับสภาพท้องถิ่น

4) กลุ่มฯ มีกิจกรรมทำนุบำรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

ภาพที่ 4.99 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.3

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2567-2568.

เป้าประสงค์ 4.2 ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ

4.2.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดการข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชน

1) กลุ่มฯ มีการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น พืชท้องถิ่นสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ เป็นต้น เป็นลายลักษณ์อักษร https://online.fliphtml5.com/pavx/ewai/#p=1

2) กลุ่มฯ มีการคัดเลือกข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนที่เหมาะสมและน่าสนใจมาใช้ในการท่องเที่ยว

3) กลุ่มฯ มีการสื่อความหมายข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้ทราบ

4) กลุ่มฯ มีการพิจารณาทบทวนข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีความถูกต้องสมบูรณ์ อย่างน้อยปีละ1 ครั้ง หรือตามความเหมาะสมของมติคณะกรรมการกลุ่มฯ

ภาพที่ 4.100 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 4.1.2
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ด้านที่ 5 ด้านการบริการและความปลอดภัย หมวดคุณภาพสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ เป็นการดำเนินการร่วมกันกับชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ศึกษาวิจัย ตามเป้าประสงค์ 3 ด้าน คือ

เป้าประสงค์ 5.1 การให้บริการและความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างน่าพึงพอใจ

5.1.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีวิธีการวัดระดับความพึงพอใจในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) กลุ่มฯ มีเครื่องมือในการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเช่น แบบประเมิน สมุดเยี่ยม แบบสอบถาม เป็นต้น

2) กลุ่มฯ มีการสรุปผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

3) กลุ่มฯ นำผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวมาวิเคราะห์ปรับปรุงการให้บริการและกิจกรรมการท่องเที่ยวตามอัตลักษณ์ของชุมชน

4) กลุ่มฯ มีการเผยแพร่ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และผลการปรับปรุงการให้บริการแก่สมาชิกกลุ่มฯ

5) กลุ่มฯ มีการจัดทำบันทึกสรุปการประเมินความพึงพอใจเป็นลายลักษณ์อักษรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อประโยชน์ของการถอดบทเรียน

ภาพที่ 4.101 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 5.1

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ 5.2 นักสื่อความหมายมีประสิทธิภาพและหมวดการเตรียมความพร้อมเรื่องความปลอดภัย

5.2.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีนักสื่อความหมายที่มีประสิทธิภาพ

1) กลุ่มฯ มีนักสื่อความหมายที่สามารถถ่ายทอดหรือนำเสนอข้อมูลด้านสังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อย่างน้อยกิจกรรมละ 1 คน

2) กลุ่มฯ มีกิจกรรมพัฒนา/เสริมสร้างศักยภาพของนักสื่อความหมายท้องถิ่นอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

3) กลุ่มฯ มีกิจกรรมถ่ายทอดทักษะการสื่อความหมายให้รุ่นต่อไป

4) กลุ่มฯ มีภาคีที่ร่วมกับกลุ่มฯในการพัฒนานักสื่อความหมายท้องถิ่นอย่างน้อย 1 ภาคี

5) กลุ่มฯ มีการประเมินคุณภาพนักสื่อความหมายอย่างสม่ำเสมอด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับชุมชน

ภาพที่ 4.102 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 5.2.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ 5.6 จุดบริการท่องเที่ยวมีความปลอดภัย

5.6.1 กลุ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีจุดบริการห้องน้ำที่มีความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว

1) บริเวณห้องน้ำมีแสงสว่างเพียงพอ
2) พื้นห้องน้ำแห้ง ไม่ลื่น
3) ห้องน้ำมีอากาศถ่ายเทสะดวก
4) เครื่องสุขภัณฑ์ในห้องน้ำมีความพร้อมใช้งาน

ด้านที่ 6 ด้านการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ประกอบด้านการเข้าถึงตลาด และทำงานร่วมกับผู้ประกอบการนำเที่ยวภายนอก

เป้าประสงค์ที่ 6.1 การทำงานร่วมกันของชุมชนและผู้ประกอบการนำเที่ยว

6.1.1 ข้อตกลงร่วมกับสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) ข้อตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มฯ และผู้ประกอบการนำเที่ยว
2) กลุ่มท่องเที่ยวมีการคัดสรรการทำงานร่วมกับผู้ประกอบการที่มีใบอนุญาตตามกฎหมาย
3) ชุมชนมีการทำงานร่วมกับผู้ประกอบการที่มีจรรยาบรรณ
4) การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีประสบการณ์ตรงกับชุมชน
5) การสนับสนุนชุมชนในการพัฒนาขีดความสามารถด้านการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ภาพที่ 4.103 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.1
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

6.1.2 การดำเนินงานของผู้ประกอบการฯ เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น

1) การเคารพต่อกฎระเบียบการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2) ความรู้ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน
3) การมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ของชุมชนเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่น
4) การทำงานร่วมกับชุมชนในการปรับปรุงการให้บริการชุมชน

ภาพที่ 4.104 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.2
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

6.1.3 การสนับสนุนของผู้ประกอบการฯ สำหรับเศรษฐกิจท้องถิ่น

1) การส่งเสริมการใช้และการซื้อผลิตภัณฑ์และบริการในท้องถิ่น
2) ข้อตกลงร่วมกับชุมชนเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน
3) การให้ข้อเสนอแนะกับชุมชนในการบริการเพื่อให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น
4) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น

ภาพที่ 4.105 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.1.2

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

เป้าประสงค์ 6.2: การบริการของผู้ประกอบการนำเที่ยวต่อชุมชน

6.2.1 การส่งมอบประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยวและชุมชนของผู้ประกอบการ

1) การส่งมอบความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวและชุมชน

2) การส่งเสริมประกันการเดินทางของนักท่องเที่ยว

3) การให้ความช่วยเหลือนักท่องเที่ยว (เช่น การปฐมพยาบาลเบื้องต้น)

4) การปรับปรุงคุณภาพการดำเนินงานอยู่เสมอ

5) ความรับผิดชอบด้านการบริการให้ตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.106 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.2.1

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

6.2.2 การส่งเสริมการขายของผู้ประกอบการฯเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) การมอบประสบการณ์นำเที่ยวที่ดีให้แก่นักท่องเที่ยว

2) การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากรท้องถิ่นของพนักงานบริษัทนำเที่ยว

3) การตกลงกับชุมชนเรื่องขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่

4) การปฏิบัติตามจรรยาบรรณการให้บริการ

ภาพที่ 4.107 กิจกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามเป้าประสงค์ที่ 6.2.2
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

6.2.3 ร่วมทดลอง (Test)

ผู้ศึกษาวิจัยและชุมชนได้ร่วมกันเตรียมความพร้อมในการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านช่องทางออนไลน์ โดยซักซ้อมการใช้ช่องทางออนไลน์และเตรียมความพร้อมของเอกสารประกอบการประเมินก่อนการประเมิน

ในวันประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนได้ร่วมด้วยช่วยกันนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นหลัก และมีสมาชิกกลุ่มช่วยนำเสนอและหลักฐานในบางประเด็นที่กรรมการสอบถามเพิ่มเติม โดยใช้เวลาประเมินระหว่างเวลา 09.00 – 11.30 น. ด้วยระบบ Zoom meeting

ภาพที่ 4.108 ภาพการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านช่องทางออนไลน์
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผลการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน พบว่า วิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์อนุรักษ์บ้านเชียงแหว ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ระดับดีเยี่ยม)

2.2.2) ยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่การส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมการยกระดับชุมชนที่ได้พัฒนาผ่านมาตรฐานเกณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ขยายผลไปสู่ความเป็นธุรกิจเพื่อสังคม หรือ Social Enterprise (SE)

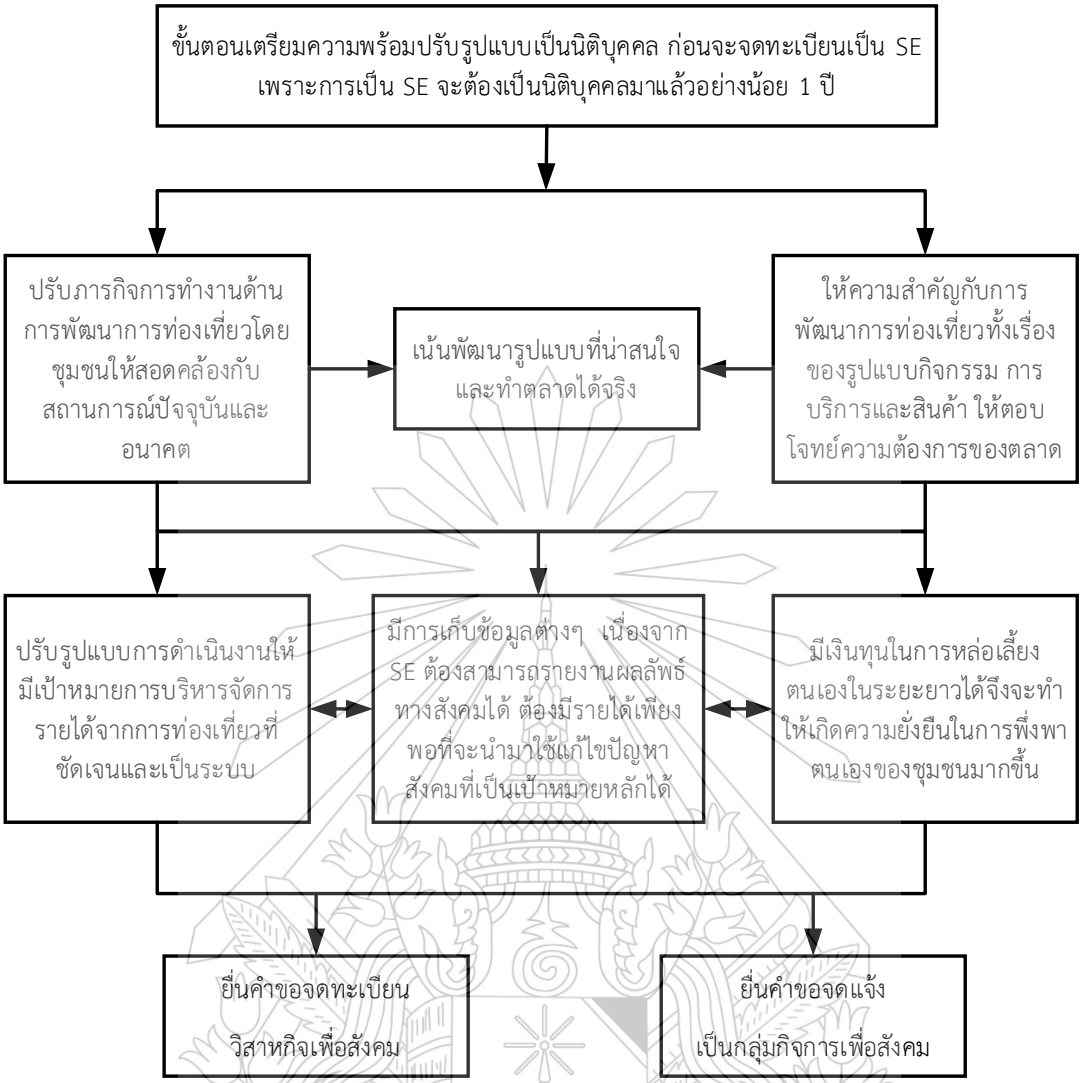

ภาพที่ 4.109 ขั้นตอนการยื่นขอจดทะเบียนวิสาหกิจเพื่อสังคมและกลุ่มกิจการเพื่อสังคม
ที่มา : สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.), 2568.

เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนแม่บทว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม ในปี พ.ศ. 2553-2557 ตามนโยบายของรัฐบาล โดย สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติมีเป้าหมายสำคัญในการกระตุ้น สนับสนุน ประสานความร่วมมือเพื่อให้เกิดกิจการเพื่อสังคมและพัฒนาเป็นเครือข่ายกิจการเพื่อสังคมทั่วประเทศไทย รวมทั้งตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยครอบคลุมการประกอบการจากบุคคลทั่วไปที่มีจุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดแรงบันดาลใจและสร้างจิตสำนึกที่ดีให้ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม นำพาให้สังคมโดยรวมดีขึ้นต่อไป ในปี พ.ศ. 2559 ประเทศไทยได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมของ

ประเทศไทยไว้ในพระราชกฤษฎีกา ฉบับที่ 621 พ.ศ. 2559 โดยมีการให้ความหมายของคำว่าวิสาหกิจเพื่อสังคมว่าเป็น "บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อประกอบกิจการขายสินค้าหรือการให้บริการ โดยมุ่งส่งเสริมการจ้างงานในท้องถิ่น ที่วิสาหกิจเพื่อสังคมตั้งอยู่ หรือมีเป้าหมายในการจัดตั้งตั้งแต่แรกเริ่มในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม หรือสิ่งแวดล้อม โดยมิได้มุ่งสร้างกำไรสูงสุดต่อผู้ถือหุ้นหรือผู้เป็นหุ้นส่วน และนำผลกำไรไม่น้อยกว่า" ประเทศไทยเห็นความสำคัญของประเด็นการจัดตั้งวิสาหกิจเพื่อสังคมจึงมีการจัดตั้งสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพว่าด้วยการจัดตั้งสำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2553

2.2.2.1) คุณลักษณะที่สำคัญของวิสาหกิจเพื่อสังคม / กิจการเพื่อสังคม

การผลักดันและส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคม เพื่อเป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญที่จะช่วยพัฒนาสังคมเกี่ยวกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม โดยลดการพึ่งพิงและเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐบาล ซึ่งลักษณะของวิสาหกิจชุมชน/กิจการเพื่อสังคมของประเทศไทยมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

คุณลักษณะที่ 1: มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ทางสังคม คือการที่หน่วยงานมีเป้าหมายในการดำเนินการเพื่อสังคมสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยมีการระบุถึงวัตถุประสงค์ทางสังคม กลุ่มเป้าหมายผู้ได้รับประโยชน์ ผลกระทบทางสังคมที่คาดหวัง และมีข้อกำหนดด้วยว่ากรณีที่เป็นกิจการจำหน่ายสินค้า สินค้าส่วนใหญ่ของกิจการต้องเป็นสินค้าสุขภาพ หรือเพื่อประโยชน์ทางสังคม มากกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 30 หรือ กรณีที่เป็นกิจการบริการ สัดส่วนของบริการส่วนใหญ่ของกิจการต้องเป็นบริการเพื่อประโยชน์ทางสังคม มากกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 30

คุณลักษณะที่ 2: มีความยั่งยืนทางการเงิน มีรายได้หลักจากการดำเนินธุรกิจสินค้า หรือบริการ โดยมีสัดส่วนรายได้หลักมาจากการจำหน่ายสินค้าหรือให้บริการ หรือจากการรับสัญญาดำเนินการโครงการ(commission/contract) โดยจะต้องมากกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 50

คุณลักษณะที่ 3: มีกระบวนการที่เป็นธรรมต่อสังคมและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการจัดการค่าตอบแทนและสวัสดิการอย่างเป็นธรรมต่อพนักงานและเครือข่ายกรณีที่เป็นกิจการจำหน่ายสินค้า กิจการจะต้องมีกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การลดใช้สารเคมีของวัตถุดิบหลัก และมีการจัดการขยะและสิ่งที่เหลือจากกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบ และหากเป็นการให้บริการจะต้องเป็นกิจการที่ไม่นำสู่การสร้างผลกระทบทางสังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

คุณลักษณะที่ 4 มีการนำรายได้ หรือผลกำไรที่ส่วนหนึ่งไปลงทุนซ้ำเพื่อนำสู่โอกาสในการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หรือขยายผลกระทบทางสังคมจัดสรรงบลงทุนซ้ำเพื่อขยายกิจการ ซึ่งมีการกำหนดมากกว่าร้อยละ 50 ของผลกำไรสุทธิที่เกิดขึ้น ได้แก่ ค่าต้นทุนสินค้าหรือบริการค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (เงินเดือน ค่าใช้จ่ายสำนักงาน) ค่าเสื่อมราคา ดอกเบี้ยจ่าย (กรณีกู้ยืมเงิน) โดยไม่รวม

ส่วนของค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เงินบริจาค ปันผล และ กำไรสะสม และกำหนดนโยบายการปันผล รวมแล้วไม่เกินร้อยละ 30 ของผลกำไรสุทธิที่เกิดขึ้น ยกเว้นกรณีที่กิจการมีการกระจายการถือหุ้นให้กับพนักงานหรือสมาชิก (co-ownership)

คุณลักษณะที่ 5 ดำเนินการอย่างโปร่งใส จัดทำข้อมูลการดำเนินการอย่างเป็นระบบมาตรฐาน ทั้งในส่วนการเงิน และผลการดำเนินการ สามารถเปิดเผยให้ตรวจสอบได้โดยหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ 4.110 ลักษณะของผู้ประกอบการเพื่อสังคม
ที่มา: สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.)

2.2.2.2) พัฒนาแผนการดำเนินงานสู่กิจการเพื่อสังคม

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่ม

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 18 หมู่ 7 ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนภายใต้กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตาม พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 รหัสทะเบียน : 4-41-04-06/1-0067 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน 2563 ซึ่งมีผู้มีอำนาจทำการแทน จำนวน 2 คน ประกอบด้วย 1) นางสาวพวงทอง อุดชาชน และ 2) นางวงเดือน ธงสันเทียะ

กลุ่มโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ตั้งอยู่ในตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชาวบ้านในท้องถิ่น มุ่งหวังที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยมีคณะกรรมการบริหารกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ดังนี้

1. นางสาวพวงทอง	อุดชาชน	ประธานกลุ่ม
2. นางวงเดือน	ธงสันเทียะ	รองประธาน
3. นางมยุรี	ภักดิ์วาปี	รองประธาน
4. นางพิสมัย	แสนนางชน	เลขานุการ
5. นางโอไรพร	ชัยสงคราม	เหรัญญิก
6. นางจีรวรรธ	ชาญนรา	ประชาสัมพันธ์
7. นางกนิษฐา	เบนเนส	ประชาสัมพันธ์
8. นางทัศนีย์	อุดชาชน	ปฏิคม
9. นางรำไพ	บุญวิเทียน	ปฏิคม
10. นางผ่องศรี	ไชยทักษิณ	ปฏิคม
11. นางสมัยจิตร	ไกรวาปี	ปฏิคม
12. นายนริส	ช้างเกตุ	กรรมการ
13. นายยงยุทธ	สุนสะแกวงศ์	กรรมการ
14. นางเพียรพร	แสนนางชน	กรรมการ
15. นางจริยา	สุนสะแกวงศ์	กรรมการ
16. นางกาญจนา	บาทชารี	กรรมการ
17. นางสาวปัญจนา	บาทชารี	กรรมการ

วิสัยทัศน์การขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม

“ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้วยการท่องเที่ยว สร้างเศรษฐกิจฐานรากและสังคมน่าอยู่สู่ความยั่งยืน”

วัตถุประสงค์การขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม

1. เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับสมาชิกและดูแลสังคม
2. เพื่อส่งเสริมความรักความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ลดความเหลื่อมล้ำ
3. เพื่ออนุรักษ์ สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ตารางที่ 4.9 ตารางแผนการดำเนินกิจการเพื่อสังคม

แผนการดำเนินกิจการเพื่อสังคม

วัตถุประสงค์การขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม	แผนการดำเนินการขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคม	กลุ่มเป้าหมาย	ผลผลิต (Output) จากกิจกรรม	เป้าหมายผลลัพธ์/ผลที่คาดว่าจะได้รับกับกลุ่มเป้าหมาย (Outcome)
1. เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับสมาชิกและดูแลสังคม	1. พัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน 2. ส่งเสริมการจำหน่ายและการตลาดที่ครอบคลุมทุกช่องทาง 3. ส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ 4. ส่งเสริมการจ้างแรงงานในชุมชน และการจ้างงานผู้สูงอายุ 5. เชื่อมกิจกรรมการท่องเที่ยวควบคู่กับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน 6. ส่งเสริมการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์ชุมชน	ประชาชนในพื้นที่จำนวน 350 คน	การจ้างงานและสร้างงานของคนในชุมชน ทุกลุ่มวัยสามารถมีรายได้	เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น การย้ายแรงงานกลับบ้าน อัตรารายได้ของชุมชนเพิ่มขึ้นร้อยละ 10
2. เพื่อส่งเสริมความรักความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน ลดความเหลื่อมล้ำ	1. กำหนดแผนงานและกิจกรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมความรักความสามัคคี 2. กำหนดกลไกชุมชนในการจัดการความขัดแย้งในชุมชนโดยกระบวนการชุมชน 3. กำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขการใช้ทรัพยากรชุมชนแบบบูรณาการและเสมอภาค	ประชาชนในพื้นที่จำนวน 200 คน	1. มีแผนงานและกิจกรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมความรักความสามัคคี 2. มีกลไกชุมชนในการจัดการความขัดแย้งในชุมชนอย่างเหมาะสม 3. ประชาชนในพื้นที่เข้าถึงทรัพยากรชุมชนอย่างเท่าเทียมและเหมาะสม	ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างเหมาะสมและนำไปสู่การจัดการชุมชนสู่ความยั่งยืน
3. เพื่ออนุรักษ์ สืบสานมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน	1. กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชน 2. กำหนดกิจกรรมเพื่อการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสู่เด็กและเยาวชน 3. ส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนสู่สังคมภายนอกอย่างต่อเนื่อง	ประชาชนในพื้นที่จำนวน 350 คน	1. มีกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนสามารถสื่อสารวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างเหมาะสม 2. เด็กและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน 3. นักท่องเที่ยวมีได้เรียนรู้ภูมิปัญญาและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน	1. เกิดรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2. สร้างการรับรู้และเกิดความสนใจของบุคคลภายนอกในมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน 3. จำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในชุมชนเพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อรายได้ที่จะเกิดกับชุมชน 4. เกิดสำนักรักบ้านเกิดและความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของคนในชุมชน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

2.2.2.3) กลไกการจดทะเบียนวิสาหกิจเพื่อสังคมมีสองประเภท ดังต่อไปนี้

(1) วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ไม่ประสงค์จะแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้น

(2) วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ประสงค์จะแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้น วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ไม่ประสงค์จะแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้นตาม (1) ให้สามารถดำเนินการจัดตั้งห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลหรือบริษัทจำกัดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือบริษัทมหาชนจำกัดตามกฎหมายว่าด้วยบริษัทมหาชนจำกัดได้ โดยให้ถือว่าวัตถุประสงค์ในการนำผลกำไรไปใช้เพื่อสังคมเป็นการแบ่งปันกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้น สามารถดูรายละเอียดแบบฟอร์มต่าง ๆ ในภาคผนวก ข. [แบบฟอร์มต่าง ๆ]

2.2.2.4) กิจการที่มีสิทธิ์ยื่นคำขอจดแจ้งเป็นกลุ่มกิจการเพื่อสังคม ต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นเป้าหมายหลักของกิจการ และต้องมีลักษณะดังนี้

(1) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการจ้างงานแก่บุคคลผู้สมควรได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษ การแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน สังคมหรือสิ่งแวดล้อม

(2) เป็นกิจการที่มีรายได้จากการจำหน่ายสินค้า หรือการบริการ

(3) เป็นกิจการที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย ความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ผลการดำเนินงาน

ภาพที่ 4.111 การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนวิสาหกิจโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์ และกลุ่มกิจการเพื่อสังคมบ้านเชียงแหว ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

2.2.2.5) ประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ประการที่ 1 มีพันธกิจขององค์กรเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสังคม และมีการคำนึงถึงความยั่งยืนทางการเงิน (Sustainability) เป็นการให้ความสำคัญทั้งด้านสังคมในการสร้างประโยชน์และการสร้างรายได้ให้แก่องค์กรเพื่อการลงทุนต่อไปได้อย่างยั่งยืน

ประการที่ 2 มีการใช้กลไกการตลาด และการคิดค้นนวัตกรรม ซึ่งสามารถนำไปใช้และมีประสิทธิภาพทางการแข่งขันในตลาดได้จริง (Competitiveness)

ประการที่ 3 รายได้ส่วนใหญ่ขององค์กรต้องมาจากการดำเนินธุรกิจ ไม่ใช่มุ่งเน้นเพียงเงินบริจาค (Self-sustain) เพื่อเป็นการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ประการที่ 4 ผลกำไรจากการดำเนินงานขององค์กร ส่วนใหญ่ต้องนำกลับมาลงทุนเพื่อสังคมหรือองค์กร (Reinvest)

ประการที่ 5 วิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมจะมีการติดต่อความร่วมมือกับทุกภาคส่วนในสังคม สามารถประสานการทำงานร่วมกับทุกฝ่ายโดยไม่มีข้อจำกัดมาผูกมัดหรือเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน (No Boundary) ดังนั้นการจะเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมเป็นการดำเนินงานที่เปลี่ยนแปลงแนวคิดการทำธุรกิจแบบเดิมที่คำนึงถึงเพียงกำไรสูงสุดที่จะได้รับมาจากการดำเนินการ มาเป็นประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อประโยชน์แก่สังคมและสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนขององค์กรและชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

2.2.3) พัฒนาแผนธุรกิจ Business Model Canvas สู่มหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี

ผลการดำเนินการวิจัยจากการประชุมภาคีเครือข่ายในการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านเชียงแหวด้วยแบบจำลองธุรกิจ (Business Model Canvas: BMC) สามารถนำมาสู่การสรุปแผนการดำเนินแผนการดำเนินธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชียงแหว โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.2.3.1) ด้านลูกค้า (Customer Segments) การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว มีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นนักท่องเที่ยว 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) กลุ่มศึกษาดูงาน เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยกลุ่มองค์กรชุมชน เช่น กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน กลุ่มพิทักษ์ป่า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มอาชีพ ที่ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง โดยเชื่อมโยงกับการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวและร่วมกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชียงแหว (2) กลุ่มสายบุญสายมู เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว Gen X และ Baby boomer ซึ่งมักจะเดินทางเป็นกลุ่มครอบครัวและกลุ่มเพื่อน อีกทั้งยังชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเลือกซื้อสินค้าท้องถิ่น และเที่ยวชมเมืองเป็นพิเศษ และ (3) กลุ่มรักษ์ธรรมชาติ เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว Gen Z และ Gen Y นิยมท่องเที่ยวในระยะสั้น ตามสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญในพื้นที่ เช่น การชมทะเล

บัวแดง การดูนก อีกทั้งนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับที่พักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสูงกว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปค่อนข้างมาก รวมถึงสนใจที่พักที่มีความใกล้ชิดธรรมชาติอย่างที่พักในอุทยานและลานกางเต็นท์

2.2.3.2) ด้านความสัมพันธ์กับลูกค้า (Customer Relationships)

การสร้างความสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น3 รูปแบบ ประกอบด้วย (1) รูปแบบการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรม (DIY : Do It Yourself) กับชุมชน โดยเน้นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวลงมือทำเอง (DIY) และสามารถนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้ เช่น การทดลองย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากบัวแดง การทำลูกประคบสมุนไพร การทำชาบัวแดง การลงมือทำและชิมเมี่ยงบัวแดงที่เป็นอาหารพื้นถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว (2) รูปแบบการสร้างความประทับใจจากการให้บริการ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวมีความโดดเด่นด้านอัธยาศัยไมตรี ความเป็นกันเอง และความจริงใจที่มีให้นักท่องเที่ยว พร้อมที่จะถ่ายทอดผ่านการให้บริการทางการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการยิ้มแย้มแจ่มใส การเป็นเจ้าบ้านที่ดี ตลอดจนการเป็นนักสื่อความหมายท้องถิ่นที่ถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนได้อย่างน่าสนใจ และ (3) รูปแบบความหลากหลายของกิจกรรม บริบทของบ้านเชียงแหวที่มีหนองหานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ประกอบกับการมีเรื่องราวที่น่าสนใจทั้งด้านความเชื่อและประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน จึงเป็นโอกาสของชุมชนในการสร้างกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย โดยเฉพาะกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การชมความงดงามของทะเลบัวแดง การดูนก การเรียนรู้ระบบนิเวศทางธรรมชาติ และการท่องเที่ยวสายมูเตลู ที่ร้อยเรียงตำนานของผาแดง นางไอ่ เชื่อมโยงกับตำนานความเชื่อพญานาค ที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับหนองหาน มีบุญประเพณีที่น่าสนใจ ตลอดจนกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดประสบการณ์ท่องเที่ยวที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (sense of place) อีกด้วย

2.2.3.3) ด้านการสร้างช่องทางเข้าถึงลูกค้า (Channels)

ช่องทางการเข้าถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 2 ช่องทาง ประกอบด้วย (1) ผ่านช่องทางการออกบูธแสดงสินค้า เป็นช่องทางการสื่อสารสองทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวได้แสดงศักยภาพของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ สามารถเข้าถึงและสื่อสารกับนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้ ทั้งยังเป็นช่องทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวสามารถรับฟังความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวและคู่ค้าทางธุรกิจได้ เพื่อนำกลับมาพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้ และ (2) ช่องทางออนไลน์และอินฟลูเอ็นเซอร์ ช่องทางในการสื่อสารไปยังนักท่องเที่ยวเน้นการใช้สื่อโซเชียลมีเดียต่าง ๆ เช่น เพจ Facebook Line OA บล็อกเกอร์การรีวิวเกี่ยวกับการ

ท่องเที่ยว รวมถึงการใช้บุคคลที่มีชื่อเสียงหรือคนดังทางการท่องเที่ยวมาช่วยในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ รีวิว หรือแนะนำการท่องเที่ยวของบ้านเชียงแหวผ่านทางช่องทางออนไลน์ต่าง ๆ ใน Social Media Platform

2.2.3.4) ด้านคุณค่าสินค้าและบริการ (Value Propositions)

คุณค่าสินค้าและบริการในการส่งมอบให้นักท่องเที่ยวเป้าหมายของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 4 รูปแบบ ประกอบด้วย (1) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์ โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความมีอัตลักษณ์ท้องถิ่นมาผนวกเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นกับวิถีชีวิตตามธรรมชาติผ่านหนองหานที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความโดดเด่นงดงามของบัวแดงจนกลายเป็นทะเลบัวแดงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวไม่ควรพลาด ความหลากหลายของนกนานาชนิด การชมวิถีประมงยกยอ การปลูกผักปลอดไร้สารเคมีกลางหนองหาน ที่นักท่องเที่ยวสามารถลงมือทำ มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัฒนธรรมและสร้างความประทับใจได้ (2) รูปแบบตำนานที่มีลมหายใจ จากตำนานหนองหาน ผาแดง-นางไอ่ เป็นตำนานพื้นบ้านที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนาน จนถูกนำมารื้อฟื้นด้วยการแสดงละครพื้นบ้านของชาวบ้านเชียงแหว ภาพยนตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวหนองหานนางไอ่เชียงแหวผ่านช่องทาง https://www.youtube.com/ watch?v=CkVpj7MH7mA และบทเพลง หัวใจนาคา ผ่านช่องทาง https://www. youtube.com/watch?v=sL6WEfUZU4ฐ ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนได้อย่างลึกซึ้งและเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้ จากตำนานดังกล่าวยังถูกนำมาประยุกต์สู่ประเพณีที่สำคัญในชุมชนคือ “ตามรอยผาแดง-นางไอ่” เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้ความเชื่อเดียวกัน มีการแสดงตามตำนานที่สะท้อนถึงข้อห้ามและสิ่งที่ควรปฏิบัติในหนองหาน-กุมภวาปี มีการแข่งขันบั้งไฟ โยนคนลงตม เป็นวิถีการหลอมแนวคิดของทุกชั้นทางสังคมจากผู้อาวุโส ปราชญ์ชุมชน ผู้นำและเยาชนสู่จุดร่วมด้านความเชื่อและแนวคิดเดียวกัน นำมาสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวสายมูเตลูอีกด้วย (3) รูปแบบผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ด้วยวิถีชีวิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวที่ผูกพันกับธรรมชาติ ทำให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติมาอย่างสม่ำเสมอจนได้รับมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับจากนักท่องเที่ยว เช่น ผลิตภัณฑ์ผ้าทอสีธรรมชาติ มาตรฐาน OTOP ที่กลายเป็นสินค้าขึ้นชื่อและเป็นของที่ระลึกจากการท่องเที่ยว และ (4) รูปแบบการสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวได้รับมาตรฐานของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น และขับเคลื่อนสู่การยกระดับเป็นวิสาหกิจการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อสังคม (CBT-SE) ที่มีเป้าหมายทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่เน้นผลกำไรสูงสุด มีการบริหารจัดการที่เป็นมิตรต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และนำผลกำไรกลับคืนสู่สังคมด้วยการทำประโยชน์ให้กับชุมชน ที่ส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนกับทุก

ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น เมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมและใช้บริการทางการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวนั้น นักท่องเที่ยวจะเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนและช่วยเหลือชุมชนได้อีกทางหนึ่ง ก่อให้เกิดความอิ่มเอมใจจากการท่องเที่ยวอีกด้วย

2.2.3.5) ด้านรายได้หลัก (Revenue Streams)

รายได้หลักจากการให้บริการทางการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว มาจาก 4 แหล่ง ประกอบ ด้วย (1) แหล่งการให้บริการนั่งเรือชมบัว/ชมนก เป็นรายได้จากการให้บริการเช่าเหมาเรือในการชมบัวแดง ชมนก ราคา โดยเรือทุกลำมีใบขออนุญาตและกำหนดมาตรฐานและแนวทางการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว กำหนดให้มีการเตรียมเสื้อชูชีพให้เพียงพอและกำหนดให้นั่งได้ไม่เกิน 6 คน ค่าบริการ 600 บาทต่อเที่ยว โดย 100 บาทจะหักเข้ากลุ่มเพื่อบริหารจัดการ ใช้เวลาในการชม 1 – 2 ชั่วโมง โดยคนเรือจะพานักท่องเที่ยวไปยังจุดที่สวยที่สุดในการถ่ายภาพ รวมทั้งหากนักท่องเที่ยวอยากไปไว้พระที่ดอนหลวงซึ่งเป็นวัดเก่าโบราณ (2) แหล่งคุณค่ากิจกรรม DIY กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวลงมือทำเอง (DIY) และสามารถนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้ เช่น การทดลองย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากบัวแดง การทำลูกประคบสมุนไพร การทำชาบัวแดง ราคาเริ่มต้นที่ 200 บาท / คน / กิจกรรม ทั้งนี้ ราคามีความหลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวในการเลือกโปรแกรมการท่องเที่ยว (3) แหล่งการขายผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวมีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย เช่น ชาบัวแดง เมี่ยงบัวแดง ตาลโตนด ผ้าทอมือสีธรรมชาติ เครื่องจักสาน ที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว และ (4) การให้บริการที่พัก เป็นการให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ ราคามีความหลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวในการเลือกโปรแกรมการท่องเที่ยว โฮมสเตย์มีจำนวน 20 หลัง แต่ละหลังจะพักได้ 4-5 คน แพ็กเกจคนละ 200 บาท รวมอาหาร 3 มื้อต่อวัน แต่ถ้าเป็นแพ็กเกจใหญ่ 1,600 บาทต่อคน 2 คืน 3 วัน เมื่อเดินทางมาถึงที่พักโฮมสเตย์ ตื่นเช้ามาร่วมตักบาตรตามเส้นทางวัฒนธรรม กราบไหว้ปู่พญาขอม ล่องเรือชมทะเลบัวแดง ชมการยกยอวิถีชีวิตชาวบ้าน แล้วกลับมาไหว้ปู่ผาแดง ช่วงเย็นจะมีกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมจากผู้สูงอายุ กิจกรรมจากเด็กนักเรียนและเซิ้งบั้งไฟของชาวบ้าน

2.2.3.6) ด้านทรัพยากรหลัก (Key Resources)

ทรัพยากรหลักของการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้ (1) รูปแบบดอกบัวแดง ดอกบัวแดงในหนองหานมีจำนวนมากจะงอกงามโผล่จากน้ำขึ้นมา โดยเริ่มจากเดือนตุลาคม บัวแดงเริ่มแตกใบและเริ่มออกดอกตูมและบานเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ บัวแดงจะออกดอกมีปริมาณมากที่สุดในช่วงเดือนธันวาคม – กุมภาพันธ์ และค่อย ๆ ลดปริมาณลงในเดือน มีนาคม ซึ่งดอกบัวแดงจะบานในช่วงเช้าตรู่จนถึงเวลาประมาณ 11.00 น. ที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว (2) ความหลากหลายของทรัพยากรในหนองหาน หนองหานมีพื้นที่ประมาณ 22,500 ไร่ หรือ 36 ตารางกิโลเมตร มีความยาว

ของคันดินรอบหนองหานยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ภายใต้ความหลากหลากทางชีวภาพของหนองหาน พบนกอย่างน้อย 75 ชนิด เป็นนกน้ำ นกชายเลน และนกอพยพ แบ่งเป็น 1) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นกกระสานวล นกกระสาแดง และนกเหยี่ยวดำ 2) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้ถูกคุคาม ได้แก่ เหยี่ยวแดง และเป็ดคับแค และ 3) ชนิดที่พบจำนวนมาก ได้แก่ เป็ดปีกเขียว เป็ดหางแหลม นกทะเลขาแดงลายจุดเป็ดแดง เป็ดลาย เป็นต้น หนองหานยังมีพันธุ์ปลาอย่างน้อย 39 ชนิด สามารถแยกออกเป็น 1) ชนิดพันธ์ปลาที่ถูกคุกคามแลใกล้สูญพันธ์ ได้แก่ ปาสร้อยนกเขาหรือปลาบัว 2) ชนิดพันธ์ปลาประจำถิ่นและอยู่ในสภาพถูกคุกคามในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ได้แก่ ปลากัดไทย 3) ชนิดที่อยู่ในสภาพมีแนวโน้มจะสูญพันธ์ ได้แก่ ปลาดุกด้าน 4) ชนิดที่พบมาก ได้แก่ ปลาในวงศ์ปาตะเพียน มากถึง 16 ชนิด เช่น ปลาแปบ ปลาชิวหางแดง ปลากะสูบจุด ปลาตะเพียนทอง และพบปลาในวงศ์ปลาหมอ 6 ชนิด นอกจากนี้หนองหานยังมีพืชน้ำอย่างน้อย 15 ชนิด แบ่งเป็น 1) บริเวณกลางน้ำมีพืชใต้น้ำ ได้แก่ สาหร่ายหางกระรอก สาหร่ายพุงชะโด 2) พืชลอยน้ำ ได้แก่ ผักตบชวา ผักบุ้ง จอกหูหนู บัวหลวง บัวแดง 3) พืชโผล่เหนือน้ำที่ล้อมรอบหนอง ได้แก่ กกสามเหลี่ยม เอื้องเพ็งม้า ธูปฤาษี แห้วทรงกระเทียม หญ้าแขม 4) พืชล้มลุก ได้แก่ หญ้าคา บอนเขียว หญ้าขน และ (3) รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ความสามารถของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งจนเกิดผลดีงาม มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถนำมาประยุกต์สู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม เป็นภูมิปัญญาในการทำวิถีประมงพื้นบ้าน การยกยอริมหนองหาน ซึ่งกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนเชียงแหว (2) ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำด้วยมือและอุปกรณ์ที่หาได้ง่านในท้องถิ่น เช่น การทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติจากบัวแดง ผลิตภัณฑ์ผ้าขาวม้า เสื้อผ้า เครื่องแต่งกายที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่เป็นบรรจุภัณฑ์ของตาลโตนด (3) ภูมิปัญญาด้านการแพทย์ไทย เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เช่น การทำลูกประคบเพื่อใช้ในการนวดไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยว (4) ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวในการชมทะเลบัวแดง ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการใช้วัสดุที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว และ (5) ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ผลงานในการแสดงละครพื้นบ้านตามตำนานเรื่องราวความเชื่อทางประวัติศาสตร์ “ผาแดง - นางไอ่” ที่พร้อมในการจัดแสดงให้กับนักท่องเที่ยว

2.2.3.7) ด้านกิจกรรมหลัก (Key Activities)

กิจกรรมหลักของการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 4 กิจกรรม ประกอบด้วย (1) นั่งเรือชมบัวแดง / ดูนก กิจกรรมการท่องเที่ยวทะเลบัวแดงหนองหานเป็นการล่องเรือเรือเพื่อชมธรรมชาติอันสวยงามของหนองหาน ชมทุ่งดอกบัวแดงที่บานสะพรั่งเต็มผืนน้ำสุดลูกหูลูกตา ในช่วงเดือนธันวาคม ถึงกุมภาพันธ์ ของทุกปี และกิจกรรมการดูนกนานาชนิดทั้งที่เป็นนกประจำถิ่น และนกที่อพยพหนีหนาวมาจากประเทศต่าง ๆ ด้วยอุปกรณ์การดูนกที่ทันสมัยที่สร้างประสบการณ์ที่ประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว (2) ไหว้พระขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามตำนานเรื่องราวความเชื่อประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน “ผาแดง - นางไอ่” โดยเป็นจุดแรกที่นักท่องเที่ยวต้องมากราบไหว้ขอพร ปู่พญาขอม ปู่ผาแดง เพื่อความเป็นสิริมงคลกับชีวิต นอกจากนี้ ยังมี “ดอนหลวง” เป็นเกาะที่มีความสำคัญและใหญ่ที่สุดกลางหนองหาน มีศาสนสถานสำคัญที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่นักท่องเที่ยวสายบุญสายมู นิยมมากราบไหว้ขอพรและมักจะสำเร็จตามที่ขอ และจะกลับมาแก้บนตามที่ได้บนบานไว้ (3)กิจกรรมชมวิถีชีวิตชุมชนและกิจกรรม DIY เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวลงมือทำเอง (DIY) และสามารถนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้ เช่น การทดลองย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากบัวแดง การทำลูกประคบสมุนไพร การทำชาบัวแดง การทดลองทำตาลโตนดแบบพื้นบ้าน หรือการลงมือทำอาหารท้องถิ่นด้วยตนเอง เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมร่วมตักบาตรตามเส้นทางวัฒนธรรม ล่องเรือชมทะเลบัวแดง ชมการยกยอวิถีชีวิตชาวบ้าน ช่วงเย็นจะมีกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมจากผู้สูงอายุ กิจกรรมจากเด็กนักเรียนและเชิ้งบั้งไฟของชาวบ้าน และ (4) โฮมสเตย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวมีโฮมสเตย์ทั้งหมด 20 หลัง ผ่านการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทยในปี 2565 – 2569 และมาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัย Amazing Thailand Safety & Health Administration (SHA) ที่ปรับปรุงสถานประกอบการที่พักให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ (New normal) ชุมชนมีความพร้อมในให้บริการที่พัก ราคาที่พักมีหลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยว กิจกรรมโฮมสเตย์ประกอบด้วย ตักบาตรตามเส้นทางวัฒนธรรม กราบไหว้ปู่พญาขอม ล่องเรือชมทะเลบัวแดง ชมการยกยอวิถีชีวิตชาวบ้าน การทำกิจกรรม DIY ไหว้ปู่ผาแดง กิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมจากผู้สูงอายุ กิจกรรมจากเด็กนักเรียนและเชิ้งบั้งไฟของชาวบ้าน และจำหน่ายของที่ระลึก

2.2.3.8) ด้านพันธมิตร (Key Partners)

พันธมิตรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 8 กลุ่ม ได้แก่ (1) เทศบาลตำบลเชียงแหว จากแผนพัฒนาท้องถิ่นปี 2566 – 2570 มีจุดยืนทางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทะเลบัวแดง และในภาพรวมยุทธศาสตร์การพัฒนาของเทศบาลตำบลเชียงแหว มุ่งพัฒนา 6 ด้าน ได้แก่ 1) โครงสร้างพื้นฐาน 2) การพัฒนา

เศรษฐกิจและส่งเสริมการเกษตร 3) การพัฒนาสังคมคุณภาพชีวิตที่ดีและกีฬา 4) การส่งเสริมการท่องเที่ยว การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) การศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และ 6) ด้านการบริหารจัดการแบบบูรณาการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ตลอดจนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เทศบาลตำบลเชียงแหวจึงเป็นพันธมิตรหลักที่ช่วยหนุนเสริมการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ในฐานะพี่เลี้ยงในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจให้ดียิ่งขึ้น (2) เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์นกนานาชนิดจำนวน 75 ชนิด ในการส่งเสริมกิจกรรมดูนกในหนองหาน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรในพื้นที่โดยไม่สร้างผลกระทบกับระบบนิเวศ ซึ่งในหนองหานมีทรัพยากรที่หลากหลายทั้ง นก ปลา บัวแดง พื้นพันธุ์ต่าง ๆ โดยเขตห้ามล่าฯ ส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างการท่องเที่ยวให้กระจายไปทั้งปีได้ (3) สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว (ATTA) มีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวกับบริษัทนำเที่ยว เพื่อนำเสนอโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายได้ (4) บริษัท JS เพลส มีบทบาทในการช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้านความงาม ได้แก่ เซรั่มบัวแดง และ โทนเนอร์บัวแดง เพื่อให้ได้มาตรฐานผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ที่คอยบริการและจัดจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป (5) ทินกรทัวร์ มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงในการจัดโปรแกรมนำเที่ยวที่เหมาะสมแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และยังช่วยทำการตลาดให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว โดยการขายโปรแกรมท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มศึกษาดูงาน กลุ่มสายบุญสายมู และกลุ่มรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนนำกรุ๊ปทัวร์มาทัศนศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนเชียงแหว (6) สำนักงานชลประทานที่ 5 อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการดูแลความอุดมสมบูรณ์ของหนองหาน เนื่องจากหนองหานเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะดอกบัวแดง นกทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวจึงต้องพึ่งพิงทรัพยากรทางธรรมชาติเหล่านี้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน (7) กลุ่มท่าเรือ กลุ่มวิสาหกิจท่าเรือบ้านเดียมและเชียงแหว มีบทบาทในการนำนักท่องเที่ยวชมทะเลบัวแดงและชมนกกลางหนองหาน จึงต้องมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดในการให้บริการทางการท่องเที่ยวโดยมีการหมุนเวียนในการรับนักท่องเที่ยวภายใต้มาตรฐานของการท่องเที่ยวทางเรือ และ (8) นักวิจัยเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีบทบาททางวิชาการในการส่งเสริมศักยภาพของผู้นำและสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวให้มีแนวทางในการบริการทางการท่องเที่ยวที่ดี การเป็นนักสื่อความหมาย การขอการรับรองมาตรฐานต่าง ๆ ตลอดจนการให้คำแนะนำในการจับคู่ทางธุรกิจที่เหมาะสม เพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวให้เป็นไปอย่างรูปธรรม

2.2.3.9) ด้านโครงสร้างต้นทุน (Cost Structure)

โครงสร้างต้นทุนในการบริหารจัดการและการให้บริการทางการท่องเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) กลุ่มค่ากิจกรรมทางการตลาด เป็นต้นทุนในการทำการตลาด เช่น การผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ ค่าออกบูธแสดงสินค้า ค่าโปรโมทเพจ เพื่อสร้างการรับรู้ให้กับนักท่องเที่ยว (2) กลุ่มค่าวัตถุดิบ เป็นต้นทุนในการผลิตผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ได้แก่ (2.1) กิจกรรมนั่งเรือชมบัวแดง หรือดูนก มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าจ้างเหมาเรือนำเที่ยว ค่าเช่าอุปกรณ์ดูนก ค่าดูแลและรักษาอุปกรณ์ดูนก เป็นต้น (2.2) กิจกรรมไหว้พระขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับธูป เทียน ค่ากรวยดอกไม้ ค่าเครื่องไหว้พระขอพร ค่าพวงมาลัย เป็นต้น (2.3) กิจกรรมชมวิถีชีวิตชุมชนและกิจกรรม DIY มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับผ้าทอ วัตถุดิบในการทำเมี่ยงบัวแดง ชาบัวแดง เป็นต้น (2.4) โฮมสเตย์ มีต้นทุนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าน้ำ ไฟฟ้า ผงซักฟอก ค่าอาหารเช้า อาหารกลางวันและอาหารเย็น ค่าทำบายศรี ค่าจ้างนางรำ เป็นต้น(2.5) ค่าแรงงาน เป็นต้นทุนในการจ้างสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวในการดูแลต้อนรับนักท่องเที่ยว เช่น ค่าจ้างทำอาหาร ค่าจ้างคนขับเรือ ค่าจ้างทำตาลโตนด เป็นต้น (2.6) ค่ากิจกรรมทางสังคม เป็นค่าใช้จ่ายในการทำประโยชน์กับชุมชนที่เป็นสาธารณกุศล เช่น การให้ทุนการศึกษากับบุตรหลานของสมาชิกในกลุ่ม การทำบุญตามประเพณี การเป็นเจ้าภาพการสวดพระอภิธรรมงานศพ การบริจาคเงินเพื่อบำรุงรักษาทรัพยากรของชุมชน จากการอธิบายองค์ประกอบของแผนธุรกิจในส่วนสำคัญ 9 องค์ประกอบ สามารถสรุป The Business Model Canvas ดังแสดงผลตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 แผนธุรกิจ Business Model Canvas ชุมชนตำบลเชียงแหว

<table>
<tr><td colspan="5">Business Model Canvas ของชุมชนตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี</td></tr>
<tr><td>Key Partners</td><td>Key Activities</td><td rowspan="3">Value Propositions</td><td>Customer Relationships</td><td rowspan="3">Customer Segments</td></tr>
<tr><td rowspan="2">- เทศบาลเชียงแหว
- สำนักงานเขตห้ามล่า
- ชลประทานเขต 5
- สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว
- บริษัท JS เพลส
- ทินกรทัวร์
- กลุ่มท่าเรือทะเลบัวแดง
- กลุ่มนักวิจัยเครือข่าย
ราชภัฏ 38 แห่ง</td><td>- กิจกรรมนั่งเรือชมบัว/ดูนก
- ไหว้พระขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- กิจกรรม DIY
- กิจกรรมโฮมสเตย์</td><td>- การเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรม DIY กับชุมชน
- การสร้างความประทับใจจากความหลากหลายทางธรรมชาติ</td></tr>
<tr><td>Key Resources</td><td>Channels</td></tr>
<tr><td>- ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ
- ตำนานที่มีลมหายใจ
- การสนับสนุนจากวิสาหกิจเพื่อสังคม</td><td>- ดอกบัวแดง และความหลากหลายทางทรัพยากรในหนองหาน
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น</td><td>- ช่อทางออนไลน์และอินฟลูเอ็นเซอร์
- ช่องทางออกบูช แสดงสินค้าและเปิดร้านจำหน่ายสินค้า</td><td>- กลุ่มศึกษาดูงาน
- กลุ่มสายบุญสายมู
- กลุ่มรักษ์ธรรมชาติ</td></tr>
<tr><td colspan="2">Cost Structure</td><td colspan="3">Revenue Streams</td></tr>
<tr><td colspan="2">- ค่ากิจกรรมทางการตลาด
- ค่าวัตถุดิบ
- ค่าแรงงานชุมชน
- ค่ากิจกรรมทางสังคม</td><td colspan="3">- ค่าบริการที่พักโฮมสเตย์
- การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน
- ค่าบริการนั่งเรือชมบัว/ดูนก
- ค่ากิจกรรม DIY</td></tr>
</table>

ที่มา : ภาคีเครือข่ายนักวิจัยกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน, 2568.

2.2.4) การต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

การดำเนินการวิจัยในพื้นที่บ้านเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชาบัวแดง การพัฒนาโฮมสเตย์ การเตรียมความพร้อมสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน โดยได้รับมาตรฐาน อย. ของผลิตภัณฑ์เซรั่มบัวแดง มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน และมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย เป็นการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) มุ่งการทำงานด้วยเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว เริ่มจากกระบวนการเปิดเวทีพัฒนากลไกในการอนุรักษ์ “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” โดยวิเคราะห์และพัฒนากิจกรรมแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการตลาดบนฐานความร่วมมือกับเครือข่ายทางธุรกิจท่องเที่ยวโดยมีสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นพี่เลี้ยง ผลการพัฒนา ได้มีกระบวนการดังนี้

1) พิจารณาการดูแลตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ในท้องถิ่น เพื่อป้องกันมิให้ถูกบุกรุก ทำลาย เสียหาย เสื่อมโทรม ด้วยวิธีการ ที่เหมาะสมโดยประสานงานกับหน่วยงานที่รับผิดชอบและประชาชนในพื้นที่

2) เก็บรวบรวมและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม ตลอดจน สภาพแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ ประกอบด้วย สภาพปัจจุบัน ผลกระทบและปัญหาที่เกิดขึ้น และส่งรายงานให้ศูนย์รวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาวัฒนธรรม และแหล่งชุมชน

3) ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมที่อยู่ในท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมและช่วยสอดส่องดูแล ตัวอย่างกรณีพื้นที่ทะเลบัวแดง ต้องประสานกับเขตห้ามล่า ชลประทาน และเทศบาล ส่วนวัดและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือเป็นแหล่งศิลปกรรมอันควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประสานพระสงฆ์ในการดำเนินงานที่เหมาะสมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและภูมิปัญญาวัฒนธรรมของวัดที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ โดยการจัดระเบียบและรักษาสภาพแวดล้อมความเป็นของแท้ดั้งเดิมของสถานที่มีอยู่ไว้ให้มากที่สุดให้ชัดเจน

4) ประชุมพัฒนาองค์ความรู้ตามแผนการท่องเที่ยวและกำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.112 การประชุมวางแผนการพัฒนาศักยภาพพื้นที่ และกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนเชียงแหว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมองค์ความรู้การดูนกและบัว พร้อมพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวให้เกิดความเที่ยงตรงและเหมาะสมกับนักท่องเที่ยว โดยมีหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตห้ามล่า ชลประทานและตัวแทนฝ่ายปกครอง ณ สำนักงานเขตอนุรักษ์ที่ 10 จังหวัดอุดรธานี เพื่อกำหนดแนวทางการลงนามในประเด็น MOU ร่วมกัน ดังนี้

1) พัฒนาองค์ความรู้การดูนก และสายพันธุ์บัว ให้กับกลุ่มเครือข่ายท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยว

2) พัฒนาคู่มืออิเล็กทรอนิกส์ในการดูนกชมบัว

3) วางแผนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวร่วมกันของ 6 ท่าเรือและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

4) วางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมสำคัญคือ เกาะดอนหลวง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่กับการดูนกชมบัวได้อย่างสะดวกและเหมาะสม

เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานวิจัยในปีนี้จึงให้ความสำคัญกับการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้วยกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) ที่ผสมผสานความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และการคิดเชิงธุรกิจ (Business Thinking) เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ร่วมเข้าใจ/เรียนรู้ (Empathize)

ผู้ศึกษาวิจัย ภาคีที่เกี่ยวข้องและชุมชนได้จัดการประชุมเพื่อหารือทิศทางในการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่ โดยร่วมกันถอดบทเรียนของการบริหาร

จัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) แหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

จุดเด่น จังหวัดอุดรธานีได้รับคัดเลือกในการจัดงานพืชสวนโลกในปี 2569 ทะเลบัวแดงจึงเป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ที่ทำให้เป็นที่รู้จักและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ประกอบกับความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น ดอกบัวแดง นก บึงหนองหาน ตำนานผาแดงนางไอ่ ความเชื่อพญานาค วัดเทพจินดา ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม วัดสมศรีสะอาด ภูมิปัญญาการทำตาลโตนด ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์และสามารถนำมาสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

ข้อจำกัด พื้นที่การท่องเที่ยวทะเลบัวแดงเป็นเพียงช่วงเฉพาะฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดง 2-3 เดือนเท่านั้นในรอบปี ทำให้ขาดความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและส่งผลต่อรายได้ของชุมชน

1.2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility)

ข้อจำกัด การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความซับซ้อน ถนนชำรุดเป็นบางจุด ขาดป้ายบอกทางที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยวได้

1.3) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity)

จุดเด่น กิจกรรมการท่องเที่ยวมีความหลากหลาย เนื่องจากบริบทของชุมชนตำบลเชียงแหว มีหนองหานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ประกอบกับการมีเรื่องราวที่น่าสนใจทั้งด้านความเชื่อและประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การชมความงดงามของทะเลบัวแดง การดูนก การเรียนรู้ระบบนิเวศทางธรรมชาติ และการท่องเที่ยวสายมูเตลู ที่ร้อยเรียงตำนานของผาแดง นางไอ่ เชื่อมโยงกับตำนานความเชื่อพญานาค ที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับหนองหาน มีบุญประเพณีที่น่าสนใจ ตลอดจนกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดประสบการณ์ท่องเที่ยวที่น่าจดจำ ทั้งนี้กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เน้นให้นักท่องเที่ยวลงมือทำเอง (DIY) และสามารถนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้ เช่น การทดลองย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากบัวแดง การทำลูกประคบสมุนไพร การทำชาบัวแดง การลงมือทำและชิมเมี่ยงบัวแดงที่เป็นอาหารพื้นถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว นอกจากนี้ ชุมชนยังมีความเป็นมิตร การเป็นเจ้าบ้านที่ดี ความเป็นกันเอง และความจริงใจที่มีให้นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว และผู้นำกลุ่มย่อยมีทักษะความเป็นผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดกลุ่มให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ข้อจำกัด ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะที่ดีในการถ่ายทอด สื่อสารเรื่องราวของชุมชนด้วยภาษาต่างประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไม่สามารถเข้าถึงความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง

1.4) ที่พัก (Accommodation)

จุดเด่น ที่พักในชุมชนได้รับการรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย มาตรฐาน SHA ราคาที่พักหลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวในการเลือกโปรแกรมการท่องเที่ยว

ข้อจำกัด โครงสร้างของบ้านพักโฮมสเตย์ยังไม่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เลือกพักในโรงแรมหรือรีสอร์ทที่อยู่ใกล้เคียง

1.5) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity)

จุดเด่น กลุ่มมีระบบการดูแลด้านความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวในการล่องเรือชมบัวแดง ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความมั่นใจในการท่องเที่ยวและส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับพื้นที่ มีร้านกาแฟ ร้านค้าชุมชนใกล้เคียง เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว

ข้อจำกัด สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้ไม่เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ หอดูนกถูกปล่อยทิ้งร้าง ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณของภาครัฐ

2) ร่วมค้นหา (Define)

นักวิจัย ตัวแทนชุมชน ภาคีที่เกี่ยวข้อง และสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว (ATTA) ได้ร่วมค้นหาปัญหาของการบริหารจัดการท่องเที่ยว ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์นักท่องเที่ยวเป้าหมาย เพื่อให้เห็นว่าชุมชนมีสิ่งใดอยู่แล้วและสิ่งใดที่ต้องพัฒนาต่อไปในอนาคต และต้องพัฒนาไปในทิศทางใดเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่นำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ปัญหาของการท่องเที่ยวทะเลบัวแดง บ้านเชียงแหว ที่ผ่านมาถูกจำกัดด้วยฤดูกาลท่องเที่ยวที่ทำให้ไม่สามารถทำกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ตลอดปี ส่งผลให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ซบเซา ทางผู้ศึกษาวิจัย ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้องจึงร่วมกันหาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทะเลบัวแดงให้สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดปี

3) ร่วมกันคิด (Ideate)

ผู้ศึกษาวิจัย ตัวแทนชุมชน ภาคีที่เกี่ยวข้อง และสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว (ATTA) ได้ร่วมกันหาแนวทางในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยวและเป็นไปตามมุมมองของเครือข่ายธุรกิจนำเที่ยว เพื่อนำกิจกรรมการท่องเที่ยวไปบรรจุในโปรแกรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้ จากข้อจำกัดด้านฤดูกาลท่องเที่ยวของทะเลบัวแดง ซึ่งเป็นฤดูกาลท่องเที่ยวเพียง 3 เดือน ใน 1 ปี จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวตลอดปี การดูนก เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้ตลอดปี เนื่องจากทะเลบัวแดง

หนองหานพบนกอย่างน้อย 75 ชนิด เป็นนกน้ำ นกชายเลน และนกอพยพ แบ่งเป็น 1) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นกกระสานวล นกกระสาแดง และนกเหยี่ยวดำ 2) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้ถูกคุคาม ได้แก่ เหยี่ยวแดง และเป็ดคับแค และ 3) ชนิดที่พบจำนวนมาก ได้แก่ เป็ดปีกเขียว เป็ดหางแหลม นกทะเลขาแดงลายจุดเป็ดแดง เป็ดลาย เป็นต้น ในพื้นที่ประมาณ 22,500 ไร่ หรือ 36 ตารางกิโลเมตร มีความยาวของคันดินรอบหนองหานยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ประกอบกับ การรื้อฟื้นปรับปรุงหอดูนกที่เคยถูกปล่อยทิ้งร้างไว้ จะถูกนำกลับมาให้กลายเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง ภาคีหลักที่เป็นพี่เลี้ยงในการดูแลกิจกรรมดูนกร่วมกับชุมชน คือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์นกนานาชนิดในการเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในหนองหาน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรในพื้นที่โดยไม่สร้างผลกระทบกับระบบนิเวศ ซึ่งในหนองหานมีทรัพยากรที่หลากหลายทั้งนก ปลา บัวแดง พื้นพันธุ์ต่าง ๆ โดยเขตห้ามล่าสัตว์ป่ามีบทบาทหลักในการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างการท่องเที่ยวให้กระจายไปทั้งปีได้

3) ร่วมออกแบบ (Prototype)

จากการระดมความคิดในการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวจากการล่องเรือชมทะเลบัวแดงที่ถูกจำกัดตามฤดูกาลท่องเที่ยว จึงขยายผลต่อการเสริมกิจกรรมดูนกกลางทะเลบัวแดงหนองหานที่สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดปี นำมาสู่การจัดทำโปรแกรมท่องเที่ยว Half Day Tour ล่องเรือชมบัวแดง ส่องนก

4) ร่วมทดลอง (Test)

จากโปรแกรมการท่องเที่ยว Half Day Tour ล่องเรือชมบัวแดง ส่องนก เป็นการทดลองเที่ยวที่จะจัดขึ้นในวันที่ 20 มกราคม 2567 เพื่อประเมินกิจกรรมและนำมาปรับปรุงให้เป็นกิจกรรมที่สมบูรณ์ต่อไป การดำเนินการวิจัยในพื้นที่บ้านเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัด ขั้นแรกเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชาบัวแดง การพัฒนาโฮมสเตย์ การเตรียมความพร้อมสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขั้นที่ 2 เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวเพื่อเข้าสู่มาตรฐาน โดยได้รับมาตรฐาน อย. ของผลิตภัณฑ์เซรั่มบัวแดง และมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขั้นที่ 3 เป็นการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) และขั้นที่ 4 มุ่งการทำงานด้วยเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานวิจัย จึงให้ความสำคัญกับการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้วยกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) บนแนวคิดของความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และการคิดเชิงธุรกิจ (Business Thinking) เพื่อให้เกิดผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5) ร่วมเข้าใจ/เรียนรู้ (Empathize)

ผู้ศึกษาวิจัย ภาคีที่เกี่ยวข้องและชุมชนได้จัดการประชุมเพื่อหารือทิศทางในการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่ โดยร่วมกันถอดบทเรียนของการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1) แหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

จุดเด่น จังหวัดอุดรธานีได้รับคัดเลือกในการจัดงานพืชสวนโลกในปี 2569 ทะเลบัวแดงจึงเป็นพื้นที่กลยุทธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ที่ทำให้เป็นที่รู้จักและดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่ประกอบกับความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น ดอกบัวแดง นก บึงหนองหาน ตำนานผาแดงนางไอ่ ความเชื่อพญานาค วัดเทพจินดา ศาลเจ้าปู่ผาแดง ศาลเจ้าปู่พญาขอม วัดสมศรีสะอาด ภูมิปัญญาการทำตาลโตนดที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์และสามารถนำมาสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวได้

ข้อจำกัด พื้นที่การท่องเที่ยวทะเลบัวแดงเป็นเพียงช่วงเฉพาะฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดง 2-3 เดือนเท่านั้นในรอบปี ทำให้ขาดความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและส่งผลต่อรายได้ของชุมชน

1.2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility)

ข้อจำกัด การเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความซับซ้อน ถนนชำรุดเป็นบางจุด ขาดป้ายบอกทางที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้กับนักท่องเที่ยวได้

1.3) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity)

จุดเด่น กิจกรรมการท่องเที่ยวมีความหลากหลาย เนื่องจากบริบทของบ้านเชียงแหว มีหนองหานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ประกอบกับการมีเรื่องราวที่น่าสนใจทั้งด้านความเชื่อและประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การชมความงดงามของทะเลบัวแดง การดูนก การเรียนรู้ระบบนิเวศทางธรรมชาติ และการท่องเที่ยวสายมูเตลู ที่ร้อยเรียงตำนานของผาแดง นางไอ่ เชื่อมโยงกับตำนานความเชื่อพญานาค ที่เป็นจุดดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้ รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับหนองหาน มีบุญประเพณีที่น่าสนใจ ตลอดจนกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดประสบการณ์ท่องเที่ยวที่น่าจดจำ ทั้งนี้กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เน้นให้นักท่องเที่ยวลงมือทำเอง (DIY) และสามารถนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้ เช่น การทดลองย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติจากบัวแดง การทำลูกประคบสมุนไพร การทำชาบัวแดง การลงมือทำและชิมเมี่ยงบัวแดงที่เป็นอาหารพื้นถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว นอกจากนี้ ชุมชนยังมีความเป็นมิตร การเป็นเจ้าบ้านที่ดี ความเป็นกันเอง และความจริงใจที่มีให้นักท่องเที่ยว ทำให้เกิด

ความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว และผู้นำกลุ่มย่อยมีทักษะความเป็นผู้นำและความสามารถในการบริหารจัดกลุ่มให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ข้อจำกัด ผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยวยังขาดทักษะที่ดีในการถ่ายทอด สื่อสารเรื่องราวของชุมชนด้วยภาษาต่างประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไม่สามารถเข้าถึงความเป็นชุมชนอย่างแท้จริง

1.4) ที่พัก (Accommodation)

จุดเด่น ที่พักในชุมชนได้รับการรับรองมาตรฐาน SHA ราคาที่พักหลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวในการเลือกโปรแกรมการท่องเที่ยว

ข้อจำกัด โครงสร้างของบ้านพักโฮมสเตย์ยังไม่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เลือกพักในโรงแรมหรือรีสอร์ทที่อยู่ใกล้เคียง

1.5) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity)

จุดเด่น กลุ่มมีระบบการดูแลด้านความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวในการล่องเรือชมบัวแดง ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความมั่นใจในการท่องเที่ยวและส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีให้กับพื้นที่ มีร้านกาแฟ ร้านค้าชุมชนใกล้เคียง เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว

ข้อจำกัด สิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยวขาดการบำรุงรักษาให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้ไม่เกิดการท่องเที่ยวซ้ำ หอดูนกถูกปล่อยทิ้งร้าง ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณของภาครัฐ

6) ร่วมค้นหา (Define)

ผู้ศึกษาวิจัย ตัวแทนชุมชน ภาคีที่เกี่ยวข้อง และสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว (ATTA) ได้ร่วมค้นหาปัญหาของการบริหารจัดการท่องเที่ยว ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์นักท่องเที่ยวเป้าหมาย เพื่อให้เห็นว่าชุมชนมีสิ่งใดอยู่แล้วและสิ่งใดที่ต้องพัฒนาต่อไปในอนาคต และต้องพัฒนาไปในทิศทางใดเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่นำไปสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการท่องเที่ยวทะเลบัวแดง บ้านเชียงแหว ที่ผ่านมาถูกจำกัดด้วยฤดูกาลท่องเที่ยวที่ทำให้ไม่สามารถทำกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ตลอดปี ส่งผลให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ซบเซา ทางผู้ศึกษาวิจัย ผู้นำชุมชน ตัวแทนชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้องจึงร่วมกันหาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทะเลบัวแดงให้สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดปี

7) ร่วมกันคิด (Ideate)

ผู้ศึกษาวิจัย ตัวแทนชุมชน ภาคีที่เกี่ยวข้อง และสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว (ATTA) ได้ร่วมกันหาแนวทางในการต่อยอดการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่ตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยวและเป็นไปตามมุมมองของเครือข่ายธุรกิจนำเที่ยว เพื่อนำกิจกรรมการท่องเที่ยวไปบรรจุในโปรแกรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้ จากข้อจำกัดด้านฤดูกาลท่องเที่ยวของทะเลบัวแดง ซึ่งเป็น

ฤดูกาลท่องเที่ยวเพียง 3 เดือน ใน 1 ปี จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวตลอดปี การดูนก เป็นกิจกรรมที่สามารถทำได้ตลอดปี เนื่องจากทะเลบัวแดงหนองหานพบนกอย่างน้อย 75 ชนิด เป็นนกน้ำ นกชายเลน และนกอพยพ แบ่งเป็น 1) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นกกระสานวล นกกระสาแดง และนกเหยี่ยวดำ 2) ชนิดที่อยู่ในสภาพใกล้ถูกคุคาม ได้แก่ เหยี่ยวแดง และเป็ดคับแค และ 3) ชนิดที่พบจำนวนมาก ได้แก่ เป็ดปีกเขียว เป็ดหางแหลม นกทะเลขาแดงลายจุดเป็ดแดง เป็ดลาย เป็นต้น ในพื้นที่ประมาณ 22,500 ไร่ หรือ 36 ตารางกิโลเมตร มีความยาวของคันดินรอบหนองหานยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ประกอบกับ การรื้อฟื้นปรับปรุงหอดูนกที่เคยถูกปล่อยทิ้งร้างไว้ จะถูกนำกลับมาให้กลายเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่ง ภาคีหลักที่เป็นพี่เลี้ยงในการดูแลกิจกรรมดูนกร่วมกับชุมชน คือ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองหานกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์นกนานาชนิดในการเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในหนองหาน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรในพื้นที่โดยไม่สร้างผลกระทบกับระบบนิเวศ ซึ่งในหนองหานมีทรัพยากรที่หลากหลายทั้งนก ปลา บัวแดง พื้นพันธุ์ต่าง ๆ โดยเขตห้ามล่าสัตว์ป่ามีบทบาทหลักในการส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างการท่องเที่ยวให้กระจายไปทั้งปีได้

8) ร่วมออกแบบ (Prototype)

จากการระดมความคิดในการต่อยอดผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวจากการล่องเรือชมทะเลบัวแดงที่ถูกจำกัดตามฤดูกาลท่องเที่ยว จึงขยายผลต่อการเสริมกิจกรรมดูนกกลางทะเลบัวแดงหนองหานที่สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดปี นำมาสู่การจัดทำโปรแกรมท่องเที่ยว Half Day Tour ล่องเรือชมบัวแดง ส่องนก

ภาพที่ 4.113 โปรแกรมท่องเที่ยวทะเลบัวแดง ตำบลเชียงแหว และบ้านเดียม

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการลงพื้นที่สำรวจแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติมและทำความเข้าใจกับชุมชนในการจัดทำสื่อการท่องเที่ยวและโปรแกรมท่องเที่ยว เพื่อเตรียมความพร้อมในการเปิดตลาดการท่องเที่ยว จึงได้ร่วมกันสร้างโปรแกรมท่องเที่ยวร่วมกันกับนักวิจัย ชุมชน หน่วยงานภาครัฐในชุมชนอย่างเทศบาลและโรงเรียนก่อเกิดเป็นโปรแกรมท่องเที่ยว จำนวน 2 โปรแกรม คือ โปรแกรมท่องเที่ยวแบบครึ่งวันสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีเวลาน้อยและเดินทางท่องเที่ยวหลายพื้นที่ เราจะเน้นสร้างความประทับใจให้เกิดแก่นักท่องเที่ยวในครึ่งวันจากธรรมชาติที่สวยงาม วิถีชีวิตความเป็นชุมชนผ่านอาหารพื้นถิ่นที่ตอบโจทย์นักท่องเที่ยว และอีกโปรแกรมคือ โปรแกรมท่องเที่ยวแบบ 2 วัน 1 คืน เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจศึกษาเรียนรู้ความเป็นชุมชน ซึมซับวิถีชีวิตความเป็นชุมชน อยู่กับธรรมชาติใช้ชีวิตแบบ Slow Life ใช้ธรรมชาติบำบัด ซึ่งโปรแกรมท่องเที่ยวทั้งสองโปรแกรมเกิดจากการคิดและวางแผนออกแบบร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอย่างแท้จริง

ภาพที่ 4.114 โปรแกรมเที่ยวเชิงนิเวศสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวสายมู

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

8.1) การขอมาตรฐาน อย ผลิตภัณฑ์เซรัมและโทนเนอร์ผสมสารสกัดจากบัวแดงและใบขลู่ ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1) เตรียมสารสกัดจากบัวแดงและใบขลู่ และนำไปสู่การผลิตและขอมาตรฐาน อย โดยการทำ OEM หรือ Original equipment manufacturer คือการผลิตผ่านผู้รับจ้างผลิตสินค้าโดยมีการจ้างดังนี้

1.1) การพัฒนาสูตร

โรงงาน OEM ได้นำเสนอสูตรมีสูตรแนะนำแล้วนำไปศึกษาความพึงพอใจของผู้บริโภค จากนั้นปรับปรุงเพื่อแจ้งสูตรการผลิตให้กับโรงงาน

1.2) การออกแบบ Packaging

โรงงาน OEM นำเสนอ packaging โดยทางกลุ่มร่วมกับผู้วิจัยได้ตราสัญลักษณ์และออกแบบฉลากสินค้า

ภาพที่ 4.115 การพัฒนาสูตรและออกแบบโลโก้ บรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ชุมชน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

8.1.1) ผลการพัฒนาโรงเรือนผลิตชาบัวแดงเพื่อขอมาตรฐาน อย.

เมื่อศึกษาแบบโรงเรือนตามมาตรฐาน อย และข้อมูลขั้นตอนการขอ อย. จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะโรงเรือน พบว่าโรงเรือนยังมีองค์ประกอบไม่ครบและยังไม่ได้แยกสัดส่วนตามตัวอย่างของโรงเรือนการผลิตชาตามมาตรฐาน อย. ดังภาพ ภาพที่ 4.115

โดยเบื้องต้น พบว่า ที่กลุ่มจะมีเพียงโรงอบพลังงานแสงอาทิตย์ ส่วนสถานที่เตรียมวัตถุดิบและการบรรจุยังไม่ได้มาตรฐาน ดังนั้นจึงวางแผนร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจในการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นไปตามมาตรฐาน อย. ซึ่งได้ปรับปรุงโรงเรือนตามแบบที่ออกแบบ ประกอบด้วยการเทพื้น การกั้นห้องบรรจุ และบริเวณเตรียมวัตถุดิบ รายละเอียดดังภาพ ภาพที่ 4.116

ภาพที่ 4.116 การปรับปรุงห้องบรรจุและเตรียมชา ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภาพที่ 4.117 โรงอบพลังงานแสดงอาทิตย์และบริเวณล้างวัตถุดิบ
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ภายหลังการเตรียมโรงเรือนได้รับการตรวจประเมินเบื้องต้นร่วมกับสถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย (วว)

ภาพที่ 4.118 การตรวจประเมินเบื้องต้นร่วมกับสถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย (วว)
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

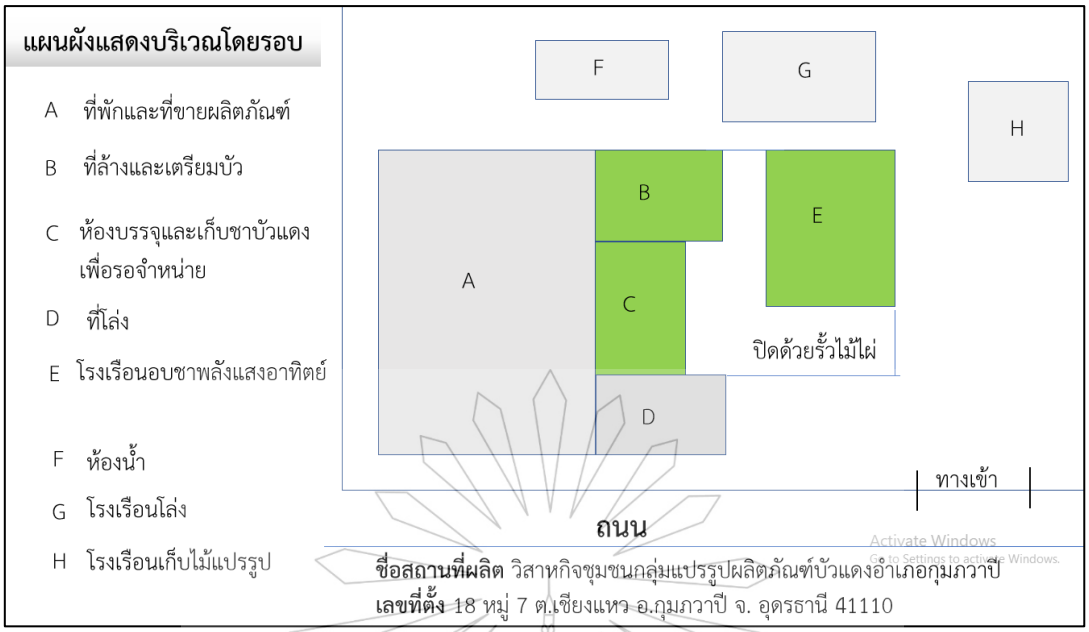

ภาพที่ 4.119 แผนผังการออกแบบพื้นที่เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ผลจากการตรวจประเมินเบื้องต้นได้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเพื่อให้โรงเรือนและสถานที่โดยรอบอาคารเป็นไปตามมาตรฐาน อย. ซึ่งแผนผังของโรงเรือนแสดงรายละเอียดและจัดเตรียมเอกสารเพื่อขอรับมาตรฐาน ประกอบด้วย สำเนาทะเบียนบ้านที่โรงเรือนตั้งอยู่ สำเนาใบจดทะเบียนการจัดตั้งกลุ่ม และสำเนาบัตรประชาชนของหัวหน้ากลุ่ม

8.1.2) ส่งเสริมและพัฒนานักเล่าเรื่องให้กับกลุ่มผู้ประกอบการท่าเรือทะเลบัวแดง

ภาพที่ 4.120 การอบรมนักเล่าเรื่องให้กับกลุ่มผู้ประกอบการท่าเรือทะเลบัวแดง

ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

และมีการร่วมลงมือพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวแหล่งใหม่บริเวณดอนหลวง เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวสายบุญและสายมู ได้แวะมากราบสักการะบูชา และพักเข้าห้องน้ำระหว่างดูบัว/ส่องนก

ภาพที่ 4.121 การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ดอนหลวงร่วมกับเครือข่ายพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

9) ร่วมทดลอง (Test)

จากโปรแกรมการท่องเที่ยว Half Day Tour ล่องเรือชมบัวแดง ส่องนก เป็นการทดลองเที่ยวที่จัดขึ้น หลังจากนั้นมีการทดลองกิจกรรมการส่องนกให้กับนักท่องเที่ยวชาวจีนในช่วงเวลาที่ไม่มีดอกบัวแดงเพื่อเป็นการทดแทนช่วงเวลา 6 เดือนระหว่างรอฤดูกาลดูบัวแดงที่มีเพียงช่วงเวลาแค่ 4 เดือนของทุกปีทำให้เกิดการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้ประกอบการเดินเรือทั้ง 6 แห่ง และเกิดการสร้างรายได้กับกลุ่มผู้ประกอบร้านค้าผลิตภัณฑ์ท่องถิ่นและของที่ระลึก

ภาพที่ 4.122 การทดลองกิจกรรมส่องนกกับนักท่องเที่ยวชาวจีน
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

หลังจากนั้นยังมีการทดลองท่องเที่ยวกับนักท่องเที่ยวชาวไทยทั้งกลุ่มที่เป็นกลุ่มวัยรุ่น ที่สามารถมาศึกษาดูงาน และกลุ่มผู้สูงอายุวัยหลังผู้สูงอายุวัยเกษียณที่เป็นนักท่องเที่ยวสายบุญหรือสายมู

ภาพที่ 4.123 การทดลองกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวกับกลุ่มนักเที่ยวหลังเกษียณและกลุ่มศึกษาดูงาน ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

9.2) ต่อยอดตำนาน “ผาแดง-นางไอ่” ผ่านสื่อสารมวลชน

พัฒนาเครือข่ายการสร้างสรรค์ความยั่งยืนภายใต้การส่งเสริมและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านการผลักดันจากช่อง ONE ที่ผลิตละครเพื่อเผยแพร่ตำนาน “ผาแดงนางไอ่” โดยร่วมเตรียมสถานที่และหาโลเคชั่นแบบมีส่วนร่วมกับเครือข่ายนักวิจัย ประกอบด้วย เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า) เครือข่ายท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวทะเลบัวแดง ฝ่ายปกครอง ผู้ใหญ่บ้านและปราชญ์ชุมชน ได้เสนอเรื่องราวของตำนานผ่านละครเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” จนเริ่มเป็นรู้จักและเกิดความต้องการมาท่องเที่ยวตามละครเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ

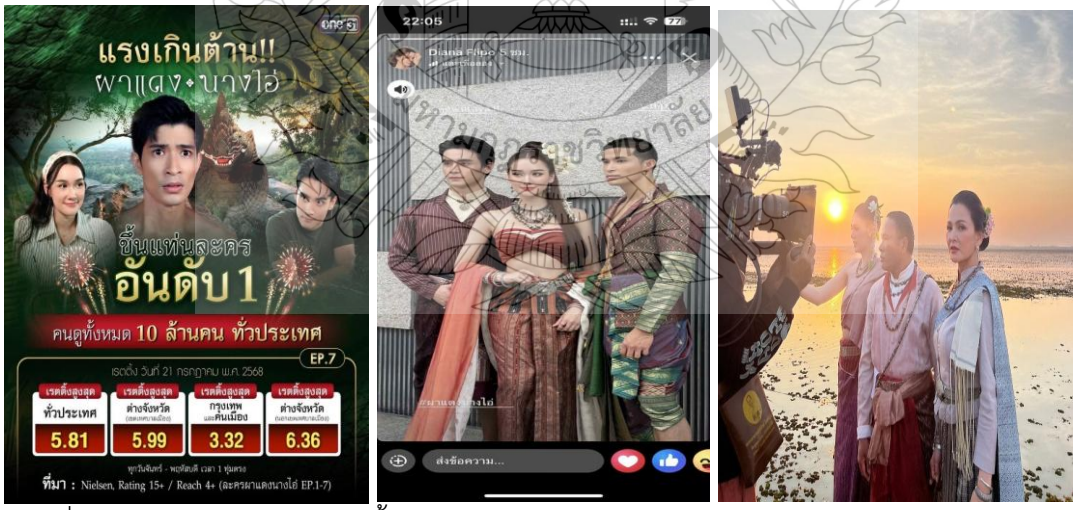

ภาพที่ 4.124 การถ่ายทำและเรตติ้งละครผาแดงนางไอ่ ทางช่องวัน
ที่มา : ช่องวันและณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

9.3) การสร้างความร่วมมือระหว่างร้านอาหารคีตกวี 4 ภาคกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว

ส่งต่อความร่วมมือจากการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เกิดกระบวนเสนอเมนูอาหารจากบัวแดง ทั้งเมี่ยงบัวแดง ชาบัวแดง ผัดหรือยำจากบัวแดง ให้กับร้านอาหารชื่อดังจังหวัดอุดรธานี คือ ร้านคีตกวี 4 ภาค ทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือระหว่างร้านอาหารคีตกวี 4 ภาคกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ให้อาหารและเครื่องดื่มของชุมชนเป็นเมนูหลักของร้านประกอบกับดนตรีบรรเลง 4 ภาค ทำให้ตอนนี้มีผู้เข้ามาใช้บริการเกิดความประทับใจ โดยชุมชนได้ส่งตัวแทนกลุ่มมาร่วมให้บริการที่ร้านควบคู่กับการนำแบรนด์พืชสวนโลกมาเป็นจุดเช็คอิน และส่วนประกอบหน้าร้านด้วย

ภาพที่ 4.125 การสร้างความร่วมมือจากชุมชนสู่ร้านอาหารเพื่อความยั่งยืน ระหว่างร้านอาหารคีตกวี 4 ภาคกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ในการให้บริการอาหารและเครื่องดื่มสำหรับนักท่องเที่ยว ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

9.4) เสนอผลการศึกษาเข้าสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2570 เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นเจ้าภาพมหกรรมพืชสวนโลก

ผู้ศึกษาได้เสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองในพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี 2569 เข้าสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2570 เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นเจ้าภาพมหกรรมพืชสวนโลก

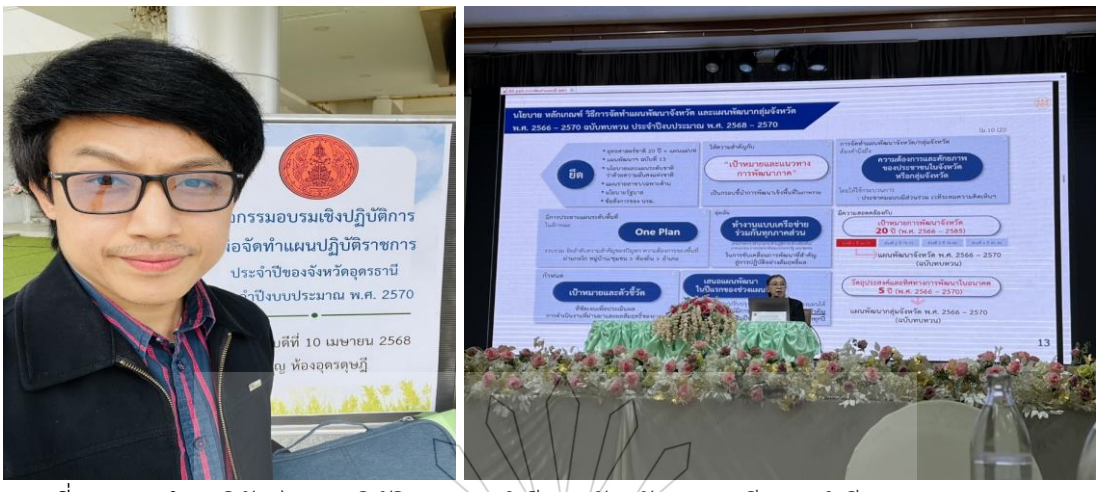

ภาพที่ 4.126 นำผลวิจัยสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2570 ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

9.5) ร่วมพัฒนาแนวคิดร่วมกับหน่วยงาน 3 ฝ่าย จัดงานพืชสวนโลก 2569

ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมพัฒนาแนวคิดร่วมกับจังหวัดอุดรธานี สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี พัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานี เจ้าภาพหลักพืชสวนโลก 2569 และภาคีเครือข่ายเพื่อประชาสัมพันธ์และเตรียมความพร้อมในทุกมิติในการเตรียมเข้าสู่มหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569

ภาพที่ 4.127 ประชาสัมพันธ์และเตรียมความพร้อมในทุกมิติในการเตรียมเข้าสู่มหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

4.3 ผลการนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี

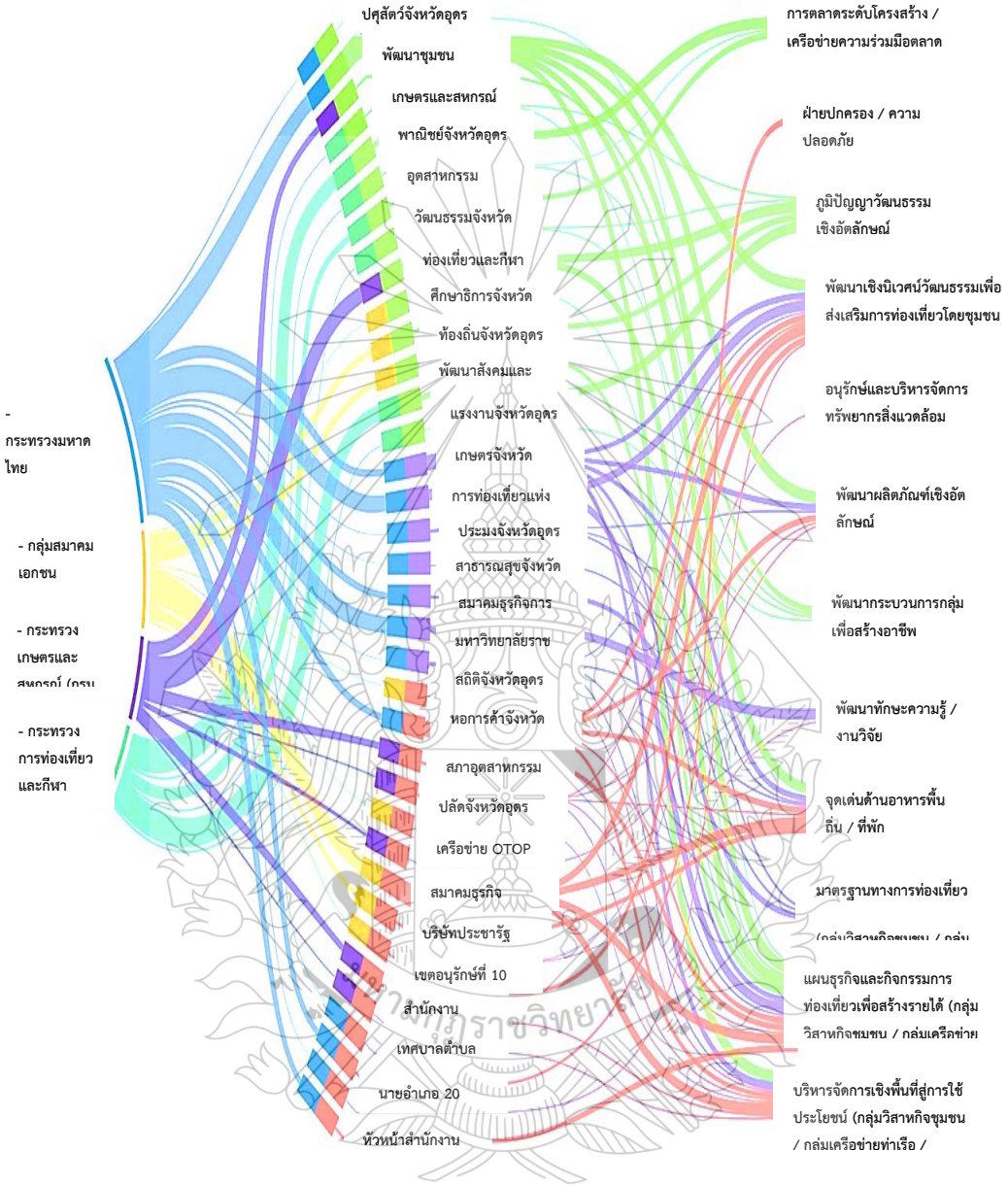

ภาพที่ 4.128 ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

4.3.1 ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก

เกิดจากผลการศึกษาและเชื่อมโยงทฤษฎี Kratibkaw จากล่างขึ้นบนสลับบนลงล่างเชิงปฏิบัติการสู่การประยุกต์ใช้องค์ความรู้เชิงนโยบาย, องค์ความรู้เชิงการมีส่วนร่วม, องค์ความรู้เชิงบริหารจัดการและองค์ความรู้การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยบนฝากระติ๊บข้าว ประกอบด้วย กระทรวงมหาดไทย ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กรมการพัฒนาชุมชน สำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (องค์การมหาชน) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (กรมวิชาการเกษตร) กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และกลุ่มสมาคมเอกชน สำหรับตัวกระติ๊บข้าว ประกอบด้วย ปศุสัตว์จังหวัดอุดรธานี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานี เกษตรและสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุดรธานี สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุด รธานี สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอุดรธานี แรงงานจังหวัดอุดรธานี เกษตรจังหวัดอุดรธานี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดอุดรธานี ประมงจังหวัดอุดรธานี สาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี สำนักงานสถิติจังหวัดอุดรธานี หอการค้าจังหวัดอุดรธานี สภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี สำนักปลัดจังหวัดอุดรธานี เครือข่าย OTOP จังหวัดอุดรธานี สมาคมธุรกิจโรงแรมจังหวัดอุดรธานี บริษัทประชารัฐสามัคคีจังหวัดอุดรธานี เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า) สำนักงานชลประทาน เทศบาลตำบลเชียงแหว นายอำเภอ 20 อำเภอ และหัวหน้าสำนักงานจังหวัดอุดรธานี ส่วนฐานของกระติ๊บข้าว ประกอบด้วย ฝ่ายปกครอง ผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ปราชญ์ชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เครือข่ายความร่วมมือตลาดชุมชน กลุ่มร้านอาหารและโฮมสเตย์ หรือที่พักในชุมชน โดยมีกระบวนการและเครื่องมือการวิจัยของผู้ศึกษาเป็นแนวทางในการเชื่อมโยงจากล่างขึ้นบนเพื่อสะท้อนปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา และจากบนลงล่างเพื่อสนองตอบต่อปัญหาและอุปสรรคเชิงพื้นที่ โดยมีกลไกโซ่ท่อกลางคือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเป็นพี่เลี้ยงและร่วมพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ โดยบูรณาการความร่วมมือบนฐานความกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองที่เป็นระบบ มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาและรายงานผลไปยังผู้บริหารระดับจังหวัดเพื่อสะท้อนให้เห็นผลการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมและปัญหาที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อการพัฒนาด้วยวงจร “ล่างกลางบน” และ “บนกลางล่าง” ที่สามารถสื่อสารผ่านกลไกเชิงระบบได้อย่างชัดเจนและเข้าใจปัญหาระดับรากหญ้าได้เท่าทัน พร้อมสามารถตอบสนองความต้องการและสภาพปัญหาได้ดีชัดเจนยิ่งขึ้น

4.3.2 การนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

โดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ในเวทีประชุม World Economic Forum จากแนวคิด The Future Rol of Civil Society

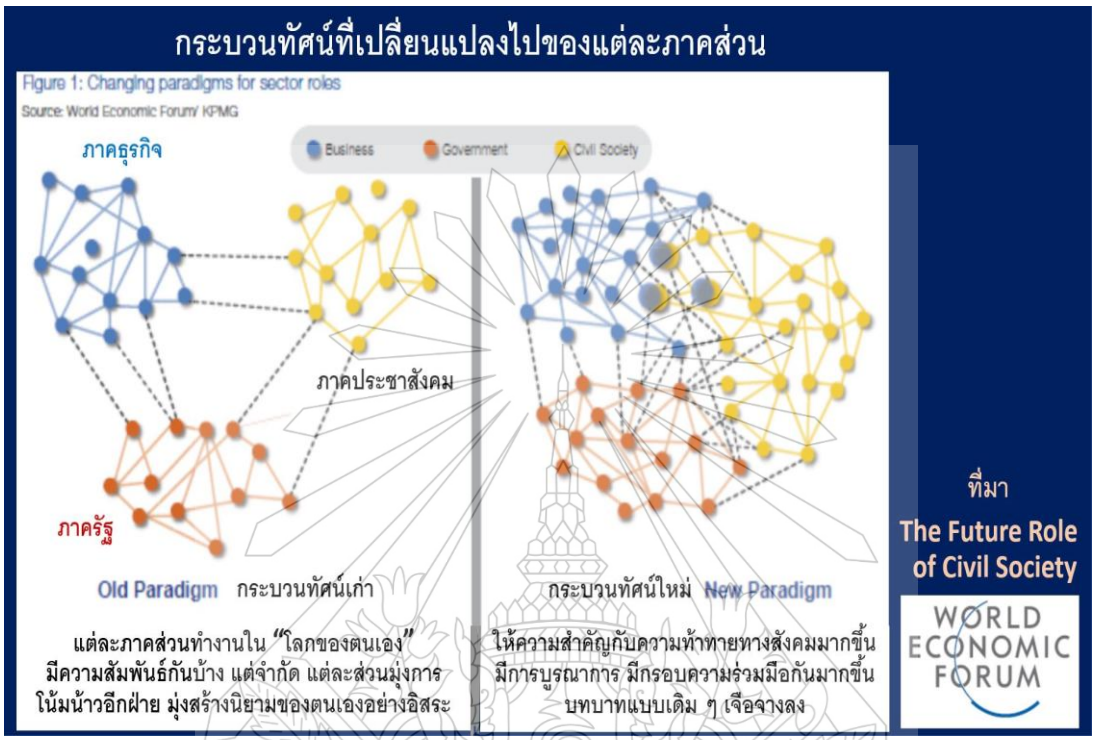

ภาพที่ 4.129 กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ในเวทีประชุม World Economic Forum จากแนวคิด The Future Rol of Civil Society ที่มา : https://shorturl.at/1226e

จากการประชุมประจำปี World Economic Forum 2025 (DAVOS 2025) ของสภาเศรษฐกิจโลก (WEF) พบว่า มีแนวโน้มที่เหตุการณ์ต่าง ๆ จะมีพลังที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนและส่งผลต่อผู้คนทั้งโลก รวมถึงอนาคตของเราทุกคน ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเอไอหรือปัญญาประดิษฐ์ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ไปจนถึงความตึงเครียดทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ทวีความรุนแรงขึ้น การประชุมดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายและโอกาสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและได้กลายเป็นหัวข้อหลักของการอภิปรายในการประชุมในปีนี้ ซึ่งก็มีประเด็นสำคัญและข้อกังวลต่าง ๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี AI ภัยคุกคามจากสงครามระหว่างประเทศ กำแพงภาษี และสภาพแวดล้อมโลกที่เปลี่ยนไป ทำให้ต้องพัฒนาแนวคิดใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ที่ต้องผสมผสานความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเชิงบูรณาการให้เกิดเป็นรูปธรรม ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอผ่านกลไก

กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ให้สังคมส่วนใหญ่ได้เห็นถึงความพร้อมเพรียงและการขับเคลื่อนด้วย “การเมืองภาคพลเมือง” สู่ “การจัดการตนเอง” ในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ดังนี้

1) การนำเสนอในเวทีภาครัฐ (ระดับจังหวัด)

ภาพที่ 4.130 ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ.2569
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ครั้งที่ 3/2568 วันที่ 21 พ.ค. 2568 เวลา 09.00 น. ณ ห้องประชุมกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม อาคาร 1 ชั้น 5 ศาลากลาง จ.อุดรธานี โดยมี นายณฐพล วิถี รอง ผวจ.อุดรธานี เป็นประธานการประชุม หัวหน้าส่วนราชการ จ.อุดรธานี อปท. สภาอุตสาหกรรม จ.อุดรธานี หอการค้า จ.อุดรธานี ประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) อุดรธานี/ส.อบจ.อุดรธานี อ.เมืองอุดรธานี เขต 11 และ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เข้าร่วมรับฟังการประชุม

ในการประชุมครั้งนี้ ประกอบด้วย 1.เรื่อง ประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ ตามที่ จ.อุดรธานี กำหนดจัดการประชุมฝ่ายเลขานุการคณะทำงานย่อยจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 เมื่อวันที่ 1 เม.ย.2568 ณ ห้องประชุมคำชะโนด อาคาร 2 ชั้น 2 ศาลากลาง จ.อุดรธานี ที่ประชุมมีมติให้ฝ่ายเลขานุการของแต่ละคณะทำงานย่อย ดำเนินการจัดประชุม เพื่อติดตามความคืบหน้าการดำเนินงานของแต่ละคณะทำงาน เพื่อรายงานผลการประชุมให้คณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อดรธานี พ.ศ. 2569 และ จ.อดรธานี ได้แจ้งให้ฝ่ายเลขานุการของแต่ละคณะทำงานย่อยดำเนินการตามมติที่ประชุมดังกล่าว นั้น ในการนี้ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงขอให้คณะทำงานย่อยแต่ละคณะเร่งรัดการดำเนินงานตามมติที่ประชุมดังกล่าว พร้อมทั้งจัดทำรายงานสรุปผลการประชุมคณะทำงานย่อยฯ เสนอต่อที่ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 (21 พ.ค.2568)

2.เรื่องรับรองรายงานการประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ครั้งที่ 2 ประจำปี พ.ศ. 2568 เมื่อวันที่ 4 มี.ค.2568 ณ ห้องประชุมกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม อาคาร 1 ชั้น 5 ศาลากลาง จ.อุดรธานี (นำเสนอโดย สำนักงานขับเคลื่อนงานมหกรรมพืชสวนโลกอุดรธานี 2569)

3.เรื่องเสนอที่ประชุมทราบรายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง และภูมิทัศน์ จากการประชุมเมื่อวันที่ 20 พ.ค.2568 (นำเสนอโดย โยธาธิการและผังเมือง จ.อุดรธานี) รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านพืชสวน และนวัตกรรมด้านการเกษตร จากการประชุมเมื่อวันที่ 24 เม.ย.2568 (นำเสนอโดย เกษตรและสหกรณ์ จ.อุดรธานี)

รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด จากการประชุมเมื่อวันที่ 24 เม.ย.2568 (นำเสนอโดย ประชาสัมพันธ์ จ.อุดรธานี)

รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการประชุมเมื่อวันที่ 6 พ.ค.2568 (นำเสนอโดย ปลัด จ.อุดรธานี)

รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านการรักษาพยาบาลและสุขภาพ จากการประชุมเมื่อวันที่ 10 มี.ค.2568 (นำเสนอโดย สาธารณสุข จ.อุดรธานี)

รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จ.อุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านการบริหารโครงการฯ งบประมาณ และสิทธิประโยชน์ จากการประชุมเมื่อวันที่ 14 พ.ค.2568 (นำเสนอโดย สนง.จ.อุดรธานี)

รายงานความคืบหน้าการดำเนินการเตรียมความพร้อมจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 ของคณะทำงานย่อยด้านการบริหารจัดการพื้นที่ภายหลังการจัดงาน จากการประชุมเมื่อวันที่ 19 พ.ค.2568

2) การนำเสนอในเวทีบูรณาการภาครัฐและเอกชน (ระดับประเทศ)

2.1) งานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569

ภาพที่ 4.131 งานแถลงข่าวมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศได้แบ่งการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกออกเป็น 4 ระดับ ได้แก่ ระดับ A1 (World Horticultural Exhibition) ระดับ B (International Horticultural Exhibition) ระดับ C (International Horticultural Show) และระดับ D (International Horticultural Trade Exhibition) ซึ่งแต่ละระดับมีข้อกำหนดเฉพาะที่แตกต่างกัน เช่น ระยะเวลาการจัดงาน พื้นที่ขั้นต่ำของการจัดแสดง และระยะเวลาที่ต้องแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าในการเป็นเจ้าภาพจัดงาน เป็นต้น

ในส่วนของการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ที่จะมีขึ้นระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 - วันที่ 14 มีนาคม 2570 จัดอยู่ในระดับ B โดยมีทางจังหวัดอุดรธานีเป็นเจ้าภาพหลัก ร่วมด้วยภาคเอกชนในพื้นที่และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 นางนฤมล ภิญโญสินวัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มอบหมาย นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เกียรติเป็นประธานงานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 โดยมีนางวิลาวัณย์ ใคร่ครวญ รองอธิบดีกรมวิชาการเกษตร พร้อมด้วย นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ร่วมแถลงข่าว ถึงความพร้อมการจัดงาน

นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กล่าวว่า งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life, connecting people, water and plants for sustainable living ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต : สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำและพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” พร้อมชูวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” รวมพื้นที่จัดงาน 1,030ไร่ เพื่อนำความรู้แลกเปลี่ยนวิชาการและ

เทคโนโลยีสู่ระดับนานาชาติ โชว์ศักยภาพพืชสวนโลก โดยเฉพาะการจัดงานบนพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นครั้งแรกของโลก มุ่งสู่เป้าหมาย “เมืองอัจฉริยะศูนย์กลางการค้าการลงทุน การท่องเที่ยวและไมซ์ (MICE) ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง”ซึ่งตรงกับเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 10 ปีของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระชนมายุครบ 6 รอบ หรือ 72 พรรษา และวันครบรอบวันสถาปนาเมืองอุดรธานี 134 ปี โดยงานจัดขึ้นในช่วงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 - 14 มีนาคม 2570 ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี พร้อมต้อนรับนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก

เนื้อหาที่เกี่ยวข้อง

นางวิลาวัณย์ ใคร่ครวญ รองอธิบดีกรมวิชาการเกษตร กล่าวว่า สิ่งที่พิเศษที่สุดที่สะท้อนถึงความโดดเด่น ในงานมหกรรมพืชสวนโลกที่ จังหวัดอุดรธานี คือ เป็นครั้งแรกที่งานจัดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และเป็นงานพืชสวนโลกบนพื้นที่ชุ่มน้ำครั้งแรกของโลก /Wet Land ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี พื้นที่จัดงานรวม 1,030 ไร่

สำหรับการออกแบบพื้นที่และกิจกรรมแบ่งการใช้งานออกเป็นทั้งหมด 6 โซน โดยมีพื้นที่ไฮไลท์การจัดกิจกรรม ได้แก่ โซนพื้นที่ทางเข้า จุดประชาสัมพันธ์ จุดจำหน่ายบัตร ,โซนสวนนานาชาติสำหรับการประกวดสวนนานาชาติ, โซนอาคารเรือนกระจก (Greenhouse) สำหรับการประกวดพืชและอาคารอำนวยการ (Exhibition Building) สำหรับการประกวดสวนนานาชาติในอาคาร, โซนพื้นที่จัดแสดงนวัตกรรมทางการเกษตรที่ทันสมัย รวมไปถึงแปลงรวบรวมพันธุ์ การปลูกพืชผสมผสาน, โซนสวนการเกษตรไทย และอาคารหลักต่าง ๆ, โซนสวนป่าคาร์บอนเครดิตและเรือนเพาะชำ รวมถึงพื้นที่ไฮไลท์การจัดกิจกรรมตลอดทั้งงาน

ทั้งหมดนี้ สามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพการพัฒนาด้านพืชสวนและสมุนไพรของไทย โดยเฉพาะพื้นที่ชุ่มน้ำ อีกทั้งการแลกเปลี่ยน พร้อมส่งเสริมพัฒนาและต่อยอดการเกษตรในระดับนานาชาติ ทั้งทางด้านวิชาการ นวัตกรรม เทคโนโลยี และการวิจัยด้านความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ให้เป็นศูนย์กลางด้านการค้าการลงทุน และศูนย์กลางนวัตกรรมด้านการเกษตรของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิต การวิจัย และการต่อยอดไปสู่ BCG Model (Bio Economy, Circular Economy, Green Economy) เศรษฐกิจชีวภาพ ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน และระบบเศรษฐกิจสีเขียว สร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ”

“งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569” คาดว่าจะมีผู้เข้าชมงานทั้งสิ้นประมาณ 3.6 ล้านคน ทำให้มีกระแสเงินสดหมุนเวียนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจจำนวนมหาศาลจากภาคการท่องเที่ยว และการใช้จ่ายเงินของภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน รวมถึงเกิดการ

กระตุ้นการใช้จ่าย ตลอดช่วงระยะเวลาจัดงาน 134 วัน รายได้สะพัดกว่า 32,000 ล้านบาท (สามหมื่นสองพันล้านบาท)

นอกจากนี้ “งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569” ยังมีจัดกิจกรรมการประกวดออกแบบมาสคอต เปิดโอกาสให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา ประชาชนทั่วไป ในนามบุคคลหรือกลุ่ม ได้แสดงความคิดสร้างสรรค์ ออกแบบมาสคอตให้สอดคล้องกับคอนเซปต์ของโครงการฯ “ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำ และพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” เพื่อชิงเงินรางวัลมูลค่า 50,000 บาท โดยสามารถส่งผลงานได้ตั้งแต่วันที่ 25 กุมภาพันธ์ - 1 เมษายน 2568

“งานนี้ถือเป็นการเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระดับนานาชาติร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ นักวิจัยจากทั่วทุกมุมโลก เพื่อต่อยอดงานวิจัยและการพัฒนาพืชสวนของไทย โดยมีเป้าหมายหลักในครั้งนี้ คือ สร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ให้เป็นศูนย์กลางด้านการค้าการลงทุนของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง การนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีของคนในท้องถิ่น ซึ่งครั้งนี้ กรมวิชาการเกษตรเชื่อมั่นว่าทุกภาคส่วนพร้อมร่วมมือและขับเคลื่อนในการจัดงาน มีกรอบการทำงานชัดเจน หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เน้นย้ำว่าประเทศไทยยืนยันในความพร้อม และสร้างความมั่นใจให้แก่คณะกรรมการ AIPH ในการดำเนินการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานีให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์และทันในการเปิดงานภายในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 อย่างแน่นอน”

ด้าน นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กล่าวถึงความพร้อมของการจัดงานว่า “ในนามจังหวัดอุดรธานี หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนทุกภาคส่วนมีความพร้อมและยืนยันให้การสนับสนุนและส่งเสริมความร่วมมือในการจัด “งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569” มีแผนการดำเนินงาน และระยะเวลาในการดำเนินงานขั้นตอนต่าง ๆ ที่ชัดเจน ซึ่งจังหวัดอุดรธานีพร้อมก้าวเข้าสู่เมืองที่ยั่งยืน (Sustainable Cities) โดยมีเป้าหมายหลักคือ สร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี สร้างสังคมเข้มแข็ง สะดวก สะอาด ปลอดภัย นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการเกษตรให้เป็นการเกษตรแม่นยำสูง (Precision Agriculture) จัดตั้งศูนย์เทคโนโลยีเกษตรและนวัตกรรมจังหวัดอุดรธานี (ศูนย์ AIC) ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี โดยเน้นการนำเทคโนโลยีมาใช้ในภาคการเกษตรเพื่อลดค่าใช้จ่าย และช่วยให้เกษตรกรคาดเดาสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้แม่นยำยิ่งขึ้น เพื่อการต่อยอดและพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งไม่จำกัดอยู่แค่ในพืชสวนเท่านั้น แต่รวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนอีกด้วย

ทั้งนี้ จังหวัดอุดรธานีมีความพร้อมในการจัดงานในทุกด้าน โดยในด้านลักษณะทางกายภาพที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของจังหวัดอุดรธานี คือ พื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) หรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ป่าบุ่ง ป่าทาม” ที่มีอยู่กว่า 900 จุด รวมเป็นพื้นที่กว่า 2,000 ตารางกิโลเมตร ซึ่งพื้นที่ชุ่มน้ำคือ พื้นที่บริเวณรอยต่อ ระหว่างพื้นที่บกและพื้นที่น้ำ เป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลาย และ

ก่อให้เกิดประโยชน์แก่มนุษยชาติมากมายในด้านการดำเนินชีวิต การหลอมรวมเป็นหนึ่งของวิถีชีวิตและธรรมชาติ ยกระดับวิถีชุมชนและถ่ายทอดอัตลักษณ์ของชุมชน ต่อยอดสู่แนวคิดวิถีชีวิตสีเขียว (Green Living) ที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลของ “มนุษย์” ในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่มีความหลากหลายอย่างยั่งยืน นอกจากนี้จังหวัดอุดรธานียังมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น คือดอกบัวแดง และศิลปะบนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเชียง มาผสมผสานจนเกิดเป็นสัญลักษณ์ดอกบัวลายไหบ้านเชียง ซึ่งดอกบัวแดง สื่อถึงทะเลบัวแดง ที่ได้รับการจัดอันดับโดย CNN ให้เป็น 1 ใน 15 ทะเลสาบที่แปลกที่สุดในโลก เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานีที่มีชื่อเสียงระดับโลก

“งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569” เป็นงานมหกรรมพืชสวนโลกที่จัดขึ้นในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และเป็นงานพืชสวนโลกบนพื้นที่ชุ่มน้ำครั้งแรกของโลก ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 - วันที่ 14 มีนาคม 2570 ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี”

นายณฐพล วิถี รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า ภายหลังการเสร็จสิ้นงานแล้ว ทางจังหวัดได้ขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันรักษาภูมิทัศน์ของงานเอาไว้ และเป็นจุดเช็คอินน์อีกแห่งของจังหวัดอุดรธานี โดยจะหารายได้จากการจัดตลาดนัดหมุนเวียนนำสินค้าท้องถิ่นมาจำหน่าย พร้อมกับกิจกรรมทางน้ำ ซึ่งคาดว่าจะได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า ภายหลังการจเสร็จสิ้นงานแล้ว ทางจังหวัดได้ขอความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันรักษาภูมิทัศน์ของงานเอาไว้ และเป็นจุดเช็คอินน์อีกแห่งของจังหวัดอุดรธานี โดยจะหารายได้จากการจัดตลาดนัดหมุนเวียนนำสินค้าท้องถิ่นมาจำหน่าย พร้อมกับกิจกรรมทางน้ำ ซึ่งคาดว่าจะได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง

ส่วนหนึ่งเพราะจังหวัดอุดรธานี มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย โดยจำแนกได้ออกเป็น 3 ประเภท คือท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีแหล่งมรดกโลกถึง 2 แห่งคือ อุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท และ แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติเช่น ป่าคำชะโนด ทะเลบัวแดง และการท่องเที่ยวเชิงธรรม เช่น ตามรอยหลวงตามหาบัว วัดบ้านตาด หลวงปู่บุญมีธัมมรโตวัดป่าศรัทธาถวาย (ถ้ำเต่า) หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น ทั้งหมดจะส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย ในขณะที่การจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ขณะนี้มีความพร้อมในทุกด้าน และมีประเทศสมาชิกตอบรับการเข้าร่วมงานแล้วกว่า 10 ประเทศ

พันโทวรายุส์ ตรีวัฒนสุวรรณ ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า ทางภาคเอกชนพร้อมให้ความร่วมมือในการจัดงานครั้งนี้อย่างเต็มที่ โดยได้เตรียมที่พักโรงแรมไว้กว่า 9.4 หมื่นห้อง เป็นทั้งโฮมสเตย์ ห้องพักแขกคนสำคัญ และอื่นๆ จัดเตรียมห้องน้ำ รถสาธารณที่ใช้พลังงานที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เพียงพอกับผู้เข้าชมงานกว่า 3 หมื่นคนต่อวัน ในขณะที่ได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีในการส่งเสริมบุคลากร เพื่อเป็นเจ้าภาพที่ดีในการต้อนรับ

นักท่องเที่ยว ที่สำคัญการจัดงานครั้งนี้ทำให้เกิดการจ้างงานกว่า 8 หมื่นราย มีวงเงินหมุนเวียนกว่า 32,000 ล้านบาท

ภาพที่ 4.132 นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ที่มา : รัฐบาลไทย-ข่าวทำเนียบรัฐบาล-ก.เกษตรฯ จับมือจ.อุดรธานี เตรียมจัดใหญ่งานมหกรรมพืชสวนโลก 2569 , รัฐบาลไทย

นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เปิดเผยภายหลังได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ศ.ดร.นฤมล ภิญโญสินวัฒน์)ให้เป็นประธานงานแถลงข่าวการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569โดยมีนางวิลาวัณย์ ใคร่ครวญ รองอธิบดีกรมวิชาการเกษตรนายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ผู้บริหารกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมแถลงข่าว ณ โรงแรมคิมป์ตันมาลัย กรุงเทพฯ ว่ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมวิชาการเกษตรได้บูรณาการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ขึ้น ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life, connecting people, water and plants for sustainable living ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต : สายสัมพันธ์แห่งผู้คน สายน้ำและพืชพรรณ สู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” ตามวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ในระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 – 14 มีนาคม 2570 ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งกิจกรรมภายในงาน แบ่งออกเป็น 6 โซน ดังนี้ 1) โซนพื้นที่ทางเข้า จุดประชาสัมพันธ์ จุดจำหน่ายบัตร 2) โซนสวนนานาชาติ สำหรับการประกวดสวนนานาชาติ 3) โซนอาคารเรือนกระจก (Greenhouse) สำหรับการประกวดพืช และอาคารอำนวยการ (Exhibition Building) สำหรับการประกวดสวนนานาชาติในอาคาร 4) โซนพื้นที่จัดแสดงนวัตกรรมทางการเกษตรที่ทันสมัย รวมไปถึงแปลงรวบรวมพันธุ์ การปลูกพืชผสมผสาน 5) โซนสวนการเกษตรไทย และอาคารหลักต่าง ๆ และ 6) โซนสวนป่าคาร์บอนเครดิตและเรือนเพาะชำ

นางสาวอนงค์นาถจ่าแก้ว กล่าวเสริมว่า การจัดงานในครั้งนี้ กระทรวงเกษตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะเป็นส่วนสำคัญในการขยายโอกาสการแลกเปลี่ยนความรู้ ทั้งในด้านวิชาการ นวัตกรรม และเทคโนโลยีภาคการเกษตร ระหว่างเกษตรกร ผู้ประกอบการ ผู้เชี่ยวชาญ และประชาชนทั่วไปเพื่อต่อยอดภาคการเกษตรไทยสู่ระดับนานาชาติ อีกทั้ง ยังเป็นการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ ให้เป็นศูนย์กลางการค้าการลงทุนของอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและรายได้ที่ดีขึ้นให้แก่พี่น้องเกษตรกรและประชาชนในท้องถิ่น รวมถึงเป็นการแสดงศักยภาพด้านการพัฒนาพืชสวนและสมุนไพรของไทยสู่สายตานักท่องเที่ยวในระดับโลก เนื่องจากเป็นการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงครั้งแรกและเป็นการจัดงานบนพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นครั้งแรกของโลกอีกด้วย

ด้าน นายราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี กล่าวเพิ่มเติมว่า ในการจัด “งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569” จังหวัดอุดรธานีพร้อมสนับสนุนและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานตามขั้นตอนต่าง ๆ ร่วมกับทุกภาคส่วนอย่างเต็มที่ เพื่อให้การจัดงานในครั้งนี้มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่พี่น้องประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ได้มีการส่งเสริมการเกษตรสู่เกษตรแม่นยำสูง (Precision Agriculture) โดยจัดตั้งศูนย์เทคโนโลยีเกษตรและนวัตกรรมจังหวัดอุดรธานี (ศูนย์ AIC) ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี มุ่งส่งเสริมการนำเทคโนโลยีมาใช้ในภาคการเกษตรเพื่อยกระดับภาคการเกษตรและลดต้นทุนการผลิตรวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนต่อไป

3) การนำเสนอในเวที 3 ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ผ่านกลไกสื่อสารมวลชนเปิดเวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน (ระดับการเชื่อมโยงเชิงบูรณาการ)

3.1) รายการเจาะสนามข่าวสัญจร : ไทยพีบีเอส

ภาพที่ 4.133 เวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชนช่องไทยพีบีเอส
ที่มา : ข่าวไทยพีบีเอส, 2568.

พิธีกรรายการแนะนำ : สวัสดีค่ะ ต้อนรับคุณผู้ชมสู่รายการเจาะสนามข่าวสัญจรนะคะ ซึ่งวันนี้ ไทย PBS โดยศูนย์ข่าวภาคอีสานนะคะ เรายกกองมาถ่ายทอดสดกันที่ทะเลบัวแดงนะคะที่บ้านเดียมตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปีจังหวัดอุดรธานีค่ะโดยร่วม มือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนะคะ สำนักงานอุดรธานีและก็จังหวัดอุดรธานีนะคะ จัดกิจกรรมนี้ขึ้นเพื่อที่จะโปรโมท แล้วก็กระตุ้นการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวมาชมทะเลบัวแดงประจำปี 2567 ค่ะ คุณผู้ชมคะต้องบอกก่อนว่าก่อนหน้านี้นะคะ 10 กว่าปี ก่อนที่ทะเลบัวแดงของกุมภวาปีได้รับความนิยมนะคะมีนักท่องเที่ยวหลักแสนคนนะคะน่าจะปีละกว่า 350,000 คนที่เข้ามาท่องเที่ยว แต่ว่าหลังโควิดที่ผ่านมานะคะ นักท่องเที่ยวหายไปลดลงประมาณ 4-5 หมื่นคนเท่านั้นค่ะ ซึ่งก็ทำให้รายได้ ของวิสาหกิจชุมชน ทั้งกลุ่มเรือพื้นบ้านหรือว่าอีสานคิดชุมชนที่ทำแปรรูปผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่น รายได้ก็ลดลง ไปค่ะ ทำให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย แล้วก็จังหวัดอุดรธานีจัดกิจกรรมนี้ขึ้นนะคะ ซึ่งวันนี้เราได้รับเกียรติ จากท่านวิทยากรนะคะ มาชวนพูดคุยว่าเราจะกำหนดทิศทางการพัฒนาท่องเที่ยวเมืองอุดรธานีแล้ว ก็เชื่อมโยงรู้เส้นทางการท่องเที่ยวในกลุ่ม 3 จังหวัด หรือว่าเชื่อมโยงกับกลุ่มแม่น้ำโขงอย่างไรบ้าง วันนี้มาร่วมพูดคุยสบายๆค่ะ ก่อนอื่นเรายินดีค่ะ อยากจะแนะนำท่าน วิทยากรนี้ มาร่วมพูดคุยในวันนี้ค่ะ

1. คุณราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี วันนี้ท่านสละเวลาวันหยุดนะคะมาร่วมกิจกรรมดีๆ ท่านต่อมาค่ะ

2. คุณวีรวัฒน์ วงษ์ศรีรักษา นายกเทศมนตรีตำบลเชียงแหว

3. คุณไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมงและนำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียมค่ะท่านต่อมานะคะ

4. คุณอรัญญา อุดมลาภ รองประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานีค่ะ

5. คุณกนกวรรณ ดุงศรีแก้ว ผู้อำนวยการ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานอุดรธานี

ภาพที่ 4.134 การเชื่อมโยงประชาคมสู่เวทีสาธารณะในรายการเจาะสนามข่าวสัญจร
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรณวงก์, 2568.

พิธีกรรายการ : ตั้งกระทู้ประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควบคู่กับการอนุรักษ์

เริ่มแรกท่านผู้ว่าฯ คะ อยากจะชวนพูดคุยในเรื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างที่บอกว่าสปอร์ตไลท์ตอนนี้ฉายมาที่อุดรก็เยอะเหมือนกันนะคะ เพราะว่ามีงานกิจกรรมหลายๆ งานที่เราประกาศตัวเป็นศูนย์กลางสมาร์ทซิตี้เองหรือว่าในเรื่องของการเป็นมหกรรมเจ้าภาพจัด งานพืชสวนโลกในปี 2569 แต่ว่าเอายังไงก่อนที่จะเปลี่ยนจากเมืองผ่านเป็นเมืองพักทำยังไง จะให้คนมาแวะที่อุดรก่อนที่จะไปค้างคืนที่อื่น หรือว่าพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควบคู่กับการอนุรักษ์ค่ะ เพราะว่ามีระบบนิเวศหลากหลายชนิดนะคะ โดยเฉพาะนกอีโก่งใช่มั้ยคะ ที่มีความสวยงาม ถ้าคุณผู้ชมมาดูตอนเย็นก็จะเห็นระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ เรียนเชิญค่ะ ท่านผู้ว่าฯ การพัฒนาการทองเที่ยวอย่างยั่งยืนควบคู่กับการอนุรักษ์ค่ะ

คุณราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี:

กราบขอบคุณ กราบเรียนพี่น้องท่านผู้ชมที่อยู่ในรายการแล้วที่ถ่ายทอดแห่งนี้ทุกคนครับ ต้องกราบขอบคุณทางการท่องเที่ยวนะครับ ที่ได้มีส่วนที่จะเติมเต็มช่วยเหลือพี่น้องในกลุ่มก้อนของการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานีของเราเป็นหมุดหมายนะครับ ก่อนหน้านี้เนี่ยพี่น้องได้มาเที่ยวเหมือนที่ท่านพิธีกรบอกนะครับ แต่วันนี้ ณ จุดของทะเลบัวแดงแห่งนี้ หลังจากโควิดลดไปเยอะนะครับ เรามาเริ่มต้นกันใหม่นะครับ มาเริ่มต้นกันใหม่ในทุกๆ มิติ วันนี้กราบเรียนเบื้องต้นว่า เรามีความพร้อมที่จะต้อนรับนักท่องเที่ยว ทะเลบัวแดงแห่งนี้เป็นเรื่องของธรรมชาตินิรมิตให้กับพี่น้องชาวอุดรธานีครับ การท่องเที่ยวในอุดรธานีไม่ได้มีเฉพาะในเชิงของนิเวศ อย่างที่เรากำลังนั่งอยู่ตอนนี้นะครับ เรามีในเชิงธรรมชาติ ในเชิงของวัฒนธรรม ในเชิงของอนุรักษ์ ในเชิงของโบราณคดีเยอะแยะไปหมด แหล่งท่องเที่ยว หรือเสื้อที่ผมสวมใส่ตอนนี้สัญลักษณ์ของมหกรรมพืชสวนโลกนะครับ เราใช้ดอกบัวแดง ณ ถิ่นแห่งนี้ เป็นหนึ่งเราต้องการยืดโยงให้เห็นความสำคัญที่ธรรมชาติได้มีให้เราและเราต้องการนำเสนอให้กับพี่น้องทุกภาคส่วนไม่ใช่เฉพาะชาวไทยแห่งนี้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาในการดำเนินงานไปทั้งหมดนะครับ ชัดเจนแผนงานการดำเนินงานทั้งหมดนะครับ เรามีหมุดหมายที่ชัดเจนนะครับ

พิธีกรรายการ : ตั้งกระทู้ถามในประเด็นปัญหาเชิงนโยบายและการบูรณการเชิงพื้นที่

วันนี้ดูเหมือนว่ามันแบบถ้าการบูรณาการร่วมกันตอนนี้ ต่างคนต่างทำมั้ยคะ ในเรื่องของการที่จะโปรโมทการท่องเที่ยวหรือถ้าจะเป็นในเรื่องของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานก็อาจจะเป็นระดับใหญ่ที่โยธาธิการหรือว่า อบจ. แต่ว่าถ้าในระดับชุมชนก็อาจจะขอความร่วมมือไปยังพัฒนาชุมชน หรือว่าท้องถิ่น หรือว่า ททท. ค่ะ

คุณราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี:

เป็นเรื่องมีความจำเป็นมากๆ นะครับ เมื่อเช้าได้นั่งหารือกับส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าทางด้านการท่องเที่ยวเจ้าของพื้นที่และพี่น้องประชาชนส่วนราชการต่าง ๆ ได้นั่งคุยกันเบื้องต้นนะครับ อยากจะ

เห็นแผนการพัฒนาการดูแลรักษานะครับ การดำเนินงานทุกๆ กิจกรรม ทุกๆ งานของทะเลบัวแดงแห่งนี้ เป็นแผนแม่บทเราไม่คิดเฉพาะในช่วงของปี 2 ปีข้างหน้า แต่เราคิดอีกใน 20 ปีข้างหน้า ว่าเราจะขับเคลื่อนตรงนี้ไปอย่างไรพร้อมๆ กัน อดีต ปัจจุบันและอนาคต งบประมาณต่าง ๆ ในเชิงของฟังก์ชันในเชิงของพื้นที่ และการมีส่วนร่วมของพี่น้องประชาชนมีแผนตรงนี้ต้องออกมาในเร็ววันนี้นะครับ เบื้องต้นได้หารือว่าจะขอความอนุเคราะห์ทางสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะทางมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีจะเป็นส่วนสำคัญในการที่จะผลิตแผนแม่บทนี้ออกมาให้ได้ แล้วเราจะใช้แผนนี้ในการเดินไปข้างหน้าพร้อมๆ กัน การมีส่วนร่วมของพี่น้องประชาชนจะเป็นจุดหลัก ผมเชื่อพี่น้องประชาชนจะเห็นภาพทั้งหมดนะครับ ปัญหาอุปสรรค ความต้องการนะครับ แล้วก็ความเป็นไปในเชิงของการพัฒนา เราขาดเรื่องของ..เอ่อ ธรรมชาติที่เป็นประเภทกรีนเรือท่องเที่ยว อาจจะเปลี่ยนแปลงไปในเชิงของการอนุรักษ์ ในเชิงของทำยังไงให้นกอยู่กับเรือได้นะครับ เรือหางยาวทำไมจะได้มีเสียงเงียบๆ อาจจะไม่ไปรบกวนกับนกๆ ที่ก็กำลังหากิน ปลาที่อยู่ข้างล่างทำอย่างไรให้มีอาหารนะครับ แล้วก็เป็นแหล่งรายได้ ถ้าท่านเดินเข้ามาเมื่อสักครู่ท่านจะเห็นปลาตัวเล็กตัวน้อยปลากระดี่นะครับ ปลาตะเพียนตัวเล็ก ที่เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ต้องการนำเสนอเป็นอาหารที่ปลอดสารพิษนะครับ สิ่งเหล่านี้จะต้องอยู่ในแผน ไม่หมดเพียงเท่านี้ที่เราจะกำลังจะทำขึ้น ผมได้หารือกับท่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะที่รับผิดชอบทางด้านการเศรษฐกิจนะครับ ทางหน่วยงานยุทธศาสตร์ วันนี้ก็มาด้วยเราจะต้องช่วยกันทำทุกๆ ส่วนแผนแม่บทต้องออกมาให้ได้แล้วเดินไปด้วยกันพร้อมๆ กัน ผ่านการตกลงร่วมกันของพี่น้องประชาชนในพื้นที่ ความยั่งยืนจะต้องเกิดในพื้นที่แห่งนี้ครับผม

พิธีกรรายการ : ตั้งกระทู้ประเด็นข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเชิงพื้นที่

ขอบพระคุณค่ะท่านผู้ว่าราชการนะคะรอบแรก ท่านผู้ว่าได้สังเกตุนะคะว่าปีนี้จะต้องมีแผนแม่บทที่ชัดเจนนะคะ มีการบูรณาการร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐในทุกสังกัดทุกกระทรวงไม่ว่าจะเป็นใช้งบฟังก์ชันหรือว่าใช้งบพัฒนาก็จะดึงมาพัฒนาในเรื่องของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ไม่ใช่เฉพาะทะเลบัวแดงเท่านั้นค่ะ แต่ว่าหมายถึงภาพรวม เพื่อที่จะเชื่อมโยงรูดเส้นทางการท่องเที่ยวเพื่อที่จะดึงเม็ดเงินจากการท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ค่ะ ท่านต่อไปในฐานะเจ้าของพื้นที่นะคะท่านนายกเทศมนตรีตำบลเชียงแหวคะ เอ๊ะมีคำถามว่า เอ่อทะเลบัวแดงทะเลสาบหนองหานกุมภาวาปีเนี่ยชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมน้อยมากหรือว่าอาจจะใช้ประโยชน์จากพื้นที่น้อยมากข้อเท็จจริงตรงนี้เป็นอย่างไรบ้าง ทั้งในเรื่องของการท่องเที่ยวหรือว่าประมงพื้นบ้านทีนี้ในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่มีงบประมาณที่จะมาพัฒนาแล้วก็หนุนเสริมยังไง แล้วก็ในการยกระดับวิสาหกิจชุมชนเพื่อที่จะตอบโจทย์ให้ชาวบ้านมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเชิญค่ะ

คุณวีรวัฒน์ วงษ์ศรีรักษา นายกเทศมนตรีตำบลเชียงแหว

กราบเรียนท่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ท่านผู้เข้าร่วมเสวนาทั้งที่อยู่ที่นี่ แล้วท่านผู้ชมที่อยู่ทางบ้านที่เคารพครับ ผมวีรวัฒน์ วงศรีรักษา นายกเทศมนตรี ตำบลเชียงแหว วันนี้ต้องกราบ

ขอบคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีนะครับ คุณป้อม ททท. นะครับ ท่านรองประธานหอการค้านะครับ แล้วก็พี่น้องที่มาเที่ยว นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวที่ทะเลบัวแดงในวันนี้ครับ สำหรับการพัฒนาในพื้นที่ของตำบลเชียงแหว นำเรียนเป็นข้อมูลเบื้องต้นครับว่า หนองหานทะเลบัวแดงของกุมภวาปีเนี่ยมีเขตล้อมรอบ ประกอบด้วย 3 อำเภอด้วยกันนะครับ ก็มีอำเภอกุมวาปี อำเภอประจักษ์ศิลปาคม อำเภอกู่แก้ว แล้วก็พื้นที่ในหนองหานเนื้อที่ประมาณ 24,000 ไร่เศษนะครับ อย่างที่ทางท่านผู้ว่าราชการจังหวัด ได้นำเรียนแล้วว่าการทำงานของส่วนราชการแล้วก็พี่น้องประชาชนเนี่ยตอนนี้ ที่ผ่านมาอาจจะไม่มีความเป็นเอกภาพนะครับ เพราะว่าในพื้นที่ของหนองหานเนี่ยจะมีหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ เริ่มตั้งแต่รอบคันไดร์นี่จะเป็นของชลประทาน ซึ่งเป็นที่ราชพัสดุแล้ว นอกจากนั้น หลังเข้าไปในหนองหานอีก 90 เมตรเนี่ยนะครับ ก็จะเป็นพื้นที่สาธารณะแล้วก็มี พรบ.ป่าไม้ พรบ.ที่สาธารณะแล้วก็มีเรื่องของประมง เรื่องของกรมเจ้าท่า ในการพัฒนาในพื้นที่นะครับ นอกจากว่าทางสวนราชการทั้งส่วนกลางภูมิภาคและก็ท้องถิ่นก็พยายามที่จะสนับสนุนในกิจกรรมที่ทำให้พี่น้องประชาชนได้มีรายได้ อ่าแต่ว่าบางทีก็มีปัญหาอุปสรรคในเรื่องของการ ประสานงาน ซึ่งวันนี้ต้องขอบคุณท่านผู้ว่าฯ ที่จะทำเป็นแผนแม่บทเพื่อที่จะทำให้ส่วนราชการลงภารกิจในแผนแม่บทการทำงานต่อไปอาจจะง่ายขึ้นต้องนำเรียนครับว่าปีนี้เนี่ยพื้นที่ของหนองหานเราทำไมพื้นที่ตอนนี้เราได้รับความอนุเคราะห์จากส่วนราชการที่เป็นส่วนกลางก็คือ ทางกรมชลประทาน อีกตอนที่ท่านนายกเศรษฐา ทวีสิน ได้มาที่กุมภวานะครับ ทางกรมชลประทาน ของบกลางก็ได้งบมาเพื่อที่จะกำจัดวัชพืชนะครับ อีกส่วนหนึ่งก็ขอบคุณท่านผู้ว่าโดยทางจังหวัดนะครับ ได้สนับสนุนงบประมาณเกี่ยวกับการเก็บผักตบที่ท่าเรือทั้ง 5 แห่ง เป็นงบยุทธศาสตร์จังหวัดแล้วในส่วนของกรมเจ้าท่า ปีนี้ทราบว่าทางกรมเจ้าท่าเนี่ยก็จะสนับสนุนในเรื่องของท่าเรือ ตอนนี้กรมเจ้าท่ากำลังสร้างอยู่นี้มีท่าเรือที่บ้านเดียม ซึ่งเป็นท่าเรือหลักนะครับ แล้วปีงบประมาณ 2568 เนี่ยก็จะได้ที่ท่าเรือเชียงแหว แล้วก็ท่าเรือดอนคง ซึ่งตอนนี้ก็ทราบว่ามีการจัดหาผู้รับจ้างแล้ว น่าจะสามารถดำเนินการได้ ในส่วนของทางเขตอนุรักษ์นะครับ วันนี้ทั้งรักษาการหัวหน้าเขตห้ามล่าก็มา ซึ่งจะดูแลเรื่องนก นำเรียนว่าในการท่องเที่ยวของหนองหาน 2 ส่วนหลักๆ นะครับ หลักที่ 1 ก็คือการท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งทางคณะวันนี้ได้ลงไปดูบัวแดงแล้วนะครับ พื้นที่บัวแดงเนี่ยถ้าเต็มที่เนี่ยผมคิดว่าน่าจะประมาณสัก 30% ของพื้นที่หนองหาน ประมาณ 24,000 ไร่เนี่ย ถ้าขึ้นเต็มที่ น่าจะอยู่ 1,000 ไร่ ซึ่งจะอลังการมาก อันนี้คือเรื่องของธรรมชาติที่สร้างไว้ ในส่วนที่ 2 อย่างที่ทางพิธีกร ได้ถามนะครับว่า วิถีชีวิตของชาวบ้านเนี่ย แต่ก่อนนะครับก็ใช้หนองหานเนี่ยเป็นที่ทำมาหากินไม่ว่าจะเรื่องการหาปลา เรื่องเก็บผักเรื่องเก็บบัวนี้นะครับ ไปขายไปสร้างรายได้ ตอนนี้ในเรื่องของความร่วมไม้ร่วมมือเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งทางส่วนราชการที่เกี่ยวข้องพูดคุยกับชาวบ้านครับ ว่าในช่วงเทศกาลของดอกบัวที่ขึ้นนี่นะครับ บวกลบปีใหม่นะครับ 2 เดือน แล้วก็ก่อนปีใหม่ 2 เดือนหลังปีใหม่ 2 เดือน ประมาณ 4 เดือนที่บัวจะขึ้นเต็มที่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นเนี่ยจะต้องขึ้น อยู่กับ 1 อากาศนะครับ อากาศที่หนาว อันที่ 2 ก็คือการควบคุมปริมาณน้ำ เพราะว่า

บัวสายที่จะขึ้นได้เนี่ย น้ำต้องนิ่งแล้วก็ต้องใสเพราะว่าแสงดวงอาทิตย์เนี่ยนะครับที่จะส่องลงไปที นี้การขึ้นของหัวเขาเนี่ย เขาจะขึ้นจากพื้นที่ต่ำ ก่อนแล้วพอระดับน้ำที่มันลดลงขยายไปเรื่อยนะครับ ก็คือช่วงก่อนหน้านี้มีวัชพืชเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะจอกหูหนูยักษ์ครับ มีประเด็นตรงนี้เป็นปัญหาค่อนข้างเยอะ เพราะว่าถ้าจอกคลุมมีมากบัวที่จะขึ้นก็ค่อนข้างน้อย ทีนี้ในงบประมาณใครจะต้องมาดูแล ถ้ามีภารกิจที่จะต้อง ดูแลตรงนี้จะต้องช่วยกัน เอ่อเทศบาลมีงบประมาณแค่ 6 ล้านเองครับ แต่ใน 6 ล้านเนี่ยที่เป็น 10% ของงบประมาณทั้งหมดเนี่ยนะครับ ตำบลเชียงแหวมีพื้นที่ที่ติดกับหนองหาน ประมาณ 16 กิโลเมตร แล้วก็มีท่าเรือ 2 ท่า ก็คือ ท่าเรือบ้านเดียมแล้วก็ท่าเรือเชียงแหวในเงินจำนวนนี้ เราก็ต้องหารให้หมู่บ้านต่าง ๆของตำบล มีประชากร 8,500 คน อันนี้เฉพาะของตำบล เชียงแหวนะครับ แล้วก็งบประมาณ 13 หมู่บ้าน ถ้าเอา 13 มาหาร 6 ล้าน ก็ประมาณสัก 4 แสนกว่าๆ ถ้าเราทำเรื่องของถนนหนทางของแต่ละหมู่บ้านเนี่ยก็ได้นิดเดียวในส่วนของเทศบาลเองนะครับ นอกจาก เรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน ที่ใช้เงินของเทศบาลแล้วเราก็ประสานส่วนราชการที่มีหน้าที่ตรงนี้ในส่วนของพี่น้องประชาชนเราก็จะทำเป็นงบประมาณเพื่อที่จะสร้างอาชีพนะครับ ถ้าเราไม่ดูแลทั้งหมดแล้ว โอกาสที่เขาจะให้ ความร่วมมือที่ก็น้อยทีนี้ถ้าเราพยายามที่จะสร้างอาชีพ ให้กับคนทุกกลุ่ม เพื่อที่จะสนับสนุนกันเป็นเครือข่าย จะทำให้พี่น้องประชาชนให้ ความร่วมมือดีแต่ตอนนี้เราก็พยายามขอความร่วมมือนะครับ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการอนุรักษ์เรื่องของบัวเพราะว่าแต่ก่อนสายบัวนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ สร้างรายได้ให้พี่น้องประชาชนก็เคยพูดคุยกับทางสถาบันการศึกษาของมหาวิทยาลัย ราชภัฏนะครับ ว่าจะทำเรื่องวิจัยเกี่ยวกับบัวก็จะทำอย่างไร ที่จะให้คนที่อยู่รอบหนองหาน เพราะว่าในรอบหนองหานเขาปลูกข้าวเวลาฝนตกมาน้ำท่วม เพราะว่าเป็นพื้นที่ต่ำ ถ้าเราสามารถที่จะพัฒนาให้มีความรู้เรื่อง ของต้นทุนเรื่องของรายได้ถ้าสามารถที่จะปลูกบัวได้ ก็จะมีคนในชุมชนที่ปลูกได้ ก็จะไม่มาทำลายบัวที่นักท่องเที่ยวชมนะครับก็เก็บเอาบัวที่ตัวเองปลูกส่งในราคาที่ดีได้ และในส่วนของผมก็เช่นกัน นะครับ ก็อยากจะจริงๆ แล้วพื้นที่ของฐานเนี่ย แต่ก่อนชาวบ้านก็ใช้หนองหานนี่แหละเป็นที่หาปลา ทีนี้ว่าปลาเพื่อเอาปลาธรรมชาติอย่างเดียว มันก็คงไม่พอถ้าสนับสนุนให้มีเอ่อคุณเพาะพันธุ์ ปลาสามารถ จำหน่ายได้ให้คนในบริเวณโดยรอบเนี่ย เลี้ยงปลาได้แล้ว ส่วนให้นักท่องเที่ยวเนี่ยเข้ามา เที่ยวชมได้ ก็น่าเสียดายครับว่าในปีหนึ่งมี 12 เดือนเนี่ย ถ้าดูบัวแดงอย่างเดียวเนี่ย ก็จะได้ช่วงซัก 4 เดือน 8 เดือน ที่เหลือเนี่ยเราจะมีรายได้ค่อนข้างน้อย ถ้าสามารถที่จะทำพวกนี้ให้ปรากฏขึ้น ก็จะทำให้พี่น้องประชาชน ทั้งกลุ่มที่ไม่ได้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและกลุ่มที่เกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเนี่ยมีรายได้เพิ่ม มากขึ้นครับๆ

พิธีกรรายการ : ตั้งกระทู้ประเด็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างรายได้

ขอบคุณค่ะ ท่านนายกเทศมนตรีวีรวัฒน์นะคะฉายข้อมูลให้เห็นนะคะถึงในเรื่องของข้อจำกัด ในการพัฒนาในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณนะคะแต่ว่าได้เห็นโอกาสที่จะยกระดับ คุณภาพชีวิตนะคะ เพราะว่าจากการที่ทีมข่าวลงพื้นที่นะคะ

ก็เห็นว่าชาวบ้านมีรายได้นะคะ จากการนำตัวที่เป็นซิกเนเจอร์ ที่เป็นต้นบัวไม่ว่าจะเป็นไหลบัวนะคะ เอ่อมาแปรรูปเป็นอาหาร เป็นไอศกรีม เป็นชานมจากกกบัวต้นบัวนะคะ ซึ่งก็เป็นซิกเนเจอร์แล้วก็ได้รับความนิยม ชาวบ้านก็มีการทำชาดอกบัวแดงนะคะ แล้วก็ส่งขายให้กับวิสาหกิจชุมชนอันนี้ก็เป็นการยกระดับในเรื่องของรายได้นะคะที่เกิดจากตัวผลิตภัณฑ์หรือว่าวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นค่ะทำต่อมานะคะเอ่อคุณไพสิทธิ์สุขคารมนะคะประธานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมงแล้วก็นำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียมนะคะ

คุณไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมงและนำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียม

เรียนผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ท่านผู้เข้าร่วมเสวนานะครับ ท่าน ผอ. นะครับ คุณกนกพร ซึ่งเป็นเจ้าของนะครับ จากท่าเรือแล้วก็เสริมเข้ามาคือ หน่วยงานเขตห้ามล่านะครับ ในส่วนของเรือนะครับ ในส่วนของเรือ ผมไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มเครือข่ายท่าเรือทั้งหมดนะครับ 5 ท่าซึ่งปัจจุบันเหลือ 5 นะครับวันนี้ เราจะรับนักท่องเที่ยวก็ประมาณวันละ 7,000-10,000 คนนะครับต่อวัน ซึ่งเป็นสถิติตั้งแต่ที่เก็บไว้ ตั้งแต่ก่อนมีโควิดก็เก็บได้ตั๋วเฉลี่ยปีละ 350,000 คน 155 ลำครับแล้วก็คือปี 56 นะครับ 750,000 คนนะครับ ที่คนรู้จัก 750,000 คน ตกคนละเท่าไหร่พ่อค่าใช้จ่ายต่อหัวนี่ต่อวันแค่หัวละ 500 บาท ซึ่งเศรษฐกิจและน้ำมันยังไม่แพงขนาดนี้ปัจจุบันเราตีหัวละ 1,000 บาท ก็ถือว่าทำรายได้ให้จังหวัดอุดรธานีนะครับ มีชื่อเสียงระดับ ประเทศ ก็เพราะตรงนี้นะครับ ถือว่าเป็นอันดับ 2 ของโลก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยและแปลกที่สุดอันดับ 2 นะครับ สำหรับการให้บริการสำหรับนักท่องเที่ยวนะครับ เราเป็นลักษณะการให้บริการแบบโครงการทั้ง 5 ท่าเรือนะครับ ซึ่งวันนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจากท่าเรือแชแลที่นำเรือมาช่วยบริการในช่วงวันนี้ก็จะเป็นอย่างนี้ ในช่วงเทศกาลหรือว่าท่าไหนก็ช่างใน 5 ท่านี้ มีนักท่องเที่ยวเยอะเราก็จำเป็นต้องช่วยเหลือกันแบบนี้นะครับ

พิธีกรรายการ : ตั้งกระทู้ประเด็นการวางแผนและบริหารจัดการร่วมกัน

ซึ่งทำมาตั้งแต่แรกแล้วก่อนที่จะมีการท่องเที่ยวเราก็จะวางแผนเส้นทางยังไงรักษาบัวรักษาธรรมชาติได้มากที่สุด ก็จะเป็นโซนของนกไซบีเรียหรือว่านกประจำถิ่นที่หากินอยู่ค่ะอย่างที่ท่านผู้ว่าฯ ได้กล่าวไว้จะบริหารจัดการยังไงเพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนระบบนิเวศการท่องเที่ยวเราก็อยากได้แต่ว่าจะต้องอนุรักษ์ระบบนิเวศด้วยอ่ะค่ะ

คุณไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมงและนำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียม

แรกๆ เราทำการท่องเที่ยวก็เป็นกังวลเหมือนกันครับ มันไม่มีเขตห้ามล่าเข้ามานะครับ มันจะได้ยินเสียง เครื่องยนต์แล้วมันก็ย้ายที่อยู่นักท่องเที่ยว แต่ปัจจุบันเนี่ยก็นัดได้รับการสอบถามจากนักท่องเที่ยวว่าเอาหุ่นหรือ เอานกตัวจริงที่มันยืนให้ถ่ายภาพใกล้ๆระยะ 10 หรือ 20

เมตรอย่างเงี้ยนะ หลายท่านที่มาในช่วงบ่าย ไม่ทันบัวบาน เขาจะไปชมนกดูควายจะไหว้พระ ซึ่งเป็นเส้นทางให้บริการใหม่สำหรับท่าเรือบ้านเดี่ยวนะครับ ซึ่งปกติแล้วเราจะมีเฉพาะจงบัวอย่างเดียวนะครับชมบัวปัจจุบันนี้เราได้รับการสนับสนุนทางจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีนะครับที่มาส่งเสริมนำไฟล์มาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเส้นทางครับ สำหรับค่าใช้จ่ายนะครับในส่วนหนุ่มสาวหรือคนที่อยากจะระลึกถึงความหลังชอบบรรยากาศนะก็เป็นเรือเล็กนะครับมาไม่เกิน 2 คนแนะนำเรือเล็ก 300 บาท ราคาประมาณชั่วโมงนึงครับ ตรงนี้จะค่อนข้างจะไม่ว่าง ถ้าไม่จองแล้วสำหรับ ครอบครัวนะครับ หรือหน่วยงานราชการก็จะใช้เรือใหญ่ ให้บริการลำละ 500 บาท นั่ง 6 ท่านนะครับ เวลา ชั่วโมงครึ่งก็ถือว่าได้รับความนิยมเหมือนกันนะครับ ในช่วงปัจจุบันนี้จะมีชาวต่างชาติมากนะครับเยอะมาก ตอนนี้ที่เข้ามาเป็นอันดับหนึ่ง สำหรับปัจจุบันนะครับปัจจุบันนี้มีจีนอันดับหนึ่ง ลาวอันดับสอง เวียดนามอันดับสามญี่ปุ่นอันดับสี่ ต่างกับก่อนโควิดจะมีชาวยุโรปแล้วก็ที่สองญี่ปุ่น คนไทยลดลงอย่างมากและจะมีคนลาว มาทดแทน ซึ่งคนลาวจะชอบบรรยากาศทั้งบัวแดงแล้วก็บัวหลวงนะซึ่งเขาจะมาตลอดปีแล้วส่วนมากจะเป็นสายมู ที่คนชอบไปคำชะโนดมาแล้วต้องไปไหว้ที่ดอนหลวงอีกที่นึงนะครับ ซึ่งเป็นตำนานเชื่อมโยงระหว่างคำชะโนดกับหนองหาน

คุณอรัญญา อุดมลาภ รองประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี

เรียนผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีและสวัสดีท่านผู้ร่วมเสวนาทุกท่านนะคะ ถ้าแนะนำของหอการค้าค่ะ ก็หลายคนอาจจะถามว่าหอการค้ามาทำอะไรด้านการท่องเที่ยว เคยมีคำถาม แบบนี้ที่จริงแล้ว หอการค้านี้ เริ่มต้นบุกเบิกมาพร้อมกับคุณไพสิทธิ์นะคะ แล้วก็มาช่วยแล้วทำกิจกรรมหลักคือ การทำรีวิวร้านบัวนะคะ แล้วก็ได้รับการสนับสนุนทำคู่เคียงคู่กันมากับการท่องเที่ยวตลอดมาจนวันนี้นะคะ และเมื่อก่อนนี้ ลำบากค่ะ ต้องบุกมากต้องฝ่าดงจอกหูหนูยักษ์ใช่ไหมคะ แต่วันนี้มันเป็นเขาเรียกว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ เนรมิตทะเลบัวแดงให้กับจังหวัดอุดรธานีเพราะว่าดิฉันทำมาที่นี่หลายปีนะคะ เอ่อแล้วก็ทั้งแล้วก็เริ่มตั้งแต่วิวาบานล้านบัวนั้นก็ได้มีการประชาสัมพันธ์ให้กับผู้บ่าวสาวที่มาแต่งงานใหม่ๆแล้วก็แต่งแล้วก็มาแต่งใหม่ค่ะ ได้รับการต้อนรับนะครับท่านรัฐมนตรีการท่องเที่ยวนะคะ ท่านกอบกาญจน์ ก็มาเปิดให้เราอีกแต่วันนั้นสมัยนั้น เราโชคไม่ค่อยดีโดนฝนด้วยนะคะแล้วก็ต้องลุ้นกันตลอดเลย เพราะว่าบัวแดงไม่ได้มาอยู่ตรงนี้ค่ะ ไม่เหมือนบัวแดงวันนี้บัวแดงต้องนั่งเข้าไป 30 นาที แต่เราก็อุตส่าห์ทำมาจนกระทั่งทุกวันนี้ อันนี้เป็นความร่วมมือ ปกปักกันมาแล้ว นอกจากนั้นยังไม่พอค่ะ ทุกปีนะคะเราก็เป็นผู้ที่จะโดยที่อย่างมากพันธมิตรร่วมก็คือ ททท. เสมอ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับหอการค้า ทำโครงการนี้มาเพื่อผลักดันด้านเศรษฐกิจ เพราะว่าเรามีของดีเมื่อก่อนนั้นเรามีมรดกโลกตั้งอยู่ตรงนั้นนะคะ แต่ว่าความชอบพอหรือความนิยมของคนเนี่ยชอบดอกไม้ เพราะว่าบรรยากาศแบบนี้นะครับมันเป็นการยืดอายุพอมาแล้วมันได้อากาศบริสุทธิ์

ดอกไม้ก็สวยเราก็เลยสวยไป ด้วยล่ะค่ะ ประกวดธิดาหมี่ขีดนะคะ กรรมการมารู้สึกว่ากรรมการปีนี้จะเป็นกลุ่มธิดาบัวแดงค่ะ โคตรจะสวยกว่า ทุกคนเลยกรรมการนะค่ะ ประกวดถ่ายภาพนกอะไรต่าง ๆ แล้วก็ไปติดแสดงไว้ที่ห้างเซ็นทรัลนะคะ อันนี้ก็คืองาน ที่หอการค้าทำมาตลอดแล้วปีนี้นะค่ะก็คิดว่าจะทำให้นักท่องเที่ยวสนใจมากขึ้น เพราะว่าต้องประกาศเลยออกมา วันนี้ปีนี้นักท่องเที่ยวที่ได้รับชมอยู่ทางไทยพีเอสนะคะ ถ้าปีนี้ท่านไม่รีบตัดสินใจมาท่านจะต้องเสียใจไปอีกนาน เราไม่ทราบว่าปีหน้าจะได้อากาศแบบนี้หรือเปล่านี่ จะเที่ยงแล้วพระอาทิตย์ก็หลบให้ อันนี้ถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้เนรมิตให้กับทะเลบัวแดงค่ะเราจะเจอขบวนควายประมาณเกือบ 100 ตัวนะคะแล้วขบวนควายจะตามหลัง จะผ่านเส้นนี้ใช่ไหมคะเหมือนขบวนควายก็ขอเชิญนะคะ ขอขอบคุณทุกท่านค่ะ

คุณกนกวรรณ ดุงศรีแก้ว ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานอุดรธานี

เราจะเปิดฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดงแล้วเนี่ย ถ้าเราไม่บอกกล่าวไม่ให้สื่อมวลชนได้มาใช้พลัง ที่สื่อมวลชนมีเนี่ยได้เป็นการกระจายข้อมูลออกไปเนี่ยการรับรู้ย่อมไม่เกิดแน่ แต่ขณะเดียวกันเราไม่อยาก ให้แค่เรารู้ว่าทะเลบัวแดงแห่งนี้สวยที่เดียว เราอยากให้นักท่องเที่ยวมายลโฉมความงดงามของทะเลบัวแดงด้วยค่ะ ก็เลยมีการเชิญชวนพี่น้องที่อยู่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเนี่ยค่ะ บอกว่ามาเปิดฤดูกาลท่องเที่ยวด้วยกันหน่อยค่ะ แล้วก็ขอให้พันธมิตรที่เป็นบริษัทนำเที่ยวเนี่ยขายทัวร์มาก็มีบางบริษัทนะค่ะที่มงานถามว่าผมจะขายได้เหรอเพิ่งเอานักท่องเที่ยวมาเที่ยวอุดรธานี เมื่อไม่กี่วันเอง ก็บอกขายดูก่อนเพราะเชื่อว่าคลิปที่แล้วเนี่ยคงไม่ได้มาทะเลบัวแดงหรอก ถ้าเผื่อคลิปนี้มาทะเลบัวแดง ก็ส่งรูปยั่วไปค่ะ รูปที่มีอยู่ก็ส่งไปปรากฏว่าพี่บอกว่าขายไม่ได้เนี่ย บริษัทนี้ขายได้ 60 กว่าคน ซึ่งเป็นที่มาว่าจริงๆแล้ว อุดรธานีเนี่ยตอนนี้ถ้าเผื่อใช้ศัพท์เรียกว่าเราเป็นสาวเนื้อหอม ถ้าไม่เนื้อหอมเนี่ย คุณหมิงไม่เข้ามาคุยถึง 4 สายการบินว่าอยากจะบินตรงคุณหมิงอุดรธานีหรอก แต่ก็เพราะฉะนั้น ถามว่าเนื้อหอมไหมวันที่ 23 เนี่ยจะมีกลุ่มจากกวางโจวมาอีก 170 คนมาแบบ shuttle flight เวียงจันทน์ค่ะมันเลย ทำให้เห็นว่าพอมันมี shuttle flight เนี่ยมันได้เปรียบได้โอกาสขนาดไหน เพราะฉะนั้นจากที่เรามีการพูดคุยกันในวันนั้นเนี่ยทางคุณหมิงก็ไปคุยแล้วค่ะไปขอสล็อตเวลา ซึ่งในที่ประชุมเนี่ยเห็นชอบเป็นเอกฉันว่าถ้าเผื่อจะบินลง ที่อุดรธานีเนี่ยขอเป็นตอนเย็นจะได้นอนค้าง จะได้ทานอะไรอร่อยๆ จะได้เที่ยว เพราะฉะนั้นอุดรธานีเนื้อหอมจริงๆ เอ่อไม่ว่าจะเป็นความพิเศษ ที่เป็นจังหวัดเดียวสามารถเที่ยวได้ 2 มรดกโลก ย้ำเข้าไปอีกว่าอุดรธานีเป็นเมืองแห่งศรัทธา และอารยธรรม ก็คือขอแบ่งว่าเป็นศรัทธาในเรื่องของศาสนาพระเกจิอาจารย์ที่มีวัฏปฏิบัติที่งดงาม และขณะเดียวกันศรัทธาในเรื่องของเส้นทางตามรอยพญานาคนะคะ ในเรื่องของอารยธรรม ก็ตอบย้ำว่า เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมถึง 2 แห่งอยู่ที่อุดรธานี เพราะฉะนั้นเป็นทางเลือก เมื่อถึงฤดูกาลหน้าหนาว ขนาดนี้

แล้วเนี่ยพื้นที่ 25,000 ไร่บางสะพรั่งขึ้นมาถึง 8,000 ไร่ไม่อยากจะให้พลาดโอกาสนี้เลย จึงเป็นที่มาว่าถ้าเผื่อหนาวนี้เนี่ยไม่ให้เหงาต้องมาเที่ยวที่อุดรธานี มาเที่ยวกับเราด้วยแต่วันนี้ไม่เหงาต้องมาเที่ยวกับเราที่อุดรธานี ก็เป็นใจจริงๆ ก่อนหน้านี้ ก็ดูอุ่นๆนะคะแต่พอบอกว่าเราจะเปิดฤดูกาลท่องเที่ยวก็เลยบัวแดงบอกว่าอากาศ เปลี่ยนทันทีแล้ว ก็มีหลายท่านบอกว่าเอ๊ะปกติถ้าเผื่อจะชมทะเลบัวแดงเนี่ยต้องเข้าไปลึกข้างในนั่นใช้เวลาประมาณ 30 นาที สงสัยท่านผู้ว่ามาใหม่อีกตัวนึงที่ทำให้เรา คือ ทางคุณไพสิทธิ์ เนี่ยแจ้งมาว่าหลังจากที่โควิด นักท่องเที่ยวรถค่ะปีที่แล้วนะคะปีที่แล้วกับตอนนี้จำนวนนักท่องเที่ยวกลายเป็นว่าต่างประเทศ มากกว่าคนไทยเราเลยมาคิดว่าสงสัยคนไทยเริ่มคุ้นชินมาแล้วก็ลงเรือดูดอกบัวถ่ายรูปแล้ว เสร็จจบมันเลยทำให้รู้สึกว่ามันไม่มีอะไร เปลี่ยนแปลง มันไม่ว้าวถ้าท่านใดเคยมาที่นี่นะคะ เรียกได้ว่าเหมือนกับที่นี่ได้บ้านใหม่ททขออนุญาต ปรับพื้นที่โดยใช้ไม้ไผ่ด้านหน้าค่ะ จำหน่ายตั๋วสามารถเป็นจุดเช็คอินนะคะมาถึงท่าเรือหลายคนถามเยอะเหลือเกิน มาที่นี่แล้วไปเที่ยวที่ไหนต่อ ททท. ทำแผนที่ให้เลยค่ะเชื่อมโยงระหว่างอุดรธานี หนองคาย บึงกาฬ ไปที่ไหนบ้างนะคะ อีกฝั่งด้านนู้นนี่คือให้เห็นทั้งคู่นอนค่ะว่าจะแต่ละอำเภอมีอะไรบ้าง เพราะฉะนั้น คู่นอนสามารถมาดูได้หรือเรามี QR scan ได้เลยจึงเป็นที่มาขณะเดียวกันหลายๆท่านเคยเห็นป้าย Hollywood ไหมคะเราไม่ต้องไปไกลถึงนั่นนะเรามี Hollywood ทะเลบัวแดงอยู่ตรงกลางน้ำนี่ เป็นความตั้งใจที่เราอยาก จะทำให้เห็นว่าจริงๆแล้วถ้ามันไม่มีการเปลี่ยนแปลงมันไม่มี การพัฒนาเลยเนี่ยมันก็จะมีความรู้สึกว่าเดิมๆค่ะเพราะฉะนั้นมันทำให้เห็นว่าต่อให้ท่องเที่ยว บอกว่าค่อยมาถ่าย ตอนนี้ทำให้เราได้มีการเปลี่ยนแปลงข้อมูลตรงนี้ เนี่ยทำให้เราได้มี การเปลี่ยนแปลง พื้นที่ต่าง ๆให้มันมากกว่า เป็นจุดบริการแต่สามารถเป็นจุดเช็คอินได้แล้ว ขณะเดียวกันตอนนี้อย่างที่ที่ท่านผู้ว่าฯ ได้เรียนให้ทราบว่าคนจีนเองตอนนี้มาเยอะมากกับอุดรตอนแรก เราก็ไม่รู้หรอกว่าจริงขนาดนั้นแต่ทันที ที่มาเนี่ยเขารู้จากอุดรคือ Red Lotus ค่ะทะเลบัวแดง อันที่ 2 คือ Blue Temple วัดสีฟ้า ก็คือ วัดป่าภูก้อนวัดป่าในส่วนหนึ่งจีนมาเยอะ ญี่ปุ่นมาเยอะ เกาหลีเริ่มมา ไม่ต้องแปลกใจ ตอนแรกเราก็ไม่ๆไม่คิดว่าจะขนาดนั้นแต่สุดท้าย จึงได้รู้ว่าถามว่าเขารู้มาจากไหน ญี่ปุ่นกับจีนเนี่ยเห็นภาพเหล่านี้ที่สนามบินค่ะค่ะ เพราะว่าเราไปทำ PR ที่นั่นเพราะฉะนั้นมันจึงเป็นที่มาว่าตอนนี้คนที่สนใจอุดรไม่ใช่เฉพาะจีนค่ะ ก็คือเป็นเกาหลีด้วย เพราะเกาหลีหน้าหนาวตอนนี้เนี่ยบ้านเขาเนี่ยหนาวมากหิมะตกค่ะ ไม่สามารถตีกอล์ฟได้ แต่ปรากฏว่าอุดรเนี่ยมีสนามกอล์ฟที่ได้มาตรฐาน 18 หลุมหนองคายก็มีสนามกอล์ฟที่ ได้มาตรฐานเรียกว่า สามารถตีได้ 2 สนาม ในระยะเวลาที่ไม่ไกลกันเพราะฉะนั้นตอนนี้พฤติกรรม ท่องเที่ยวอย่างเกาหลี เครื่องมาลง ที่เวียงจันทน์ค่ะแล้วก็นั่งรถบัสข้ามมาแล้วก็เล่นกอล์ฟเนี่ย คือเล่นแบบเหมือนเป็นคอร์สเลยทีนึงอยู่ทีนึงประมาณ 20 เกือบ 3 เดือนถูกต้องค่ะ เพราะฉะนั้นมันทำให้ได้มีโอกาสไปที่เกาหลีปรากฏว่าก็มีการพูดคุยว่าอาจจะมีการคุยกับ shuttle flight ว่าถ้าเผื่อว่าเกาหลีอยากจะมาตรงที่อุดรธานีมันจะเป็นไปได้

ไหมมันบอกว่าตอนนี้ อุดรเนื้อหอมจริงๆค่ะ เพราะฉะนั้นพอมาถึงที่ทะเลบัวแดงก็ถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก ซึ่งมาถึงที่นี่เนี่ยเชื่อมโยง ไปที่คำชะโนดก็ได้ไปต่อที่บ้านเชียงก็ได้ เพราะฉะนั้นจะทำให้เห็นว่าจริงๆแล้วเสน่ห์ของอุดรธานีเนี่ย ถ้าเผื่อไม่เรียง ไปด้วยความที่เราตอบหมดแล้วปักหมุดให้บอกว่า อุดรเป็นดินแดนแห่งศรัทธาและอารยธรรมและมันมีความสวยสดงดงามทางธรรมชาติที่เป็นเนรมิตมา ให้คือทะเลบัวแดงเพราะฉะนั้นตอนนี้ถือว่านักท่องเที่ยวมาในวันนี้เชื่อแน่ไม่ได้หยุดที่นี่ค่ะตอนบ่ายไป เที่ยวต่อนะคะก็ถือว่าเป็นสีสันอีกอันนึงที่ทำให้เราอยากจะจะมีการเปิดฤดูกาลท่องเที่ยว ทะเลบัวแดงค่ะ

ภาพที่ 4.135 ดร.มยุรี สารีบุตร นักท่องเที่ยวและตัวแทนประชาชน
ที่มา : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์, 2568.

นักท่องเที่ยว : สวัสดีค่ะดิฉัน ดร.มยุรี สารีบุตร นะคะ มาจากจังหวัดศรีสะเกษ พอเรามาถึงนี้นะคะ มันมันทำให้อารมณ์ของเราแบบเบิกบานมากภูมิใจมากเลยที่มาพบว่าบ้านเรามีสิ่งที่งดงามดิฉันชอบญี่ปุ่นค่ะ จะมาที่นี่ดิชั้นเปลี่ยนใจไม่ต้องไปเที่ยวต่างประเทศแล้วแหละเพราะว่า Amazing of the world อยู่ที่นี่ไม่ใช่อยู่ที่นี่นะคะ หลายจุดสิ่งที่อยากจะเพิ่มเติมนิดนึงนะคะก็คืออาจจะเป็น Package ดูนกค่ะ และแพคเกท ดูขบวนควาย มีกองทัพควาย ไม่น่าเชื่อว่าคนที่ไม่เคยดูขบวนควายจะมีจำนวนมากแล้ว ก็จะถ่ายรูปควายแต่ไม่ควายนะคะ ควายจะพาให้เรามีความร่ำรวยมีความสุขความเจริญที่สำคัญก็คือในเรื่องของการท่องเที่ยว มันไม่ได้ทำอะไรเพิ่มแค่เพิ่มไอเดียเข้าไปแล้วเราก็จะเพิ่มเงินเพิ่มทองเพิ่มความร่ำรวยแล้วเราก็ช่วยกันโปรโมทนักท่องเที่ยวช่วยกันโปรโมทค่ะนักท่องเที่ยวจะเชื่อนักท่องเที่ยวมากกว่าชื่อทางการค่ะก็ขอฝากตรงประเด็นนี้ค่ะ ขอบคุณค่ะ

ประเด็นนำเสนอแนวทางพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 4.136 ผู้ศึกษาวิจัย : ณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ ที่มา : ไทยพีบีเอส, 2568.

ผมณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ครับ นักวิชาการและนักวิจัยครับ ประเด็นต้นน้ำเนี่ยเรามีชุมชน 40 กว่ายูนิตรอบหนองหานนะครับ เราจะยกระดับมันขึ้นมาได้อย่างไร โดยมีการได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ของชุมชนทั้งหมดนะครับ 3 อำเภอมาร่วมกันได้ยังไงบ้างนะครับ ในการแบ่งเขตเหล่านี้เพื่อที่จะทำให้ ทะเลบัวแดงเนี่ยกลายเป็นแหล่งผลประโยชน์นะครับ แหล่งอารยธรรม ที่ชุมชนเกิดความแข็งร่วมกันได้นะครับ นี่คือต้นน้ำที่ผมคิดว่าเราน่าจะเสริมร่วมกันไปได้นะครับ กลางน้ำผมมาอุดรธานีทุกครั้งที่ผมนึกตลอดเลยคือ มาอุดรต้องกินอะไร มาอุดรธานีต้องซื้ออะไร ถ้าซื้อผ้าเราต้องไปถึงนาข่าเลยเหรอ แล้วถ้าเกิดว่าแม่เหล็กมันดึงดูด เราลงมาตรงนี้ล่ะเราควรจะซื้ออะไร ในพื้นที่ครับ ฉะนั้นแล้วตัวโปรดักส์สำคัญเลยครับ น่าจะมีแม่เหล็กดึงดูดนักท่องเที่ยวเพื่อกระจายรายได้เพิ่มเติมด้วย ส่วนปลายน้ำผมไม่ห่วงละครับทั้งหอการค้าทั้ง ททท. ท่านขับเคลื่อนได้อย่างเต็มที่นะครับ ยิ่งไปกว่านั้นคือ การได้ท่านผู้ว่าใหม่ อย่างท่านราชันย์ เข้ามาเนี่ยมันทำให้แรงผลักดันของการท่องเที่ยวมีสูงมากขึ้น แต่คราวนี้ปัญหาที่ตามมาคือท่อทั้ง 3 ท่อ เราจะต่อกันยังไง ให้เกิดการเมืองภาคพลเมืองสู่ความยั่งยืนสูงสุดนะครับ ก็จะกลายเป็นประเด็นที่นักวิชาการอย่างผม ก็มองอีกมุมหนึ่งว่าท่อมันขาดแหว่ง แล้วตัวที่จะมาต่อท่อทั้ง 3 ท่อแล้วเดินหน้าไปด้วยกัน เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเนี่ยมันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร อันนี้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เป็น question ที่ฝากไปถึงทางท่านผู้ว่าฯ แล้วก็ทีมพัฒนาทั้งต้นน้ำกลางน้ำและปลายน้ำที่จะเป็นส่วนสำคัญในการต่อท่อด้วยเช่นเดียวกัน ขอบคุณมากครับ

คุณราชันย์ ชุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี :

ข้อเสนอแนะมีคุณค่ามากๆ นะครับ คงเป็นเรื่องที่ทางทุกภาคส่วนจะต้องร่วมกันใช้เป็นองค์ประกอบ ในการพิจารณาในภาพรวมของของเรื่องหนองหานแห่งนี้ครับ แต่อย่างไรก็ตามเนี่ยปีนี้ที่อยากเชิญชวนท่านลงรถมาท่านจะได้กลิ่นข้าวจี่หอมคุณร้อนๆ นะครับ บรรยากาศ อาหาร น้ำ อากาศเย็นๆ มาลงเรือ มันเป็นภาพที่สวยงามมากๆ ที่มีเรือที่เรือล่องออกไปนะครับ สิ่งเหล่านี้ทำอย่างไรให้มันมีความยั่งยืนนะครับ ที่จะอยู่ กันได้ นักท่องเที่ยวมีความสุข พี่น้องประชาชนมีรายได้ ธรรมชาติยังคงอยู่อย่างยั่งยืน เป็นเรื่องที่ต้องต้องคิด ต้องผลิตออกมาให้ได้นะครับแล้วเดินไปด้วยกันคนรอบหนองหาน 24,000 ไร่เนี่ยนะครับ จะต้องช่วยกันดีนะครับ นำเสนอผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ออกมาพัฒนาตามที่ผมกราบเรียนตอนต้น คงต้องอาศัยทางมหาวิทยาลัยราชภัฏ เป็นแผนแม่บททำออกมาเป็นแผนแล้วก็ส่วนราชการต่าง ๆ จะต้องยึดแผนนี้เป็นตัวตั้งแล้วขับเคลื่อนไปพร้อมกัน ในมิติของการอนุรักษ์มิติของการเสริมรายได้มิติของการพัฒนาในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐานหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ต้องมาพร้อมๆกันแล้วมันไปกันพร้อมกันให้ได้นะครับอยู่ด้วยกันภาพนี้มันจะต้องขับเคลื่อนต่อไปนะครับ ผมรับปากและก็ยืนยันกับพี่น้องทั้งนักท่องเที่ยวและพี่น้องที่อยู่ที่นี่บ้าง ผมจะเป็นเงื่อนไขเล็กๆ จะเป็นกงจักรเล็กๆ ที่จะขับเคลื่อนพื้นที่แห่งนี้ให้มีความรุ่งเรืองต่อไปในภายภาคหน้าให้ได้ ปีที่แล้วมีนักท่องเที่ยวเข้ามา 40,000 บาท กับ 82 คนนะครับ รายได้ 40 ล้านกับ 82,000 บาท ตกเฉลี่ยคืนที่อย่างที่ท่านท่านผู้นำวิสาหกิจบอกว่าเฉลี่ยแล้ว ต่อหัวก็คือ 1,000 บาท นะครับ จะทำอย่างไรให้สิ่งเหล่านี้กลับมาเพิ่มขึ้นร่วมกับพี่ป้อมนะครับ ผมจะมีกลไกพัฒนาที่นี่อีกที่หนึ่งที่จะต้องร่วมมาขับเคลื่อนเรื่องนี้ให้ได้ครับขอยืนยันว่าจะเป็นภาระในการทำงานร่วมกับส่วนราชการ ทุกส่วนให้เกิดการพัฒนาทุกมิติต่อไป

คุณกนกวรรณ ดุงศรีแก้ว ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานอุดรธานี

แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีเสน่ห์แตกต่างกันไปนะคะ เพียงแต่ว่าเสน่ห์ของอุดรก็จะมีอีกแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้น ในเรื่องของการที่จะไปเดินทางท่องเที่ยวมันเป็นอิสระของนักท่องเที่ยวได้เลยแต่ว่าปีนี้อย่างที่บอก ค่ะว่าเสน่ห์ของทะเลบัวแดงของเราก็คือว่า ก็เห็นแล้วและอยากจะบอกว่าทุกท่าเรือไม่ว่าจะเป็นที่บ้านเดียม เชียงแหว ดอนคง ยืนอยู่บนฝั่งก็เห็นบัวแดงแล้วค่ะนะคะ แล้วด้วยความที่พื้นที่ของเราเนี่ยประมาณ 25,000 ไร่ เพราะฉะนั้น ตอนนี้แค่เปิดฤดูกาลก็ยังฉ่ำขนาดนี้ถ้าเผื่อสิ้นเดือน ซึ่งเป็นปีใหม่นะคะ มกราคมทอดไปถึงกุมภาพันธ์ 3-4 เดือน ที่เป็นฤดูกาลท่องเที่ยวทะเลบัวแดงเนี่ยแล้วขณะเดียวกันเสน่ห์ที่มีเพิ่มขึ้นมาก็คือ ในเรื่องของคนที่ชอบดูนกนะคะ แล้วในเรื่องของที่เป็นวิถีชีวิตกับความผูกพันกับของคนกับควายก็ถือว่าเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวแล้วก็เป็นการเติมเต็มให้มากขึ้นแล้วก็อย่างที่บอกอ่ะค่ะ ว่ามาถึงที่นี่แล้ว

นักท่องเที่ยว คงไปต่อโดยเฉพาะที่จุดแข็งที่บอกมีถึง 2 มรดกโลก เพราะฉะนั้นเรียกได้ว่าตอนนี้เนี่ยเที่ยวง่ายเที่ยวสบายและนักท่องเที่ยวสามารถดีไซน์เส้นทางเอง ที่อุดรธานีได้เลยค่ะ เพราะว่ามายแมพของเรามีอยู่แล้วค่ะ

คุณวีรวัฒน์ วงษ์ศรีรักษา นายกเทศมนตรีตำบลเชียงแหว

ก่อนที่จะไปถึงเรื่องนั้นขอนำเรียนข้อมูลเพิ่มเติมนิดนึงนะครับ จริงแล้วในการท่องเที่ยวของหนองหานทะเลบัวแดงเนี่ย นอกจากเราจะมาท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ยังมีตำนานอยู่นะครับ ตำนานก็คือ ตำนานผาแดงนางไอ่นะครับ ซึ่งวันนี้ทางนักท่องเที่ยวอาจจะไปดูที่ดอนหลวงเนาะ ถือว่าเป็นเมืองเอกชะทีตา เป็นตำนานที่ในบริบทของหนองหานเนี่ยก็ยังมีร่องรอยที่อาจเป็นความเชื่อของบรรพบุรุษนะครับ ณ ขณะนี้ มีหลายหมู่บ้านที่มีหอปู่ตาต่าง ๆ ในส่วนของตำบลเชียงแหวก็จะมีหอปู่พญาขอม ซึ่งเป็นพ่อของของนางไอ่นะครับ แล้วก็มีหอปู่ผาแดงนะครับ ซึ่งเป็นคนรักของนางไอ่ แล้วบริบทรอบข้างเนี่ย ก็ยังมีร่องรอยที่เชื่อว่าท้าวพังคี ซึ่งมาหลงรักนางไอ่เนี่ยเสียชีวิตก็เป็นร่องรอยหนึ่ง ซึ่งถ้านักท่องเที่ยวอยากจะตามร่องรอยของผาแดงนางไอ่ ก็มาที่หนองหานได้นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งนะครับ อันในส่วนของความร่วมไม้ร่วมมือของท้องถิ่นทุกแห่งที่อยู่บริเวณรอบของหนองหานเนี่ย เราก็พูดคุยกันตลอดครับว่าในแต่ละพื้นที่จะยกระดับพี่น้องประชาชนในการที่จะดูแล นักท่องเที่ยวหรือว่าทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจอย่างไรบ้าง ซึ่งแต่ละท้องถิ่นเนี่ยก็จะมีโครงการของของตัวเอง หรือว่าพี่น้องประชาชนที่บริเวณโดยรอบเราก็ส่งเสริมในเรื่องของอาชีพที่สนับสนุนเพื่อให้ก็เกิดรายได้จากนักท่อง เที่ยวนะครับ ในส่วนของการท่องเที่ยวเราก็ขาดไม่ได้ในเรื่องของการอำนวยความสะดวกนะครับ พื้นที่ของเราถึงแม้ว่างบประมาณจะมีน้อยก็จะประสานส่วนราชการที่มีงบประมาณที่ค่อนข้างเยอะเข้ามาสนับสนุน ในปี 25567 ที่ผ่านมาทางกรมชลประทานก็สนับสนุนเรื่องของเส้นทาง ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาที่หนองหานนี้ได้สะดวกขึ้น และส่วนหนึ่งก็คือทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ก็สนับสนุนเรื่องของไฟโซล่าเซลล์ ซึ่งทำให้นักท่องเที่ยว ที่เข้ามาในช่วงของตอนดึกๆ หน่อยนะครับ ก็มีความสว่างไสว ทำให้เกิดความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินนะครับ แล้วก็จะมีนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งที่เป็นนักกีฬาโดยรอบของหนองหานเนี่ยเวลานักกีฬาจะมาวิ่งหรือว่ามาปั่นเนี่ยถ้าโดยรอบเนี่ยประมาณ 40 กิโลได้นะครับ อันนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ความสะดวกของนักท่องเที่ยวเกิดขึ้น ทั้งเอ่อท้องถิ่นเองก็จะพยายามประสานกับส่วนอื่นๆ ที่มีงบประมาณที่ค่อนข้างเยอะเข้ามาช่วยเหลือครับก็ต้องขอบคุณทางจังหวัดขอบคุณทางส่วนราชการในช่วงที่ผ่านมาก็มีทั้งประธานมีทั้งกรมโยธาธิการและผังเมืองอาจมีทั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีทั้งเขตห้ามล่าต่อไปถ้ามีแผนแม่บทอย่างนี้แล้วเนี่ยคิดว่าการร่วมไม้ร่วมมือแล้วก็การส่งเสริมให้ไปทิศทางเดียวกันก็จะมีประโยชน์กับพี่น้องประชาชนมากขึ้นครับ

คุณไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมงและนำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียม

ขอเริ่มจากเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ก่อนนะครับ หลายท่านกังวลว่าเห็นทางโฆษกเนี่ยบอกว่ามีเส้นทางใหม่ ที่จะนำเที่ยวครับ ทั้งนกทั้งควายและไหว้พระ จะเป็นเส้นทางที่เปิดในปีนี้ แต่นักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ ไปดูในส่วนนี้ ก็ไม่ต้องตกใจนะครับ เพราะว่าถ้าต้องการที่จะถ่ายภาพกับขบวนควายนะครับ ที่ชุมชนจะปล่อย ออกจากบ้าน ประมาณ 6 โมงนะครับ ถ้าต้องมาถึงที่นี่ 6 โมงนะครับแล้วจะได้ถ่ายทั้งภาพรวมภาพควายนะครับ ซึ่งเป็นไฟล์จากชุมชนออกไปหากินในหนองหานครับ ก็ประมาณ 300 กว่าตัวที่พี่จะปล่อยทุกวันนะครับ แล้วช่วงเย็นสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องมาถึงที่ทะเลบัวแดงในช่วงเย็น ก็จะเป็นเวลาที่ควายกลับจากหากินแล้ว ก็กลับเข้าสู่ชุมชนนะครับ ในส่วนที่ทางท่าเรือนะครับ ก็ดีใจนะท่านเข้าเมืองเปิดหัวไว้ว่าจะทำโครงการ ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีแผนแม่บทที่ชัดเจนที่สามารถพัฒนาร่วมกันได้ก็ชื่นใจครับ เพราะว่าเราเคยเจออุปสรรคจะทำอะไรแต่ละทีเนี่ย ซึ่งในท้องที่ตรงนี้นะมีหลายเจ้าของพื้นที่ที่มาอยู่ทับกันจะทำอะไรแต่ละทีต้องโยนกันไปมา ไม่ค่อยมีผลกลับมาสุดท้ายก็ล้มไปอยู่ในเขตของกรมเจ้าท่าหรือจะต้องไปขออนุญาตใครอยู่ตรงนี้นะหลักๆเลยก็คือ กรมธนารักษ์นะครับ แล้วทางชลประทานไปขอใช้เพื่อทำโครงการชลประทานตรงนี้ครับ แล้วก็มีพื้นที่ พื้นที่ 1 ก็คือเขตห้ามล่า แล้วก็จะมีกรมทรัพยากรน้ำแล้ว ก็จะมีกรมเจ้าท่าอยู่นะครับ ก่อสร้างแต่ละครั้งหรือว่าทำโครงการ แต่ละอย่างซึ่งเราประสบก็คือ การนำเจาะขึ้นมาแล้วจะไปใช้ประโยชน์ ในการทำปุ๋ยมันก็ติดตรงทรัพย์สินของทางราชการก็เลยไปไหนไม่ได้เลยครับ เพราะว่ามันเป็นทรัพย์สินของทางราชการมันติดข้อกฎหมาย ถ้าท่านผู้ว่าเปิดหัวมาอย่างนี้ ก็น่าจะเป็นนิมิตรหมายที่ดีนะครับ ที่จะได้นำวัชพืชที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเนี่ย ไปใช้ประโยชน์ในท้องถิ่น โดยที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชน โครงการหลักที่จะเป็นหัวเรือใหญ่ที่จะผลักดันคือ ปัญหาเรื่องของเจาะหูหนูยักษ์ ไม่นำไปขายไปทำปุ๋ยหรือทำประโยชน์อื่นได้ เพราะว่ามันเป็นทรัพย์สิน ของทางราชการมันก็เหมือนกับขยะมันเป็นรายได้ไม่สามารถที่จะขนย้ายออก เพราะว่ามันก็เป็นทรัพย์สินเหมือนกัน

คุณอรัญญา อุดมลาภ รองประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี

ทางเราได้ผลักดันทะเลบัวแดงมาตลอดก็ขอยืนยันคำพูดของ ผอ.ป้อม ในฐานะที่ว่าตัวเองเป็นนักท่องเที่ยว ผู้นำเที่ยว บริษัทนำเที่ยวนะคะ ก็เคยไปเคยไปที่ทะเลน้อยและเคยไปที่บึงต่าง ๆนะคะ จากคำพูดที่ บอกว่ามายาก มาไกลสะดวกสบายมากนะคะ คิดว่าทะเลบัวแดงวันนี้มันไม่เหมือนวันก่อนแล้วนะคะ ก็อยากจะ ขอเรียนเชิญนะคะ ทุกๆท่านที่ยังไม่ได้มาแล้วก็ดิฉันเคยเจอขบวนควาย 200 ตัวนะคะ แล้วได้หาภาพไว้นะค่ะรถก็เป็นภาพบรรยากาศที่มาเห็นแล้วมันรู้สึกว่าอิ่มอกอิ่มใจได้ดูทั้งควายได้ดูทั้งวัวนะคะ ถ้าใครอยากจะเจอขบวนควายที่เดินทางเป็นขบวน แบบว่าคาราวานมาแบบธรรมชาติไม่ต้องไปไม่ต้องไปอะไรเลยเขาเดินเองค่ะ

ถึงเวลาก็เดินไปเองเราก็ไปถ่ายภาพ ร่วมก็ขอยืนยันว่ามาได้นะคะสะดวกสบายอากาศดีอาหารอร่อย โรงแรมเรามีมากกว่า 2,000 ห้องค่ะพร้อมต้อนรับค่ะ แล้วก็อาหารอร่อยๆ แล้วทางหอการค้าก็ยังมีโครงการ ของดีอาหารอร่อยที่ได้รับการันตีจากของดีอุดรด้วยค่ะค่ะที่จะนำเสนอ ขอบคุณมากค่ะ

สรุปผล

การวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 2) สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 3) นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี เป็นกลไกการผสานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มาสร้างต้นแบบใหม่เพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี โดยใช้ชื่อว่า Kratribkaw โดยศึกษาจากรากของปัญหาปรับกระบวนการและวิธีคิดจากการสนทนากลุ่ม พร้อมทบทวนปัญหาเพื่อสร้างชุดความรู้การเมืองภาคพลเมือง แล้วประเมินความสอดคล้องกับสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญเพื่อยืนยันการพัฒนาให้เกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงเข้าสู่การจัดการตนเองตามขั้นตอนต้นแบบตามวัตถุประสงค์เพื่อสร้างต้นแบบและนำเสนอการศึกษาเพื่อใช้จริง ผลที่เกิดกลไกการรวมตัวกันของคน 3 ระดับ คือ ระดับจังหวัด หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน โดยมีแผนพัฒนาร่วมกันเชิงบูรณาการ รวมทั้งมีการสร้างข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบที่ทั้งสามกลุ่มมีส่วนร่วมกำหนดและยึดถือร่วมกัน ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีแนวทางการแก้ปัญหาและการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นต่อปัญหาและคนในชุมชน มีการจัดการทุนและเทคโนโลยีของชุมชนอย่างเหมาะสมบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งมีการกำหนดข้อตกลง กฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ ของชุมชนอย่างยั่งยืน เกิดการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนในการจัดการตนเอง โดยมีการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแขนงต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในการจัดการชุมชน และเกิดการสร้างความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม สมาคม องค์กร หรือภาคส่วนต่าง ๆ เชิงบูรณาการอย่างเข้าใจกันมากขึ้น โดยมีเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการตนเองการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเผชิญกับวิกฤตหรือปัญหาที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เกิดการสนับสนุนจากสามฝ่าย คือ ระดับสูง ระดับกลางและระดับล่างในชุมชน จังหวัด ส่วนกลไกในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนนั้น กลไกสำคัญที่มีบทบาทในการดำเนินการและขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนไทยที่พบจาก

การศึกษาประกอบด้วยผู้นำหรือกลุ่มแกนนำและอาสาสมัครสมาชิกในชุมชนและกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นได้แก่ แกนนำกลุ่มและอาสาสมัครสมาชิกกลุ่ม และสภาผู้นำชุมชน ที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบหลักและ ระดับจังหวัดผู้ควบคุมเชิงนโยบายได้อย่างชัดเจน ก่อให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ มีความเสียสละโดยไม่หวังประโยชน์ตอบแทน มีความสามารถในการเรียนรู้โดยการสั่งสมประสบการณ์นำไปสู่การเกิดวิสัยทัศน์ มีความคิดกว้างไกล มีมุมมองในการสร้างมโนทัศน์จากความฝันสู่ความจริงได้เป็นอย่างดี เป็นผู้นำทางความคิด (Change Agent) สามารถนำความคิดของชุมชนไปสู่การปฏิบัติได้จริงมีความสามารถในการกระตุ้นให้คนในชุมชนเห็นด้วยและมีความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน สร้างความคิดที่เป็นระบบ (Thinking Process) การคิดเป็นระบบช่วยทำให้เกิดความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น สามารถคิดหาทางแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม สามารถวิเคราะห์เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ทำให้รู้ว่าควรลงมือแก้ไขปัญหาอะไรก่อน มีความกล้าที่จะรับผิดชอบ เพราะการทำงานและกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมมีทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว ผู้นำจึงต้องกล้าที่จะรับผิดชอบต่อความล้มเหลวและพร้อมที่จะแก้ไขสิ่งที่ผิดพลาด มีความมุ่งมั่นสูง อดทน เพียรพยายาม มีความรู้ความสามารถด้านการเรียนรู้ พร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ สามารถนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งประยุกต์ใช้ความรู้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตชุมชน รวมถึงเป็นผู้ที่มีคุณธรรมหรือมีหลักศาสนาควบคุมจิตใจเพิ่มขึ้น ส่วน กระบวนการที่สนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของชุมชนครั้งนี้ เกิดกระบวนการกลุ่มหรือการทำงานแบบกลุ่ม ซึ่งกลุ่มดังกล่าวเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตน ทั้งนี้ ในกระบวนการกลุ่มหรือการทำงานแบบกลุ่มมีลักษณะที่สำคัญ คือ การใช้หลักประชาธิปไตยชุมชน การเป็นกระบวนการกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องมีผลงานที่เป็นรูปธรรม มีกระบวนการตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม เพื่อแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการที่โปร่งใสตรวจสอบได้ นำไปสู่การสร้างศรัทธาและความเชื่อมั่นในกระบวนการทำงานของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในงาน/กิจกรรม/โครงการด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม พร้อมทั้งมีกลไกกระบวนการสร้างความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ ทั้งปฏิสัมพันธ์เชิงเครือข่ายภายในชุมชนให้ความสำคัญกับการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างกันในชุมชน และปฏิสัมพันธ์ในเชิงเครือข่ายกับกลุ่มสมาคม องค์กร หรือภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม สำหรับเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองของชุมชนประกอบด้วย แผนชุมชน ข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบต่าง ๆ ที่คนในชุมชนยึดถือร่วมกันจากบนลงล่างและจากล่างขึ้นบน เกิดขึ้นจากการร่วมกันกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาร่วมกัน นำไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการบริหารจัดการชุมชนและเป็นกรอบการดำเนินชีวิตร่วมกัน

เพื่อความสงบสุขและประโยชน์ส่วนรวมของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการกำหนด แผน และข้อตกลงต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนแต่ในสถานการณ์จริงแผนและกฎกติกาต่าง ๆ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและความเห็นพ้องต้องกันของคนในชุมชน รวมถึงการผนวกทุนและเทคโนโลยี จากการใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก เกิดการพึ่งตนเองให้มากที่สุด บนฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชน ตลอดจนสนับสนุนให้มีการสร้างและประยุกต์ใช้องค์ความรู้สมัยใหม่หรือองค์ความรู้จากภายนอกที่มีความเหมาะสมต่อชุมชนโดยมีการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการชุมชนรวมทั้งสนับสนุนให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้การบริหารจัดการองค์ความรู้และภูมิปัญญามีความยั่งยืน โดยมีเป้าหมายหรือผลลัพธ์สำคัญจากการบริหารจัดการตนเองของชุมชนทั้งการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่จำเป็นนำไปสู่การพัฒนาความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน เกิดความสำนึกรักและหวนแหนพื้นที่ ตลอดจนก่อให้เกิดอำนาจในการตัดสินใจเลือกรูปแบบ แนวทางและวิธีการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสม และตรงกับความต้องการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

มหามกุฏราชวิทยาลัย

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 2) สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก 3) นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยกระบวนการและวิธีการสังเกตุ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ร่วมกับการศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากเอกสาร โดยการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ผลการศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก

5.1.1.1 บริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก ในพื้นที่หลักสวนสาธารณะหนองแด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

1) บริบทของการจัดงานพื้นสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1.1) มหกรรมพืชสวนโลก ปี 2569 (International Horticultural Expo 2026) ณ จังหวัดอุดรธานี

ประเทศไทยได้รับเลือกให้เป็นเจ้าภาพการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก 2569 (International Horticultural Expo 2026) โดยจะจัดขึ้น ณ จังหวัดอุดรธานี ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ทั้งนี้ มหกรรมพืชสวนโลก 2569 ที่อุดรธานี จะเป็นงานแลนด์มาร์คอีเว้นต์ครั้งแรกในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ตอกย้ำความพร้อมของจังหวัดในการจัดงานไมซ์ระดับโลก ภายใต้แนวคิด Diversity of Life: People, Water and Plants วิถีชีวิต สายน้ำ และพืชพรรณ ที่สะท้อนเอกลักษณ์ของพื้นที่ ความเชื่อมโยงของสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและผู้คนในท้องถิ่น ผนวกแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) และนโยบายการเกษตรและอาหาร “3S” สอดคล้องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (SDGs) ในการประชุมสามัญ

ประจำปี 2565 ของสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (The International Association of Horticultural Producers หรือ AIPH) ที่นครดูไบ สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ ที่ประชุม AIPH มีมติตกลงตามข้อเสนอของประเทศไทย ในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกอุดรธานี พ.ศ. 2569 (Udon Thani International Horticultural Expo 2026) ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 ถึง 14 มีนาคม 2570 ภายใต้แนวคิด “Diversity of Life: Connecting Water, Plants, and People for sustainable living หรือ ความหลากหลายแห่งสรรพชีวิต: สายสัมพันธ์แห่งน้ำ พืชพรรณ และผู้คนสู่การดำรงชีวิตที่ยั่งยืน” อันสะท้อนถึงเอกลักษณ์ความเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของจังหวัดอุดรธานี ที่สร้างความเชื่อมโยงระหว่างสายน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และผู้คนในท้องถิ่นเข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นโอกาสในการผลักดันกลไกการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเชิงบูรณาการได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถมุ่งเน้นการขับเคลื่อนประเทศไทยสู่การมีส่วนร่วมด้านความมั่นคงทางอาหารโลกตามนโยบายเกษตรและอาหาร “3S” ที่เน้นด้านความปลอดภัยทางอาหาร (Safety) ความมั่นคงทางอาหาร (Security) และ ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศการเกษตร (Sustainability) โดยเป็นการดำเนินงานที่สอดคล้องตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals หรือ SDGs)

2) สภาพปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก มีทั้งหมด 7 ประเด็น ประกอบด้วย

2.1) สภาพปัญหาเชิงนโยบาย งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีการเบิกจ่ายล่าช้า การที่นายกฯ ในช่วงนั้นคือ นายเศรษฐา ทวีสิน ไม่เห็นด้วยกับการขอปรับเพิ่มงบประมาณจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี อีก 3,000 ล้านบาท ไม่ใช่สัญญาณเดียวที่ทำให้ภาคประชาชนตรวจสอบโครงการนี้ เพราะเมื่อดูตามกรอบงบประมาณเดิม 2,500 ล้านบาท การเบิกจ่ายอาจล่าช้า ซึ่งมีการเสนอขอขยายกรอบวงเงินงบประมาณจากเดิม 2,500 ล้านบาทเป็น 5,500 ล้านบาท แต่นายกรัฐมนตรีบอกว่า การของบประมาณ เพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท เป็นเรื่องที่รัฐบาลรับไม่ได้ จึงเป็นการยืนยันได้ว่า จะไม่มีการเพิ่มงบประมาณ จากเดิม 2,500 ล้านบาทเป็น 5,500 ล้านบาท อย่างแน่นอน

2.2) สภาพปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหานี้คือกรอบวงเงินมีไว้ 2,500 ล้านบาท จะขอเพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท รัฐบาลมีภาระด้านงบประมาณเพิ่มขึ้น ยินดีที่มีการจัดงานระดับโลก แต่การที่งบประมาณเพิ่มขึ้นไปกว่า 1 เท่าตัว ควรต้องใช้การบริหารจัดการภายใต้กรอบงบประมาณอาจจะปรับขึ้นได้หากค่าแรงขึ้น หรือปรับลงได้ในการใช้วัสดุราคาถูกลง แต่คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์เดิม โดยจะเร่งรัดให้งบออกมาโดยเร็ว รัฐบาลจะทำงานนี้ให้ได้ ทำให้ทันเวลา ในราคาที่เหมาะสมถูกต้อง

2.3) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคพลเมือง จากปัญหาความล่าช้าในการเตรียมจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ทำให้ภาคประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบและติดตาม

การดำเนินโครงการ สภาพสวนสาธารณะหนองแดที่ผ่านมายังไม่มีการปรับสภาพที่ดิน ทำให้เครือข่ายภาคประชาชน ร่วมกับสำนักส่งเสริมและบูรณาการการมีส่วนร่วมต้านทุจริต ป.ป.ช. ดำเนินการป้องปรามการทุจริต หรือปักหมุดพื้นที่เฝ้าระวังความเสี่ยงทุจริต รวมทั้งป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ การออกมาร้องเรียนดังกล่าว

2.4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตรวจสอบ ภายหลังจากที่ภาคประชาชนตั้งข้อสังเกตการณ์เบิกจ่ายงบฯ ล่าช้า ส่งผลต่อการเข้ามาของสื่อสารมวลชนอย่างไทยพีบีเอส ที่ได้วิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสารการอนุมัติกรอบงบประมาณโครงการนี้ และลำดับเวลาการเบิกจ่ายงบประมาณที่ถูกภาคประชาชนตั้งข้อสังเกตุว่า การเบิกจ่ายอาจล่าช้า เพราะผ่านมาเกือบ 2 ปี การก่อสร้างยังไม่สามารถเริ่มดำเนินการได้ ยังต้องรอการออกแบบแผนผังการจัดงานหรือ Master Plan แล้วเสร็จก่อน ชี้ให้เห็นว่า ภาครัฐต้องเปิดให้ประชาชนที่อาศัยในชุมชนรอบหนองแด มีส่วนร่วมในการรับฟังแนวทางการออกแบบ Master Plan เพราะหนองแด เป็นทั้งแหล่งรองรับน้ำเสีย และเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคของหลายชุมชน

2.5) สภาพปัญหาการปรับแผนจัดงานและลดพื้นที่และความซับซ้อน จากสภาพปัญหาเชิงนโยบายที่มีผลต่อการกำหนดงบประมาณในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานีสมาคมพืชสวนโลกจึงได้แนะนำให้ไทยปรับแผนจัดงาน โดยการลดพื้นที่-ลดความซับซ้อน เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถจัดงานได้ทันในปี 2569 สมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) ได้เสนอให้มีการปรับแบบผังแม่บทให้ลดความสลับซับซ้อนของโครงสร้างและอาคาร แต่ยังคงสามารถสื่อสารความเป็นไทยและสอดคล้องกับธีมของงานระดับ B ตามข้อกำหนดของ AIPH กำหนดพื้นที่อย่างน้อยประมาณ 150 ไร่ หากประเทศไทยจะลดขนาดพื้นที่จัดงานลงจากเดิมที่กำหนดไว้ประมาณ 1,030 ไร่ ให้เหลือครึ่งหนึ่งหรือ 400-500 ไร่ ก็สอดคล้องกับคำแนะนำของ AIPH

2.6) สภาพปัญหาความไม่พร้อม/การขอเลื่อนการจัดงาน และการติดตามข้อร้องเรียนทุจริต ที่ประชุมคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี มีมติให้เจ้าหน้าที่เตรียมเจรจากับสมาคมพืชสวนนานาชาติ เพื่อขอเลื่อนการจัดงานออกไปอีก 1 ปี กรณีนี้สร้างความกังวลให้กับภาคประชาชนที่ติดตามความคืบหน้าของโครงการ พบปัญหาหลายจุดที่อาจทำให้โครงการสะดุด สภาพของหนองแด เนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ ที่ถูกถมดินปรับพื้นที่ และสร้างเขื่อนป้องกันดิน ใช้งบประมาณกว่า 100 ล้านบาท เริ่มดำเนินการในเดือนพฤษภาคมปีนี้ กำหนดแล้วเสร็จในเดือนมกราคมปีหน้า ด้วยเหตุนี้ ภาคประชาชนที่ใช้ชื่อว่า กลุ่มรักษ์หนองแด ร่วมกับ ชมรมสตรองต้านทุจริต ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานเฝ้าระวังปัญหาทุจริตคอรัปชั่นร่วมกับ ป.ป.ช. ลงพื้นที่ติดตามความคืบหน้าโครงการ ซึ่งถูกร้องเรียนว่าไม่โปร่งใส พวกเขามองว่าโครงการนี้มีปัญหามาอย่างต่อเนื่องและอยากให้ภาครัฐเร่งแก้ไข

2.7) สภาพกลไกการสานต่อของผู้นำใหม่และการพัฒนาต่อเนื่อง จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลายมิติ ยังมีกลไกภายในของจังหวัดที่มีการโยกย้ายของส่วนราชการโดยเฉพาะตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องสานต่อภารกิจการปลุกปั้นมหกรรมพืชสวนโลกให้สามารถดำเนินการไปได้ภายใต้แนวทางใหม่ โดย นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ร่วมให้การต้อนรับคณะกรรมการสมาคมพืชสวนโลก (AIPH) ในโอกาสเดินทางมาลงพื้นที่ติดตามความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี (AIPH Site Inspection) จึงได้ร่วมกับกรมวิชาการเกษตร และสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการ (TCEB) จัดการประชุมและนำเสนอข้อมูลการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 เพื่อนำเสนอความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) และนำคณะกรรมการลงพื้นที่หนองแดและหนองหานทะเลบัวแดง ซึ่งเป็นสถานที่หลักและรองในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ต่อไป

3) สภาพปัญหาพื้นที่รองภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก

สำหรับพื้นที่รอง คือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) ได้ประสบปัญหาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วน โดยบริบทปัญหาการเมืองในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปีในตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งจะมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ร่วมกัน อาทิเช่น กรมทรัพยากรน้ำ เขตห้ามล่า ชลประทาน เทศบาลตำบล ฝ่ายปกครองและประชาชนผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เกิดการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ การใช้บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยไม่คำนึงถึงบริบทชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการร่วมกัน เกิดความขัดแย้งเชิงทัศนคติและการใช้อำนาจของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์จากดินและน้ำ รวมถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี เช่น การประกอบอาชีพประมง กิจกรรมการท่องเที่ยว นำมาสู่ความขัดแย้งในการบริหารจัดการร่วมกันในเชิงกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบและการจัดการที่แตกต่างกัน เกิดการอ้างสิทธิ์ตามหน้าที่และปฏิบัติงานโดยมองข้ามกลไกเสรีภาพทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานระดับพื้นที่ดังกล่าวจะเน้นรับคำสั่งจากส่วนภูมิภาคเป็นหลัก กลไกการต่อรองถ่วงดุลแห่งอำนาจตามหลักประชาธิปไตยจึงถูกริดรอน และเป็นการต่อรองจำเพาะกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองของภาครัฐและเอกชนเท่านั้น ส่งผลให้การทำงานเชิงพื้นที่เกิดความขัดแย้งและมีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด ระดับอำเภอและชุมชน

ซึ่งบริบทการพัฒนาศักยภาพชุมชนบนฐานการเมืองแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นโจทย์สำคัญในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการและปัญหาได้ดังนี้ ปัญหาเชิงโครงสร้างและนโยบายทางการเมือง มี 5 ประเด็น ประกอบไปด้วย 1) ปัญหาด้านการขาดนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมและพัฒนา ถือได้ว่ามีระบบราชการที่ซับซ้อนซึ่งมาจากหลาย

ปัจจัย อาทิ การจัดโครงสร้างการบริหารงานส่วนต่าง ๆ ทั้งนโยบายส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่เชื่อมโยงถึงการทับซ้อนกันของอำนาจหน้าที่แต่ละหน่วยงานภายใต้พื้นที่เดียวกัน และฐานคติหรือประเพณีแบบไทยๆ เช่น ต่างคนต่างทำ ยึดกฎหมายและข้อบังคับของตนเป็นหลัก 2) ปัญหาทางด้านการควบคุมเชิงพื้นที่ ปัญหาทางด้านการควบคุมเชิงพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐยังเป็นอุปสรรคสำคัญเชิงพื้นที่ อาทิ หนองหานกุมภวาปีเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีหลายหน่วยงานต้องกำกับดูแลร่วมกัน เกิดการทับซ้อนด้านอำนาจและกฎหมาย ทำให้มีข้อขัดแย้งและสับสนในปฏิบัติงานของหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแปลงนโยบายในพื้นที่ทับซ้อน ออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติ แผนงาน หรือโครงการ 3) ปัญหาทางด้านอำนาจ การตีความกฎหมายและความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้อง เกิดจากการนำนโยบายไปปฏิบัติกับองค์กรอื่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่หนองหาน มีเงื่อนไขหลายประการ เช่น เกิดจากการขาดการประสานงาน ขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน หรือองค์การภาคเอกชน เป็นประเด็นปัญหาการบูรณาการในการปฏิบัติ เพราะหน่วยราชการในพื้นที่มักจะหวงแหนภารกิจ ตีกรอบไม่อยากให้หน่วยงานอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในภารกิจของตนเองให้บรรลุเป้าหมายเป็นหลัก 4) ปัญหาด้านการสนับสนุนและความผูกพันขององค์กรหรือบุคคล เป็นปัญหาหลักอีกด้านหนึ่งของการนำนโยบายไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ปัญหาดังกล่าว ถ้าองค์การหรือบุคคลสำคัญ ซึ่งได้แก่ กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ นักการเมือง ข้าราชการระดับสูงตลอดจนสื่อมวลชน อาทิ ไม่ให้ความสนับสนุนทั้งในแง่ของทางการเมือง เงินทุนงบประมาณ ตลอดจนสร้างอุปสรรคในแง่ของการต่อต้านเตะถ่วงหรือคัดค้านนโยบายนั้นๆ อาทิเช่น ในพื้นที่หนองหาน 12,500 ไร่ ครอบคลุม 3 อำเภอ 44 ชุมชน กับ 6 ท่าเรือ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันเชิงพื้นที่ ในการประชุมทุกครั้งยังมีเรื่องของความขัดแย้งทั้งระดับบุคคลและองค์กรอยู่ ทำให้กลไกการพัฒนาเชิงบูรณาการยังขาดดุลภาพและเสถียรภาพในการพัฒนาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น 5) ปัญหาทางด้านความร่วมมือ การสร้างความเข้าใจและการอารยะขัดขืนอำนาจของรัฐ สาระสำคัญที่เป็นปัญหาตกทอดมาจนถึงปัจจุบันคือการขาดความร่วมมือจากประชาชน บางครั้งประชาชนก็รวมกลุ่ม รวมพลังกันต่อต้าน ยิ่งประชาชนที่ได้รับผลกระทบความเดือดร้อนมากเท่าไหร่ ก็ยิ่งทำให้เกิดข้อเรียกร้องมากขึ้นเท่านั้น อาทิ พื้นที่หนองหานนั้นหากมีสนมหรือวัชพืชน้ำจำนวนมากมาปิดทางออกของเรือประมงหรือเรือรับส่งเพื่อการท่องเที่ยว กรมชลประทานก็จะดำเนินการประสานจังหวัดนำรถขุดมาตักสนมเหล่านี้ออกแล้วมากองไว้ที่ริมฝั่ง แต่ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าวัชพืชเหล่านี้มีแต่จะถูกทิ้งร้างให้เน่าเสียไป จึงร่วมกันนำวัชพืชเหล่านี้ไปสร้างอาชีพ ทั้งสานเป็นตะกร้า หรือทำปุ๋ยหมัก แต่ภายหลังกลับมีการดำเนินคดีขึ้น เพราะวัชพืชเหล่านี้เป็นสมบัติของกรมชลประทานยังไม่ได้รับอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ถือว่าผิดกฎหมาย ทำให้ประชาชนไม่พอใจ และออกมาเรียกร้องให้เกิดการใช้ประโยชน์และต้องข้อตกลงร่วมกัน เกิดอารยะขัดขืนในมิติต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนปัญหาเชิงพื้นที่ ประกอบด้วย 1) ปัญหาการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี มีทั้ง 1.1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและภัยคุกคามระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี มีดังนี้ (1) การตื้นเขินตามสภาพธรรมชาติ (2) การบุกรุกถือครองและการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างผิดวิธีมีการสร้างถนนตัดผ่านหรือกันดินล้อมรอบทำให้สัตว์น้ำไม่สามารถอพยพออกไปแพร่พันธุ์วางไข่ได้ (3) การแพร่กระจายของพืชน้ำ ที่เป็นปัญหามาก คือ ไมยราบยักษ์ (4) การระบาดและการบริหารจัดการหอยเชอรี่ (5) สัตว์ต่างถิ่นเพิ่มขึ้น (6) คุณภาพของน้ำ ส่วนปัญหาถัดมา 1.2) ปัญหาชุมชนสูญเสียความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการใช้สารเคมี 1.3) ปัญหาคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเริ่มลดลงตามลำดับ

5.1.2 ผลการสร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก

5.1.2.1 ต้นแบบการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง

สำหรับต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง ได้พัฒนาต้นแบบชื่อ Kratibkaw ซึ่งผู้ศึกษาได้มองถึงการเสริมสร้างพลังพลเมืองในการจัดการตนเองให้สามารถปฏิบัติได้จริงแบบมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายสำคัญในการวิจัยและพัฒนาบนต้นทุนทางสังคม เป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาและสร้างความเข้าใจและพัฒนาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายผสมผสานกับการสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์บนฐานบริบทของนิเวศสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ให้สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง เสริมสร้างคุณภาพชีวิต อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งกระบวนการดังกล่าว ได้มีการศึกษา ดังนี้

1) การสำรวจศึกษา

1.1) สำรวจและศึกษาความรู้-Knowledge กล่าวคือ การทำงานอย่างมีความรู้ความเข้าใจ และใช้ทักษะในทุกขั้นตอน ความรู้ได้ ทำให้การทำงานของพลเมืองที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงาน มีเนื้อหาในการขับเคลื่อน เพิ่มคุณค่าในงานพลเมือง เป็นกระบวนการนำเข้า (input) ศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง จากความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายองค์กร/หน่วยงาน กำหนดยุทธศาสตร์จังหวัดร่วมกัน และสร้างแกนนำชุมชน ซึ่งเรียกว่า ด้วยการให้ความรู้ความเป็นพลเมือง และกระบวนการเสนอนโยบายสาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาระดับจังหวัดและชุมชน สำหรับองค์ความรู้ในกระบวนการนำเข้า ได้แก่ 1) การสร้างเครือข่าย (network) กับองค์กรภาคี 2) การมีส่วนร่วมและกำหนดเป้าหมายร่วม (common good) 3) ความรู้ (knowledge) การแก้ไขปัญหาชุมชน นโยบายสาธารณะ และการ

นำเสนอนโยบายสาธารณะเป็นกระบวนการดำเนินการ (process) หลังการเชื่อมเครือข่าย ให้ความรู้ กระบวนการดำเนินการให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ความรู้และเหนี่ยวนำสร้างความเป็นพลเมืองในชุมชนที่ตนเป็นแกนนำ โดยแกนนำดำเนินโครงการเองโดยนำความรู้ที่ได้รับจากกระบวนการนำเข้าไปเผยแพร่โดยตรง การสร้างและขยายเครือข่ายต่อ หรือ สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนพัฒนานโยบายสาธารณะในการแก้ไขปัญหา ซึ่งองค์ความรู้ที่ต้องใช้ในขั้นตอนดำเนินการดังกล่าว คือ 1) การสร้างเครือข่าย (network) 2) การมีส่วนร่วม (participation) ในระดับชุมชนและระดับนโยบาย 3) ความรู้เกี่ยวกับประเด็นที่เป็นนโยบายสาธารณะและการนำเสนอนโยบายสาธารณะ 4) การบริหารจัดการ การบริหารโครงการ การเป็นวิทยากร การเป็นผู้นำทางความคิด การขับเคลื่อน สู่กระบวนการประเมินผลลัพธ์ (output) การติดตามประเมินผลหลังดำเนินโครงการประกอบด้วยกิจกรรมหลายประการ ขั้นตอนที่ 1 การเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (mindset change) ของพลเมือง มีการนำเสนอไว้ ตามวัตถุประสงค์โครงการ ตามยุทธศาสตร์ และจากผลการถอดบทเรียนนั้น ผู้ศึกษาวิเคราะห์ได้ว่า สมาชิกชุมชนในพื้นที่ที่มีปฏิบัติการ เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด (mindset change) ของพลเมืองในโครงการปฏิบัติการเสริมสร้างพลังพลเมือง จากพลเมืองที่ร้องขอรอรับ (passive citizen) เป็นพลเมืองที่ตระหนักในความเป็นพลเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนและลงมือกระทำเอง (concerned & active citizen ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์และตีความ (analytic / interpretive knowledge) ทั้งแนวคิด หลักการ และการปฏิบัติ (technical knowledge) และขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบความรู้ที่ใช้สู่การกำหนดเป้าหมาย

จากการสร้างชุดความรู้แบบมีส่วนร่วม ทำให้ได้การกำหนดเป้าหมายและแนวการพัฒนา จำนวน 11 ชุดความรู้ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของโครงการวิจัย คือ ถอดโจทย์องค์ความรู้สู่การเสริมสร้างพลังพลเมืองผ่านกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม คือ หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจและเอกชน และชุมชนเป้าหมาย พบว่า องค์ประกอบองค์ความรู้ในแต่ชุดความรู้มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของการใช้ร่วมกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าในฐานะสมาชิกใดของชุมชน ผู้นำหรือแกนนำชุมชน กลุ่มในชุมชนหรือเครือข่าย ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ จากการสนทนากลุ่มจำนวน 3 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและชุมชนเป้าหมาย สามารถสรุปผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ได้ 11 องค์ความรู้ ในการเสริมสร้างการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเอง ดังนี้ องค์ความรู้ด้านที่ 1 ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน องค์ความรู้ชุดที่ 2 ผู้นำชุมชน (community leader) องค์ความรู้ชุดที่ 3 หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy) องค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม องค์ความรู้ชุดที่ 5 เป้าหมายร่วม องค์ความรู้ชุดที่ 6 พื้นที่สาธารณะ องค์ความรู้ชุดที่ 7 การบริหารจัดการชุมชน (community management) องค์ความรู้ที่ 8 การสื่อสารและระบบสื่อสาร องค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) องค์ความรู้ชุดที่ 10 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ องค์ความรู้ชุดที่ 11 ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน ตามลำดับ แล้วนำองค์

ความรู้มาการเมินความสอดคล้องของชุดความรู้กับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ 2560 เพื่อพัฒนากรอบแนวทางการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ ภายหลังจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ จากศึกษาชุดความรู้ในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองกับความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ในบัญญัติรับรองสิทธิชุมชน ได้ดังนี้ ชุดความรู้ที่ 1 2 3 และ 7 มีความสอดคล้องกับความในมาตรา 43 ที่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิของบุคคลและสิทธิของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งกำหนดให้มีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติในการดำเนินการตามอนุ (1) (2) (3) (4) ด้วย ชุดความรู้ที่ 4 5 และ 6 มีความสอดคล้องกับ “มาตรา 57 (1) และ (2) บทบัญญัติในมาตรานี้กำหนดให้รัฐต้องดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟู คุ้มครองศิลปะวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน มีส่วนร่วมตามบัญญัติดังกล่าว ชุดความรู้ที่ 8 และ 10 มีความสอดคล้องกับมาตรา 58 บทบัญญัตินี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าการดำเนินการของรัฐหรือการอนุญาตให้ดำเนินการใดที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของประชาชนหรือชุมชนอย่างรุนแรง รัฐต้องศึกษาประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทั้งนี้ต้องจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมก่อน ชุดความรู้ที่ 9 สอดคล้องกับมาตรา 50 (8) โดยบัญญัติไว้เพื่อรองรับหลักสากลที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีองค์การระหว่างประเทศในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการเปิดช่องให้แก่ประชาชนหรือชุมชน ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชาติ ชุดความรู้ที่ 11 สอดคล้องกับมาตรา 51 บัญญัติขึ้นเพื่อให้มั่นใจว่ารัฐจะทำหน้าที่ของรัฐที่บัญญัติไว้โดยประชาชนและชุมชนไม่ต้องร้องขอหากรัฐไม่ดำเนินการ ตามหน้าที่ที่บัญญัติไว้ประชาชนและชุมชนสามารถใช้สิทธิที่จะติดตาม เร่งรัดหรือฟ้องร้องหน่วยงานของรัฐได้ นอกจากบัญญัติรับรองให้สิทธิบุคคลและชุมชนมีสิทธิในการจัดการ และมีส่วนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงาม พร้อมทั้งบัญญัติให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมและ สนับสนุนในเรื่องสิทธิชุมชน

1.2) พื้นที่เปิดเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้-Room เป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ตามประสงค์ ดังพื้นที่พลเมืองที่สามารถแสดงความคิดเห็น หาความรู้ สร้างความร่วมมือ โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 6 พื้นที่สาธารณะ (public space) ด้วยการเปิดพื้นที่ขับเคลื่อนระดับบนของผู้บริหารจังหวัดผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐของจังหวัดอุดรธานี โดยการนำเสนอผ่านเวทีหลักของเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ในการเสนอปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันผ่านกลไกตามหลักประชาธิปไตย จากการ

แสดงความคิดเห็นและการโหวตเพื่อนำให้เกิดแนวทางที่เหมาะสมในการนำสู่การปฏิบัติทั้งในระดับจังหวัดและระดับหน่วยงานที่รับผิดชอบ และเปิดพื้นที่ขับ เคลื่อนระดับล่างของชุมชนผ่านพื้นที่แลกเปลี่ยนในเวทีรอบหนองหาน 2 พื้นที่ คือ บ้านเชียงแหว และบ้านเดียม

2. การมองเป้าหมายร่วมกัน (Guiding Ideas) โดยการศึกษาบริบทการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองทางการท่องเที่ยวของพื้นที่เป้าหมายแบบมีส่วนร่วม

2.1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงนโยบายในการพัฒนา

2.1.1) เป้าหมายร่วม-Aim เป็นเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน ตามความต้องการและบริบทของพื้นที่ เป้าหมายสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมและมีได้หลายระดับ เช่น เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาประเด็นหนึ่งๆ ร่วมกัน หรือเป้าหมายของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นชุมชนร่วมกัน โดยใช้องค์ความรู้ด้านที่ 1 ศักยภาพของบุคคลหรือสมาชิกในชุมชน และองค์ความรู้ชุดที่ 5 เป้าหมายร่วม เป็นหลักการสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง กระบวนการสำคัญของการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา การติดตามเป้าหมายมีความสำคัญต่อการปรับแผนกระบวนการทำงาน รวมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายนั้น เป็นกลไกการกำหนดยุทธศาสตร์ของเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน เพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกให้เป็นไปกรอบของเป้าหมาย โดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจและมอบหมายงานให้เกิดความเหมาะสม โดยได้แบ่งการทำงานร่วมกัน โดยมีเจ้าภาพหลัก ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรและสหกรณ์จังหวัด กลุ่มท่องเที่ยวและกีฬาและกลุ่มพัฒนาชุมชน ภายใต้บทบาทในการทำงานชัดเจน แล้วดำเนินการต่อเนื่องโดยให้มีการรายงานความก้าวหน้าทุกๆ ไตรมาส เพื่อเชื่อมจะนำไปเชื่อมโยงกับชุมชนต่อไป ประกอบด้วยภาคีเครือข่ายระดับจังหวัดทั้งภาครัฐและเอกชน

2.1.2) ความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงาน -Trust and Team เพราะความไว้ใจและมั่นในในทีมงานจะนำไปสู่ความสำเร็จ และสร้างความร่วมมือระหว่างการทำงานมีบทบาทในการทำงานชัดเจน เพื่อดำรงให้กระบวนทำงานร่วมกันมีความต่อเนื่องทั้งที่กลุ่มหรือเครือข่ายทำงานนั้นมีความหลากหลาย ดังที่ปรากฏในเครือข่ายต่าง ๆ โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 2 ผู้นำชุมชน (community leader) และองค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) นำไปสู่การทำงานร่วมกันที่เข้มแข็ง ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้ามีส่วนร่วมในโครงการกิจกรรม หรือ ปฏิบัติเพื่อส่วนร่วม เพื่อสร้างเป้าหมายและสร้างความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงานเชิงพื้นที่ โดยต้องขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ถอดโจทย์ปัญหาและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยมีหน่วยงานที่เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้วยล่า) ชลประทาน กลุ่มวิสาหกิจท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยว ฝ่ายปกครองในชุมชนทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราญช์ชุมชน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

3. การสร้างโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Intraorganizational Learning Infrastructure)

3.1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

3.1.1) พลังในตนเองและในชุมชน และการไม่พึ่งพา -Inside out and Independent ความต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสำนึกในตน หรือความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความเชื่อมั่นในศักยภาพว่าตนและชุมชนพึ่งพาตนเองได้ คือ สิ่งที่นำพาความมุ่งมั่นยั่งยืนในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย แม้ได้มีการส่งเสริมหรือสนับสนุนจากภายนอกก็ตาม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม การเป็นเครือข่ายที่มีส่วนร่วมต้องมีลักษณะของการเป็นภาคีร่วมกันทุกภาคส่วน คือ 1.1 การศึกษาต้นทุนเชิงอัตลักษณของชุมชนเพื่อพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่กลไกความพร้อมของชุมชน 1) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ 2) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ 2.1) ตำนานผาแดงนางไอ่ **2**. วัดมหาธาตุเทพจินดา หรือวัดพระธาตุบ้านเดียม 3.วัดสมศรีสะอาด 3) ต้นทุนอัตลักษณ์ด้านภูมิปัญญา การทำน้ำตาลโตนด วิถีประมงน้ำจืดในหนองหาน แล้วสังเคราะห์รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานอัตลักษณ์ท้องถิ่น การท่องเที่ยวนิเวศวัฒนธรรมหนองหาน ประกอบด้วย 3 เส้นทาง ประกอบด้วย ธรรมชาติ ตำนาน และภูมิปัญญา

3.1.2) การลงมือทำด้วยตนเอง -By themself and Beyond ในที่นี้ การลงมือทำหรือลงมือปฏิบัติในฐานะพลเมือง เป็นคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) ในที่นี้การทำการใดๆ ในฐานะพลเมืองกระตือรือร้นเพื่อแก้ปัญหา พัฒนา หรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 3 หลักการประชาธิปไตย (Foundations of Democracy) และขับเคลื่อนการวิเคราะห์ด้วยองค์ความรู้ชุดที่ 4 การมีส่วนร่วม โดยเริ่มจากวิเคราะห์ต้นทุนการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง จากการศึกษาในระยะแรกได้มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวได้ 5 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรม (cultural based tourism) 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบด้วย 1.1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หนองหาน มีพื้นที่ประมาณ 22,500 ไร่ หรือ 36 ตารางกิโลเมตร มีความยาวของคันดินรอบ หนองหาน ยาวถึง 80 กิโลเมตร อยู่ในเขตอำเภอกุมภวาปีเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนอยู่ในเขต อำเภอประจักษ์ศิลปาคมและอำเภอกู่แก้ว เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และการอุปโภค โดยเริ่มจากเดือนตุลาคมบัวเริ่มแตกใบและเริ่มออกดอกตูมและบาน

เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ให้เกิดการผลิตและการนำเอาทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม โดยอยู่ในรูปของสินค้าและบริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทำให้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทะเลบัวแดงหนองหาน ทำการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยว 1.2 การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) ในพื้นที่หนองหาน โดยเฉพาะบ้านเดียมมีอาชีพหลักคือ เกษตรกรรม และมีอาชีพรองสำคัญ คือ การทำประมงน้ำจืด การเลี้ยงควาย

2. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย 2.1 การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) เป็นพุทธสถานที่เก่าแก่ เป็นที่ประดิษฐานพระมหาธาตุเทพจินดา โดยการก่อสร้างองค์พระธาตุเทพจินดาองค์ใหม่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเลียนแบบจากองค์พระธาตุพนมก่ออิฐฉาบปูนครอบสถูปและพุทธรูปโบราณทั้งสองไว้ ณ ที่จุดเดิมมิได้เคลื่อนย้ายใดๆ 2.2 การท่องเที่ยวงานชมวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) ความเชื่อเรื่อง “ผาแดง-นางไอ่” ถูกนำมาประยุกต์สู่ประเพณีที่สำคัญในชุมชน คือ “ตามรอยผาแดง-นางไอ่” มีการแข่งขันบั้งไฟ โยนคนลงตม เป็นวิถีการหลอมแนวคิดของทุกชั้นทางสังคมจากผู้อาวุโส ปราชญ์ชุมชน ผู้นำและเยาชนสู่จุดร่วมด้านความเชื่อและแนวคิดเดียวกัน 2.3 การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) มีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ขายบริบทของความเรียบง่าย ดำรงชีพด้วยวิถีพื้นถิ่น ทั้งอาหาร อาชีพและถ้อยสำเนียงของอีสาน

3. รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย 3.1 การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) บ้านเดียม มีอาหารเพื่อสุขภาพ และกิจกรรมการนวดแผนไทยไว้บริการนักท่องเที่ยว 3.2 การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) บนสถูปมีพระพุทธรูป 2 องค์หันหลังพิงกันองค์แรกทำด้วยหินศิลาแลงขนาดหน้าตักกว้าง 6 ฟุตสูง 4 ฟุตหันหน้าไปทางทิศตะวันออกองค์ องค์ที่สองทำด้วยทองใบขนาดหน้าตักกว้าง 4 ฟุตสูง 4 ฟุตครึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกข้างสถูปทางทิศตะวันออกเป็นโบสถ์ฐานก่อด้วยหินศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 5 วายาว 10 วาสูง 1 วา 3.3 การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay & farm stay) เป็นทางเลือกที่นักท่องเที่ยวกลุ่มครอบครัวสนใจ เพราะทำให้คิดถึงวันวาน สมัยบ้านตนยังเป็นแบบเดิม และการหาอยู่หากินในอดีตยังตราตรึง 3.4 การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE หมายถึง M=meeting/I= incentive/ C=conference / E=exhibition) มีการจัดนำเที่ยวให้แก่กลุ่มลูกค้าของผู้ที่จัดประชุม มีรายการจัดนำเที่ยวก่อนการประชุม (pre-tour) และการจัดรายการนำเที่ยวหลังการประชุม (post-tour) โดยการจัดรายการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ไปทั่วประเทศ เพื่อบริการให้กับผู้เข้าร่วมประชุมโดยตรง หรือสำหรับผู้ที่ร่วมเดินทางกับผู้ประชุม (สามีหรือภรรยา) อาจเป็นรายการท่องเที่ยววันเดียว หรือรายการเที่ยวพักค้างแรม 2 – 4 วัน โดยคิดราคาแบบ

เหมารวมค่าอาหารและบริการท่องเที่ยว 3.5 การท่องเที่ยวแบบผสมผสานเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ผู้จัดการการท่องเที่ยวคัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นำมาจัดรายการนำเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวในระยะยาวนานตั้งแต่ 2 – 7 วัน หรือมากกว่านั้นเช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและเกษตร (eco–agro tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและประวัติศาสตร์ (agro-historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (eco-adventure travel) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ (geo- historical tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม (agro-cultural tourism) เป็นต้น ซึ่งเป็นทางเลือกที่สามารถตอบโจทย์นักเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและเชิงนิเวศน์ไว้บริการหลายโปรแกรม

4) การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects)

4.1) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการบริหารจัดการในการพัฒนา

4.1.1) พัฒนากลไกสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น (Key active citizen) ในการบูรณาการสู่ความร่วมมือ (Integrate cooperation) เพื่อแก้ปัญหา พัฒนาหรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 7 การบริหารจัดการชุมชน (community management) โดยกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาต้นทุนของหน่วยงานพัฒนาชุมชน ซึ่งผู้ศึกษาได้เสนอให้หน่วยงานที่เป็นกลุ่มหลักด้านการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับมหกรรมพืชสวนโลก ประกอบด้วย พัฒนาชุมชน เกษตรจังหวัด และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เข้าร่วมพัฒนาแผนงานและโครงการเพื่อส่งเสริมศักยภาพการยกระดับมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี โดยมีการแบ่งกลุ่มพัฒนาเป็น 3 กลุ่ม ด้านผลิตภัณฑ์เป็นกลุ่มพัฒนาชุมชน ด้านการเกษตรเป็นเกษตรจังหวัด และด้านการท่องเที่ยวเป็นท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด โดยมีภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนเข้าร่วมพัฒนาแนวทางร่วมกัน 3 เวทีสำคัญ คือ

1) ประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนด้านการเกษตร โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เพื่อพัฒนาแผนงานให้สอดคล้องกับกลไกการพัฒนาเชิงพื้นที่ในมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี โดยมีกระบวนการนำแผนงานโครงการของเกษตรจังหวัดที่เตรียมไว้แล้วมาเสนอเพื่อร่วมกันหาแนวทางให้สอดคล้องกับกันกับหน่วยงานสังกัดเกษตรจังหวัด เช่น ประมงจังหวัด ปศุสัตว์จังหวัด สมาคมเกษตรกรจังหวัด เป็นต้น ผลการศึกษาในการขับเคลื่อนงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (สำนักงานเกษตร และสหกรณ์จังหวัดอุดรธานี) คือ การขับเคลื่อนงานตามยโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 มีทั้งสิ้น 9 นโยบาย ดังนี้ 1) เน้นการสร้างวิธีการทำงานสู่การปฏิบัติ 2) เร่งรัดการจัดที่ดินทำกินให้กับเกษตรกร 3) บริหารจัดการน้ำให้เกิดประสิทธิภาพเพื่อการเกษตร 4) ยกระดับสินค้าเกษตรและบริการมูลค่าสูงด้วยการต่อยอดโครงการ 1 ท้องถิ่น 1 สินค้า

เกษตรมูลค่าสูง 5) ยกระดับศักยภาพของเกษตรกร/สถาบันเกษตรกรให้เข้มแข็ง 6) จัดการทรัพยากรทางการเกษตร 7) รับมือกับภัยธรรมชาติ 8) สานต่อการทำสงครามสินค้าเกษตรเถื่อน และ 9) อำนวยความสะดวกด้านการเกษตร เพื่อขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของรัฐบาล ยกระดับคุณภาพชีวิตเกษตรกรอยู่ดีกินดี สินค้าเกษตรมูลค่าสูง ทรัพยากรเกษตรยั่งยืน กรอบแนวทางในการขับเคลื่อน โดยแบ่งสินค้าออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 กลุ่มสินค้าเกษตรมูลค่าสูงเพื่อการส่งออก แนวทางขับเคลื่อน : 1) พัฒนาสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐานการส่งออก 2) ขยายตลาดและขยายฐานการผลิตเพื่อการส่งออก 3) สนับสนุนกลไกการรวบรวม การคัดบรรจุ การขนส่งเพื่อการส่งออก และ 4) อำนวยความสะดวกการตรวจรับรองมาตรฐาน มาตรการทางภาษี การขนส่งสินค้าข้ามแดน และอื่นๆ กลุ่มที่ 2 กลุ่มสินค้าเกษตรมูลค่าสูง แนวทางขับเคลื่อน : พัฒนากระบวนการผลิตและการแปรรูป โดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อยกระดับห่วงโซ่มูลค่าให้สูงขึ้น 2) ส่งเสริมการผลิตอาหาร Future Food และ Function Food 3) บูรณาการความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา เพื่อนำงานวิจัยสู่การถ่ายทอด และ 4) ส่งเสริมการตลาดภายในประเทศทั้งออนไลน์ และออฟไลน์ กลุ่มที่ 3 กลุ่มสินค้าเกษตรและบริการเชิงสร้างสรรค์ แนวทางขับเคลื่อน : 1) ส่งเสริมการผลิต การตลาด สินค้า GI พืชสมุนไพร อาหารท้องถิ่นและ 2) ยกระดับเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงอาหาร เวที

2) การประชุมเชิงปฏิบัติด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานี จากการพัฒนาศักยภาพด้านงานแปรรูป พบว่า มีการใช้หลักการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนทั้งเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติ โดยยกเรื่องการแปรรูปผ้าขาวม้า/ผ้าพื้นเมือง (หมวกและชุดพื้นเมือง) โดยสร้างปัจจัยการผลิตจากภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน 18 อุดรธานี , บริษัทประชารัฐฯ, สพจ./สพอ., หอการค้าจังหวัดอุดรธานี และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง การสร้างองค์ความรู้ ได้ให้ความรู้ด้านการออกแบบและการตัดเย็บ รวมถึงให้ความรู้ด้านตลาดออนไลน์และออฟไลน์ ในด้านการตลาด มีการจ้าง Influencer ผลิตคอนเทนต์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งภาพถ่าย คลิปวิดีโอ บทความที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์และเรื่องราว ผ่านช่องทาง Facebook Tiktok หรือ Youtube ฯลฯ หรือ Website ของหน่วยงานราชการ / ภาคีเครือข่าย รวมถึงการจัดบูธ/ Event งานต่าง ๆ สำหรับด้านการสื่อสารสร้างการรับรู้เพื่อความยั่งยืน มีการสร้าง Story / การย้อมสีธรรมชาติ / สีประจำจังหวัด / ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งทำคลิปวิดีโอโปรโมท ด้านการบริหารจัดการ มีการพัฒนาความรู้การบริหารจัดการกลุ่ม / การสร้างเครือข่าย และการจัดทำบัญชี คำนวณต้นทุน กำไร ขาดทุน ตามลำดับ

3) ประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวของสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดอุดรธานี จากการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว พบว่า ได้ใช้หลักการเมืองภาคพลเมืองในการขับเคลื่อนทั้งเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติ โดยยกเรื่อง อู่อารยธรรมอุดร นครอาหารพื้นถิ่นสู่

ดินแดนพืชสวนโลก เป็นโครงการพัฒนาร่วมกัน โดยการเข้าถึงปัจจัยการผลิต มีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ประชุมชี้แจงร่วมกัน ประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผน และได้แผนปฏิบัติการออกมา ด้านการสร้างองค์ความรู้ มีการคัดสรรวัตถุดิบพื้นถิ่นที่โดดเด่นมีเอกลักษณ์ ศึกษาคุณสมบัติทางโภชนาการ และจึงอบรมเชิงปฏิบัติการอาหารท้องถิ่น พร้อมกับออกแบบสำรับอาหารพื้นถิ่น และสาธิต ทดลองกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่หลากหลาย ด้านการตลาด มีการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย อาทิ ททท. ประชาสัมพันธ์จังหวัด และคณะกรรมการขับเคลื่อนด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ ทั้งระบบออนไลน์และออฟไลน์ ด้านการสื่อสารการรับรู้เพื่อสร้างความยั่งยืน มีการพัฒนาผ่านอินโฟกราฟิกสื่อสารผ่านทุกช่องทาง พร้อมกับจัดงาน Showcase ระดับประเทศ เพื่อสร้าง Story telling เพิ่มมูลค่ามากขึ้น และด้านการบริหารจัดการ มีสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นหน่วยงานหลัก ในการจัดทำแผนปฏิบัติการและกำหนดดำเนินการในพื้นที่เป้าหมาย พร้อมกับบูรณาการความร่วมมือทุกระดับกับทุกภาคส่วนอย่างครอบคลุม โดยมีผลการดำเนินการสำคัญคือ เส้นทางพืชสวนโลกประกอบด้วย 1) เส้นทางขึ้นสองภูดูสองหมอก (2 วัน 1 คืน) 2) เส้นทางทะเลบัวแดง-สะพานหินท่าลี่ กุมภวาปีเที่ยวดี๊ดี (1 วัน) 3) วันเดียวเที่ยวเมืองนาคา (1 วัน) ด้านสำรับอาหารพืชสวนโลก 7 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอกู่แก้ว อำเภอกุมภวาปี 2 พื้นที่ อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมืองและอำเภอบ้านผือ โดยเชื่อมโยงพื้นที่พืชสวนโลกหลักกับพื้นที่รองและมรดกโลกสองแห่ง ด้านสำรับอาหารพืชสวนโลก 7 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอกู่แก้ว อำเภอกุมภวาปี 2 พื้นที่ อำเภอหนองหาน อำเภอหนองวัวซอ อำเภอเมืองและอำเภอบ้านผือ โดยเชื่อมโยงพื้นที่พืชสวนโลกหลักกับพื้นที่รองและมรดกโลกสองแห่ง

ส่วนผลการทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects) ในพื้นที่รองบนฐานกลยุทธ์ในการพัฒนา “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” โดยใช้องค์ความรู้ที่ 8 การสื่อสารและระบบสื่อสาร และใช้องค์ความรู้ชุดที่ 9 ความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน (trust) การศึกษาโดยพิจารณาจากปัจจัยภายนอกในการท่องเที่ยวเชิงการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง การศึกษาโดยพิจารณาจากปัจจัยภายนอกในการท่องเที่ยวเชิงการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง มีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณาอยู่ 3 ประการ คือ 1. กลยุทธ์สร้างความเข้าใจร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการให้ความรู้ความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ให้กับราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย วิธีการสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปได้แก่ การจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ เช่น การจัดตั้งศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว การจัดเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ การจัดนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามจุดท่องเที่ยว

ต่าง ๆ การจัดทำเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น 2. กลยุทธ์ปรับแก้และสร้างสรรค์จากกลุ่มเป้าหมาย โดยมุ่งศึกษาความพึงพอใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ทั้งสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติ ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและท้าทาย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเสมือนการเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยว ผ่านการศึกษาพฤติกรรม ความต้องการและความพึงพอใจแบบมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยว การพัฒนาแอฟพลิเคชั่นเพื่อประเมินสภาพสิ่งแวดล้อมล่วงหน้าก่อนท่องเที่ยว ในชื่อ “RLSUD” และการพัฒนาความร่วมมือแบบบูรณาการจากปราชญ์ชุมชน 3. กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว และขณะเดียวกันการท่องเที่ยวมีผลต่อการคงอยู่ของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ และลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ

สำหรับกลยุทธ์การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวผ่านการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การเชื่อมโยงในระดับจังหวัด การท่องเที่ยวการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองจะต่อยอดและเชื่อมโยงการท่องเที่ยวต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรธานี ใน 3 มิติ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวในกิจกรรมภูมิปัญญา และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแห่งศรัทธา เพื่อสร้างภาคีทางการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและภูมิภาค โดยพื้นที่เป้าหมายทะเลบัวแดงอยู่ในพื้นที่เชื่อมโยงดังกล่าว จึงถือว่าแนวทางการยกระดับสอดคล้องกับนโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี ก่อให้เกิดการสร้างรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นแนวคิดที่มีสาเหตุจากการบรรจบของแนวโน้มในด้านการอนุรักษ์และแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การทดลองท่องเที่ยว “การเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเอง” ในระดับจังหวัด โดยการทดลองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมครั้งนี้ เป็นการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ ซึ่งบ่งบอกให้เห็นว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีสาระสำคัญจากข้อเสนอแนะในการท่องเที่ยวโดยกลุ่มไมซ์ จากสำนักงานจังหวัดอุดรธานีและภาคีเครือข่ายสู่การเชื่อมโยงในระดับประเทศและระดับโลก เข้าร่วมการประชุมสมาคมพืชสวนโลก (International Association of Horticultural Producers : AIPH) ได้แจ้งให้ทางจังหวัดอุดรธานีได้เตรียมพื้นที่

สำหรับต้อนรับการคัดเลือกเป็นพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก ทางชุมชนจึงได้เข้าร่วมประชุมกับจังหวัดและภาคีเครือข่าย ได้เข้าร่วมเตรียมความพร้อมของพื้นที่ ในมิติต่าง ๆ เช่น สำรับอาหารพื้นถิ่น ความปลอดภัยในการเดินเรือ ความพร้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีคุณภาพ เป็นต้น จนสามารถต้อนรับคณะกรรมการจากสมาคมพืชสวนโลกผ่านไปได้ด้วยดี ถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเชิงพื้นที่ของภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้สำเร็จลุล่วงและสามารถวางแผนระยะยาวในการพัฒนาเชิงพื้นที่ รวมถึงส่งเสริมแนวทางสร้างความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ซึ่งปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มากเกินไป และมีการใช้อย่างผิดวิธีทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลและเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

4.2) การประยุกต์ชุดความรู้เชิงการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

4.2.1) พัฒนาแนวทางสร้างพันธสัญญาหรือข้อตกลง (Agreement) ในการจัดการตนเองตามสิทธิชุมชนเพื่อการปฏิบัติร่วมกันของทุกคนทุกฝ่าย โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 10 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยวและการพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว จังหวัดอุดรธานี การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยวและและการพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดเครือข่ายความร่วมมือทางธุรกิจท่องเที่ยว และเพื่อพัฒนากิจกรรมส่งเสริมกลไกการตลาดพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว จังหวัดอุดรธานี ในพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงแหว ด้วยกิจกรรมการส่งเสริมและพัฒนาจากภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงพื้นที่อยู่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว ภารกิจตามที่ได้กำหนดแผนธุรกิจตามแบบจำลองธุรกิจ สำหรับพื้นที่ชุมชนตำบลเชียงแหว ได้มีการพัฒนาความร่วมมือจัดทำแผนปฏิบัติการและลงนาม MOU ร่วมกัน ประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตห้ามล่า ชลประทานและตัวแทนฝ่ายปกครอง เพื่อขับเคลื่อนการจัดการท่องเที่ยวและการยกร่างแผนธุรกิจเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วม โดยกำหนดขึ้น 1) ตรวจพบข้อมูลที่ตั้งของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมอันควรค่าแก่การอนุรักษ์กำลังจะถูกบุกรุก หรืออยู่ในพื้นที่เสี่ยงภัยที่จะถูกทำลายให้เกิดความเสียหายและหมดสภาพ โดยคาดว่าสิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมนั้น อาจได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาหรือกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม ควรนำประเด็นปัญหาและแนวทางป้องกันแก้ไขเสนอต่อหน่วยงานระดับพื้นที่ เพื่อให้เกิดการบูรณาการในการทำงานร่วมกันภายในพื้นที่ จึงเป็นวิธีการดำเนินงานตามแผนการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ 2) วางแผนการแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสิ่งแวดล้อมและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมโดย วิเคราะห์ สาเหตุของปัญหาและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมรายละเอียดข้อมูลในเบื้องต้น ให้ได้ข้อสรุปและแนวทางพัฒนาร่วมกันและแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสม สามารถนำไปสู่จุดเช็คอินและการวางจุด

แวะเรือทางการท่องเที่ยวทั้งการดูนกและชมบัว รวมถึงการไหว้พระประธาน องค์นาคราชที่ดอนหลวง อย่างมีระบบและกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปตามกระบวนการสัมฤทธิ์ผล และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคู่ธุรกิจเพื่อให้เกิดช่องทางการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนแบ่งเป็น 2 ช่องทาง ประกอบด้วย (1) ผ่านช่องทางการออกบูธแสดงสินค้า เป็นช่องทางการสื่อสารสองทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวได้แสดงศักยภาพของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ สามารถเข้าถึงและสื่อสารกับนักท่องเที่ยว กลุ่มเป้าหมายได้ ทั้งยังเป็นช่องทางที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหวสามารถรับฟังความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวและคู่ค้าทางธุรกิจได้ เพื่อนำกลับมาพัฒนาและปรับปรุงผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้ โดยการออกบูธแสดงสินค้าร่วมกับหน่วยงานราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ตลอดจนการออกบูธแสดงสินค้าร่วมกับคู่ค้าทางธุรกิจด้วย กับสถาบันส่งเสริมผู้ประกอบการไทย - อาเซียน ร่วมถึงนำผลิตภัณฑ์วางขาย ศูนย์รวมสินค้าสินค้าของดี SME ไทย ณ ชั้น 2 ห้างโลตัส อ. เมือง จังหวัดอุดรธานี

4.2.2) พัฒนากระบวนการบรรลุเป้าหมายและผลลัพธ์ (Win goal or result) ในการจัดการตนเองสู่วงล้อแห่งความสำเร็จ (Wheel of success) รูปแบบที่เหมาะสม โดยใช้องค์ความรู้ชุดที่ 11 ความต่อเนื่องและการขยายผลสู่ความยั่งยืน เกิดจากการถอดบทเรียนชุมชนเรียนรู้ (community learning) การเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนในชุมชน ทั้งการสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่ม เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เป็นการเสริมสร้างทักษะความสามารถในด้านต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาที่ลุ่มลึก (enrichment) และการขยายผลวงกว้างจากตัวแบบและบทเรียนความสำเร็จ (enlargement) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทั้งจากความสำเร็จและความล้มเหลว นับเป็นการศึกษาตลอดชีวิตของสมาชิกชุมชน ที่จะนำไปสู่เครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เกิดการขยายผลทางความคิด เกิดบทเรียนและชุดประสบการณ์ และเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อถ่ายทอดและพัฒนาต่อไป โดยการการจัดการตนเองสู่วงล้อแห่งความสำเร็จนั้น ประกอบด้วย

1) พัฒนากระบวนการยกระดับศักยภาพชุมชนต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์อนุรักษ์บ้านเชียงแหว ตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน (ระดับดีเยี่ยม) 24 มกราคม 2568 ในการเตรียมความพร้อมตามมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน และด้วยการพัฒนาและออกแบบการยกระดับศักยภาพของชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่ชุมชนต้นแบบของการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีกระบวนการยกระดับศักยภาพชุมชนต้นแบบสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน 6 ขั้นตอน ตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design thinking) ที่นำมาสู่การปฏิบัติจนประสบความสำเร็จ โดยเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน แบ่งออกเป็น 6 ด้าน แบ่งเป็น 30 เป้าประสงค์ ด้านที่ 1 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 1.2 ข้อตกลงร่วมกันสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ เป้าประสงค์ที่ 1.3 ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ และเป้าประสงค์ 1.9 เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านที่ 2 การจัดการเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 2.1 การส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิต และผลิตภัณฑ์ชุมชน และเป้าประสงค์ที่ 2.4 สิทธิมนุษยชนในการท่องเที่ยวได้รับการให้ความสำคัญ ด้านที่ 3 การอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะเป้าประสงค์ที่ 3.1 ฐานข้อมูล และการอนุรักษ์ด้านภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมชุมชน ด้านที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน เป้าประสงค์ที่ 4.1 การจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ และเป้าประสงค์ที่ 4.2 ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ การเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านที่ 5 ด้านการบริการและความปลอดภัย หมวดคุณภาพสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการ โดยเฉพาะเป้าประสงค์ 5.1 การให้บริการและความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างน่าพึงพอใจ เป้าประสงค์ 5.2 นักสื่อความหมายมีประสิทธิภาพและหมวดการเตรียมความพร้อมเรื่องความปลอดภัย โดยเฉพาะเป้าประสงค์ 5.6 จุดบริการท่องเที่ยวมีความปลอดภัย ด้านที่ 6 ด้านการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนและผู้ประกอบด้านการเข้าถึงตลาด และทำงานร่วมกับผู้ประกอบการนำเที่ยวภายนอกก่อให้เกิดข้อตกลงแบบมีส่วนร่วมภายในชุมชนและผู้ประกอบการ พร้อมกับมีการบริหารจัดการร่วมกันเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในแต่ละกิจกรรม

2) ยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนสู่การส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคม จากการยกระดับชุมชนที่ได้พัฒนาผ่านมาตรฐานเกณฑ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือ CBT Thailand ขยายผลไปสู่ความเป็นธุรกิจเพื่อสังคม หรือ Social Enterprise (SE) เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนแม่บทว่าด้วยการสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคม ตามนโยบายของรัฐบาล โดย สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติมีเป้าหมายสำคัญในการกระตุ้น สนับสนุน ประสานความร่วมมือเพื่อให้เกิดกิจการเพื่อสังคมและพัฒนาเป็นเครือข่ายกิจการเพื่อสังคมทั่วประเทศไทย รวมทั้งตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยครอบคลุมการประกอบการจากบุคคลทั่วไปที่มีจุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้เกิดแรงบันดาลใจและสร้างจิตสำนึกที่ดีให้ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม นำพาให้สังคมโดยรวมดีขึ้น คือ 1. มีพันธกิจขององค์กรเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคม

ที่ส่งผลกระทบต่อสังคม และมีการคำนึงถึงความยั่งยืนทางการเงิน (Sustainability) 2. มีการใช้กลไกการตลาด และการคิดค้นนวัตกรรม ซึ่งสามารถนำไปใช้และมีประสิทธิภาพทางการแข่งขันในตลาดได้จริง (Competitiveness) 3. รายได้ส่วนใหญ่ขององค์กรต้องมาจากการดำเนินธุรกิจ ไม่ใช่มุ่งเน้นเพียงเงินบริจาค (Self-sustain) เพื่อเป็นการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน 4. ผลกำไรจากการดำเนินงานขององค์กร ส่วนใหญ่ต้องนำกลับมาลงทุนเพื่อสังคมหรือองค์กร (Reinvest) 5. วิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมจะมีการติดต่อความร่วมมือกับทุกภาคส่วนในสังคม สามารถประสานการทำงานร่วมกับทุกฝ่ายโดยไม่มีข้อจำกัดมาผูกมัดหรือเป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน (No Boundary) ดังนั้นการจะเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม/กิจการเพื่อสังคมเป็นการดำเนินงานที่เปลี่ยนแปลงแนวคิดการทำธุรกิจแบบเดิมที่คำนึงถึงเพียงกำไรสูงสุดที่จะได้รับมาจากการดำเนินการ มาเป็นประสิทธิภาพสูงสุดเพื่อประโยชน์แก่สังคมและสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนขององค์กรและชุมชนไปพร้อม ๆ กัน

3) พัฒนาแผนธุรกิจ Business Model Canvas สู่มหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี ผลการดำเนินการวิจัยจากการประชุมภาคีเครือข่ายในการยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านเชียงแหวด้วยแบบจำลองธุรกิจ (Business Model Canvas: BMC) สามารถนำมาสู่การสรุปแผนการดำเนินแผนการดำเนินธุรกิจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชียงแหว

4) ประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมองค์ความรู้การดูนกและบัว พร้อมพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวให้เกิดความเที่ยงตรงและเหมาะสมกับนักท่องเที่ยว โดยมีหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งธรรมชาติและแหล่งภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย เทศบาลตำบลเชียงแหว เขตห้ามล่า ชลประทานและตัวแทนฝ่ายปกครอง ณ สำนักงานเขตอนุรักษ์ที่ 10 จังหวัดอุดรธานี เพื่อกำหนดแนวทางการลงนามในประเด็น MOU ร่วมกัน ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้การดูนก และสายพันธุ์บัว ให้กับกลุ่มเครือข่ายท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยว พัฒนาคู่มืออิเล็กทรอนิกส์ในการดูนกชมบัว วางแผนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวร่วมกันของ 6 ท่าเรือและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว วางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์วัฒนธรรมสำคัญคือ เกาะดอนหลวง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่กับการดูนกชมบัวได้อย่างสะดวกและเหมาะสมเกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม

5) การขอมาตรฐาน อย. ผลิตภัณฑ์เซรั่มและโทนเนอร์ผสมสารสกัดจากบัวแดงและใบขลู่ คือ 1) เตรียมสารสกัดจากบัวแดงและใบขลู่ และนำไปสู่การผลิตและขอมาตรฐาน อย. โดยการทำ OEM หรือ Original equipment manufacturer คือการผลิตผ่านผู้รับจ้างผลิตสินค้าในการพัฒนาสูตรและการออกแบบ Packaging 2) ผลการพัฒนาโรงเรือนผลิตชาบัวแดงเพื่อขอมาตรฐาน อย. โดยการเตรียมโรงเรือนได้รับการตรวจประเมินเบื้องต้นร่วมกับสถาบันวิจัยและวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย (วว) ผลจากการตรวจประเมินเบื้องต้นได้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเพื่อให้โรงเรือน

และสถานที่โดยรอบอาคารเป็นไปตามมาตรฐาน อย. และอยู่ระหว่างจัดเตรียมเอกสารเพื่อขอรับมาตรฐานต่อไป

6) ต่อยอดตำนาน “ผาแดง-นางไอ่” ผ่านสื่อสารมวลชน ด้วยการพัฒนาเครือข่ายการสร้างสรรค์ความยั่งยืนภายใต้การส่งเสริมและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านการผลักดันจากช่อง ONE ที่ผลิตละครเพื่อเผยแพร่ตำนาน “ผาแดงนางไอ่” โดยผู้ศึกษาและภาคีเครือข่ายร่วมเตรียมสถานที่และหาโลเคชั่นแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย เขตอนุรักษ์ที่ 10 (ห้ามล่า) เครือข่ายท่าเรือเพื่อการท่องเที่ยวทะเลบัวแดง ฝ่ายปกครอง ผู้ใหญ่บ้านและปราชญ์ชุมชน ได้เสนอเรื่องราวของตำนานผ่านละครเรื่อง “ผาแดงนางไอ่” จนเริ่มเป็นรู้จักและเกิดความต้องการมาท่องเที่ยวตามละครเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามลำดับ

7) ส่งต่อความร่วมมือจากการบริหารจัดการตนเองของชุมชน เกิดการสร้างความร่วมมือเกี่ยวกับเมนูอาหารจากบัวแดง ทั้งเมี่ยงบัวแดง ชาบัวแดง ผัดหรือยำจากบัวแดง ร่วมกับร้านอาหารชื่อดังจังหวัดอุดรธานี คือ ร้านคีตกวี 4 ภาค กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมสเตย์เชิงอนุรักษ์บ้านเชียงแหว 8. ผู้ศึกษาได้เสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองในพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี 2569 เข้าสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของจังหวัดอุดรธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2570 เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นเจ้าภาพมหกรรมพืชสวนโลก

5.1.3 การนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี โดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ในเวทีประชุม World Economic Forum จากแนวคิด The Future Rol of Civil Society

ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอผ่านกลไก กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ให้สังคมส่วนใหญ่ได้เห็นถึงความพร้อมเพรียงและการขับเคลื่อนด้วย “การเมืองภาคพลเมือง” สู่ “การจัดการตนเอง” ในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ดังนี้ 1) การนำเสนอในเวทีภาครัฐ (ระดับจังหวัด) ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 ครั้งที่ 3/2568 วันที่ 21 พ.ค. 2568 เวลา 09.00 น. ณ ห้องประชุมกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม อาคาร 1 ชั้น 5 ศาลากลาง จ.อุดรธานี โดยมี นายณฐพล วิถี รอง ผวจ.อุดรธานี เป็นประธานการประชุม หัวหน้าส่วนราชการ จ.อุดรธานี อปท. สภาอุตสาหกรรม จ.อุดรธานี หอการค้า จ.อุดรธานี ประธานเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) อุดรธานี/ส.อบจ.อุดรธานี อ.เมืองอุดรธานี เขต 11 และ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เข้าร่วมรับฟังการประชุม 2) การนำเสนอในเวทีบูรณาการภาครัฐและเอกชน งานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 (ระดับประเทศ) ในส่วนของการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ณ พื้นที่ชุ่มน้ำหนองแด ตำบลกุดสระ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ที่จะมีขึ้นระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน 2569 - วันที่ 14 มีนาคม

2570 จัดอยู่ในระดับ B โดยมีทางจังหวัดอุดรธานีเป็นเจ้าภาพหลัก ร่วมด้วยภาคเอกชนในพื้นที่และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 นางนฤมล ภิญโญสินวัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มอบหมาย นางสาวอนงค์นาถ จ่าแก้ว ผู้ช่วยเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ให้เกียรติเป็นประธานงานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 โดยมีนางวิลาวัณย์ ใคร่ครวญ รองอธิบดีกรมวิชาการเกษตร พร้อมด้วย นายราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ร่วมแถลงข่าว ถึงความพร้อมการจัดงาน 3) การนำเสนอในเวที 3 ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ผ่านกลไกสื่อสารมวลชนเปิดเวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน รายการเจาะสนามข่าวสัญจร : ไทยพีบีเอส (ระดับการเชื่อมโยงเชิงบูรณาการ) โดยมี 1.คุณราชันย์ ซุ้นหั้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี 2. คุณวีรวัฒน์ วงษ์ศรีรักษานายกเทศมนตรี ตำบลเชียงแหว 3. คุณไพรสิทธิ์ สุขรมย์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเรือประมง และนำเที่ยวทะเลบัวแดงบ้านเดียม 4. คุณอรัญญา อุดมลาภ รองประธานหอการค้าจังหวัดอุดรธานี 5. คุณกนกวรรณ ดุงศรีแก้ว ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานอุดรธานี และผู้ศึกษาวิจัย โดยมีส่วนราชการ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ภาคประชาสังคม รวมถึงประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมกิจกรรม

5.2 อภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี จากศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก พบว่า

1. สภาพปัญหาพื้นที่หลักภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก มี 7 ประเด็น ประกอบด้วย 1) สภาพปัญหาเชิงนโยบาย งานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี มีการเบิกจ่ายล่าช้า การที่นายกฯ ในช่วงนั้นคือ นายเศรษฐา ทวีสิน ไม่เห็นด้วยกับการขอปรับเพิ่มงบประมาณจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี อีก 3,000 ล้านบาท 2) สภาพปัญหาด้านงบประมาณ ปัญหานี้คือกรอบวงเงินมีไว้ 2,500 ล้านบาท จะขอเพิ่มอีก 3,000 ล้านบาท แต่การที่งบประมาณเพิ่มขึ้นไปกว่า 1 เท่าตัว ควรต้องใช้การบริหารจัดการภายใต้กรอบงบประมาณ 3) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของการเมืองภาคพลเมือง จากปัญหาความล่าช้าในการเตรียมจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ทำให้เครือข่ายภาคประชาชน ร่วมกับสำนักส่งเสริมและบูรณาการการมีส่วนร่วมต้านทุจริต ป.ป.ช. ดำเนินการป้องปรามการทุจริต หรือปักหมุดพื้นที่เฝ้าระวังความเสี่ยงทุจริต 4) ปัญหาการบริหารจัดการและการตรวจสอบ ภายหลังจากที่ภาคประชาชนตั้งข้อสังเกตการณ์เบิกจ่ายงบฯ ล่าช้า จึงตั้งข้อสังเกตุว่า การเบิกจ่ายอาจล่าช้า เพราะผ่านมาเกือบ 2 ปี การก่อสร้างยังไม่สามารถเริ่ม

ดำเนินการได้ 5) สภาพปัญหาการปรับแผนจัดงานและลดพื้นที่และความซับซ้อน จากสภาพปัญหาเชิงนโยบาย สมาคมพืชสวนโลกจึงได้แนะนำให้ไทยปรับแผนจัดงาน โดยการลดพื้นที่-ลดความซับซ้อน เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถจัดงานได้ทันในปี 2569 ตามข้อกำหนดของ AIPH กำหนดพื้นที่อย่างน้อยประมาณ 150 ไร่ หากประเทศไทยจะลดขนาดพื้นที่จัดงานลงจากเดิมที่กำหนดไว้ประมาณ 1,030 ไร่ ให้เหลือครึ่งหนึ่ง หรือ 400-500 ไร่ 6) สภาพปัญหาความไม่พร้อม/การขอเลื่อนการจัดงาน และการติดตามข้อร้องเรียนทุจริต ที่ประชุมคณะกรรมการบริหารการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี มีมติให้เจ้าหน้าที่เตรียมเจรจากับสมาคมพืชสวนนานาชาติ เพื่อขอเลื่อนการจัดงานออกไปอีก 1 ปี กรณีนี้สร้างความกังวลให้กับภาคประชาชนที่ติดตามความคืบหน้าของโครงการ พบปัญหาหลายจุดที่อาจทำให้โครงการสะดุด 7) สภาพกลไกการสานต่อของผู้นำใหม่และการพัฒนาต่อเนื่อง จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลายมิติ ยังมีกลไกภายในของจังหวัดที่มีการโยกย้ายของส่วนราชการ โดยเฉพาะตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด ต้องนำเสนอความก้าวหน้าการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก ต่อสมาคมพืชสวนระหว่างประเทศ (AIPH) และนำคณะกรรมการลงพื้นที่หนองแดและหนองหานทะเลบัวแดง ซึ่งเป็นสถานที่หลักและรองในการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2569 ให้ได้

ส่วนสภาพปัญหาพื้นที่รองภายหลังได้รับการเป็นเจ้าภาพจัดงานพืชสวนโลก คือ พื้นที่หนองหานกุมภวาปี (ทะเลบัวแดง) ได้ประสบปัญหาการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วน โดยบริบทปัญหาการเมืองในพื้นที่ชุ่มน้ำหนองหานกุมภวาปี ในตำบลเชียงแหว อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งจะมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ร่วมกัน อาทิเช่น กรมทรัพยากรน้ำ เขตห้ามล่า ชลประทาน เทศบาลตำบล ฝ่ายปกครองและประชาชนผู้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เกิดการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จจากหน่วยงานภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ การใช้บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยไม่คำนึงถึงบริบทชุมชน ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดนโยบายและบริหารจัดการร่วมกัน เกิดความขัดแย้งเชิงทัศนคติและการใช้อำนาจของภาครัฐ ทำให้เกิดปัญหาสิทธิในการใช้ประโยชน์จากดินและน้ำ รวมถึงใช้ทรัพยากรร่วมกันในพื้นที่หนองหานกุมภวาปี เช่น การประกอบอาชีพประมง กิจกรรมการท่องเที่ยว นำมาสู่ความขัดแย้งในการบริหารจัดการร่วมกันในเชิงกฎหมาย ข้อบังคับ ระเบียบและการจัดการที่แตกต่างกัน เกิดการอ้างสิทธิ์ตามหน้าที่และปฏิบัติงานโดยมองข้ามกลไกเสรีภาพทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม หน่วยงานระดับพื้นที่ดังกล่าวจะเน้นรับคำสั่งจากส่วนภูมิภาคเป็นหลัก กลไกการต่อรองถ่วงดุลแห่งอำนาจตามหลักประชาธิปไตยจึงถูกริดรอน และเป็นการต่อรองจำเพาะกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองของภาครัฐและเอกชนเท่านั้น ส่งผลให้การทำงานเชิงพื้นที่เกิดความขัดแย้งและมีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ระดับจังหวัด ระดับอำเภอและชุมชน

สอดคล้องกับ ภูริณัฐ สีเหลือง (2567) ปัญหาและอุปสรรคของการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้าจังหวัดฉะเชิงเทรา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงวิสัยทัศน์ นโยบาย การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบาย รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของการแปลงวิสัยทัศน์และนโยบายของผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มาสู่การปฏิบัติจริง มีปัญหาหรือข้อจำกัดด้านใดอย่างไร มีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค มีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลว ในการแปลงหรือขับเคลื่อนวิสัยทัศน์และนโยบาย สู่การปฏิบัติของผู้บริหารท้องถิ่น ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะสามารถนำไปพัฒนาระบบและกลไกการบริหารการจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เกิดประสิทธิภาพต่อไป ผลการศึกษาพบว่า 1. ประเด็นสำคัญของปัญหา และอุปสรรค การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีปัญหาอะไรบ้าง ผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นสำคัญของปัญหา การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า มีประเด็นปัญหาที่ส่งผลให้วิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารไม่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ปัจจัยทางกฎหมาย ที่ไม่สอดคล้องกับบริบทและปัญหาในพื้นที่ ทำให้บางครั้ง กรอบของกฎหมายที่ออกโดยส่วนกลางกลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินนโยบายของผู้บริหาร อีกทั้งยังมีปัญหาในเรื่องการตีความกฎหมายที่ตีความไม่ตรงกันของในแต่ละท้องถิ่น 2) ปัญหาเชิงโครงสร้าง ปัญหาในการออกแบบและจัดการระบบภายในที่ไม่เหมาะสม ทำให้การดำเนินโทรงการหรือนโยบายต่าง ๆ ของผู้บริหารไม่สามารถบรรลุได้ตามที่ตั้งใจ 3) ปัญหาเชิงนโยบาย เนื่องจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสม หรือไม่มีประสิทธิภาพขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้นโยบายไม่ตอบสนองต่อความต้องการของพื้นที่ 4) ปัญหาเชิงบุคลากร เกี่ยวกับการขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะเฉพาะทาง บุคลากรขาดแรงจูงใจในการทำงานเนื่องจากการบริหารงานบุคคลที่ไม่เหมาะสม และเรื่องความขัดแย้งกันเองระหว่างบุคลากร ที่เป็นอุปสรรคแก่การดำเนินนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น 5) ปัจจัยทางการเงิน เนื่องจากงบประมาณที่มีอย่างจำกัด การจัดสรรทรัพยกรที่ไม่เหมาะสม ไม่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของผู้บริหารท้องถิ่นร่วมถึงความต้องการของพื้นที่ 6) ปัจจัยทางสังคมและการเมือง เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้บริหารท้องถิ่นกับชุมชน ปัญหาการเมืองภายในท้องที่ ธรรมเนียมประเพณีของชุมชน การสื่อสารระหว่างผู้บริหารท้องถิ่นกับประชาชนในเขตพื้นที่ รวมถึงการเมืองระดับชาติ ที่อาจเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยในการดำเนินนโยบายของผู้บริหารท้องถิ่น หรืออาจเป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางก็ได้ 2. ศักยภาพ และโอกาสในการแก้ไขปัญหามีแนวทางการแก้ไขปัญหา และจัดการอุปสรรคในการขับเคลื่อนนโยบายและวิสัยทัศน์ อย่างไรบ้าง 1) ศักยภาพในการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ มีทั้งหมด 6 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกการวางแผนเชิงกลยุทธ์ กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน วางแผนการปฏิบัติงานที่เป็นขั้นเป็นตอนตรวจสอบได้ และมีการประเมิน

ความเสี่ยงพร้อมทั้งมีแผนการรับมือกรณีมีเหตุฉุกเฉิน ต่อมาคือการจัดการทรัพยากร ต้องมีการจัดการทรัพยากรทางการเงินและบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ ต่อมาคือการใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนให้เกิดการคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหา และเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการงานอย่างเป็นระบบ จะช่วยให้การขับเคลื่อนวิสัยทัศน์เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ลำดับที่สี่คือการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของประชาชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงาน จะช่วยสร้างความไว้วางใจ และการสนับสนุนจากประชาชน ลำดับต่อมาคือความสามารถในการสื่อสารและการสร้างแรงบันดาลใจ ผู้บริหารต้องสามารถสื่อสารวิสัยทัศน์ และนโยบายให้กับบุคลากร และประชาชนเข้าใจอย่างชัดเจน รวมทั้งสร้างแรงบัลดาลใจ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการทำงานและความร่วมมืออย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือการประเมินผลและปรับปรุง ติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงและแก้ไขในกรณีที่เกิดปัญหาขึ้น และเรียนรู้จากประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จหรือข้อผิดพลาดเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุง และพัฒนาการดำเนินนโยบายในอนาคต

และ ญาณิศา แป้งทา (2567) การวิเคราะห์สภาพปัญหาการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษา การวิเคราะห์สภาพปัญหาการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ และเสนอแนวทางการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ ผลการศึกษา ดังนี้ 1. ปัญหาด้านงบประมาณไม่เพียงพอ เกิดจากสาเหตุการโอนจัดสรรงบประมาณของส่วนกลางมีความล่าช้า องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย ไม่สามารถเก็บรายได้ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ อีกทั้งบางโครงการในแผนพัฒนาท้องถิ่นมีการกำหนดงบประมาณต่ำกว่าค่าใช้จ่ายจริง และงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรจากส่วนกลางไม่ครอบคลุมในทุกโครงการที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น 2. ปัญหาด้านการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนมีสาเหตุ ทั้งจากปัจจัยด้านประชาชนเอง ที่มีข้อจำกัดด้านเวลา ความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติต่อการมีส่วนร่วม ขณะที่สาเหตุจากองค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย พบว่า มีข้อจำกัดด้านการสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึงรูปแบบการจัดเวทีประชาคมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม ส่วนสาเหตุจากผู้นำชุมชน คือ ผู้นำชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญในการนัดหมายประชาชนในชุมชนให้เข้าร่วมประชาคมในการทำแผนพัฒนาท้องถิ่น 3. ปัญหาด้านขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน เกิดจากการที่องค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการประสานงานกับหน่วยงานบูรณาการอย่างจริงจัง รวมถึงเมื่อหน่วยงานบูรณาการมีเสนอโครงการส่วนใหญ่จะได้รับการปฏิเสธ หรือได้รับการสนับสนุนงบประมาณอย่างจำกัดไม่พอต่อการดำเนินโครงการของหน่วยงานบูรณาการ 4. ปัญหาด้านแผนพัฒนาท้องถิ่นไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ เกิดจากการที่ผู้รับผิดชอบงานขาดการ

สำรวจข้อมูลเชิงลึกก่อนการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ข้อมูลที่ใช้ในการจัดทำแผนอาจไม่ถูกต้องครบถ้วน หรือเป็นข้อมูลที่ล้าสมัย ทำให้แผนที่ออกมามิได้สะท้อนสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง 5. ปัญหาด้านขาดการติดตามประเมินผล เกิดจากการที่ผู้รับผิดชอบ มีการรายงานผลการดำเนินโครงการเฉพาะส่วนที่ดีและมีการปกปิดความบกพร่องของข้อมูล ทำให้ข้อมูลที่ได้ขาดข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการในอนาคต 6. ปัญหาด้านบุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจในการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติเกิดจาก 2 สาเหตุ คือ (1) บุคลากรไม่ได้ศึกษาระเบียบในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ขาดความเชี่ยวชาญด้านการวางแผน การวิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของพื้นที่ (2) การขาดข้อมูลในการมาประกอบการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น 7. ปัญหาการเมืองท้องถิ่นเกิดจากการแทรกแซงการจัดทำแผนและงบประมาณเกิดการเลือกตั้งผู้บริหารที่มีการเปลี่ยนทุก 4 ปี ทำให้โครงการในแผนพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นโครงการต่อเนื่อง จะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะมีการเปลี่ยนผู้บริหารและปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายสภา ที่ทำให้โครงการบางโครงการต้องยุติการทำโครงการลง

2. สร้างต้นแบบและแนวทางการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อการพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก พบว่า ต้นแบบการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองได้พัฒนาต้นแบบชื่อ Kratibkaw ซึ่งผู้ศึกษาได้มองถึงการเสริมสร้างพลังพลเมืองในการจัดการตนเองให้สามารถปฏิบัติได้จริง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการวิจัยและพัฒนาบนต้นทุนทางสังคม เป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาและสร้างความเข้าใจและพัฒนาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายผสมผสานกับการสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์บนฐานบริบทของนิเวศสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ให้สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคงเสริมสร้างคุณภาพชีวิต อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน ด้วยเครื่องมือ PAR ประกอบด้วย 1. การสำรวจศึกษา 2. การมองเป้าหมายร่วมกัน (Guiding Ideas) โดยการศึกษาบริบทการเมืองภาคพลเมืองในการบริหารจัดการตนเองทางการท่องเที่ยวของพื้นที่เป้าหมายแบบมีส่วนร่วม 3. การสร้างโครงสร้าง/กลไกพื้นฐานเพื่อการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้(Intraorganizational Learning Infrastructure) 4) การจัดทำโครงการร่วมกัน (Collaborative Projects) บนฐานชุดความรู้แบบมีส่วนร่วม จำนวน 11 ชุดความรู้ ในการพัฒนาสอดคล้องกับต้นแบบ Kratibkaw คือ 1) พัฒนาชุดความรู้ (Knowledge) 2) พื้นที่เรียนรู้ (Room) 3) เป้าหมายร่วม(Aim) 4) ไว้ใจทำงานร่วมกัน (Trust and Team) 5) พลังในตนเองไม่พึ่งพา (Inside out and Independent) 6) การลงมือทำเอง (By themself) 7) พลเมืองที่กระตือรือร้น (Key active citizen) 8) สัญญา/ข้อตกลง (Agreement) 9)เป้าหมายและผลลัพธ์ (Win goal or result)

โดยศึกษาจากรากของปัญหา ปรับกระบวนการและวิธีคิดจากการสนทนากลุ่ม พร้อมทบทวนปัญหาเพื่อสร้างชุดความรู้การเมืองภาคพลเมือง แล้วประเมินความสอดคล้องกับสิทธิชุมชนใน

รัฐธรรมนูญเพื่อยืนยันการพัฒนาให้เกิดขึ้น หลังจากนั้นจึงเข้าสู่การจัดการตนเองตามขั้นตอนต้นแบบตามวัตถุประสงค์เพื่อสร้างต้นแบบและนำเสนอการศึกษาเพื่อใช้จริง ผลที่เกิดกลไกการรวมตัวกันของคน 3 ระดับ คือ ระดับจังหวัด หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชน โดยมีแผนพัฒนาร่วมกันเชิงบูรณาการ รวมทั้งมีการสร้างข้อตกลง กฎกติกา หรือระเบียบที่ทั้งสามกลุ่มมีส่วนร่วมกำหนดและยึดถือร่วมกัน ผ่านการมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบบนฐานของการมีจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีแนวทางการแก้ปัญหาและการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นต่อปัญหาและคนในชุมชน มีการจัดการทุนและเทคโนโลยีของชุมชนอย่างเหมาะสมบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งมีการกำหนดข้อตกลง กฎกติกาและระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทุนต่าง ๆ ของชุมชนอย่างยั่งยืน

สอดคล้องกับ สมชาย ชูเมือง (2565) ศึกษารูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตยในจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1) วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชน มีจุดแข็ง คือ มีความรู้และเข้าใจการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมกิจกรรมทางการเมือง จุดอ่อน คือ บางคนยึดมั่นตัวบุคคล มากกว่าหลักการและเหตุผล ยังมีพฤติกรรมซื้อสิทธิ์ ขายเสียง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง โอกาส คือ จัด อบรมให้ความรู้แก่ประชาชน สนับสนุนประชาชนให้มีส่วนร่วม อุปสรรค คือ ผู้นำต้องการอำนาจและสืบทอดอำนาจ เอื้อประโยชน์ให้กับพรรคเล็กและนักการเมืองมีพฤติกรรมซื้อเสียง 2) วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตย มี 6 ประเด็น คือ ด้านความรับผิดชอบตนเองพึ่งพาตนเอง ด้านเคารพสิทธิผู้อื่น ด้านเคารพความแตกต่าง ด้านความเสมอภาค ด้านเคารพกติกาและยอมรับผล ด้านรับผิดชอบต่อสังคมและ ส่วนรวม 3) รูปแบบวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเข้มแข็งตามระบอบประชาธิปไตยในจังหวัดราชบุรีโดยประยุกต์หลักสาราณียธรรม คือ (1) พัฒนาตนเอง(2) พูดคำสัตย์ (3) ตั้งเจตนาดี (4) แบ่งปันผลประโยชน์ (5) มีศีลควบคู่กฎหมาย (6) ยึดอุดมการณ์ประชาธิปไตย และ ศรัณยุ หมั้นทรัพย์ (2565) ที่ศึกษาความเป็นพลเมืองไทยกับการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง : กรณีศึกษาการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้าการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษางานส่งเสริมความเป็นพลเมืองเพื่อขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมืองของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า และ 2) พัฒนาข้อเสนอแนะรูปแบบการส่งเสริมความเป็นพลเมืองเพื่อขับเคลื่อนการปฏิรูปการเมือง ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์และขยายผลต่อไป ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองใช้การส่งเสริมความเป็นพลเมืองด้วยการอบรมให้ความรู้ และใช้พื้นที่สาธารณะ เช่น เวทีเสวนา เวทีสมัชชา เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เวทีสัมมนาเวทีเครือข่าย และโรงเรียนพลเมือง เป็นพื้นที่ฝึกฝนทักษะประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมโดยมีประเด็นปัญหาหรือประเด็น

พัฒนาชุมชนและสังคมเป็นประเด็นหลักในการเรียนรู้วิถีประชาธิปไตย ผลการดำเนินงานพบว่า ด้านความรู้ ผู้ร่วมโครงการหรือกิจกรรมมีความรู้การเมืองการปกครอง หลักการประชาธิปไตย สิทธิหน้าที่พลเมือง สิทธิชุมชน การมีส่วนร่วม รวมทั้งยึดมั่นในคุณค่าประชาธิปไตยด้านการเคารพสิทธิและหน้าที่ การมีส่วนร่วมทางการเมือง และ การสนับสนุนประชาธิปไตย ด้านการมีส่วนร่วม ผู้ร่วมโครงการหรือกิจกรรมมีส่วนร่วมในระดับชุมชนจนเกิดธรรมนูญชุมชน และยกระดับเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ตั้งแต่พัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบาย ผลักดันข้อเสนอเชิงนโยบายสู่หน่วยงานอำนาจหน้าที่ และ กำกับติดตาม ตรวจสอบและประเมินนโยบายสาธารณะ ผลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่างานส่งเสริมความเป็นพลเมืองไทยในพื้นที่ของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองสามารถขับเคลื่อนการปฏิรูปด้านการเมืองได้ตามเป้าหมายของการปฏิรูปการเมืองในกิจกรรมปฏิรูปที่ (1) และ กิจกรรมปฏิรูปที่ (2) ทั้งนี้ได้เสนอรูปแบบการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองไทยในการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือ (1) บริบทของโครงสร้างและระบบสนับสนุนที่ตอบสนองต่อพลเมืองที่กระตือรือร้นและมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ต้องมีหุ้นส่วนหรือเครือข่ายในการขับเคลื่อน ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองทำหน้าที่สร้างกระบวนการเรียนรู้สถาบันพระปกเกล้าเป็นผู้สนับสนุนองค์ความรู้ เครื่องมือ และ นวัตกรรมส่งเสริมประชาธิปไตย (2) มีกระบวนการในการส่งเสริมความเป็นพลเมืองที่สามารถสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติประชาธิปไตย โดยเฉพาะการคิดวิเคราะห์แบบพลเมืองประชาธิปไตย การฝึกทักษะการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายของรัฐ และการใช้พื้นที่สาธารณะ (Public space) ให้เป็นพื้นที่วิถีประชาธิปไตยร่วมกันของชุมชน (3) ศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมืองยึดหลักดำเนินงานอย่างมุ่งเป้าหมาย (Objective oriented) เพื่อผลลัพธ์สามารถแสดงให้เห็นถึงพลเมืองที่มีความรู้ ยึดมั่นในคุณค่าประชาธิปไตย ยึดหลักสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง และกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้จริง

3. นำเสนอการศึกษาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พบว่า การนำเสนอต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี โดยใช้กระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ในเวทีประชุม World Economic Forum จากแนวคิด The Future Rol of Civil Society ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอผ่านกลไกกระบวนทัศน์ใหม่ New Paradigm ให้สังคมส่วนใหญ่ได้เห็นถึงความพร้อมเพรียงและการขับเคลื่อนด้วย “การเมืองภาคพลเมือง” สู่ “การจัดการตนเอง” ในการจัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ใน 3 เวที คือ 1. การนำเสนอในเวทีภาครัฐ (ระดับจังหวัด) ประชุมคณะทำงานอำนวยการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 2. การนำเสนอในเวทีบูรณาการภาครัฐและเอกชน งานแถลงข่าวงานมหกรรมพืชสวนโลกจังหวัดอุดรธานี พ.ศ.2569 (ระดับประเทศ) และ 3. การนำเสนอในเวที 3 ฝ่าย ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม ผ่านกลไกสื่อสารมวลชน

เปิดเวทีสาธารณะเชื่อมโยงกลไกรับฟังความคิดเห็นผ่านสื่อสารมวลชน รายการเจาะสนามข่าวสัญจร : ไทยพีบีเอส (ระดับการเชื่อมโยงเชิงบูรณาการ) เพื่อเชื่อมโยงกลไกเวทีสาธารณะให้เกิการบูรณาการทุกระดับในเชิงรูปธรรมที่ชัดเจน สอดคล้องกับ มิ่งขวัญ คุ้มวงศ์ (2566) ที่ศึกษาการจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การที่ส่งผลต่อคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ : กรณีศึกษา คุมประพฤติเขต 4 การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ระดับความคิดเห็นการจัดการความรู้ 2) ระดับความคิดเห็นความร่วมมือในองค์การ 3) ระดับความคิดเห็นคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ 4) องค์ประกอบของการจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การที่มีอิทธิพลทานายคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ 5) ข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการความรู้ ความร่วมมือในองค์การและคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ นอกเหนือจากการสื่อสารให้บุคคลากรได้ตระหนักถึงความสำคัญของตัวชี้วัดรายบุคคล รายกลุ่ม (แผนก) และระดับองค์การแล้ว ผู้บริหารต้องสร้างความมั่นใจว่าได้เตรียมทรัพยากรทางการบริหารอัน ได้แก่ วัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ไม่มีปัญหาในด้านการทำงานอันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพขององค์การต่อไป ข้อเสนอแนะ จากผลการศึกษา พบว่า ด้านการจัดการความรู้ว่าเป็นเครื่องมือทางการบริหารที่ช่วยเพิ่มความสามารถทางการแข่งขันขององค์การนอกจากจะให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการความรู้ภายในสำนักงานแล้ว ควรจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคลากรต่างสำนักงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้และส่งเสริมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ในด้านความร่วมมือในองค์การเป็นวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความสามัคคี ความผูกพันในองค์การและช่วยกันแก้ไขปัญหาได้เป็นอย่างดี ผู้บริหารและแผนกที่เกี่ยวข้อง เช่น ฝ่ายทรัพยากรมนุษย์ควรจัดกิจกรรมทั้งที่เป็นทางการ เช่น การประชุม การมีระบบพี่เลี้ยงและที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสร้างทีม เพื่อช่วยให้องค์การบรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้นและรวดเร็วขึ้นต่อไป และนฤดม ต่อเทียนชัย (2565) กลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดแบบบูรณาการ และความเชื่อมั่นที่ส่งผลต่อความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ของผู้เข้าร่วมในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก พบว่า 1) รูปแบบการจัดงานอีเว้นท์ออนไลน์ (Virtual Event) 2) เครื่องมือการสื่อสารการตลาดบูรณาการ โดยทำการประชาสัมพันธ์ผ่านในลักษณะของวิดีโอไวรัล (Viral Video) และการถ่ายทอดสดในระบบออนไลน์ (Live Stream) 3) ด้านความเชื่อมั่น ผู้จัดงานเน้นกลยุทธ์ในการใช้เทคโนโลยีที่สร้างความรู้สึกให้เกิดความเชื่อที่ใกล้เคียงกับการเข้าร่วมงานอีเว้นท์แบบออฟไลน์ (Offline) ให้ได้มากที่สุด เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้เข้าร่วมงาน อาทิ โทรทัศน์ เพื่อสร้างการจดจำให้กับกลุ่มเป้าหมายในการกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจเข้าร่วมงานมากขึ้น ตามลำดับ

5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ควรมีการกลไกพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองต้นแบบในหลายระดับ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือให้เกิดผลลัพธ์เชิงรูปธรรมของจังหวัด หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง และชุมชนในการจัดรูปแบบหรือกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเชิงบูรณาการมากขึ้น

2) ควรจัดกิจกรรมเสริมสร้างองค์ความรู้หรือชุดความรู้ด้านการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกต่อการเรียบร้องที่ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตยให้เกิดการพัฒนามากขึ้น

3) ควรส่งเสริมให้มีกลไกความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการเมืองภาคพลเมืองเชิงบูรณาการทั้งในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น การพัฒนาแนวคิดพลเมืองตื่นรู้ และการกำหนดเป้าหมายเพื่ออนาคตในมิติต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เพื่อสนับสนุนให้เกิดกลไกตามหลักประชาธิปไตยสู่การมีส่วนร่วมในการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน รวมทั้งพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทั้งแหล่งท่องเที่ยวเดิมและแหล่งท่องเที่ยวใหม่เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจแบบมีส่วนร่วมยิ่งขึ้น

4) ควรเพิ่มทักษะความเป็นพลเมืองและพลเมืองกระตือรือร้นในการบริหารจัดการตนเองสำหรับคนหลายวัยเพิ่มมากขึ้น เพื่อเพาะบ่มสิทธิชุมชนในการออกมาร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพชุมชนท้องถิ่นอย่างมีคุณภาพ

5) ควรสนับสนุนกลไกการเชื่อมโยงเชิงนโยบายสู่แนวปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในทุกระดับทางการเมือง อันจะทำให้เกิดการเข้าถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจริงในทุกระดับได้อย่างเท่าทันจากบนลงล่างและล่างขึ้นบนอย่างมีประสิทธิภาพ

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาการเมืองภาคพลเมืองเชิงยุทธศาสตร์ภูมิภาคในการจัดการตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหรือพัฒนาแนวทางจำเพาะเจาะจง เช่น ปัญหาชายแดน ภัยสงคราม มิจฉาชีพ คอลเซนเตอร์ เป็นต้น

2) ควรศึกษากลยุทธ์การขับเคลื่อนท้องถิ่นด้วยกลไกการเมืองภาคพลเมืองสู่การจัดงานระดับประเทศหรือสากล ด้วยรูปแบบการพัฒนาใหม่หลายมิติ

บรรณานุกรม

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2550). ทฤษฎีฐานราก ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

จุมพล หนิมพานิช. (2551). **การวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้ง ที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุมพล หนิมพานิช.(2549). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาของไทยภายใต้แผนพัฒนาประเทศ**. ในประมวลสาระชุดวิชา 83705 กระบวนการพัฒนาและทางเลือกสาธารณะ.นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยุวดี คาดการณ์ไกล (บรรณาธิการ).(2540). **ประชาสังคม ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

ชัยอนันต์ สมุทวนิช. (2545). **คู่มือการเรียนการสอนพลเมือง-พลโลก การบูรณาการการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริงตามแนวทางรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.

ณัฏฐินี ทองดี. (2560). **ความพอเพียง : ฐานคิดการรักษามรดกทางวัฒนธรรมในภาคอีสานสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน.** วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2560).

เดวิด แมทธิวส์. (2552). **การเมืองภาคพลเมือง**. แปลและเรียบเรียงโดยวันชัย วัฒนศัพท์. ขอนแก่น: ศิริภัณฑ์ ออฟเซ็ท

ทศพล สมพงษ์. (2556). **พัฒนาการและการพัฒนาประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า

ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2541). **รัฐศาสตร์: ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทางศึกษาวิเคราะห์การเมือง**.พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โครงการเอกสารและตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์.

ธนะวัฒน์ พรหมทอง และวรพงศ์ ตระการศิรินนท์ .(2560). **การศึกษาความเป็นพลเมือง : กรณีศึกษาประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน.**เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2540)**. ประชาสังคม:พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต**. สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. กรุงเทพมหานคร:บริษัทเคล็ดไทย.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2548). **แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

ธิดา สาระยา.(2540). **ราษฎรในครรลองแห่งความเจริญของสยาม**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). **กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง**. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ธีรยุทธ บุญมี. (2547). **ประชาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สายธาร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). เอกสารประกอบการแสดงปาฐกถาพิเศษ **“วัฒนธรรมทางการเมืองไทย”** ในเอกสารการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 เรื่อง วัฒนธรรม การเมือง จริยธรรมและการปกครอง.กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์.

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2546). **การพัฒนาองค์กรชุมชน.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และคณะ. (2552). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

ประเวศ วะสี.(2551). **การเมืองภาคพลเมือง การพัฒนาการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555). **การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civiceducation) : พัฒนาการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่คน.** เอกสารประกอบการบรรยายการประชุม.

คณะอนุกรรมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของรัฐสภาและเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยครั้งที่2/2555 วันที่ 11 ธันวาคม 2555.

พรชัย ตระกูลวรานนท์. (2552). **ทุนทางสังคมและประชาสังคม:จากทฤษฎีสู่วิธีวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อปปี้.

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ และ ชัยสิริ สมุทวณิช. (2529). **วรรณกรรมการเมืองไทย.ในเอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมการเมืองไทย**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ไพฑูรย์ มีกุศล และ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม.(2544). **หนังสือเรียนประวัติศาสตร์ ม.3**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. (2541). **ประชาคมตำบล:หมายเหตุจากนักคิด**.กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ไพรัช อรรถกามานนท์ และมัทนา โชควรวัฒนกร. (2548). **การส่งเสริมชุมชนและท้องถิ่นในการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปฏิรูป

ลิขิต ธีรเวคิน. (2562). **ประชาธิปไตยไทยในทศวรรษใหม่ ประชาธิปไตยไทยในทศวรรษ 21: ทางตันทางออก และแนวทางแก้ไข**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

วีระศักดิ์ จินารัตน์. (2564). **ระเบียบวิธีวิจัยสมัยใหม่**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์ อินเตอร์กรุ๊ป.

ยุทธนา วรุณปิติกุล และ สุพิตา เริงจิต. (2542). **สำนึกพลเมือง:ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**.กรุงเทพฯ: มูลนิธิเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

ลิขิต ธีรเวคิน. (2548). **การเมืองการปกครองไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตย**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.

เสกสรร ประเสริฐกุล. (2538). **พัฒนาการของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในประเทศไทย:แง่คิดเกี่ยวกับพลวัตรทางการเมืองและการพัฒนาประชาธิปไตย**.ในวิพากษ์สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์.

เสกสรร ประเสริฐกุล. (2542). **คำนิยมในสำนึกพลเมือง:ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

สุขพัฒน์ อนนท์จารย์.(2559). **หลักการบริหารต่อรัฐตามคำภีร์พระพุทธศาสนา**. เลย : วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม 2559.

สุวภัทร หนุ่มคำ.(2562). **ความเป็นพลเมืองกับการบริหารจัดการตนเองของชุมชนเพื่อการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ศึกษาชุมชนเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน.**กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรังสิต.

สุมาลี บำรุงสุข และ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล.(2529). **ประวัติศาสตร์การเมืองไทยจากแง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรม**.ในเอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมการเมืองไทย.นนทบุรี:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุรพล ปธานวนิช. (2547). **นโยบายสังคม เส้นทางสู่รัฐสวัสดิการ**.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์.(2533). **ระเบียบสังคม ระบบศึกษา**.การแปลงานนิพนธ์ของเบอร์ทรันด์ รัสเซล. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สมชาย ชูเมือง. (2565). **เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลพลเรือน**. วารสารสิรินธรปริทรรศน์, 23(1).

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.(2563). **สิทธิชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.(2545). **แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2545-2559:ฉบับสรุป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.(2563). **สิทธิชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานผลิตเอกสาร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2539). **วิเคราะห์อุดมการณ์ของขบวนการสหภาพแรงงาน.** ในสังศิต พริยะรังสรรค์และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ).จิตสำนึกและอุดมการณ์ของขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย. ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อเนก เหล่าธรรมทศัน์. (2543). **การเมืองภาคพลเมือง** .(พิมพครั้งที่2). กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). **ส่วนรวมที่มิใช่รัฐ:ความหมายของประชาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). **การเมืองของพลเมืองสู่สหัสวรรษใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2555). **การกระจายอำนาจ=การคืนอำนาจสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นและสังคม**. นนทบุรี:สำนักงานปฏิรูป (สสร.).

บทความวารสาร

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2557). **การเมืองภาคพลเมือง:ทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างตัวชี้วัดหรือตัวบ่งบอกการเมืองของพลเมือง**. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี,6(2),121-140.

ธงชัย วินิจจะกูล.(เมษายน-มิถุนายน 2554). **มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปัจจุบัน.** ฟ้าเดียวกัน ,9(2),45-58.

พระไพศาล วิสาโล.(เมษายน-มิถุนายน 2554). **พุทธศาสนากับมรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์**. ฟ้าเดียวกัน,9(2), 67-70.

วลัย พานิช.(พฤษภาคม-สิงหาคม 2543). **การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดี:มิติจากการศึกษาในประเทศภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก**.วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช,13(2), 73-78.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์.(พฤษภาคม-สิงหาคม2541). **ส่วนรวมที่มิใช่รัฐ:ความหมายของประชาสังคม**. วารสารธรรมศาสตร์,24(2), 124-151.

อัญรัตน์ นาเมือง.(พฤษภาคม-สิงหาคม 2553). **การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย**. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์,2(2), 112-121.

วิทยานิพนธ์

กิตติธัช ศรีฟ้า.(2564). **บูรณภาพนิทัศน์ : การบริหารจัดการ และพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ทางทะเล เรือจมแก้วสมุทร**. ชลบุรี : สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ขวัญชนก สายชมภู.(2566). **อุดมการณ์ทางการเมือง: กรณีศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา**. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เจ จันทร์ศุภฤกษ์.(2564). **ศึกษานโยบายวิสาหกิจเพื่อสังคมในบริบทของประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.

จันทนา บุญญานุวัตร์.(2549). **องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่3เขตพื้นที่การศึกษาพัทลุง**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยทักษิณ,คณะศึกษาศาสตร์,สาขาวิชาการวัดผลการศึกษา.

ญาณิศา แป้งทา.(2567). **การวิเคราะห์สภาพปัญหาการนำแผนพัฒนาท้องถิ่นไปปฏิบัติ กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลหลักชัย อำเภอลาดบัวหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาการเมืองและการจัดการ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นฤดม ต่อเทียนชัย.(2565). **กลยุทธ์การสื่อสารทางการตลาดแบบบูรณาการ และความเชื่อมั่นที่ส่งผลต่อความตั้งใจเข้าร่วมงานอีเว้นท์ออนไลน์ของผู้เข้าร่วมในเขตกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มวิชาการตลาด บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

นัฐมล คดสุวรรณ.(2565). **การพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาเทศบาลนครแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี : สาขาวิชายุทธศาสตร์และความมั่นคง คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ปานชนก วงศ์แพทย์.(2564). **บทบาทของผู้นำชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน กรณีศึกษา อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่**. แพร่ : สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พรพรรณ วีระปรียากูร. (2543). **การสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในชุมชนไทย**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาพัฒนศึกษา.

ภูริณัฐ สีเหลือง.(2567). **ปัญหาและอุปสรรคของการขับเคลื่อนวิสัยทัศน์ และนโยบายของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอบางคล้าจังหวัดฉะเชิงเทรา**. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาการเมืองและการจัดการ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มิ่งขวัญ คุ้มวงศ์.(2566). **การจัดการความรู้และความร่วมมือในองค์การที่ส่งผลต่อคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ : กรณีศึกษา คุมประพฤติเขต 4**. มหาสารคาม : สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ยุทธนา สมบัติบูรณ์.(2565). **ศึกษาการเมืองของภาคพลเมืองว่าด้วยการจัดทำบริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในจังหวัดตราด**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

รัชตาแย้มพุทธคุณ. (2547). **การสร้างเครื่องชี้วัดชุมชนเข้มแข็ง:ศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลชั้น2 อำเภอเมืองจังหวัดนครราชสีมา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,คณะสังคมศาสตร์, สาขาพัฒนาสังคม.

ลัดดาวรรณ์ สุขใหญ่. (2551). **ความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยของประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่:ศึกษาเปรียบเทียบประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองกับอำเภอดอยสะเก็ด**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์,สาขารัฐศาสตร์.

วินัย ผลเจริญ. (2550). **โลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่กับความพ่ายแพ้ของรัฐไทย**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, หลักสูตรรัฐศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต.

วีรพงษ์ นกน้อย. (2546). **ลักษณะความเป็นพลเมืองดี:กรณีศึกษานิสิตระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,คณะสังคมศาสตร์, สาขารัฐศาสตร์.

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ.(2549). **การศึกษารูปแบบตัวชี้วัดและกระบวนการจัดการชุมชนเข้มแข็งของไทย**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, คณะรัฐศาสตร์,สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์.

ศรัณยุ หมั้นทรัพย์.(2565). **ความเป็นพลเมืองไทยกับการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปด้านการเมือง : กรณีศึกษาการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า** , กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมการเมืองภาคพลเมือง สถาบันพระปกเกล้า.

สราวุฒิ ชลออยู่.(2565). **การเข้าสู่วาระนโยบายและการก่อตัวของนโยบายจัดตั้งบริษัทวิสาหกิจเพื่อสังคมมาบตาพุด**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันรัฐประศาสนศาสตร์และนโยบายสาธารณะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.

สุธีรา คณะธรรม.(2564). **ศึกษาการเมืองเชิงวัฒนธรรมของการสร้างประวัติศาสตร์ในประเพณีการแข่งขันเรือยาวจังหวัดน่าน.** เชียงใหม่ : สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุปราณี ไกรวัตนุสสรณ์.(2541). **การพัฒนาหลักสูตรพลเมืองศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากชุมชน สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์,สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน.

แสงรวี ไทยดำริ. (2550). **ความไว้วางใจในการบริหารรัฐกิจกับความเป็นพลเมืองของประชาชนในกรุงเทพมหานคร**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง,คณะรัฐศาสตร์, สาขารัฐประศาสนศาสตร์.

อดินันท์ เหมือนยัง.(2549). **แนวคิดเรื่องประชาสังคมของประเวศวะสี และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,คณะสังคมศาสตร์,สาขารัฐศาสตร์.

อภิชาต การิกาญจน์. (2542). **มิติทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมือง: กรณีศึกษาประชาชนของเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์.

อนุวัฒน์ ทองแสง.(2563). **นวัตกรรมเชิงนิเวศ, นวัตกรรมรากหญ้า กับการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน 2030: พหุกรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน, วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (MSMEs)**. กรุงเทพมหานคร : สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจและการเมือง วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.

อมรศรี ยอดคำ.(2563). **การเสริมพลังความเป็นพลเมืองและความเป็นหุ้นส่วนนโยบายสาธารณะของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเพื่อการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพ :มหาวิทยาลัยรังสิต.

อำไพ อุตตาธรรม.(2542). **ความเป็นประชาสังคมในการปฏิบัติการทางสังคมของชุมชนชนบทภาคเหนือ**. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.

เอกสารอื่น ๆ

กิตติศักดิ์ ปรกติ. (2555). **ความสำคัญของพลเมืองต่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทย**. เอกสารประกอบการอภิปราย การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า, ครั้งที่ 13, ประจำปี 2554, เรื่อง“ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย” (Citizenship and the Future of Thai Democracy)ระหว่างวันที่ 22-24มีนาคม 2555ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพมหานคร.

ณรงค์ บุญสวยขวัญ. (2546**). "ขบวนการจัดการตนเองของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง:ข้อสังเกตจากการสังเคราะห์"จากหนังสือภูมิปัญญาพื้นบ้าน สืบสานพัฒนาไทย**. ที่ระลึกงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมทบวงมหาวิทยาลัย, ครั้งที่ 5 , วันที่ 24-26 มกราคม 2546, ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

ถวิลวดี บุรีกุลและ รัชวดี แสงมหะหมัด. (2555). **ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย**. เผยแพร่ในการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า, ครั้งที่13, วันที่ 22-24 มีนาคม 2555, ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ

อคิน รพีพัฒน์.(2548). **"ระบบอุปถัมภ์กับการพัฒนาสังคม:ด้านหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย"** ในปาฐกถาพิเศษ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, ครั้งที่ 9, จัดโดย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,วันที่ 9 มีนาคม 2548, ณ ห้อง จิ๊ด เศรษฐบุตร คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อัมพร แก้วหนู (บรรณาธิการ).(มกราคม-กุมภาพันธ์2554). **ข่าวชุมชน:ปฏิรูปประเทศไทยให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง**.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กองแผนงาน กรมการพัฒนาชุมชน. (2559). **แผนยุทธศาสตร์กรมการพัฒนาชุมชน พ.ศ. 2560 - 2564. กรุงเทพมหานคร: กองแผนงาน กรมการพัฒนาชุมชน** ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์. (2564). ชุมชนและการพัฒนาชุมชน เรียกใช้เมื่อ 22 สิงหาคม 2564 จาก http://www.human.cmu.ac.th/home/hc/ebook/006103/lesson10/02 .htm

กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ. (2557). **หมอประเวศ ปฏิรูปสู่ท้องถิ่นจัดการตนเอง ทางออกประเทศไทย**.สืบค้นจากhttp://www.thairath.co.th/content/407254

กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน.(2557). **นานาทรรศนะอาขยาน บิ๊กตู่ปลุก 12 ค่านิยมไทย**.สืบค้นจากhttp://m.matichon.co.th/readnews.php?newsid=1411355120

เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร. (2551). **ลัทธิเสรีนิยมใหม่: พัฒนาการและอิทธิพล**.สืบค้นจาก http://arayachon.org/article/20080719/554

กรมวิชาการเกษตร. (2566). **5 ทศวรรษแห่งการพัฒนาวิชาการเกษตรไทย**. สืบค้น 11 มีนาคม 2567 จาก https://www.doa.go.th/th/book/63874/

กรมวิชาการเกษตร. (8 มีนาคม 2565). **ไทยได้สิทธิ์เจ้าภาพพืชสวนโลก ปี 2569** พร้อมเนรมิตอุดรธานี พื้นที่ 1,030 ไร่ กระตุ้นเศรษฐกิจประเทศ โชว์ศักยภาพพืชสวนไทย สู่สายตาโลก. สืบค้น 25 มีนาคม 2567 จาก https://www.moac.go.th/news-preview-441091791460

บทบรรณาธิการไทยโพสต์.(2557). **ค่านิยม 12 ประการ ตัวแปรคือผู้นำ**.สืบค้นจาก http://www.thaipost.net/news/140714/93070

บุญยิ่ง ประทุม.(2557). **การเมืองแนวใหม่: สิ่งท้าทายการเมืองระดับท้องถิ่น**.สืบค้นจาก http://www.vcharkarn.com/vblog/40382/1

ประกีรติสัตสุต.(2550). **ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (ไม่) ดีตรงไหน?**.ในมุมมองบ้านสามย่าน หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ.สืบค้นจาก www.nidambe11.net/ekonomiz/2007q2/2007april12p5.html

ภณ ใจสมัคร.(2559). **ความเป็นพลเมืองในสังคมยุคใหม่**.เอกสารประกอบการสอนวิชาศท.121การดำรงชีวิตในสังคมยุคใหม่และประชาคมอาเซียน.สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. สืบค้นจากhttp://ge.kbu.ac.th/Download9_files/img/07.pdf

วรากรณ์ สามโกเศศ.(2554). **การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง**. ในมติชนออนไลน์. สืบค้นจาก www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=22721&key=new_research

ศรัณยุ หมั้นทรัพย์. (2553). **พลเมืองและความเป็นพลเมืองกับมุมมองที่แตกต่างระหว่างเสรีนิยมและชุมชนนิยม**. สืบค้นจากhttps://tpir53.wordpress.com/2010/11/09/citizen/

ศิโรตม์ คล้ามไพบูลย์. (2553). **ทางเลือกสายที่ 3: วาทกรรมแบบหลังสังคมนิยม**.สืบค้นจาก www.midnightuniversity.com

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล.(2543). **ระบบอุปถัมภ์**.สืบค้นจากwww.thailis.or.th ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC). (2558).NECTEC'sLexitron-2 Dictionary.สืบค้นจากhttp://dict.longdo.com/search/civic

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2558). **คลังศัพท์ไทยโดย สวทช**.สืบค้นจาก http://dict.longdo.com/search/civic

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2558). **คลังศัพท์ไทยโดย สวทช**.สืบค้นจาก http://dict.longdo.com/search/virtue

ภาษาอังกฤษ

Abraham Segie and Meni Koslowsky. (2000). **Participation and Empowerment in Organizations: Modeling, Effectiveness, and Applications**. California:Sage Publications, Inc.

Agrawal, A. & Gibson, C. C. 1999. **Enchantment and disenchantment: The role of community in natural resource conservation**. World Development, 27(4), 629-649.

Batten, T. R. (2021). **Community development**. Retrieved August 22, 2021, from http://www.human.cmu.ac.th/

Bouneaw, J. (2007). **The Participation in Research for Locally**. Chiang Mai: Chiang Mai University.

Binswanger-Mkhize, H. P., Regt, J. P. D., Spector, S. 2010. **Local and community driven development: Moving to scale in theory and practice**. Washington, D.C.: World Bank.

Deakin, Nicholas. (2000). **Chapter 16 Voluntary Action and the Future of Civil Society**.in Dunn, Alison (Editor).The Voluntary Sector the State and the Law.Portland Oregon: Oxford.

Eith, D. D. (1972). **Human behavior at work human relations and organization behavior**. New York: McGraw-Hill.

Etzioni, A. 1995. **The Spirit of Community**. London: Fontana Press.

Faulconer, Angela Wentz. (2004). **Civic Excellence: Citizen Virtue and Contemporary Liberal Democratic Community**. A Dissertation Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

Faulks, Keith. (2000).**Citizenship**. New York: Routledge.

Foss, K. and Littlejohn, S. (2008), **Theories of Human Communication**. Massachusetts: Cengage Learning.

Giddens, A.(2001).**The global third way debate**. Cambridge: Polity.

Goffman E. (1963). **Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity**. Englewood Cliffs NJ: Prentice Hall.

Harriss, J. 2001. **Social Capital Construction and Consolidation of Civil Society in Rural Areas**. Working Paper No. 1-16. Development Studies Institute. LSE

Hall, S., & Du Gay, P. (Eds.). (1996). **Questions of cultural identity**. Sage Publications, Inc.

Kymlicka,Will and Norman, Wayne. (2000).**Citizenship in Diverse Societies**. New York: Oxford University Press.

Marshall, T.H. (1994). **Citizenship and social class**. InTurner, Bryan S.& Hamilyon,Peter(Eds.). Citizenship: critical concepts. London: Routledge.

Mosse, D. 2001. **'People's knowledge', participation and patronage: Operations and representations in rural developmen**. In: Cooke, B. & Kothari, U. (eds.) Participation: The new tyranny? (pp.16-25). London: Zed Books.

Putnam, Robert D. (1993).**Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.**Princeton: Princeton University Press.

Steenbergen, Bart Van. (1994). **Introduction. inThe Condition of Citizenship**. Editedby Bart Van Steenbergen London: SAGE publications Ltd.

Taylor, C. 1994. **'The Politics of Recognition'. In: Gutmann**, A. (ed.) Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition. Princeton, NJ: Princeton University Press

Touraine, Alain. (2001).**Beyond Neoliberalism**. Translated by David Macey. Cambridge: Polity.

Turner, B.S. (Ed.). (1993).**Citizenship and social theory**. London: Sage Publications.

Wapner, Paul Kevin. (1996). **Environmental Activism and World Civic Politics**. New York: State University of New York Press, Albany.

Webster, Andrew. (1990).**Introduction to the Sociology of Development**. (SecondEdtion). London: Macmillan Education Ltd.

Articles

Blum, Lawrence. (2007). **Race, National Ideals, and Civic Virtue.Social Theory andPractice**, 33(4), 533-556.

Galston, William. (2007). **Pluralism and Civic Virtue.Social Theory and Practice**,33(4), 625-635.

Theses

Faulconer, Angela Wentz. (2004).**Civic Excellence: Citizen Virtue and Contemporary Liberal Democratic Community**. A Dissertation Submitted to the GraduateSchool of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment oftheRequirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

Others

Cornwall, A. & Gaventa, J. (2001). **Bridging the Gap: Citizenship, Participation and Accountability in PLA Notes** (Notes on Participatory Learning and Action).International Institute forEnvironment and Development.

Haynes, Charles et al. (1996). **NCSS Position Statement-Fostering Civic Virtue.Character Education in the Social Studies**. Washington DC: National Council of the Social Studies.

International Association of Horticultural Producers. (n.d.) . **AIPH recognises four different categories of Horticultural Exhibitions**. Retrieved March 11, 2024 from https://aiph.org/expos/categories/

Internets

Bachmann, Carine & Staerklé, Christian. (2003).**The meanings of citizenship: From status tosocial process**. Retrieved from http://www.cimera.org/files/reports/rr1/chapter2.pdf

Bosin, Sara. (2012).**Civic Virtue**. Retrieved from http://learningtogive.org/papers/paper12.html

Cambridge Free English Dictionary & Thesaurus. (2015).Civic. Retrieved from http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/civic

Oxford Dictionaries. (2015).**Civic**. Retrieved from http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/civic

Smith, Mark K. (2007).**Robert Putnam, Social Capital and Civic Community**. Retrieved from http://www.infed.org/thinkers/putnam.html

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ข้อมูลและภาพประกอบการวิจัย

รายละเอียดการจัดมหกรรมพืชสวนโลก ปี 2569 (International Horticultural Expo 2026) ณ จังหวัดอุดรธานี

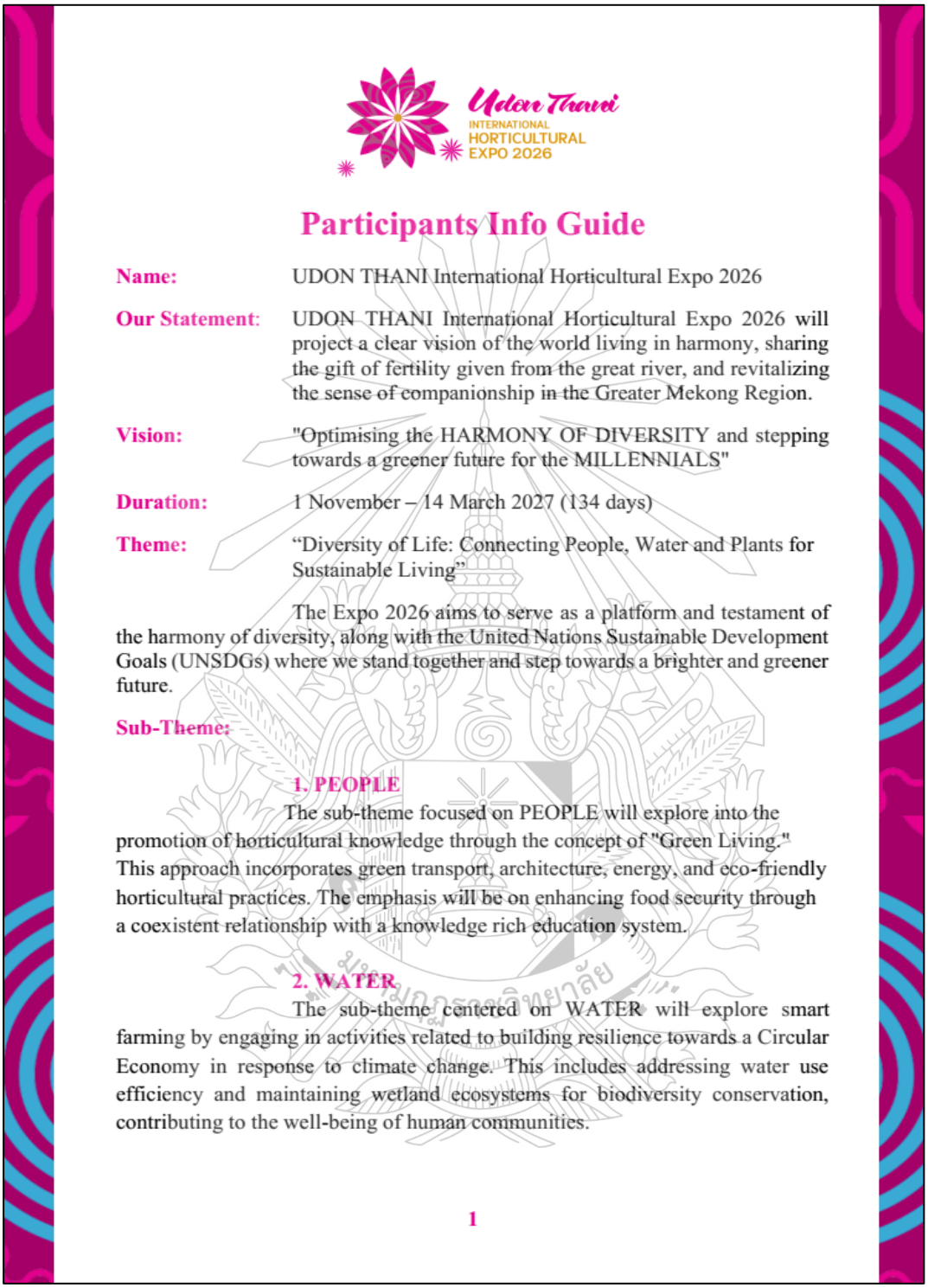

Udon Thani
INTERNATIONAL
HORTICULTURAL
EXPO 2026

Participants Info Guide

Name: UDON THANI International Horticultural Expo 2026

Our Statement: UDON THANI International Horticultural Expo 2026 will project a clear vision of the world living in harmony, sharing the gift of fertility given from the great river, and revitalizing the sense of companionship in the Greater Mekong Region.

Vision: "Optimising the HARMONY OF DIVERSITY and stepping towards a greener future for the MILLENNIALS"

Duration: 1 November – 14 March 2027 (134 days)

Theme: "Diversity of Life: Connecting People, Water and Plants for Sustainable Living"

The Expo 2026 aims to serve as a platform and testament of the harmony of diversity, along with the United Nations Sustainable Development Goals (UNSDGs) where we stand together and step towards a brighter and greener future.

Sub-Theme:

1. PEOPLE

The sub-theme focused on PEOPLE will explore into the promotion of horticultural knowledge through the concept of "Green Living." This approach incorporates green transport, architecture, energy, and eco-friendly horticultural practices. The emphasis will be on enhancing food security through a coexistent relationship with a knowledge rich education system.

2. WATER

The sub-theme centered on WATER will explore smart farming by engaging in activities related to building resilience towards a Circular Economy in response to climate change. This includes addressing water use efficiency and maintaining wetland ecosystems for biodiversity conservation, contributing to the well-being of human communities.

1

3. PLANT

The sub-theme centered on PLANT will explore biodiversity and the creation of innovative urban farming and vertical farming that generate value. This exploration involves integrating high-value-added technology and innovation.

Host City:

UDON THANI

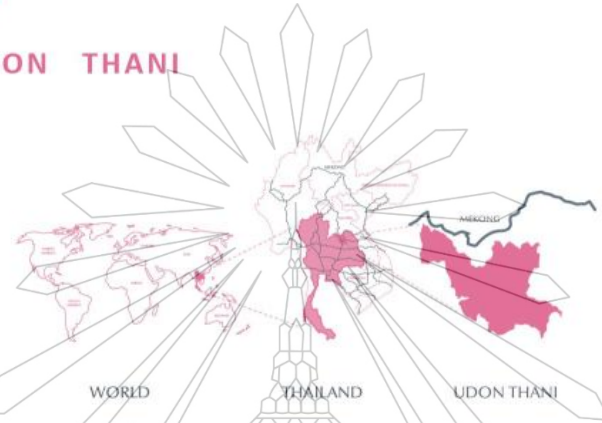

Udon Thani is a prominent province in the northeastern region of Thailand, located near the Mekong river and the border of the Lao People's Democratic Republic. Udon Thani is easily accessible within a less than 2-hour drive from two international airports namely the Wattay International Airport in Vientiane and Udon Thani International Airport. Its strategic location and large population contribute to Udon Thani's diversity of people and nature. The rich culture and environment, along with the well-planned transportation system throughout the province with connections to the neighboring countries, has resulted in Udon Thani's fast-growing economy and flourishing communities.

The Udon Thani International Horticultural Expo 2026 will mark the first international horticultural expo hosted in the Greater Mekong Subregion (GMS) and in the most significant wetland of the northeastern region of Thailand

Location: Nong Dae, Kut Sa Sub-district, Mueang district, Udon Thani
Total site area 164.8 hectares.

Objective:

- Demonstrates the potential for the development of Thai horticulture, including wetlands and medicinal plants, as well as the exchange of knowledge and horticultural technology at the national and international level.
- Reduce inequality and distribute income by boosting the national economy through the import and export of agricultural products, tourism business, hotels and service businesses and others.
- Promote the development and expansion of agriculture with innovation, technology, and biodiversity research to create a new economic area that will be a center for trade and investment in the Greater Mekong Subregion (GMS).
- Create Udon Thani Province as a center of agricultural innovation in the Greater Mekong Subregion (GMS) to raise incomes and quality of life, research and extension to the BCG Model (Bio Economy, Circular Economy, Green Economy), creating a balance between economic growth and sustainability of natural resources.

To commemorate the three most important auspicious occasions:

- The 10th Anniversary of His Majesty King Maha Vajiralongkorn Bodindradebayavarangkun' s accession to the throne
- The 72th Birthday Anniversary of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn
- The 134th Anniversary of the Founding of Udon Thani Province, by Prince Major General Prachaksinlapakhom

Target:

- Total visitor 3.6 M. (Thai 70% and Foreign 30%)
- Expected number of international participations minimum 20 countries / organization / association

The Expo Site:

One of Udon Thani's most prominent wetlands is Nong Dae, with abundant resources and natural biodiversity has long played a vital role in contributing to the life of plants, animals, the livelihood of the people, and the city in various ways ranging from socially, environmentally, and economically.

Nong Dae area for the 2026 Expo is located 9.6 kilometres in the north from Udon Thani city centre. The city is well covered with land and air transportation systems to other regions and provinces.

Exhibitions:

- **Outdoor gardens** divided into 5 sections including; Theme Gardens, Activity Area, Outdoor International Gardens, Corporate Gardens and Thai Tropical Gardens.
- **Innovation and technology exhibitions in outdoor and indoor gardens** will highlight the BCG (Bio-Economy Circular Economy and Green Economy) models. Key displays include Smart Farming for aquatic plants, vegetable greenhouses, ornamental flower and fruit tree greenhouses. The technology exhibition highlights processes for extracting vital substances from high-quality agricultural raw materials, innovative products, the use of microorganisms in producing healthy food, and risk analysis systems for climate and pest management. It also addresses technology and innovation supporting food loss reduction and the utilization of agricultural waste in the context of climate change.

Benefits for Participants:

- Promoting and sharing your culture, biodiversity, and horticultural sector at the international level.
- Promoting the exchange and advancement of horticultural expertise while participating in a constructive dialogue to address the fundamental challenge of wetlands, fostering progress and cooperation.
- Highlight your country's renowned horticultural products and showcase the innovative advancements in the field.
- Cultivating potential trade partnerships and exploring new business opportunities.
- Exploring Udon Thani as a promising location for fostering cultural, tourism, and business connections.

Activities for International Participation:

- **Outdoor International Gardens** will be prepared for countries that are members of the AIPH and other countries that are interested in participating in the Udon Thani Expo. The space for each country is approximately 200 - 500 square meters. It is expected that there will be a total of 20 participating countries, with a total area size of approximately 23,050 square meters or 2.3 Ha (14.4 rai.)
- **Indoor International Gardens** will be prepared for international participation in green house building total area 2,000 square meters.
- **Cultural Performance and National Days** celebrations at international expositions will showcase the pride of each participating countries to celebrate and share their traditions and customs. As part of the event, a flag-raising ceremony will take place in the presence of official delegations.

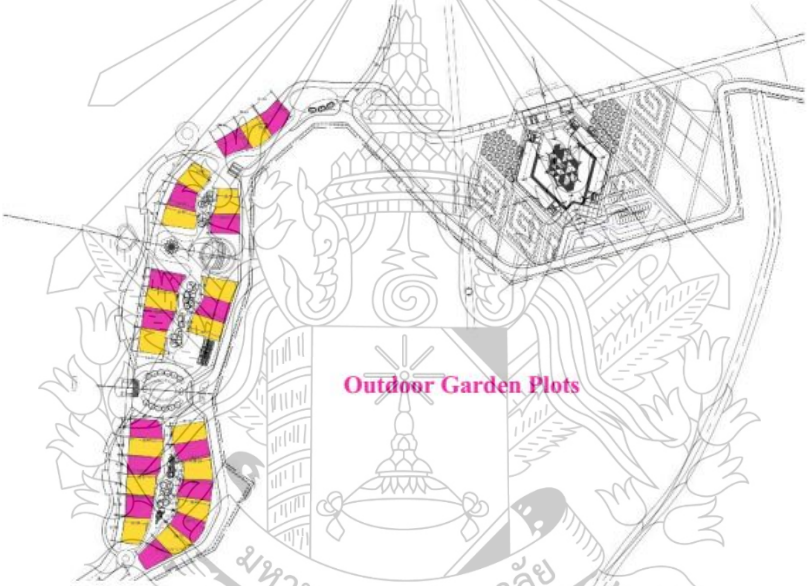

Outdoor Garden Plots

มหามกุฎราชวิทยาลัย

Legacy Planning: The development plan for Post-EXPO still follows close to the theme "Diversity of Life" building on the concept of biodiversity and harmony between people, water, and plants with a strong commitment to create the legacy of smart society and sustainable future through a strong foundation of knowledge, resources, and growth opportunities not only for local people of Udon Thani and Thailand, but also for sharing with citizens of the world. Through this legacy, Udon Thani would establish ourselves as the leader of The Greater Mekong Subregion and the centre of biodiversity, horticultural innovation, and sustainability which is reflected in each post-expo development plan whose goal is to instill the environmental awareness and knowledge on the importance and interdependence of nature and men and how vital it is for society as a whole to work together to sustain nature, and consequently human society, and to build towards greener and brighter future of abundance and green society.

Organizations in charge of Expo 2026:

- Ministry of Agriculture and Cooperatives
- Ministry of Interior and Udon Thani Province
- Department of Agriculture
- Thailand Convention & Exhibition Bureau

Conceptual Image of the Site:

Note: As of November 2023. Subject to change depending on possible modification to the plan going forward.

AIPH Member

As of Spring 2023

Region		Country		Member
1	1	Denmark	1	Dansk Gartneri
	2	Finland	2	Kauppapuutarhaliito
	3	Ireland	3	Irish Hardy Nursery Stock Association (IHNSA) c/o The Irish Farmers' Association
	4	Sweden	4	LRF Trädgård
	5	UK	5	Horticultural Trades Association
2	6	Belgium	6	AVBS
	7	Germany	7	Bund deutscher Baumschulen (BdB)
			8	Zentralverband Gartenbau (ZVG)
	8	Italy	9	AFFI – Associazione Floricoltori e Fioristi Italiani
			10	ANVE – Associazione Nazionale Vivaisti Esportatori
	9	Netherlands	11	Koninklijke Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur (KAVB)
			12	LTO Vakgroep Bomen en vaste planten
			13	De Nederlandse Tuinbouwraad (NTR)
			14	Vereniging van Bloemenveilingen in Nederland (VBN)
	10	Spain	15	Asociacion de Comercializadores de Planta Ornamental (ACPO)
	11	Switzerland	16	JardinSuisse Unternehmerverband Gärtner Schweiz
3	12	Czech Republic	17	Union of Flower Growers and Florists
	13	Greece	18	Hellenic Plant Material Exporters and Importers Association (HEPEXIA)
	14	Hungary	19	Hungarian Ornamental Horticulturists Association
	15	Poland	20	Polish Nurserymen Association (PNA)
4	16	Canada	21	Canadian Nursery Landscape Association (CNLA)
			22	Canadian Ornamental Horticulture Alliance
			23	Flowers Canada Growers Inc (FCG)
			24	Québec Vert
	17	Mexico	25	Ornamental, Plants & Flowers (OPF)
	18	USA	26	AmericanHort
5	19	Brazil	27	Cooperative Veiling Holambra
	20	Colombia	28	Asocolflores
	21	Costa Rica	29	Chamber of Plants, Flowers, and Foliage of Costa Rica
6	22	Pakistan	30	Horticultural Society of Pakistan
	23	Qatar	31	Ministry of Municipality and Environment
	24	Türkiye	32	Ornamental Plants and Products Exporters Association
7	25	P.R. China	33	China Flower Association
	26	Chinese Taipei	34	TFDA
	27	Japan	35	Japan Landscape Contractors Association
	28	Republic of Korea	36	Korean Association for the Advancement of the Flora Culture (KAFC)
			37	Korea Florist Association
8	29	Australia	38	Greenlife Industry Australia
	30	Indonesia	39	Asosiasi Bunga Indonesia/ ASBINDO (The Indonesia Flowers Association)
			40	YBN
	31	Thailand	41	Horticultural Research Institute, Department of Agriculture
9	32	South Africa	42	SANA – The South African Nursery Association

ที่มา : International Association of Horticultural Producers. (n.d.) . AIPH recognises four different categories of Horticultural Exhibitions. Retrieved March 11, 2024 from https://aiph.org /expos/categories/

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีล้านช้าง อ.เมือง จ.เลย ๔๒๐๐๐
โทร. ๐-๔๒๘๓-๐๔๓๔

ที่ อว ๗๙๑๘/ว๔๕๘

๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือเพื่อการววิจัย (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศตวรรษ สงกาผัน
อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ได้รับอนุมัติให้จัดทำดุษฎีนิพนธ์ ในหัวข้อเรื่อง "ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี" (CIVIL POLITICAL MODEL OF SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT: CASE STUDY OF AREAS AROUND UDONTHANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO) โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ดร.วีรนุช พรมจักร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เป็นอย่างดี และเพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและเที่ยงตรงที่สุด จึงขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาและขออนุโมทนาในความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุทธิวชิรเมธี, ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

ขอแต่งตั้งเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย
ผศ.ดร. ศตวรรษ สงกาผัน
๑๒ พ.ย ๖๗

ผู้ประสานงาน
นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ นักศึกษา
โทร. ๐๙๙ ๔๖๕ ๔๖๖๙

มหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตศรีล้านช้าง อ.เมือง จ.เลย ๔๒๐๐๐
โทร. ๐-๔๒๘๓-๐๔๓๔

ที่ อว ๗๙๑๘/ว๔๕๘

๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัย (IOC)

เจริญพร รองศาสตราจารย์ ดร.ภาสกร ดอกจันทร์ อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ได้รับอนุมัติให้จัดทำดุษฎีนิพนธ์ ในหัวข้อเรื่อง "ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี" (CIVIL POLITICAL MODEL OF SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT: CASE STUDY OF AREAS AROUND UDONTHANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO) โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.สุขพัฒน์ อนันท์จารย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ดร.วีรนุช พรมจักร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เป็นอย่างดี และเพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและเที่ยงตรงที่สุด จึงขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาและขออนุโมทนาในความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุทธิวชิรเมธี, ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

ผู้ประสานงาน
นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ นักศึกษา
โทร. ๐๙๙ ๔๖๕ ๔๖๖๙

มหามกุฏราชวิทยาลัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง โทร. ๐-๔๒๘๓-๐๔๓๔

ที่ อว ๗๙๑๘ /๓๘๓ **วันที่** ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัย (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรเชษฐ์ โทอื้น
อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏรังซีวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

ด้วย นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ได้รับอนุมัติให้จัดทำดุษฎีนิพนธ์ ในหัวข้อเรื่อง "ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี" (CIVIL POLITICAL MODEL OF SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT: CASE STUDY OF AREAS AROUND UDONTHANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO) โดยมี รศ. ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และ ดร.วีรนุช พรมจักร์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

ในการนี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อดุษฎีนิพนธ์เป็นอย่างดี และเพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและเที่ยงตรงที่สุด จึงขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือเพื่อการวิจัยในครั้งนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาและขออนุโมทนาในความอนุเคราะห์มา ณ โอกาสนี้

(พระสุทธิวชิรเมธี, ดร.)
รองอธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

มหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

แบบแสดงความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อเครื่องมือวิจัย
แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ชุดที่ 1
(สำหรับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน)
เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงาน
พืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ขอให้ท่านได้กรุณาแสดงความคิดเห็นต่อแบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยใส่เครื่องหมาย (✓) ลงในช่องความคิดเห็นของท่านพร้อมเขียนข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการนำไปพิจารณาปรับปรุงต่อไป

แนวประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1. วันที่สัมภาษณ์.....
2. เวลาสัมภาษณ์.....
3. สถานที่สัมภาษณ์.....
4. ผู้ให้สัมภาษณ์.....
5. ผู้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เพศ.....อายุ.....ปี อาชีพ..... การศึกษา .....
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน/ต่อปี..... สถานภาพการสมรส.....
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน ตำแหน่ง/บทบาทในการเคลื่อนไหว.....

มหามกุฏราชวิทยาลัย

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมกับพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน

รายการขอความคิดเห็น	**ความคิดเห็น**			
	เหมาะสม +1	**ไม่แน่ใจ 0**	**ไม่เหมาะสม -1**	**ข้อเสนอแนะ**
1. องค์กรของท่านมีปัญหาที่เกิดขึ้นในการบริหารงานร่วมกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2. องค์กรของท่านมีปัญหาเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในช่วงทำงานเชิงพื้นที่หรือไม่ อย่างไร				
3. องค์กรของท่านมีกลไกการมีส่วนร่วมที่ให้ชุมชนสามารถเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้หรือไม่ อย่างไร				
4. องค์กรของท่านมีการสนับสนุนด้านความรู้และข้อมูลข่าวสารที่เหมาะสมกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
5. องค์กรของท่านมีบทบาทหน้าที่และระบบในการสนับสนุนชุมชนด้านใดบ้าง มีปัญหาหรือไม่ แก้ไขอย่างไร				
6. องค์กรของท่านมีความร่วมมือและการบูรณาการร่วมกันกับชุมชนและภาคีเครือข่ายหรือไม่ อย่างไร				
7. องค์กรของท่านมีการเรียนรู้แบบองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่ อย่างไร				
9. องค์กรของท่านร่วมคิด และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				

10. องค์กรของท่านร่วมวางนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดปัญหาและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
11. องค์กรของท่านร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือไม่ อย่างไร				
12. องค์กรของท่านร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเชิงบูรณาการหรือไม่ อย่างไร				
13. องค์กรของท่านร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงานหรือไม่ อย่างไร				
14. องค์กรของท่านร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
15. องค์กรของท่านร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้หรือไม่ อย่างไร				

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

ขอแสดงความขอบคุณอย่างยิ่ง

นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

แบบแสดงความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อเครื่องมือวิจัย
แบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ชุดที่ 2
(สำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเชิงพื้นที่)

เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

คำชี้แจง ขอให้ท่านได้กรุณาแสดงความคิดเห็นต่อแบบสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม โดยใส่เครื่องหมาย (✓) ลงในช่องความคิดเห็นของท่านพร้อมเขียนข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการนำไปพิจารณาปรับปรุงต่อไป

แนวประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนา พื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

1. วันที่สัมภาษณ์.....
2. เวลาสัมภาษณ์.....
3. สถานที่สัมภาษณ์.....
4. ผู้ให้สัมภาษณ์.....
5. ผู้สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 1 คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

เพศ.....อายุ.....ปี อาชีพ..... การศึกษา .....
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน/ต่อปี..... สถานภาพการสมรส.....
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน ตำแหน่ง/บทบาทในการเคลื่อนไหว.....

ตอนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน

รายการขอความคิดเห็น	ความคิดเห็น			
	เหมาะสม +1	ไม่แน่ใจ 0	ไม่เหมาะสม -1	ข้อเสนอแนะ
1. บริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมือง				
1.1 การเล่าถึงสภาพทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ความเป็นมาหรือประวัติศาสตร์ของชุมชน บริบทของชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ภูมิปัญญาของชุมชน				
1.2 สภาพปัญหาเชิงพื้นที่กับกิจกรรมการเตรียมจัดงานพืชสวนโลกในมิติต่าง ๆ เช่น สิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการ กลไกเชิงนโยบาย และการมีส่วนร่วม เป็นต้น				
1.3 ชุมชนมีความสำคัญต่อท่านในมิติใดบ้าง หากมีกิจกรรมสาธารณะของชุมชนท่านเข้าร่วมกิจกรรมหรือไม่อย่างไร				
1.4 ท่านมีความคิดอย่างไรเกี่ยวกับสิทธิของท่านและสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน และควรมีหน้าที่ความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
1.5 คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ รวมถึงงานบุญงานประเพณีของชุมชนมากน้อยเพียงใด				

1.6 ชุมชนของท่านให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งในส่วนของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมได้รับผลประโยชน์ และร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของชุมชน				
1.7 ชุมชนมีปัญหาจากการทำกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนส่วนรวมหรือไม่ อย่างไร				
1.8 ชุมชนมีปัญหาในการยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
1.9 ชุมชนมีปัญหาในการสร้างหรือพัฒนากลุ่มอาสาสมัคร หรือมีการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการที่แสดงให้เห็นถึงจิตอาสาหรือความเสียสละของคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
1.10 เมื่อเกิดปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชน คนในชุมชน สามารถใช้เหตุผลในการพิจารณาตัดสินใจ แยกแยะสิ่งที่ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี ได้หรือไม่ อย่างไร				
1.11 คนในชุมชนกล้าเสนอแนะความคิดเห็นที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือไม่ ในสถานการณ์ใดบ้าง				
1.12 คนในชุมชนให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามข้อตกลง กติกา และกฎระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
1.13 ชุมชนมีกระบวนการหรือวิธีการในการจัดการกับผู้ที่ละเมิดข้อตกลงร่วมกันของชุมชนอย่างไร				

1.14 คนในชุมชนเข้าใจความหมายเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างไร				
1.15 ชุมชนของท่านสามารถพึ่งพาตนเองได้หรือไม่ และในด้านใดบ้าง				
1.16 ชุมชนของท่านยังต้องพึ่งพาผู้อื่นในด้านใด และมีวิธีการ กระบวนการใดในการขอความช่วยเหลือ				
1.17 ชุมชนของท่านมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน คุณธรรมประจำใจของชุมชนคืออะไร คนในชุมชนยึดถือคุณธรรม จริยธรรม หรือศีลธรรมใดบ้างในการอยู่ร่วมกัน				
2. ประเด็นสภาพปัญหาและการบริหารจัดการตนเองของชุมชน				
2.1 คนในชุมชนมีการรวมตัวเป็นกลุ่มหรือองค์กรชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตนเองในลักษณะใดบ้าง				
2.2 กลุ่มหรือองค์กรชุมชนมีบทบาทในการแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.3 กลุ่มหรือองค์กรชุมชนมีวิธีการบริหารจัดการกลุ่ม หรือกิจกรรมอย่างไร และประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดตั้งกลุ่มมีอะไรบ้าง				
2.4 กระบวนการจัดทำแผนชุมชน รวมทั้งข้อตกลง กฎกติกา หรือ ระเบียบในชุมชนมีลักษณะอย่างไร เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือไม่ อย่างไร				

2.5 การนำแผนชุมชน และกฎกติกาต่าง ๆ ไปปฏิบัติก่อให้เกิดผลอย่างไรต่อชุมชนบ้าง				
2.6 คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือกิจกรรมสาธารณะของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.7 กลุ่มหรือองค์กรในชุมชนมีบทบาทในการสนับสนุนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.8 เมื่อเกิดเหตุการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ที่กระทบต่อชุมชน คนในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.9 คนในชุมชนมีสิทธิในการตัดสินใจในประเด็นเกี่ยวกับนโยบาย กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือส่งผลกระทบต่อชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.10 ปัญหาสำคัญของชุมชนคืออะไร ชุมชนมีกระบวนการหรือวิธีการในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างไร มีตัวอย่างอะไรบ้างที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการแก้ ปัญหา และการตอบสนองความต้องการที่จำเป็นของคนในชุมชน				
2.11 องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประเพณีหรือวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชน คืออะไร ชุมชนนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนไปใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง				

2.12 ชุมชนมีกระบวนการ หรือวิธีการในการรักษา ฟื้นฟู ตลอดจนถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญาต่าง ๆ ของชุมชนอย่างไร				
2.13 ทรัพยากร (ทุน) ที่สำคัญของชุมชนมีอะไรบ้าง คนในชุมชน มีข้อตกลงในการใช้ทรัพยากร (ทุน) ต่าง ๆ ในชุมชนอย่างไร การใช้ทรัพยากรของชุมชนก่อให้เกิดประโยชน์อะไรบ้าง ชุมชนมีแนวทางในการดูแลรักษาทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชนอย่างไร				
2.14 ชุมชนมีการนำทรัพยากรส่วนบุคคลต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าว อาหาร ฯลฯ มารวมไว้เป็นกองกลาง เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.15 กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน มีการติดต่อสื่อสารและเชื่อมโยงการทำงานระหว่างกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมต่อชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.16 ชุมชนมีการติดต่อสื่อสารหรือทำงานร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ นอกชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
2.17 ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ นอกชุมชนในลักษณะใดบ้าง				

3. แนวทางพัฒนาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน				
3.1 ชุมชนต้องการพัฒนาด้านความรู้ (Knowledge) การทำงานอย่างมีความรู้ความเข้าใจ และใช้ทักษะในทุกขั้นตอนความรู้ได้ทำให้การทำงานของพลเมืองที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานหรือไม่อย่างไร				
3.2 ชุมชนต้องการพัฒนาแนวทางเปิดพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Room) เป็นพื้นที่ที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้พลเมืองที่สามารถแสดงความคิดเห็นหรือไม่ อย่างไร				
3.3 ชุมชนต้องการพัฒนาเป้าหมายร่วม (Aim) เป็นเป้าหมายที่กำหนดร่วมกัน ตามความต้องการและบริบทของพื้นที่เป้าหมาย สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร				
3.4 ชุมชนต้องการพัฒนาแนวทางสร้างความไว้ใจกันและการทำงานร่วมกันเป็นทีมงาน (Trust and Team) เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ และสร้างความร่วมมือระหว่างการทำงานได้อย่างไร				
3.5 ชุมชนต้องการพัฒนาแนวทางสร้างพลังในตนเองและในชุมชนโดยไม่พึ่งพา (Inside out and Independent) เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสำนึกในตน หรือความต้องการการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และความเชื่อมั่นในศักยภาพว่าตนและชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างไร				

3.6 ชุมชนต้องการพัฒนาแนวทางหรือกระบวนการลงมือทำด้วยตนเอง (By themself and Beyond) ภายใต้โครงการร่วมกันในชุมชนหรือไม่ อย่างไร				
3.7 ชุมชนต้องการพัฒนากลไกสร้างพลเมืองที่กระตือรือร้น (Key active citizen) ในการบูรณาการสู่ความร่วมมือ (Integrate cooperation) เพื่อแก้ปัญหาพัฒนา หรือมีส่วนร่วมใดๆ มีความหมายครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและในชุมชน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม หรือไม่ อย่างไร				
3.8 ชุมชนต้องการพัฒนาแนวทางสร้างพันธสัญญาหรือข้อตกลง (Agreement) ในการจัดการตนเองตามสิทธิชุมชนเพื่อการปฏิบัติร่วมกันของทุกคนทุกฝ่าย หรือไม่ อย่างไร				
3.9 ชุมชนต้องการพัฒนากระบวนการบรรลุเป้าหมายและผลลัพธ์ (Win goal or result) ในการจัดการตนเองสู่วงล้อแห่งความสำเร็จ (Wheel of success) หรือไม่ ต้องใช้รูปแบบใดจึงจะเหมาะสม				

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

ขอแสดงความขอบคุณอย่างยิ่ง

นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

ภาคผนวก ง
ผลการประเมินค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบสอบถาม และการคำนวณหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือ

ตารางที่ 1 แบบประเมินความสอดคล้อง (IOC) ของแบบประเมิน
เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่
จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ชุดที่ 1
(สำหรับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน)

ประเด็นการประเมิน คำถาม (ข้อที่)	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ผลรวม	ดัชนีความสอดคล้อง IOC	แปลผล
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3			
1	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
2	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
3	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
4	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
5	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
6	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
7	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
8	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
9	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
10	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
11	+0	+1	+1	2	0.67	ใช้ได้
12	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
13	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
14	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
15	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
รวม					0.96	ใช้ได้

ตารางที่ 2 แบบประเมินความสอดคล้อง (IOC) ของแบบประเมิน
เรื่อง ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่
จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี ชุดที่ 2
(สำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเชิงพื้นที่)

ประเด็นการประเมิน คำถาม (ข้อที่)	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ผลรวม	ดัชนีความสอดคล้อง IOC	แปลผล
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3			
1. บริบทและสภาพปัญหาการเมืองภาคพลเมือง						
1	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
2	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
3	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
4	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
5	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
6	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
7	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
8	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
9	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
10	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
11	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
12	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
13	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
14	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
15	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
16	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
17	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
2. ประเด็นสภาพปัญหาและการบริหารจัดการตนเองของชุมชน						
1	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
2	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้

3	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
4	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
5	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
6	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
7	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
8	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
9	+0	+1	+1	2	0.67	ใช้ได้
10	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
11	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
12	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
13	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
14	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
15	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
16	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
17	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
3. แนวทางพัฒนาต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองของชุมชน						
1	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
2	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
3	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
4	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
5	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
6	+1	+1	0	2	0.67	ใช้ได้
7	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
8	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
9	+1	+1	+1	3	1.0	ใช้ได้
รวม					0.94	ใช้ได้

ภาคผนวก จ

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

(EC) COA-0174-2567

ที่ จว. ๐๑๗๔/๒๕๖๗

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: ต้นแบบการเมืองภาคพลเมืองในการจัดการตนเองเพื่อพัฒนาพื้นที่จัดงานพืชสวนโลก จังหวัดอุดรธานี

TITLE: CIVIL POLITICAL MODEL OF SELF-MANAGEMENT FOR DEVELOPMENT: CASE STUDY OF AREAS AROUND UDON THANI INTERNATIONAL HORTICULTURAL EXPO

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๑๐/๒๕๖๗ วันพุธที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ มติที่ ๒๓๒/๒๕๖๗ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทำวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๙ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

ออกให้ ณ วันที่ ๑๐ เดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

ลงนาม

(พระศรีปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ.ดร.)
ประธานกรรมการ
คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนดุษฎีนิพนธ์

ชื่อ	นายณัฏฐนันธ์ สุวรรณวงก์
วัน เดือน ปี เกิด	6 พฤษภาคม 2524
สถานที่เกิด	จังหวัดอุดรธานี
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2547 ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม (ศศ.บ.) สถาบันราชภัฏอุดรธานี พ.ศ. 2550 ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ (ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2568 ปริญญาเอก รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ (ร.ด.) .มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	211/2 หมู่ 4 ตำบลหนองขอนกว้าง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41000
ผลงานตีพิมพ์	-
รางวัลที่ได้รับ	-